

Maija Urponen

Ylirajaisia suhteita

Helsingin olympialaiset, Armi Kuusela
ja ylikansallinen historia

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Yliopiston päärakennuksen pienessä juhlasalissa perjantaina 15. lokakuuta 2010 klo 12.

ISBN 978-952-92-7922-7 (nid.)
ISBN 978-952-10-6449-4 (PDF)

© Maija Urponen
Yliopistopaino, Helsinki 2010

In this book, love, intimacy, and sexuality are not about desire, pleasure, or sex per se, but about things like geography, history, culpability, and obligation.

- Elizabeth Povinelli (2006)

Subjects are produced by the writing of history itself and thus may always be marked by a belated recognition or identification that is always already in the terms of the present.

- Inderpal Grewal & Karen Caplan (2001)

SISÄLLYS

Kiitokset	7
Abstract	9
JOHDANTO	11
1 Kansainvälisen kansakunnan lähteillä	12
2 Sukupuolittuneita suhteita ja ylijalaisia kohtaamisia	19
Ylijalaisia suhteita, ylikansallisia tiloja	21
Sukupuolittunut kansakunta, kansallinen sukupuoli	26
Erojen yhteenkietoutuvat kategoriat	34
Intiimejä ja poliittisia suhteita	37
Tekstit, kontekstit ja intertekstit	41
VIERAS MIES TULI TALOON	47
3 Kisakaupunki kohtaamispaikkana	48
Kylmän sodan konteksti	53
”Saksalaisvillitys”	58
Seksualisoidut rajat	64
Identiteettipolitiikan taistelutanner	67
4 ”Ole ryhdikäs Suomen nainen!”	75
”Hymyjä olympiavieraillemme, mutta ei liian läheltä!”	76
Siveellisyys ja ydinperheen kansallinen historia	79
Porvarillinen naisliike, olympialaiset ja siveellisen ryhdin vaatimukset	84
Olympiavalistus kansallisen elinvoiman asialla	90
5 Etelämaalaisia miehiä...	98
Rotu olympialaisten historiassa	104
Rotuhygieniä väestön laadun mittarina	108
Rodullistetut erot ja luokitukset	112
Ylijalainen seksuaalisuus ja sekoittumisen vaarat	115
Etelämaalaiden kisavieraiden rodullistettu seksuaalisuus	120
6 ... ja liikkuvia naisia	125
Kaupungin varjot	128
Irtolaisia ja irrallisia naisia	134
Laivatytöt ja sataman symboliikka	139
Kansainvälisen kaupungin valot	143

NAISEMME MAAILMALLA	151
7 ”Mitä olisi Suomi ilman Armi Kuusela...?”	152
Suomi-neito, Suomen Neito ja suomalaisuuden representaatiot	158
Miss Universum kansainvälisen politiikan näyttämöllä	161
Katsomisen politiikat ja ihanteen ambivalenssit	165
<i>Kalevalan</i> Ainon kapina	171
8 Maailmalle!	176
Lähdön maisemat	180
Maastamuuton moraali	184
Kuuman idän kuvat ja tahraantumisen pelko	190
Haaremin vangit ja pohjoinen tasa-arvo	197
”Miltei kuin Suomen kesää...”	202
Luonnutetut erot	206
9 Valkoista rakkautta	210
Kolonialisen historian konteksti	212
Miss Universum Filippiinien poliittisella näyttämöllä...	216
... ja filippiiniläisyyden kertomuksissa	222
”Fairest of the Fair”	227
Miss Universumista Mrs. Hilarioksi	233
10 ”Kohti unelmainsa rantaa”	239
Ylirajainen romanssi ja jälleenrakennuksen unelma	244
<i>Maailman kauneimman tytön</i> moderni elämä	248
Vastarinnan ääniä	251
Ylirajaisen halun kulttuurinen logiikka	257
Yli kaikkien rajojen?	264
LOPUKSI	267
11 Kansallinen ja ylikansallinen historia	268
Lähteet	281

Kiitokset

Väitöskirjaa tehdessä ei aina ole voinut välttyä tuskastumiselta, mutta enemmän sen parissa kuluneista vuosista on sittenkin jäänyt mieleen iloa ja innostusta. Siitä kuuluu kiitos niille monille ihmisille, joilta olen saanut työhöni apua ja joiden kanssa olen saanut keskustella tutkimuksesta ja sen tekemisestä.

Esitarkastajiani Laura Huttusta ja Anu Koivusta kiitän inspiroivasta esimerkistä ja rohkaisevista lausunnoista. Lausuntonne olivat kullanarvoinen apu väitöskirjan hiomisessa lopulliseen muotoonsa, ilmaisujen täsmentämisessä sekä työn kokonaisuuden ja sen eri osien välisten yhteyksien tarkentamisessa.

Ohjaajiani Kirsi Saarikangasta, Tuula Gordonia ja Ulla Vuorelaa kiitän monipuolisesta ja sallivasta ohjauksesta. Varsinkin käsikirjoituksen työstämisen loppuvaiheessa Kirsi luki tekstejäni säännöllisesti ja antoi minulle luottamusta ja määräaikoja, joiden kummankaan merkitystä työn valmistumiselle ei voi korostaa liikaa. Kirsi on ollut paitsi ohjaaja ja pomo, myös ystävä. Kiitos Kirsi. Tuula Gordonia saan kiittää sekä feministisen nationalismintutkimuksen äärelle johdattamisesta että sosiologian-opintojeni alkuvaiheessa saamastani oivalluksesta erilaisten erojen yhteenkietoutumisesta. Tuulan kautta liityin myös Katajatar-verkostoon, jonka sukupuolta ja kansallisuutta käsittelevät seminaarit Varalassa olivat ensiarvoisen tärkeitä tutkimuskysymysteni muotoutumiselle. Ulla Vuorelaa haluan kiittää transnationalismista sekä huomioista ja kysymyksistä, jotka auttoivat minua katsomaan omaa tutkimustani uusilta kanteilta ja näkemään sen aina hieman uudessa valossa.

Aili Nenolalle kuuluu kiitos siitä, että hän aikoinaan otti minut työhön Kristiina-instituuttiin, ensin työharjoittelijaksi ja sitten toimistosihteeriksi – sen ansiosta sain graduni viimein valmiiksi ja tulin ylipäätään ryhtyneeksi naistutkimuksen jatko-opiskelijaksi. Ailia on pitkälti kiittäminen myös tutkimukseni rajauksesta: häneltä sain käsiini Siveellisyyskomitean olympiaoppaan, johon en muuten ehkä koskaan olisi tullut törmänneeksi ja jota ilman tutkimukseni olisi ollut aivan toisenlainen kuin se nyt on. Kaikki nykyiset ja entiset työtoverini Kristiina-instituutissa ja sukupuolentutkimuksen oppiaineessa, pitkäaikaisimpina teistä Leena-Maija Rossi, Aino-Maija Hiltunen, Outi Pajala, Venla Oikkonen ja Kirsi Kinnarinen: kiitos kannustavasta ja nauravaisesta yhteisöllisyydestä! Teidän ansiostanne töihin on ollut hyvä tulla silloinkin, kun väitöstyö on tuskastuttanut. Leena-Maijalle olen erityisen kiitollinen väitöskirjan käsikirjoituksen lukemisesta ja sen huolellisesta kommentoinnista työn loppuvaiheessa. Eeva Raevaaraa, Eva-Maria Korsisaarta, Anna Moringia, Outi Hakolaa ja Paula Kuosmasta kiitän myös tutkijanhuoneen jakamisesta ja siellä käymistämme keskusteluista.

Tärkeitä yhteisöjä ovat olleet myös Kirsi Saarikankaan vetämä Kristiinan tutkijaseminaari ja Aili Nenolan johtama Sukupuolijärjestelmä-tutkijakoulu. Tutkijaseminaarilaiselle – Aino-Maija Hiltuselle, Kirsi Kinnariselle, Topi Lappalaiselle, Kati Lintoselle, Mianna Meskukselle, Venla Oikkoselle, Elina Räsäselle, Anne Soroselle ja Maria Svanströmille muiden muassa – haluan esittää kiitoksen tekstieni ahkerasta ja asiantuntevasta kommentoinnista varsinkin keväällä 2009. Yhtään vähemmän tärkeää ei ollut sekään, että sain tutustua teidän tutkimuksiinne: opin niistä paljon! Myös Sukupuolijärjestelmä-tutkijakoulu on ollut korvaamaton vertaistuen ja -ohjauksen lähde. Siitä kuuluu kiitos etenkin kanssani samaa tahtia kulkeneille tohtorikoulutettaville, Sari Irnille, Kirsi Mäelle, Salla Tuorille ja Katja Yesilovalle. Väitöskirjaan tavalla tai toisella liittyviä tekstejäni ovat edellisten lisäksi kommentoineet erilaisten kirjaprojektien yhteydessä myös Tarja Tolonen, Tuija Saresma, Tuula Juvonen, Tuija Pulkkinen, Antu Sorainen ja Minna Uimonen. Kiitos teille kaikille huomioistanne – niiden ansiosta lopputulos on aina ollut parempi.

Sukupuolijärjestelmä-tutkijakoulua ja Koneen Säätiötä kiitän rahoituksesta ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa siitä, että se otti kustannettavakseen väitöskirjan pohjalta työstämäni kirjan *Yli kaikkien rajojen?* Aivan erityisesti haluan kiittää Satu Laatikaista ja Aino Rajalaa kirjan tekoon saamastani suurenmoisesta avusta ja opista sekä Tuija Kuusela kirjan hienosta ulkoasusta. Manilalaisen Lopez Memorial Museumin arkistonhoitajaa Mercy Servidaa kiitän korvaamattomasta avusta filippiiniläisen sanoma- ja aikakauslehtiaineiston hankinnassa. Ritva Alatalo päästi minut kotiinsa tutustumaan hienoon, vuosien varrella kartuttamaansa kokoelmaan Armi Kuusela koskevaa materiaalia – kiitos Ritva.

Vanhempiani Manna ja Tapani Urposta kiitän rakkaudesta ja luottamuksesta, sisartani Kaisa O'Brienia vankkumattomasta yllirajaisesta yhteenkuuluvuudesta ja Madison ja Kian O'Brienia lomista ja leikeistä. Michael O'Brienille, Markku Laaksolle, Leena Krohnille ja Veera Laaksolle kuuluvat kiitokset hyvästä seurasta. Puolisolleni Ville Laaksolle olen kiitollinen paljosta, kumppanuudesta – ja sen myötä kaikesta.

Topeliassa 20.9.2010

Maija Urponen

Abstract

Transnational Relations

1952 Summer Olympics, Miss Universe and Transnational History

In 1952 Helsinki hosted the Summer Olympic Games and Armi Kuusela, the current “Maiden of Finland”, was at the same time crowned Miss Universe. In popular history writing, these events have been designated as a crucial turning point – the end of an era marked by war and deprivation and the beginning of a brighter future and of a modern, international Western nation. Symptomatically, both were marked by Finnish women’s sexual relationships (either alleged or real) with foreign men. The Olympics were shadowed by a concern over Finnish women’s “undue friendliness” with the Olympic guests, and Armi Kuusela’s world tour was cut short by her surprise marriage in Tokyo and subsequent emigration to the Philippines. This study is an inquiry into the Helsinki Olympics and the public persona of Armi Kuusela, in as much as they were constitutive of the identity of the Finnish nation from the point of view of transnational desire and transnational heterosexuality. The focus of the research is, first, on the mutual constitution of understandings, categorizations and discursive practices concerning nation, gender, sexuality and race; and second, on the interplay between the national, international and transnational.

Methodologically the two main components of the study are intersectionality, defined here as a focus on the mutual histories and effects of discourses of gender, sexuality, race and nation; and transnational history as a way of exploring the ways that both nations and sexual subjects are embedded in global relations of power. The analysis proceeds by way of contextual and intertextual readings of various sources. The study is divided in two parts. Part one, centering on the Olympics, is based primarily on two sets of material. The first involves a campaign mounted by certain women’s organizations before the Games in order to educate young women about the potential dangers of the forthcoming international event. The second consists of magazine and newspaper articles published during and after the Games concerning the encounter between young Finnish women and foreign, especially “Southern,” men. Part two deals with the persona of Armi Kuusela and the public reception of her world tour and marriage, based on material from both Finland and the Philippines (newspapers, magazines, advertisements, books and films).

Part one places the debates during the Olympics within the framework of wartime understandings of women’s sexuality; the history of the concept of decency (*siveellisyys*); post-war population policy; the intersectional histories of conceptions pertaining to race and sexuality; and finally, the post-war concerns over both women’s

migration from rural areas to the capital city and their potential emigration abroad. In the context of a major international event that presented the host country with not only hopes of international recognition but also fears concerning the social order, women's sexuality became central to the maintenance of social, cultural and ethnic boundaries of the national collectivity. At the same time, however, the analysis shows that the Olympics were, in fact, productive of transnational desire. Part two places the persona of Armi Kuusela as a figure of national import in the context of gendered and racialized global power relations. It examines the narrations concerning her world tour and marriage in terms of the position of Finland in relation to the East/West divide, the racialized images of different geographic climates and Oriental "Others," the meaning of whiteness in the Philippines, and the significance of class and colonial history for the domestication of sexual and racial transgressions implied by an unconventional transnational marriage. Part two ends by considering the cultural logics of transnational desire and its possible meaning for women in 1950s Finland.

As a whole, the study develops two arguments. First, it suggests that instead of being purely oppositional to national discourses, transnational desire may also be viewed as a product of these very discourses. Second, it claims that the national significance of both the Olympics and the persona of Armi Kuusela was due to the new points of comparison they both offered for national identity construction. In comparison with the sexualized Southern men at the Olympics and the racialized Orient in the representations of Armi Kuusela's travels and marriage, Finland emerged as part of the civilized North, placed firmly within the perimeters of Western Europe. As such, both events mark a "whitening" of the Finnish people as well as a distancing from their previous designations in racial hierarchies. At the same time, however, the events functioned as "contact zones," connecting Finland to colonial history and its racialized relations of power. As such, the process of becoming a white nation inevitably meant also complying with and reproducing racial hierarchies, rather than simply abolishing them.

JOHDANTO

1 Kansainvälisen kansakunnan lähteillä

Vuoteen 1952 sijoittuu kaksi tapahtumaa, jotka vuosikymmenten saatossa ovat painuneet suomalaisten kollektiiviseen muistiin ja istuvat siinä edelleen tiiviisti: Helsingin olympialaiset ja Armi Kuuselan valinta Miss Universumiksi. On sanottu, että olympialaisten ansiosta Suomi pääsi ”kerrankin [...] maailman näyteikkunalle, vieläpä kauneuskuningatar Armi Kuuselan kera”¹, ja Miss Universum -titteliä on juhlittu ”koko Suomen kansan” voittona ja lupauksena ”paremmasta tulevaisuudesta”.² Vuosi 1952 ja Helsingin olympialaiset on nähty käännekohtana, ”johon sodan pitkä varjo katkeaa ja josta uusi, nykyaikaistuva Suomi alkaa”.³ Armi Kuusela on pidetty ”sodanjälkeisen Suomen ilmielävänä toiveikkuuden ikonina”⁴ ja sodan murjoman kansallisen itsetunnon eheyttäjänä, jonka ”kasvoissa kättä löivät kansallinen eilispäivä ja kansainvälinen huomina”⁵. On jopa arveltu, ettei nyky-Suomea voisi ilman Armi Kuusela edes kuvitella:

Mitä olisi Suomi ilman Armi Kuusela, Miss Universumia vuodelta 1952? Yhdessä Suomen järjestämien olympiakisojen kanssa, ja kun viimeinen sotakorvausjuna oli toimitettu 1952 Neuvostoliittoon, Armi siivitti meidät maailmankartalle.⁶

Näissä ja monissa muissa niiden kaltaisissa kansallisen historian julkisissa esityksissä⁷ Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela on viimeistään uuden vuosituhannen alettua

¹ Wikström 2002, 5.

² Enehjelm 2003, 7.

³ Yle Teema, Sininen laulu, osa 8: <http://www.yle.fi/teema/sininenlaulu/artikkeli.php?id=266> (viitattu 5.5.2006). Yhtenä sarjan julkilausuttuna tavoitteena on juuri kansallisen muistin tallentaminen ja kansallisen itsetunnon rakentaminen ”puhtain asein”, ks. <http://www.yle.fi/teema/sininenlaulu/artikkeli.php?id=4> (viitattu 5.5.2006).

⁴ Marttala 1999, 5-6.

⁵; Kalha 2004, 468; ks. myös Koski & Lindstén 1982, 93.

⁶ *Helsingin Sanomat*, yleisönosasto 24.7.2006.

⁷ Kalela 2000, 37–39.

nostettu sodassa itsenäisyytensä säilyttäneen, modernin ja kansainvälisen Suomen ikoneiksi.

Suomen sodanjälkeisen kansainvälistymisen aluksi tulkittuina olympialaiset ja Armi toimivat vertauskuvallisena vedenjakajana kansallisen sulkeutuneisuuden ja avoimuuden, karun menneisyyden ja loistavan tulevaisuuden välillä. Jos yhdessä toisen maailmansodan jälkeen sitkeästi eläneessä omakuvassaan suomalaiset näyttäytyvät metsäläisinä, joilla ei vielääkään ole eurooppalaisen mallin mukaisia sivistys- ja kaupunkiperinteitä, Armiin ja olympialaisiin vedotaan haluttaessa päinvastoin korostaa Suomen nykyaikaisuutta ja kansainvälisyyttä. Historiakuvat – se, miten menneisyys mielletään ja mitä milloinkin pidetään muistamisen arvoisena – ovat lähtöisin nykyhetken kysymyksistä, tarpeista ja intresseistä.⁸ Esimerkiksi Suomen EU-jäsenyyden kynnyksellä pyrittiin usein korostamaan suomalaisen kulttuurin eurooppalaisia juuria. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen Nokia-vetoisessa Suomessa keskustelut globalisaatiosta ja kansainvälisestä kilpailukyvyvystä taas houkuttelivat hakemaan menneisyydestä – kuten juuri Helsingin olympialaisista ja Armi Kuuselan tarinasta – todisteita siitä, että kansainvälisyys on meille vanhastaan tuttua.⁹

Geoffrey Benningtonin (1990, 121) usein lainatun lausahduksen mukaan kansakunnan keskipisteestä löytyy aina kertomus kansakunnan alkuperästä: ”At the origin of the nation, we find a story of the nation’s origin”. Aina ei kuitenkaan kiinnitetä huomiota siihen, että Bennington esittää väitteen ironisessa hengessä: vaikka kansakunnan ytimestä löytyykin myyttisiä kertomuksia sen alkuperästä, niitä tarkastelemalla tullaan vain toistaneeksi kansakunnan omaa kertomusta. Benningtonin mukaan kansakuntaa voi lähestyä ainoastaan niiltä rajoilta käsin, jotka sulkiessaan kansakunnan sisäänsä samalla sitovat sen muihin kansakuntiin ja tekevät sen niistä riippuvaiseksi. Niinpä kansakunnan alkuperä ei olekaan sen keskipisteessä vaan sen ”ulkopuolella” – kansakuntien välisessä erottautumisessa.¹⁰

Tapa, jolla Helsingin olympialaisia ja Armi Kuuselaa on 2000-luvun alussa muistettu, muodostaa eräänlaisen kertomuksen kansakunnan alkuperästä – kertomuksen, jossa Suomi avautuu kohti maailmaa, ottaa siinä paikkansa ja saa osakseen sen tunnustuksen. Sinänsä tarkoitukseni ei ole sen paremmin kiistää kuin vahvistaakaan tämän historiakuvan oikeellisuutta.¹¹ Sen sijaan lähestyn olympialaisista ja Armi Kuuse-

⁸ Esim. Knuuttila 1994, 28.

⁹ Historiakuvien ajankohtaisuudesta esim. Knuuttila 1994, 7–8, 32–35; Kettunen 2008, 24–26.

¹⁰ Bennington 1990, 122.

¹¹ On kuitenkin huomattava, että kun 1950-luvusta puhutaan kansainvälisyyden ”alkuna” unohdetaan vaikkapa se, että vuoden 1930 lopussa Suomen väestöstä 0,4 % (13 462 henkilöä) puhui äidinkielenään jotain muuta kieltä kuin suomea, ruotsia tai saamea, mutta vuoden 1950 loppuun mennessä muunkielisiä oli enää 0,2 % (8 252), vuonna 1970 ei enää sitäkään (*Suomen tilastollinen vuosikirja* 2004, taulu 40). Kansainvälistymisen alun sijoittaminen 1950-luvun alkuun sivuttaa myös ne 158 000 suomalaista, jotka 1900-luvun ensimmäisellä kymmenluvulla muuttivat ulkomaille ja joista monet myös palasivat takaisin, ja peittää näkyvistä sen, että sellaiset suomalaisen identiteetin

lasta kertovia historiallisia lähteitä kiinnittämällä huomioni siihen, että Armi avioliittonsa myötä ”katosi Kaukoitään”¹² ja olympialaisiakin varjosti huoli ”Suomen naisten suhtautumisesta miespuolisiin kisavieraihin”¹³. Millaisena olympialaisten ja Armi Kuuselan varaan rakentuva Suomi siis näyttäytyy, kun sitä tarkastellaan suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten välisten suhteiden näkökulmasta? Entä millä tavalla olympialaiset ja Armi Kuuselan hahmo auttavat ymmärtämään tällaisten yllirajaisten suhteiden ja naisten seksuaalisuuden kansallisia merkityksiä?

Olympialaisten kansainväliseen suurtapahtumaan sekä Armi Kuuselan Miss Universum -valintaan, maailmanmatkaan ja Tokiossa filippiiniläisen Virgilio Hilarion kanssa solmittuun avioliittoon liittyneissä julkisissa keskusteluissa koeteltiin suomalaisuuden rajoja, ja naisten seksuaalisuus oli olennainen osa tätä rajankäyntiä. Molemmat keskustelut ilmensivät huolta suomalaisuuden määreiden hämärtymisestä, mutta samalla niissä naisten seksuaalisuuden avulla myös (uudelleen)määriteltiin suomalaista identiteettiä ja Suomen paikkaa maailmassa tavalla, jossa yllirajaisten yhteyksien luominen oli yhtä tärkeää kuin erojen tekeminen rajoja sulkemalla. Tässä prosessissa oli samalla kyse kansallisen sukupuolten järjestyksen sekä rodullisten hierarkioiden määrittelystä. Se, minkä ilmansuunnan yllirajaiset yhteydet olivat toivottavia ja mitkä torjuttavia, määrittyi paitsi kansallisista intresseistä myös sukupuolten välisistä ja globaaleista valtasuhteista sekä niihin liitetystä rodullisista arvoasteikoista käsin.

Maahanmuuton lisääntyttä ovat tutkijat Suomessakin kiinnostuneet kansainvälisistä, monikulttuurisista parisuhteista.¹⁴ Näistä, lähinnä vuosituhaten vaihteeseen painottuvista tutkimuksista poiketen keskityn tässä tutkimuksessa yllirajaisten suhteiden historiallisiin kehyksiin erityisesti sikäli kuin ne liittyvät sukupuolen, kansakunnan ja rodullisten hierarkioiden keskinäisiin muotoutumisprosesseihin. Tutkimuksen kaksi keskeistä viitekehystä liittyvät kansallisen ja kansainvälisen rajapintaan sekä ”rotuun” ja naisten seksuaalisuuteen osana tämän rajapinnan jännitteitä. Kysymyksenasettelujen taustat ovat feministisessä nationalismintutkimuksessa ja jälkikoloniaalisessa teoriassa sekä sukupuolentutkimuksen sisällä käydyissä keskusteluissa sukupuolen ja muiden sosiaalisten ja kulttuuristen jäsenysten keskinäisistä suhteista. Tarkastelen kansallisvaltorajat ylittävää yllirajaista liikkumista ja yllirajaisia suhteita olennaisena mutta ristiriitaisena osana kansallisen järjestyksen ja siihen liittyvien identiteettien määräytymistä. Jälkikoloniaalinen teoria on kiinnittänyt huomiota kansallisuuden ylikansalliseen luonteeseen, ja erityisesti jälkikoloniaalinen feministinen kritiikki on painottanut kolonialismin perinnön merkitystä paitsi modernin kansallisvaltion rodulli-

”omimmat” ainekset kuin kristinusko, kansallisromantiikka ja kahvi ovat kaikki kansainvälistä alkuperää (Lehtonen 2004, 182–185).

¹² Keranto 1953.

¹³ Paatero 1952, 2.

¹⁴ Esim. Järvinen-Tassopoulos 2007, Jääskeläinen 2003, Reuter & Kyntäjä 2006, Sirkkilä 2005 ja 2006, Ylänkö 2000.

sille sidoksille myös eurooppalaisen seksuaalisuuden historialle. Feministinen nationalismitutkimus taas on osoittanut, että naisten seksuaalisuudella ja sitä koskevilla representaatioilla on ollut tärkeä rooli kansallisten rajojen määrittelyn ja niiden ylläpitämisen kannalta. Tätä tutkimuksen teoreettista viitekehystä sekä lähteiden lukemista ohjanneita periaatteita käyn läpi seuraavassa, tämän johdanto-osan toisessa luvussa.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa ”Vieras mies tuli taloon” tarkastelen pääasiallisesti kahta aineistokokonaisuutta. Näistä ensimmäinen muodostuu Suomen Naisjärjestöjen Keskusliiton ja eräiden sen jäsenjärjestöjen Helsingin olympialaisten alla toimeenpanemasta kampanjasta, jolla erityisesti maalta saapuvia nuoria naisia pyrittiin valistamaan kansainvälisen kisakaupungin vaaroista. Osan toinen aineistokokonaisuus rakentuu suomalaisten naisten ja miespuolisten kisavieraiden kohtaamista olympialaisten aikana ja niiden jälkeen käsitelystä lehtikirjoituksista.

Olympialaisia käsittelevän osan ensimmäinen luku, luku 3, lähtee liikkeelle niistä vaikutuksista, joita olympialaisilla toivottiin mutta myös pelättiin olevan Suomen kansainväliselle asemalle. Toiveet ja pelot tiivistyivät huoleen maan maineesta ja tulevaisuudesta, joiden varjelemisessa naisilla katsottiin olevan keskeinen rooli. Kiinnitän huomioni erityisesti niihin viittauksiin, joita niin lehtikirjoittelussa kuin valistusteksteissäkin tehtiin jatkosodan aikaiseen ”saksalaisvillitykseen”. Naisten vastuusta, syyllisyydestä ja rankaisemisesta vihjatessaan kirjoitukset tekivät historia- ja identiteettipolitiikkaa, joka koski paitsi suomalaista identiteettiä ja Suomen kansainvälisten suhteiden jälleenrakentamista, myös sukupuolta – sukupuolten keskinäisiä suhteita sekä suomalaisten naisten ja miesten suhdetta kansakuntaan ja sen kohtaloon.

Luku 4 seuraa naisjärjestöjen kampanjan historiallisia jälkiä perheen ja kansakunnan välille 1800-luvun jälkipuoliskolla muodostuneeseen yhteyteen, 1900-luvun alun porvarillisen naisliikkeen siveellisyyskysymykseen ja kamppailuihin naisten täysivaltaisen kansalaisuuden luonteesta sekä 1900-luvun alusta lähtien voimistuneisiin, lääketieteeseen nojaviin näkemyksiin seksuaalivalistuksen merkityksestä kansakunnan yhteiselle hyvälle. Siveellisyys käsitteen kautta pyrin avaamaan ”nationalistisen naisasian” paradokseja ja esitän, että samalla kun naisjärjestöjen olympiakampanjan yhtenä tavoitteena oli naisten kasvattaminen itsetietoiseen kansalaisuuteen, sen kansallisessa kehyksessä täysivaltaisen naiskansalaisuuden kriteerinä ei ollut naisten autonominen subjektiivisuus vaan itsekkäiden halujen ja viettien hallinta kansakunnan yhteisestä hyvästä määrittävän moraalin keinoin.

Luvun 5 lähtökohtana on lehdistön ”väriä” kohtaan osoittama kiinnostus ja kirjoittelussa usein toistuva viittaus ”eksoottisten” vieraiden ”eroottisuuteen” sekä naisjärjestöjen huoli ”etelämaalaisen miehen herkemmästä sukupuolisesta syttyväisyydestä”. Naisjärjestöjen kampanjan osana julkaistun oppaan *Lääkärin sana olympialaisten edellä*

nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille pohjalta jatkan edellisen luvun seksuaalivalistuksen teemaa mutta nyt rodun käsitteen ja rodullisten luokitusten näkökulmasta. Samalla hahmottelen kansakunnan sisäisten erontekojen kytkeytymistä ylijarjaisiin ja ylikansallisiin hierarkkisiin luokituksiin. Tapa, jolla ulkomaalaisten miesten seksuaalisuus tässä yhteydessä rodullistettiin, tuo näkyviin suomalaisen seksuaalisuuden historian kytkökset Euroopan ja muun maailman välille kolonialismin aikana tuotettuihin rodullistettuihin distinktioihin.

Luvussa 6 tarkastelun keskipisteessä ovat naisjärjestöjen valistuksensa kohteeksi ottamat nuoret naiset ja naisten liikkuminen yhtäältä maalta kaupunkiin ja toisaalta Suomesta ulkomaille. Nostan esille kaksi lähdeaineistoissa suosittua naiskuvaa – kaupunkiin saapuvat ”maaseudun tyttäret” ja kaupungin satamissa merimiesten kanssa seurustelevat ja ulkomaille seilaaviin laivoihin pyrkivät ”laivatytöt”. Tulkitsen näitä naiskuvia tiivistyminä kaupungistumisen ja muuttoliikkeen herättämistä kysymyksistä. Lisäksi pyrin tuomaan esille niitä kansallisen itsemäärittelyn piirteitä, jotka olivat omiaan tekemään ulkomaalaisten kisavieraiden ja suomalaisten naisten välisistä ylijarjaisista suhteista pikemminkin kansallisten odotusten mukaisia kuin niiden vastaisia. Analyysin pohjana tässä olevat aineistot sisältävät kisojen aikaisen lehtikirjoittelun lisäksi muun muassa naisjärjestöjen oppaan *Maaseudun tytär pääkaupungin portilla* sekä kaksi elokuvaa, kampanjan osana esitetyn *Pikku-Matti maailmalla* ja keväällä 1952 ensiiltansa saaneen *Suomalaistyttöjä Tukholmassa*.

Tutkimuksen toisessa osassa ”Naisemme maailmalla” tarkastelemani aineistot koostuvat pääasiassa Armi Kuuselan maailmanmatkaa ja avioitumista käsittelevistä suomalaisista ja filippiiniläisistä sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleista, lehdissä julkaistuista mainoksista, Armi Kuuselan Suomessa ja Filippiineillä tekemistä elokuvista sekä näiden tapahtumien tiimoilta kirjoitetuista kolmesta kirjasta: maailmanmatkan managerin T. Kalervo Kerannon matkakertomuksesta *Kaunotar katoaa Kaukoitään* (1953), Armin sisaren Irma Kyrömiehen kirjasta *Armi, manageri ja minä* (1954) ja Armi Kuusela-Hilarion teoksesta *Yli kaikkien rajojen* (1954). Siinä missä olympialaisten yhteydessä suomalaisten naisten ylijarjaisia suhteita pidettiin lähes pelkästään kielteisenä ilmiönä, Armi Kuuselan avioliittoa koskevalle kirjoittelulle oli ominaista torjunnan ja viehätyksen ambivalenssi.

Luvussa 7 tarkastelen sitä, miten sukupuoli, suomalaisuus ja kansainvälisyys määrittivät toinen toisiaan ensin Suomen Neidon ja sitten Miss Universumin hahmoissa. Luku jatkaa edellisen luvun ”odotuksenmukaisuuden” teemaa korostaessaan sitä, että nuoren naisen hahmo kansallisuuden representaationa on näyttäytynyt paitsi puhtaana neitseellisenä myös morsiamena ja siten sekä ”omien” että ”vieraiden” miesten heteroseksuaalisen halun kohteena.

Luku 8 keskittyy maailmanmatkan kuvauksiin ja erityisesti niissä ilmastolle ja ilmastollisille eroille annettuun rooliin kulttuurisen ja rodullisen vierauden metaforana. Ilmastollisten erottelujen nojalla viileän ilmanalan suomalaiset saattoivat asettautua rodullisten hierarkioiden valkoiseen, länsimaiseen yläpään erotuksena Etelä- ja Kaakkois-Aasian kuumuudessa elävistä tummista kansoista. Armi Kuuselan avioliiton hyväksyttävyyden kannalta olennaista näyttää vastaavasti olleen se, miten ilmastolliset (kulttuuriset ja rodulliset) erot saatettiin ohittaa luokka-asemaa korostavan representaatiotyön voimin. Luku argumentoi, ettei erojen ylittäminen tässä kuitenkaan tarkoita välttämättä rodullisen hierarkian murtamista vaan myös sen vahvistamista.

Luvussa 9 olen käyttänyt lähteinä filippiiniläisissä sanomalehdissä ilmestyneitä kirjoituksia Armi Kuuselan vierailusta Filippiineille ja avioitumisesta Gil Hilarion kanssa. Luvun lähtökohtana on käsitys siitä, ettei Miss Universum ollut maailmalla liikkeussaan vain Suomen edustaja vaan amerikkalaisen kulttuurin ja viihdeteollisuuden vientituote, kansainvälisen liikkuvuuden ja turismin sekä amerikkalaisen elokuva- ja muotiteollisuuden mannekiini – ja Filippiineillä näin myös Yhdysvaltojen, Filippiinien entisen siirtomaaisännän edustaja. Millaisena siis Armin tarina näyttäytyy, kun se sijoitetaan USA:n Filippiineillä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä harjoittaman ”hyväntahtoisen assimilaation” politiikan kontekstiin – politiikan, jota myös ”valkoiseksi rakkaudeksi” on kutsuttu?

Osan viimeinen luku, luku 10, palaa luvun 6 teemaan naisten yllirajaisen halun mahdollisuudesta. Samalla kun naisten yllirajainen halu ja kansainväliset tuhkimotarinat olivat lehdistölle rakkaita pilkan kohteita, niiden pohjalta rakennettiin myös kansallista kertomusta sosiaalisesta noususta, kuten Armi Kuuselan Suomessa tekemä elokuva *Maailman kaunein tyttö* (1953) osoittaa. Armi Kuuselan avioliitosta käytyjen yleisönosastokeskustelujen pohjalta voi toisaalta päätellä, että ne tarjosivat naisille myös kapinan mahdollisuuksia. Kapinallakin oli kuitenkin kulttuurinen logiikkansa, jonka kautta se kiinnittyi osaksi kansallisia ja globaaleja vallan rakenteita.

Viimeinen luku kokoaa tutkimuksen argumentin ja punoo sen kaksi osaa yhteen. Suomalaisten naisten yllirajaiset suhteet käsitettiin sekä olympialaisten että Armi Kuuselan avioliiton yhteydessä usein joko epäisänmaalliseksi itsekkyydeksi ja maanpetturuudeksi tai osoitukseksi siitä, ettei nuorista naisista sinisilmäisyksissään ollut täyttämään täysivaltaisen kansalaisuuden kriteerejä. Tämä tutkimus kuitenkin osoittaa, että ne voidaan ymmärtää myös yhtenä ilmentymänä juuri sellaiseen modernin elämään ja parempaan tulevaisuuteen kohdistuvasta fantasiasta, jonka manifestaationa Helsingin olympialaiset ja Armi Kuuselan on sittemmin Suomessa totuttu näkemään.

Niin olympialaisten kuin Armi Kuuselan merkitys suomalaisen identiteetin kerronnalle on siinä, että niiden kautta Suomi näyttäytyy paitsi modernina ja kansainvälisenä, myös rodullisesti valkoisena kansakuntana. Jos olikin niin, että vertailussa

Euroopan niin sanottuihin ”vanhoihin kulttuurimaihin” suomalaiset näyttäytyivät aina vähän vajavaisina, olympialaisten yhteydessä ”etelämaalaiset” vieraat tarjosivat vertailulle lähtökohdan, jonka valossa nämä puutteet katosivat näkyvistä. Olympialaisten yhteydessä Suomi liitettiin osaksi geopolittista Pohjoista asettamalla etelämaalaiset miehet rodullistetun ja seksualisoidun ”toisen” asemaan. Vastaavalla tavalla myös Armi Kuuselan maailmanmatkasta ja avioliitosta kerrottaessa tuotettiin rodullistettua eroa, jossa Suomesta tulee osa Länttä juuri sillä hetkellä, kun matka etenee Euroopasta Aasiaan. Jos Suomesta Keski-Euroopan suuntaan katsottaessa Eurooppa tuntuikin olevan jossain muualla, katseen kääntäminen Aasiaan ja Kaukoitään teki suomalaisten eurooppalaisuudesta varsin itsestään selvää.

Suomalaisten ”valkaistuminen” ei kuitenkaan tarkoittanut yksinomaan vanhojen rodullisten luokitusten ja hierarkioiden kumoamista vaan myös erojen tekemistä ja juuri niiden valtahierarkioiden hyväksymistä ja hyväksikäyttöä, joiden nojalla suomalaisetkin oli saatettu Euroopan keskuksen näkökulmasta esittää ei-aivan-valkoisina. Vuonna 2010, kun rasismi ja maahanmuuttovastaisuus ovat selvästi yleistyneet, Helsingin olympialaiset ja Armi Kuuselan tarina muistuttavat siitä, että kaikkein ”omimmaksi” koettu suomalaisuuskin on osittain ”vierasta” perua ja se, mitä väitetään ”vieraaksi”, voi olla hyvinkin ”omaa”. Suomalaisten valkoisuus ei ole sisäsyntyinen ominaisuus vaan saatu aikaan ”vieraiden” kustannuksella, rasistisen toiseuttamisen keinoin. Eikä rasismi Suomessa ole ”vieras” ilmiö vaan se on ollut yksi suomalaisen identiteetin rakennuspuu – siinä mielessä, että suomalaiset itse ovat olleet rasismin kohteina, mutta myös sikäli kuin suomalaiset ovat osallistuneet rasististen erottelujen ja hierarkioiden uusintamiseen kohentaakseen omaa asemaansa näissä hierarkioissa.

2 Sukupuolittuneita suhteita ja ylijäisiä kohtaamisia

Tämän työn keskeisimmälle käsitteelle ”transnationalismi” ja sitä vastaavalle adjektiiville ”transnationaalinen” ei ole helppo löytää yhtä kaikenkattavaa suomenkielistä vastinetta. Kansainvälinen tarkoittaa kansallisvaltioiden (eli ”kansain”) välisiä suhteita maailmassa, joka on jäsentynyt kansallisvaltioiden järjestelmäksi. Transnationalismilla sitä vastoin viitataan laajasti ottaen siteisiin ja vuorovaikutuksen muotoihin, jotka yhdistävät ihmisiä ja instituutioita kansallisvaltioiden rajojen yli ja ohi.¹ Silti transnationalismissa ei ole kyse rajattomasta maailmasta: vaikka sitä yhtäältä määrittävät erilaiset rajojen yli soljuvat virtaukset², on siinä kyse myös poliittis-taloudellisista rakenteista ja instituutioista, joiden vaikutuksesta joidenkin ihmisten elämä on ”transnationaalisempaa” tai on sitä hyvinkin eri tavalla kuin joidenkin toisten.³

Usein transnationalismi liitetään tavalla tai toisella globalisaation 1900-luvun loppuvuosikymmenen aikana alkaneeseen uuteen vaiheeseen. Tällöin sillä saatetaan viitata tiettyyn, globaalien muuttoliikkeiden ja kulttuurivaikutusten sekä niitä edesauttavien uuden median ja uusien teknologioiden leimaamaan aikakauteen, johon usein liitetään myös kansallisvaltioiden merkityksen näivettyminen. Joskus transnationalismilla viitataan uuskolonialismiin ja pääoman vapaaseen liikkuvuuteen, mutta siitä puhutaan myös kansallisvaltioista riippumattoman ruohonjuuritason kansalaistoiminnan yhteydessä ja keskusteltaessa nykyaikaisten muuttoliikkeiden synnyttämisestä monipaikkaisista yhteisöistä ja identiteeteistä sekä hybrideistä kulttuurin muodoista.⁴ Mutta transnationalismista on mahdollista puhua myös historiallisen tutkimuksen yhteydessä. Nimenomaan nykyajalle ominaisista liikkumisen ja

¹ Vertovec 1999, 447; Vertovec 2009, 2; kansainvälisyyden ja transnationalismin välisestä erosta ks. esim. Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 24.

² Esim. Appadurai 1996.

³ Vertovec 1999, 456; Ong 1999, 11–23.

⁴ Grewal & Kaplan 2001, 664–665; Vertovec 1999, 449–456.

globaalien yhteyksien leimaamista olosuhteista antropologi Aihwa Ong (1999) käyttää termiä ”transnationaalisuus” (*transnationality*). ”Transnationalismilla” (*transnationalism*) Ong taas tarkoittaa ylipäätään rajan ylittämisen käytäntöjä ja prosesseja. Vaikka siis ”transnationaalisuutta” kulttuurille, taloudelle ja maailman ihmisten elämälle laajassa mittakaavassa leimaa antavana piirteenä voidaan pitää tietyn myöhäismodernin aikakauden ominaisuutena, transnationaalisista käytännöistä ja prosesseista (”transnationalismista”) voidaan puhua myös menneen ajan ilmiöinä.

Ilmiöiden, käytäntöjen ja prosessien ohella transnationalismia voidaan käyttää myös tutkimuksellista näkökulmaa ja lähestymistapaa osoittavana käsitteenä. Inderpal Grewalin ja Caren Kaplanin (2001) mukaan seksuaalisuuden tutkiminen transnationalismin lähtökohdista edellyttää länsimaisten universalismien ja niiden itsestäänselvyyksien purkamista, mutta myös kulttuurierojen suhteuttamista valtaan ja kulttuurikontaktien historiaan. Transnationaalinen tutkimusote, joka tarkastelee kansallisvaltiorajojen yli (esimerkiksi muuttoliikkeiden, matkustamisen, mediakuvien ja pääoman mukana) kulkevia vaikutuksia ja niiden historioita, asettaa kyseenalaiseksi vertailevaan tutkimukseen liittyvän oletuksen toisistaan erillisistä kansallisvaltioumpioista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö kansallisvaltioilla olisi väliä; päinvastoin transnationaalinen näkökulma – siten kuin Grewal ja Kaplan sen määrittelevät – edellyttää huomion kiinnittämistä kansallisvaltioiden ja niiden välisten geopolittisten suhteiden tietoa ja subjekteja tuottavaan valtaan. Tutkimuksellisenä lähestymistapana transnationalismi pyrkii viime kädessä näkemään, miten lokaali ja globaali konstituoituvat – ja ovat historiallisesti konstituoituneet – toinen toisensa kautta ja yhdessä tuottavat uusia vallan keskittymiä, hallinnan muotoja ja subjektiuden mahdollisuuksia.

Tässä tutkimuksessa transnationalismi jakautuu kahdeksi erilliseksi, joskin tiiviisti toisiinsa kytkeytyväksi suomenkieliseksi käsitteeksi, ylijarajaisuudeksi ja ylikansallisuudeksi.⁵ Molemmilla on sekä tutkimuskohdetta että tutkimuksen tapaa kuvaavat merkityksensä. *Ylikansallinen* – ”transnationaalisen” mahdollisista suomenkielisistä vastineista yleisin – tarkoittaa Kielitoimiston sanakirjan mukaan jotakin ”kansallisuuksien yläpuolella olevaa” tai ”maailmanlaajuista”. Esimerkiksi Pauli Kettunen (2008) käyttää sitä kuvaamaan sekä kansallisten yhteiskuntien muotoutumiseen vaikuttavia valtiorajat ylittäviä riippuvuussuhteita että historiallista tutkimusintressiä hieman Grewalin ja Kaplanin tapaan. Termin *ylijarajainen* on suomen kieleen tuonut Ulla Vuorela, joka on sen avulla pyrkinyt käsitteellistämään globaalien muuttoliikkeiden seurauksena eri puolille maailmaa hajaantuneiden perheiden elämänpiirejä. Tutkimus-

⁵ Näiden lisäksi transnationaaliselle on suomen kielessä myös kolmas vastine, poikkikansallinen. Kielitoimiston sanakirjalle termi on tuntematon, mutta Google kertoo sen käytöstä sekä valtioiden rajat ylittävän kansalaistoiminnan yhteydessä, pääoman vapaan liikkumisen merkityksessä tai vaikkapa pääoman mukana globaaliksi laajentuneen omistajaluokan etuliitteenä. Tutkimuskäytössä termiä on käytetty uusliberalismiin kriittisesti suhtautuvassa, uudenaikaisissa demokratian ja kansalaisvaikuttamisen muotoja koskevassa politiikan tutkimuksessa.

otteena ylijalaisuus painottaa makrotason rakenteiden sijasta mikrotason toimijoiden ja käytäntöjen merkitystä kansallisvaltorajat ylittävien yhteyksien luomisessa ja säilyttämisessä.⁶

Seuraavissa luvuissa tarkastelen Suomen lähihistorian kahta kulttuurisesti merkityksellistä tapahtumaa ja ilmiötä, Helsingin olympialaisia ja Armi Kuuselan henkilön ympärille rakentunutta myyttiä⁷ kansallisvaltorajat ylittävien muuttoliikkeiden ja matkustamisen, ihmissuhteiden ja kulttuurivaikutusten kannalta. Samalla tutkin kansallisen identiteetin ylikansallista, yksittäisten kansallisuuksien ”yläpuolella olevaa” määräytymistä: Miten ylijalainen liikkuminen ja suomalaisten naisten ylijalaiset suhteet ovat muokanneet käsityksiämme suomalaisuudesta? Ja millä tavalla Suomen ja suomalaisuuden määreet ja merkitykset ovat muokkautuneet suhteessa muuhun maailmaan?

Tutkimuksessa hahmottuva suomalaisuus on ylikansallista ensinnäkin siinä mielessä, että se niin käsityksinä kuin identiteetteinä syntyy vuorovaikutuksessa muun maailman kanssa, muihin kansallisuuksiin suoraan tai epäsuorasti tehtävien, usein sukupuolittuneiden vertailujen kautta. Toiseksi suomalaisuus on ylikansallista myös siinä vahvemmassa mielessä, että vertailut saavat merkityksensä suhteessa laajempaan kansallisvaltioiden maailmaan ja siinä vaikuttaviin globaaleihin valtasuhteisiin, kuten Euroopan hegemoniseen asemaan, kolonialismin perintöön ja kylmään sotaan. Suomalaisuuden lisäksi ylikansallisena näyttäytyy myös sukupuoli, sekä kansallisen sukupuolten järjestyksen (suomalaisen mieheyden, naiseuden ja sukupuolten välisten suhteiden) että seksuaalisen subjektin merkityksessä ymmärrettyinä.

Ylijalaisia suhteita, ylikansallisia tiloja

Ylijalaisuudella viitataan ensinnäkin kansallisvaltioiden hallinnolliset ja territoriaaliset rajat ylittävään liikkumiseen.⁸ Ihmisten liikkuminen paikasta toiseen ja pitkienkin välimatkojen yli on ilmiönä löytöretkiä, kolonialismia ja kansallisvaltioita vanhempi, mutta eurooppalaisten pyrkimyksellä vieraiden maanosien valloittamiseen ja hallintaan sekä kansallisuusaatteen myötä territorioiden ja kansojen välille syntyneellä ideologisella siteellä on ollut vaikutuksensa maailmanlaajuisen muuttoliikkeiden suuntiin ja muotoihin.⁹ Kolonialistinen hallinto merkitsi eurooppalaisten muuttoa siirtomaihin, mutta samalla se avasi uudenlaisia mahdollisuuksia siirtomaiden väestön

⁶ Vuorelan tavasta määritellä englanninkielinen termi *transnational* ks. Bryceson & Vuorela 2002, 4–7; suomenkielisestä termistä ks. Hirsiaho, Korpela & Rantalaiho 2005, 12; samankaltaisesta ”transnationaalisen” määrittelystä ks. myös Basch, Glick Schiller & Blanc 1994, 1–17; Ong 1999, 3–8, 16–24; Huttunen 2002, 41–47.

⁷ Armi Kuuselasta myyttinä ks. Enehjelm 2003, Kataja 2003.

⁸ Ks. Bryceson & Vuorela 2002, 4.

⁹ Esim. Bryceson 2002.

siirtymiselle Eurooppaan. Vaikka kansallisvaltiot ovat pyrkineet sekä maastamuuton että maahanmuuton ehkäisemiseen, ne ovat myös hyötyneet muualle muuttaneista kansalaisistaan niin poliittisesti kuin taloudellisestikin, ja taloudellisten nousukausien aikana maahanmuutto on tarjonnut niille tärkeän työvoimareservin.

Historiallisessa kontekstissa ”ylirajaisuus” viittaa liikkumisen tarkastelun näkökulmaan.¹⁰ Muuttoliikkeiden osalta ylirajainen näkökulma painottaa – toisin kuin yhden etnisen ryhmän siirtolaisuuteen, sen kulttuuriseen identiteettiin ja/tai kohde-maahan integroitumiseen keskittyvä siirtolaisuustutkimus – sekä etnisten ryhmien välistä että kansallisvaltiorajojen yli ulottuvaa vuorovaikutusta.¹¹ Vaikka tässä tutkimuksessa ylirajainen liikkuminen kattaa muuttamisen ohella myös matkustamisen, tarkoituksena ei ole esittää, että muuttamisessa ja matkustamisessa olisi pohjimmiltaan kyse samasta asiasta. Pikemminkin pyrkimykseni on tarkastella molempia kansallisvaltiorajat ylittävien kohtaamisten ja kontaktien kannalta, osana laajempia riippuvuuksia kansallisvaltioiden välillä ja niiden yli. Mary Louise Pratt (1992) puhuu siirtomaa-ajan matkakirjallisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan kontaktivöhykkeistä, joita syntyy, kun aiemmin maantieteellisen ja historiallisen etäisyyden toisistaan erottamien ihmisten elämänkaaret leikkaavat toisensa. Ylirajainen näkökulma kiinnittää huomion niin muuttamisen kuin matkustamisenkin seurauksena syntyvien kontaktivöhykkeiden valtasuhteisiin ja -hierarkioihin sekä niiden tuottamaan tietoon ja subjektiuden muotoihin.¹²

Toiseksi viitataan ylirajaisuuden käsitteellä liikkumisen myötä syntyviin monipaikkaisiin sosiaalisiin suhteisiin ja ylirajaiseen, ”diasporiseen” tilaan. Avtar Brah’n (1998) termi *diaspora space* on tarkoitettu kuvaamaan rajojen, liikkeellä olemisen ja monitahoisen paikantumisen välistä immanenttia suhdetta. Se ei viittaa vain yhden etnisen ryhmän hajaantumiseen eri puolille maailmaa vaan muuttoliikkeiden muodostamaan tilaan, jota varsinaisten muuttajien lisäksi asuttavat myös ne, jotka eivät itse muuta; toisin sanoen tilaan, joka muodostuu liikkujien ja paikoillaan pysyjien välisissä kontakteissa. Käsitteenä *diaspora space* kietoo yhteen liikkumisen ja paikallaan pysymisen genealogiat ja ohjaa tarkastelemaan ”erilaisuutta” koskevissa kulttuurisissa narratiiveissa artikuloituvia vallan muotoja.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat ylirajaisen liikkumisen seurauksena syntyvät sosiaaliset suhteet, erityisesti suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten väliset heteroseksuaaliset suhteet. Tarkasteluni ei kuitenkaan kohdistu tällaisissa suhteissa elämiseen¹³ vaan niiden merkitykseen kansallisten rajojen määräytymisen ja

¹⁰ Esim. Vertovec 2009, 13–16.

¹¹ Vertovec 2007, 963–968.

¹² Grewal & Kaplan 2001, 672.

¹³ Tästä ovat Suomessa kirjoittaneet mm. Tuomi-Nikula 1989, Andrew & Hartikainen 1999, Huttunen 2002, Jääskeläinen 2003, Snellman 2003, Jalagin 2005, Sirkkilä 2005 ja 2006, Reuter & Kyntäjä 2006 sekä Järvinen-Tassopoulos 2007. Tuomi-Nikulaa, Snellmania ja Jalaginia lukuun

kansallisen itseymmärryksen kannalta sekä toisaalta ylirajaisen suhteiden ja niitä suuntaavan ylirajaisen halun ehtoihin, mahdollisuuksiin ja rajoihin. Olympialaisten yhteydessä mahdollisesti kehittyneiden todellisten, historiallisesti todennettavissa olevien romanssien sijasta tartun pyrkimykseen ehkäistä ylirajaisen suhteiden syntymistä ja niistä kisojen aikana kulkeneisiin huhuihin ja juoruihin, vitsailuun ja päivitelyyn. Myöskään Armi Kuuselan ja Virgilio Hilarion romanssista ja avioliitosta tutkimukseni ei anna mitään sellaista tietoa, mitä julkisuudessa ei vuosikymmenten varrella olisi jo moneen kertaan toistettu. Sitä vastoin tarkastelen Armi Kuuselan hahmon ja avioliiton asemaa Suomessa ja Filippiineillä niiden ympärillä velloneen julkisuuden valossa. Se ylirajainen tila, josta tutkimuksessani on kyse, koskee näin ollen kansallistalvioiden ”välitiloissa” sijaitsevien arjen elämäntilpiirien sijasta sellaisia kollektiivisia tiloja, joita muodostuu kansallisten rajojen ”kuvittelemisen” ja niiden yli käyvän liikkumisen yhteisvaikutuksesta.

Kun puhun kansallisten rajojen kuvittelemisesta, en tarkoita, että ne olisivat jollain tapaa epätodellisia. Sanavalinnalla viittaan Benedict Andersonin (2007/1983) määritelmään kansakunnista ”kuviteltuina yhteisöinä” (*imagined communities*). Kansakunnat eivät Andersonin tarkoittamassa merkityksessä ole kuviteltuja siinä mielessä, että ne olisivat keksittyjä, vaan yksinkertaisesti siitä syystä, että pienimmänkään kansakunnan kaikki jäsenet eivät koskaan tule tuntemaan toisiaan mutta tuntevat silti kuuluvansa yhteen. Andersonin mukaan tämä yhteenkuuluvuuden tunne tuli vähitellen mahdolliseksi, kun ihmiset kansankielten kirjakielisen muodon ja kirjapainotekniikan sekä esimerkiksi sanomalehden ja romaanimuotoisen kirjallisuuden kehittymisen myötä saattoivat alkaa hahmottaa olevansa osa samassa ajassa elävää rajallista yhteisöä, jonka rinnalla maailmassa oli toisia samanlaisia yhteisöjä.

Kuviteltuna yhteisönä kansakunta tarkoittaa erilaisten institutionaalisten ehtojen ja mahdollisuuksien yhteisvaikutuksesta ajan myötä muodostunutta kulttuurista järjestelmää ja sosiaalista järjestystä, joka perustuu keskinäiselle samastumiselle ja ulospäin suuntautuvalla erottautumiselle. Michael Billigin (1995) termi ”banaali nationalismi” kuvaa tämän samastumisesta ja erottautumisesta muodostuvan rajankäynnin iskostumista sellaisiin arkisiin ja itsestäänselvyyksinä näyttäytyviin käytäntöihin kuin vaikkapa sanomalehden jaottelu koti- ja ulkomaan uutisiin. Tutkimuksen kentällä arkipäivän nationalismi esiintyy metodologisenä nationalismina ja tiedostamattomina kansallisina sitoumuksina, tutkimuksen ”yhteiskunnallisena” rajaamisena ja kansallisen kontekstin itsestäänselvyytensä.¹⁴ Tällöin esimerkiksi suomalaisuudesta tulee ikään

ottamatta tutkimukset keskittyvät lähinnä 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun kontekstiin ja muut kuin Tuomi-Nikula, Snellman, Jalagin ja Järvinen-Tassopoulos pääasiassa Suomessa asuviin pareihin.

¹⁴ Kettunen 2008 passim, erit. 16–19; Koivunen 1998; ks. myös Briggs, McCormick & Way 2008, 627–628; Burton 2003; Wilder 2003.

kuin etukäteen tunnettu fakta, jonka takia asiat ovat meillä ”toisin kuin *muualla*” ja jonka avulla siten voidaan perustella vaikkapa sukupuolten välisten suhteiden kansallista erityisyyttä.¹⁵

Nationalistinen ideologia siitä, että kansakuntien tulisi muodostaa territoriaalisesti rajattuja, alueellaan suvereenia valtioita, on merkinnyt kuvitellun yhteisön ja sen rajojen institutionalisoimista esimerkiksi kansalaisuuden, rajavalvonnan ja niin kansalaisten kuin ulkomaalaisten liikkumisen kontrollina. Mutta samalla ylirajainen liikkuminen ja kansallisvaltorajojen yli luotavat sosiaaliset suhteet ovat osaltaan olleet vaikuttamassa yhteisöjen ja niitä toisistaan erottavien rajojen muotoutumiseen. Aihwa Ong (1999, 4–6) tarkasteleekin transnationalismia *jännitteinä ihmisten liikkumisen ja sosiaalisten järjestysten välillä*. Ong kiinnittää huomion huonosti suomentuvan ”trans”-etuliitteen kulttuurisia yhteyksiä ja vuorovaikutusta ilmaiseviin merkityksiin mutta myös siihen liittyvään muutokseen. Sosiaalinen järjestys sekä taloudelliset ja poliittiset rakenteet vaikuttavat rajojen ylitettävyyteen ja liikkumisen mahdollisuuksiin, mutta myös liikkumisella on vaikutuksensa sosiaaliseen järjestykseen sekä kansallisvaltioiden sisällä että niiden välillä. Tämän tutkimuksen valossa kyse on yhtäältä siitä, miten sekä kansainvälinen politiikka että sukupuolen, ”rodun” ja luokan hierarkkiset järjestykset vaikuttivat esimerkiksi siihen, mitkä maat Helsingin olympialaisiin ylipäätään osallistuivat, ja loivat Armi Kuuselan maailmanmatkalle tietyt puitteet. Kun liikkumisen mahdollisuudet jakautuivat epätasaisesti ja kytkeytyivät eri maiden välillä vaikuttaviin globaaleihin valtasuhteisiin, ne olivat myötävaikuttamassa myös siihen, minkälaisia ja keiden välille ylirajaisia kontakteja ja suhteita saattoi muodostua.

Liikkumisen rakenteellisia ja institutionaalisia rajoituksia enemmän tarkasteluni kohdistuu liikkumisen ehtojen diskursiiviseen rakentumiseen ja siihen, miten ylirajainen liikkuminen ja ylirajaiset suhteet sukupuolten välillä edelleen osaltaan muokkasivat kansallista järjestystä. Ylirajainen vuorovaikutus ei ole ristiriidassa kansallisvaltioiden ja kansakuntien olemassaolon kanssa. Pikemminkin päinvastoin: onhan nationalismikin, kuten esimerkiksi Pauli Kettunen on huomauttanut, mitä suurimmassa määrin ylikansallinen ideologia, ja kansallisvaltioiden synty ja niiden rajojen määrittely ovat olleet luonteeltaan leimallisen ylikansallisia ja ylirajaisia prosesseja. Nationalismin ylikansallisella luonteella Kettunen viittaa esimerkiksi sen laajalti ja syvästi vakiinnuttamaan ymmärrykseen maailman jakautumisesta kansakunniksi eli siihen Andersoninkin esittämään periaatteeseen, että yhden kansakunnan kuvittelemisen edellyttää mahdollisuutta kuvitella sen ulkopuolella olevan toisia, samankaltaisia kokonaisuuksia.¹⁶

¹⁵ Koivunen 1998, 25–26.

¹⁶ Kettunen 2008, 16; Anderson 2007/1983, 40, 47–58; ks. myös Billig 1995, 12; Briggs, McCormick & Way 2008, 626. Arjun Appadurai (1996) on taivuttanut Andersonin käsitteen muotoon *imagined worlds*, ”kuvitellut maailmat” korostaakseen sitä, että kuviteltujen yhteisöjen sijasta ihmiset yhä

Toisten kansallisten kokonaisuuksien kuvittelu ei tarkoita vain abstraktia mahdollisuutta vaan konkreettisia kontakteja, kohtaamisia ja vertailuja. Tällaiset kohtaamiset rakentavat riippuvuussuhteita toisistaan erillisiksi kuviteltujen yksiköiden kesken ja samalla konstituivat näitä yksiköitä.¹⁷ Näin käsitettynä kansakunta itsessään näyttäytyy transnationaalisenä, ylikansallisena tilana, joka ei ole olemassa ”yksin itsensä varassa”, kuten Mikko Lehtonen kirjoittaa, vaan koostuu ”monista sellaisistakin tekijöistä, jotka eivät näy maan rajojen sisäpuolella”.¹⁸ Kontaktit, kohtaamiset ja vertailut eivät tapahdu tyhjiössä vaan määrittyvät (mutteivät koskaan täysin määräytyä) aiempien kohtaamisten ja niiden synnyttämien valtasuhteiden kautta.¹⁹ Jälkikoloniaalisen teorian yksi lähtökohta onkin ottaa huomioon, miten Euroopan siirtomaahistoria (menneet kohtaamiset) on muokannut kansallisia identiteettejä ja liikkumisen mahdollisuuksia ja vaikuttaa niissä yhä edelleen. Menneen ja nykyisyyden välinen yhteys ei kuitenkaan ole suora vaan muodostuu – Sara Ahmedin sanoin – ”sarjasta epäyhtenäisiä kohtaamisia” ihmisten, kansakuntien ja kulttuuristen muodostumien välillä.²⁰

Kansallisiksi ymmärrettyjen ilmiöiden muotoutumiseen liittyvät ylikansalliset prosessit ovat *ylikansallisen historian* tutkimuksen kohteena.²¹ Tässä tutkimuksessa ylikansallisen historian tiedonintressi tarkoittaa ylijarajaisen liikkumisen ja erityisesti suomalaisten naisten ylijarajaisen suhteiden tutkimista siltä kannalta, miten niiden kautta rakentuneet ylijarajaiset yhteydet ja vertailut ovat muokanneet suomalaista kansakuntaa. Kun tutkin sitä, miten suomalaisten naisten ja olympialaisten kisavieraiden välisistä suhteista keskusteltaessa Suomen suuntaa määriteltiin yhtä hyvin suhteessa Venäjään ja Yhdysvaltoihin kuin Saksaan ja ”etelämaihinkin”, tarkastelen näitä suhteita myös osana laajempia kansainvälisiä suhdeverkostoja ja jännitteitä. Ja kun arvioin Armi Kuuselan merkitystä Suomelle, pyrin Suomen ja Filippiinien sekä Suomen ja Yhdysvaltojen – Miss Universum -kilpailujen kotimaan – välisten suhteiden lisäksi ottamaan huomioon myös Filippiinien ja Yhdysvaltojen yhteisen historian ja keskinäiset suhteet. Suomen identiteettiä on totuttu arvioimaan vertailuina lähinaapuruihin (ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme halua tulla) ja Eurooppaan, joka vuoroin on esiintynyt uhkana kansalliselle erityisyydelle ja vuoroin taas modernin

enenevässä määrin asuttavat kuviteltua maailmaa. Mutta siinä missä esimerkiksi Kettunen ja muut historiaa ylikansallisesta näkökulmasta tarkastelevat tutkijat osoittavat, että nationalismiin, transnationalismiin ja globalisaation välillä on nähtävissä sekä murroksia että jatkumoa, Appadurai painottaa nationalismiin ja ajoittain ”postnationalismiksi” kutsumansa transnationalismiin välistä historiallista repeämää tai halkeamaa (*rupture*).

¹⁷ Grewal & Kaplan 1994, 8, 13–24; Lake 2003, 328; Wilder 2003, 130; Kettunen 2008, 21.

¹⁸ Lehtonen (2004, 178–179) käyttää tässä yhteydessä sekä rajamaan että heterotopian käsitteitä. Kaikkien kulttuuristen muodostelmien transnationaalisen tai hybridistä luonteesta ks. myös Bhabha 1994, 1–18; Grewal & Kaplan 1994; Said 2003/1978 xi–xxiii.

¹⁹ Ahmed 2000, 6–14.

²⁰ Ahmed 2000, 11.

²¹ Kettunen 2008, 17, 21; Briggs, McCormick & Way 2008; ks. myös Burton 2003, Wilder 2003, Stoler 2006.

kansakunnan mittapuuna. Sekä Helsingin olympialaisia että Armi Kuuselan Miss Universum -voittoa, maailmanmatkaa ja avioliittoa voidaan tarkastella konkreettisina kohtaamisina, jotka toivat tähän vertailuun uudenlaisia ulottuvuuksia, joiden myötä suomalaisuutta saatettiin peilata suhteessa Eurooppaa ja lähinaapureita huomattavasti kaukaisempiin maailmankolkkiin: Yhdysvaltoihin, erilaisiin ”eteläisiin” maihin sekä Etelä- ja Kaakkois-Aasiaan.

Sukupuolittunut kansakunta, kansallinen sukupuoli

Ylirajaisesta ja ylikansallisesta näkökulmasta kansakunta näyttäytyy – *Suomineiton hei!* -kirjan toimittajien sanoin – ”dynaamisena yhteyksiä ja eroja rakentavana prosessina”.²² Yhteyksien ja erojen dynamiikka ei koske vain kansallisten kulttuurien ja kansallisvaltioiden välillä tehtäviä vertailuja vaan viittaa myös yhden kansakunnan ja kansallisvaltion sisäisiin prosesseihin. Kansallisvaltion käsitteellistä erottamista kansakunnasta on pidetty välttämättömänä analyttisenä toimenpiteenä sen vuoksi, etteivät kansakunnan ja kansallisvaltion rajat – päinvastoin kuin nationalistiset ideologiat antavat ymmärtää – tietävästi koskaan ole missään onnistuneet olemaan keskenään yhdenmukaiset. Silti kansakunnan rajojen määrittelyssä on pitkälti ollut kyse myös kansallisvaltion täysivaltaisen jäsenyyden kriteereistä. Näiden kriteerien osalta merkityksellisiä ovat äidinkielen, ”rodun”, etnisyyden, kulttuuriperinnön tai vaikkapa uskonnon ohella olleet yhtä hyvin sukupuoli ja seksuaalisuus kuin luokka-asema tai terveyskin. Samalla kun kansallista yhtenäisyyttä ja yhteisyyttä on rakennettu tällaisten erojen päälle, on kansakunnan ja sen jäsenyyden kriteerien määrittely tuottanut jatkuvasti myös uusia erontekoja.

Jälkistrukturalistinen teoria on korostanut ylipäättään identiteettien ja niin myös kansakunnan (kollektiivisen) identiteetin ambivalenttia luonnetta. Kuviteltu kansakunta ei sen valossa näyttäydy koherenttina ja sisäisesti yhtenäisenä kokonaisuutena. Ensinnäkin, jos kansallinen yhtenäisyys on andersonilaisessa mielessä kuviteltua, se on riippuvainen tämän kuvittelun jatkuvuudesta ja toistuvuudesta, mutta samalla juuri toisto tekee kansakunnan identiteetistä epävakaa ja alati muuttuvan. Toiseksi, ne vertailut, joiden nojalla kansakunnan identiteetti ja rajat ovat täsmennettävissä, eivät muodosta yhtenäistä kokonaisuutta vaan tapahtuvat samaan aikaan moneen eri suuntaan ja saattavat olla keskenään hyvinkin ristiriitaisia. Ja kolmanneksi, kansakunnan rakentaminen yhteisyyden varaan tuottaa väistämättä eroja: mitä tiukemmin kansakunta pyritään määrittelemään samuuden ympärille, sitä enemmän tulee olemaan niitä, jotka näitä samuuden kriteerejä eivät täytä. Lisäksi kansakuntaa ei koskaan kuvitella vain keskuksesta vaan yhtä hyvin marginaaleista käsin. Toimivana ja merkityksiä

²² Gordon, Komulainen & Lempiäinen 2002, 11.

tuottavana ihmisjoukkona, ”performatiivisena subjektina”, kansakunta onkin aina moninaisempi ja moniäänisempi kuin mitä nationalistisen ideologian tuottama kansakunta ”pedagogisena objektina” antaa ymmärtää. Mutta vaikka kansakunta näin ymmärrettyinä koostuukin yhtäläisyyksien ja erojen, ideologian ja elämisen, pysyvyyden ja muutoksen, liikkeen ja paikallaan olon jännitteistä, se on myös luokittelun periaate, erojen ja yhtäläisyyksien jäsentämisen väline sekä eroja legitimoiva ja normalisoiva diskursiivinen muodostelma.²³

Feministinen nationalismintutkimus on tuonut esille erityisesti sukupuolen ja seksuaalisuuden mukaisten erontekojen ja hierarkioiden merkitystä nationalistisille ideologioille, kansakunnan kuvittelun prosesseille ja yhteenkuuluvuuden kokemuksille sekä kansallisille instituutioille.

Se, mitä sukupuolella ymmärretään, riippuu tarkastelun näkökulmasta. Sukupuolta voidaan tarkastella monitahoisena, epäyhtenäisenä ja muuttuvana prosessina. Sukupuolen kategoriat, sellaisina kuin me ne tunnemme, eivät ole aina olleet olemassa samanlaisina eivätkä perustu biologiseen eroon, joka ei jo olisi tietyllä tavalla vallan läpikäynnä. Tämä ei tarkoita, että sukupuoli olisi ”vain” sosiaalisten ja kulttuuristen erotteluiden tuotetta, vaikka se onkin tiedettävissä vain representaatioidensa kautta. Pikemminkin sitä voidaan ajatella eräänlaisena koosteena, jossa monenlaiset ulottuvuudet kuten arjen käytännöt ja niiden monitasoiset tilat, sosiaalinen järjestys, psyykinen identifikaatio, poliittinen identiteetti, seksuaalinen halu, ruumiin muoto ja sen toiminnot sekä kaikkia näitä koskevat käsitykset vaikuttavat jatkuvasti toinen toisiinsa. Yhtäältä, elettyjen käytäntöjen näkökulmasta, sukupuoli näyttää huomattavan epäyhtenäisenä ja monimuotoisena, mutta toisaalta se voidaan ymmärtää nimenomaan normatiivisena, miehisen ja naisisen välisen kaksinaapaisen ja hierarkkisen eron tekemisen ja luokittelun järjestelmänä.²⁴

²³ Ks. esim. Bhabha 1990a ja 1990b; Keränen 1998a ja 1998b; Alarcón, Kaplan & Moallem 1999; Ahmed 2000, 97–101; Lempiäinen 2002; Lehtonen, Löytty & Ruuska 2004. Käsitepari ”performatiivinen subjekti” ja ”pedagoginen objekti” on Homi Bhabhan (1990b, 298–302).

²⁴ Ymmärrykseni sukupuolesta on vuosien varrella saanut vaikutteita esimerkiksi seuraavista, osin keskenään ristiriitaisistakin lähteistä: de Lauretis 2004/1987, Scott 1999/1988, Butler 2006/1990 ja 1993, Probyn 1993, Braidotti 2002, Wiegman 2006. Keskenään ristiriitaisia teoretisointeja ei välttämättä ole mielekästä tai edes mahdollista sovittaa saumattomasti yhteen. Ne eivät tarkastele ”samaa” objektia eri kanteilta, vaan myös niiden kohteet eroavat toisistaan, sillä ne piirtävät kohteensa – sukupuolen – rajat eri tavoin (Haraway 1991, 200–201; Wiegman 2006, 98–101; Jackson 2006, 108). Samalla ne kuitenkin muistuttavat toistensa rajoituksista ja erilaisista poliittisista sitoumuksista – sekä, kuten Robyn Wiegman (2006, 99) korostaa, sukupuolen olemuksen moninaisuudesta ja tavoittamattomuudesta: ”[A]s gender has been pursued as an object of study, it has proliferated instead of settled [...] becoming one thing and then another as it has travelled across different domains[.] As in all matters of desire, the object of study must be granted the possibility of its own ungraspable difference. The gap of incommensurability [...] between what the object is constituted to do and what it otherwise does – in different orders of knowing, in other psychic lives, in the divergentist force field of historical change itself – renders the pursuit of gender as an analytic category irredeemably incomplete. [...] This is to be neither lamented nor resolved.”

Joan Scott (1999/1988) on esittänyt, että sukupuoli tulee käsittää neuvotteluiden ja konfliktien prosessina, joka on sidoksissa kulloiseenkin historialliseen kontekstiinsa ja joka toimii osana sosiaalisia suhteita, tuottaa sosiaalista järjestystä sekä jäsentää niitä koskevaa ymmärrystä – eikä vain kaksinapaista ”sukupuolikuilua”²⁵ vahvistavilla vaan myös sitä kyseenalaistavilla tavoilla. Scottille sukupuoli on *analyttinen kategoria*, joka ei koske vain miesten ja naisten välisiä eroja ja suhteita vaan valtasuhteita ylipäättään ja joka siksi tarjoaa ”keinoon kulttuuristen merkitysten avaamiseen ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen eri muotojen monimutkaisten yhteyksien ymmärtämiseen” (mt., 45–46). Tutkimuksessa tämä tarkoittaa sukupuolittuneiden jakojen sekä niitä koskevien erojen ja hierarkioiden rakentumisen ja legitimoimisen tarkastelua. Analyttisenä kategoriana sukupuoli edellyttää huomion kiinnittämistä yhtä aikaa valtaan ja valtasuhteisiin, kulttuurisiin representaatioihin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin, sekä sukupuolittuneiden identiteettien muodostumiseen, niissä tapahtuviin muutoksiin ja normatiivisen ja eletyn sukupuolen välisiin riitasointuihin.

Institutionalisoitu heteroseksuaalisuus on historiallisesti ollut yksi keskeinen sukupuolen kaksijakoisuutta tuottava ja ylläpitävä mekanismi – mekanismi, joka samalla on silti itsekin jatkuvasti käynnissä olevien neuvotteluiden ja konfliktien historiallisesti kontingentti tuote. Institutionalisoitu heteroseksuaalisuus viittaa ensinnäkin ”heteronormatiivisuuteen”, heteroseksuaalisuuden asemaan ”sosiaalisten ja seksuaalisten suhteiden oletusarvoisena, luonnollistettuna, ainoana hyväksyttynä ja tavoiteltavana mallina”.²⁶ Mutta homo- ja heteroseksuaalisuuden välisen rajanvedon lisäksi institutionalisoitu heteroseksuaalisuus säätelee myös heteroseksuaalisuuden sisäisiä käytäntöjä. Termi ”normatiivinen heteroseksuaalisuus” kuvaa heteroseksuaalisuuden sisäistä normitusta, joka säätelee sitä, mikä on ”oikeaa”, ”kunniallista” tai ”säädyllistä” heteroseksuaalisuutta.²⁷ Varsinaisten seksuaalisten käytäntöjen lisäksi normatiivinen heteroseksuaalisuus säätelee elämäntapoja ja perhemuotoja, sukupuolten välisiä suhteita, maskuliinisuutta ja feminiinisyttä – mutta myös esimerkiksi yhteiskuntaluokan, uskonnon ja äidinkielen tai, niin kuin tässä tutkimuksessa, ”rodun”, etnisyyden ja kansallisuuden määrittämiä rajoja ja niiden ylittämistä.

²⁵ Termi ”sukupuolikuilu” on Leena-Maija Rossin (2003, 33).

²⁶ Rossi 2006, 19. Enemmän kuin ideologiasta tai ennakkoluuloista, heteronormatiivisuudessa on kyse heteroseksuaalisuuden ja siihen liittyvän elämäntavan itsestäänselvyydestä, miehen ja naisen liitolle perustuvan perhemuodon ensisijaisuudesta, niiden oletusarvoisesta normaaliudesta ja luonnollisuudesta, jota erilaiset yhteiskunnalliset ja taloudelliset diskurssit, instituutiot ja käytännöt – sellaisetkin joilla ei näytä sinänsä olevan mitään tekemistä seksuaalisuuden kanssa – tuottavat ja uusintavat kuin huomaamatta (Berlant & Warner 1998, 554–556).

²⁷ Rossi 2006, 22–25. Ks. myös esim. Jackson 2006. Tehdäkseen selvän pesäeron 1950–60-lukujen sosiologian ”normeihin”, jotka toimivat yhteiskuntaa koossapitävänä voimana ja ulkoapäin hallinnoivat ihmisten elämää, Stevie Jackson (2006, 109) käyttää termiä ”normalisaatio” muistuttamaan normatiivisen heteroseksuaalisuuden prosessimaisesta luonteesta jonakin, jota tuotetaan ja uusinnetaan ihmisten välisessä kanssakäymisessä.

Helsingin olympialaisten ja Armi Kuuselan avioliiton yhteydessä ylijalaisista, kansallisvaltiörajat ylittävistä suhteista käydyissä julkisissa keskusteluissa oli pitkälti kyse juuri ”oikeaa”, ”kunniallista” ja ”säädyllyistä” heteroseksuaalisuutta – ja siis myös elämäntapoja, perhemuotoja, sukupuolten suhteita ja eri tavoin määrittyviä ryhmärajoja – koskevista kamppailuista. Koska sukupuoli voidaan Scottia seuraten nähdä avaimena erilaisten sosiaalisten ja poliittisten valtasuhteiden analyysiin ylipäättään, näissä kamppailuissa määrittyvien heteroseksuaalisuuden normien kautta avautuu näkökulma niin kansakuntien sisäisiin kuin niiden välisiin valtasuhteisiin.²⁸ Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on se, miten kansakunnan ja sukupuolen muotoutumisen prosessit ovat vuorovaikutuksessa keskenään: miten käsityksemme kansakunnasta, sen luonteesta ja alasta on sidoksissa ymmärrykseemme sukupuolesta – maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta, mieheydestä ja naiseudesta sekä näiden välisistä suhteista, eroista ja hierarkioista? Näkökulmani näihin valtasuhteisiin on velkaa ennen muuta feministiselle nationalismintutkimukselle, mutta myös sukupuolentutkimuksen sisällä intersektionaalisuudesta käydyille keskusteluille sekä jälkikolonialiselle feministiselle teorialle ja tutkimukselle.

Feministisen nationalismintutkimuksen²⁹ ytimessä on huomio siitä, että nationalistit julistavat kansakunnan sisäistä yhteisyyttä ja tasa-arvoa mutta rakentuvat monin tavoin hierarkkisesti sukupuolen mukaan jäsenettyjen erojen varaan ja osaltaan edelleen tuottavat – institutionalisoivat ja sääntelevät – sukupuolisia eroja. Kyse on kahdensuuntaisesta vuorovaikutuksesta, missä käsitykset sukupuolesta ja sukupuolten välisistä eroista ja hierarkioista ovat historiallisesti olleet muokkaamassa nationalismia ja nationalismi on vastaavasti osaltaan osallistunut sukupuolten välisen eron ja hierarkian tuottamiseen. Pitkälti tämä vuorovaikutus on tapahtunut nimenomaan heteroseksuaalisen ydinperhemuodon välityksellä.

Nationalismeille on ollut tyypillistä kuvitella kansakunta perheen jatkeena: isänmaana ja äidinkielenä ja veljesten välisenä syvänä toveruutena. Feministiset nationalismintutkijat ovat osoittaneet, että perhe kansallisen yhtenäisyyden vertauskuvana tukee ja uusintaa käsitystä toinen toisiaan täydentävien miehen ja naisen välisestä hierarkkisesta erosta ja tämän eron sekä siihen perustuvan heteroseksuaalisen parisuhteen luonnollisuudesta. Käsitys kansakunnasta perheenä on tuottanut sukupuolten välistä hierarkkista työnjakoa, jossa naisten kansallisena tehtävänä on ollut erityisesti uusien kansalaisten synnyttäminen ja miesten luoman kansallisen kulttuurin välittämi-

²⁸ Mainittakoon, että juuri heteroseksuaalinen parisuhde – suhde sukupuolten välillä – on myös länsimaisessa politiikan teoriassa usein tarjonnut metaforan joko hallitsijan ja hallittavien väliselle tai kansalaisten keskinäiselle suhteelle (Scott 1999/1988, 46–47; ks. myös Povinelli 2006, 187–192).

²⁹ Esim. Yuval-Davis & Anthias (toim.) 1989; Lutz, Phoenix & Yuval-Davis (toim.) 1995; McClintock 1995, 352–296; Yuval-Davis 1997; Kaplan, Alarcón & Moallem (toim.) 1999; Blom, Hagemann & Hall (toim.) 2000; Mayer (toim.) 2000; Ranchod-Nilsson & Tétreault (toim.) 2000; Gordon, Komulainen & Lempiäinen (toim.) 2002; Sinha 2004; Mäki 2005; Marttila 2007.

nen uusille sukupolville. Se on luonut mielikuvaa kansakunnasta yhteiseen synty-perään pohjaavana luonnollisena ja orgaanisena yhteisönä ja tällä tavalla sijoittanut perheen ja siihen liittyvät sosiaaliset suhteet historian ulkopuolelle. Kyse ei olekaan yksinomaan metaforisesta suhteesta kansakunnan ja perheen välillä, sillä – kuten luvussa 4 tarkemmin käy ilmi – moderni käsitys sukupuolesta, heteroseksuaalinen ydinperhemalli ja nationalismin mukainen kansakunnan idea ovat syntyneet samanaikaisesti ja suhteessa toisiinsa; eivät ainoastaan rinnakkain vaan toinen toisensa kautta.³⁰ Niin ikään niiden synty on kietoutunut yhteen seksuaalisuuteen ja ”rotuun” liittyvissä käsityksissä tapahtuneiden muutosten kanssa.³¹ Kun kansakuntaa on rakennettu biologisesti määritellyn yhteisen alkuperän varaan, muu kuin reproduktiivinen seksuaalisuus on esitetty kansakunnalle vieraana ja epäisänmaallisena, kansallista väestöä uhkaavan degeneraation lähteenä ja oireena, jopa maanpetoksena mutta vähintäänkin kelvollisen kansalaisuuden kriteerien vastaisena. Erityisesti homoseksuaalisuus mutta myös monet normatiivisesta heteroseksuaalisuudesta tavalla tai toisella poikkeavat seksuaalisuuden muodot on tämän seurauksena tavattu aktiivisesti unohtaa ja ”kirjoittaa ulos” kansallisesta kertomuksesta.³²

Heteroseksuaaliseen ydinperheeseen nojaava kansakuntakäsitys on tarkoittanut myös sitä, että vaikka kansalaisuus yleisesti ottaen merkitsee yksilön ja valtion välistä oikeudellista suhdetta, naisten kohdalla tämä suhde on pitkään välittynyt aviomiehen kautta. Tämä on näkynyt esimerkiksi kansalaisuuslainsäädännön historiassa ja kansainvälisten avioliittojen, erityisesti ulkomaalaisten miesten kanssa naimisissa olevien naisten oikeudellisessa asemassa.³³ Naisten itsenäinen kansalaisuus oli jo maailmansotien välillä yksi kansainvälistä naisliikettä yhdistäneistä kamppailuista.³⁴ YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948 nimesi kansalaisuuden oikeudeksi, jota ei keneltäkään saa mielivaltaisesti riistää. Sen pohjalta YK:n yleissopimus avioliitossa olevan naisen kansalaisuudesta 1957 määräsi, ettei avioliiton solmiminen eikä purkaminen sopimusvaltion kansalaisen ja ulkomaalaisen välillä saanut automaattisesti vaikuttaa vaimon kansalaisuuteen.³⁵ Mutta ennen kuin Suomi ratifioi sopimuk-

³⁰ Ks. esim. Mosse 1985; Yuval-Davis & Anthias 1989; Peterson 1999, 40–43; Sinha 2004, 247–251; lisäksi rodullisten luokitusten näkökulmasta McClintock 1995, 36–51, 357–359.

³¹ Ks. luku 5.

³² Esim. Sommer 1990, 87; Peterson 1999, 45; Gopinath 2003, 139; Binnie 2004, 19.

³³ Kansainvälisistä avioliitoista ja naisten (epä)itsenäisestä kansalaisuudesta ks. esim. Guy 1992, 211–213; McClintock 1995, 358; Bredbenner 1998, Cott 2000, Studer 2001, De Hart 2006; myös YK:n raportti *Women, Nationality and Citizenship* (2003). Käsite ”kansainvälinen avioliitto” on mielekäs vain kansallisvaltioihin jakautuneessa maailmassa ja on tässä mielessä modernin kansallisvaltion tuotetta. Kansainvälisten avioliittojen olemassaolo ilmiönä on lisäksi historiallisesti riippuvainen siitä, miten kansallisvaltion rajojen ja ihmisten liikkumisen säätely ja valvonta ovat esimerkiksi ulkomaanpassien käyttöönoton myötä tehneet niiden luokittelusta ja tilastoinnista mielekäästä ja mahdollista. (Toyota 2008, 2–3.)

³⁴ *Women, Nationality and Citizenship*, 5–6.

³⁵ Asetus avioliitossa olevan naisen kansalaisuutta koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta 338/1968; *Women, Nationality and Citizenship*, 6. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 15.

sen vuonna 1968, menetti suomalainenkin nainen ulkomaille muuttaessaan automaattisesti oman kansalaisuutensa, jos hän avioliiton perusteella oli saanut ulkomaan kansalaisuuden.³⁶ Kansalaisuus taas myönnettiin pitkälle 1960-luvulle saakka maailmalla yleisesti, ja niin myös Suomessa, oman maan kansalaisen kanssa avioituvalla ulkomaalaiselle naiselle automaattisesti, tahtoi nainen sitä tai ei.³⁷ Vastaavasti avioero ulkomaalaisesta miehestä saattoi jättää naisen kokonaan vaille kansalaisuutta. Ennen vuotta 1984 naimisissa olevan naisen ei myöskään ollut Suomessa pääsääntöisesti mahdollista siirtää omaa kansalaisuuttaan lapsilleen, sillä 1941 laki määräsi Suomen kansalaisuuden syntymän perusteella ensisijaisesti aviolapselle, jonka isä oli Suomen kansalainen. Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi sai toki Suomen kansalaisuuden äidiltään; niin myös avioliitossa syntynyt lapsi, joka ei syntymänsä perusteella jostain syystä saanut isältään jonkin muun maan kansalaisuutta.³⁸ Kaikkien näiden säädösten takana oli pyrkimys paitsi ehkäistä tilanteita, joissa ihminen olisi joko samanaikaisesti kahden valtion kansalainen tai kokonaan vaille kansalaisuutta, myös edistää perheen yhtenäisyyttä. Institutionalisoitessaan perheen kansallisesti yhtenäiseksi yksiköksi lainsäädäntö kuitenkin samalla teki miehestä koko perheen edustajan suhteessa valtioon.³⁹

Kansakunnan kuvittelu perhesuhteiden jatkumona on tehnyt naisten suhteesta kansakuntaan ambivalentin. Kansakunta on käsitetty yhteisen hengen ja yhden tahdon jakavana kollektiivisena subjektina, mutta sukupuolten välisen luonnollistetun eron ja

artiklan mukaan ”jokaisella on oikeus kansalaisuuteen” ja ”keltään ei saa mielivaltaisesta riistää kansalaisuutta eikä evätä oikeutta kansalaisuuden vaihtamiseen”

(<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin>).

³⁶ Laki Suomen kansalaisuuden saamisesta ja menettämisestä 325/1941 10§. Hallituksen esityksessä pykälää perusteltiin sen tarkoituksenmukaisuudella: ”lakiehdotuksessa omaksuttu kanta [merkitsee] sitä, että toisaalta aviovaimo siirtyy Suomen kansalaisuudesta miehensä kotimaan kansalaisuuteen niissä tapauksissa, joissa se ennen kaikkea on paikallaan, nimittäin jos aviopari asuu ulkomaalla tai muuttaa sinne, mutta aviovaimo jää Suomen kansalaiseksi, milloin tämä on luonnollista, nimittäin perheen jäädessä asumaan Suomeen, ja että toisaalta taitetaan kärki aviovaimon riippuvaisuutta miehen kansalaisuudesta koskevalta väitteeltä sikäli, ettei yksistään avioliitolle anneta merkitystä vaimon kansalaisuuteen nähden, vaan ratkaisevana seikkana on pikemminkin asianomaisen tosiasiallinen yhteys siihen maahan, jonka kansalainen hän on oleva” (HE 9/1941 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Suomen kansalaisuuden saamisesta ja menettämisestä).

³⁷ Ennen Suomea YK:n yleissopimukseen oli liittynyt 41 maata (338/1968). Suomessa ulkomaalaisen vaimon kansalaistaminen avioliiton perusteella perustui Suomen hallitusmuotoon (325/1941 3§; HE 9/1941).

³⁸ 325/1941 1§. Lakimuutoksessa 1984 Suomen kansalaisuus annettiin lapselle syntymän perusteella ensisijaisesti, jos äiti oli Suomen kansalainen sekä lisäksi muun muassa silloin, jos isä oli suomen kansalainen ja avioliitossa lapsen äidin kanssa (Laki kansalaisuuslain muuttamisesta 584/1984 1§:n 1 ja 2 mom.).

³⁹ HE 9/1941. Näin ei kuitenkaan ollut perheiden kohdalla, joissa molemmat puoliset olivat ulkomaalaisia: vaimolle ei vuoden 1941 lain perusteella enää myönnetty kansalaisuutta miehensä hakemuksen ”sivuhenkilönä” sillä perusteella, että ”[k]un uusi avioliittolainsäädäntömme [1929] periaatteellisesti asettaa aviovaimon tasa-arvoiseksi aviomiehen kanssa ja naisella muutoinkin meidän oikeutemme mukaan jo on yhdenvertainen asema miehen rinnalla, ei ole paikallaan, ettei vaimolla ole sananvaltaa siirryttäessä toisen valtion kansalaisuudesta toiseen” (HE 9/1941).

hierarkian vuoksi vain miesten on voitu ajatella edustavan koko kansan tahtoa.⁴⁰ Sitä vastoin naisten näkemykset, erityisesti pyrkimykset edistää tasa-arvoa ja naisten asemaa, on usein nähty sukupuolierityisinä intresseinä, jotka joko tuovat ikävän riitaisoinnun kansalliseen harmoniaan tai joutavat odottamaan, kunnes ”yhteiset asiat” on ensin saatu kuntoon.⁴¹ Kuitenkin juuri naiset on nähty kansakunnan omimman kulttuurisen ytimen symbolisina edustajina ja asetettu tämän ytimen vartijoiksi. Nationalistiset ideologiat laajemminkin ovat antaneet naisten tehtäväksi kansakunnan väestöllisen ja kulttuurisen jatkuvuuden takaamisen sekä kansallisen heteroseksuaalisen järjestyksen vaalimisen. Käsitys kansakunnasta orgaanisena yhteisönä ja naisille annettu tehtävä sen biologisesta uusintamisesta ovat yhdessä edelleen olleet omiaan tekemään juuri naisten seksuaalisuudesta (naisista uusien kansalaisten synnyttäjinä) keskeisen kysymyksen kansallisten rajojen ylläpitämisen kannalta.⁴²

Floya Anthias ja Nira Yuval-Davis (1989, 7) ovat tiivistäneet naisten roolin kansakuntien rakentamisessa viiden kohdan listaan, jonka mukaan naisten tehtävänä on ollut ennen muuta kansallisten kollektiivien biologinen uusintaminen, kansallisten ryhmien välisten rajojen uusintaminen, kansallisen ideologian ja kulttuurin välittäminen seuraaville sukupolville ja kansallisten erojen merkitseminen, minkä lisäksi naiset ovat olleet myös kansallisten taloudellisten, poliittisten ja sotilaallisten kamppailujen aktiivisia osanottajia. Mutta vaikka lista osaltaan selittää esimerkiksi sitä, miksi erityisesti naisia ja naisten seksuaalisuutta on tavattu kontrolloida kansallisen puhtauden ja yhtenäisyyden nimissä, se – kuten mikä tahansa yleistys – myös helposti jähmettää niin naisten kuin kansakuntien identiteetin muuttumattomuuden tilaan. Sen valossa on esimerkiksi mahdotonta ymmärtää sitä, miten Armi Kuuselasta ”epäkansallisesta” avioliitostaan huolimatta on tehty yksi modernin suomalaisuuden ikoneita. Tai sitä, mitä globaalit valtasuhteet ja niihin liittyvät pyrkimykset vaikuttavat naisille ja naisten seksuaalisuudelle asetettuihin vaatimuksiin kansallisten rajojen uusintamisesta.

Algerian ja Turkin nationalismeihin postkoloniaalisesta näkökulmasta perehtynyt Meyda Yeğenoğlu (1998, 124–127) korostaa nationalististen vapautusliikkeiden ja niissä naisille määrittyvien roolien keskinäisiä jännitteitä. Yhtäältä naisten emansipa-

⁴⁰ Pulkkinen 1996, 143–160. Nationalismintutkimuksessa tämänkaltaisen nationalismi on tavattu liittää Euroopassa ns. itäisiin, 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa syntyneisiin, kansan yhteistä etnistä alkuperää korostaviin nationalismeihin, joihin suomalaisenkin nationalismiin on laskettu kuuluvan. Ns. läntisten nationalismien on katsottu korostavan enemmän poliittista, yhteisellä maantieteellä asumiseen perustuvaa yhteisöllisyyttä. (Esim. Smith 1986, 135–137; Brubaker 1994, 147–160.) Yhteistä näille nationalismeille on kuitenkin ollut vahva oletus yhdestä kansallisesta kulttuurista, jonka määrittely on läntisissäkin nationalismeissa ollut sukupuolittuneiden valtasuhteiden läpikäymä.

⁴¹ Enloe 2000/1989, 62; Suomen osalta ks. esim. Juntti 1998, 83–84. Kyse ei ole siitä, ettei naisten olisi sallittu puhua ja toimia kansakunnan puolesta tai ettei esimerkiksi naisten koulutus olisi usein ollut osa nationalistisia projekteja; mutta silloin, kun naisten intressit ovat olleet ristiriidassa kansallisten/yleisten/miesten intressien kanssa, niitä on pidetty vähemmän tärkeinä tai kansakunnalle suorastaan vahingollisina (Yeğenoğlu 1998, 129–130).

⁴² Esim. Yuval-Davis & Anthias 1989; Stoler 2002, Urponen 2002, Marttila 2003; Nagel 2003.

tio, näiden oikeus koulutukseen ja kansalliseen toimijuuteen, on nähty modernin kansakunnan merkkinä ja välttämättömänä edellytyksenä kansakunnan kehitykselle. Toisaalta juuri naiseen on liitetty liiallisen länsimaistumisen vaara, sillä näiden tehtävänä on ollut myös kansakunnan sisäisen erityislaadun, sen kulttuurisen alkuperän, kansallistunteen, moraalin ja arvojen vaaliminen. Nationalistisia vapautusliikkeitä ovat ohjanneet käsitykset kansakunnasta autonomisena itsehallintaan oikeutettuna subjektina sekä pyrkimykset modernisaatioon, kansalliseen kehitykseen ja kansan sivistämiseen. Anti-imperialistisille, länsimaisen kolonialismin ikeestä irti pyristeleville nationalismeille nämä tavoitteet ovat kuitenkin olleet ristiriitaisia sikäli, että niihin sisältyvien, olennaisesti eurooppalaiseen valistukseen juontuvien arvojen kautta nämä liikkeet ovat samalla olleet riippuvaisia siitä lännen hegemoniasta, josta ne ovat kukin tahollaan pyrkineet itsenäistymään. Tämän vastapainoksi ne ovat korostaneet kansallisen kulttuurin autonomisuutta ja aitoutta suhteessa koloniaaliseen valloittajaan. Partha Chatterjeen (1993) mukaan länsimaisen modernisaation ja alkuperäisen aitouden välinen ristiriita on tyypillisesti saatu ratkaistua ”ulkoisen” ja ”sisäisen” välille tehdyn ideologisen erottelun avulla: modernin rationaalisuuden ja teknologisesti-taloudellisen kehityksen periaatteet ovat saaneet ohjata kansakunnan ”ulkoista”, materiaalista elämää, kun taas kansakunnan ”sisäinen”, henkinen elämä – ennen muuta kodit ja ihmisten väliset tunnesiteet – on varattu sen kulttuurisen erityislaadun toteuttamiseen. Mutta kuten Yeğenoğlu (1998, 122–125) huomauttaa, tämä jako on samalla uusintanut orientalistista kahtiajakoa modernin, ulkonaisilta ominaisuuksiltaan jäljiteltävän Lännen ja sen kanssa sisäiseltä olemukseltaan perustavalla tavalla erilaisen Idän välillä.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen sitä, miten 1950-luvun Suomen asema idän ja lännen välillä – Venäjältä itsenäistyneenä ja Neuvostoliitolle sodan hävinneenä Euroopan pohjoisena periferiana, joka rodullisesti oli pitkään määritelty kuuluvaksi itään mutta joka kylmän sodan aikana yhtä kaikki nähtiin ”lännen viimeisenä etuvartiona” – ilmeni keskusteluissa naisten seksuaalisuudesta ja ylijarjaisista suhteista, ja miten Suomea näissä keskusteluissa juuri naisten seksuaalisuuden kautta asetoitiin suhteessa muuhun maailmaan. Miten tietty, aina osittain kansainvälisen kontekstinsa ja globaalien valtasuhteiden kautta määrittyvä kansallinen tilanne, omakuva ja tavoitteet osaltaan jäsensivät naisten asemaa, sukupuolten välisiä suhteita ja seksuaalisuutta koskevia käsityksiä? Entä mikä rooli sukupuolella ja seksuaalisuudella oli Suomen ja suomalaisuuden sekä kansallisen ja kansainvälisen ja näihin liittyvien sisä- ja ulkopuolen välisten erojen ja suhteiden määrittelyissä? Samalla olen kiinnostunut feminismiin ja nationalismiin sekä niissä tietoisesti poliittisesti muotoiltujen sukupuoli- ja kansakuntakonstruktioiden keskinäisistä suhteista – siitä, miten naisasianaiset esimerkiksi suomalaisia naisia ulkomaalaisista miehistä varoittaessaan yhtäältä ovat toimi-

neet kansallisista lähtökohdista käsin ja kansakunnan parhaaksi ja toisaalta ovat samalla feministisistä lähtökohdista käsin toimiessaan muuttaneet kansakunnan alaa, rajoja ja suuntaa.

Erojen yhteenkietoutuvat kategoriat

Sikäli kuin naisille on kansallisissa projekteissa varattu tehtävä äiteinä, hoivaajina ja kasvattajina, se ei ole rajautunut vain kodin seinien sisäpuolelle, kuten esimerkiksi Irma Sulkunen (1987) on suomalaisesta kaksijakoisesta kansalaisuudesta kirjoittaessaan osoittanut. Se ei myöskään ole ollut vain naisille ulkoa ja ylhäältä päin pakotettu rooli vaan kiinteä osa naisten identiteettiä ja tärkeä elementti naisliikkeen kamppailussa naisten täysivaltaisen kansalaisuuden puolesta. Irene Gedalofin (2003, 96–97) sanoja mukailen, osallistuessaan kansallisten kollektiivien ja niiden identiteettien rakentamiseen, naiset tulevat olemaan tietynlaisina naisina. Vaikka kansallinen kehys ehkä rajoittaakin naisten subjektiutta, se toisaalta myös tuottaa sitä, tekee siitä tietyllä tavalla mahdollista.

Täysivaltaisen kansalaisuuden tavoittelu on tarkoittanut myös naisten välisten erojen ja hierarkkisten jakojen – Irma Sulkusen (1987, 165) sanoin ”hierarkkisen sisaruuden” – rakentamista. Identiteetti ja subjektiutus eivät toisin sanoen kansallisessaan kehyksessä muodostu yksinomaan heteroseksuaalisen kansakuntaperheen sisäisinä sukupuolten ja sukupolvien välisinä suhteina, eivätkä sukupuolen perusteella eriytetyt kansalliset tehtävät koske kaikkia naisia – tai kaikkia miehiäkään – samalla tavalla. Naisten ja miesten kansallisia identiteettejä, niin kuin subjektiutta ylipäätään, välittävät sukupuolen ohella myös monet muut tekijät, joista luokka, uskonto, koulutus sekä kaupungissa tai maaseudulla asuminen sekä seksuaalinen käyttäytyminen ja kunniallisuus ovat vain ilmeisimpiä. Nämä kaikki ovat sukupuolen rinnalla mukana niissä prosesseissa, joissa kansakuntaa määritellään ja rakennetaan, perustuivatpa kulloinkin kyseessä olevan kansakunnan ääneen lausutut kriteerit sitten kielelliseen, etniseen, kulttuuriseen tai vain sopimuksenvaraiseen yhtenäisyyteen.⁴³

⁴³ Nationalismintutkimuksessa nationalismeja on totuttu jakamaan erilaisiin luokkiin sen perusteella, mihin yhteisöllisyyden niissä ajatellaan perustuvan. Yleinen, Anthony Smithin (1986, 135–136) kiteyttämä jako tekee eron etnisen nationalismin (*ethnic nationalism*) ja kansalaisuuteen pohjautuvan nationalismin (*civic nationalism*) välillä. Niistä ensimmäisessä kansakunta rakentuu yhteisen syntyperän ja genealogian varaan, kun taas jälkimmäisessä se nähdään territoriaalisesti rajattuna poliittisena yhteisönä, jonka jäsenyys ei perustu syntyperään vaan sopimukseen (kansalaisuuteen, kansalaistamiseen). Nira Yuval-Davis (1997, 20–21) mainitsee erikseen kulttuurinationalismin, jossa kansakunta rakentuu yhteisen kulttuuriperinnön tai uskonnon pohjalle. Vahva oletus kulttuurisesta yhteisyydestä ja yhtenäisyydestä on kuitenkin olennainen osa myös etnonationalismia ja valtionationalismia sillä erotuksella, että ensimmäisessä sen ajatellaan olevan peräisin yhteisestä syntyperästä, kun taas jälkimmäisessä se katsotaan seuraukseksi samalla alueella asuvien ihmisten keskinäisestä kanssakäymisestä.

Naisten identiteetin ristiriitaisuus tai moninaisuus kansallisuuden, sukupuolen ja luokan mukaisten identifikaatioiden leikkauspisteessä sekä Sulkusen termi ”hierarkkinen sisaruus” tuovat mieleen ”intersektionaalisuuden” käsitteen. Käsite, jonka kiteyttäjäksi tavataan mainita amerikkalainen oikeustieteilijä Kimberlé Crenshaw (1994/1991), juontuu amerikkalaisten mustien feministien valkoista keskiluokkaista feminismiä ja mieskeskeistä rasismia vastaan poliittikaa vastaan esittämään kritiikkiin. Intersektionaalisuuden käsite toi esille mustien naisten rakenteellisen huonosaisisuuden rasismia ja seksismin risteyksessä ja niin feministisen kuin rasismia vastaisen identiteettipolitiikan kyvyttömyyden havaita liikkeiden sisällä vaikuttavia eroja. Se auttoi huomaamaan, miten rotu ja sukupuoli vaikuttivat toinen toisiinsa mustien naisten arjessa, ja avasi mahdollisuuden ottaa huomioon ryhmien sisäiset erot ilman identiteettipolitiikan hylkäämistä.

Sitten intersektionaalisuuden käsitettä on käytetty sekä moniperustaisen syrjinnän yhteydessä että yleisempänä identiteettien muodostumista koskevana teoreettisena käsitteenä. Joidenkin mielestä käsite tulisi rajata vain ”moninkertaisen alistuksen” kriittiseen analyysiin, kun taas toiset näkevät sen soveltuvan erityisen hyvin myös sellaisten identiteettiasemien tarkasteluun, jotka esimerkiksi sukupuolen tai luokan perusteella ovat alistetussa asemassa mutta rodullisesti silti etuoikeutettuja (kuten vaikkapa valkoiset työväenluokkaiset naiset). Monet pitävät käsitettä ensisijaisesti feminismin sisäisen kritiikin työkaluna ja feminismin hegemonisen subjektin ”hajauttamisen” välineenä, kun taas toiset pitävät sitä laajemminkin käyttökelpoisena käsitteenä identiteettien moninaisuuden ja identiteettikategorioiden yhteenkietoumien analysoimiseksi.⁴⁴ Yhteistä näille suuntauksille on pyrkimys monien samanaikaisesti ja toinen toisiinsa vaikuttavien erojen ja valtasuhteiden huomioon ottamiseen.

Kathy Davis (2008, 70–74) pitää intersektionaalisuuden käsitteen vahvuutena sitä, että se on avannut keskusteluyhteyden kahdelle monessa suhteessa toisilleen vastakkaiselle feminismin perinteelle – sille, joka painottaa seksismin, luokkaerojen ja rasismia rakenteellista olemusta ja materiaalisia seurauksia naisten kokemuksille ja haluaa pitää kiinni identiteettipolitiikan mahdollisuudesta, ja sille, jonka tavoitteena on nimenomaan identiteettikategorioiden ja modernin länsimaisen ajattelun universalismin purkaminen. Davisin mukaan intersektionaalisuuden käsite luo sillan näiden välille: identiteettikategorioiden perustuvan sorron rakenteellisten perusteiden ja materiaalistien seurauksien näkyväksi tekeminen ei välttämättä ole ristiriidassa näiden kategorioiden dekonstruoinnin ja sen edellyttämän dynaamisen ja monitahoisen valtakäsityksen kanssa. Feministisen nationalismintutkimuksen näkökulmasta tuntuu selvältä, ettei huomion kiinnittäminen identiteettirajojen rakentamisen ja määrittelyn

⁴⁴ Kiistoista koskien intersektionaalisuuden käyttöalaa ks. esim. Lykke 2003, de los Reyes, Molina & Mulinari 2003, Valentine 2007, Davis 2008, Nash 2008.

prosessiin tee tyhjäksi sitä, etteikö näillä rajoilla olisi hyvinkin konkreettisia seurauksia erilaisten ihmisten elämään, niin hyvässä kuin pahassa ja niin ihmisten toimintaa rajoittaen kuin sitä mahdollistaen. Se, että kansalliset rajat eivät ole pysyviä vaan rakentuvat jatkuvasti uudelleen suhteessa muihin, muun muassa sukupuolta ja ”rotua” määrittäviin rajanvetoihin, ei tee niistä köykäisempiä vaan pikemminkin lisää niiden painoa.

Sikäli kuin intersektionaalisuudessa on kyse yksilöiden sijoittumisesta erilaisten identiteettiryhmien risteykseen sekä identiteettiryhmien sisäisistä eroista ja niiden limittymisestä toisiinsa, siinä on kysymys myös vallan rakenteista ja niiden subjektiivosta ja ”paikantavasta” vaikutuksesta. Avtar Brah’n ja Ann Phoenixin (2004, 76) määritelmän mukaan intersektionaalisuus kuvaa niitä monimutkaisia, osiinsa palautumattomia, monimuotoisia ja muuttuvia efektejä, joita syntyy erilaisten eronteon ”akseleiden” – taloudellisten, poliittisten, kulttuuristen, psyykkisten, subjektiivisten ja kokemuksellisten – leikatessa toisensa historiallisesti erityisissä konteksteissa. Yksilön ”intersektionaalista identiteettiä” erilaisten identiteettikategorioiden risteyksessä ei voida pitää etukäteen rakenteellisesti määrättyä, kuten Gill Valentine (2007) on korostanut, vaan aina aikaan ja paikkaan sidottuna aktiivisen toiminnan ja neuvottelun tuloksena. Toimijuuden rinnalla tärkeää on kiinnittää huomiota niihin ehtoihin ja mahdollisuuksiin, joiden puitteissa identiteeteistä ”neuvotellaan” – identiteettejä tuottaviin ”teknologioihin”⁴⁵.

Gudrun-Axeli Knapp (2005, 259) on intersektionaalisuuden käsitteen kulkeutumisesta ja selitysvoimaa arvioidessaan vaatinut tarkastelemaan myös sitä, miten ”sukupuolten väliset suhteet ja heteronormatiivinen seksuaalisuus, luokkasuhteet ja etnisyyttä koskevat luokitukset sekä rotu ja rasismi ovat kietoutuneet toisiinsa yhteiskunnan ja talouden rakenteissa ja instituutioissa, kansallisissa ja ylikansallisissa konteksteissa”. Tällöin tarkastelu kohdistuu siihen, miten ja mistä aineksista sukupuoli, luokka tai rotu yhteiskunnallisina kategorisointeina – sosiaalisia suhteita järjestävinä luokittelun käytäntöinä ja niitä koskevinä periaatteina – ovat muodostuneet ja, ennen muuta, miten ne ovat muodostuneet suhteessa toinen toisiinsa.⁴⁶ Knapp laajentaa intersektionaalisuuden käsitteen feminismiin sisäisestä kritiikistä modernin eurooppalaisen kulttuurin ja yhteiskuntajärjestyksen analyysin välineeksi, missä analyysin kohteena ovat identiteettikategorioita koskevien käsitysten, käytäntöjen ja institutionalisoitujen luokitusten monet ja osin keskenään ristiriitaisetkin *yhteiset historiat*.⁴⁷ Viime kädessä kysymys on siitä, että eurooppalaisten yhteiskuntien kehittyminen järjestykseltään moderneiksi, porvarillisiksi, patriarkaalisiksi, kansallisiksi ja kapitalistisiksi on tapahtunut samanaikaisesti ja kytkeytynyt tiiviisti Euroopan ja muun maail-

⁴⁵ de Lauretis 2004/1987.

⁴⁶ Knapp 2005, 259; Lykke 2003; Carbin & Tornhill 2004.

⁴⁷ Knapp 2005, 260.

man välisiin suhteisiin.⁴⁸ Modernit identiteettikategoriat ovat monella tapaa juuri tämän kehityksen ja sen synnyttämien identiteettipoliittisten liikkeiden – nationalismin, työväenliikkeen ja feminismin sekä kolonialismin ja rasismien vastaisten liikkeiden – tuotetta.

Knappin edustamaa näkemystä sanan intersektionaalisuus sisältämä tienristeyksen metafora kuvaa huonosti, ja brittiläisen kolonialismin historiaa rodun, sukupuolen ja seksuaalisuuden näkökulmasta tutkinut Anne McClintock (1995) puhuukin intersektionaalisuuden sijasta ”artikuloituista kategorioista”, jotka ”tulevat olemaan suhteessa toisiinsa ja toistensa kautta” ja siten sisältävät toinen toisensa vaikeivät olekaan palautettavissa toinen toisiinsa. McClintockin mukaan esimerkiksi sukupuolella on siirtomaiden ja metropolin välisiä valtasuhteita tarkasteltaessa kysymys paitsi seksuaalisuudesta myös ”alistetusta työvoimasta ja imperiaalisesta ryöstöstä” ja rodussa vastaavasti ihonvärin lisäksi muun muassa sukupuolten välisestä työnjaosta. Ann Laura Stoler (2002, 16) on vastaavalla tavalla määritellyt tutkimuksensa kohteeksi sen, minkälaisien kulttuuristen distinktioiden perusteella siirtomaissa tehtiin luokkeroja, minkälaisien luokkaerojen perusteella niissä tehtiin rodullisia luokituksia ja miten seksuaalisuuden hallinta lisäksi muokkasi näitä molempia luokittelun ja eron tekemisen muotoja. Sekä McClintockin että Stolerin postkoloniaaliseen teoriaan nojaavissa tutkimuksissa on molemmissa itsestään selvää se, mikä usein kansakunta- ja nationalismintutkimuksessa unohtuu – nimittäin, että kansakunnat eivät ole itseriittoisia vaan ovat osa globaaleja valtasuhteita ja kansainvälisen kontekstinsa määrittämiä. Tässä tutkimuksessa on kysymys sukupuolen, seksuaalisuuden, kansallisuuden, ”rodun” ja luokan keskinäisistä artikulaatioista – esimerkiksi siitä, minkälaisien kulttuuristen erottelujen perusteella Suomessa on rakennettu rodullisia hierarkioita ja sukupuolten järjestystä, miten ”rotu” ja luokka ovat määrittäneet seksuaalista sopivaisuutta ja miten sukupuoli ja seksuaalisuus ovat olleet muokkaamassa kansallisia rajoja ja kansainvälisiä suhteita.

Intiimejä ja poliittisia suhteita

Rodulliset luokitukset – maailman ihmisten jakaminen historiallisesti vaihtelevin perustein luonnollisesti ja olemuksellisesti erilaisiksi määriteltyihin ja usein muuttumattomiksi ajateltuihin ryhmiin – ovat olleet yksi globaalien valtasuhteiden ilmentymä. Eksplisiittisesti tätä jakamista tehtiin rotuoppien nojalla, mutta luokittelu on ollut keskeinen osa myös monia hallinnollisia käytäntöjä ja kulttuurisia diskursseja. Lainausmerkeillä sanan ”rotu” ympärillä onkin tapana korostaa, ettei ”roduiksi” nimitetyille ryhmille ole osoitettavissa mitään anatomis-fysiologista perustaa vaan ne

⁴⁸ Knapp 2005, 263.

ovat puhtaasti kulttuurisia ja poliittisia, alun perin erilaisten rasismien muotojen mutta sittemmin myös rasismien kohteena olevien ryhmien positiivisen identiteettipolitiikan tuottamia kategorioita. Tämä ”perusteettomuus” ei tarkoita sitä, etteikö rotu olisi kategoria, jolla on ollut hyvinkin perustavanlaatuisia vaikutuksia yksittäisten ihmisten elämään, yhteiskuntien rakenteeseen ja geopolitiisiin suhteisiin – ainoastaan sitä, ettei rotu kelpaa eriarvoisuuden selitykseksi sen vuoksi, että se itsekin on erilaisten valtasuhteiden efekti ja siksi selityksen tarpeessa.⁴⁹

Seksuaalisuus ja rotu näyttäytyvät nykyperspektiivistä itsenäisinä, selvärajaisina ja sisäisesti koherentteina luokitusjärjestelminä, mutta – kuten Siobhan Somerville (2000) on erityisesti amerikkalaisessa kontekstissa osoittanut – ymmärrys mustan ja valkoisen ”rodun” välisestä olemuksellisesta ”värirajasta” ja käsitys seksuaalisuudesta identiteettinä syntyivät yhtä aikaa 1800-luvun loppupuolella ja muotoutuivat kiinteässä suhteessa toisiinsa.⁵⁰ Somervillen tarkastelu kohdistuu siihen, miten homo- ja heteroseksuaalisuus ja rotu ylipäättään ovat tulleet käsitettäviksi ja omaksuttaviksi nimenomaan identiteettinä ja miten ne ovat muokkaantuneet toinen toisensa kautta jo tavallaan ennen kuin ne kytkeytyvät toisiinsa yksilön minuuden määreinä. Mutta vain tavallaan, sillä kuten Somerville huomauttaa, kyse on identiteettien ja niitä jäsentävien luokitusjärjestelmien sekä toimijuuden ja sen diskursiivisten ehtojen välisestä kaksisuuntaisesta vuorovaikutuksesta: rodullisten ja seksuaalisten identiteettien diskursiivinen rakentuminen ei ollut irrallaan näiden identiteettien ruumiillisista muodoista vaan nojasi niihin ja muokkasi niitä edelleen.⁵¹

Somervillen tavoin myös Ann Laura Stoler (2002) on tarkastellut erilaisten identiteettiä jäsentävien luokitusten historiallista niveltymistä toisiinsa. Stoler tarkastelee sukupuolta, seksuaalisuutta, rotua ja luokkaa sekä epistemologisina että sosiaalista elämää konkreettisin tavoin järjestävinä kategorioina, joiden kautta eurooppalaisten suhteet siirtomaiden alkuperäisväestöön ja eurooppalaisten siirtomaavaltojen kansallinen itseymmärrys kytkeytyivät toisiinsa. Niin Stolerin kuin Somervillenkin tutkimusotteet nojaavat foucault’laiseen käsitykseen vallasta ja sen subjektivoivasta voimasta. Sen sijaan, että ottaisivat sukupuolen, luokan tai rodun kategoriat annettuina, molemmat tutkivat kategorioiden ja niiden kriteerejä koskevan tiedon muotoutumista. Niin

⁴⁹ Tämän periaatteen mukaisesti käytän lainausmerkkejä tekstissä korostamaan rodullisten luokitusten perusteetonta ja tuotettua luonnetta nimenomaan silloin, kun ”rodun” voisi ajatella viittaavan johonkin sosiaaliseen kategoriaan tai identiteettiin. Koska tutkimukseni tarkoituksena on nimenomaan osoittaa niitä tapoja joilla rotua on aktiivisesti tuotettu, en ole pitänyt lainausmerkkejä tarpeellisina silloin, kun kyse on rodun käsitteellisten määritelmien – rodullisten luokitusten ja niihin liittyvien merkitysten, erojen ja hierarkioiden – analyysistä. Käsitteen samanlaisesta käytöstä ks. Rastas 2005. Rodun käsitteestä ja rodullisten luokitusten historiasta tarkemmin ks. erit. luku 5.

⁵⁰ Somerville jäljittää värirajan ja seksuaalisen identiteetin yhteisen historian mm. seksologiaan, tieteelliseen rasismiin, eugeniikkaan ja anatomiaan ja tarkastelee sen muotoutumista elokuvissa, kirjallisuudessa ja muissa kulttuurisissa representaatioissa.

⁵¹ Somerville 2000, 9.

ikään molemmat näkevät kategoriat ensisijaisesti tiedon ja vallan yhteenliittymänä, joilla on kyky tuottaa sitä todellisuutta, jota ne ovat vain kuvaavinaan.

Stoler esittää, että siirtomaiden hallinto oli riippuvainen hallinnollisten kategorioiden aktiivisesta tuottamisesta, eron tekemisestä siirtomaavallan legitiimien perillisten, täysivaltaisiksi kansalaisiksi kelpaavien eurooppalaisten ja siirtomaavallan alamaisten välille. Se, miten tämä raja kulloinkin ymmärrettiin, määräytyi suhteessa fyysisiä ominaisuuksia ja ihonvärin sävyjä, varakkuutta ja koulutusta, uskontoa ja paikallisia tapoja, järkeä ja moraalialia sekä sukupuolta ja seksuaalisia suhteita koskeviin käsityksiin ja säädöksiin. Kaikessa muuttuvaisuudessaan näiden erotteluiden konkreettiset vaikutukset olivat nähtävissä siirtomaiden asukkaiden – yhtä hyvin ”eurooppalaisten” kuin ”ei-eurooppalaistenkin” – intiimeissä suhteissa, olkoonkin, että intiimeillä suhteillaan ihmiset jatkuvasti myös rikkoivat niitä rajoja, joita koloniaalinen hallinto pyrki luomaan ja ylläpitämään.⁵²

Siirtomaissa seksuaalisten suhteiden säätely ja laajemmin perhesuhteita koskevat määräykset olivat rodullisen luokittelun politiikkaa.⁵³ Vastaavasti se, pidettiinkö esimerkiksi eurooppalaisten naisten muuttamista siirtomaihin toivottavana vai haluttiinko eurooppalaisten miesten solmivan seksuaalisia liittoja paikalliseen väestöön kuuluvien naisten kanssa ja miten näistä liitoista syntyneitä jälkeläisiä milloinkin kohdeltiin, oli kytköksissä paitsi siirtomaiden hallinnon kulloisiinkin tarpeisiin ja pyrkimykseen torjua miesten välisiä homoseksuaalisia suhteita, myös ajan myötä muuttuviin käsityksiin rodun ja luokkaerojen merkityksestä, ilmastosta, perimästä ja lasten kasvatuksesta. Valkoisen väestön sisäinen endogamia ei Stolerin (2002, 2) mukaan ollut itsestään selvä normi saati vallitseva käytäntö vaan verrattain myöhäisessä vaiheessa muotoutunut poliittinen ohjenuora.

Stolerille sukupuolta koskevien säädösten, seksuaalisten käytäntöjen ja rodullisten luokitusten välisten määräytymissuhteiden tarkastelu on sen tutkimista, miten seksuaalisuus ja ihmisten väliset intiimit suhteet olivat kiinteä osa kolonialismin poliittisen järjestyksen muotoutumista – ei vain koloniaalisten valtasuhteiden metafora vaan yksi niiden järjestämisen ja hallinnoinnin keskeinen muoto.⁵⁴ Samalla koloniaalisten valtasuhteiden tarkastelu avaa näkökulman siihen, minkälaisia halun mahdollisuuksia koloniaalinen hallinnan diskurssi ja siihen kietoutuvat valtasuhteet tuottivat. Nämä erottelut olivat tärkeä osa sitä halun koulumista (*education of desire*), jonka myötä lapsia kasvatettiin kunnialliseen seksuaalisuuteen ja halun oikeanlaiseen suuntaamiseen. Mutta kuten Stoler (1995, 177–178) on Foucault'ta seuraten muistuttanut, seksuaalisuutta koskevat kiellot myös tuottivat uudenlaisia halun muotoja.

⁵² Stoler 2002 passim, erit. 5–6, 42–43.

⁵³ Stoler 2002, 8.

⁵⁴ Esim. Stoler 2002, 45; ks. myös Briggs, McCormick & Way 2008, 641.

Michel Foucault'n (1978/1976) mukaan seksuaalisuuteen 1800-luvulla kohdistuneissa kielloissa ei ollut kyse jonkin ylihistoriallisen ja luonnollisen seksuaalisuuden lannistamisesta vaan päinvastoin seksuaalisuuden tuottamisesta ”anatomisten elementtien, biologisten funktioiden, tekojen, tunteiden ja nautintojen” yhdistelmänä, joka sitten saattoi alkaa toimia kausaalisenä periaatteena ja ihmisen oman ymmärrettävyyden, ruumiillisen olemuksen ja identiteetin lähteenä. Foucault'n analyysissä seksuaalisuus on yksi niistä ”konkreettisista järjestelyistä”, joiden kautta yhteiskunnallinen säätely nimenomaan yksilöllisen itsekurin kautta vähitellen ulottui modernin elämän kaikkein intiimeimmille alueille. Sen kautta yksilöllinen elämä ja sen hallinta kytkeytyivät eläväksi ”yhteiskuntaruumiiksi” ymmärretyn väestön elämään ja sen säätelyyn. Stolerin tutkimuksissa taas seksuaalisuus ja seksuaaliset suhteet sekä niiden kautta tapahtuva väestöllisten rajojen säätely toimivat näkökulmana siirtomaahallintoon ja koloniaalisiin valtasuhteisiin. Stolerin (2002, 9) mukaan juuri seksuaalisuuden ja seksuaalisten suhteiden ymmärtäminen epäsuoraksi merkiksi siitä, mikä ihmisessä (ja kussakin omaksi rodulliseksi kokonaisuudekseen rajatussa väestössä) oli kaikkein ”ominta”, teki seksuaalisuudesta niin keskeisen imperiaalisen politiikan (väestöjen välisten suhteiden hallinnan) elementin.

Vaikka Stolerin tutkimuksessa on monin tavoin kysymys 1950-luvun Suomesta katsoen hyvinkin kaukaisista asioista, ovat ne innoittaneet minua tutkimaan seksuaalisuuteen – eritoten kansallisvaltorajat ylittäviin seksuaalisiin suhteisiin – kohdistuvaa kurinpitoa ja säätelyä näkökulmana sosiaalisten kategorioiden ja niiden luokitteluperusteiden muotoutumiseen, kolonialismin historiaan juontuvien luokitteluiden vaikutuksiin suomalaisessa kansallisessa itseymmärryksessä sekä kansallisvaltioiden välisiin valtasuhteisiin ja Suomen ja suomalaisuuden paikkaan ”kansallisvaltioiden maailmassa”. Tältä pohjalta pyrin tarkastelemaan suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten olympiavieraiden välisiin suhteisiin ja Armi Kuuselan avioliittoon liitettyjä arvoja ja merkityksiä osana laajempia globaaleja valtasuhteita. Samalla tutkimuksen kohteena ovat kansallisvaltioiden välille rakentuvat ”etnoseksuaaliset rajat”⁵⁵, jotka toimivat oman ja vieraan, puhtaan ja epäpuhtaan, seksuaalisesti haluttavan ja luotaantyöntävän välillä tehtävien erotteluiden välineinä. Etnoseksuaalisilla rajoilla kyse on *ylirajaisen halun kulttuurisesta logiikasta*⁵⁶, toisin sanoen seksuaalista halua ja haluttavuutta koskevista käsityksistä mutta myös niihin liittyvien tunteiden tuottamisesta tavalla, jossa seksuaalinen ”suuntautuminen” ei koske vain halun kohteen sukupuolta vaan määrittyy myös suhteessa kansallisuuteen sekä etnisyyteen ja ”rotuun” sen liitännäisinä.

⁵⁵ Termi *ethmosexual frontiers* on Joane Nagelin (2003) ja viittaa siihen, että etniset, rodulliset ja kansalliset rajat ovat aina myös seksuaalisia rajoja, jotka ohjaavat seksuaalisen halun suuntautumista ja joilla sitä kontrolloidaan.

⁵⁶ Ong 1999; Kelsky 2001; Constable 2003; ks. tarkemmin luku 10.

Tekstit, kontekstit ja intertekstit

Tämän tutkimuksen kohteena ovat kansallisuutta ja sukupuolta koskevat käsitykset ja ymmärrykset sekä erilaiset, muun muassa mediassa ja kansalaisjärjestöjen valistus-toiminnassa ilmenevät hallinnan ja sääntelyn muodot. Luettavanani on erilaisia tekstejä arkistomateriaaleista sanomalehtikirjoituksiin, valistusoppaista pakinoihin ja yleisönosastokeskusteluista Armi Kuuselan maailmanmatkaa ja avioitumista käsitteleviin kirjoihin.⁵⁷ Suomalaisen lähteiden lisäksi analysoin myös Filippiineiltä keräämäni sanoma- ja aikakauslehtiaineistoa sekä kirjallisen materiaalin ohella myös elokuvia. Elokuvien – audiovisuaalisten tekstien – tulkinassa noudatan pääosin samoja periaatteita kuin kirjallisten tekstien luennassa.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa ”Vieras mies tuli taloon” analyysiä on ohjannut ensinnäkin kysymys siitä, minkälaisiin käsityksiin ja diskursiivisiin käytäntöihin naisjärjestöjen olympiakampanja nojasi: miksi kampanjaa pidettiin tarpeellisenä? Kampanjamateriaalissa esitetyt syyt – aiemmat kokemukset, ulkomaalaisten erilaisuus ja suomalaisten tyttöjen ja nuorten naisten ”sinisilmäisyys”, seikkailunhalu tai romantiikan kaipuu – eivät itsessään riitä kysymyksen vastaukseksi vaan päinvastoin herättävät uusia kysymyksiä: Minkälaisiin aiempiin tilanteisiin olympialaisia verrattiin? Millä tavalla ulkomaalaisten ja suomalaisten välisiä eroja käsitteellistettiin? Ja mitä ”sinisilmäisille” naisille suunnatulla kampanjalla oikeastaan ajateltiin saatavan aikaan? Näihin kysymyksiin vastaaminen edellyttää kampanjamateriaalin ja lehtikirjoittelun kontekstointia aikaan, paikkaan ja toimijoihin sekä niiden diskursiivisten jälkien intertekstuaalista seuraamista. Rakennan vastaukseni viiden erilaisen figuurin – saksalaisvillityksen, ryhdikkäiden Suomen naisten, etelämaalaisten miesten sekä maaseudun tyttären ja laivatyttyöjen – varaan siten, että ne valottavat naisjärjestöjen kampanjaa eri puolilta.

Toinen analyysiä työn ensimmäisessä osassa ohjaava kysymys kuuluu, minkälaista tietoa (käsityksiä, ymmärrystä) kampanjassa tuotettiin maailmasta ja sen toimijoista – suomalaisista ja ulkomaalaisista, miehistä ja naisista, maaseudusta ja kaupungista. Kiinnitän huomiota myös siihen, miten nämä käsitykset edelleen osaltaan muokkasivat sosiaalista järjestystä, miten ihmiset itsensä, toisensa ja ympäristönsä niiden nojalla saattoivat hahmottaa, ja millaisia rajoja ja mahdollisuuksia ne asettivat ihmisten toiminnalle. Naisjärjestöjen kampanjan vaikutukset olivat tässä suhteessa hyvin konkreettisia: sen tuottamat käsitykset vieraiden vaikutteiden vahingollisuudesta, erityisesti naisten alttiudesta joutua vieraiden vaikutusten valtaan ja tämän alttiuden korjaamiseen käytettävistä keinoista olivat omiaan esimerkiksi rajaamaan naisten liikkumavapautta, heittämään epäilyksen varjon kaiken ”omien” naisten ja ”vieraiden” miesten välisen kanssakäymisen ylle ja pakottamaan kampanjan vaikutuspiirissä

⁵⁷ Tutkimuksen aineistoista tarkemmin ks. luku 1.

olevat naiset tarkkailemaan omaa käyttäytymistään – toimivat nämä sitten lopulta kunniallisuuden sääntöjen edellyttämällä tavalla tai niitä vastaan kapinoiden.

Kisojen aikaista lehtikirjoittelua suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten kisavieraiden välisistä suhteista ei sitäkään voi mitenkään yksiselitteisesti pitää vain neutraaleina kuvauksina tai todisteina suhteiden yleisyydestä saati osoituksena naisjärjestöjen kampanjan tarpeellisuudesta tai tehottomuudesta. Lähestyn lehtikirjoituksia selontekoina⁵⁸, joiden ymmärrettävyys pohjaa niiden esittämien käsitysten historiallisuuden varaan mutta jotka samalla saavat lukijansa hahmottamaan sosiaalista todellisuutta tietynlaisena ja sen seurauksena tuottavat sosiaalista järjestystä. Tarkastelen naisjärjestöjen kampanjaa ja lehtikirjoittelua toistensa kanssa lomittain, ikään kuin toistensa interteksteinä. Niiden välillä on kuitenkin myös eroja, ennen muuta niiden institutionaalisissa konteksteissa ja sen myötä niiden sukupuolipoliittisissa sitoumuksissa.

Työn toisessa osassa ”Naisemme maailmalla” analyysin periaatteet säilyvät samoina: luen Armi Kuuselasta kertovia tekstejä tapahtumina itsessään, en neutraaleina kuvauksina Armin tai Gil Hilarion henkilöstä, näiden välisestä suhteesta tai avioliittoon johtaneista tapahtumista. Analyysiin tulee kuitenkin uusi näkökulma: lähestyn lähteitä olympialaisten aikaisen kirjoittelun ja Armi Kuuselasta 2000-luvun alun julkisuudessa elävän kuvan välisestä eripuraisuudesta käsin ja kysyn, miten on selitettävissä se, että vaikka suomalaisten naisten ylijärjetykset oli olympialaisten aikana tuomittu ja paheksuttu ilmiö, Armi Kuuselan avioliitto ei näytä haitanneen tämän asemaa suomalaisten kansallissankarittarena tai on jopa ollut olennainen elementti Armin kansallisen merkityksen muotoutumisessa. Osa selityksestä jäänee 1950-luvun ja 2000-luvun alun välisten vuosikymmenten väliin – vuosikymmenten, joiden aikana Armi Kuuselan kansansuosio on vaihdellut muun muassa poliittisessa ilmapiirissä tapahtuneiden liikkahdusten mukana. Kuitenkin myös 1950-luvun alussa Armi Kuuselasta kirjoitettuja selontekoja lukemalla kysymykseen voi antaa useampiakin vastauksia. Nämä vastaukset hahmottuvat analyysissäni Suomi-neidon, ilmastollisten erontekojen ja tuhkimotarinan kaavan ympärille, mutta myös suhteessa Armi Kuuselan hahmoon Filippiineillä liitettyjen merkitysten kautta.

Analyysin kolme keskeistä periaatetta ovat diskursiivisuus, kontekstuaalisuus ja intertekstuaalisuus. *Diskursiivisuus* viittaa tässä yksinkertaisesti ymmärrykseen teksteistä merkitysten toiston ja tuottamisen sosiaalisina prosesseina – käytäntöinä, joissa kielelliset ja materiaaliset aspektit kietoutuvat yhteen ja joilla on sosiaaliseen järjestykseen ja valtasuhteiden järjestymiseen vaikuttavia käytännön seurauksia.⁵⁹ Diskursiivisuuden voi näin ymmärtää eräänlaisena linkkinä tai yhdyssiteenä tekstien ja tekstien ulkopuolisen maailman välillä, mutta myös näiden kahden välisen rajan hämär-

⁵⁸ ”Selonteko” on tässä suomenkielinen vastine englannin sanalle ”account” (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 20).

⁵⁹ Ks. esim. Hall 1999, 98–105; Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 17–20.

tymisenä – kohtaamisena, jossa niin teksti kuin maailmakin saavat identiteettinsä ja tulevat olemaan toinen toisensa kautta.⁶⁰ Kohtaaminen tapahtuu lukemisen prosessissa, joka on samalla kertaa sekä ainutkertainen että yleinen ja nojaa aiempien kohtaamisten varaan, niitä uudelleen herätellen.⁶¹ Nämä aiemmat kohtaamiset koskevat tekstin konteksteja ja intertekstejä mutta myös lukijan omaa historiaa ja kokemusta, sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä sekä lukemista ohjaavaa teoreettista viitekehystä.⁶²

Kontekstuaalisuudella ja intertekstuaalisuudella tarkoitan tapoja lukea tekstejä osana laajempia kokonaisuuksia. Kussakin yksittäisessä tekstissä huomion kohteena on luonnollisesti ensinnäkin se, mitä tekstissä sanotaan ja miten se asiansa ilmaisee: Kenet tai ketkä teksti asettaa toimijoiksi tai vastaavasti toiminnan kohteiksi? Minkälaisena tuo toiminta hahmotetaan ja minkälaisiin suhteisiin teksti eri toimijat ja toiminnan kohteet keskenään asettaa? Minkälaisena toiminnan ympäristö näyttäytyy ja minkälaisia ongelmia ja ongelmanratkaisuja teksti esittää? Näiden kysymysten ohella – tai paremminkin niiden erottamattomana osana – tekstin kehykset ja sen sisältämät viittaussuhteet ovat olennainen osa tekstin sanoman tulkintaa.

Kontekstit – tekstin kehykset, se missä teksti ”sijaitsee” – sitovat tekstin yhteiskuntaan ja kulttuuriin, aikaan ja paikkaan, tekijöihin ja lukijoihin sekä näiden materiaaliseen, poliittiseen ja taloudelliseen historiaan. Ne eivät ole luettavissa suoraan tekstistä vaan edellyttävät katsomista ikään kuin tekstin ohi ja sen ympärille. Konteksti muodostuu tekstien puitteista ja niiden tuottamista säätelevistä ehdoista, joilla on sekä synkroninen ja diakroninen ulottuvuutensa.⁶³ Kontekstin synkroninen ulottuvuus koskee tekstin tuottamisen paikkaa ja aikaa, sen kanssa samanaikaisia ilmiöitä ja tapahtumia, saatavilla olevia diskursiivisia kehyksiä ja tulkinnallisia repertuaareja mutta myös esimerkiksi tekstin tekijää ja julkaisukanavaa. Diakroninen ulottuvuus taas koskee kontekstin elementtien historiallisia juonteita. Koska konteksti näin ymmärrettyinä on periaatteessa rajaton, sen rajaaminen on olennainen osa tulkintaa. Kontekstin rajaaminen on sen aktiivista rakentamista, sosiaalisen järjestyksen ja kulttuurisen merkitystodellisuuden tulkintaa ja niiden (uudelleen)kirjoittamista – tutkimuksen tulos pikemminkin kuin sen itsestään selvä lähtökohta.⁶⁴ Toisaalta

⁶⁰ Tämän kaltaisesta kohtaamisen ideasta ks. Ahmed 2000 6–9.

⁶¹ Ahmed 2000, 7–8.

⁶² Rojola 2004, 26.

⁶³ Liljeström 2004, 145.

⁶⁴ Liljeström 2004, 142. Muun muassa juuri tästä syystä esimerkiksi Mieke Bal puhuukin kontekstin sijasta kehystämisestä (*framing*) alleviivatakseen kontekstin rakentamisen aktiivisen tulkinnallista ja prosessinomaista luonnetta. Kehystäminen ei pyri deterministiseen selittämiseen vaan sallii tekstissä (missä tahansa kulttuurisessa objektissa) ajan ja paikan mukana tapahtuvat muutokset ja tuo esille tulkitsijan vastuun. Tietoisuus siitä, että tulkitsija itsekin on aina kehystetty, ja pyrkimys omien kehystensä kriittiseen reflektointiin on osa tulkitsijan vastuuta. (Bal 2002, 133–138.)

kontekstin kulloinenkin rajausta vaikuttaa myös tekstin itsensä tulkintaan – valaisee tutkimusongelmaa tietystä näkökulmasta ja avaa siihen tietynlaisia lukutapoja.⁶⁵

Intertekstuaalisuus – tekstien kerrostuneisuus ja suhteet muihin teksteihin – tarkoittaa yhtäältä tekstien sisältämiä viitteitä muihin teksteihin ja siten niiden mahdollisiin konteksteihin. Irit Rogoff (2003) puhuu toisenlaisessa yhteydessä tutkimuksesta ”kehyksistä irrottamisen” prosessina. Rogoffin ajatusta seuraillen intertekstuaalisuus sallii jonkin tekstin elementin irrottamisen sen välittömästä tekstuaalisesta yhteydestä ja mahdollistaa sen seuraamisen konteksteihin, jotka eivät ole ennalta itsestään selvästi tiedettävissä. Toisaalta intertekstuaalisuudessa on kyse merkityksen moninaisuudesta ja monistumisesta. Tekstit eivät sijaitse tyhjiössä vaan saavat merkityksensä suhteessa toisiinsa ja laajempaan, potentiaalisesti rajattomaan tekstuaaliseen avaruuteen. Jokainen teksti on luettavissa vain toisten tekstien kautta, mikä – kuten Riikka Stewen (1991, 141) Julia Kristevan intertekstuaalisuuden käsitettä kommentoidessaan kirjoittaa – laittaa liikkeelle ”yhä uusia assosiaatioita, tekstuaalisia yhteyksiä, merkityshahmoja, joita ei voi palauttaa yhteen kiinteään merkitykseen”. Intertekstuaalisen kentän ja siten myös tekstin merkityksen rajaaminen on tutkijan tehtävä. Tekstien lisäksi intertekstuaalisuus on menneisyyden tapahtumien ominaisuus siinä mielessä, että ne ovat lähestyttävissä vain tekstien kautta. Kuten Marjo Kaartinen ja Anu Korhonen (2005, 21) kirjoittavat, menneisyyden tapahtumien ”esittäminen historiankirjoituksen keinoin on aina välttämättä vajaata ja vain tekijänsä valintojen tulosta”.

Valitsemisen pakko tuo esille tutkijan vastuun. Tutkimusongelma ohjaa valintojen tekoa, mutta niin ikään sitä ohjaavat muun muassa tutkijan teoreettiset ja metodologiset sitoumukset. Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on ollut osoittaa suomalaisten naisten yllirajaisia suhteita koskevien käsitysten historiallisuus ja tuoda esille sitä, miten ne ovat rakentuneet hierarkkisten vastakkainasettelujen ja vertailujen varaan. Tämä pyrkimys on ohjannut yhtä hyvin yllirajaisiin suhteisiin kielteisesti kuin myönteisestikin asennoituvien näkemysten tulkintaa. Silti olen samaan aikaan yrittänyt olla asettumatta lähteideni yläpuolelle ja yrittänyt ymmärtää 1950-luvun naisten – niin valistajien kuin valistuksen kohteidenkin – näkökulmia ja motiiveita ja tehdä niille oikeutta. Ja toisaalta, vaikka päähuomioni on ollut kulttuurisessa merkitystodellisuudessa ja sosiallisessa järjestyksessä, olen samalla pyrkinyt arvioimaan myös niiden varsin konkreettisia materiaalisia, taloudellisia ja poliittisia ehtoja. Paula Saukko (2003, 23–33, 176–196) korostaa, että tällaisten metodologisten dialogien pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole yhden, yhtenäisen ”totuuden” tavoittaminen vaan päinvastoin tutkimusongelman valottaminen samanaikaisesti sekä yleisenä että erityisenä, mahdollisimman monimuotoisena – ja siksi potentiaalisesti myös jännitteisenä ja ristiriitaisena – ilmiönä. Suomalaisten naisten yllirajaisien suhteiden olemus muuttuu sen mukaan, minkälai-

⁶⁵ Esim. Kaartinen & Korhonen 2005, 86–90.

seen ”maisemaan”⁶⁶ (sotaan, naisjärjestöjen tavoitteisiin, ”rodun” käsitteen historiaan vai kaupungistumisen uhkakuviin) tai mihin paikkaan (Suomeen vai Filippiineille, matkan päälle vai kotiin) se kulloinkin sijoitetaan. Ylirajaisten suhteiden seuraaminen maisemasta ja paikasta toiseen tuo esille näiden maisemien ja paikkojen välisiä yhteyksiä ja resonansseja mutta myös niiden välisiä riitasointuja.

⁶⁶ Saukko (2003, 176–196) käyttää Arjun Appadurailta omaksuttua termiä *scape*. Appadurai (1997, 33) käyttää *scape*-jälkiliitettä kuvaamaan kulttuuristen virtausten erilaisia dimensioita (*ethmoscapes*, *mediascapes*, *technoscapes*...) ja niitä määrittävää näkökulmaisuuutta, missä maisema muuttuu katsojien erilaisen paikantumisen mukana.

VIERAS MIES TULI TALOON

3 Kisakaupunki kohtaamispaikkana

Helsingin olympialaisten aattona, huhtikuussa 1952, kuultiin Suomen Naisjärjestöjen Keskusliiton vuosikokouksessa ajankohtainen alustus teemalla ”Miten valmennamme naisemme olympialaisiin?”:

Tulevia kisoja ajatellen, jolloin runsaasti ulkomaalaisia saapuu maahamme, ei ole huolehdittava ainoastaan siitä, että ulkoiset puitteet (pihat siistit, rakennukset maalatut ym.) ovat vieraan kauniit katsella, vaan olisi erikoisesti huomioitava, että meiltä isäntämaana vaaditaan sisäistä ryhtiä. Tämä on siksikin tärkeää, että harvatkin negatiiviset ilmiöt näkyvät pienessä kansassa selvästi. [...] Vaaramomentteja tulee kisakesänämme runsaasti esiintymään, sallitaanhan alkoholin vapaasti virrata lähes ympäri vuorokauden. Jotain olisi saatava tehdyksi asian auttamiseksi. [...]

Etenkin nuoret tytöt, koululaiset, joita saapuu maalta työskentelemään kisojen aikana esim. muonitustehtävissä, ovat suuressa vaarassa. Heistä on suuri vastuu.¹

Suomen Valkonauhaliiton puheenjohtajan Hellin Mustalan puhe sai aikaan vilkkaan keskustelun. Se puki sanoiksi naisjärjestöjen piirissä laajemminkin tunnetun huolen kisojen mukanaan tuomista lieveilmiöistä ja niiden ehkäisemiseksi vaadittavista ponnisteluista. Samaan aikaan, kun ulkomaiset kisavieraat – joista ”osa jo ihonväriltään ja vaateparreltaan muista erottuvia”² – kansoittaisivat Helsingin katuja, oli pääkaupunkiin tulossa maaseudulta runsaasti nuorisoa auttamaan kisajärjestelyissä. Järjestyksen ja hyvän käytöksen säilymistä ”tässä meille aivan uudessa tilanteessa”³ pidettiin haasteena, johon oli syytä tarttua hyvissä ajoin. Aivan erityiseksi huolen-

¹ Suomen naisjärjestöjen keskusliiton vuosikokous 1952, liite vuosikokouksen pöytäkirjaan (SNKL C:1 Vuosikokoukset 1923–1960, KA).

² Inkeri Sahlan: Mitä toivomme olympiakisoistamme? *Valkonauha* 3/1952.

³ Paatero 1952, 1.

aiheekseen järjestöt nostivat ”Suomen naisten” suhtautumisen olympialaisten miespuolisiin vieraisiin. Juroiksi moitittuja suomalaisia oli yritetty muistuttaa vieraanvaraisuuden merkityksestä Suomen kansainväliselle maineelle, mutta nuorten naisten pelättiin menevän tässä toiseen ääripäähän. Nuoria naisia oli näin syytä muistuttaa, että ”[s]iveellisessäkin suhteessa” heidän oli ”ylläpidettävä maamme kunniaa”.⁴

Keskustelun pohjalta kokous päätti aloittaa valistus- ja valvontakampanjan nuorison moraaliseksi tueksi, sen ”sisäisen ryhdin” kohentamiseksi. Päävastuu kampanjasta annettiin Keskusliiton alaiselle Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitealle⁵, jonka avuksi mukaan päätettiin värvätä muun muassa olympialaisten muonituksesta vastannut Työmaahuolto, seurakuntia, huoltopoliisi sekä Mustalan luotsaama Valkonauhaliitto.⁶

Jo ennen vuosikokousta Siveellisyyskomitea oli lähestynyt kirjeellä olympialaisten järjestelytoimikuntaa pyytäen saada tarjota kisajärjestäjille apuaan ”maamme naisten ja nuorison hyväksi” tehtävässä ennaltaehkäisevässä työssä.⁷ Kevään aikana Naisjärjestöjen Keskusliitto ja Siveellisyyskomitea kirjelmöivät yhdessä Kouluhallitukselle pyytäen sitä ”ryhtymään sopivaksi katsomallaan tavalla suojelemaan koulunuorissa fyysillistä ja moraalista kuntoa Olympia-kisojen aikana”.⁸ Julkisuudessa järjestöt pyrkivät saattamaan huolensa myös laajan yleisön tietoon. Radiossa järjestettiin huhti–toukokuun vaihteessa keskustelutilaisuus, jossa Siveellisyyskomitean puheenjohtaja Inkeri Sahlan keskusteli ”siveellisestä ryhdistä” yhdessä Partiotyttöliitossakin aktiivisesti vaikuttaneen varatuomari Helvi Sipilän, sosialidemokraattien kansanedustajan Martta Salmela-Järvisen sekä lääkäri Salme Paateron kanssa.⁹ Kertaluontoista radiolähetystä tärkeämmiksi vaikutuskanaviksi muodostuivat kuitenkin aikakauslehtiin kisojen alla lähetettävät, ”markkinatyylisenä nuorison luettavaksi tarkoitettut”¹⁰ artikkelit ja kisojen yhteydessä jaettavat painetut ohjemateriaalit.

⁴ Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean kirje XV Olympia Helsinki 1952:n järjestelytoimikunnalle 3.4.1952 (SNKL Hc:4 Kirjeenvaihto 1929–1977, KA).

⁵ Vuonna 1947 Suomen Naisten Kansallisliitto vaihtoi nimensä Suomen Naisjärjestöjen Keskusliitoksi, mutta Siveellisyyskomitea säilytti nimessään kattojärjestön vanhan nimen aina vuoteen 1965 saakka, jolloin siitä tuli Naisten Vastuu -komitea (Korppi-Tommola 2001, 105; 133). Järjestöjen historiasta tarkemmin ks. seuraava luku.

⁶ Suomen Naisjärjestöjen Keskusliiton vuosikokouksen pöytäkirja 1952 (SNKL C:1 Vuosikokoukset 1923–1960, KA).

⁷ Kirje XV Olympia Helsinki 1952:n järjestelytoimikunnalle 3.4.1952 (SNKL Hc:4 Kirjeenvaihto 1929–1977, KA).

⁸ Kirje Kouluhallitukselle (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

⁹ *Suomen naisten työmailta* 1952; Suomen naisjärjestöjen keskusliiton vuosikokous 1952 pöytäkirja ja liite vuosikokouksen pöytäkirjaan (SNKL C:1 Vuosikokoukset 1923–1960, KA).

¹⁰ *Suomen naisten työmailta* 1952; Kokouskutsu 23.5.1952 (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA). Kirjoittajina toimivat Inkeri Sahlan ja Salme Paatero sekä Keski-Suomen yrittäjänäisten silloinen toiminnanjohtaja Hilja Maria Niku, käsikirjoittajana sittemmin tunnettu Else Mattila ja toimittaja, myöhemmin Keskustapuolueen kansanedustajana ja ministerinä toiminut Marjatta Väänänen.

Sukupuolitautilien Vastustamisyhdistykseltä saamansa tuen turvin Siveellisyyskomitea julkaisi Salme Paateron laatiman oppaan *Lääkärin sana olympialaisten edellä nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille*. Kisatehtävissä toimivien nuorten naisten työryhmien johtajille Olympiakomitean huoltojaoston kautta jaettu¹¹ opas pohti nuorten naisten siveellisen sortumisen syitä – ulkomaalaisten erilaisuutta mutta myös suomalaistytöjen ”ulkolaisuuden” ihailua, romantiikan kaipuuta ja ymmärtämättömyyttä – ja toi esille tilapäisten sukupuolisuhteiden seurauksia sielullisesta vauriosta sukupuolitauteihin ja mahdollisesta raskaudesta sen ”rikolliseen keskeyttämiseen”. Olympialaisten järjestelykomiteankin¹² tahollaan esittämän toivomuksen mukaisesti se muistutti kollektiivisen vastuun merkityksestä: ”Tämä kysymys on koko kansamme yhteinen, siinä täytyy kaikkien, niin naisten kuin miesten, nuorten ja vanhojen, ottaa vastuuta toisistaan.”¹³ Lisäksi nuorten naisten itsensä luettavaksi tuotettiin tuhansia ”hauska-asuisia” lentolehtisiä¹⁴, ja Valkonauha otti uusintapainoksen alun perin vuonna 1945 julkaisemastaan kirjasesta *Maaseudun tytär pääkaupungin portilla*¹⁵, jossa maalaistytöjä varoiteltiin kaupungin ja kaupunkilaisen elämäntyylin vaaroista.

Olympialaisten aikana vapaaehtoisista naisista koottiin kaupungin öisille kaduille katupartioita. Näiden ”olympiasisarten” oli kisojen ajan tarkoitus olla huolto poliisissa palvelevien harvojen naispoliisien tukena ja tarpeen tullen ojentaa ”varoituskortti ilmeiselle vaaravyöhykkeelle joutuneelle ’pikkusisarelle’”.¹⁶ Valistuksen ja valvonnan lisäksi järjestöt pyrkivät järjestämään nuorisolle kisojen ajaksi mielekästä vapaa-ajanvietettä. Ne jakoivat vapaalippuja Bio Rexissä aamupäivisin järjestettäviin, ”tervehenkisiksi” kiittämiensä elokuvien näytöksiin, joiden aluksi yleisö sai kuulla papin tai lääkärin puheen. Epäsuotuisasta ajankohdasta huolimatta ilmaisesitysten yleisömenestykseen oltiin varsin tyytyväisiä.¹⁷ Mutta kaikesta tästä vaivannäöstä huolimatta Siveellisyyskomiteassa tunnettiin kisojen jälkeen ”kipeästi”, että ”enemmän olisi Suomen tyttöjen hyväksi pitänyt tehdä”. Järjestön vuosikertomuksessa viitattiin ”kansainvälisen olympiamiehen” lausuntoon, jonka mukaan ”Helsingin kisojen ainoana varjopuolena olivat Suomen tytöt”. Kaikessa karvauudessaan lausuntoa saatet-

¹¹ *Suomen naisten työmailta* 1952, 32.

¹² XV Olympia Helsinki 1952 Järjestelytoimikunnan kirje Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitealle (Hc:4 Kirjeenvaihto 1929–1977, KA).

¹³ Paatero 1952.

¹⁴ Suomen nainen on nyt koko maailman valokeilassa (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

¹⁵ Lyytinen 1952/1945.

¹⁶ *Suomen naisten työmailta* 1952; Kokouskutsu 23.5.1952 (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

¹⁷ ”Siveelliset olympialaiset” pikkukokous Keskusliiton toimistossa (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA); *Suomen naisten työmailta* 1952; *Uudenmaan Sanomat* 15.7.1952.

tiin kuitenkin pitää todisteena siitä, ettei kampanja ollut ainakaan ollut turha tai ”aiheetonta ’mustamaalausta’”.¹⁸

Jos lehtikirjoitteluun on uskominen, ”[u]lkolaisten urheilijain ja turistien saapuminen pääkaupunkiin” sai kuin saikin ”pääkaupunkilaisen naisväestön liikekannalle”.¹⁹ Käpylän kisakylän aluetta ympäröivät kaksimetriset aidat, joiden sisäpuolelle pääsi vain luvan kanssa.²⁰ Kisakylän porteilla päivystävien nimikirjoitusten metsästäjien joukosta uutiset ja muut kirjoitukset poimivat suurennuslasinsa alle nimenomaan nuoret naiset. Ne leimasivat nimikirjoituksia keräävät tytöt ja naiset ”kikattaviksi seuraanpyrkijöiksi”, joiden touhua ulkopuolisten ei kuulemma ollut lainkaan hauska katsella – varsinkaan ”kun he eivät tunnu hallitsevan vieraita kieliä”.²¹ Kerrottiin, että järjestysoikeus tehtäväksi jäi hätistellä loitolle niitä innokkaimpia ihailijoita, joita kisa- viikkoja piinannut sadekaan ei onnistunut karkottamaan. Uskaliaimpien oli nähty kulkevan Mäkelänkatua käsi kädessä ”tummapintaisten kisapoikien” kanssa, ja Velodromin takaisesta metsästä väitettiin ilta-aikaan kuuluvan aivan tietynlaista ”sipinää ja supinaa”.²²

Naisjärjestöjen huolen tavoin myös sanomalehtikirjoittelu vaikuttaa olleen jossain määrin ennakoivaa. Niinpä sama kirjoitus, joka kisojen aattona pani merkille ”pääkaupunkilaisen naisväestön” lähtemisen ”liikekannalle”, totesi toisaalta myös, ettei kaupungissa tuolloin vielä ollut huomattavissa ”mitään ratkaisevaa muutosta tavanomaisessa katuelämässä”.²³ Kisojen päätyttyä uutinen olikin se, että ”puskattyttyjä” oli kaupungilla ollut pelättyä vähemmän.²⁴ Koska lainmukaisen määritelmän mukaan ”huhut etenkin nuorten naisten ja ulkomaalaisten urheilijoiden huonoista tavoista olivat lähes kokonaan irtolaiskäsitteen ulkopuolelle jääviä”, oli valvontatehtäviin jalkautettu huoltopoliisi saattanut jo ensimmäisen kisaviikon jälkeen helpottaa työvuorolistojaan.²⁵ Siitä huolimatta asia puhutti etenkin *Uuden Suomen* yleisönosastossa aina syyskuulle saakka.²⁶

¹⁸ *Suomen naisten työmailta* 1952. Siveellisyysskomitea viittasi tässä Kanadan joukkueen uinti- valmentajaan, joka sanomalehtien mukaan oli paheksunut joukkueen majapaikan ulkopuolella ”päivällä ja yöllä” parveilleiden suomalaistytöjen käytöstä (esim. Suomalaiset tytöt urheilijain viitsaus. *Helsingin Sanomat* 30.7.1952). Parin päivän päästä Etelä-Afrikan olympiajoukkueen johtaja vastasi kritiikkiin ja halusi päinvastoin kiittää suomalaisia tyttöjä näiden ”erinomaisen hyvästä” käytöksestä. Joukkueenjohtaja kertoi voivansa tiedustelujensa perusteella vakuuttaa, ”että käytännöllisesti katsoen koko Kisakylä ylistää teidän naisianne”. (Kiitos Suomen naisille. *Helsingin Sanomat* 2.8.1952.)

¹⁹ *Ilkka* 18.7.1952.

²⁰ Kolkka 1955, 85. Käpylään oli majoitettu kisojen miesurheilijat lukuun ottamatta Neuvostoliiton, Bulgarian, Puolan, Romanian, Tshekkoslovakian, Unkarin ja Kiinan joukkueita, jotka oli majoitettu Otaniemeen. Naisurheilijat oli sijoitettu Kätilöopiston tiloihin. (Kolkka 1955, 86, 89.)

²¹ *Ilta-Sanomat* 12.7.1952.

²² *Vapaa Sana* 21.7.1952.

²³ *Ilkka* 18.7.1952.

²⁴ *Etelä-Suomen Sanomat* 4.8.1952.

²⁵ *Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomus* 1952.

²⁶ *Uusi Suomi* 22.8., 26.8., 27.8., 28.8., 3.9.1952.

Sitä, kuinka läheisiin kanssakäymisiin suomalaiset naiset ja ulkomaalaiset kisa-vieraat Helsingin olympialaisten aikana keskenään antautuivat, on jälkikäteen vaikea arvioida. Kaiken kaikkiaan Suomessa tilastoitiin vuosina 1952–1953 yhteensä 260 sellaista avioliittoa, jossa Suomessa asuva, äidinkieleltään suomen- tai ruotsinkielinen nainen meni naimisiin ulkomailla asuvan vieraskielisen miehen kanssa.²⁷ Sikäli kuin romansseja juuri kisaviikkojen aikana syntyi, niistä tuskin monetkaan kestivät – tai olivat edes tarkoitettuja kestäämään – olympiakesän yli. Silti myös olympialaisten peruna solmittiin avioliittoja, joista lehdistö seuraavina vuosina raportoi huomattavasti kisojen aikaista kirjoittelua myönteisemmässä hengessä. ”Olympiatulen loimutessa” toisensa kohtasivat esimerkiksi rovaniemeläinen Aune Kaarina Lausmaa ja ”kaukaisen Ceylonin saaren” uimahyppääjä Alan Smith; häät vietettiin seuraavana kesänä.²⁸ Kirjeenvaihtotovereina alun perin tutustuneet Eila-Sirkka Söderholm ja amerikkansuomalainen Mr. Lindsay rakastuivat istuessaan ”yhdessä katsomassa ja kuvaamassa kilpailuja kaitafilmille”.²⁹ Niin ikään kisojen seurauksena naimisiin päätyivät suomalainen keihäänheittäjä Elsa Torikka ja amerikkalainen moukarinheittäjä Bob Backus.³⁰ Myös Kristina Exner-Carl (2004, 88) kertoo Suomen ja Neuvostoliiton urheilusuhteita käsittelevän artikkelinsa päätteeksi vanhemmistaan – saksalaisesta isästään ja suomalaisesta äidistään – jotka kisojen aikana tutustuivat toisiinsa Linnanmäen tanssipaviljongissa.

Tässä ja seuraavissa luvuissa tarkastelen naisjärjestöjen olympiakampanjaa ja olympialaisten aikaista lehtikirjoittelua kuitenkin ennen muuta siltä kannalta, miten ne *käsitteellistivät* suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten välisiä suhteita: mistä ne hakivat vertauksensa ja mihin ne viittasivat, miten ne perustelivat kantansa ja minkälaisiin seikkoihin ne lukijan huomion kiinnittivät. Etenkin luvussa 6 pyrin hahmottamaan myös tämän ymmärryksen sisäistä ristiriitaisuutta ja tuomaan esille sitä, että olympialaisia koskeva kirjoittelu teki yllirajaisesta halusta samalla kertaa sekä kiellettyä että uudella tavalla mahdollista ja ymmärrettävää.

Tässä luvussa selvitän ensinnäkin Helsingin olympialaisten ulkopoliittista kontekstia sellaisena kuin se aikalaisarvioissa ja myöhemmissä tulkinnoissa on esitetty. Tämä kylmän sodan leimaama konteksti kehystää osaltaan kisaisännyyden herättämää huolta maan maineesta. Toiseksi, vaikka naisjärjestöjen kampanjassa olympialaisten aikaansaama tilanne esitettiin uutena ja ennen kokemattomana, varsin läheisestä

²⁷ Vastaavana aikana avioliittoja, joissa Suomessa asuva suomen- tai ruotsinkielinen mies meni naimisiin ulkomailla asuvan vieraskielisen naisen kanssa, tilastoitiin Suomessa vain 9 kappaletta. (*Suomen virallinen tilasto 1952/1953*. VI Väestötilasto. A Väestömuutokset. Taulu 10 Vihityt pääkielen ja kotipaikan mukaan.) Puolisoiden kansalaisuuden perusteella avioliittoja on tilastoitu vasta vuodesta 1979 lähtien.

²⁸ Olympiatuli ei sammunut. *Seura* 26/1953; *Suomen Sosialidemokraatti* 17.5.1953; ”Mä tahtoisin sun viedä...” *Uusi Suomi* 17.5.1953.

²⁹ He löysivät toisensa olympiakisoissa. *Eeva* 11/1952.

³⁰ Raevuori 2002, 121.

menneisyydestä sille yhtä kaikki löydettiin ennakkotapaus – saksalaisten joukkojen jatkosodanaikainen läsnäolo ja sen suomalaisissa naisissa aikaansaama ”saksalaisvillitys”. Voisi luulla, että olympiavieraiden maahantulon vertailukohdaksi yhteistyöstä vihollisuuksiksi muuttuneet asevelisuhteet suomalaisten ja saksalaisten välillä sopivat huonosti, nähtiinhän olympialaisten tavoitteeksi urheilullisesta kilpailusta huolimatta ennen muuta kansainvälisten suhteiden luominen, kansojen välisen ystävyyden lujittaminen ja kylmän sodan jännitteiden ainakin hetkellinen rauhoittaminen. Olympialaisten yhteydessä ”saksalaisvillityksen” avulla tehtiinkin ennen muuta kansallista identiteettipolitiikkaa, jonka ”viholliskuvat” eivät kohdistuneet niinkään saksalaisiin sinänsä kuin kansakunnan sisäiseen järjestykseen. Identiteettipolitiikka tähtäsi ylijärjestyksen jäljiltä horjuneen sosiaalisen järjestyksen vakauttamiseen, mutta se oli samalla kamppailua tuosta järjestyksestä – sukupuolten välisistä suhteista ja sisäpoliittisesta vallasta. Ulkopoliittiset lojaisuudet kylmän sodan kahtia jakamassa maailmassa ja niiden myötä maailmanpolitiikan tapahtumat olivat kuitenkin nekin osa tätä kamppailua – ja siten osa naisten seksuaalisuuden kansallisen merkityksen määräytymistä.

Kylmän sodan konteksti

Naisjärjestöjen kampanjasta käyvät ilmi olympialaisten herättämät ristiriitaiset tunteet. Jos kohta olympialaisia odotettiin innolla, niin ulkomaisten kisavieraiden tulo maan rajojen sisäpuolelle sekä Suomen poikkeuksellinen näkyminen maailmalla herättivät myös monenlaisia pelkoja kansallisesta tulevaisuudesta. Ulkomaalaisten isäntämaasta saamalla mielikuvilla olisi pitkäkantoisia seurauksia, kuten Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean puheenjohtaja Inkeri Sahlan arvioi suomalaisten kisoihin kohdistamia toiveita eritellessään:

Koko maan ja kansan maineen kannalta on [tärkeää], että ulkomaalaiset saavat maastamme ja meistä positiivisen muistikuvan, joko itse täältä lähtiessään mukanaan vietäväksi ja säilytettäväksi, tahi sitten omassa maassaan sanoma- ja aikakauslehtien palstoilta taikka täällä kävijän kertomuksista. Onhan selvää, että yleiskuva maastamme kulttuuri- ja turistimaana, kuten toivomme, joka nyt tullaan kisojen ansiosta painamaan maailman tietoisuuteen, tulee siinä pysyvästi säilymään ja tulevaisuudessa vaikuttamaan meitä arvioitaessa. [...]

Olympiakisojen isäntämaana oleminen asettaa meille monessa suhteessa velvoituksia, mutta tärkeimpiä on velvollisuus ottaa varteen oman kansamme kunnia ja maine nykyistä ja tulevaa kansainvälistä asemaamme silmälläpitäen. Silloin olkaamme ”veljemme vartijoina” mutta samalla muistakaamme, että jokaisen yksityisen kansalaisen – meidän itse kunkin – esiintyminen on oma panoksemme

tässä tärkeässä tehtävässä ja voi merkitä lisäystä kansainvälisen tilimme meno- tai tulopuolella.³¹

Sama kaksinaisuus väritti suomalaisten tuntoja laajemminkin. Yhtäältä olympialaisten toivottiin kohottavan Suomen kuvaa muun maailman silmissä ja palauttavan Suomen ”kansakunnaksi kansakuntien joukkoon”. Toisaalta olympialaisiin liittyi myös pelko siitä, että kisat asettaisivat vaakalaudalle sen ”suopeuden”, jota maailmalla oli Suomea kohtaan sodan jälkeen osoitettu.³²

Suomen maailmalta osakseen saamasta suopeudesta oli osoituksena se, että kisat oli ylipäättään annettu Suomen järjestettäväksi.³³ Presidentti Paasikivi iloitsi päiväkirjassaan kisaisännyydestä sen ratkettua vuonna 1947: ”[s]e on hyvä uutinen – myös poliittisesti – sillä se osoittaa, että arvomme on nousemassa ja että maailma ei ole meitä unohtanut”.³⁴ *Uusi Suomi* arvioi kisojen päättäjäispäivänä, että valinta kisaisännäksi oli ollut Suomelle kunnia-asia ja luottamuksen osoitus. Paljon enemmän kuin vain ”nykyajan suurin kansainvälinen urheilujuhla” kisat olivat lehden mukaan yksi tärkeimmistä tilaisuuksista, ”mitä meille yleensä avautuu maamme ja sen olojen esittelyssä muulle maailmalle, jon[k]a Suomen-tuntemus yleisesti katsoen on vielä aivan pintapuolinen ja heikko”.³⁵

Tunnettuus sekä tietojen oikeellisuus ja varsinkin niiden myönteisyys ymmärrettiin edellytyksenä Suomen kansainväliselle asemalle. Yleisesti ottaen katsottiin, että ”Suomen asema kansainvälisessä tietoisuudessa”³⁶ merkitsi Suomen tunnustamista itsenäisenä valtiona, sillä ”sanoma kansasta, joka tahtoo elää ja taistella olemassaolonsa puolesta”³⁷ olisi maailmalle levitessään edelleen omiaan lisäämään maan turvallisuutta. Vuonna 1947, jolloin 1952 olympialaisten isännyydestä päätettiin, ei lännessä vielä pidetty mitenkään varmana sitä, etteikö ”rautaesirippu laskeutuisi Suomen länsipuolelle”³⁸. Kisojen toivottiin auttavan Suomea pääsemään irti kansainvälistä asemaansa koskeneesta poliittisesta epävarmuudesta ja vahvistavan Suomen mainetta puolueettomana maana, poliittisesti neutraalina sillanrakentajana kylmän sodan toisistaan vieroittamien idän ja lännen välillä.³⁹

Kylmä sota kasasi kisojen ylle uhkaavia pilviä, ja sen vuoksi muuallakin maailmassa tulevien olympialaisten ”kansallispoliittinen” merkitys arvioitiin poikkeuksel-

³¹ Inkeri Sahlan: Mitä toivomme olympiakisoistamme? *Valkonauha* 3/1952 (alkuperäinen korostus).

³² Mustala 1952; Inkeri Sahlan: Mitä toivomme olympiakisoistamme? *Valkonauha* 3/1952; ks. myös Aunesluoma 1998, 29.

³³ Sjöblom 1999, 308.

³⁴ Paasikivi 1947 sit. Sjöblom 1999, 309.

³⁵ *Uusi Suomi* 3.8.1952

³⁶ *Uusi Suomi* 3.8.1952

³⁷ *Karjala* 18.7.1952 sit. *Ilta-Sanomat* 19.7.1952.

³⁸ Meinander 1999, 261–264.

³⁹ Meinander 1999, 311; Aunesluoma 1998, 29.

lisen suureksi.⁴⁰ Sitten kisoja on Suomessa mieluusti luonnehdittu ”viimeisiksi oikeiksi olympialaisiksi”.⁴¹ 1970-luvulta lähtien ensin Münchenin olympialaisten terrori-iskut, eri kisoja varjostaneet poliittiset boikotit, doping ja kisojen yhä kiihtyvä kaupallistuminen ja lajimäärän paisuminen saivat suomalaiset urheilukirjoittajat muistelemaan Helsingin kisojen pienimuotoisuutta ja aitoa ilmapiiriä.⁴² Aikalais-arvioissa Helsingin olympialaisia sitä vastoin ylistettiin siihen asti suurimpina nykyaikaisina olympialaisina ja ensimmäisinä, joissa maailman kaksi mahtivaltiota, Yhdysvallat ja Neuvostoliitto, kohtaisivat toisensa.⁴³ Vaikka suomalaiset urheilupoliitikot kampanjoivat ahkerasti Neuvostoliiton osallistumisen puolesta, toi kohtaaminen mukanaan myös epävarmuutta. Kisat kyllä antoivat Suomelle tilaisuuden lujittaa asemaansa kansainvälisenä toimijana, astua ”maailman tapahtumien keskukseen”⁴⁴, mutta samalla Suomen maaperällä toteutuva, vaikka vain urheilullinenkin kilpa kylmän sodan pääpukareiden välillä teki olympiaisännän asemasta haavoittuvan.⁴⁵

Kisoja edelsi molemminpuolinen epäluulon ilmapiiri. Vuonna 1950 alkanut Korean sota kiristi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välejä äärimilleen. Neuvostoliittolainen lehdistö ja suomalainen vasemmisto epäilivät joillakin kisajärjestelyillä, lähinnä Olympialaiturin ja Seutulan lentokentän rakentamisella, tuettavan amerikkalaisten sotilaallisia intressejä Neuvostoliittoa vastaan.⁴⁶ Suomessa varauduttiin estämään mahdollisten Neuvostoliiton vastaisten mielenosoitusten järjestäminen. Neuvostoliitto taas pelkäsi omien urheilijoidensa loikkaavan länteen ja pyrki minimoimaan näiden kontaktit länsimaisiin urheilijoihin.⁴⁷ Aivan kisojen kynnyksellä, kesäkuussa 1952 Neuvostoliiton epäiltiin ampuneen Itämerellä alas kaksi ruotsalaista sotilaslentokonetta.⁴⁸ Ruotsissa haluttiin kuitenkin uskoa, että vaikka ”olympiarauha

⁴⁰ *Helsingin Sanomat* 21.4.1952.

⁴¹ Esim. Raevuori 2002. Pekka Honkasen mukaan titteli ilmestyi suomalaiseen urheilujournalismiin 1970-luvun puolivälissä (Honkanen 2004). Esimerkiksi Helge Nygrén kutsui vuonna 1977 ilmestyneessä kirjassaan Helsingin (”kaikkein pienimmän olympialaiset kesäkisat järjestäneen kaupungin”) olympialaisia ”viimeisiksi ‘rauhanolympialaisiksi’” – siitä huolimatta, että nosti kisojen ”kuriosteettiksi” sen, että Helsingissä oli idän ja lännen joukkueille omat erilliset kisakylänsä (Nygrén 1977, 56).

⁴² Honkanen 2004, 109. Honkasen mukaan Helsingin kisat eivät kuitenkaan kooltaan ja lajimäärältään sanottavasti eronneet vuoden 1956 Melbournen olympialaisista, ja kaupallistumisesta oli siitakin merkkejä jo vuonna 1952 – muistetaanhan Coca-Cola yhtenä Helsingin olympialaisten symboleista.

⁴³ Esim. Olympiakisat. *Ilta-Sanomat* (pääkirjoitus) 18.7.1952; *Etelä-Suomi* sit. *Helsingin Sanomat* 5.8.1952. Neuvostoliitto pyrki ja otettiin ylipäättään kansainvälisten urheiluliittojen jäseneksi vasta 1940-luvun lopulla; sitä ennen kansainvälisten liittojen säännöt eivät sallineet virallisten kilpailukontaktien solmimista neuvostoliittolaisten urheilujärjestöjen kanssa (Exner-Carl 2004, 81).

⁴⁴ Olympiakisat. *Ilta-Sanomat* (pääkirjoitus) 18.7.1952; myös esim. *Karjalainen* ja *Vaasa* sit. *Helsingin Sanomat* 5.8.1952.

⁴⁵ Exner-Carl 2004, 82, 86.

⁴⁶ Haataja 1988, 106; Paasikiven päiväkirjat 1944–1956 sit. Hetemaa 1998, 2.

⁴⁷ Exner-Carl 2004, 85–87. Muun muassa tästä syystä Neuvostoliiton joukkue yhdessä muiden itäblokin maiden kanssa majoitettiin erikseen Otaniemeen.

⁴⁸ Uusi nootti Moskovalle *Ilta-Sanomat* 20.6.1952; Mitä Itämerellä todennäköisesti on tapahtunut. *Ilta-Sanomat* 20.6.1952.

Suomen yllä on pettävää levollisuutta”, Neuvostoliiton oma osallistuminen olympialaisiin sentään olisi ”takuu epämiellyttäviä häiriöitä vastaan siltä taholta”.⁴⁹

Vaikka suurvallat kävivätkin keskenään kiivasta kamppailua mitalien määrästä, varsinaisilta poliittisilta selkkauksilta kisojen aikana lopulta vältyttiin, ja suomalaiset saattoivat taas hengittää vapaammin. Olympialaisten eri tapahtumiin aktiivisesti osallistunut pääministeri Kekkonen puki tämän huojennuksen sanoiksi Maalaisliiton *Kyntäjä*-lehteen kisoista kirjoittamassaan jälkiarviossa:

Jos se kylmä sota, mikä maailmassa on vallalla ja joka tulee esille miltei jokaisen elämänilmion alalla, jos se olisi ulottunut myös XV olympialaisiin, ei mikään voima olisi voinut estää kisojen muodostumista täydelliseksi fiaskoksi. Ja vaikka kuinka hyvin olisi perästäpäin voitu osoittaa, ettei Suomi olisi ollut siihen syypää, niin kuitenkin olisi unohtumaton varjo langennut maamme päälle. Kisojen järjestämiseen liittyi maamme kannalta katsoen näin ollen suuri vaara, joka ei ollut pelkästään urheilullista laatua vaan joka olisi voinut vakavasti haitata maamme yleistäkin asemaa.⁵⁰

Pääministeri päätti kirjoituksensa helpotuksen huokaukseen: ”Olympiakisat ovat ohi – Luojan kiitos että ne ovat onnellisesti ohi.”

Epävarmuus kohtaamisen onnistumisesta teki kisoista Suomelle näytön paikan niin idän kuin lännenkin suuntaan.⁵¹ Neuvostoliittoon päin oli tärkeää vakuuttaa, ettei Suomi ollut ajautunut liian lähelle kylmän sodan länsileiriä – ”etteivät kapitalismin lonkerot ole kietoutuneet Suomi-neidon nilkan ympärille”.⁵² Neuvostoliiton virallista tunnustusta Helsingin kisojen onnistumisesta ja itänaapureiden Suomesta saamia mieluisia muistoja pidettiinkin urheilun saamatta jääneitä kultamitalejakin kalliimpina. *Helsingin Sanomat* pani pääkirjoituksessaan aivan ”erityisellä ilolla” lausunnosta merkille kohdan, ”jossa todetaan Helsingin Olympiakisojen positiivinen merkitys Suomen ja Neuvostoliiton kansojen väliselle ystävyydelle”.⁵³ Samalla kuitenkin läntisille kisavieraille – joista eniten huomiota herätti juuri valtaistuimelle nousseen kuningatar Elisabetin puoliso, Edinburghin herttua Philip – haluttiin osoittaa, että Suomi oli sekä taloudellisesti että poliittisesti vapaa ja elämä täällä ”yhtä kahlitsematonta kuin missä tahansa muualla 20:nneellä vuosisadalla”.⁵⁴ Pyrkimyksenä oli kumota epäilyt siitä, että Suomi oli osa Neuvostoliiton etupiiriä, ja muistuttaa maailman päät-

⁴⁹ *Dagens Nyheter* sit. *Ilta-Sanomat* 10.7.1952.

⁵⁰ Urho Kekkonen: Olympiakisojen jälkimietteitä. *Kyntäjä* 8/1952. Ks. myös esim. *Helsingin Sanomat* 30.7.1952.

⁵¹ Kisojen ulkopoliittisista merkityksistä esim. Exner-Carl 2004, erit. 82, 88.

⁵² *Suomen Kuvalehti* 19.7.1952.

⁵³ Olympialaiset tuomiot. *Helsingin Sanomat* 5.8.1952; myös Kekkonen: Olympiakisojen jälkimietteitä. *Kyntäjä* 8/1952.

⁵⁴ *Helsingin Sanomat* 21.4.1952.

täjiä Suomen olemassaolosta.⁵⁵ Tällä tavalla edesautettaisiin sitä, että Suomi nähtäisiin lännessä vastaisuudessakin houkuttelevana matkakohteena ja varteenotettavana kauppakumppanina sekä, mikä tärkeintä, autonomisena ja sisäpoliittisesti vakaana kansainvälisen yhteisön jäsenenä.⁵⁶

Virheellisiä ja mahdollisesti vahingollisia tietoja oikoakseen ja ehkäistäkseen kisojen virallinen järjestelytoimikunta pyrki levittämään ulkomaisille kilpailijoille, turisteille ja tiedotusvälineiden edustajille tietoja paitsi itse kisoista myös niiden isäntämaasta.⁵⁷ Tätä tehtävää silmällä pitäen Olympiakomitea muun muassa julkaisi Suomen luontoa, rakennuksia, taiteita ja teollisuutta esittelevän kuvateoksen kisavieraille matkamuiistiksi maasta, joka ”kesällä 1952 rakentaa sillan maailman kaikkien kansakuntien välille”. Teoksen alussa Suomesta tuotiin esille joitakin keskeisiksi katsottuja faktoja, kuten korkeakoulujen ja kansakoulujen, sanoma- ja aikakauslehtien ja vuosittain julkaistujen kirjojen lukumäärät sekä tietoja maan teollisuudesta ja maataloudesta. Sekin mainittiin, että Suomi oli ”toisena kansakuntana maailmassa” myöntänyt naisille äänioikeuden jo vuonna 1906.⁵⁸ Fodorsin matkaopassarjassa julkaistiin olympialaisten kunniaksi Suomea käsittelevä osa, jossa isäntämaata esiteltiin ”lännen itäisenä etuvartiona”:

Too recently independent to have a long national tradition, too pioneer to have acquired a veneer of sophistication, and too far from the highways of the Continent to be well known, Finland stands today as the eastern outpost of the West, isolated as much by its incredibly complex language as by whims of geography. [...]

Finland is also a country of contrasts. It fought with the Axis during the last war and suffered crushing defeat, yet a faith in democracy burns no brighter elsewhere. Its population lies deeper in the Russian shadow than any other free people today, yet nowhere is there greater confidence in the future. The wilderness is still being pushed back, yet here on the doorstep of the Arctic a way of life has been evolved which is cosmopolitan and supremely civilized.⁵⁹

⁵⁵ Aunesluoma 1989, 29–30.

⁵⁶ Jos sotakorvauksia ei lasketa mukaan, Suomen viennille yksin Iso-Britannia oli Neuvostoliittoa merkittävämpi kohde, ja yhdessä Länsi-Euroopan maat ja Yhdysvallat muodostivat 1950-luvulla yli 70 % Suomen koko vientikaupasta (Hjerpe 1990, 160; Meinander 1999, 272). Kauppa oli kuitenkin altista 1950-luvun alun rajuille suhdannevaihteluille, ja vasemmistosta kuuluikin kritiikkiä viennin voimakkaasta kohdistamisesta länteen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan ”kriisivapaiden” markkinoiden sijasta. *Ilta-Sanomat* vastasi kritiikkiin toteamalla, että ”koska me tarvitsemme länsimaiden tuotteita, joita idästä ei saada, meidän on – pitkällisen työttömyyden välttämisenkin takia – pidettävä kiinni länsikaupastamme”. (Vientivaikeudet. *Ilta-Sanomat* 17.6.1952.) *Ilta-Sanomat* (10.7.1952) tiesi myös kertoa, että ainakin Ruotsissa oltiin huolestuneita Suomen sisäpoliittisesta vakaudesta.

⁵⁷ Hetemaa 1998, 9 viitaten Juhani Juvelan laudaturtyöhön (1976) kisoja edeltäneestä tiedotustoiminnasta.

⁵⁸ *Suomi XV olympialaisten kisojen maa*.

⁵⁹ *Finland in 1952*, 5.

On selvää, että tämä viesti nuoresta kansasta, jonka vapaus ja usko demokratiaan eivät sittenkään olleet jääneet sodan jalkoihin, oli suunnattu nimenomaan lännen, ei idän, suunnasta Suomeen saapuville matkailijoille.

Olympialaisten merkitys Suomelle ja maailmanpolitiikalle tunnustettiin silti myös vasemmiston piirissä. Sen painotukset olivat kuitenkin toiset, sillä se pyrki ennen muuta korostamaan kisojen merkitystä maailmanrauhalle. Näin teki esimerkiksi *Vapaa Sana* Jollakseen perustetusta Demokraattisen nuorison maailmanliiton kisaleiristä kertoessaan:

Leirin ja yleensä olympialaisten merkitys on sikäli arvokas, että mukana on myös Neuvostoliitto, rauhan ensimmäinen linnake, ja ne nuoret tytöt ja pojat, jotka ovat Helsinkiin kokoontuneet, voivat kotiin palattuaan ottaa esille kysymyksen, miksi ei aina voisi olla näin[.] Varmaa on, että täällä olleet nuoret ihmiset kertovat kotipaikoillaan olympialaisten todellisesta tarkoituksesta rauhankisoina.⁶⁰

Suomen naisten demokraattinen liitto ei osallistunut porvarillisten naisjärjestöjen valistuskampanjaan ja sen *Uusi Nainen* -lehti valitti ensisijaisesti naisten puuttumista kisaorganisaation johdosta. Lehti kuitenkin asettui tukemaan meneillään olevaa kampanjaa – nimenomaan maailmanrauhan takia:

Vaikka meidänkään OK:ssamme ei ole ”olympiapapitarta”, on tämä ominaisuus sittenkin velvoittava jokaiselle Suomen naiselle. Huolehtikoon meistä itse kukin siitä, että kisat ovat maallemme sekä ennen kaikkea maailmanrauhalle kunniaksi.⁶¹

Jossain määrin huoli maan maineesta ja näkemykset olympialaisten kansallisesta merkityksestä siis yhdistivät poliittisen kartan eri laitoja. Eroja syntyi ennen muuta siitä, mistä poliittisesta ilmansuunnasta käsin mainetta määriteltiin ja mistä uhkan katsottiin olevan lähtöisin.

”Saksalaisvillitys”

Vasemmistolehtien kirjoituksilla maailmanrauhasta oli aivan oma leimansa, mutta olympialaisten luonnetta kansojen rauhanomaisen rinnakkainelton ja ystävyysjuhlan painottivat toki muutkin.⁶² Sekä vasemmiston että oikeiston piirissä kisoja ylistettiin maailman nuorison kohtaamispaikaksi, kansainvälisen rauhan, sovinnon ja ystävyysjuhla.⁶³ Kaikkien toisen maailmansodan keskeisten osapuolten kohtaaminen

⁶⁰ Ystävyyttä, kielen sekoitusta, urheilua. *Vapaa Sana* 22.7.1952.

⁶¹ Olympialaisten merkeissä. *Uusi Nainen* 7/1952.

⁶² Esim. *Helsingin Sanomat* (pääkirjoitus) 19.7.1952, *Uusi Suomi* (pääkirjoitus) 19.7.1952.

⁶³ Esim. Kekkonen: Olympiakisojen jälkimietteitä. *Kyntäjä* 8/1952; *Vapaa Sana* 21.7.1952, 22.7.1952; *Etelä-Suomen Sanomat* 26.7.1952, 4.8.1952; *Uusi Suomi* 3.8.1952; *Kotimaa* 1.8.1952 sit. *Helsingin Sanomat* 2.8.1952).

rauhanomaisen kilvoittelun merkeissä tulkittiin osoitukseksi ”sodan pystyttämien raja-aitojen” kaatumisesta.⁶⁴ Kylmän sodan ilmapiiri ja olympialaisten kaksinainen ulkopoliittinen merkitys kuitenkin synnyttivät sisäpoliittisissa leireissä epäluuloja vastapuolen aikeita kohtaan.⁶⁵ Vähemmän rauhanomaisia kielikuvia synnyttivät myös suomalaisten naisten ja ulkomaisten kisavieraiden väliset suhteet, joista puhuttaessa olympialaiset näyttäytyivät pikemminkin sodan jatkeena kuin lupauksena uuden sovinnon synnystä.

Porvarillisten naisjärjestöjen kampanjan lähtökohtana oli oletus siitä, että pelkällä maassaolollaan miespuoliset kisavieraat houkuttelisivat nuoria naisia ”sortumaan siveellisesti” – olihan näin nähty käyvän ennenkin, varsinkin ”sotien aikaisten poikkeustilanteiden” yhteydessä.⁶⁶ Myös lehdistössä sota-aikojen kokemuksia vieraista sotilaista ja sotavangeista pidettiin todisteena naisten kisakäytökseen suunnatun kontrollin tarpeellisuudesta:

Silloin kun meillä oli täällä ensimmäisen maailmansodan aikana venäläisiä, olivat heitä pyydystämässä äidit yhdessä tyttäriensä kanssa, sitten tuli saksalaiset, englantilaiset ja mitkä vaan, aina sama juttu. [...]

Eivätkö meidän toiset naiseimme näe tätä näytelmää, kun he eivät tee mitään asian korjaamiseksi?⁶⁷

Lehti- ja valistuskirjoitukset palauttivat mieliin jatkosodan aikaisen ”saksalaisvillityksen”⁶⁸: ”vihreätkkiset ’aseveljet’, ja kadut ja kujat, puistojen penkit ja porttikäytävät, jotka olivat täynnänsä heitä ja suomalaisia naisia”⁶⁹.

Seuraavassa tuon aluksi lyhyesti esille, mitä jatkosodan aikaisista kotirintaman saksalaissuhteista oikeastaan tiedetään, mutta sitäkin enemmän minua kiinnostaa se, mitä olympialaisten rinnastaminen sotatilaan kertoo suomalaisten naisten kisakäyttämiseen kohdistetusta huolesta sekä yleisemmällä tasolla naisten seksuaalisuuden ja kansallisen rajamäärittelyn välisistä suhteista. Miten ja miksi olympialaisten aikaiset

⁶⁴ *Etelä-Suomen Sanomat* 4.8.1952; myös esim. *Ilta-Sanomat* 17.7.1952.

⁶⁵ Esimerkiksi *Työkansan Sanomat* oli väittänyt saaneensa vihiä ”iskujoukoista”, joiden ”pyrkimyksenä olisi [...] nostattaa kansalliskiihkoista ja sotaista mielialaa” Neuvostoliiton ja kansandemokraattisten maiden urheilijoiden suoritusten aikana. Tästä puolestaan *Suomen Sosialidemokratian* pakinoitsija Jahvetti, kansanedustaja Yrjö Kilpeläinen, sai aiheen syyttää kommunisteja siitä, että nämä olivat levittäneet vääriä huhuja ja siten ”ryhtyneet provosoimaan omissa lehdistään vihamielisyyttä itä- ja länsimaiden urheilijain välille”. (Jahvetti: Olympiarenkaita. *Suomen Sosialidemokraatti* 19.7.1952.)

⁶⁶ Paatero 1952, 2.

⁶⁷ Huonoa mainosta. *Helsingin Sanomat* (Yleisöltä) 2.8.1952. Sotiin tai saksalaisten joukkojen oleskeluun Suomessa viittasivat myös ainakin *Vapaa Sana* 22.7.1952; *Karjala* 6.5.1953; *Ilta-Sanomat* 17.7.1952; *Etelä-Suomen Sanomat* 26.7.1952 ja *Suomen Sosialidemokraatti* 20.7.1952, 3.8.1952 ja 4.8.1952.

⁶⁸ Suomen Naisjärjestöjen Keskusliiton vuosikokouksen pöytäkirja 1952 (SNKL C:1 Vuosikokoukset 1923–1960, KA).

⁶⁹ Kamreerin käly [Marjatta Väänänen]: Kamreeri pelkää meidän naisten puolesta. *Viuhka* 6/1952; Väänänen käsikirjoitus (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

kirjoitukset muistuttivat sodan aikaista julkista kohua suomalaisten naisten seksuaalisesta käyttäytymisestä? Kiinnitän huomioni myös siihen, että porvarillisten naisjärjestöjen lisäksi suomalaisten naisten ”saksalaisvillitykseen” viittasivat eri vaiheissa ainakin SKDL:n, sosialidemokraattien ja karjalaisten äänenkannattajat. Esitän, että kyse oli samasta ilmiöstä, jonka esimerkiksi Anu Koivunen (1995) on tunnistanut sodanjälkeisissä ”kuppaelokuvissa” ja Tiina Kinnunen (2006) lottia koskevassa 1950- ja 1960-luvun kirjoittelussa: naisten seksuaalisoidun ruumiin kautta käytiin historiapolitiittista kamppailua sodan oikeutuksesta ja sen lopputuloksesta, Suomen ulkopoliittikan suunnasta sekä sukupuolten välisistä suhteista. Viittaukset ”saksalaisvillitykseen” toimivat olympialaisten yhteydessä sekä naisten ja miesten kansallisiin velvollisuuksiin että ulkopoliittisiin lojaalisuuksiin liittyvien sisäpoliittisten kamppailujen välineenä.

Raadollisuudestaan ja seksuaalisestakin raakuudestaan huolimatta toisen maailmansodan on nähty avanneen myös uudenlaisia mahdollisuuksia sekä hetero- että homoseksuaalisiin suhteisiin.⁷⁰ Yksi sodan aiempaa laajemmasta määrin mahdolliseksi tekemä seksuaalisuuden muoto olivat kansallisuusrajat ylittävät suhteet sukupuolten välillä. Ajaessaan miehet rintamalle sota erotti sukupuolia toisistaan, mutta kuten suomalaisten ja saksalaisten kotirintaman aseveljeyttä tutkinut Marianne Junila (2006, 243) kirjoittaa, ”se myös yhdisti uudella tavalla kuljettaen omalle kotirintamalle uusia, vieraita sotilaita ja vieden omia miehiä toisille kotirintamille”.

Kotirintamalla vieraat sotilaat ja paikalliset naiset kohtasivat toisensa niin työn ohessa kuin vapaa-ajalla. Muonituksessa, sairaanhoitajina, viestintä-, valvonta- ja toimistotehtävissä sekä kotirintaman teollisuuden ja maatalouden palveluksessa naisten toimintakenttä oli rauhanaikaa laajempi, ja työtä tehtiin usein miesten keskellä ja yhdessä näiden kanssa. Pohjois-Suomessa, missä saksalaiset joukot vuosina 1942–44 muodostivat lähes kolmanneksen väestöstä⁷¹, monet näistä miehistä olivat saksalaisia, ja suomalaisia naisia oli myös hyviä palkkoja maksaneiden saksalaisten palveluksessa. Vapaa-ajan kanssakäyminen saksalaisten sotilaiden ja suomalaisen siviiliväestön kanssa oli yleistä, sillä Pohjois-Suomessa oli lähes mahdotonta liikkua kohtaamatta saksalaisia, joita – Junilan sanoja jälleen lainatakseni – ”liikkui kaduilla, asioi kauppoissa, pankeissa ja parturinliikkeissä, istui kahviloissa, ravintoloissa ja elokuva-teattereissa”.⁷²

⁷⁰ Juvonen 2006, 320. Ks. myös Juvonen 2002, 147–150; Heiskanen 2006, Junila 2000 ja 2006, Virolainen 1999; muiden maiden kuin Suomen osalta esim. Kundrus 2005, Lake 1990 ja 1992, Summerfield & Crockett 1992.

⁷¹ Saarikoski 2005, 146. Maria Lähteenmäen (1999, 7) mukaan Lapissa saksalaisia oli parhaimmillaan jopa enemmän kuin alueen omia asukkaita.

⁷² Junila 2000, 286; suomalaisten ja saksalaisten arjen kanssakäymisestä kotirintamalla ks. Haavio-Mannila 1993, 282–284; Junila 2000 passim; Lähteenmäki 1999, 116–117; Virolainen 1999, 77–86.

Läheisempiin seurustelu- ja seksuaalisuhteisiin saksalaisten kanssa ryhtyivät yleensä juuri ne naiset, jotka arjessaan muutenkin olivat näiden kanssa tekemisissä.⁷³ Vakava seurustelu saattoi joskus varsinkin Pohjois-Suomessa saada naisen lähiympäristön hyväksynnän.⁷⁴ Usein suhteet kuitenkin olivat – tai ainakin ulkopuoliset epäilivät niiden olevan – kepeämpiä laadultaan. Hauskanpito kohteliaina ja komeina pidettyjen saksalaisten kanssa oli houkuttelevaa, eikä avioliiton ulkopuoliseen seksuaalisuuteen ylipäättään suhtauduttu niin varoen kuin ennen sotaa oli ollut tapana. Esimerkiksi aviottomien synnytysten määrä kasvoi sodan aikana lapsen isän kansallisuuteen katsomatta, ja joidenkin arvioiden mukaan yli puolet tuoreista aviopareista oli aloittanut sukupuolielämän ennen vihkimistä.⁷⁵ Suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden välisistä suhteista aviottomia lapsia syntyi keskimääräistä enemmän, ja seurusteluun nähden avioliittoja solmittiin verrattain vähän. Molempiin seikkoihin vaikutti kuitenkin myös Saksan puolustusvoimien nihkeys sotilaidensa paikallisten naisten kanssa solmimia avioliittoja kohtaan.⁷⁶ Suomen solmittua aselevon Neuvostoliiton kanssa saksalaisten mukana maasta lähti myös suomalaisia naisia, jotkut rakkauden, jotkut työn ja toiset taas seikkailun perässä.⁷⁷ Lähtijöiden lukumäärästä ei ole tarkkaa tietoa, mutta on arvioitu, että vuosina 1945–48 entisen Kolmannen valtakunnan alueelta Suomeen palasi noin tuhat naista.⁷⁸

Vaikka sota ehkä yhtäältä merkitsikin naisille heteroseksuaalisen vapautumisen mahdollisuutta, kotirintaman kohtaamisiin paikallisten naisten ja vieraiden sotilaiden välillä liittyi myös hyväksikäyttöä. Saksan armeijassa sotilaiden seurusteluun paikallis-

⁷³ Junila 2000, 257. Siihen, ketkä saksalaisten kanssa seurustelivat – tai keiden sitä ainakin epäiltiin tekevän – antaa osviittaa myös Anette Warringin (1994) Tanskaa koskeva tutkimus, jossa saksalaisten sotilaiden kanssa veljeilystä syytetyt naiset on jaettu viiteen eri kategoriaan: prostituoituihin; vain yhden saksalaisen kanssa (Tanskassa yleensä salaa) seurustelleisiin naisiin; naisiin, jotka ystävineen seurustelivat avoimesti saksalaisten kanssa; saksalaisten kanssa muuten, esimerkiksi työnsä takia, läheisissä tekemisissä olleisiin naisiin; sekä naisiin, jotka seurustelivat saksalaisten kanssa poliittisten sympatioidensa takia.

⁷⁴ Junila 2000, 150, 158–161, 270–271; Junila 2006, 253.

⁷⁵ Junila 2006, 247–248.

⁷⁶ Junila 2006, 250–253. Suomalaisten sanomalehtien julkaisemien tietojen mukaan saksalaisten sotilashenkilöiden ei sallittu avioitua ulkomaalaisten kanssa (Virolainen 1999, 95). Periaatteessa kuitenkin sotilaan avioituminen paikallisen naisen kanssa saatettiin saksalaisten viranomaisten puolesta hyväksyä, kunhan nainen oli ”rodullisesti puhdas” ja liitosta syntyneet lapset kasvatettaiisiin saksalaisiksi. Saksan puolustusvoimilla ja SS-joukoilla oli asiasta kuitenkin toisistaan poikkeavat näkemykset ja puolustusvoimat suhtautui avioliittoihin SS-joukkoja kielteisemmin. (Junila 2006, 250–253; Heiskanen 2006, 267.)

⁷⁷ Heiskanen 2004, 185–186. Anu Heiskasen mukaan lähtijöiden joukossa oli myös niitä jotka lähtivät ideologisista syistä sekä saksalaisten kanssa seurustelleita naisia, jotka – siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto miehittäisi Suomen – pelkäisivät joutuvansa kostotoimenpiteiden kohteeksi. Jotkut päätyivät lähtemään puolivahingossa epäselvien olosuhteiden ja heikon tiedonkulun seurauksena.

⁷⁸ Anu Heiskasen (2004, 184) arvion mukaan lähtijöiden määrä lienee tämän perusteella ollut jossakin tuhannen ja kahden tuhannen välillä. Naiset joutuivat Suomeen palatessaan ensin Hangan karanteenileiriin. Sen kautta joutuivat kuitenkin kulkemaan ilmeisesti nekin, jotka eivät olleet palaamassa pysyvästi vaan tulivat Suomeen vain esimerkiksi sukulaisissa käydäkseen (Leitzinger 2008, 465).

ten naisten kanssa suhtauduttiin länsirintamalla ja pohjoismaissa myönteisesti siksi, että sen katsottiin ehkäisevän raiskauksia ja sotilaiden keskinäisiä homoseksuaalisia suhteita. Lääkkeeksi sotilaiden seksuaalisiin tarpeisiin armeija kuitenkin yleisesti ottaen tarjosi mieluummin virallisia, lääkärrien tarkkailussa olevia bordelleja kuin soti-laallisen kontrollin ulkopuolelle jääviä yksityisiä seurustelusuhteita.⁷⁹ Suomessakin saksalaiset tietävästi ottivat naisia työhön ”seurustelutarkoituksissa”, ja ainakin epäilyjä oli siitä, että muitakin saksalaisten palveluksessa olleita naisia saatettiin velvoittaa seurustelemaan sotilaiden kanssa varsinaisen työajan ulkopuolella.⁸⁰

Naisten kertomuksissa toistuvat kokemukset siitä, miten vaikeaa näiden oli häitsettä liian lähelle pyrkiviä saksalaisia loitommalle. Naiset valittivat, etteivät he voineet mennä rauhassa saunaankaan ilman, että ovi oli saksalaisten takia laitettava säppiin.⁸¹ *Lapin Kansa* kertoi tapauksesta, jossa kotiaan kohti sunnuntai-iltapäivänä kävelemässä ollut nuori nainen sai kintereilleen peräti viisi saksalaista. Naisen kieltäytyttyä seurasta suorin sanoin, yksi joukosta oli iskenyt tämän ”nyrkillä pyörryksiin kadulle”.⁸² Aseistautuneet sotilaat saattoivat uhkailla naisia myös pistooleillaan, mutta väkivallasta tai sen uhkasta ei välttämättä uskallettu tai kehdattu kertoa eteenpäin. Näin ollen viralliset tiedot saksalaisten paikallisiin naisiin kohdistamasta seksuaalisesta väkivallasta, raiskauksista ja niiden yrityksistä, eivät välttämättä pidä paikkaansa.⁸³

Mikä suhteiden todellinen laatu sitten lieneekään ollut, suomalaisten naisten seurustelua saksalaisten kanssa pidettiin helposti merkinä nimenomaan naisten seksuaalimoraalin alennustilasta. Niillä paikkakunnilla, joilla saksalaisia oli paljon, monet katsoivat naisten syyllistyneen ”siveelliseen villiintymiseen” ja suoranaiseen irtolaisuuteen.⁸⁴ Yhtäältä saksalaisten läsnäolo paikkakunnalla merkitsikin kysyntää prostituutiolle, mikä taas houkutteli paikkakunnalle naisia hankkimaan sen avulla elantonsa. Toisaalta näille paikkakunnille naisia houkuttelivat työmarkkinat, jotka saksalaisten ansiosta olivat kaiken kaikkiaan suotuisat. Vieraalla paikkakunnalla, työpaikan suoman taloudellisen riippumattomuuden turvin nuoret naiset saattoivat itse

⁷⁹ Beck 2002, 266. Itärintaman slaavilaisia naisia saksalaiset pitivät rodullisesti alempiarvoisina, eikä seurustelua näiden kanssa siksi katsottu hyvällä. Samasta syystä paikallisten naisten raiskauksiin ei itärintamalla kohdistettu samanlaista kontrollia kuin länsirintaman maissa, missä Saksan armeija tarttui raiskausepäilyihin verrattain ankaralla kädellä. (Mt., 268.)

⁸⁰ Lähteenmäki 1999, 116–117, Junila 2000, 151, 258–259.

⁸¹ Virolainen 1999, 87; Junila 2000, 231–232.

⁸² Sit. Junila 2000, 232.

⁸³ Virolainen 1999, 87–88; Junila 2000, 233. Yhteysesikunnan papereista löytyy tiedot kaikkiaan kuudesta raiskauksesta, mutta tiedot eivät kata kaikkia seksuaalisesta väkivallasta tehtyjä rikosilmoituksia. Voi myös kysyä, kuinka alttiita naiset olivat raiskauksesta ilmoittamaan, jos saatettiin epäillä, että nämä olivat hankkiutuneet saksalaisten seuraan vapaaehtoisesti. Ainakaan lievemmistä ahdistelutapauksista naiset eivät aina tehneet rikosilmoituksia, tai jos tekivät, paikallinen poliisi ei katsonut aiheelliseksi toimittaa tietoja eteenpäin (Junila 2000, 232). Myös Birgit Beck, joka on tutkinut Saksan armeijan sotilaiden syyllistymistä seksuaalirikoksiin, huomauttaa, että sodan aikana viranomaisten tietoon jäi tulematta tavanomaista suurempi osa raiskausepäilyistä (Beck 2002, 158).

⁸⁴ Junila 2000, 245; 2006, 249.

päättää seurustelustaan. Sodan aikana naiset myös liikkuvat aiempaa vapaammin tiloissa, jotka siihen asti olivat olleet miesten hallitsevia. Molemmat ilmiöt saatettiin jo sinänsä tulkita osoitukseksi naisten löyhästä moraalista. Toiminnallaan naiset haastoivat sukupuolittuneita hierarkioita, mutta samalla astuminen totuttujen raja-aitojen yli saattoi naisten kunniallisuuden epäilyksille alttiiksi.⁸⁵ Vaikka kaikkien suomalaisten edellytettiin sodan aikana ylläpitävän saksalaisiin aseveljiin ystävällisenhenkisiä suhteita, naisten osalta ystävällisyys tuli helposti tulkituksi seksuaalisessa valossa.⁸⁶

Oletettuun ”villiintymiseen” lieneekin sisältynyt myös naisten seksuaalisuuteen liittyvien sukupuoli- ja heteronormatiivisten odotusten aiheuttamaa näköharhaa. Jos normisto sodan poikkeusoloissa ehkä höllentyikin, poikkeusolot myös herättivät siihen liittyviä pelkoja.⁸⁷ Marianne Junila onkin osoittanut, että julkinen kohu suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden suhteista alkoi välittömästi vieraiden joukkojen saavuttua, ennen kuin laajamittaiseen seurusteluun oli edes ollut mahdollisuuksia.⁸⁸ Saksalaiset alkoivat olla merkittävämpi osa kotirintaman elämää vasta syksyllä 1942, mutta jo heinäkuussa 1941 Valtion tiedotuslaitos laski liikkeelle nimimerkki Valentinin – sittemmin olympialaisia varten laaditun *Hyvän käytöksen oppaan* sisällöstä pitkälti vastanneen Ensio Rislakin – aiheesta laatiman pakinan, joka julkaistiin eri puolilla maata kaikkiaan yli neljässä kymmenessä lehdessä.⁸⁹ Valentin ihmetteli kirjoituksessaan naisia, jotka roikkuvat saksalaisten sotilaiden käsipuolella, vaikeivät edes osanneet näiden kieltä. Halveksunta, jota miehet yleensäkin tunsivat liian helposti valloitettavia naisia kohtaan, oli tässä tapauksessa Valentinin mukaan vaarassa kohdistua myös naisten kotimaahan.⁹⁰ Syksyllä 1941 vellonut julkinen keskustelu seurasi Valentinin viitoittamaa tietä. Univormuihin ihastuneiden naisten ”ystävällisyys” oli uhka isänmaalle, sillä kotirintaman moraalin ja Suomen maineen ohella se heikensi myös rintamalla olevien miesten taistelutahtoa. Vastuu vaaran torjunnasta ja kotirintaman kurinpalautuksesta säilytettiin ensisijaisesti kotirintaman naisten harteille: kunniallisten naisten oli otettava vastuu vähemmän kunniallisten sisartensa valvonnasta.⁹¹

⁸⁵ Ks. myös esim. Goodman 1998, 286.

⁸⁶ Junila 2000, 154, 159–161.

⁸⁷ Kinnunen 2006, 138.

⁸⁸ Junila 2000, 153, 161.

⁸⁹ Marianne Junilan (2000, 147) mukaan kyseinen pakina oli yksi sodan aikana laajimmalle levinneistä propaganda-artikkeleista. Valentinin roolista *Hyvän käytöksen oppaan* laadinnassa ks. Peltonen 2002, 78.

⁹⁰ Junila 2000, 147.

⁹¹ Junila 2000, 147–152.

Seksualisoidut rajat

Sota toimi viitekehyksenä, jonka puitteissa rakennettiin kaksijakoista ja komplementaarista sukupuolieroa jakamalla kansalliset vastuut ja velvollisuudet miehekkäisiin ja naisellisiin. Myös naisjärjestöt katsoivat vastuun kotirintaman kurinpalautuksesta kuuluvan naisille ja ottivat sen kantaakseen. Naisten virkistys- ja kokoustilaisuuksia varten julkaisemassaan ohjelmistossa Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitea muistutti naisia siitä, että näiden oli omalla ”vartiopaikallaan” oltava yhtä nuhteettomia ja terveitä kuin ”armeijamme riveissä, ase kädessä taisteleva mies on uljas ja urhoollinen”.⁹²

Naisjärjestöjen olympialaisten alla ajama kampanja on nähtävä tämän sukupuolituneen, myös naisjärjestöjen itsensä oman toimintansa periaatteeksi omaksuman kansallisen diskurssin jatkeena. Kuten jatkosodan aikana, naisjärjestöt ymmärsivät nytkin ”kotirintaman” suojelemisen naisten tehtäväksi. Tästä näkökulmasta ”saksalaisvillityksestä” muistuttaminen ja ylipäättään puheet olympialaisista sotaan rinnastettavissa olevana poikkeustilana ovat tulkittavissa suomalaisille naisille suunnattuna muistutuksena näiden ”maanpuolustuksellisista” velvollisuuksista. Samalla tämä velvoite kansallisten rajojen vartioinnista toimi nuorten naisten seksuaalisuuteen kohdistetun kontrollin oikeutuksena.

Se, että huomio niin jatkosodan kuin olympialaistenkin yhteydessä kiinnittyi nimenomaan suomalaisten naisten ja ”vieraiden” miesten välisiin suhteisiin, liittyi naisten ruumiillisuudelle ja seksuaalisuudelle nationalistisessa symboliikassa annettuihin merkityksiin kansakunnan – maan ja yhteisön sekä niiden koskemattomuuden ja kunnian – vertauskuvina.⁹³ Feministinen nationalismintutkimus on kiinnittänyt huomion naisten ruumiillisuuden rooliin kansallisten rajojen rakentamisen ja ylläpitämisen kannalta. Kansallisista rajoista taisteltaessa korostuu ajatus naisista kansallisena omaisuutena. Hyökkäyksen tai valloituksen kohteeksi joutunut maa esiintyy nationalistisessä retoriikassa usein häpäistynä tai raiskattuna naisena, jonka kunnian puolesta miesten on taisteltava. Vastaavasti vihollismaan naisten raiskaaminen osana sodankäyntiä on pitkään määritelty kunniaan kohdistuvana loukkauksena, mutta tämän kunnian on katsottu kuuluvan pikemminkin kansakunnalle ja sen miehille kuin naisille itselleen. Vihollisen taistelumoraali on saatettu pyrkiä murtamaan propagandalla vastapuolen naisten vapaaehtoisesta antautumisesta vieraalle viettelijälle, missä naisten uskottomuus on merkinnyt kodin ja kotimaan tahraantumista ja vienyt tarkoituksen niiden puolustamiselta. Toisaalta propagandakuvia häväistyistä naisruumiista ja seksuaalisesti aggressiivisista valloittajista on käytetty myös sodan moraalisenä

⁹² *Ohjelmisto* 1942, 26.

⁹³ Ks. esim. Mosse 1985, Anthias & Yuval-Davis 1989, Enloe 2000/1989, McClintock 1995, Sharp 1996, Yuval-Davis 1997, Nagel 1998; suomalaisesta tutkimuksesta ks. erityisesti Marttila 2003 ja Valenius 2004.

oikeutuksena, sillä ne ovat olleet tehokas väline viholliskuvien luomiseksi. Voittoisat sotatarinat taas ovat usein olleet tarinoita viattomista naisista, jotka omien miesten sankaruus on pelastanut vihollismiesten julmuudelta.⁹⁴

Suomessa 1900-luvun alun sortokausien venäläistämispoliittikka kuvattiin usein neutraaliseen ja puolustuskyvyttömään Suomi-neitton kohdistuvana seksuaalisena uhkana.⁹⁵ Se, että samaan aikaan pyrittiin myös koventamaan alaikäisiin tyttöihin kohdistuvien siveellisyysrikosten rangaistuksia, ilmensi psykohistorioitsija Juha Alan (1999) mukaan juuri venäläistämispoliittikan aiheuttamaa pelkoa Suomen valtiollisesta asemasta. Suomen valtiollista asemaa koskevan poliittisen uhkan alla suomalaisten tyttöjen seksuaalinen koskemattomuus rinnastui Suomi-neidon koskemattomuuteen – Suomen suuriruhtinaskunnan autonomiseen asemaan – ja molemmat käsitettiin seksuaalisen hyökkäyksen uhreiksi.

Tässä samassa yhteydessä sai alkunsa myös naisjärjestöjen olympiakampanjasta päävastuun kantanut Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitea, joka perustettiin vuoden 1917 naisten ensimmäisen yleisen siveellisyyskokouksen jälkimainingeissa.⁹⁶ Kokouksen kulusta kertovassa selonteossa sen tarpeellisuutta perusteltiin nimenomaan sortokauden poliittisella epävakaudella ja venäläisten joukkojen läsnäolon aikaansaamilla sosiaalisilla ongelmilla:

Siveellisyyskysymys on näin sotavuosina tullut polttavaksi kaikissa maissa, jotka ovat sodan kanssa kosketuksissa, sillä sotajoukkojen majoitus tuottaa aina siveellistä vaaraa ympäristölle. Niin on laita meilläkin. Vieraan, kokonaan edesvastuutoman sotamiehistön vuosikautia kestävä oleskelu maassamme on saanut aikaan siveellisen tuhon, joka ruttotaudin tavoin raivoaa kaikkialla, missä tämä sotamiehistö majoilee, ja tuhannet nuoret naiset ja lukemattomat kodit ovat täten joutuneet sen uhreiksi.⁹⁷

Kokouksessa pidetyissä puheenvuoroissa ongelmaa ei kuitenkaan voitu suoraan tällä tavalla tarkastella, sillä poliisi oli uhannut keskeyttää kokouksen välittömästi, jos siinä ”ilmenisi viitteitä vieraiden sotamiesten osuuteen naistemme moraalien höltymisessä”.⁹⁸ Niinpä kokouksessa keskityttiin asian toiseen puoleen – ei ”vieraiden sotamiesten” osuuteen vaan naisten moraalien löyhtymiseen.⁹⁹

⁹⁴ Esim. Yuval-Davis 1997, 109–110; Pettman 2000, 12; Junila 2000, 155; Marttila 2003, 9–10, 57–61, 90–94; Valenius 2004, 148.

⁹⁵ Valenius 2004, 151–163.

⁹⁶ Siveellisyyskomitean historiasta ks. tarkemmin luku 4.

⁹⁷ *Naiset ja siveellisyys* 1919, 3.

⁹⁸ Lähteenoja 1944, 30.

⁹⁹ ”Epäsiveellisyys leviämisen” ei toki katsottu johtuvan yksinomaan vieraista joukoista vaan myös ”maaperän suotuisuudesta” sen seurauksena, että kansan keskuudessa oli ”vuosikymmenien kuluessa” levitetty vapaan rakkauden ”tuhoisaa oppia”. Erityisen tuomittavaa tällaisen opin leviäminen oli ”aikana, jolloin venäläinen pakkovalta on estämässä paheen vastustamista ja kaikkea toimintavapautta”. (*Naiset ja siveellisyys* 1919, 3.)

Myös ne tarinat, jotka toisen maailmansodan jäljiltä jäivät elämään, olivat nimenomaan tarinoita vieraiden sotilaiden lumoihin langenneista paikallisista naisista ja naisten löyhästä moraalista. Samanlaisia tarinoita kerrottiin monissa sotaa käyneissä maissa riippumatta siitä, olivatko maassa oleilleet vieraat sotilaat miehittäjiä, liittolaisia vai sotavankeja.¹⁰⁰ Esimerkiksi Saksassa naisia parjattiin sodan aikana seurustelusta sotavankien kanssa ja syytettiin niin rintaman, kansakunnan kunnian kuin saksalaisen naiseudenkin maineen pettämisestä.¹⁰¹ Saksan antauduttua liittoutuneiden miehitys taas jätti jälkeensä pilkkalaulun *Fräuleinista*, joka vaivaisesta savukkeesta antautui amerikkalaisen sotilaan heilaksi.¹⁰² Tanskassa ja Ranskassa naisten seksuaalista tai ”horisontaalista kollaboraatiota” koskevista syytöksistä jäivät muistuttamaan sittemmin kuuluisiksi tulleet kuvat kaljuiksi ajelluista naisista¹⁰³, ja Britanniassa ja Australiassa liittoutuneiden amerikkalaisjoukkojen maassaolon perintönä tunnetaan piikikäs sanonta ”over-paid, over-sexed and over here”¹⁰⁴. Kaikissa näissä tarinoissa syyttävä sormi osoitti ennen muuta ”omiin” naisiin, joiden katsottiin saattaneen maansa vaaran alaiseksi vastuuttomalla käytöksellään – kunnialliselle, kansalliselle seksuaalisuudelle asetetut rajat ylittämällä.

Rajojen ylittämiseen liitettävät uhkakuvat ja syllisyydet voidaan nähdä sosiaalisen järjestyksen ylläpitämisen ja tuottamisen välineinä. Mary Douglasin (2000/1966) mukaan sosiaalinen järjestys perustuu rajanvedolle, järjestystä häiritsevän ”lian” – sosiaalisten ongelmien tai niiden aiheuttajiksi katsottujen ihmisten – poissulkemiselle ja rajojen ylittämisestä seuraaville rangaistuksille. Samalla kuitenkin juuri pyrkimys järjestyksen luomiseen ja ylläpitämiseen väistämättä tuottaa sellaista ”likaa”, jonka puhdistaminen on välttämätöntä järjestyksen säilyttämiseksi. Näin ymmärrettynä ”lika” onkin osa sosiaalista järjestystä ja siitä syntyisin pikemminkin kuin jotakin sille ulkopuolista tai vierasta. Douglas esitti, että ”’puhtaus’ sekä ’uhat’ ja ’vaarat’ ovat tiivistettyjä väittämiä, joita kaikissa yhteisöissä käydään niiden omasta rakentumisesta”.¹⁰⁵ Jälkistrukturalistinen tulkinta tästä on, että puhtautta ja siihen kohdistuvia uhkia koskevat väittämät eivät vain kerro yhteisön rakentumisesta vaan osallistuvat aktiivisesti yhteisön rakentamiseen ja rajojen sekä niitä uhkaavan ”lian” määrittelyyn.¹⁰⁶ Nämä väittämät eivät välttämättä kohdistu yhteisöön suoraan vaan välillisesti. Douglasin luomassa viitekehyksessä nimenomaan ruumiillisuus ja ruumiilliset rajat ovatkin ymmärrettävissä yhteisöllisten rajojen symboleina tai representaatioina.

¹⁰⁰ Junila 2000, 161–164; Lake 1990 ja 1992; Summerfield & Crockett 1992; Warring 1993 ja 1994; Goodman 1998; Rose 1998; Nava 2002; zur Nieden 2002; Kundrus 2005.

¹⁰¹ Kundrus 2005, 205–206.

¹⁰² zur Nieden 2002, 302–303.

¹⁰³ Esim. Warring 1994; Nagel 2003, 140–141; Heiskanen 2006, 262.

¹⁰⁴ Lake 1990, 275.

¹⁰⁵ Douglas 2000/1966, 43.

¹⁰⁶ Douglasin teorian jälkistrukturalistisesta tulkinnasta ks. esim. Butler 2006/1990, 222–226.

Sodassa mutta myös Helsingin olympialaisten yhteydessä huoli ”omien” naisten ja ”vieraiden” miesten välisistä suhteista aktivoitui tilanteessa, jossa maan rajat olivat käymistilassa. Olympialaisten kansainvälisyys aiheutti paineita Suomen rajojen valvonnalle ja järjestyksen valvonnalle maan sisällä – juuri tässä mielessä se *Lääkärin sanan* mukaan oli verrattavissa ”sotien aikaisiin poikkeustilanteisiin”¹⁰⁷. Kesäkuun alun ja syyskuun lopun välillä maahan odotettiin jopa 150 000 ulkomaalaista matkailijaa. Vaikka vieraita lopulta saapui kolmannes odotettua vähemmän, oli se silti reilusti enemmän kuin koko edellisvuoden aikana yhteensä. Kisojen aikana ulkomaalaisilla oli oikeus saapua Suomeen ja oleskella maassa ilman passia tai viisumia, vain kisojen ajaksi käyttöön otetun matkustajakortin turvin, vaikka matkustussäädökset muuten olivat sodan jäljiltä vielä poikkeuksellisen tiukat.¹⁰⁸

Mutta olympialaisten yhteydessä rajojen tietyksi kuuluikin olla auki¹⁰⁹. Kansainvälisyytensä vuoksi olympialaiset olivat kansallisesti arvokas tapahtuma: paitsi että ne tarjosivat Suomelle tilaisuuden esittäytyä maailmalle, ne myös toivat maahan kauan kaivattuja matkailijoita ja ulkomaista valuuttaa. Silti juuri rajojen avaaminen teki naisten seksuaalisuuden kontrollista sitäkin tärkeämpää. Ulkomaalaisten ja näiden mukanaan tuomien vieraiden vaikutteiden maahantulo oli kyllä toivottavaa niin kauan kuin ne edesauttoivat maan kehitystä ja kansainvälisiä suhteita. Mutta kun politiikan ja kaupankäynnin tasolla korostettiin uusien suhteiden luomista kansallisvaltiorajojen yli, sitä tärkeämmäksi tuli kodin ja ”kotirintaman”, toisin sanoen kansakunnan ytimen ja kansallisen kulttuurin omimman alueen koskemattomuuden säilyttäminen niiltä vierailta vaikutteilta, joita maahan rajojen avautuessa väistämättä virtasi.

Identiteettipolitiikan taistelutanner

Sotasensuuri kielsi suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden välisistä suhteista kirjoittelun ja erityisesti saksalaisten moittimisen lehdistössä jo vuoden 1941 lopulla, mutta suomalaisia naisia syyllistävillä kirjoituksilla ei ollut vaikeuksia sensuurin läpäisemisessä.¹¹⁰ Sensuurista eivät piitanneet myöskään ne huhut ja juorut, joita julkinen keskustelu synnytti ja jotka kulkivat suusta suuhun riippumatta siitä, mikä niissä oli totta ja mikä tarua.¹¹¹ Näistä tunnetuimpia esimerkkejä oli laulu rintamalta palaavien

¹⁰⁷ Paatero 1952, 2.

¹⁰⁸ *Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomus 1952*; Leitzinger 2008, 465–466. Esimerkiksi voimassa oleva viisumivapaus sopimus Suomella oli vuonna 1952 pohjoismaiden lisäksi vain Belgian, Luxemburgin, Sveitsin ja Liechtensteinin kanssa; Alankomaiden kanssa sopimus astui voimaan vasta olympialaisten jo päättyttyä (mt., 467).

¹⁰⁹ Tästä tarkemmin ks. luvun 6 loppu.

¹¹⁰ Junila 2000, 147–152. Sitä vastoin sensuurin kynsiin joutuivat esimerkiksi kirjoitukset, joissa paheksuttiin saksalaisten sotilaiden ajoittain väkivaltaisiksikin yltyneitä yrityksiä hankkia itselleen seuraa.

¹¹¹ Junila 2000, 154.

urheiden sotureiden kotoaan tapaamista ”alppikenkien jäljistä” – saksalaisten ”jalkavaimoiksi” antautuneista suomalaisista naisista ja näiden saksalaisille synnyttämistä lapsista.¹¹² Laajasti levisivät myös kuulopuheet Suomen rannikolle huuhtoutuneista naisten ruumiista, jotka perääntyvät saksalaiset olivat viskanneet silvottuina mereen.¹¹³

Olympialaisten aikaiset puheet ”saksalaisvillityksestä” kutsuivat esiin sodan aikaisen lehtikirjoittelun ja sodan jälkeen kiertäneiden kuulopuheiden keskeisen teeman¹¹⁴ – suomalaisten naisten syyllisyyden ja naisten seksuaalisesta aktiivisuudestaan ansaitsemat rangaistukset:

Ehkei meidän tarvitsisi välttämättä muistella pohjalaisen Jennyn kerrallista sanakirjaakaan, jonka hän suurella huolella valmisti eräänä maamme poikkeusajan kohtana, ja johon hän sisällytti maailmankirjallisuuden kymmenen kauneinta, hempeintä ja hellintä saksankielistä sanaa. Sanomma vain näin perästä päin: voi, Jenny parka!¹¹⁵

Tarinoita sinänsä ei olympialaisten aikaisessa lehtikirjoittelussa enää suoraan toistettu, mutta ne olivat osa sellaista kollektiivista muistia, jonka herättelyyn riitti vähäisempikin vihje: sen mihin tällaiset kieliopinnot ”Jenny-paran” lopulta olivat vieneet, saattoi kirjoittaja olettaa lukijoiden osaavan päätellä kertomattakin. Silti ”saksalaisvillitys” ei olympialaisten aikaisessa valistus- ja kohukirjoittelussa mitenkään yksiselitteisesti vain muistuttanut sodan aikaisista tapahtumista, sillä sen nojalla tehtiin aktiivista historiapolitiikkaa ja rakennettiin aivan tietynlaista kuvaa kansakunnan lähi-menneydestä.

Samalla tavalla kuin toisen maailmansodan jälkeen Suomessa ja muualla kerrotuissa tarinoissa, varsinkaan olympialaisten aikaisessa lehtikirjoittelussa puhe ei ollut niinkään suomalaisista naisista ulkomaalaisten miesten hyökkäyksen kohteena kuin naisista ”hyökkääjinä”:

Vähemmän hauskalta on sen sijaan näyttänyt nuorten neitosten suoranainen hyökkäys ulkomaalaisten kimppuun. Se on ollut huonoa mainostusta ja samalla mautonta.¹¹⁶

Olympiavieraiden rinnastaminen vieraiden sotajoukkojen maassaoloon kyllä liitti suomalaisten naisten seksuaalisuutta koskevaan uhkaan poliittisen uhkakuvan

¹¹² Nimillä ”Naisten rintama” ja ”Vieraan maan soturi” tunnetun laulun sanat ks. esim. eteläpohjalaisen Luovankylän historiasta kertovat verkkosivut:

<http://www.angelfire.com/ak5/luopa1/kirje.html> (viitattu 5.8.2008); ks. myös Mikkola 2008, 6–7; Junila 2000, 156–157.

¹¹³ Junila 2000, 32–33, 156; Heiskanen 2006, 261, 274.

¹¹⁴ Junila 2000, 33, 152, 155.

¹¹⁵ Nimimerkin ”Sisko” [Elsa Mattila?] käsikirjoitus ”Mataraperän Maija-Leena” (SNKL Hc: 10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

¹¹⁶ Ryhdistäytykää neitokset! *Helsingin Sanomat* (Yleisöltä) 18.7.1952.

Suomesta ulkomaisen invaasion haavoittuvana kohteena. Vertaus kuitenkin kiinnitti huomion nimenomaan naisten käyttäytymiseen ja esitti nämä moraaliltaan arveluttavina hempukoina, jotka tieteen tahtoen olivat ”seurustelutarkoituksissa” hakeutuneet vieraiden sotilaiden seuraan.

Naisjärjestöt pyrkivät kampanjallaan varta vasten ehkäisemään oletetun ”saksalaisvillityksen” kaltaisen ilmiön toistumista. Järjestöt kutsuivat suomalaisia naisia kansallisen vastuunsa kantamiseen niin kuin ne katsoivat naisten suurimmaksi osaksi sodan aikana tehneen. Sitä vastoin kisojen aikaan lehdistössä velloneessa julkisessa kohussa naisten sodanaikaisen toiminnan seksualisoiminen voidaan lukea myös naisten sotaponnistusten vähättelynä ja sivuuttamisena.¹¹⁷ Lehtikirjoittelun ja naisjärjestöjen valistuskirjoitusten välistä eroa ei silti ole syytä korostaa liikaa, sillä sama vaara liittyi jossain määrin myös ”saksalaisvillityksen” käyttämiseen valistustarkoituksessa. Vähintäänkin järjestöjen ennakkovalistus oli mukana nostamassa suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden välisen kanssakäymisen uudelleen julkiseen keskusteluun.

Suomalaisten naisten oletettu roikkuminen saksalaisten sotilaiden käsipuolella muistutti naisten potentiaalisesta epäisänmaallisuudesta. Miestenkin kohdalla sotaan saatettiin olympialaisten yhteydessä viitata, mutta tyystin toisessa sävyssä kuin ”saksalaisvillityksestä” puhuttaessa:

Kunnia [nyt alkavista olympiakisoista] on jaettava meitä ennen eläneiden sukupolvien kanssa, jotka hiellä ja verellä ovat rakentaneet tätä maata ja uskoneet kansamme tulevaisuuteen.¹¹⁸

Saksalaisten kanssa heilastelleet naiset eivät kirjoittajan mukaan ansainneet paikkaansa tässä sukupolvien ketjussa. Päinvastoin, ”vieraiden” miesten suuntaan seksuaalisesti aktiiviset naiset olivat sitä ”likaa”, jonka normatiivinen suomalaisuus sulki ulkopuolelleen. Mutta jos lika on sekä sosiaalisen järjestyksen tuotetta että sen ehto – kuten Mary Douglas on ehdottanut – voidaan myös väittää, että naisten syyllistäminen oli paitsi hävityn sodan jälkeisen kansallisen identiteetin jälleenrakennuksen sivutuote, myös sen edellytys. Tästä näkökulmasta naisten epäisänmaallisuuden ja syyllisyyden korostaminen olivat suomalaisuuden ja maskuliinisuuden välisen kytköksen vahvistamista: sen valossa rintamalla taistelleiden miesten isänmaallisuudesta ja lujuudesta tuli sitäkin suurempaa.¹¹⁹

Marianne Junilan (2006, 259) tulkintojen mukaan sodanjälkeiset tarinat naisten onnettomista kohtaloista oli tarkoitettu naisille varoitukseksi seksuaalisen aktiivisuu-

¹¹⁷ Osittain tästä oli Tiina Kinnusen (2006, 155–157) mukaan kysymys lottien sodan jälkeen osakseen saamassa julkisessa kohtelussa.

¹¹⁸ *Uusi Suomi* sit. *Ilta-Sanomat* 19.7.1952.

¹¹⁹ Samanlaista tulkintaa on Susanne zur Nieden (2002) tarjonnut suhteessa Saksaa sodan jälkeen puhuttaneisiin suhteisiin saksalaisten naisten ja amerikkalaisten miehitysjoukkojen välillä.

den ja etenkin vierasmaalaisiin miehiin kohdistetun seksuaalisen kiinnostuksen seurauksista. Seuraukset ja niihin liittyvä syyllisyys eivät näissä tarinoissa koskeneet ainoastaan naisten omaa kohtaloa. Sodan aikana ne olivat koskeneet Suomen ja Neuvostoliiton välisen rintaman mielialaa, sen lujuuutta tai heikkoutta. Sodan loppuhetkillä ja sen jälkeen ne liitettiin Suomen ja Saksan välisiin suhteisiin, jolloin naisten syyllisyyttä alleviivaavista tarinoista tuli Junilan mukaan tapa irtautua muualla Euroopassa liittolaisuudeksi kutsutusta ja siten taakaksi muodostuneesta aseveljeyden ajasta. Häpeä yhteistyöstä natsihallinnon kanssa langetettiin kertomuksissa suomalaisten naisten harteille, vaikka myös monenlainen muukin yhteistyö saksalaisten kanssa oli – jopa valtion vaatimuksesta – ollut sodan aikana tuiki tavallista.¹²⁰ Samalla suomalaisten poliitikkojen toiminta sekä Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet katosivat näkyvistä tai ainakin siirtyivät pois huomion keskipisteestä.

Olympialaisten aikaiset vihjaukset suomalaisten naisten saksalaissuhteista tuovat esille myös niitä sisä- ja puoluepoliittisia jännitteitä, joita kansallisen järjestyksen jälleenrakennukseen liittyi. Saksalaisvillitykseen olympiakampanjassaan viitanneet naisjärjestöt olivat sitoumuksiltaan lähellä porvarillisia puolueita, mutta kisojen aikaisessa lehtikirjoittelussa vastaavanlaiset vertaukset olivat käytössä myös sosialidemokraattien ja kansandemokraattien keskinäisessä kädenväännössä. Varsin suorasukaisesti aihetta käsitteli *Vapaan Sanan* nimimerkki Hapan, vasemmiston ”johtavaksi kulttuuri-ideologiksikin” nimetty Raoul Palmgren.¹²¹ Pakinassaan Palmgren lainasi kollegansa *Suomen Sosialidemokraatin* Jahvetin eli kansanedustaja Yrjö Kilpeläisen parin päivän takaista kirjoitusta ja viittasi myös naisjärjestöjen olympiakampanjaan:

Helsingin olympialaisten ympärillä, ennenkaikkea Käpylän olympiakylän ympäristössä, käy sellainen sukupuolivalinnan joukkoliike, että Gabrielssonin poliisi on sortua sen alle. Missä nyt on Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyydenkomitea ylöskohottavine elokuvanäytöksineen, missä Valkonauhaliitto varoittavine sanomalehtiartikkeleineen[?] Ainakin sieltä, missä ilo on suurin, tuntuu apu olevan kauimpana. Ja niinpä tunnettu moraalinen vartija SS:n ”Jahvetti” viikonvaihteessa kirjoitti:

”Kaikesta päätellen ainakin useilla helsingittäriillä on jo kisojen alkaessa olympiarenkaat silmiensä ympärillä. Ehkäpä muuallakin. Miten sitten lienee päättyessä. Varmaankin silloin laulavat kuorossa: ’On olympiarenkaat silmiäni alla, kun sinua muistelen.’”

Älköön kuitenkaan luultako, että tämä suomalaisten naisten kiimarynnäkö XV olympialaisten amerikkalaisten he-manien, brasilialaisten mustien rudolfien, espanjalaisten ja ennenkaikkea neekereiden perään on mitään uutta historias-

¹²⁰ Junila 2006, 259. Suomalaisten ja erityisesti lappilaisten reaktioista Lapin tuhoon ks. myös Virolainen 1999, 132–150.

¹²¹ Palmgrenin kulttuurikriitikon roolista ks. esim. Meinander 1999, 289–290.

samme. Vuonna 1917 olivat muodissa kasakat ja kiinalaiset. Vuonna 1918 tuli saksalaisten vuoro, ja uudelleen taas viime riemusodan alettua, kun suomalaiset miehet vartioivat Syvärillä ”kotia, uskontoa ja isänmaata” ja saksalaiset hyväntahtoisesti huolehtivat järjestyksestä kotirintamalla: ”He kaatuivat hetkeksi pusikkohon, alppikengistä jäljet vain jää”, laulettiin silloisessa haikeassa arkiveisussa, jota ei nykyisin löydy minkään poppoon laulukirjasta. Nyt voitaisiin laulaa: ”- - piikkikengistä jäljet vain jää”.¹²²

Samasta rintamarallista oli sovitettu myös koko pakinan otsikko: ”Piikkikengistä jäljet vain jää”.

Polveileva pakina tuo ilmi sen monitahoisen merkitysten verkoston, jonka puitteissa ”saksalaisvillitys” olympialaisten yhteydessä toimi sisäpoliittisena lyömäaseena. Ensinnäkin pakina asetti kyseenalaiseksi sodan tarkoituksenmukaisuuden ironisoidessaan lainausmerkkien avulla ne arvot – kodin, uskonnon ja isänmaan – joita porvaristo oli sotaan lähtenyt puolustamaan. Toiseksi se kyseenalaisti naisjärjestöjen olympiakampanjan tehokkuuden ja siten myös sitä tekevien järjestöjen vaikutusvallan, näiden kyvyn suojella kansakuntaa (kotia, uskontoa ja isänmaata) itse asettamiaan porvarillisen ideologian mukaisia tavoitteita noudattaen. Kolmanneksi se nimesi naisten tavoittelun kohteet tsaarin kasakoiksi, valkoisten puolella sisällissodassa taistelleiksi saksalaisiksi ja saksalaisiksi aseveljiksi sekä olympiavieraiden osalta muun muassa ”amerikkalaisiksi he-maneiksi”, jotka kaikki olivat vasemmiston silmissä poliittisesti epäilyttäviä ryhmiä.¹²³ Lisäksi Palmgren Kilpeläistä lainatessaan otti sosialidemokraatit varta vasten kiistakumppanikseen. Viittaus Helsingin poliisimestari Karl Erik Gabrielssoniin on sekin ymmärrettävissä paitsi porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen kestävyuden kyseenalaistamisena, myös näpäytyksenä demarien suuntaan, sillä Gabrielsson oli keväällä 1948 tehnyt näiden kanssa läheistä yhteistyötä toimiesaan kommunistien huhuttujen vallankaappausuunnitelmien ehkäisemiseksi.¹²⁴

Vapaan Sanan ja *Suomen Sosialidemokraatin* välisessä kiistassa vieraan sotilaan (ja assosiaation myötä ulkomaalaisen kisavieraan) valtaan antautuvan suomalaisen naisen hahmoon ”tiivistettiin niitä merkityksiä, joita vastaan haluttiin hyökätä”, niin kuin Tiina Kinnunen (2006, 105) on sodan jälkeisistä lottakuvista kirjoittanut. 1950-luvun lottakeskustelu lähti liikkeelle Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* julkaisemisesta 1954 ja alkoi siis vasta olympialaisten jälkeen. Kinnusen tulkinta kirjasodan rintamalinjoista tarjoaa silti kiinnostavan vertailukohdan olympialaisten aikaisille keskuste-

¹²² Hapan: Piikkikengistä jäljet vain jää. *Vapaa Sana* 22.7.1952. Pakinassa lainattu Jahvetin pakina ”Olympiarenkaita” ilmestyi *Suomen Sosialidemokraatissa* 19.7.1952.

¹²³ Näiden lisäksi mainitsemillaan kiinalaisilla pakinoitsija lienee tarkoittanut niitä noin 3000 kiinalaista, jotka venäläiset kesällä 1916 toivat Helsingin linnoitustöihin. Kiinalaisten oudoista tavoista sekä kiinalaisten ja suomalaisten välisistä yhteenotoista alkoi liikkua kuitenkin niin paljon huhuja, että Uudenmaan kuvernöörin vaatimuksesta näistä suurin osa oli karkotettu maasta tammikuun 1917 loppuun mennessä. (Uola 1995, 40–41.)

¹²⁴ Keskinen & Silvennoinen 2004, 186–193.

luille. Kirjassaan Linna kuvasi lotat upseerien perässä juoksenteleviksi hepsankeikoiksi ja rivimiesten halveksunnan kohteiksi. Romaanin lopussa sodan tuoma rappio tiivistyy tien vierellä kyytiä kaipaavan rintamalotan hahmossa, joka odotuksistaan huolimatta ei rintamalta ollut löytänyt itselleen miestä – miehiä kylläkin, ja oli lopulta ”niin lusaantunut ja laskenut tasossaan, että oli sortunut jopa erääseen panssarintorjuntamieheenkin”¹²⁵ vaikka alussa oli keimaillut adjutanttien seurassa. Kinnusen mukaan lottien moraalialue koskeneessa keskustelussa olikin pitkälti kysymys luokkavastakohtaan käsittelystä. Lottien moraalinen rappio edusti sitä valkoisen Suomen kristillistä, maanpuolustushenkistä ja Suur-Suomea haikailevaa arvomaailmaa, jonka vasemmisto katsoi olevan osaltaan syyppääksi Suomen kovaan kohtaloon ja jota vastaan se sodan jälkeen nousi kapinoimaan.¹²⁶

Kinnusen analyysi perustuu ajatukseen siitä, että leimaaminen on poliittinen vastakkainasettelun strategia, jonka valossa vastapuoli näyttäytyy syyllisenä ja moraalisesti korruptoituneena ja ”omat” siihen verrattuna viattomina ja suorasekäisinä.¹²⁷ ”Saksalaisvillitys” tuotti juuri tämänkaltaisen vastakkainasettelun kunniantomien naisten ja isänmaallisten miesten välille, mutta samaan aikaan sitä käytettiin myös rakentamaan puoluepoliittisia jakolinjoja kansakunnan sisälle.

Suomalaisessa lehdistössä Neuvostoliiton vastaiset kirjoitukset vaihtuivat aselevon jälkeen Hitlerin Saksaa vastaan suunnattuun kritiikkiin. Henrik Meinanderin (1999, 285) mukaan kyse ei ollut yksinomaan uusista sensuurisäännöksistä vaan siitä, että ”liberaalit ja länsimieliset piirit halusivat päästä viimeinkin sanomaan totuuden entisten aseveljiensä ihmisyyden vastaisista rikoksista”. Kommunistien sisäpoliittisen aseman vahvistuttua Saksaa vastaan suunnattu kritiikki koveni entisestään ja kohdistui nyt myös suomalaisen sivistyneistön saksalaismielisyyteen. Kirjoittelu toisin sanoen oli eräänlaista rauhaan palaamisen identiteettipolitiikkaa¹²⁸, jonka avulla irrottauduttiin sodanaikaisista kumppanuuksista ja sotaan liittyvistä syyllisyyksistä rakentamalla uusia viholliskuvia nimenomaan kansakunnan sisällä, ei vain suhteessa vieraisiin valtioihin.

Lehtikirjoittelua järeämmin aselevon tätä identiteettipolitiikkaa oli tehty sodan jälkeisissä sotasyllisyysoikeudenkäynneissä. Kun oikeudenkäynneistä ei julkisuudessa ollut mahdollista keskustella vapaasti, aihe alkoi Meinanderin (1999, 287) mukaan vähitellen nousta esille peiteltyissä kirjallisissa muodoissa. Raoul Palmgrenin ja Yrjö Kilpeläisen pakinoittensa välityksellä käymää sanasotaa voisi varovaisesti tulkita tältäkin kannalta. Siinä missä sotasyllisyysoikeudenkäynneissä *Vapaan Sanan* kannattama SKDL oli syytteen nostamisen kannalla, toimi asevelisocialisteihin kuulunut Yrjö

¹²⁵ Linna 1954 sit. Kinnunen 2006, 115.

¹²⁶ Kinnunen 2006, 150–154.

¹²⁷ Kinnunen 2006, 147–148.

¹²⁸ Väyrynen 2006, 32–35.

Kilpeläinen puolustuksen toimiston päällikkönä.¹²⁹ Tässä yhteydessä huomion kiinnittämistä naisten ”saksalaismielisyyteen” (olympialaisten yhteydessä näiden länsimielisyyteen) ja haikailuun leimallisen porvarillisia arvoja edustavien miesten perään – olivat nämä sitten ”amerikkalaisia he-maneja” tai, kuten lottakeskustelussa, suomalaisia upseereita – voidaan tulkita myös sen käsittelynä, että Suomi oli alun alkaenkaan lähtenyt ”saksalaisten kelkkaan”¹³⁰, jatkosotaan Saksan rinnalla.

Kilpeläinen ei toki Palmgrenin kirjoituksesta jäänyt sanattomaksi vaan vuorostaan lainasi seuraavana päivänä laajasti tämän ”suomalaisille miehille ja jahveteille” osoittamaa vetoomusta ”käsi sydämellä” tunnustella, ovatko nämä itse täyttäneet velvollisuutensa ”suomalaisen naisen eroottisen ja romanttisen kaipauksen tyydyttämiseksi”:

”[M]eidän itsekunkin velvollisuutemme olisi huolehtia siitä, että naisemme kulkisivat onnen ja tyytyväisyyden uuvuttamina eivätkä loisi silmästäkään vieraaseen rotuun. [...] Älköön tästälähin ainoakaan suomalainen nainen saako tyydyttämättömänä vilkuilla vierasperäisten miesten puoleen, älköönkä saako valkonauhata tikään kateellisena tällaista ilmiötä tuomita.”

Tuo Happamen julistus kehoittaa sellaiseen iskuruuteen, että luulemme sen herättävän suorastaan hirttelevää vastakaikua, ehkä myöskin skdl:n ulkopuolella. Mutta, mitä sanovat tähän juuri *kommunistit itse nykyaikana*.

Olemme äskettäin lukeneet meikäläistenkin sen uskontokunnan lehdistä, kuinka esim. Neuvostoliitto ei sallisi ikuna kenenkään tyttärensä menevän edes kauneuskuningatarkilpailuihin. [...] Mutta nyt tulee erään *kommunistisen* lehden päätoimittaja suosittelemaan meille vähintäänkin ranskalaisia tapoja. Sellaisia, joka kuuluvat vain ”mädäntyneen porvarillisen yhteiskunnan piiriin”.¹³¹

Kilpeläinen jätti Palmgrenin sota-aikaan liittyvän piikittelyn sikseen ja puolestaan syytti kommunisteja moralismista. Palmgrenin huoli suomalaisten naisten seksuaalisen tyydytyksen asteesta on luettavissa myös suomalaisille miehille suunnattuna kehotuksena ottaa loukattu omistusoikeutensa takaisin. Kilpeläinen kuitenkin epäili, että ainaakaan kommunisteista ei ideologiansa vuoksi tähän olisi. Siinä missä Palmgren hyökkäsi ironiallaan nimenomaan valkoisen Suomen ideologiaa ja sen moralismia vastaan, otti Kilpeläinen kohteekseen kommunistien ideologisen kyvyttömyyden maan hallin-

¹²⁹ Meinander 1999, 255–258; Majander 2004, 203–207. Kilpeläisen elämäkertatiedot tätä esittelevästä suomenkielisestä Wikipedia-artikkelista, viitattu 30.6.2009.

¹³⁰ Otto-Ville Kuusisen kirje Hertta Kuusiselle 1945 sit. Majander 2004, 206.

¹³¹ Jahvetti: ½ tunnin kuherruskuukausi. *Suomen Sosialidemokraatti*. 23.7.1952 (alkuperäinen korostus). Tässä nimenomaisessa kirjoituksessaan Kilpeläinen ei sotavertauksia käyttänyt, mutta kisojen päättymistä kommentoivassa pakinassaan hän ehdotti, että Olympiahymnin sijasta laulettavaksi sopisi ”vanha Suomen ruotuväen marssijoiku [Husaarimarssi] hieman muutettuna: ’Aamulla varhain jo kuultiin neekeripoikien lähteneen pois. Pölypilvi kun häipyi kauas, jälleen kaupungiss’ rauha on taas.’” (Jahvetti: Sekahedelmäkeiton loppu. *Suomen Sosialidemokraatti* 3.8.1952).

taan.¹³² Samalla kiista koski myös Suomen sodanjälkeisen ulkopoliitiikan ja ideologisten kumppanuuksien suuntaa – sitä, mihin poliittiseen ilmansuuntaan Suomen maineinen (mistä sen sitten katsottiinkin koostuvan) haluttiin kääntyvän.

Yhteisenkin sävelen – tai yhteisen viholliskuvan – nämä keskenään eripuraiset tahot onnistuivat olympialaisten aikana löytämään: Raoul Palmgren päätti listansa suomalaisia naisia houkuttavista kisavieraista ”ennenkaikkea neekereihin”, Yrjö Kilpeläinen muutti Husaarimarssia tapaillessaan vieraan ratsuväen ”neekeripoikiin” ja naisjärjestöjen kampanjassakin ongelmaksi erottautuivat nimenomaan ”värilliset” kisavieraat. Tämän teeman avaamiseksi on kuitenkin ensin syytä selvittää tarkemmin naisjärjestöjen olympiakampanjan taustoja ja sitoumuksia.

¹³² Kiinnostavaa kyllä, siinä missä vuosisadan alussa ”vapaan rakkauden” ideologia oli valkoisessa Suomessa nähty nimenomaan vasemmiston syntinä, toimi seksuaalinen vapaus nyt pikemminkin lännen tunnusmerkkinä. Tästä aiheesta tarkemmin ks. luku 10.

4 ”Ole ryhdikäs Suomen nainen!”

Onnistuessaan olympialaiset lupasivat isäntämaalle mainetta ja kunniaa, mutta lupauksen lunastaminen oli ankarien ponnistusten takana. Vaikka maailmanpoliittinen tilanne olikin pitkälti Suomen vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa, saattoi kukin suomalainen omalta osaltaan vaikuttaa siihen, ”[m]illaisen käsityksen saavat ulkomaalaiset vieraat Suomen kansasta, sen miehistä ja naisista”¹.

Itse kilpailujen toteuttamisen arveltiin sujuvan ongelmitta, mutta ravintola-, majoitus- ja muiden palvelujen taso sekä suomalaisten yleinen käytös herättivät levottomuutta. Paikat oli pantava kuntoon, palvelua parannettava, kielitaito saatava kohentumaan ja kansalaiset opetettava esiintymään edukseen, jos oli mieli maailman kansojen silmissä käydä kulttuurikansasta.² *Ilta-Sanomien* kisavalmisteluja seuraavalla palstalla muistutettiin, että ulkomaalaisia liikkuisi todennäköisesti myös maaseudulla, missä ”yksi ainoa ränsistynyt talo tien vierellä olevine lantaloineen ja käymälöineen saattaa pilata koko kylän”.³ Samalla tavalla annettiin ymmärtää, että ”yksi ainoa” huonosti käyttäytyvä suomalainen oli kisavieraiden silmissä omiaan pilaamaan koko maan. Kasvojen kohotus tarkoittikin myös katujen ”ennakkopuhdistusta” irtolaisista ja alkoholisteista, joita heinäkuun ajaksi pyrittiin mahdollisuuksien mukaan sulkemaan laitoksiin.⁴

¹ Paatero 1952, 1.

² Esim. Inkeri Sahlan: Mitä toivomme olympiakisoistamme? *Valkonauha* 3/1952; Maaseudun kasvat kauniiksi. *Ilta-Sanomien* 17.6.1952; Kaupungin kasvat puhtaiksi. *Ilta-Sanomien* 8.7.1952; Maamme maine koetuksella (sanomalehden pääkirjoitus, Helsinki) 25.3.1952 (XVOH Sanomalehtiosasto, J. Sekalaiset asiakirjat, Sanomalehtileikkeet 1948–1952); ks. myös Härö 1992, 90–92, 121; Hetemaa 1998, 9; Peltonen 2002, 25–26.

³ Maaseudun kasvat kauniiksi. *Ilta-Sanomien* 17.6.1952.

⁴ *Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomus 1952*. Ennakkotoimenpiteiden ja kisojen aikaisen tehostetun valvonnan seurauksena koko vuoden irtolaisilmoitusten määrä nousi liki kahdeksan prosenttia ja heinäkuun peräti 50 % edelliseen vuoteen verrattuna.

Samalla kun olympialaiset nähtiin koko kansaa yhdistävänä voimainponnistuksena, huoli maan maineesta erotti toisistaan huolehtijat ja huolehdittavat, valvojat ja valvottavat, toisin sanoen kunnan kansalaiset ja ne joiden vähemmän kunnolliselta kisakäytökseltä Suomea ja sen mainetta oli suojeltava. Tämä erottelu ei noudatellut sukupuolten välistä jakoa siinä mielessä, että kunnan kansalaiset olisivat olleet miehiä ja valvonnan kohteet naisia tai päinvastoin. Naisten ja miesten kunnan kansalaisuudelle oli omat sukupuolierityiset kriteerinsä, joiden puitteissa erottelu tapahtui yhteiskuntaluokkaan, sivistystasoon ja ikään sekä maaseudun ja kaupungin väliseen vastakkainasetteluun liittyvien hierarkioiden pohjalta ja niitä edelleen uusintaen.

”Hymyjä olympiavieraillemme, mutta ei liian läheltä!”

Kansalaisten kisakäytöstä lähti koulimaan muun muassa sodan jälkeen suomalaisten juomatapojen kohentamiseksi perustettu Suomen Kansan Ryhtiliike.⁵ Olympiavuotta varten toimittamassaan *Hyvän käytöksen oppaassa* (1952) se opetti suomalaisille ”nykyaikaisen demokraattisen yhteiskunnan” edellyttämiä ystävällisiä ja kohteliaita käytöstapoja.⁶ Olympialaiset se näki oivana tilaisuutena lähteä kohentamaan sodan jäljiltä höllentynyttä tapakulttuuria.⁷ Alkoholikysymyksen lisäksi Ryhtiliikkeen oppaassa oli omat osionsa pukeutumiselle ja pöytätavoille, katu- ja myymäläkäyttäytymiselle sekä huvittelu- ja matkustuskulttuurille. Suomalaisten suhtautumista ulkomaalaisiin käsiteltiin lyhyessä jaksossa, jossa korostettiin vieraanvaraisuutta, kielitaitoa ja ulkomaalaisen kotimaan huomioon ottamista.⁸

Kuten puheet ”saksalaisvillityksestäkin” jo omalla tavallaan osoittivat, pyrkimykset vaalia kansallista mainetta asettivat naisille omat erityiset käytösvaatimuksensa. ”Kentlemannioppaaksi kansan miehille”⁹ aiottu *Hyvän käytöksen opas* tiivistä ohjeensa yksinkertaiseen neuvoon: ”Ole tahdikas, hienotunteinen ja ritarillinen”. Mutta jotteivät naiset kuvittelisi olevansa neuvojen yläpuolella, oppaassa katsottiin aiheelliseksi puhutella näitä erikseen:

⁵ Peltonen 1996, 2002. Erona perinteiseen raittiusliikkeeseen Ryhtiliikkeen päämääränä ei ollut vastustaa niinkään alkoholia sinänsä kuin juoppoutta ja alkoholin sosiaalisia haittoja, toisin sanoen edistää alkoholin kohtuukäyttöä. Nimellä Kansalaisryhti vuonna 1945 perustettu yhdistys toimi pitkälti Alkon rahoituksen turvin ja sen johdon valvonnassa. Julkisuudessa yhdistys kuitenkin esiintyi mielellään liikkeenä, joka oli syntynyt spontaanisti kansan keskuudessa sen pohjalta, että ”kansan itse haluaa vapautua huonoista juomatavoistaan”. Suomen Kansan Ryhtiliike tarkoitti aluksi vain olympiakampanjaa mutta otettiin jo vuonna 1949 koko järjestön nimeksi. Sittemmin yhdistys irtautui Alkosta ja muutti nimensä Tapakasvatus ry:ksi; edelleenkin yhdistys on olemassa, nyt nimellä Terveys-Hälsan ry. (Peltonen 2002, 31–32, 74, 79; 1996, 286.)

⁶ *Hyvän käytöksen opas*, 9.

⁷ Peltonen 2002, 89, 95.

⁸ *Hyvän käytöksen opas*, 102–103. Matti Peltosen (2002, 81) mukaan juuri huomio matkustamiseen ja ulkomaalaisten kanssa seurusteluun erotti oppaan vanhemmista esikuvistaan.

⁹ Peltonen 2002, 95.

Nuori nainen. Älä käyttäydy niin, että tuntematon mies saattaa luulla sinun haluvan herättää hänen huomiotaan. Älä salli tuntemattoman liittyä seuraasi. [...] Kiitä sinulle osoitetusta huomaavaisuudesta, mutta älä luo murhaavia katseita henkilöön, joka ei pidä tarpeellisenä osoittaa sinulle kohteliaisuutta. [...] Älä erehdy luulemaan, että vain miehiltä voidaan odottaa kohteliaisuutta.¹⁰

Tahdikkuuteen, kohteliaisuuteen tai ritarillisuuteen kehottavien ohjeiden sijasta naisten kohteliaisuus määrittyi kieltojen kautta. Aktiivisten ystävydenosoitusten vastapainoksi myös *Eevan* pääkirjoitus muistutti naisia välimatkan välttämättömyydestä:

Meitä on tässä valmennettu olemaan hyviä ja herttaisia, avuliaita ja ystävällisiä toisillemme ja varsinkin vieraille – eikä tätä komentoa oteta takaisin missään nimessä. Niin pitää ollakin. Ja nähköön koko maailma Helsingissä ja muilla olympiapaikoilla myös meidän nuorisomme työssä ja juhlassa, esiintyjinä ja toimitsijoina, stadioneilla ja kaduilla, iloisina ja palvelevina. – Mutta sen me sanomme kaiken varalta kansanlaulun nuotilla, että ”katsoa saa vaan ei koskettaa on kulkurilla lupa”.¹¹

Kisojen jo alettua *Helsingin Sanomien* pakinoitsija Serp alias kirjailija Seere Salminen ihasteli kisakaupungissa saamaansa ”herttaista, hymyilevää ja avuliasta” palvelua mutta arveli samalla Ryhtiliikkeen kampanjaan viitaten, että ”nuoret tytöt voisivat [...] olla vähän pidättyvämpiä osoittaessaan suosiotaan ja ihailuaan vieraille – varsinkin mustapintaisille. Isännyys, emännöyys ja ystävällisyys eivät velvoita sallimaan käden kuin käden laskeutuvan olkapäälle.”¹²

Ryhtiliikkeen tavoin myös Siveellisyyskomitean olympialaisten alla julkaisema *Lääkärin sana olympialaisten edellä nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille* paheksui suomalaisten miesten holtitonta alkoholinkäyttöä ja harmitteli suomalaisten yleistä jäykkyyttä ja jöröyttä, joustamattomuutta ”oudossa tilanteessa, muukalaisen seurassa”. Naisten kohdalla sekin silti piti ongelmana mieluummin sitä, ”osataanko ystävällisyydessä asettaa raja oikealle kohdalle”.¹³ *Lääkärin sanan* ehdotus olympialaisten tunnuslauseeksi – ”Hymyjä olympiavieraillemme, mutta ei liian läheltä!” – tuo naiseen kohdistetut ristiriitaiset odotukset tiivistetysti esille. Jos siis maan maine riippuikin siitä, miten suomalaiset ylipäätään maataan ulkomaalaisten ja laajemmin koko kansainvälisen yhteisön silmissä edustivat, naisilta tämä edustustehtävä edellytti ensisijaisesti seksuaalista pidättyvyyttä. Tosin, kuten Serpin lisähuomautus ”varsinkin

¹⁰ *Hyvän käytöksen opas*, 14.

¹¹ *Eeva* 7/1952.

¹² *Helsingin Sanomat* 27.7.1952. Ryhtiliikkeen *Hyvän käytöksen oppaan* ensimmäisissä luonnoksissa Seere Salmisen nimi oli mukana oppaaseen suunniteltujen artikkelien kirjoittajien joukossa (Peltonen 2002).

¹³ Paatero 1952, 1–2.

mustapintaisista” kisavieraista osoittaa – ja kuten seuraavassa luvussa tarkemmin käy ilmi – sallitun läheisyyden aste määräytyi myös rodullisista erotteluista käsin.

Kirjeessään olympialaisten järjestelytoimikunnalle Siveellisyyskomitea määritteli naisten erityistehtäväksi ylläpitää maan kunniaa ”siveellisessä suhteessa”:

Suomalainen nainen joutuu sinänsä ensi kesänä koko maailman valokeilaan, ei ainoastaan urheileva, vaan myöskin tavallinen rivinainen. Hänen olisi sen vuoksi kyettävä edustamaan maatamme parhaalla mahdollisella tavalla. Siveellisessäkin suhteessa hänen olisi ylläpidettävä maamme kunniaa. Tiedämme kuitenkin, että ensi kesä tulee tässä suhteessa tuomaan erikoisen vakavia vaaroja, varsinkin kaupunkioloihin tottumattomille maalaistytöille, joita lienee tänne tulossa tuhansia. Lukemattomat kodit ympäri maata ovatkin jo huolestuneita tyttäriensä puolesta. Miten nämä ensi kesästä selviävät, riippuu suuresti määrin siitä henkisestä tuesta, mitä heille ennen kisojen alkua ja niiden aikana kyetään antamaan.¹⁴

Kirjeessä naisten velvollisuus maan siveellisen kunnian ylläpitämiseen liukui saumattomasti maalaistytöjä kaupungissa odottaviin vaaroihin. Naisjärjestöt esittivät toimivansa suomalaisten kotien puolesta ja näin perustelivat olympialaisten järjestäjille oman kampanjansa tarpeellisuutta. Samalla ne oikeuttivat maalaistytöihin kohdistamansa valistuksen ja valvonnan isänmaallisuuteen ja kokonaisvaltaiseen kansalliseen hyvään vedoten. Sikäli kuin kampanjan puitteissa julkaistuissa kirjoituksissa myös epäiltiin, ettei kaikissa kodeissa osattu – etteivät kaikki äidit osanneet – suhtautua asiaan sen vaatimalla vakavuudella vaan olivat valmiit lähettämään ”juuri munastakuoriutuneet kananpoikasensa” Helsinkiin vailla valvontaa ”suuria rahoja ansaitsemaan”¹⁵, kampanjassa aktiiviset porvarilliset naisjärjestöt kohdistivat holhouksena maalaistytöjen lisäksi näiden äiteihin.

Tässä luvussa en puutu kisojen aikaiseen lehtikirjoitteluun, vaan keskityn tarkastelemaan naisjärjestöjen kampanjaa. Erityisesti tarkoitukseni on tehdä ymmärrettäväksi sitä, että olympialaisten yhteydessä juuri naisjärjestöt ottivat huolehtiakseen (toisten) naisten seksuaalisuuden kontrollista. Olympiavalistus oli jatkoa naisten harjoittamalle ja naisille suunnatulle siveellisyyskasvatuksen perinteelle. Suomen Naisten Kansallisiiton Siveellisyyskomitean ja Suomen Valkonauhaliiton historian sekä siveellisyyden käsitteen kautta se kytkeytyi suomalaisen kansakunnan rakentamisen ja suomalaisen naisasialiikkeen toisiinsa kietoutuviin historioihin.

Siveellisyys näyttäytyy kampanjassa siteenä naisten ja kansakunnan välillä. Historiansa valossa se ei kuitenkaan tarkoittanut ainoastaan seksuaalista säädyllisyyttä – jos toki sitäkin – vaan viittasi myös yleisempään moraalisen toiminnan ideaaliin.

¹⁴ Suomen Naisten Kansallisiiton Siveellisyyskomitean kirje XV Olympia Helsinki 1952:n järjestelytoimikunnalle 3.4.1952 (SNKL Hc:4 Kirjeenvaihto 1929–1977, KA).

¹⁵ [Elsa Mattila:] Tytötökö Helsinkiin? Kaksi kirjettä. *Uusi Kuvalehti* 4/1952; Elsa Mattilan saatekirje (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

Yhdessä siveellisyyden käsitteen kanssa 1800-luvun kansallisuusajattelijoiden kirjoitukset ydinperheestä, porvarillisen naisliikkeen suomalaisuusmiesten kanssa käymä kiista naisten kansalaisuuden luonteesta vuosisadan vaihteessa sekä 1900-luvun alusta lähtien voimistuneet, lääketieteeseen nojaavat näkemykset seksuaalihygieniasta ja väestöpolitiikasta tekevät kaikki omalla tavallaan ymmärrettäviksi olympiakampanjan asetelmia, käsitteellistyksiä ja sen ilmentämiä jännitteitä naisasian ja nationalismin välillä. Ydinperheen ja siveellisyyden käsitteen kansallinen historia tuo esille sen, ettei naisjärjestöjen olympiakampanjassa ollut kyse vain kisavieraiden ulkomaalaisuuden aiheuttamasta ulkoisesta uhkasta vaan heteroseksuaaliselle avioliitolle ja sen myötä naisten seksuaalisuudelle kansallisuusajattelussa rakentuneesta ”sisäisestä” merkityksestä. Tätä ”sisäistä” merkitysyhteyttä ovat kuitenkin olleet jäsentämässä eri kansojen välillä tehtävät vertailut ja rajanvedot, käsiteltiin kansakunta sitten kulttuurisesti yhteiseksi moraaliyhteisöksi tai yhteisen biologisen perimän omaavaksi väestölliseksi kokonaisuudeksi. Käsitteet kansallisvaltioihin jakautuneesta maailmasta on näin implisiittisesti ollut määrittämässä kansalaisten kaikkein intiimeimpien suhteiden järjestämistä.

Naisliikkeen historian kautta tulkittaessa olympiavalistusta ei voi myöskään pitää vain patriarkaalisesta holhouksesta ilmentymänä, sillä naisasianaisten ymmärryksessä siveellisyyskasvatus on ollut osa naisten emansipaatiota, jonka tavoitteena oli edelleen koko yhteiskunnan siveellinen uudistuminen. Nykyfeminismin näkökulmasta olympiakampanja näyttötyy silti ongelmallisena. Koska kampanja perustui käsitykseen kansakunnasta kollektiivisena subjektina, myös naisten moraalinen subjektius määrittyi siinä ainoastaan kansallisesta viitekehystä käsin. Olympiavalistuksen väestöpoliittiset kytkennät tuovat esille sen, että vaikka naisjärjestöjen päämääränä olikin naisten seksuaalinen itsehallinta, sen tavoitteena ei ollut niinkään yksilöllinen autonomia kuin naisten itsekkäiden halujen ja viettien hallinta yhteisestä hyvästä määrittävän moraalin keinoin.

Siveellisyys ja ydinperheen kansallinen historia

Olympialaisten tapakasvatuksessa hyvillä tavoilla oli paitsi sukupuolittuneet myös kansalliset määreensä. *Hyvän käytöksen oppaan* käsikirjoituksen laatinut Ensio Rislakki määritteli hyvien tapojen yleismaailmallisia perussääntöjä käyttäen mittapuunaan englantilaista ”gentlemannia”:

Gentlemanni ei ole ainoastaan hieno mies, maailmanmies, vaan myös herrasmies tämän sanan varsinaisessa merkityksessä. Todelliselta herrasmieheltä vaaditaan

kohteliaisuutta, tahdikkuutta, kunniallisuutta, kohtuullisuutta, ritarillisuutta, ja reilua urheiluhenkeä, moitteetonta käyttäytymistä ja pukeutumista eri tilanteissa.¹⁶

Enemmän kuin ”pelkkää ulkonaista sileätä ja hienoa käytöstä” tahdikkuus edellytti ”vaistomaista säädyllisyyttä, siveellistä oikeamielisyyttä, itsekunnioitusta, lojaalisuutta ja uskollisuutta”.¹⁷ Mutta vaikka leimallisen englantilaisesta ”gentleman-käsitteestä” olikin tullut ”hyvin käyttäytyvän miehen ihanne kautta maailman”, oli eri mailla silti omat kansalliset tapansa ja perinteensä, ”joita kaikki hyvin käyttäytyvät ihmiset pitävät kunniaa ja jotka antavat oman lisävivahduksensa esim. suomalaiselle ’gentlemanille’”.¹⁸ Ryhtiliikkeen opas muistutti, etteivät käytössäännöt olleet mitään ”typerää temppuilua”, sillä – kuten jo Goethekin oli asian ilmaissut – ”[e]i ole mitään kohteliaisuuden merkkiä, jolla ei ole syvää siveellistä perustetta”.¹⁹ Juuri tämä siveellinen peruste antoi hyville tavoille niiden kansallisen leiman.

Termi ”siveellinen oikeamielisyys” sekä käsitykset hyvien tapojen siveellisestä perusteesta ja niiden kansallisista eroista viittaavat olympialaisten aikaisen käytösvalmennuksen topeliaanisiin ja snellmanilaisiin juuriin, missä yksilön toimijuus ja määreet sekä näitä koskevat normit ovat olleet perustavanlaatuisella tavalla sidoksissa kansalliseen yhteisöön.²⁰

Kansallisvaltioideologian ja seksuaalisuuden kytköksiä tarkastelevan tutkimuksen pioneereihin lukeutuva George Mosse kiinnitti vuonna 1985 ilmestyneessä kirjassaan *Nationalism and Sexuality* huomion nationalismin ja kunniallisuuden (*respectability*) yhteiseen historiaan – siihen, että käsitykset moraalisesta kelvollisuudesta, säädyllisistä käytöstavoista ja seksuaalisesta sopivaisuudesta kehkeytyivät ja vakiintuivat käsi kädessä modernien kansallisvaltioiden ideologisen rakentamisen kanssa. Mossen mukaan 1800-luvun Saksan ja Englannin protestanttisen porvariston piireissä syntynyt kunniallisuuden ideaali oli uuden keskiluokan²¹ tapa asettua moraalisesti niin köyhälistön kuin aristokratiankin yläpuolelle.

Porvarillisena liikehdintänä alkaneen nationalismin myötä kunniallisuudesta tuli vähitellen kansalaisuutta määrittävä normi, jonka avulla samanaikaisesti tehtiin eroa myös kansallisuuksien välillä. Euroopan sisällä erottautumisen kohteeksi valikoitui Ranska, jonka vallankumouksen englantilaiset ja saksalaiset tulkitsivat merkiksi maan

¹⁶ Rislakki sit. Peltonen 2002, s. 114, 116.

¹⁷ Rislakki sit. Peltonen 2002, 113.

¹⁸ *Hyvän käytöksen opas*, 11

¹⁹ *Hyvän käytöksen opas*, 15.

²⁰ Ks. esim. Pulkkinen 2003, 224–226; Sorainen 2006, 30–31. Tuija Pulkkinen mukaan Snellmanin siveellisyyden käsite yhdisti henkilökohtaisen moraalin ja ulkoisen lainkuuliaisuuden; siveellinen toiminta tarkoitti yhtäältä olemassa olevien tapojen kunnioittamista mutta toisaalta edellytti toimijalta oman omantuntonsa tarkkailua ja asettumista ”yhteisön tahdon itsenäiseksi tulkitsijaksi”.

²¹ Suomen kontekstissa Kai Häggman puhuu tässä yhteydessä ”nousevasta sivistyneistöstä”, jonka tunnuspiirteenä Häggman pitää juuri erottautumista niin aateliston kuin rahvaankin suuntaan. Esim. Häggman 1994, 25–26.

moraalisesta korruptoituneisuudesta. Viimeistään Euroopan rajoille tultaessa – mutta myös suhteessa Euroopan katoliseen etelään ja juutalaisiin – erottautuminen sai lisäksi rodullistettuja piirteitä.²²

Velvollisuuden täyttämisen ja vaatimattomuuden ohella intohimojen hallinta ja seksuaalisuuden kontrolli olivat keskeinen osa tätä moraalista ylemmyyttä. Seksuaalisuuden ja kunniallisuuden liiton myötä naisten ja miesten suhteet kansalliseen kokonaisuuteen tulivat määriteltyiksi eri tavoin. Miehillä nationalismi vaati miehuullisuutta (*manliness*): itsekontrollia, luontaisten intohimojen suuntaamista kohti korkeampia päämääriä ja sellaista, myös isänmaan puolustamisessa vaadittavaa fyysistä voimaa ja kyvykkyyttä, josta olympialaisissakin miteltiin. Naisilta taas nationalismi edellytti luontaista puhtautta ja hyveellisyyttä, sillä naisista riippui koko kansakunnan moraali ja järjestys. Ne, jotka eivät tätä ideaalia noudattaneet, nähtiin uhkana kansakunnalle ja sille järjestykselle, jota naisten tuli hyveellisyydellään ylläpitää. Asettaessaan naiset jalustalle nationalistinen kunniallisuuden ideologia teki naisista samanaikaisesti sekä kansallisen yhteisön symbolisia vartijoita että kansallisen kontrollin kohteita.²³

Kuten Mossekin huomauttaa, naisten idealisointi tarkoitti samalla naisten asettamista tiukasti paikoilleen. Tämä paikka oli koti, jossa naisten tärkeimmäksi tehtäväksi tuli äitiys, ennen muuta lasten kasvattaminen (ei vain niiden synnyttäminen), kodikkuudesta huolehtiminen ja perinteen vaaliminen.²⁴ Päinvastoin kuin Mosse (1985, 97) kirjoittaa, kyse ei tässä vaiheessa ollut niinkään naisten ”perinteisen” roolin vahvistamisesta kuin koko lailla uudesta naisellisuuden ihanteesta. Nationalismin ja kunniallisuuden yhteinen voittokulku nimittäin osui yksiin eurooppalaisessa perherakenteessa tapahtuneen muutoksen kanssa, jossa patriarkaalisesta perhetaloudesta siirryttiin vanhempien ja lasten muodostamaan ydinperheeseen ja joka samalla tarkoitti myös sukupuolijärjestelmän murrosta.²⁵ Isänvaltainen ”perhekunta” oli ollut maallisen ja hengellisen vallankäytön väline – ikään kuin valtio pienoiskoossa – missä isännällä oli ehdoton valta talon muihin jäseniin, olivat nämä sitten sukua tai palveluskuntaa.²⁶ Uusi ydinperhe sitä vastoin rakentui entistä selvemmin äidin ympärille. Vaikka isä edelleen oli perheen edustaja suhteessa valtioon ja julkiseen elämään, perheen ideologiassa äiti sai aivan uudenlaisen roolin, jolla oli myös isänmaallista ja kansallista merkitystä. Kai Häggman (1994, 15, 221) on todennut, että vuoden 1789 jälkeen ”perheen julistaminen kansallisen ja valtiollisen elämän keskuksiksi” oli Euroopassa yksi ”käytetyimpiä uusia poliittisia ideologioita”. Ydinperheen ideologiassa kohtasivat toisensa kysymykset kansallisesta yhteisöllisyydestä sekä toisaalta kansalaisten

²² Mosse 1985, 4–10, 20–21, 133–152.

²³ Mosse 1985, 13–18, 90–100, 109–113. Nationalismin naisille osoittaman paikan ristiriitaisuudesta ks. esim. McClintock 1995, 354–355; Yuval-Davis 1997, 47.

²⁴ Mosse 1985, 18, 96–97; Häggman 1994, 184–185.

²⁵ Mosse 1985, 18; Helén 1997, 104–106; Suomen osalta erityisesti Häggman 1994 passim.

²⁶ Häggman 1994, 136; Helén 1997, 106.

yksilöllisyydestä ja keskinäisestä tasa-arvosta. Naisten kohdalla tässä kohtaamisessa oli kyse äidillisten velvollisuuksien ja yksilöllisten kansalaisoikeuksien yhteensovittamisesta.

Suomessa tämä murros on ajoitettu jotakuinkin tarkalleen 1800-luvun puoliväliin, jolloin se oli nähtävissä sekä nousevaan sivistyneistöön luettavien säätyläisperheiden arjen käytännöissä että tuosta samasta ryhmästä nousevien miesten ohjelmallisissa kirjoituksissa.²⁷ Perheen uutta suuntaa olivat tuolloin määrittelemässä (monien muiden nykyään vähemmän tunnettujen nimien ohella) niin Topelius, Runeberg kuin Snellmankin, jotka kaikki esittivät ihanteensa koko kansakunnan nimissä.²⁸ Naisemansipaatioon nämä uudistajat suhtautuivat kielteisesti, koska katsoivat sen uhkaksi perheelle ja perheen sisäiselle hierarkialle; sitä vastoin he näkivät perheen ratkaisuna myös naisten aseman parantamiseen.²⁹ Esimerkiksi Snellmanin saksalaiseen perhetutkimukseen ja saksalaiseen idealismiin, erityisesti Hegelin filosofiaan, kytkeytyvässä valtio-opissa perheellä ja äidillä sen ytimessä oli keskeinen asema – vastuu uusien kansalaisten kasvattamisesta ja kansakunnan siveellisen järjestyksen ylläpitämisestä. Naisten kasvatustasvelvollisuuden nojalla Snellman ajoi myös naisten oikeutta koulutukseen. Koulutuksen päämääränä oli kuitenkin ennen muuta kansallisen kulttuurin säilyttäminen ja siirtäminen uusille sukupolville. Kulttuurin uudistaminen sitä vastoin oli osa valtiollista elämää, mihin naisilla ei ollut asiaa, sillä naisten osallistuminen valtiolliseen toimintaan olisi Snellmanin mukaan merkinnyt siveellisyyden katoamista perheestä ja sen myötä myös valtion rappiota.³⁰

Siveellisyys merkitsi Snellmanille yksilön vakaumuksen ja yleisen hyvän tavan välistä sopusointuisuutta, yhteisössä vallitsevien tapojen, lakien ja käyttäytymissääntöjen vapaaehtoista noudattamista.³¹ Siveellistä elämää oli sekä tavan luontainen noudattaminen että tapojen, normien ja lakien tietoinen muuttaminen kansan yleistahdon hengessä.³² Yleistahdo viittaa tässä käsitykseen kansakunnasta itse itseään hallitsevana kollektiivisena subjektina, jolla on yksi yhteinen tahto. Toiminta yleis-

²⁷ Häggman 1994. Kuvaavaa tälle kehitykselle on, että suomen kielen sana äitiys on peräisin vasta 1800-luvun puolivälistä (mt., 186). 1800-luvun alun Suomessa lasten synnyttäminen oli toki ollut naisen luonnollinen tehtävä, mutta sitä keskeisemmin säätyläisnaisten asemaa olivat määrittäneet vaimous ja emännöisyys: talon emäntänä nainen oli osa sääty-yhteiskunnan esivaltaa, vaikka vaimona seurasikin miestään tämän säätyyn ja oli miehensä alamainen (mt., 137–139).

²⁸ Häggman 1994, 176.

²⁹ Häggman 1994, 168–169.

³⁰ Ollila 1990, 27, 29–30, 31–32; Jalava 2006a, 10, 14–15; Jalava 2006b, 171–173, 177–178. Hegelin tavoin Snellmanin käsitteistössä perhe ja valtio yhdessä kansalaisyhteiskunnan kanssa muodostivat tiiviin kolmiyhteyden. Tuija Pulkkinen mukaan kyse ei ollut niinkään erilaisista toiminnan alueista kuin toiminnan tavoista. Siinä missä toiminta perheessä tarkoitti Snellmanille siveellisen järjestyksen ylläpitämistä, toiminta valtiossa viittasi tapojen ja normien noudattamisen lisäksi niiden muuttamiseen. Näissä molemmissa toiminnan lähtökohtana ja päämääränä oli yleinen, yhteinen hyvä, kun taas toimintaa kansalaisyhteiskunnassa ohjasi yksilön oma intressi, minkä valossa tavat ja normit näyttäytyvät ulkoisina pakkoina. (Pulkkinen 1987, 65–66; 1999, 20.)

³¹ Pulkkinen 1999, 18; 2003, 225.

³² Pulkkinen 1987, 59–60, 65–66; 2003, 225; Jalava 2006a, 15.

tahdon hengessä tarkoittaa pyrkimystä kansakunnan yhteiseen hyvään, toisin sanoen yleistahdon tulkintaa.³³ Naisten sulkeminen valtiollisen toiminnan ulkopuolelle perustui käsitykseen siitä, ettei naisilla ollut kykyä itserefleksiiviseen toimintaan ja yleistahdon tulkintaan. Samalla se kiisti naisilta mahdollisuuden osallistua yhteisen hyvän ja kansakunnan tulevaisuuden suunnan määrittelyyn.³⁴ Sitä vastoin niin Snellman kuin monet muutkin hänen aikalaisensa näkivät naisten luontaisen siveellisyyden merkinä näiden moraalisesta ylemmyydestä miehiin verrattuna.³⁵

Snellmanin kohdalla on tavattu korostaa, ettei hän siveellisyydellä tarkoittanut sukupuolimoraalia vaan yhteisöllisten tapojen noudattamista ja muokkaamista.³⁶ Toisaalta Snellmanin käsitys ”sukupuolisesta rakkaudesta” lähti juuri siveellisyyden käsitteestä käsin. Erotuksena muunlaisista yhteiselämän ja sukupuolisen rakkauden toteuttamisen muodoista avioliiton arvo oli seurausta nimenomaan sen siveellisestä päämäärästä, ”perheen olemuksesta”.³⁷ Avioliiton siveellisyys ei liittynyt siihen, että se olisi ilman muuta taannut suuremman onnellisuuden kuin muunlaiset yhteiselämän muodot.³⁸ Avioliiton onni oli viime kädessä jotakin muuta kuin yksilöiden onnea:

Avioliiton onni on pikemminkin mitä kiinteimmässä yhteydessä objektiivisiin päämääriinsä, lasten siittämiseen ja kasvattamiseen, suvun säilyttämiseen ja siveelliseen kehitykseen, jotka käyvät yhteen kansakunnan säilyttämisen ja kehityksen kanssa ja antavat siten valtiolle tiettyjä yksilöön kohdistuvia vaatimuksia, myös avioliiton solmimisen osalta. *Yksilön siveellisyys on siinä, että hän täyttää tämän avioliiton objektiivisen tarkoituksen.*³⁹

Yksilön siveellisyys toisin sanoen oli kiinni avioliiton objektiivisista päämääristä, joita ei voinut erottaa kansakunnan säilyttämisestä ja kehityksestä, mikä taas antoi valtiolle oikeuden esittää kansalaisille ”vaatimuksia” avioliiton solmimisen suhteen. Snellmanille avioliitto oli yksilön velvollisuus kansakuntaa kohtaan ja yksilön siveellisyys oli kiinni tämän velvollisuuden täyttämisestä – miehen ja naisen välisen yksivaikeisen perheen perustamisesta ”kansakunnan säilyttämisen ja kehityksen” nimissä.

Oikean ja väärän normit – ja siis myös siveellisyyden ja perheen määreet – olivat Snellmanin ajattelussa sidoksissa valtioon; niillä ei siis ollut mitään ”yleisinhimillistä” tarkoitusta sen tietyn muodon lisäksi, joka inhimillisellä kulttuurilla on jokaisen kansan tavassa ja tietämyksessä”.⁴⁰ Samalla juuri perheen tarkoitus oli sitoa ”perheenjäsenet läheisesti isänmaahan, isien tapoihin, äidinkieleen”, toisin sanoen ”totuttaa”

³³ Pulkkinen 1996, 29–31; Pulkkinen 2003, 226.

³⁴ Ollila 1990, 26, 31–32; Jalava 2006a, 14–15; ks. myös Pulkkinen 1996, 153–156.

³⁵ Esim. Ollila 1990, 33–34; Häggman 1994, 182–183.

³⁶ Esim. Pulkkinen 1999, 18.

³⁷ Snellman 2001/1842, 55, 58, 60.

³⁸ Snellman 2001/1842, 57; ks. myös Nieminen 1951, 110.

³⁹ Snellman 2001/1842, 60 (kursivointi MU).

⁴⁰ Snellman 2001/1842, 54.

kasvavat kansalaiset niihin ”tapoihin ja järjestykseen”, joista oikean ja väärän normit olivat lähtöisin.⁴¹

Snellmanin lisäksi samankaltaisia ajatuksia perheen, kansakunnan ja siveellisyyden välisistä suhteista kehittivät monet muut. Kai Häggmanin mukaan ydinperheen (ja sen pohjana olevan heteroseksuaalisen avioliiton) nostaminen jalustalle oli yleinen 1800-luvun nationalismia leimaava piirre eikä Suomessakaan liittynyt vain hegeliläis-snellmanilaiseen filosofiaan. Siihen tiivistyivät kysymykset yhteisöllisten velvollisuuksien ja yksilön oikeuksien välisestä suhteesta sekä yhteiskunnallisen järjestyksen säilyttämiseen ja sen muuttamiseen liittyvät ristiriidat. Suomalaiselle keskustelulle oli tältä osin leimallista nimenomaan yhteisöllisyyden korostuminen sekä – Häggmanin sanoin – ”ujostelematon ja suoraviivainen normatiivisuus”.⁴² Yhtä kaikki ydinperheen yhteiskunnassa saavuttaman ideologisen roolin ja aseman myötä heteroseksuaalisesta aviosuhteesta tuli kansallinen instituutio, kansallisen yhteisön, kulttuurin ja valtiollisen olemassaolon perusta, ja seksuaalisuudesta yksi kansallisen järjestyksen – ja siitä käsin määrittävän siveellisyyden – olennainen elementti. Avioliiton pohjaksi valettu kansallisen ”tavan ja tietämyksen”, kulttuurin ja moraalin säilyttämisen imperatiivi teki siitä kansallisesti rajatun instituution: avioliiton oli mahdollista olla siveellinen vain, jos se solmittiin kansakunnan rajojen puitteissa. Mutta samalla sen kansallisuus oli luonteeltaan ylikansallista siinä mielessä, että sitä jäsensivät implisiittiset eronteot ja vertailut ”oman” ja ”vieraiden” kansakuntien välillä ja ylipäätään ymmärrys maailman jakautumisesta toisistaan erillisiin ”kansakuntiin”.

Porvarillinen naisliike, olympialaiset ja siveellisen ryhdin vaatimukset

1800-luvun loppua lähestyttäessä kansainvälisen naisliikkeen liberalistisesta suuntauksesta pontimensa saanut porvarillinen naisasialiike omaksui Suomessakin vahvan kansallisen ideologian. Omilla painotuksillaan naisasianaiset vaikuttivat paitsi naisten asemaan myös laajemmin suomalaisen kansallisen projektin muotoutumiseen.⁴³ Varhaisten vaikuttajiensa – kuten Hilda Käkikosken ja Alexandra Gripenbergin – välityksellä naisjärjestöjen olympiakampanjassa aktiivisesti toimineet Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitea ja Suomen Valkonauhaliitto kytkeytyivät osaksi tätä perinnettä.

Naisasialiikkeen käytössä siveellisyydestä tuli oikeutus naisten poliittiselle osallistumiselle koko kansakuntaa ja sen tulevaisuutta koskevaan päätöksentekoon.⁴⁴ Naisasialiike otti omaan käyttöönsä ydinperheideologian mukaiseen käsitykseen naisten

⁴¹ Snellman 2001/1842, 55.

⁴² Häggman 1994, 221–223.

⁴³ Esim. Sulkunen 1987, Marakowitz 1996.

⁴⁴ Elomäki 2009.

äidillisestä tehtävästä kansakunnan siveellisenä selkärankana.⁴⁵ Siinä missä esimerkiksi Snellman halusi jättää perheen sisäiset suhteet valtion interventtioiden ja lainsäädännön ulkopuolelle peläten niiden tuhoavan perheen luonnollisen siveellisyyden, naisasianaiset vaativat perheiden sisäisten suhteiden avaamista valtiolliselle säätelylle yhteiskunnallisen tasa-arvon nimissä sekä yhtäläisten oikeuksien ja velvollisuuksien ulottamista lainsäädännön turvin myös perheeseen.⁴⁶ Naisasianaisten vaatimukset avasivat kotia julkiselle säätelylle, mutta tavoitteena oli myös naisen siveellisen tehtävän ulottaminen perheen sisältä uudella tavalla yhteiskuntaan ”yhteiskunnallisen äidillisyyden” ja julkisen siveellisyyskasvatuksen kautta. Porvarilliset naisjärjestöt määrittelivät ”puuhakkaan, kärsivällisen, valistuneen ja siveellisesti ryhdikkään perheemännän toimenkuvan” ja antoivat sille yhteiskunnallisen ulottuvuuden toimiessaan aktiivisesti erilaisissa kristillis-siveellisissä sekä hyväntekeväisyyteen ja raittiustyöhön keskittyneissä järjestöissä.⁴⁷

Ennen kaikkea varhaiset feministit kiistivät näkemyksen naisten luonnollisesta kyvyttömyydestä kansakunnan yleistahdosta tietoiseen ja kansallista kulttuuria uudistavaan toimijuuteen. Sikäli kun naisilta tätä kykyä puuttui, puute oli korjattavissa koulutuksella, jossa tavoitteena ei enää olisi ainoastaan perinteen jatkaminen vaan naisten vapautuminen – näiden kasvaminen tietoisiksi ja itserefleksiivisiksi subjekteiksi. Mutta vaikka he vaativatkin päästä kansalaisina mukaan määrittämään kansakunnan tulevaisuuden suuntaa, naisasianaisten katsannossa kansalaisuus määrittyi yhtä kaikki sukupuolen mukaan kaksijakoisena. Enää tämä kaksijakoisuus ei tarkoittanut eroa valtion ja kodin välillä vaan Irma Sulkusen mukaan koko yhteiskunnan läpi kulkevaa työnjakoa, jossa naisten työsarkaa olivat ennen muuta kasvatus, hoivaaminen ja yhteiskunnan moraalisen järjestyksen ylläpitäminen.⁴⁸

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun naisasianaiset näkivät siveellisyyden ja naisten emansipaation luonteeltaan samansuuntaisina: siveellisyyttä uhkaavat vaarat olivat uhka myös naisten emansipaatiolle ja siveellisyyden puute loukkasi nimenomaan naisten ihmisarvoa ja oikeuksia. Miesten ja naisten tuli olla tasa-arvoisia paitsi oikeuksiltaan myös siveellisesti, mutta toisin kuin vaikkapa äänioikeuskysymyksessä, kysymyksessä siveellisestä tasa-arvosta naiset edustivat tavoiteltavaa normia.⁴⁹

Pirjo Markkolan (2002, 342) mukaan siveellisyys nousi vuosisadan vaihteessa merkittäväksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi ja naisliikkeen erityiseksi keskustelunaiheeksi kolmeen otteeseen. Snellmanin elinaikana seksuaalisuudesta ei suomalaisessa julkisuudessa juuri puhuttu, mutta 1880-luvulla keskusteluilmapiiri muuttui radikaal-

⁴⁵ Sulkunen 1987; Helén 1997, 147–148.

⁴⁶ Helén 1997, 149–150; Ollila 1990, 32; Jalava 2006a, 14–15.

⁴⁷ Sulkunen 1989, 167; Ollila 1993, 141–144; Nätkin 1997, 35–36.

⁴⁸ Sulkunen 1987; ks. myös Helén 1997, 148–152

⁴⁹ Markkola 2002, 173, 182, 331–332.

listi.⁵⁰ Kuten Armas Nieminen vuonna 1951 ilmestyneessä väitöskirjassaan kirjoitti, 1800-luvun lopulla monista aikalaisista alkoi tuntua ”yhä epäoikeudenmukaisemmalta ja tyrmistyttävämmältä se, että osa naisista sysättiin kurjuuteen miesten sukupuolisen halun tyydyttämiseksi”.⁵¹ Naisasiajärjestöjen johdolla Suomessa ryhdyttiin vaatimaan ohjesääntöisen prostituution lakkauttamista ja kaksinaismoraalin hylkäämistä. Kansainvälisen esimerkin mukaisesti siveellisyyden asiaa ajava Federaatio julisti seksuaalisen itsehillinnän kansakunnan ja sen terveyden elinehdoksi.⁵²

Siveellisyys puhutti laajasti myös vuoden 1905 suurlakon yhteydessä. Samana syksynä perustettiin myös Suomen Valkonauhaliitto, tehtävänä ”ehkäistä siveettömyyttä” ja ”pelastaa siveettömiä”.⁵³ Suomen Naisten Kansallisliiton alaisuuteen 1920-luvun taitteessa perustettu Siveellisyyskomitea puolestaan sai alkunsa vuonna 1917 järjestetyn yleisen siveellisyyskokouksen seurauksena. Molemmissa tapauksissa ”siveellisyyskysymystä” olivat siivittämässä venäläisten sortopolitiikka. 1917 siveellisyyskokouksen järjestämistä perusteltiin myös siveellisellä alennustilalla, jota pidettiin maahan sijoitettujen Venäjän armeijan sotilaiden aiheuttamana. Kokouksessa kuultiin esitelmiä, joiden aiheina oli prostituution ohella muun muassa naispoliisiasia, ”nostattava työ nuorten hyväksi” ja ”velvollisuutemme syyntakeettomia kohtaan”, ja sen avajaispuheessa korostettiin naisten kansallista vastuuta. ”Siveellisten käsitteiden ja siteiden yleinen höltyminen” ennusti ”kansallista tuhoa”, eivätkä naiset saaneet sulkea silmiään. Päinvastoin, ”vallitsevien siveysolojen” parantaminen edellytti ”erittäinkin sivistyneiden naisten” heräämistä ”käsittämään vastuunalaisuutensa niiden suhteen” ja ryhtymistä ”tarmolla työhön niiden parantamiseksi”.⁵⁴

Seksuaalimoraaliin liittyvien kysymysten keskeisyydestä huolimatta siveellisyys ei naisliikkeen piirissäkään ollut vain seksuaalisen siveettömyyden vastakohta vaan perustavanlaatuisen kansallisesta tulevaisuudesta käsin määrittyvä moraalinen ohje-nuora hyvin snellmanilaisessa hengessä. Vuoden 1917 siveellisyyskokouksessa ja sittemmin myös Siveellisyyskomitean vuoden 1944 historiikissa siteerattiin Hilda Käkikosken päiväkirjamerkintää eräänlaisen lähetyskäskyn hengessä:

Mitä olisi tehtävä siveellisyyden korottamiseksi? On neuvottu ulkonaisia keinoja. Ulkonaiset keinot ovat välttämättömiä, kun on puhe paheesta, joka ilmenee ulkonaisina tekoina, mutta ulkonaisiin keinoihin ryhtyessämme emme saa unohtaa, että siveys ja siveettömyys vuotaa salatuista lähteistä, [...] joihin eivät mitkään

⁵⁰ Markkola 2002, 165–178; ks. myös Nieminen 1951, 103–119.

⁵¹ Nieminen 1951, 118.

⁵² Markkola 2002, 169. Kansainvälisen esimerkin lisäksi keskustelun heräämiselle oli syynä myös muun muassa prostituution ja sukupuolitautien lisääntyminen ja toisaalta niin sanottua ”relatiivista sukupuolimoraalia” edustavien näkemysten yleistyminen etenkin sosialistien piirissä (Markkola 2002, 167–169; Nieminen 1951, 120–128).

⁵³ Markkola 2002, 189–194.

⁵⁴ *Naiset ja siveellisyys* 1919.

ulkonaiset keinot ulotu. Nuo salaiset lähteet ovat ensin puhdistettavat, mutta koska ne ovat henkistä laatua, ei auta muu kuin henkinen puhdistuskeino. [...]

Ensimmäinen ehto työssä siis on, että se henkilö, joka tahtoo siveyttä edistää, itse on sen hengen läpituokema. [...] Saada tämä tunto eläväksi voimaksi jokaisessa täysikasvuudessa naisessa, niin ettei se olisi vain vaistomaista tunnetta, [...] vaan elävänä ja luovana voimana, se on käsittääkseni naisasian suuri tehtävä.⁵⁵

Käkikosken katsannossa ”siveyden henki” määrittyi uskonnosta käsin, mutta samalla se näyttäytyy hyvinkin samankaltaisena kuin Snellmanin kirjoituksissa aiemmin – sillä erotuksella, että Käkikosken mukaan naisillekaan ei riittänyt tapojen vaistomainen seuraaminen, vaan naisasian tehtävä oli tehdä ”siveyden tunnosta” jokaisen täysikasvuisen naisen toimintaa ohjaava uutta luova voima.

Niin Valkonauhan kuin Siveellisyyskomiteankin toimintaa lähdettiin rakentamaan siveellisyuden, naisten aseman parantamisen ja koko kansakunnan yhteisen hyvän muodostaman kolminaisuuden varaan.⁵⁶ Siveellisyyskomitean 25-vuotishistoriikin kirjoittaja Aina Lähteenoja luonnehti järjestön toimintaa naisten yhteisvastuullisesti ja ”täysivaltaisina kulttuuritekijöinä” maansa hyväksi tekemäksi työksi.⁵⁷ Varhaisen Valkonauhan toimintaan kuului konkreettisia sosiaalihuollon tehtäviä, mutta Siveellisyyskomitean toiminnassa korostuivat yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen ja valistustyö. Yhteistyöhön järjestöt ryhtyivät vuonna 1923 kouluttaakseen sivistyneitä keskiluokan naisia naispoliiseiksi tehtäviin, joihin kaavailtiin kuuluvaksi muun muassa ehkäisevä ja valvova työ tyttöjen parissa. Valkonauhaa ja Siveellisyyskomiteaa yhdisti niiden kristillinen ideologia, mutta varsinkin Siveellisyyskomitean toiminnassa lääkärit – järjestön tilaisuuksissa puhuneesta, sittemmin pohjoismaiden ensimmäiseksi naispuoliseksi lääketieteen professoriksi valitusta Laimi Leideniuksesta alkaen – olivat tärkeässä asemassa.⁵⁸

1920-luvun edetessä prostituution ja kaksinaismoralismin vastustaminen jäivät järjestöjen toiminnassa vähitellen syrjemmälle Valkonauhaliiton keskittyessä raittius-työhön ja Siveellisyyskomitean päähuomion siirtyessä yhä enemmän nuorison kasvatamiseen. Siveellisyyskomitean julkaisutoiminta oli kiihkeimmillään 1930-luvulla, jolloin se valisti äitejä, opettajia ja muita kasvattajia nuorison ”siveellisestä puhtaudesta”, kodeissa tapahtuvasta ”siveellisestä kasvatuksesta” ja seksuaalihygienian opetuksesta oppikouluissa. 1930-luvun loppua kohden Siveellisyyskomiteaa alkoivat kiinnostaa myös väestöpoliittiset kysymykset. Sodan aikana järjestö kantoi huolta kotirintaman siveellisyystilanteesta ja muun muassa lähetti puhujia eri puolilla maata jär-

⁵⁵ Käkikoski 1897 sit. Lähteenoja 1944, 17.

⁵⁶ Markkola 2002, 189–190.

⁵⁷ Lähteenoja 1944, 3.

⁵⁸ Siveellisyyskomitean toiminnasta: Lähteenoja 1944, 37–91; Korppi-Tommola 2001, 71–73; Siveellisyyskomitean julkaisuja 1–17. Suomen Valkonauhaliiton toiminnasta: Airo 1971; Hirvi 1992; Markkola 2002, 189–210; Eskelinen 2005.

jestettäviin tilaisuuksiin, joilla pyrittiin vahvistamaan kotirintaman kestävyyttä ”naisten kohdalta”.⁵⁹

Olympiakampanjan siteet porvarillisten naisjärjestöjen lähes puoli vuosisataa aiemmin aloittamaan, valistukseen, kasvatukseen ja valvontaan perustuvaan toimintaperinteeseen ovat monella tapaa ilmeisiä. Kantaessaan vastuuta suomalaisten naisten kiskäyttäytymisestä naisjärjestöt Siveellisyyskomitean ja Valkonauhan johdolla seurasivat naisellista kutsumusta toimia kansakunnan moraalisen selkärankana. Olympiakampanja noudatti tässä edelleen Valkonauhan aikoinaan motokseen muotoilemaa ”järjestäytyneen eli yhteiskunnallisen äitiyden”⁶⁰ periaatetta. Järjestöt näkivät vastuun naisten kiskäyttäytymisestä velvollisuudekseen ja katsoivat toimivansa Suomen kansainvälisen maineen – ja siten maan valtiollisen tulevaisuuden – hyväksi.

Tehtävänantonsa järjestöt katsoivat saaneensa ”lukemattomilta kodeilta ympäri maata” – kyse oli yhteisen hyvän ajamisesta ja kollektiivisen äidinvastuun ottamisesta myös tässä mielessä. Vastuunsa järjestöt kantoivat entisten periaatteidensa mukaisesti kasvatuksen ja hoivan – valistuksen ja huoltotyöksi kutsumansa valvonnan – keinoin. Valvontaan olisi kaivattu tukea virkapukuiselta naispoliisilta, mutta sellaisen puuttuessa haettiin vapaaehtoisia osallistumaan ”uhrautuvaa mieltä kysyvään mutta varmasti kiitolliseen huoltotyöhön”.⁶¹ Valvontaa tärkeämmässä asemassa oli kuitenkin kisojen alla aloitettu valistus. Jos valvonta olikin välttämätöntä, oli siveellisyydessä pohjimmiltaan kyse yksilöllisestä mielenlujuudesta maailman ja kiskaupungin houkutusten edessä. Jokaisen suomalaisen naisen velvollisuus oli pitää huolta oman toimintansa laadusta.

Naisjärjestöjen olympiakampanjan lähtökohta – ulkoisten puitteiden kuntoon laittamisen lisäksi ”meiltä isäntämaana vaaditaan sisäistä ryhtiä”⁶² – muistutti Käkikosken puolen vuosisadan takaista päiväkirjamerkintää. Valkonauhan julkaiseman kirjasen *Maaseudun tytär pääkaupungin portilla* olympiapainoksessa järjestön puheenjohtaja Hellin Mustala esitti, että naisilla oli olympialaisten yhteydessä tilaisuus näyttää olevansa heille ”uskottujen oikeuksien arvoisia”:

Saamme osoittaa oivaltavamme, että *vain se on todella vapaa ja itsenäinen, joka alistuu sisäiseen kuriin*, voittaa itsensä ja suorittaa tinkimättä velvollisuutensa. Se ei tule olemaan joka hetki niinkään yksinkertaista ja helppoa, varsinkaan jos nuori ihminen joutuu aivan vieraisissa ja uudenaikaisissa olosuhteissa suorittamaan tehtävänsä.

⁵⁹ Siveellisyyskomitean julkaisuja 1–17.

⁶⁰ Ks. Sulkunen 1987, 167.

⁶¹ Valkonauhan ja Siveellisyyskomitean kirje järjestöille kesäkuussa 1952 (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

⁶² Hellin Mustalan puheenvuoro, Suomen naisjärjestöjen keskusliiton vuosikokous 1952, liite vuosikokouksen pöytäkirjaan (SNKL C:1 Vuosikokoukset 1923–1960, KA).

Sillä ei riitä, että meiltä kysytään monenlaista tietoa ja taitoa, meiltä kysytään myös *lujaa siveellistä ryhtiä*.⁶³

Siveellinen ryhti ilmaisi tässä tietynlaista yksilöllisen vapauden ja yhteiskunnallisen velvollisuuden välistä suhdetta. Se määrittyi sisäisen ja ulkoisen vastakkainasettelun kautta mutta samalla yksilön yhteisöön sulauttaen.

Yksityiskohtaisia ohjeita siitä, mitä siveellinen ryhti tarkalleen ottaen käsitti, ei annettu. Se ei ollut varsinaisesti opittavissa oleva tieto tai taito vaan yhteisöllisen edun ja oman vastuuntunnon tiedostamista ja sisäistämistä sekä luopumista itsekkäistä pyrkimyksistä tämän edun nimissä. Nuorille naisille suunnatun valistuksen päämääränä se tarkoitti oikeaa vastuuntuntoa suhteessa omaan itseän ja tovereihin sekä itsekkään ja siksi vahingollisen nautinnonhalun välttämistä. Tässä mielessä se määrittyi osaksi nuorten naisten kasvua moraaliseen subjektiuteen, jossa olennaista oli kyky asettaa yleinen ja myös oma tulevaisuuden etu ”hetken huuman” edelle. Kyse oli naisten kansalaistumisen edellytyksistä. Siveellinen ryhti – yhteisöllisen velvollisuuden suorittaminen ja itsensä voittaminen – oli vapauden ja itsenäisyyden ansaitsemisen ehto. Sen nojalla nuoria naisia kasvatettiin mutta myös velvoitettiin moderniin kansalaisuuteen.⁶⁴ Kansalaisuus ei tässä määrittynyt liberaalien kansalaisoikeuksien vaan yhteisöllisten velvollisuuksien kautta ja perustui käsitykseen kollektiivisen kansallisen subjektin ensisijaisuudesta.⁶⁵ Vastuu omasta itsestä oli vastuuta yhteiskunnasta, ja vastaavasti yleinen etu oli pidemmän päälle myös yksilön oma etu. Yksilön etu ei ollut erotettavissa yhteisön edusta: naisten tuli tunnistaa oma kansallinen velvollisuutensa ja toimia sen mukaisesti, mutta ei vain yhteisen edun vaan myös oman vapautensa vuoksi. Samalla vain tämän velvollisuuden täyttäminen osoitti *a posteriori* naisen moraalisena itsenäisyyden – sen, ettei ulkopuolinen valvonta (olisi sittenkään) ollut tarpeen.

Korostaessaan, että ”[t]ämä kysymys on koko kansamme yhteinen, siinä täytyy kaikkien, niin naisten kuin miesten, nuorten ja vanhojen, ottaa vastuuta toisistaan”, naisjärjestöjen kampanja tuotti hierarkkisia eroja kansakunnan sisälle. Siinä missä ”rivinaisten” tehtävänä oli pitää huolta omasta siveellisyydestään, kampanja-aktiivit ottivat kantaakseen kollektiivisen vastuun (”lukemattomien kotien ympäri maata” tunteman huolen) kaikkien naisten siveellisyydestä. Näin tehdessään he asettautuivat itse (nais)kansalaisen asemaan. Jo ”kaltevalle pinnalle” joutuneiden ”naispoloisten” sijasta valistus ja valvonta kohdistettiin ”kunnan tyttöihin”. Olympiavalistuksen esimerkeissä maalta Helsinkiin matkaavat tytöt olivat ehkä hyvin kasvatettuja mutta

⁶³ Mustala 1952 (korostus MU).

⁶⁴ Ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995, 115–116.

⁶⁵ Yksilö- ja yhteisösubjektin suhteesta liberaaliin ja hegeliläis-snellmanilaiseen poliittiseen ontologiaan tai vastaavasti liberaaliin ja kommunitaristiseen (republikanistiseen) kansalaisuuden ideaaliin ks. esim. Pulkkinen 1996; Lister ym. 2007, 18–26.

yhtä kaikki kokemattomia, kansakoulun tai korkeintaan pari vuotta oppikoulua käyneitä puotiapulaisia ja kunnanvirkailijoita.⁶⁶ Nuorella tytöllä ei katsottu olevan riittävää arvostelukykyä, ja ymmärtämättömyydessään tämä saattaisi toimia toisin kuin mitä ”itse oli tarkoittanut”.⁶⁷ Siveellisen sortumisen uhkien nojalla valistajat – mm. lääke- ja oikeustieteessä koulutetut, poliittisesti etabloituneet, pääosin helsinkiläiset varttuneemmat naiset – oikeuttivat nuorempiin, vähän koulutettuihin maaseudun naisiin kohdistamansa suojelevan mutta myös ohjailevan seksuaalisen kontrollin. Samalla siveellisyyden käsitteen avulla rakennettiin olympiavalistuksessakin ”hierarkkista sisarusjärjestelmää”⁶⁸ määrittelemällä ensin naisten kansalaiskelpoisuuden kriteerit ja osoittamalla sitten ne, jotka eivät näitä kriteereitä täysin täyttäneet. Ottaessaan velvollisuudekseen toisten naisten seksuaalisuuden kontrollin valistajat pyrkivät todistamaan oman kelpoisuutensa kansalaisina, mutta kiistivät samalla nuorempien ja erityisesti maaseudun nuorten naisten täysivaltaisen kansalaisuuden.

Olympiavalistus kansallisen elinvoiman asialla

Naisjärjestöjen olympiakampanjan yhteydessä siveellinen ryhti sisäistettynä kurina (erotuksena ulkoa tulevasta kontrollista) merkitsi paitsi moraalista myös ruumiillista kuntoa ja kelpoisuutta. Kouluhallitusta sisäisen ryhdin kohottamisen ajankohtaisuudesta muistuttavassa kirjeessään Naisjärjestöjen Keskusliitto ja Siveellisyyden komitea peräänkuuluttivat koulunuorison ”fyysillisen ja moraalisen kunnan” suojelemista niiltä ”siveellisiltä ongelmilta ja vaaroilta”, joita olympialaisten saattoi odottaa tuovan tullessaan.⁶⁹ Siveellinen ryhti ilmaisi näin myös ruumiillista itsehallintaa, viettien hallintaa järjen voimalla.⁷⁰ Kun Suomen Kansan Ryhtiliike valmensi ”kansanmiehiä” viinanhimonsa hillintään, olympialaisten naisilta edellyttämä ruumiillinen itsehallinta kohdistui seksuaalisuuteen.

Lääkäriin sana olympialaisten edellä nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille ei – päinvastoin kuin Suomen Kansan Ryhtiliikkeen Hyvän käytöksen opas – ollut lajityypiltään niinkään käytösopas kuin seksuaalivalistuksellinen opaskirja. Siveellisyyden komitea oli käsitellyt seksuaalikasvatusta omissa julkaisuissaan 1920-luvulta alkaen ja puolustanut sen opetusta kouluissa. Järjestön aktiivit näkivät seksuaalikasvatuksen keinona vastustaa yhteiskunnallista rappiota, josta merkkejä olivat muun muassa ”lisääntyneet avioerot, rikollisuuden kasvaminen, laitton yhdyselämä, aviottomien lasten prosenttiluvun nousu, raskaudenkeskeytykset tuhoisine seurauksineen[,] lapsirajoitus

⁶⁶ Nimimerkin ”Sisko” [Elsa Mattila?] käsikirjoitus ”Mataraperän Maija-Leena” (SNKL Hc: 10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

⁶⁷ Paatero 1952, 4.

⁶⁸ Sulkunen 1987, 165.

⁶⁹ Kirje Kouluhallitukselle (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

⁷⁰ Ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995, 124–125, 134–135.

[ja sen] seurauksena väkiluvun kasvun pysähtyminen”.⁷¹ Siveellisyyskomitean toiminta myötäili näin Euroopassa vuosisadan alussa voimistunutta seksuaalihygieenistä näkemystä, joka perusteli ”kaikelle kansalle” suunnattua seksuaalikasvatusta sen väestön terveyttä ja elinvoimaa lisäävillä vaikutuksilla.⁷²

Seksuaalivalistuksen nopeasti 1900-luvun alussa saavuttamaa julkista asemaa on pidetty yhtenä selkeänä osoituksena lääketieteellisen tiedon vaikutuksesta seksuaalisuutta koskevaan ymmärrykseen: seksuaalisuus alettiin nähdä luonnollisena osana ihmisen biologiaa. Vaikenemisen, kieltojen ja kriminaalipoliittisen kontrollin sijasta lääketieteellinen tieto alettiin nyt nähdä tehokkaimpana keinona taistella ”saastuttavia” vaikutuksia vastaan. Lääketieteelliseen tietoon kuului käsitys seksuaalisuudesta ihmiselämän myönteisenä voimana, ja vaikka uudenlainen seksuaalikasvatus sisälsi edelleen varoituksia ja kauhukertomuksia, niiden ohella oli tärkeää, että seksuaalisuus esitettiin myönteisessä valossa. Mutta terveellisen ja vastuullisen vanhemmuuden asettaminen seksuaalisuuden myönteiseksi päämääräksi tarkoitti myös seksin hygienisointia ja seksuaalikasvatuksen ”eugenisointia”, missä seksuaalisuutta ei määritelty yksilön nautinnon lähteeksi vaan ennen muuta väestön laadun parantamisen välineeksi.⁷³

Seksuaalihygieniä kytki yksittäisen kansalaisen seksuaaliterveyden ja koko väestön hyvinvoinnin toisiinsa. Seksuaalivalistuksen avulla pyrittiin niin miehiä kuin naisiaikin ohjaamaan oman seksuaalisuutensa hallintaan. Naisten kohdalla tavoitteena oli ennen muuta naisen lisääntymiskyvyn ja -terveyden suojeleminen naisen omalta ruumiilliselta heikkoudelta ja tilapäisten sukupuolisuhteiden, sukupuolitautien, aviottoman äitiyden ja ”vääränlaisten” miesten sille aiheuttamilta uhkilta.⁷⁴ Ei ollut ”naisen yksityinen asia, miten hänen ruumiillinen terveytensä muodostuu”, kuten suomalaisen seksuaalihygieenisen valistuskirjallisuuden edelläkävijä Max Oker-Blom vuosisadan alussa kirjoitti, sillä naisen velvollisuus oli ”pyrkä siihen että – siltä varalta että hän tulisi antamaan elämän lapselle – hän voisi tälle antaa semmoisen äidin perinnön, joka on sekä itse lapselle että yhteiskunnalle eduksi”.⁷⁵ Kun seksuaalivalistus tunnusti naiset seksuaalisiksi olennoiksi, se vastuutti nämä oman ruumiinsa suojeluun yhteiskunnallisen edun ja ”kansakunnan terveellisen edistymisen”⁷⁶ nimissä. Se opetti naisia oman terveytensä ja tulevaisuutensa suojeluun, mutta sen päämääränä oli velvoittaa naiset suojelemaan koko yhteiskuntaa väestökadon ja heikon perinnön sille aiheuttamilta vaaroilta. Naisten seksuaaliterveyttä uhkaavilla vaaroilla nähtiin olevan suora yhteys syntyvyyteen ja väestön määrään mutta myös väestön terveyteen ja yhteiskunnan

⁷¹ Lähteenoja 1944, 76–80. Lähteenoja viittaa tässä Siveellisyyskomitean varapuheenjohtajan Hellin Mustalan vuonna 1934 järjestön neuvottelukokouksessa pitämään alustukseen.

⁷² Helén 1997, 175–177; Helén & Yesilova 2003, 236; Mort 2000/1987, 128.

⁷³ Mort 2000/1987, 144–164.

⁷⁴ Helén 1997, 192–199.

⁷⁵ Oker-Blom 1904, sit. Helén 1997, 199.

⁷⁶ Oker-Blom 1909 sit. Helén 1997, 199.

sosiaalisiin ongelmiin. Niinpä naisten seksuaalisuus oli avainasemassa, kun yhteiskuntaa pyrittiin suojelemaan sitä uhkaavilta sisäisiltä vaaroilta.⁷⁷

Useissa Euroopan maissa ensimmäisen maailmansodan aiheuttamien väestötappioiden herättämä väestöpoliittinen huoli nousi huippuunsa toisen maailmansodan aikana. Väkiluku ymmärrettiin kansallisen olemassaolon ehdoksi, kansakunnan elinvoiman mittariksi, valtion taloudellisen nousun edellytykseksi ja sotilaallisen voiman olennaiseksi määreeksi.⁷⁸ Suomessa väestönkasvuun tähdännyt sosiaalipoliittinen ajattelu virisi toden teolla 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa ja kulminoitui Väestöliiton perustamiseen vuonna 1941.⁷⁹ Väestöliiton perustajajäseniin kuului myös Siveellisyyskomitean pitkäaikainen puheenjohtaja, hermo- ja mieliteuteihin erikoistunut lääkäri, sosiaalihuollon virkamies, ”äitiyspakkauksen äiti” ja kokoomuksen kansanedustaja Rakel Jalas, jonka kynästä monet järjestön seksuaalikasvatusta käsittelevät tekstit olivat peräisin.⁸⁰ Vuonna 1941 ilmestyneessä, Siveellisyyskomitean valistustoiminnan käyttöön tarkoitettussa kirjassaan *Sukuelämä terveeksi* Jalas tähdensi aviollisen sukupuolielämän kansallista merkitystä. Jalas perusteli ”sukuelämän terveydestä” annettavan ”järkevä” opetuksen tähdellisyyttä juuri väestöpoliittisilla syillä ja katsoi sen olevan ”omiaan edistämään terveen, vastuuntuntoisen kansan lisääntymistä”.⁸¹

Salme Paateron laatimaa Siveellisyyskomitean olympiajulkaisua on tarkasteltava tätä 1900-luvun alun taustaa vasten. Paatero oli naistentautien erikoislääkäri ja näyttää seuranneen Siveellisyyskomitean puheenjohtajuudesta juuri olympialaisten kynnyksellä luopuneen Jalaksen tehtävää järjestön seksuaalikasvatuksen asiantuntijana ja lopulta myös puheenjohtajana.⁸² *Lääkärin sana olympialaisten edellä nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille* pyrki ennen muuta valistamaan nuoria naisia (opettajien ja valvojen välityksellä) tilapäisten, avioliittoa edeltävien sukupuolisuhteiden vaaroista: sukupuolitaudeista, raskauden mahdollisuudesta ja sen ”rikollisesta keskeyttämisestä”.⁸³ Paatero muistutti, että ”ihmisen sukupuoliolemuksessa piilevien suurten voimien” kuluttaminen ”hetkellisen nautinnon” huumaan oli tuhlausta ja tuhoisaa

⁷⁷ Helén 1997, 192–202; ks. myös Helén & Yesilova 2003 ja 2006, Meskus 2003.

⁷⁸ Esim. Hietala 1985s, 159; Helén 1997, 38.

⁷⁹ Helén 1997, 37–39; Nätkin 1997, 69.

⁸⁰ Nätkin 1997, 84–88; Helén 1997, 212–222; Rakel Jalaksen elämäntyöstä ks. myös Arno Forsius: Rakel Jalas – psykiatri sosiaali- ja väestöpolitiikan kehittäjänä.

<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rakjalas.html> (viitattu 19.12.2008).

⁸¹ Jalas 1941, 29–30. Siveellisyyskomitean historiikissa tämä WSOY:n kustantama kirja on luettu järjestön omien julkaisujen joukkoon (Lähteenoja 1944, 88–89).

⁸² Paateron esitelmiä seksuaalihygieniasta (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA); Korppi-Tommola 2001, 133.

⁸³ Paatero 1952, 5–6. Ennen vuotta 1950 raskauden keskeyttämistä säädeltiin rikoslaitilla; 1950 voimaan astunut aborttilaki antoi lääkäreille laillisen oikeuden raskauden keskeyttämiseen ”naisen suostumuksella [...] kun raskauden jatkuminen tai lapsen synnyttäminen [...] aiheuttaisi [naisen] [...] terveydelle vakavan vaaran” (sit. Helén 1997, 35). Abortti sallittiin myös, jos lapsen oli syytä olettaa perivän mielisairauden, tylsä- tai vähämielisyyden tai parantumattoman ruumiillisen sairauden (mt. 42, alaviite).

niin ”kestävän perheonnen”, lasten tulevaisuuden kuin naisen oman terveyden kannalta. Pahimmillaan ”keveään leikkihetkeen” antautunut ”naispoloinen” saattoi menettää ”mahdollisuuden koskaan myöhemmin saada lapsia, sitten kun hän ehkä naimisiin mentyyään niitä toivoisi”. Kaiken kaikkiaan kyse oli oppaan mukaan kauaskantoisista seuraamuksista: ”pitkäaikaisista kärsimyksistä” tai jopa ”elinikäisestä vauriosta”, koko elämään vaikuttavasta kohtalosta.

Lääkärin sana pyrki osoittamaan, että tilapäisistä sukupuolisuhteista pidättäytyminen oli nuorten naisten oma etu: avioliittoa edeltävästä seksistä kieltäytyminen näyttäytyi valistettavien omana valintana – mikään ei estänyt näitä siihen ryhtymästä, jos nämä vain olivat valmiit kantamaan tekojensa (väistämättöminä ja peruuttamattomina esitetyt) seuraukset.⁸⁴ Seksuaalikasvatuksen polarisoidussa kuvastossa naimattomien naisten vapaus valita seksuaalisen pidättyväisyyden ja nautinnon välillä oli kuitenkin lopulta näennäistä, sillä avioliittoon rajatun seksuaalisuuden ja sen suoman perheonnen vaihtoehtoja olivat lähinnä sairaus, jopa kuolema, tai vähintään aviottoman äitiyden häpeä ja syllisyys oman lapsen tulevaisuuden vahingoittamisesta jo ennen tämän syntymää. Valistus esitettiin lääketieteen auktoriteetilla, ja tieteellinen tieto valjastettiin siinä naisten seksuaalisuuden kontrollin välineeksi.⁸⁵ *Lääkärin sanan* päämääränä olikin paitsi naisten itsensä myös yhteiskunnan suojeleminen avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden, sukupuolitautien ja aborttien sille aiheuttamilta vaaroilta. Vaikka toimenpiteet esitettiin siinä valossa, että niiden päämääränä oli suojella naisia itseään, oli niiden tarkoituksena myös yhteiskunnan suojeleminen naisilta. Kyse ei lopulta ollut niinkään naisten seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta kuin naisten seksuaalisuuden valjastamisesta kansakunnan väestöllisen jatkuvuuden käyttöön.

1950-luvun alun kontekstissa, jossa sodan päättymisestä ei ollut kulunut vielä kymmentäkään vuotta, velvoite sukupuolitautien, aviottomien lasten ja abortin välttämisestä on ymmärrettävä suhteessa naisten kansallisesti määriteltyyn tehtävään synnyttää uusia, terveitä sukupolvia. Vaikka sodanjälkeinen syntyvyyden nousu oli 1950-luvulla vähitellen muuttamassa sosiaalipolitiikan painopistettä väestön vähene-
misen ehkäisemisestä perheiden hyvinvointiin⁸⁶, ei se tarkoittanut synnyttämiseen liittyvän kansallisen velvoitteen hellittämistä. Syntyvyyden kasvu voidaan pikemmin ottaa jopa osoituksena synnytysvelvoitteeseen liittyvän normin hegemonisoitumisesta. Esimerkiksi 1940-, 1950- ja 1960-luvulla synnyttäneiden naisten omaelämäkertoja tutkinut Ritva Nätkin on huomauttanut, että vaikka naiset eivät annakaan suurelle lapsiluvulle ”selvästi ilmaistuja väestöpoliittisia vaikuttimia”, naiset kirjoittivat äitiydestä ”usein samoin termein kuin väestöpoliittiset asiantuntijat ja ammattilai-

⁸⁴ Ks. myös Mort 2000/1987, 124, 128, 139.

⁸⁵ Mort 2000/1987, 139.

⁸⁶ Helén 1997, 235–243; Alapuro & Alestalo 1992, 139.

set”.⁸⁷ Tätä samoin kuin sitä, miten vähän naiset kirjoittavat aborteista muuten kuin sivustaseuraajan asemasta, voidaan pitää osoituksena paitsi kirjoittajien ”suomalaisuushenkisestä, suorastaan isänmaallisesta ja vastuullisesta asenteesta”⁸⁸ myös väestöpoliittisten normien siirtymisestä osaksi naisten subjektiutta ja käsitystä omasta itsestään. Syntyvyyden kasvu ei myöskään välittömästi poistanut syntyvyyden alenemista yhteiskuntapoliittisten huolten listalta. Niinpä esimerkiksi kirjansa *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne* vuonna 1952 ilmestyneessä toisessa painoksessa Heikki Waris käsitteli syntyvyyden alenemista, sen syitä ja sitä ehkäisevää sosiaalipolitiikkaa vielä yli kolmenkymmenen sivun verran.⁸⁹ Tärkeimmiksi hedelmättömyyttä aiheuttaviksi välittömiksi tekijöiksi Wariskin nimesi abortin ja sukupuolitaudit.⁹⁰

Nuoret naiset oli kasvatettava ymmärtämään ”tilapäisten sukupuolisuhteiden” potentiaaliset seuraukset – aviottomat lapset tai vaihtoehtoisesti sukupuolitautilien ja abortin aiheuttama lapsettomuus – jotta nämä tarvittaessa osaisivat punnita itsekästä ”hetkellistä nautintoa” suhteessa sekä omaan että Suomen kansan tulevaisuuteen:

Tilapäisiin sukupuolisuhteisiin suhtaudutaan usein kevyesti, pidetään niitä vain viattomana leikkinä ja nuorisolle asiaankuuluvina. Tämä on kuitenkin täydellinen erehdys, siinä tuhlataan hetkellisen nautinnon takia ihmisen sukupuoliolemuksessa piilevät suuret voimat, jotka ovat tarkoitettut kestävän perheonnen pohjaksi.⁹¹

Siinä missä Hilda Käkikoski kirjoitti aikanaan ”salattujen lähteiden” puhdistamisesta, lääkäri Paateron ”nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille” kirjoittamassa opaskirjassa puoli vuosisataa myöhemmin kyse oli ”piilevien voimien” hallinnasta ja niiden oikeanlaisesta suuntaamisesta.

Sodan jälkeisinä vuosina ilmestyneet avioliitto-oppaat korostivat yleisesti – avioerojen ennaltaehkäisyn nimissä – aviopuolisoiden seksuaalisen tyydytyksen merkitystä avioliiton onnellisuudelle ja onnistumiselle.⁹² Rakel Jalaksen (1941, 15) mukaan ”sukuelämän oikea ja terve ratkaisu” muodostui ”terveestä avioelämästä” ja ”pysyvistä kodeista”. Se oli terveen ja vahvan yhteiskunnan edellytys, kun taas ”väärä ratkaisu” olisi ollut alku koko yhteiskunnan turmiolle. Niin Jalaksen esittämä ”terve avioelämä” kuin Paateron ”kestävä perheoni” tarkoittivat nekin myös seksuaalista tyydytystä. ”Oikea ratkaisu” ei toisin sanoen enää merkinnyt niinkään seksuaalisuuteen liittyvän nautinnon kieltämistä kuin nautinnon rajaamista avioliittoon.⁹³ Vain

⁸⁷ Nätkin 1997, 171–173.

⁸⁸ Nätkin 1997, 173.

⁸⁹ Waris 1952/1948, 216–249.

⁹⁰ Waris 1952/1948, 232.

⁹¹ Paatero 1952, 4–5.

⁹² Friberg & Vuoma 1986, 99–107.

⁹³ Aviollisuuden normista sodanjälkeisessä väestöpolitiikassa ks. myös Friberg & Vuoma 1986, 125; Helén 1997, 250–254. Osittain kyse oli siitä, että monogaaminen heteroseksuaalisuus ymmärrettiin ihmisevoluution ja rodullisen kehityksen huipuna, johon verrattuna kaikki muut seksuaalisuuden

avioliiton puitteissa olisivat ”ihmisen sukupuoliolemuksessa piilevät suuret voimat” – kuten Paatero asian ilmaisi – valjastettavissa inhimillisen kulttuurin ja väestön uusintamisen käyttövoimaksi. Tässä asiayhteydessä se, mikä esitettiin naisten omana etuna, oli vain vaivoin jos lainkaan erotettavissa siitä, minkä katsottiin olevan edullista yhteisen hyvän, yhteiskunnallisen järjestyksen ja kansakunnan väestöllisen tulevaisuuden kannalta.

Monessa mielessä *Lääkärin sana* ei olennaisesti eronnut muusta nuorille naisille tarkoitettusta seksuaalivalistuksesta, joka 1950-luvun alussa teroitti lukijoilleen, ettei avioliiton ensisijaisena tarkoituksena ollut yksilön onni vaan yhteinen hyvä.⁹⁴ Ulkomaisten kisavieraiden läsnäolon painotus toi siihen kuitenkin omat olennaiset vivahteensa. Totutusta eroavat olosuhteet sekä suomalaisten tyttöjen oletettu ”ulkolaisuuden ihailu” ja ”romantiikan kaipuu” aiheuttivat pelkoa siitä, että riski hairahtua olisi olympialaisten yhteydessä tavallista suurempi.⁹⁵ Ei toki voitu väittää, että ”jokaisessa vieraassa väijy[isi] vaara”, mutta vaaran mahdollisuudesta oli oltava tietoinen. Sen vuoksi nuorten naisten oli syytä pitää mielessään, ”että ulkomaalaisen kohteliaisuudenosoitus ei ole samaa kuin rakkaudentunnustus, eikä hänen rakkaudentunnustuksensa samaa kuin kosinta”.⁹⁶ Mutta jos suhde uhkasikin miehen ulkomaalaisuuden takia jäädä helpommin tilapäiseksi, ei avioliittoakaan voitu valistuksessa pitää vartenotettavana vaihtoehtona. Seksuaalisuutta, joka ei ole tähdännyt lisääntymiseen, on nationalistisessa diskurssissa pidetty epäisänmaallisena ja siksi moraalittomana⁹⁷, mutta reproduktiivinenkin seksuaalisuus oli paitsi aviollisesti myös kansallisesti rajattu.

Seksuaalisuuden kytkemisessä avioliiton avulla yhteiskunnalliseen järjestykseen oli kyse paitsi aviollisen normin tuottamisesta, myös kansakunnan rajojen määrittelyn prosessista – kansakunnan määrittelystä nyt nimenomaan biologiseksi ja orgaaniseksi kokonaisuudeksi, ei niinkään moraaliyhteisöksi kuten Snellmanin aikana. Väestöpoliittinen huoli tuotti kansallisuusaatteen mukaista rajanvetoa suvereneiksi ja toisistaan erillisiksi katsottujen kansallisvaltioiden välille. Näiden kokonaisuuksien välinen vertailu oli huolen yksi keskeinen elementti.⁹⁸ Kun esimerkiksi Suomessa vuonna 1941 pelättiin, että ”meitä on liian vähän”⁹⁹, aiheutui pelko ”meidän” suhteuttamisesta toiseen kansalliseen kokonaisuuteen, Neuvostoliittoon, joka sodan kontekstissa kaiken lisäksi muodosti välittömän uhkan suomalaiskansallisen ”meidän” olemassaololle.

muodot olivat merkki jonkin asteisesta jälkeenjääneisyydestä (Mort 2000/1987, 148; Helén 1997, 174).

⁹⁴ Männistö 2003, 132.

⁹⁵ Paatero 1952, 4.

⁹⁶ Paatero 1952, 6.

⁹⁷ Ks. esim. Sommer 1990, 87; Stoler 2002, 155.

⁹⁸ Kansainvälisestä vertailusta nationalismin olennaisena periaatteena ja rakennusaineena ks. Kettunen 2008.

⁹⁹ Väinö Tanner 1940 sit. Helén 1997, 38.

Määrällisen vertailun edellytyksenä puolestaan oli laadullinen erottelu ”meidän” ja muiden välillä; huoli väestöstä kohdistui ihmiskunnan kokonaisuuden sijasta kulloinkin vain oman, kansallisen erityislaadun perusteella määritellyn ihmiskunnan osan säilymiseen.

Nuorille naisille suunnatun seksuaalivalistuksen kansallisia rajoja muokkaava funktio korostui entisestään olympialaisten yhteydessä. Kansainvälisessä kontekstissa juuri se, että naisten tehtävä ei ollut vain synnyttää vaan synnyttää Suomelle¹⁰⁰, nousi erityisellä tavalla relevantiksi kysymykseksi. Kansainvälinen konteksti tuo esille sen, ettei naisen kyky synnyttää Suomelle ollut vain naisesta itsestään lähtöisin. Vaikka äiti olikin ”kansakunnan elämän lähde”, jonka tehtävänä oli ylläpitää ja kasvattaa kansakunnan työ- ja sotimiskykyistä väestöä¹⁰¹, ei äiti ollut tätä yksinään ja itsenäisesti vaan ainoastaan suhteessa avioliiton muodostamaan kehukseen. Aviomiehen puuttuminen tykkänään oli tulevalle äidille ongelma, mutta tärkeä oli myös aviomiehen kansallisuus. Se inhimillinen kulttuuri, jota aviollisen sukupuolielämän tuli edistää, ja se väestö, jota näin saatettiin uusintaa¹⁰², määrittivät molemmat kansallisvaltion rajojen mukaan. Aviopuolison ulkomaalainen passi tarkoitti väistämättä sitä, että suomalaisen naisen synnyttämät lapset koituisivat jonkin toisen kansallisvaltion eduksi. Äiti antoi lapselle elämän, mutta avioliitossa syntyneen lapsen kansalaisuus määrittyi isän kansalaisuuden perusteella.¹⁰³ Suomalaisen naisen ”asevelvollisuus”, kuten Jalas äitiyden velvoitetta kutsui¹⁰⁴, oli suoritettavissa vain yhdessä suomalaisen miehen kanssa. Tässä suomalaisen kansallisvaltion rajojen määrittelyn prosessissa luokka, rotu ja kolonialismin jälkeensä jättämä maantiede olivat olennaisia erottelevia tekijöitä. Kuten seuraavassa luvussa käy ilmi, olympialaistenkin yhteydessä ongelmalliseksi kategoriaksi muodostuivat ennen mutta ”etelämaalaiset miehet”.

Maan maineen yhteydessä naisten siveellisyyden suhde kansakuntaan oli symbolinen: naisten tehtävä oli esittää ja edustaa maataan siveellisesti ulkomaisten ja ulkomaalaisten silmissä. Maine tarkoitti tässä ”kulttuurimaan” mainetta, jolla – kuten seuraavassa luvussa tulee esille – oli myös rodulliset konnotaationsa. Mutta siveellisen ryhdin korostaminen satoi naiset kansakuntaan myös ruumiillisesti ”kestävän perheonnen”, yhteiskunnallisen järjestyksen ja kansallisen jatkuvuuden nimissä. Kisatöihin saapuville nuorille naisille suunnattu kieltävä käsky ”Älä petä isänmaatasi ja koti-

¹⁰⁰ Naisten reproduktiotehtävän kansallisesta määrittelystä ks. esim. Helén 1997, Nätkin 1997. Tämä ei luonnollisesti ole ollut mikään suomalainen erityispiirre, vaan nationalismin ydintä kautta linjan. Ks. esim. Yuval-Davis 1997, 26–38.

¹⁰¹ Helén 1997, 48, joka viittaa tässä Elsa Enäjärvi-Haavion kirjoitukseen *Terveystieteissä* vuonna 1948.

¹⁰² Ks. Helén 1997, 250.

¹⁰³ Ks. luku 2 vuoden 1941 kansalaisuuslaista ja Suomen kansalaisuuden määräytymisestä syntymän perusteella.

¹⁰⁴ Jalas 1941, 42.

seutuasi – ole ryhdikäs Suomen nainen!”¹⁰⁵ on ymmärrettävissä molemmin tavoin, kysymyksenä paitsi moraalisesta lujuudesta ja maan maineen vartioinnista, myös nuorten naisten terveyden ja sen myötä koko Suomen tulevaisuuden vaalimisesta. Feministisessä nationalismintutkimuksessa nationalismiin on usein ajateltu yksinomaan kontrolloivan ja tukahduttavan naisten seksuaalisuutta. Olympiavalmistelut antavat kuitenkin vihjeitä myös toisenlaiseen tulkintaan. Naisten ja kansakunnan välisen siveellisen siteen korostaminen oli omiaan seksualisoimaan suomalaisten naisten ja ulkomaisten kisavieraiden välisen suhteen ennen ensimmäisenkään kisavieraan saapumista maahan. Tämän seurauksena kisojen aikana sinänsä varsin viatonkin käytös kuten vaikkapa nimikirjoitusten metsästäminen kisakylän porteilla nähtiin naisten osalta seksuaalisena.

¹⁰⁵ Lentolehtinen *Suomen nainen on nyt koko maailman valokeilassa* ja kaduilla jaettavat ”varoituskortit” (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

5 Etelämaalaisia miehiä...

Helsingin olympialaisiin saapui 5 859 urheilijaa kaikkiaan 69 maasta; joukossa 574 naista.¹ Osallistujia tuli kaikilta mantereilta; uusia maita olivat Neuvostoliiton, Israelin ja Kiinan lisäksi muun muassa Bahamasaaret, Guatemala, Nigeria ja Kultarannikko.² Siihen, mitkä maat Helsingin olympialaisiin osallistuivat ja minkä maalaisia matkailijoita Suomeen kisojen vuoksi saapui, vaikuttivat ensinnäkin toisen maailmansodan lopputulos ja kylmän sodan poliittiset voimasuhteet, kun nyt sekä Saksa että Neuvostoliitto haluttiin mukaan, päinvastoin kuin neljä vuotta aiemmin Lontoon olympialaisissa. Neuvostoliiton poliittisten matkustusrajoitusten vuoksi sieltä ei kuitenkaan saapunut Suomeen urheilijoiden lisäksi juuri muita matkailijoita, ja urheilijatkin majoitettiin omaan kisakyläänsä. Toiseksi myös eurooppalaisten valtioiden muualla maailmassa harjoittamalla kolonialismilla oli osallistujamaiden valikoitumiseen välillinen vaikutuksensa, sillä joukosta puuttuivat nimenomaan Afrikan maat Egyptiä, Etelä-Afrikkaa ja kahta Ison-Britannian siirtomaata, Kultarannikkoa ja Nigeriää, lukuun ottamatta. Naisia oli urheilijoista vain kymmenisen prosenttia. Naisien urheilu ei nauttinut miesten urheilun kaltaista arvostusta eikä kilpaurheilua vielä oikein pidetty naisille sopivana. Todennäköisesti naisia oli myös muiden kisavieraiden joukossa miehiä vähemmän, sillä matkustamiseen liitettiin merkityksiä, jotka nähtiin uhkaksi naisille tai sille, minkälaisia naisten kuului olla.

Kisojen päätyttyä yksi suomalaisten ylpeydenaiheista oli se, että ”[t]äällä pienessä Suomessa on jokainen urheilija, länsivaltoihin lukeutuva tai niin sanotun itäblokin edustaja, keltaiset, punaiset, ruskeat ja valkoiset, kaikki tunteneet olevansa tervetulleita [ja s]amanarvoisia”.³ Kisavieraiden ”värikkyys” ja ulkonäkö olivat yksi kisakirjoittelun lempiaiheita. *Uuden Suomen* pakinoitsija Crillon (Armas J. Pulla) toki muistutti, että

¹ Kolkka 1955, 243.

² Osallistujamaista ks. Kolkka 1955, 32; Raevuori 1952:14; Wickström 2002, 59–62; Kansainvälisen Olympiakomitean verkkosivut, <http://www.olympic.org/>.

³ *Etelä-Suomen Sanomat* 4.8.1952.

”esim. Espanjassa [tapaa] ihmisiä, jotka menisivät alkuasukkaista Iisalmella, ja Vaasassa kansalaisia, joita kukaan ei erottaisi barcelonalaisista Barcelonan katu-
vilinearissa”, mutta hänkään ei kiistänyt, etteikö ”n.s. kansallisia tyyppejä” olisi ollut
olemassa.⁴ Näitä ”kansallisia tyyppejä” kuvattiin erilaisiin kansallisiin ”väreihin” –
maantieteelliseen etäisyyteen, pukeutumistyyliin ja ihon, hiusten tai silmien väriin
liittyvin määrein.

Kisakirjoittelussa suomalaisten suhde väriin määrittyi pääasiassa kahdella tavalla.
Yhtäältä vieraista maista saapuvat matkailijat toivat tervetullutta kansainvälistä ilmettä
ja eloa Suomen ”harmaan pääkaupungin” katukuvaan.⁵ ”Vastikään heinäseipään
juurelta”⁶ kaupunkiin saapuneet suomalaiset näyttivät kadulla vastaantulevia värikä-
kkeitä vieraita tuijottaessaan värittömiltä ja provinsiaalisilta. Se, ettei eksotiikka enää
kisojen päättyessä saanut suomalaisten päitä kääntymään, saatettiin näin ollen nähdä
merkkinä suomalaisten kansainvälistymisestä:

He tulivat, näkivät, lähtivät ja me jäimme tänne. Todellakin me jäimme [...] ja kai-
ken päätyminen ja vieraitten poistuminen tapahtui liian äkisti, juuri kun olimme
tottumassa siihen, että kähärätukkainen neekeri, turbaanipäinen intialainen ja
sombbreroasuinen meksikolainen olivat niin tavallisia ilmiöitä, ettemme enää
vaivautuneet taaksemme katsomaan, juuri kun olimme päässeet pois tästä ja
monesta muusta joustamattomasta eleestämme.⁷

Hopeapeilin tapa rinnastaa ”turbaanipäinen intialainen” ja ”sombbreroasuinen meksiko-
lainen” ilmaisuun, jota on pidettävä selkeästi nimenomaan rotuun viittaavana, kertoo
kansallisten ja rodullisten erotteluiden semanttisesta läheisyydestä. Kansallisuudet
tulkittiin ”rotujen” kaltaisiksi, ja ”n-sanalla”⁸ nimetyt ihmiset esitettiin ikään kuin
yhtenä kansakuntana (mikä toisaalta tarkoitti myös, että nämä nähtiin yksinomaan
rodun viitekehityksessä, vailla kansallisia eroja). Kansallisuus ja ”rotu” kytkettiin
toisiinsa etenkin silloin, kun puheen aiheena olivat ”etelämaalaiset” kisavieraat.

Toisaalta suomalaisten ”värittömyys” – erotuksena kisavieraiden eksoottisuudesta
– on ymmärrettävissä tavanomaisuuden tai normaaliuden tuomana näkymättömyy-
tenä, valkoisuutena.⁹ Suhteessa ruotsalaisiin tai vaikkapa englantilaisiin suomalaisten

⁴ Crillon: Muukalaiset. *Uusi Suomi* 9.7.1952.

⁵ Ks. tarkemmin luku 6.

⁶ *Uusi Suomi* 20.7.1952.

⁷ *Hopeapeili* 9/1952; ks. myös Hetemaa 1998, 29–31.

⁸ Sana ”neekeri”, päinvastoin kuin usein halutaan esittää, ei 1950-luvullakaan ollut neutraali, kuten tämän luvun kuluessa käy ilmi. Sen arvolatauksia sekä menneisyyden että nykypäivän käytössä tarkastelevassa artikkelissaan Anna Rastas (2007) puhuu systemaattisesti ”n-sanasta” välttääkseen sanan toistamisen kautta uusintamasta sen ilmaisemaa rasismia. Rastaa tavoin käytän sanaa ”neekeri” vain suorissa lainauksissa, mutta omassa analyysissäni pyrin välttämään sen toistoa käyttämällä muita ilmauksia.

⁹ Valkoisuudesta näkymättömänä normina ks. esim. Dyer 1997, 2–4, 8–14, 41–81. Valkoisuus on kuitenkin näkymätöntä ainoastaan hegemonisesta valkoisesta positiosta käsin (Ahmed 2004; 2007).

valkoisuus oli 1950-luvun alussa edelleen jossain määrin kiistanalainen tai ainakin vakuuttelua vaativa asia. Värikkäät kisavieraat tarjosivat suomalaisille tilaisuuden asettua luokiteltavan sijasta luokittelijan asemaan. Aiempien vuosikymmenten rotu-teorioissa suomalaiset oli säännönmukaisesti rajattu valkoisen eurooppalaisen ”rodun” ulkopuolelle ja määritelty milloin turanilaiseen, milloin mongoliseen tai itäbalttilaiseen ”rotuun” kuuluviksi.¹⁰ ”Värikkäiden” olympiavieraiden kohtaaminen vaihtoi vertailun akselin itä–länsi-suunnasta pohjoisen ja etelän välille. Samalla se toi uuden ulottuvuuden suomalaisten rodulliseen identifiikaatioon.¹¹

Väriin lisäksi rodullisia eroja tehtiin esimerkiksi kisavieraiden eksoottisiin ruokalajeihin ja ruokailutapoihin viitaten. Kisakylässä ja kilpailupaikoilla ruokatarjoilussa oli pyritty mahdollisimman hyvin ottamaan huomioon eri maiden ruokakulttuurit. Tähän kiinnitti huomionsa myös *Helsingin Sanomien* pakinoitsija Arijoutsu, jonka kirjoitus ulkomaisten urheilijoiden ateriapalveluista¹² kääntyi ironian voimasta analyysiksi suomalaisten naisten kiinnostuksesta Kisakylän antimia kohtaan,

Nyt olemme henkilökohtaisesti kokenut, minkälainen on se maanpäällinen paratiisi, se unelmien lempeä lehto ja se ulkoministeri Edenin nimeä kantava yrttitarha, jonka portilla viehkeät impemme ovat seisonet sormi suussa jo parin viikon ajan [...]. Olemme näet käynyt siinä paljon puheen aihetta antaneessa Kisakylässä. [...] [E]nsi töiksemme lähdimme vilkaisuun, minkälainen huiske kävi Suomen suurimmassa ruokailuteltassa [...]. Ja sen kierroksen aikana me vihdoin opimme ymmärtämään, minkä vuoksi me suomalaiset olimme hävinneet nämä ikiomat olympiakisamme.

Ruokaa oli näet jos jonkinlaista ja jos millä mitalla ja mikäli kaikki [...] muuttui tosiaan energiaksi, niin jylläsi tässä ruokailuteltassa semmoiset määrät voimaa, että

¹⁰ Pitkään vaikutusvaltaisen teorian suomalaisten kuulumisesta ”mongolidiseen” eli keltaiseen ”päärotuun” loi 1700-luvun lopussa saksalainen Friedrich Blumenbach, ja ”keltaiseen rotuun” suomalaiset luokitteli 1800-luvun puolivälissä arjalaisuuden ylemmyyttä korostanut ranskalainen rotuteoreetikko Arthur de Gobineau. 1800-luvun alussa kehitetty turanilaisteoria esitti suomalaiset yhdeksi Euroopan kantanansoista, jotka sittemmin olivat saaneet väistyä voimakkaampien indoeurooppalaisten kansojen tieltä. Vuonna 1929 suomennetussa teoksessaan *Euroopan ihmisrodut ja kansat* ruotsalainen Rolf Nordenstreng katsoi suomalaisten edustavan vaaleaa ”itäbalttilaista rotua” erotuksena ”pohjoismaista rotua” olevista ruotsalaisista Tätä teoriaa kannatti myös suomalainen rotutieteilijä ja antropologi Kaarlo Hildén, joka korosti suomalaisten täten kuuluvan ”mongolidisen rodun” sijasta nimenomaan valkoiseen, ”europidiseen rotuun” (Kilpeläinen 1985, 165–166; Kemiläinen 1993, 139–144, 237–252.)

¹¹ Suomalaisten muuttumisesta ”keltaisista valkoisiksi” ja ”värillisistä värittömiksi” 1900-luvun puolivälissä ks. myös Ruuska 2004, 203, 209–212; Rastas 2005, 79–80. Esimerkiksi lähetykskirjallisuuden (Löytty 2006) ja matkakirjallisuuden (Kivinen 2003) kautta ei-eurooppalaisia vertauskohteita oli toki ollut tarjolla aiemminkin. Suomenruotsalaisen Saga Roosin Kongon-kuvauksista kirjoittavan Marika Kivisen mukaan ainakin kielitaitoisesta, keskiluokkaisesta suomenruotsalaisesta naisesta tuli Afrikassa eurooppalainen ja sen myötä valkoinen tavalla, jota suomalaisuus ei maailmansotien välillä vielä muuten tarjonnut.

¹² Kypylän kisakylän keittiössä valmistettiin latinalaisamerikkalaisen, brittiläis-amerikkalaisen, skandinaavisen, keskieuropalaisen ja ”orientaalisen” keittiön antimia, minkä lisäksi ranskalaisilla ja belgialaisilla oli oma yhteinen keittiönsä sekä italialaisilla ja israelilaisilla omansa (Kolkka 1955, 96).

sillä olisi pystynyt muuttamaan vaikkapa keskikokoisen valtion sisällissodan kulun. [...] Eksoottisten, vai eroottisiako lienevät olleet, maiden kisaravintolassa me viivähdimme tavallista pitempään, sillä tekipä mielempä kerrankin ottaa selville, mitä esimerkiksi chileläiset sisupussit tai libanonilaiset liukaskintut tai Panaman parhaimmisto yleensä syö. [...]

Kisakylän ravintolassa käytyämme me myös aloimme ymmärtää, minkävuoksi suomalaiset naiset kiertävät tätä seutua kuin kissa kuumaa puuroa. Kunniaksi tuommoinen kiinnostus vain on suomalaisille perheenemännille ja perheenemänniksi aikoville. Olemmehan jo vuosikausia toivoneet heidän havaitsevan, että suomalaisessa ruokavaliossa ja sen valmistamisessa on vielä paljonkin korjaamisen varaa.¹³

Eila Rantonen (1999b, 47–48) ja Leena-Majja Rossi (2003, 187–196) ovat kumpikin analysoineet tahoillaan sitä, miten ihmisten rinnastaminen ruokaan toimii rodullisen toiseuttamisen ja aineellistamisen välineenä. Arijoutsin kirjoituksessa eksoottiset ”toiset” olivat kuitenkin myös itse ruokailijan asemassa. Pakinan otsikon ja tekstin väliin jäi Karin pilapiirros paljasjalkaisesta, iholtaan kiiltävänmustaksi piirretystä ja stereotyyppisen afrikkalaisen oloisesta miesurheilijasta, joka ahnaan oloisesti ja ilman ruokailuvälineitä pistelee poskeensa jonkinlaista koipipalaa. Vuosisadan alun suomalaisissa Afrikka-kuvauksissa afrikkalaisuus yhdistettiin usein ahneuteen. Marjo Kaartisen mukaan afrikkalaiset esitettiin näin paitsi ”eläimellisinä” myös oletetun ahneutensa vuoksi syyllisinä maanosansa köyhyyteen ja kehittymättömyyteen.¹⁴ Kisakylän ruokatarjontaa käsittelevässä pakinassa ruoan määrällä ja maukkaudella selitettiin ulkomaalaisten vieraiden urheilukuntoa ja kyvykkyyttä verrattuna suomalaisten heikoksi osoittautuneeseen kisamenestykseen. Eksoottisten ruokapöytien ”antimet” nimettiin pakinassa suomalaisten naisten Kisakylään suuntaaman mielenkiinnon kohteeksi. Syy suomalaisten surkeaan urheilu- tai jopa sotakuntoon oli vastaavasti suomalaisten onnettomassa ruokavaliossa – ja suomalaisten naisten miestensä ruokavaliota kohtaan osoittamassa välinpitämättömydessä.

Silloin tällöin lehdistön ihmettelyn ja arvioinnin kohteena olivat erityisesti kisoihin saapuneet ulkomaalaiset naiset ja näiden milloin viehkeäksi, milloin ”omituisiksi” arvioitu ulkomuoto.¹⁵ Useammin kansallista tai rodullistettua eroa edustivat kuitenkin

¹³ Arijoutsin: Hyvää ruokahalua. *Helsingin Sanomat* 1.8.1952.

¹⁴ Kaartinen 2004, 84–87.

¹⁵ Esim. Suurkaupunki Helsinki. *Helsingin Sanomat* 20.7.1952; Ulkomailla Suomessa. *Kotiliesi* 16/1952; Tytöistä parhaat. *Suomen Kuvalehti* 30/1952. Suhtautuminen urheileviin naisiin oli 1900-luvun puolivälissä varsin ristiriitaista. Oppikoulussa liikuntaa opetettiin sen ”miehekkyyden” vuoksi tytöille poikia vähemmän aina 1960-luvulle saakka (Meinander 1992, 296), eikä esimerkiksi Lauri Pihkala vielä 1950-luvun alussa suostunut pitämään etenkin yleisurheilua naisille sopivana lajana juuri siksi, että siinä pärjäävät naiset olivat ”poikamaista ‘Latun Liisan’ tyyppiä” (Pihkala 1952, 172–173). Mutta ulkomaalaisiin urheilijainaisiin verrattaessa suomalaiset naisurheilijat saatettiin päinvastoin nähdä luonnollisina naisellina (Tervo 2001, 367–368). Toisaalta juuri ulkomaalaiset naisurheilijat olivat myös miesten seksualisoivan katseen kohteita. Esimerkiksi Pihkala arvioi Amsterdamin olympialaisten korkeushypyn amerikkalaisen kultamitalistin ”mitä hehkeimmäksi ja

miehet, joiksi myös *Hopeapeilin* ”sombbreroasuinen meksikolainen” ja ”turbaanipäinen intialainen” ovat päähineidensä perusteella tunnistettavissa. Rotu oli erotteleva periaate eritoten silloin kun puheenaiheena olivat suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten kisavieraiden väliset suhteet. Erilaisilla muka-kekseliäillä kielikuvilla pakinoitsijat vihjailivat eteläisten, usein Välimeren, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maiden miesten seksuaalisesta viehätysvoimasta ja intohimoisesta luonteenlaadusta:

Mutta suomalainen eeva, olipa sitten Sörnäisistä tai Pihtiputaalta, haluaa kispäivinä tyydyttää suuren romantiikan kaipuunsa. Ja mikä on tyydyttäessä, kun tänne saapuu tulisilta härkätaistelijoilta näyttäviä espanjalaisia, mustia kiharapäitä italialaisia ja englantilaisia ”mirrejä” ja argentiinalaisia donjuaneita.¹⁶

”Eksoottisen” ja ”eroottisen” äänteellinen samankaltaisuus antoi pakinoitsijoille mahdollisuuden vaivattomasti viitata suomalaisten naisten kisavieraita kohtaan osoittamaan kiinnostukseen ja liittää etelämaalaisuuteen seksuaalisia merkityksiä. 1900-luvun puolivälin sanakirjamääritelmien mukaan eroottinen ei tarkoittanut vain rakkautta ja rakkauselämää koskevaa adjektiivia vaan oli ymmärrettävissä myös ”lemmenhaluisen” synonyymiksi; eksoottisen synonyymejä taas olivat vierasmaalainen, kaukomainen tai etelämainen, ”omasta jyrkästi poikkeava; varsinkin trooppisista seuduista peräisin oleva tai niihin kuuluva” tai jokin sellainen, ”joka tekee vieraan, kotimaisista oloista jyrkästi poikkeavan vaikutuksen”.¹⁷ ”Eroottisen” merkityksellinen rinnastaminen sekä maantieteellisten että fyysisten ominaisuuksien perusteella vieraaksi määriteltyyn ”eksoottiseen” teki seksuaalisuudesta rodullisen eron merkin ja toisti rasistisen diskurssin yhtä perusteemaa rodullistettujen ”toisten” ylikorostuneesta seksuaalisuudesta. Samalla se kuitenkin teki eksoottisesta ”outoudesta” jotakin mielikuvitusta kiihottavaa, jopa puoleensa vetävää.¹⁸

Seksuaalisuuden ohella ”etelämaalaisuuteen” liitettiin erilaisia, heikkohermoisuuteen, riehaantuvuuteen ja väkivaltaisuuteen viittaavia ominaisuuksia. *Helsingin Sanomien* pakinoitsija Serp (kirjailija Seere Salminen) näki kisojen loppumetreillä isäntien ja vieraiden yhteiselon olevan vähitellen johtamassa molempien – mutta ”varsinkin noiden eteläisempien leveysasteiden vieraiden” – villiintymiseen. Villiintymisestä, Serpin sanoin ”riehaantumisesta”, tunnetuin esimerkki näyttäisi olleen suomalaisten naisten varsinkin muita kuin ”omaa rotua” olevia kisavieraita kohtaan osoittama kiinnostus:

simasuisimmaksi hempukaksi”, jonka ”notkeat ja pitkät kintut” olisivat olleet omiaan vaikkapa varieteen päänumerona (sit. Kokkonen 2008, 214n245).

¹⁶ Kamreerin käly [Marjatta Väänänen]: Kamreeri pelkää meidän naisten puolesta. *Viihka* 6/1952.

¹⁷ *Otavan Iso Tietosanakirja*, 4. p. 1963; *Nykysuomen sanakirja*, WSOY, 1951. Molemmat sanat esiintyivät suomennetuissa muodoissaan ensimmäistä kertaa Agathon Meurmanin sivistyssanakirjassa vuodelta 1884 (Kaisa Häkkinen: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*, WSOY 2004).

¹⁸ Esim. Löytty 2006, 242.

Geimit loppuu, hulina hiljenee, ja me voimme ruveta elää löntystelemään taas tavallisin arki-ilmein.

Ja eiköhän olekin jo aika. Tuntuu melkein siltä kuin sekä isäntien että vieraiden hermot alkaisivat olla vähän liian kireällä. Kaksi viikkoa on melkoinen aika pitää paraatihymyä huulilla.

Varsinkin noiden eteläisempien leveysasteiden vieraiden hermot alkavat pingotua sitä mukaa kuin viileä olympiasää muuttuu tavalliseksi suomalaiseksi mätäkuun sääksi. Mitä maks, kun itse jalot urheilijat, joiden pitäisi seurata olympia-parooni Coubertinin oppia, että tärkeintä ei ole voittaminen, vaan ylevä kilpailu, riehaantuvat tappelemaan keskenään kilpakentillä ja halleissa, niin että poliisilla on täysi työ selvittää, kuka pannaan lautoihin, kuka rautoihin.

Onpa näkynyt merkkejä siitä, että suomalaisetkin alkavat osoittaa riehaantumisen merkkejä. Emme puhu nyt Kisakylän ”puskatytöistä”, joita yleinen, terve mielipide paheksuu ankarasti. (”Olisi pysyttävä sentään edes omassa rodussa”, lausahti muuan vapaamielinen herrakin.)¹⁹

Serp esitti näin ”roturajan” ylittävän seksuaalisen mielenkiinnon ei vain yleisen ”terveen” mielipiteen vaan myös tavanomaista liberaalimpien näkemysten vastaisena.

Eritellessään niitä seikkoja, jotka ”kisojen aikana voivat yhteensattuessaan helposti johtaa nuoren ihmisen hairahtumaan oikealta tieltä” myös Suomen Naisten Kansallisen Siveellisyyskomitean olympialaisia varten julkaisema opas *Lääkäriin sana olympialaisten edellä nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille* määritteli etelämaisyyden ja seksuaalisuuden toisiinsa liittyviksi ominaisuuksiksi. Totutusta poikkeavien olosuhteiden ja uteliaisuuden, suomalaisille ominaisen ulkolaisuuden ihailun ja nuorten tyttöjen romantiikan kaipuun sekä ymmärtämättömyyden ja sitä lisäävän alkoholin käytön lisäksi opas varoitti lukijoitaan ”ulkomaalaisen erilaisuudesta”, erityisesti etelämaalaisen miehen ”herkemmästä sukupuolisesta syttyväsyydestä”.²⁰ Siinä missä lehtikirjoittelussa seksuaalisuus rodullisen eron merkinä esiintyi osana vertailua eri maiden miesurheilijoiden osoittaman voiman ja kuntoisuuden välillä, liittyi se Siveellisyyskomitean oppaassa käsitykseen seksuaaliterveydestä kansakunnan elinvoiman yhtenä keskeisenä elementtinä.

Naisjärjestöjen olympiakampanja ja muu olympialaisten aikainen kirjoittelu suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten kisavieraiden välisistä suhteista tarjoaa ikkunan tarkastella sitä, miten seksuaalisuutta ja rotua koskevat käsitykset ovat Suomessa(kin) kietoutuneet yhteen – artikuloituneet yhdessä ja saaneet määreensä suhteessa toisiinsa ja toistensa kautta. Ylikansallisen historian näkökulmasta olympialaiset ovat esimerkki juuri sellaisesta kontaktivyohtykkeestä (Pratt 1992), jonka vaiku-

¹⁹ Serpentiinejä, *Helsingin Sanomat* 3.8.1952. Tappelulla Serp lienee viitannut Uruguayn koripallojoukkueen otteluissa sattuneisiin välikohtauksiin, joita pidettiin nimenomaan uruguaylaisten aiheuttamina (ks. esim. Raevuori 2002, 180–181; Wickström 2002, 117, 126).

²⁰ Paatero 1952, 2–4.

tuksesta maantieteellisesti tai ajallisesti hyvinkin kaukaa lähtöisin olevat luokittelut ovat tulleet määrittämään myös suomalaista identiteettiä ja suomalaisuuden kriteereitä.

Rotu olympialaisten historiassa

Kotikisojen avajaispäivänä *Helsingin Sanomat* muistutti lukijoitaan siitä, että alkuperäisen aatteen mukaisesti olympialaisissa kilpailtiin yksilöllisistä suorituksista, ei maiden välisestä paremmuudesta. Helsinkiin oli lehden mukaan ”julistettu erityinen olympialainen sopu kisojen rauhallisen luonteen korostamiseksi”.²¹ *Uusi Suomi* esitti sekin tahollaan, että enemmän kuin ”urheilijavalioiden” keskinäinen mittelo, olympialaiset olivat ”välikkappale urheilun kehittämiseksi kansojen ystävyyttä palvelevaksi kestäväksi siteeksi”.²² Näillä kannanotoillaan lehdet pyrkivät sulkemaan kylmän sodan poliittiset jännitteet kisojen ulkopuolelle.²³

Kansojen välinen kilpailu ei kuitenkaan ole ollut olympia-aatteelle vierasta; pikemminkin olympialaisten suosio on pitkälti perustunut juuri niiden nationalistiseen käyttövoimaan.²⁴ Suomalaista urheilunationalismia tutkineen Jouko Kokkonen (2008, 19) mukaan olympialaisista kehittyi 1900-luvun alussa nopeasti areena kansakuntien välisen paremmuuden vertailuun: ne antoivat rauhanomaisen mahdollisuuden väestöjen sotakuntoisuuden mittaamiseen ja kansakunnan voiman näyttämiseen. Toisen maailmansodan jälkeen olympiaurheilun rooli kansallisuusaatteen ”viattomana” kanavana vielä korostui, kun sota oli saattanut nationalismin virallisena politiikkana huonoon huutoon (mt., 245).

Suomessakin olympialaisia oli tietoisesti käytetty kansallis-poliittisten päämäärien ajamiseen vähintään siitä lähtien, kun Suomea vuonna 1912 oli Tukholman olympiamenestyksellä markkinoitu vahvana, Venäjältä erillisenä ja itsenäisyyden ansaitsevana kansakuntana.²⁵ Tukholman menestyksen yhteydessä suomalaisten mieliä olivat lämmittäneet myös ulkomailta kantautuneet arviot suomalaisten ”hyvistä rotuominaisuuksista”, joita urheilun ajateltiin osaltaan edelleen jalostavan. Urheilun voimalla ”Suomen niemelle” saatettaisiin kasvattaa ”pystypäinen, luja kansa, joka uskaliaana ja rohkeana kulkee tietään maailman kansojen rinnalla”.²⁶ Tämän kaltaisilla luonnehdinnoilla korostettiin myös urheilun kansanterveydellistä merkitystä ja sen roolia nuorten miesten sotakuntoisuuden kohottajana.²⁷ Urheilulla oli tärkeä roolinsa esimerkiksi

²¹ *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 19.7.1952, myös pääkirjoitus 26.7.1952; *Aamulehti* 26.7.1952, pääkirjoitus (sit. *Helsingin Sanomat* 27.7.1952).

²² *Uusi Suomi*, pääkirjoitus 19.7.1952.

²³ Ks. myös Kokkonen 2008, 257.

²⁴ Tervo 2002, 335; Meinander 2004, 438; Kokkonen 2008 passim.

²⁵ Tervo 2002, 335, 339; Meinander 2004, 238; Kokkonen 2008, 66–75.

²⁶ *Suomen Urheilulehti* 1912 sit. Kokkonen 2008, 82–83.

²⁷ Meinander 2004, 440–444; Kokkonen 2008, 82–84, 138–139; Vasara 1999.

Suojeluskuntaliikkeessä, missä järjestön urheiluosaston pitkäaikainen päällikkö Lauri Pihkala piti kansan karaisemista urheilun keinoin tärkeänä väestön laadullisen parantamisen keinona.²⁸

Urheilun kansanterveydellinen ja sotilaallinen funktio ei ollutkaan vain sen kyvyssä nostattaa kansallismieltä ja puolustustahtoa, vaan – kuten Henrik Meinander (2004, 440) asian on ilmaissut – urheilumenestykset myös ”viestivät suomalaisen ihmisrodun erityistä etevyyttä ja suorituskykyä, sen kykyä käyttää alkukantaista voimaansa nykyajan vaatimusten mukaan”. Kotikisojen alla Lauri Pihkala muisteli Suomen aiempia urheilusaavutuksia, mutta epäili samalla, että olympialaisten kasvun ja kaupallistumisen myötä niiden kyky mitata ”kansojen liikkumakuntoa” ja terveyttä oli enemmän tai vähemmän mennyttä.²⁹ Joiltakin tätä uskoa kuitenkin vielä löytyi:

Suomen nuoriso! [...] Kansamme katsoo teihin, Suomen urheiluväki, niinä riipaisevina sekunnin murto-osina, jolloin olympiavoittojen ja -mitalien kohtalot ratkaistaan. Silloin kestää ja voittaa se ja sen kansakunnan edustaja, jonka hermot ovat terveimmät, lihaskimput vetreimmät, voittamisen tahto lujin – ja jotka ovat eläneet terveintä elämää.³⁰

Kisojen avajaispäivänä julkaistussa yleisönosastokirjoituksessa urheilumenestys ymmärrettiin osoitukseksi suomalaisen väestön laadusta, ja tätä laatua mitattiin kansainvälisen vertailun avulla. Hermojen terveys, lihaskimppujen vetreys, voittamisen tahto ja terve elämä eivät olleet vain yksittäisen urheilijan vaan kokonaisen kansakunnan ominaisuuksia. Ne erottivat huippu-urheilijat omaan luokkaansa maan sisällä, mutta samalla ne toimivat myös kansojen välisen paremmuuden mittareina.

Aina Lontoon 1948 olympialaisiin asti Suomi oli osoittanut olevansa vähäväkisyystään huolimatta ”urheilun suurvalta”.³¹ Jouko Kokkonen onkin esittänyt, että urheilu ja siinä saavutettu menestys tarjosivat Suomessa mieluisan vaihtoehdon niille rotuluokituksille, joiden arvoasteikoilla suomalaiset oli aina mitattu vähemmän kelvollisiksi. Mongoliteorioiden vastaisesti suomalaisten urheilijoiden kansainvälisillä kilpailuilla osoittama väkevyys – ”kunto, kestävyys, voima ja uljuus”³² – toimi todisteena suomalaisten rodullisesta laadusta ja suorituskyvystä.³³ Mutta kotikisoihin tultaessa suomalaisen urheilun kulta-ajat olivat taakse jäänyttä aikaa: Suomen jouk-

²⁸ Hietala 1985a, 160. Pihkala esittikin 1920-luvun lopulla, ettei urheilu ”ainoastaan ole *niinkuin* sotaa, [...] se alkuperältään ja perusajatukseltaan on muinaisajan taisteluharjoitusta ja leikkisotaa” (sit. Vasara 1999, 79).

²⁹ Pihkala 1952, 25, 154.

³⁰ *Helsingin Sanomat*, yleisönosasto 19.7.1952.

³¹ Meinander 2004, Kokkonen 2008.

³² *Vaasa* 1920 sit. Kokkonen 2008, 139.

³³ Kokkonen 2008, 138–139; Meinander 2004, 440.

kueen menestys Lontoossa oli ollut vain varjo entisestä, eikä omistakaan kisoista kaikesta panostuksesta huolimatta oikein uskallettu odottaa sen kummempia tuloksia.³⁴

Lisäksi esimerkiksi Ruotsissa ja Yhdysvalloissa oli jo vuosisadan vaihteessa esitetty sellaisiakin puheenvuoroja, joiden mukaan urheilumenestystä oli pidettävä lähinnä alkukantaisuuden merkinä. Suomessa argumentti käänsi urheilusaavutusten kansallisen merkityksen pääläelleen – lisätodisteeksi suomalaisten oletetusta rodullisesta alemmuudesta.³⁵ Tästä näkökulmasta urheilumenestys ei kovin hyvin sopinut yhteen sivistyskansan aseman tavoittelun kanssa, ja niinpä olympialaisten alla koettu huoli Suomen maineesta näyttäytyy taas hieman toisenlaisessa valossa. Hyvä käytös ei ollut vain arvo sinänsä, vaan huoli maan maineesta perustui käsitykselle siitä, että se (länsi)maailman silmissä näyttäytyisi merkinä suomalaisen kulttuurin kehittyneisyydestä. Olympialaisten käytösvalmennuksesta huolehtineen Ryhtiliikkeen tunnuksena oli alun perin toiminut iskulause ”Oikea suomalainen mies ei esiinny humalassa, oikea suomalainen nainen ei siedä humalaisen seuraa.” Oikean miehen ja naisen määreistä ”suomalainen” oli pudotettu pois jo vuonna 1948 järjestettyyn Ryhtiviikkoon mennessä. Ryhtiviikolla levitetty lentolehtinen *Villi-ihmisen ikävääntorjuntaa* toi sen tilalle vastakkainasettelun ”sivistyskansojen” ja ”villikansojen” välillä. Sivistyskansat – Britannia, Ranska, Ruotsi ja Yhdysvallat³⁶ – eivät ”ryypänneet pökertyäkseen” vaan ”maistelivat piristykseen”. Kehitysasteeltaan kivikautisiin luolamiehiin verrattavat villikansat sitä vastoin tunnisti niiden ”tolkuttomista” juomatavoista. Tällaisia sivistyksen ”lapsenkengissä” kulkevia kansoja edustivat ”arabit ja aroslaavit”, Etelä-Amerikan vuoristointiaanit ja Siperian samojedit – sekä Euroopan villikansoista viimeinen, suomalaiset.³⁷ Sivistyskansan maineen tavoittelussa oli kyse tämän epäedullisen vertailuasetelman kumoamisesta. Onnistuneilla kisajärjestelyillä suomalaiset saattoivat todistaa olevansa pieni kansa, jolla yhtä kaikki oli ”suuret henkiset voimavarat” ja joka vastedes tultaisiin tuntemaan maailmalla ”peräänantamattomasta sisustaan” ja ”mielenlujuudestaan”.³⁸ Kisojen jälkeen saatettiinkin ylpeinä todeta suomalaisten kisaikäytöksen osoittaneen, että ”Suomen kansa [on] nyt polkenut loppuun lapsenkängensä. Se on muuttunut arvonsa ja kykynsä tuntevaksi sivistyskansaksi.”³⁹

Urheilumenestyksen merkitystä oli suomalaisessa 1900-luvun alkuvuosikymmenten urheilujournalismissa vähätelty myös mustien urheilijoiden kohdalla. Päinvastoin kuin suomalaisten urheilijoiden saavutuksista kirjoitettaessa mustien urheilijoiden menestys saatettiin esittää puhtaasti fyysisenä kykynä, osoituksena luonnonläheisyy-

³⁴ Kokkonen 2008, 261–273.

³⁵ Kokkonen 2008, 139–140.

³⁶ Vuonna 1948 Saksaa ei tässä yhteydessä tohdittu mainita, mutta olympialaisten käytösoppaan Goethe-sitaatin voitaneen katsoa palauttaneen myös saksalaiset sivistyskansojen joukkoon.

³⁷ Peltonen 2002, 38–40, 180–183.

³⁸ *Turun Sanomat* 27.7.1952 sit. Kokkonen 2008, 278.

³⁹ Kiitos ulkomaisille olympiavieraillemme. *Helsingin Sanomat* (Yleisöltä) 6.8.1952.

destä ja lämpimän ilmanalan edullisesta vaikutuksesta, jolla ei ollut mitään tekemistä henkisen kunnan ja kestävyuden kanssa.⁴⁰ Helsingin olympialaisten aikaan tämä tuli esille myös silloin, kun urheilumenestyksestä tai muista kansallisista ominaisuuksista puhuttiin suomalaisten naisten ja ulkomaisten kisavieraiden välisiin suhteisiin liittyen:

[S]uomalaisilla ei ole tähän saakka ollut tuuria. Mutta eiköhän ensi pyhänä saada sentään kolmoisvoitto maratoonilta. On näet siivotonta, että muut kansallisuudet uskaltavat ajatellakaan muuta kuin korkeintaan pronssia sellaisissa lajeissa kuin keihäs, 5 000 metriä ja 10 000 metriä. [...] Tulisipa ensi pyhäksi hyvä lumisade, niin nähtäisiin, kuis vieraiden äijien silloin kävisi! [...] Meillä ei ole siirtomaita eikä muutakaan neekeriasutusta. Mutta, jos vanhat merkit paikkansa pitävät, niin parinkymmenen vuoden kuluttua näistä olympiakisoista myöskin Suomella on omat kuuluisat sprintterinsä. [...] Ellei nyt olekaan kuumaverisiä, niin ainakin puoliverisiä. Siitä pitävät hyvät helsingittäremme huolen.⁴¹

Suomalaisten menestys pitkällä juoksumatkoilla oli nähty osoituksena kylmän ilmaston ja karun maan synnyttämästä suomalaisesta kansanluonteesta, joka nähtiin rauhallisena ja kontrolloituna. Vastaavasti eteläisempien, varsinkin afrikkalaisperäisten kansojen menestys pikamatkoilla laskettiin fyysisten ”rotuominaisuuksien” lisäksi näiden tunteikkaan eloisuuden ja kuumaan ilmanalaan sopeutuneen temperamentin tiliin.⁴²

Sen selvittämiseksi, mitä tekemistä tällä kaikella oli suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten kisavieraiden välisten suhteiden kanssa, on tarkasteltava niitä kahtalaisia merkityksiä, joita rotuun 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana Suomessakin liitettiin, sekä niiden yhteyttä seksuaalisuutta koskeviin käsityksiin. Seuraavassa jäljitän rodun kahtalaista historiaa tavalla, joka välillä tuntuu vievän varsin etäälle vuoden 1952 Helsingistä. Sen tarkoituksena on kuitenkin tuoda esille Helsingin olympialaisissa tehtyjen rodullisten erottelujen Suomen rajojen ulkopuolelle ulottuvia historioita. Tapa, jolla rodullisten luokitusten historia on kietoutunut yhteen rodullista degeneraatiota koskevien käsitysten kanssa osoittaa myös, ettei suomalaistenkaan suhdetta rotuun ja rodullisiin nimityksiin ei – päinvastoin kuin joskus halutaan esittää – voi pitää neutraalina tai viattomana. Rodulliset luokitukset suomalaisten ja ulkomaalaisten välillä saivat osan niille uskotusta selitysvoimasta kansakunnan sisällä muun muassa seksuaalisuuden perusteella tehtyjen laatuluokitusten nojalla. Toisaalta olympialaiset osoittavat senkin, miten paikallisia identiteettejä on rakennettu suhteessa globaaleihin hierarkioihin: kun etelämaalaiset ja romanit sekoitettiin tarkoituksellisesti keskenään, etelän ja pohjoisen välisen eronteon nojalla rakennettiin rodullistettua hierarkiaa myös Suomen sisällä.

⁴⁰ Tervo 2002, 345–348.

⁴¹ Jahvetti, *Suomen Sosialidemokraatti* 25.7.1952.

⁴² Tervo 2002, 348.

Rotuhygieniä väestön laadun mittarina

Suomen urheilullinen ”suurvaltakausi” ja urheilumenestyksen korostaminen väestön laadun mittarina osuivat samoille maailmansotien välisille vuosikymmenille, jotka olivat myös rotuhygieenisten keskusteluiden kulta-aikaa. Monissa puheenvuoroissa nämä teemat myös liitettiin toisiinsa, kun rotuhygieenisillä argumenteilla perusteltiin urheilun kansallisia päämääriä.⁴³

Siveellisyysskomiteassa vallalla ollut väestöpoliittinen ajattelu⁴⁴ koski väestön määrän lisäksi myös sen laatua. Esimerkiksi Rakel Jalas toivoi kirjassaan lisäystä nimenomaan terveen ja vastuuntuntoisen väestön määrään mutta näki samalla steriloidun tehokkaan soveltamisen välttämättömänä keinona ehkäistä ”heikon, sekä henkisesti että ruumiillisesti vajaamittaisen aineksen” kasvua väestön joukossa.⁴⁵ Jalas uskoi, että halu lisääntyä oli terveen ja elinkelpoisen kansan merkki, kun taas tahallinen lapsettomuus ja lapsiluvun tietoinen rajoittaminen olivat laajalle levitessään viesti kansan elinkelvottomuudesta – siitä, että ”sukuvietin perimmäinen tarkoitus, elämän jatkuminen edelleen lapsissa” oli ”kansalle kokonaisuudessaan” muuttunut vieraaksi.⁴⁶ Jalaksen ilmaisemat näkemykset väestön jakautumisesta periytyvien ominaisuuksiensa perusteella hyvään ja heikkoon ainekseen, väestön vähenemisestä merkinä sen elinkelvottomuudesta sekä käsitys siitä, että hyvä- ja heikkolaatuisen väestönosan suhteellisia osuuksia tulisi muuttaa niiden lisääntymiseen puuttamalla, ilmensivät senaikaisen rotuhygieenisen ajattelun lähtökohtia.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosien terveystalouden ohjenuorana oli Suomessakin ollut hygienia eli ennaltaehkäisevä terveydenhoito-oppi. Hygieniäopit kiinnittivät huomion ihmisten elintapojen ja elinympäristön terveydellisiin vaikutuksiin ja pyrkivät niihin puuttamalla kohentamaan väestön yleistä terveydentilaa.⁴⁷ Hygieeninen painotus säilyi suomalaisessa terveystaloudessa aina 1950-luvun alkuun saakka, mutta 1920-luvulta lähtien toimet kansakunnan elävän voiman pelastamiseksi siirtyivät elinoloista yksilöiden terveyteen ja hygieniasta rotuhygieniaan.⁴⁸ Pontimena suunnanmuutokselle toimi ensimmäinen maailmansota sekä Suomessa erityisesti

⁴³ Ks. esim. Mattila 1999, 58n143; Vasara 1999; Kokkonen 2008, 82–84, 137–145.

⁴⁴ Ks. luku 4.

⁴⁵ Jalas 1941, 29–30.

⁴⁶ Jalas 1941, 26–27.

⁴⁷ Harjula 2007, 16–39. Hygienian keinoja olivat erityisesti rahvaalle suunnattu valistus oikeista elämäntavoista ja puhtauden merkityksestä, ihmisten elinympäristön kohentaminen sekä yhteiskunnalliset reformit köyhyyden ja kurjuuden poistamiseksi eli sosiaalihygienia. Vaikka sukupuolitaudit – päinvastoin kuin hygienian päähuomion kohde, kulkutaudit – eivät näkyneet kuolleisuustilastoissa, pidettiin niiden seurauksia yhtä kaikki tuhoisina koko yhteiskunnan kannalta.

⁴⁸ Harjula 2007, 39–40, 135.

sisällissota, jota – kuten Minna Harjula kirjoittaa – pidettiin osoituksena siitä, ”ettei vaarallinen ollut ympäristö sinällään vaan yksilöt”.⁴⁹

1800-luvun loppuvuosina syntyneet ja 1910-luvulla läpimurtonsa tehneet rotuhygieeniset opit kulkeutuivat Suomeen ennen muuta seksuaalikysymyksiä käsittelevän kirjallisuuden välityksellä.⁵⁰ Siveellisyysskysymyksen yhteydessä naisliikkeenkin piirissä vastustettiin prostituutiota ja kaksinaismoralismia osittain juuri rotuhygieenisiin oppeihin vedoten, ja aina perustamisestaan lähtien siitä käytävään keskusteluun osallistuiivat tahoillaan myös Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyysskomitea ja Suomen Valkonauhaliitto.⁵¹ Markku Mattilan mukaan aina ei ollut kyse niinkään varsinaisista rotuhygienian tieteellisistä opeista kuin niiden mukaisista yleisemmistä ajatusmalleista. Onkin tärkeää huomata, että maailmansotien välillä rotuhygienia oli valtavirtadiskurssi, jota ei voida liittää vain johonkin tiettyyn poliittiseen suuntaukseen. Siihen liittyvät avioliittoa, seksuaalisuutta ja syntyvyyttä koskevat kysymykset kiinnostivat monia niin kirkon, valtionhallinnon, naisasian kuin lääketieteenkin piirissä. Eri tahojen vaikuttimet ja päämäärät eivät aina osuneet yksiin vaan saattoivat olla keskenään ristiriitaisiakin. Se, että rotuhygieniasta oli löydettävissä tieteellisesti perusteltua tukea hyvinkin erilaisille poliittisille tavoitteille, edesauttoi sen verrattain laajaa hyväksymistä.⁵²

Vaikka rotuhygienia tieteellisenä ohjelmana hautautui toisen maailmansodan raunioihin, sille ominaiset yleiset ajatusmallit ja sitä toistavat kulttuuriset representaatiot istuivat sitkeämmässä.⁵³ Esimerkiksi nuorille naisille suunnatun seksuaalivalistuksen argumenttien perusteissa – vaikkakaan ei välttämättä valistuksen ilmisisällössä – sen vaikutus on ollut nähtävissä sodan jälkeenkin. Salme Paatero ei olympialaisia varten kirjoittamassaan oppaassa argumentoinut rotuhygienian puolesta samalla tavalla eksplisiittisesti kuin Raakel Jalas kymmenen vuotta aiemmin. Silti Paateronkin opasta on tämän luvun loppuksi hyödyllistä tarkastella rotuhygieenisen ajattelun histo-

⁴⁹ Harjula 2007, 38, 39; ks. myös Mattila 1999, 100–107. Rotuhygienia ei silti Suomessakaan ollut vain oikeistolainen aate, vaan sillä oli kannattajansa myös vasemmistolaisissa piireissä (Mattila 1999, 81–82).

⁵⁰ Mattila 1999, 71.

⁵¹ Mattila 1999, 108–115. Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyysskomitean tilaisuuksissaan käyttämien puhujien listalta löytyy esimerkiksi suomalaisen rotuhygienian uranuurtajiin kuuluneen Harry Federleyn nimi (Lähteenoja 1944, 62). *Valkonauha*-lehden ensimmäisessä numerossa vuonna 1916 taas julkaistiin lääketieteen tohtori Laimi Leideniuksen rotuhygieniasta ja perinnöllisyyttä käsittelevä artikkeli, jossa Leidenius korosti yksilöiden vastuuta omasta perimästään. Kasvatuksen avulla heikonkin perimän omaavasta yksilöstä saattoi Leideniuksen mukaan tulla hyödyllinen yhteiskunnan jäsen, mutta yhteiskunnalla oli myös velvollisuus estää ”henkisesti ja ruumiillisesti aliarvoisten” yksilöiden mahdollisuus huonon perimänsä siirtämiseen edelleen uusille sukupolville. (Mattila 1999, 110.)

⁵² Mattila 1999 passim; Gerodetti 2006, 60–62, 81–82; Harjula 2007, 40–54; Meskus 2009, 45, 65.

⁵³ Rotuhygieenisen ajattelutavan esiintymisestä 1950-luvulla ks. esim. Hietala 1985a, 162; Mattila 1999, 41 ja 2005; Peltonen 2002, 51; Meskus 2009, 54–64. Nykyisen perinnöllisyysneuvonnan ja sikiöseulontojen taustalla olevan tieteellisen ajattelun jatkuvuuksista ja murroksista suhteessa rotuhygieeniseen ajatteluun ks. Meskus 2009 passim.

riallista kontekstia vasten – semminkin kun se ei tästä perinteestä pyrkinyt millään tavalla irrottautumaan.

Tieteellisen rotuhygienian (englanninkielisellä kielialueella eugeniikan) pohjalla oli Darwinin luonnonvalinnan teoria ja ajatus väestön laatuun liittyvien ominaisuuksien periytymisestä. Sen tunnetuimpiin oppi-isiin kuului Charles Darwinin serkku Francis Galton, joka määritteli oppinsa tarkoitukseksi tutkia ”tulevien sukupolvien [...] rodullisiin ominaisuuksiin vaikuttavia yhteiskunnallisia voimia”.⁵⁴ Rotuhygienian päämääränä oli näiden ominaisuuksien kontrolli ja säätely. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä siitä muotoutui eräänlainen yhteiskuntateknologinen metodi, joka määritteli yksilön arvon suhteessa yhteiskunnalliseen hyötyyn ja edistykseen. Tavoitteena oli edistää laadultaan parhaaksi – ja vastaavasti ehkäistä heikoksi – katsotun väestöosan lisääntymis- ja elinmahdollisuuksia, mikä kohdisti huomion ja toimenpiteet lisääntymiseen ja vanhemmuuteen. Huomiot yhteiskunnan ”heikkolaatuisten” väestöosien keskimääräistä suuremmasta hedelmällisyydestä ruokkivat pelkoja väestön laadun yleisestä heikkenemisestä. Keskeisessä asemassa rotuhygienisessä ajattelussa oli käsitys degeneraatiosta – siitä, että modernissa yhteiskunnassa luonnonvalinta ei enää toiminut, vaan luontaisen karsiutumisen sijasta laadullisesti heikot ominaisuudet pääsivät esimerkiksi hyväntekeväisyyden ansiosta periytymään ja kasautumaan, jolloin ne vähitellen rappeuttivat väestöä kokonaisuudessaan.⁵⁵

Degeraatio oli käsitteenä hyvin venyvä, sillä – kuten Markku Mattila (1999, 30) on huomauttanut – ”miltei mikä tahansa ilmiö [ja] poikkeavuus tai poikkeavuudeksi käsitetty voitiin nähdä degeneraation merkinä tai sen tuotteena”. Degeraatioksi saatettiin näin tulkita niin rikollisuus ja prostituutio, alkoholismi ja sairaudet kuin irtolaisuus ja työttömyyskin. Rajanveto perittyjen ja opittujen ominaisuuksien sekä ympäristön vaikutusten välillä oli usein häilyvää, ja biologisiksi määritellyt kategoriat olivat sosiaalisten, poliittisten, taloudellisten ja moraalisten arvostusten läpituokemia. Se laatu, jonka perusteella ihmiset rotuhygienian nojalla jaettiin yhtäältä hyvälaatuisiin, arvokkaisiin ja kelpollisiin ja toisaalta huonolaatuisiin, ala-arvoisiin ja kelvottomiin ei koskenut vain fyysisiä ja psyykkisiä vaan usein myös moraalisia ja sosiaalisia ominaisuuksia. Degeraation katsottiin kasautuvan sukupolvesta seuraavaan siirryttäessä. Varsinaisten mielisairauksien ja fyysisten kehityshäiriöiden ajateltiin näkyvän vasta kolmannessa tai neljännessä sukupolvessa, mutta jo ensimmäisessä ja toisessa sukupolvessa rappeutumisen uskottiin olevan havaittavissa muun muassa hermos-tuneisuutena, siveellisenä ryhdittömyytenä ja taipumuksena elosteluun.⁵⁶

Heikkolaatuiseksi katsotun väestön lisääntymisen estämiseen tähdänneen ”negatiivisen” rotuhygienian keinoja olivat ”alimittaisten” eristäminen laitoksiin, sterilisaatio,

⁵⁴ Galton 1906 sit. Mattila 1999, 13.

⁵⁵ Mattila 1999, 11–14, 27–34; Gerodetti 2006, 61–62; Harjula 2007, 40–43.

⁵⁶ Mattila 1999, 27–34; Harjula 2007, 40–46; Gerodetti 2006.

avioliittokiellot ja maahanmuuton ehkäiseminen.⁵⁷ Koska henkisen vajaamittaisuuden, köyhyyden ja hillittömän seksuaalisuuden nähtiin olevan yhteydessä toisiinsa, negatiivisen rotuhygienian kohteeksi valikoituneiden joukossa yliedustettuina olivat köyhäinhoidon varassa elävät aviottomat äidit, joiden oletettua seksuaalista holtittomuutta pidettiin todisteena näiden henkisestä alamittaisuudesta.⁵⁸ Negatiivista rotuhygieniaa kannattavia ääniä kuultiin niin Valkonauhan kuin Siveellisyyskomiteankin riveistä.⁵⁹ Sen vaikutus voidaan nähdä naisjärjestöjen toiminnan taustalla myös vuoden 1940 olympialaisiin valmistauduttaessa, jolloin Suomen Naisten Kansallisliiton Naispoliisikomitea järjesti ylimääräisen naispoliisikurssin naispuolisen irtolais- ja muun ”heikkolaatuisen” aineksen valvontaan.⁶⁰ Niin sanottu ”positiivinen” rotuhygienia puolestaan pyrki väestön laadun parantamiseen ennen muuta parhaalle väestönosalle suunnatun valistuksen sekä taloudellisten ja sosiaalisten kannustimien keinoin. Kuten naisjärjestöjen olympiakampanjassa 1952, sen kohteena olivat ”kunnon tytöt”, joita opetettiin suojaamaan lisääntymiskykyään sille haitallisilta vaikutteilta ja siten vaalimaan paitsi omaansa myös tulevien lastensa terveyttä.⁶¹

Kaiken kaikkiaan rotuhygienia määriteltiin yksilöiden velvollisuutena kansakuntaa – sen tulevia sukupolvia – kohtaan.⁶² Rotuhygienian normatiivisuus oli vahvasti biologisoivaa, ja seksuaalisuus oli yksi sen keskeisistä huomion kohteista. Degeneraatioteorian nojalla seksuaalinen aktiivisuus oli nähtävissä merkinä syvemmästä biologisperäisestä heikkoudesta, joka ei vain periytynyt sellaisenaan vaan oli periytyessään omiaan kasautumaan. Perheeseen ja lisääntymiseen kiinnittyvien normatiivisten rajojen ylittäminen ymmärrettiin nimenomaan yhteiskuntaa uhkaavaksi vaaratekijäksi. Kaiken lisäksi rotuhygienia määritteli seksuaalisen hillittömyyden nimenomaan rodulliseksi ominaisuudeksi.

⁵⁷ Esim. Harjula 2007, 46–53. Suomessa vuoden 1929 avioliittolain perusteella mielisairaus ja tylsämielisyys oli määritelty ehdottomiksi esteiksi avioliiton solmimiselle; lisäksi oli tarttuvaa sukupuolitauteja, kaatumatauteja ja synnynnäistä kuuromyökyä koskevia rajoituksia (Avioliittolaki 234/1929 11§, 12§ sit. Mattila 1999 liite 4). Alun perin 1935 säädettyä sterilisaatiolakia uudistettiin vuonna 1950 sen tehottomuuden vuoksi ja sellaisena se oli voimassa aina vuoteen 1970 asti (Mattila 1999, 337). Suomessa ei missään vaiheessa nähty tarvetta maahanmuuton rotuhygieeniseen kontrolliin, mutta sitä vastoin suomalaiset itse olivat tällaisen lainsäädännön kohteina Yhdysvaltoihin siirtolaisiksi pyrkiessään (Mattila 1996, 131–135).

⁵⁸ Harjula 2007, 45.

⁵⁹ Vuonna 1916 Valkonauhan vuosikokouksessa muun muassa vaadittiin kelvottoman aineksen avioliittojen kieltämistä ja 1930-luvulla sen piirissä kaivattiin myös sterilointia koskevaa keskustelua (Mattila 1999, 112, 118). Siveellisyyskomiteassa puolestaan esimerkiksi Rakel Jalas asettui varauksetta ”vajaamittaisen aineksen” lisääntymisen ehkäisemiseksi laaditun sterilointilain kannattajaksi (Jalas 1941, 29–30).

⁶⁰ *Suomen Naisten Työmailta* 1941, 25.

⁶¹ Mattila 1999, 17–18; Gerodetti 2006, 70, 81; ks. myös Helén 1997, 194, 240–241.

⁶² Esim. Harjula 2007, 41.

Rodullistetut erot ja luokitukset

Rotuhygienian yhteys ihmisryhmien välillä tehtäviin rodullisiin luokituksiin ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Esimerkiksi rotuhygienian suomalaisiin sovelluksiin perehtynyt Markku Mattila on pitänyt perusteltuna rotuhygienian tarkoittaman ”rodullisen laadukkuuden” käsitteellistä erottamista ”antropologisiksi roduiksi” kutsumistaan luokituksista⁶³, vaikka monin kohdin osoittaakin näiden käytännössä kietoutuneen toisiinsa.⁶⁴ Tässä erottelussa ”antropologinen rotu” tarkoittaa ihmiskunnan jakamista ryhmiin ”anatomisten, kielellisten, maantieteellisten tms. seikkojen” perusteella. Rotuhygieniaan sisältyvä rotu-sana ei sitä vastoin Mattilan (1996, 126–127) mukaan tarkoita ”sellaisia välittömästi silmin havaittavia antropologisen ’rodun’ ominaisuuksia kuin ihonväri vaan huolellisella tarkastelulla selville saatavia fyysisiä, psyykkisiä ja moraalisia ominaisuuksia ja kykyjä” ja niiden perusteella mitattavaa väestön sisäistä laadukkuutta. Mattilan pyrkimys on osoittaa, ettei rasismi ole seurausta rotuhygieniasta eikä rotuhygieniä välttämättä ole ollut rasistista siinä mielessä, että rodullista eroa olisi yleisesti käytetty sterilisaation perusteluna; pikemminkin kyse on toisilleen rinnakkaisista tavoista luoda biologiaan pohjautuvia kategorioita ja hierarkioita.⁶⁵

Mattilan argumentti liittyy ennen muuta rotuhygieniaan ja rodullisiin luokituksiin tieteellisinä oppeina ja käytäntöinä. Jos sitä vastoin rotua tarkastellaan yleisempinä ja arkisempina luokittelun käytäntöinä, on selvää, ettei väestöjen välisiä rotueroja koskevissa luokituksissa (”antropologisessa rodussa”) ole ollut kyse vain ”silmin havaittavista” ominaisuuksista vaan myös erilaisista fyysisistä, psyykkisistä ja moraalisista ominaisuuksista ja kyvyistä, joita ihmisiin näiden ihonvärin, kielen tai maantieteellisen paikan perusteella on kuvitelu voitavan liittää.⁶⁶ Lisäksi postkoloniaalinen tutkimus on kiinnittänyt huomiota ”rotueroja” ja väestön sisäisiä ”laatueroja” koskevien luokitusten historiallisiin kytköksiin, niihin liittyvien käsitysten yhteisiin historioihin. Vaikka rasismi ei olisikaan rotuhygieenisen ajattelutavan kausaalinen seuraus tai rotuhygieniä rasismin syytä, ovat ne käsitteinä ja käsityksinä historiallisesti muokkautuneet suhteessa toinen toiseensa.⁶⁷ Se, että esimerkiksi Francis Galton kirjoituksissaan vertaili myös ”antropologisten” rotujen keskinäisiä laatueroja ja oli kiinnostunut nimenomaan ”brittiläisen rodun” kyvykkyydestä⁶⁸, kertoo erilaisten rotu-käsitysten kietoutumisesta toisiinsa myös tieteen kentällä.

1500-luvulla rodulla tarkoitettiin Euroopassa usein perimää, yhteistä sukuperää ja polveutumista sekä joskus myös yhteisen historian tai alkuperän omaavien ihmisten

⁶³ Mattila 1996.

⁶⁴ Mattila 1999, 17, 100–107, 185–225; 2005.

⁶⁵ Mattila 1996, 135–136.

⁶⁶ Esim. Miles 1994/1989, Young 1995, Stoler 1995 ja 2002.

⁶⁷ Ks. myös Balibar 1991, 49.

⁶⁸ Mattila 1996, 126.

joukkoa.⁶⁹ 1600-luvulta 1700-luvulle rotua käytettiin Euroopan sisällä esimerkiksi maantieteellisen alueen hallinnan legitimoimiseen joko uskonnon tai maantieteellisen alkuperän nojalla. Eurooppalaisten löytö- ja valloitusretkien ja transatlanttisen orjakaupan myötä 1500-luvun alusta alkaen rotu toimi myös eurooppalaisten ja ei-eurooppalaisten välille ymmärretyn eron hierarkisoimisen välineenä. Rodullistettua hierarkiaa pidettiin osoituksena siitä, etteivät afrikkalaiset tai Amerikan alkuperäiskansat olleet moraaliltaan, älyltään tai muilta kyvyiltään kykeneviä itse hallitsemaan itseään.⁷⁰

Aina 1700-luvun lopulle asti keskeinen erotteleva tekijä eurooppalaisten ja ei-eurooppalaisten välillä oli uskonto: afrikkalaisten moraalialue ja viisautta, ihmisarvoa ja jopa inhimillisyyttä epäiltiin lähinnä sillä perustella, etteivät nämä uskoneet kristilliseen jumalaan.⁷¹ Biologian ja antropologian synty 1800-luvun vaihteessa antoi rodun käsitteelle uudenlaisen, tieteellistetyn sisällön.⁷² Siinä biologian käsitys ihmisen kehityskulusta alempien kehitysasteiden kautta aikuisuuteen yhdistyi eurooppalaisten ja ei-eurooppalaisten väkivaltaisten kohtaamisten muokkaamiin asenteisiin ja uskomuksiin.⁷³ Biologisessa kehitysteoriassa ihmisen muuttuminen lapsuudesta aikuisuuteen hahmotettiin vaiheittaiseksi kehityskuluksi. Antropologiassa tämä biologinen käsitys ihmisen ja koko ihmislajin kehityksestä yhdistyi näkemyksiin väestöryhmien välisistä eroista, jotka saatettiin selittää juuri tällaisina vaiheina koko ihmislajin ja sen sivilisaation kehityskulussa.⁷⁴ Niinpä tieteellisen rasmin isäksi kutsutun Robert Knoxin vuonna 1850 esittämän näkemyksen mukaan saksit olivat ihmislajin kehityksen mitta, johon verrattuna kaikki muut ihmispopulaatiot osoittivat jonkinlaista kehityksellistä poikkeavuutta.⁷⁵ Vielä sata vuotta myöhemmin, 1960-luvun puolivälissä saatettiin suomalaisessakin maantiedon oppikirjassa kolonialismi ja ”valkoisen miehen” globaali ”johtoasema” selittää sillä, että ”musta päärotu” oli jäänyt kehityksessä ”lapsen asteelle”.⁷⁶

1860-luvulla Darwinin evoluutioteoria edelleen lisäsi ”rotujen” välisen asteittaisen kehityksen tieteellistä uskottavuutta ja yleistä hyväksyttävyyttä. Kun darwinismia sovellettiin ihmisten välisiin suhteisiin ja yhteiskuntaan, huomio kiinnitettiin väestökokonaisuuksien ja -ryhmien väliseen olemassaolon taisteluun, jossa voittajina selvisivät rodullisesti ”laadukkaat” yhteiskuntaryhmät ja kansakunnat. Laadun, kehityksen ja degeneraation suhde kansakuntien sisällä ja toisaalta eri kansakuntien välillä ei

⁶⁹ Miles 1994/1989, 52; McWhorter 2004, 48.

⁷⁰ Isaksson & Jokisalo 2005, 56–59.

⁷¹ Isaksson & Jokisalo 2005, 64–65.

⁷² McWhorter 2004, 49; ks. myös Miles 1994/1989, 51.

⁷³ Isaksson ja Jokisalo 2005, 182–186.

⁷⁴ McWhorter 2004, 50; ks. myös Somerville 2000, 24.

⁷⁵ McWhorter 2004, 51–52.

⁷⁶ Isaksson & Jokisalo 2005, 45–46.

kuitenkaan ollut yksiviivainen. Eurooppalaiset kansat näkivät itsensä muita kansoja kehittyneempinä ja edistyneempinä, mutta eurooppalaisten yhteiskuntien sisällä degeneraation pelkoa aiheutti juuri tämä samainen kehittyneisyys, jonka takia – niin kuin rotuhygienian logiikka kuului – ”heikko aines” saattoi luonnonvalinnan vastaisesti jatkaa lisääntymistään. Ja toisin päin, vaikka ei-eurooppalaiset ”rodut” määriteltiin eurooppalaista ”rotua” kehittymättömämmiksi, paradoksaalisesti juuri tämän oletetun kehittymättömyyden takia niiden uskottiin olevan sitä elinvoimaisempia, väkiriikkaampia ja vahvempia. Yhtenä rotuhygienian perusteluna käytettiinkin juuri sitä, että ilman rotuhygieenistä väestön laadun parantamista oma kansa jäisi vieraiden – villien ja kehittymättömien – kansojen jalkoihin.⁷⁷

Jälkikoloniaalinen historiantutkimus on osoittanut, että rodun kaksi näennäisesti erillistä merkitystä kietoutuivat toisiinsa sen takaisinkytkennän välityksellä, jonka kolonialismi synnytti Euroopan ja sen toisilla mantereilla sijaitsevien siirtomaiden välille. Kun siirtomaiden hallintovirkamiehet matkustivat emämaasta siirtomaihin ja takaisin, heidän mukanaan liikkui myös ryhmien välisiä eroja ja erontekoja koskevat käsitykset. Samalla kun eurooppalaiset käsitykset yhteiskunnan ”sisäisistä vihollisista” – rotuhygienian näkökulmasta yhteiskunnalle vaarallisista yksilöistä – levisivät siirtomaihin, siirtyivät vastaavasti siirtomaahallintojen tavat luokitella alueensa väestö hallitsijoihin ja hallittaviin, eurooppalaisiin ja ei-eurooppalaisiin vähitellen osaksi eurooppalaisten kansallisvaltioiden hallinnan käytäntöjä.⁷⁸

Eurooppalaisuus ei siirtomaissa ollut mitenkään yksiselitteinen kategoria. Se oli jatkuvasti vaarassa liueta ja sekoittua paikalliseen, jolle sitä olisi jatkuvasti pönkitetty ja samalla – kuten Ann Laura Stoler (2002, 153) väittää – luotu uudelleen. Ihon värin lisäksi eurooppalaisuuden määreissä oli Stolerin mukaan kyse luokkaeroista ja seksuaalisuudesta, sivistyksestä ja sivilisaatiosta, kasvatuksesta ja koulutuksesta sekä moraalista ja sopivaisuudesta. Järjen ja viettien, itsekurin ja vaistojen sekä hillityn ja ylenpalttisen seksuaalisuuden vastakkainasettelu nousi keskeiseksi eronteoksi hallitsemaan oikeutettujen ja hallittavien välillä. Näiden kriteerien nojalla eurooppalaisuuden kategorian ulkopuolelle jätettiin siirtomaiden alkuperäisväestön lisäksi eurooppalaisten miesten ja paikallisten naisten jälkeläiset mutta myös köyhät valkoiset (mt., 157).

Kolonialismin seurauksena Euroopan ja siirtomaiden välille syntyneellä ”kontaktivyöhykkeellä” rodulliset erottelut esimerkiksi sivistyksen ja alkukantaisuuden tai hillityn ja säädyttömän seksuaalisuuden välillä liukuivat osaksi niitä kriteerejä, joilla kansallisvaltioiden sisällä erotettiin terveet sairaista, normaalit epänormaaleista ja suojeltavat niistä, joiden lisääntyminen oli estettävä ja jotka siten oli vähitellen tuhot-

⁷⁷ Somerville 2000, 23–24; McWhorter 2004, 51–52; Isaksson & Jokisalo 2005, 194–199; Mattila 1999, 33.

⁷⁸ Stoler 2002, 16; 1995, 75. Stoler viittaa tässä myös Foucault’n vuoden 1976 luentoisiin, jotka sittemmin on julkaistu teoksena *Society Must Be Defended* (1997).

tava (mt., 152–154). Ennen muuta tämä näkyy niissä moraalia, kunniallisuutta ja säädyllisyyttä korostavissa perusteissa, joilla porvarillinen keskiluokka määritteli omaa identiteettiään suhteessa degeneroituneiksi määrittelemiinsä alempiin ja ylempiin luokkiin. Robert Youngin (1995, 95) mukaan kolonialistien hellimä käsitys sivilisaatiosta (*civilization*) – esteettisestä, moraalista ja yhteiskunnallisen järjestyksen kehittyneisyydestä – yksinomaan valkoisten eurooppalaisten erityispiirteenä yhdistyikin Euroopan sisällä vaivatta sivistyksen (*cultivation*) käsitteeseen. Tämän yhteenkietoutumisen seurauksena eronteko valkoisuuden ja ei-valkoisuuden välillä ulottui ”rotujen” välisistä eronteista kansallisten yhteiskuntien sisäisiin luokkaeroihin.

Takaisinkytkennän seurauksena ”rotu” kansallisesti rajatun väestön sisäisenä ”laadukkuutena” ja ”rotu” globaalin mittakaavan luokitteluna fyysiseltä ilmiänsultaan erinäköisten ihmisten välillä kietoutuivat historiallisesti toisiinsa. Suomessa rodun kahden määritelmän kietoutumisesta toisiinsa kertoo esimerkiksi se, että suomalaisen rotuhygienian uranuurtaja Harry Federley olisi suomalaistumista ja ”ruotsalaisen heimon” katoamista vastaan taistelleen Florinin komitean sihteerinä mielellään nähty, että ”germaanisen rodun” edustajat olisi objektiivisesti kyetty erottamaan Suomen muusta väestöstä⁷⁹, tai se, että vuoden 1950 lakiuudistuksella tavoiteltu ”sterilointitoiminnan tehostuminen” näkyi erityisesti romanien, ennen muuta romaninaisten kohdalla.⁸⁰ Molemmissa tapauksissa kyse oli siitä, että sekä globaalissa hierarkiassa alemmille askelmille rankatut ”rodut” ja yhden väestön sisäinen, alempi ”rotuaines” määriteltiin keskenään samankaltaisin biologisoivin kriteerein, missä terveys, moraalisuus, rationaalisuus ja seksuaalinen pidättyväisyys nähtiin hierarkian yläpään, ja vastaavasti sairaus, moraalittomuus, irrationaalisuus ja seksuaalinen pidäkkeettömyys hierarkian alapään tunnusomaisina ominaisuuksina. Biologisoivien erontekojen rinnalla evolutiivinen käsitys perimästä, kehityksestä ja degeneraatiosta teki juuri lisääntymisestä molemmille tärkeän hallinnan, säätelyn ja kontrollin solmukohdan.

Ylirajainen seksuaalisuus ja sekoittumisen vaarat

Lisääntymisen ja varsinkin eurooppalaisten ja siirtomaiden alkuperäisväestön välisten seksuaalisten suhteiden hallinnointi oli Ann Stolerin (2002) mukaan yksi koloniaalisen järjestyksen keskeinen elementti. Stoler reitittää eurooppalaisen seksuaalisuuden historiaa kolonialismin historian kautta ja esittää, etteivät nämä seksuaalisuuden teknolo-

⁷⁹ Mattila 1998.

⁸⁰ Mattila 2005. Vaikka rotua ei ”rotuerojen” merkityksessä lakitekstissä sen paremmin kuin toimenpiteiden perusteissakaan mainittu steriloinnin perusteeksi, romanien etninen tausta ja perinne, suomalaisten viranomaisten silmissä epäsosiaalisiksi ja yhteiskunnanvastaiseksi mielletty elämäntapa sekä köyhyys, alhainen koulutustaso ja suomalaisten viranomaiskäytäntöjen ulkopuolella solmitut avioliitot nähtiin helposti sellaisiksi ”sosiaalisiksi syiksi”, joiden perusteella sterilisaatiouden lain nojalla oli mahdollinen.

giat ja diskurssit syntyneet yksinomaan Euroopan sisällä. Stolerin mukaan niiden muotoutuminen päinvastoin oli yhteydessä siirtomaiden hallinnollisiin käytäntöihin, joissa puolestaan rodulliset luokittelut ja seksuaalisten suhteiden hallinnointi kytkeytyivät tiiviisti toisiinsa, osin degeneraatioteorian välityksellä.⁸¹

1800-luvulla teoriat ”rotujen” alkuperästä olivat antropologien jatkuvan kädenväännön kohteena. Siinä missä polygeeninen, ihmisen monisyntyisyyttä korostava teoria selitti väestöjen välisiä eroja niiden erillisellä alkuperällä, monogeeninen teoria ihmislajin yhdestä, yhteisestä syntyperästä näki erojen syntyneen ajan myötä ilmaston, ympäristön ja elintapojen seurauksena.⁸² Kiistassa oli samalla kyse siitä, olivatko kahden eri ”rodun” yhteiset jälkeläiset kykeneviä lisääntymään keskenään, mikä teki seksuaalisuudesta olennaisen rodullisten erottelujen määrään.⁸³

Teoria eri ”rotujen” yhdestä ja samasta alkuperästä sai vahvistusta sekä evoluutio- teoriasta että eri roduiksi määriteltyjen väestöjen sekoittumisen tosiasiallisesta yleisty- misestä. Eri ”rotuja” (tai ”rotutyyppejä”) edustavien vanhempien jälkeläisten pääteltiin kuitenkin vähitellen degeneroituvan ja sen myötä kuolevan ennen pitkää suku- puuttoon.⁸⁴ Esimerkiksi Englannissa ”rotusekoituksia” pidettiin yleisesti fyysisiin epä- muodostumiin verrattavana haittana, ja ”puoliverisiksi” luokiteltujen tyttöjen nähtiin olevan erityisen alttiita synnyttämään aviottomia lapsia.⁸⁵ Mendelin teoriat perinnöllisyyden lainalaisuuksista ja genetiikan synty 1900-luvun alussa eivät välittö- mästi näkyneet ”rotusekoitusten” ja degeneraation välistä yhteyttä koskevissa käsityk- sissä. Degeneraation sijasta tosin alettiin puhua joko fyysisten ja psyykkisten ominai- suuksien tai yksilön ja ympäristön välisestä ”epäharmoniaasta”, jonka seurauksena eri ”rotua” olevien vanhempien jälkeläisten uskottiin olevan levottomia, tyytymättömiä, tehottomia ja siksi hyödyttömiä.⁸⁶ Kaikkia sekoituksia ei kuitenkaan nähty samalla tavalla ongelmallisina, vaan sekoittuminen oli sitä suurempi ongelma, mitä etäisem- mistä ”roduista” oli kysymys. Erityisen ongelmallisina esimerkiksi Englannissa pidet- tiin valkoisten naisten ja mustien miesten yhteisiä jälkeläisiä.⁸⁷

Siinä missä lisääntymisen kontrollin ja degeneraation ehkäisyn keskeisiä välineitä väestöjen sisällä olivat sterilisaatio, avioliittokiellot ja eugeenisin perustein myönnetty abortti sekä seksuaalivalistus ja avioliittoneuvonta, väestöjen välillä sääntely tapahtui siirtolaislakien ja ”rotujen” väliset avioliitot kieltävien lakien kautta. Esimerkiksi

⁸¹ Stoler 2002, 149–152.

⁸² Young 1995, 5-13, 47–48; Somerville 2000, 22–23; McWhorter 2005, 50. On huomattava, ettei ”rotujen” yhteisen alkuperän kannattaminen monogeneettisessä teoriassa implikoinut rotujen välistä tasa-arvoa, vaan ilmaston tuottamaa eroa pidettiin tuloksena valkoisen rodun kehittymisestä ja muiden degeneraatiosta.

⁸³ Young 1995 passim, erit. 6–22.

⁸⁴ Young 1995, 13–16.

⁸⁵ Bland 2007, 74–75.

⁸⁶ Bland 2007, 67; Somerville 2000, 31.

⁸⁷ Young 1995, 16–17; Bland 2007, 74–75.

Yhdysvalloissa siirtolaisuutta ryhdyttiin 1920-luvulla säätelemään rotuhygieenisin (eugeenisin) perustein.⁸⁸ Niin ikään avioliitot mustien ja valkoisten välillä olivat joissakin Yhdysvaltain osavaltiossa eugeenisin perustein lailla kiellettyjä. Ja vaikkei sterilointia käytettykään erityisesti mustan väestönosan lisääntymisen kontrolliin, sterilointipolitiikan yhtenä kohteena olivat ”roturajan” rikkoneet valkoiset naiset.⁸⁹

Suomessa pyrkimyksiä rotuhygieenisin perustein ehkäistä väestöryhmien välillä solmittavia avioliittoja esitettiin 1900-luvun alussa nimenomaan ruotsinkielisen väestön keskuudessa. Samfundet Folkhälsan i Svenska Finland -järjestön jakamien äidinpalkintojen ehtona 1900-luvun alussa oli molempien vanhempien kuuluminen ”ruotsalaiseen heimoon”.⁹⁰ Aira Kemiläisen (1993, 364) mukaan vielä 1930-luvulta on merkkejä siitä, ettei suomenruotsalaisissa piireissä avioliittoa ”alempirotuisen” suomalaisen kanssa ”sopinut ajatella”. Vaikka suomenkielisellä puolella asia ei käytännön tasolla koskaan konkretisoitunut, pidettiin ”rotujen” sekoittumista yhtä kaikki vaarana yhteiskunnalliselle järjestykselle.⁹¹ Sisällissodan vuonna 1918 sekoittumista pelättiin – ainakin valkoisten riveissä – uhkana kansan siveelliselle ryhdille:

Nykyaikainen rotututkimus näyttää osoittavan, että kahden kansan sekoittaminen vie kummankin rappeutumiseen[.] Terveeseen siveelliseen tajuntaan vaikuttaakin suorastaan vastenmieliseltä rodunsekoitusajatuskin. Vieras outo ulkomuoto, vieras kieli, vieraat tavat synnyttävät tuon vastenmielisen tunteen[.] Ja tulokset ovat sen mukaisia. Sekakansojen suurin heikkous on siveellisen ryhdin puutteessa.⁹²

Martti Pihkalan näkemys oli keskimääräistä kärjekkäämpi. Vastaavaa epäilystä sekoittumisen seurauksia kohtaan osoitti kuitenkin vielä 1900-luvun puolivälissä Heikki Waris, joka kirjassaan *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne* otti Keski- ja Etelä-Euroopan esimerkiksi maista, ”joissa on monenlaisia rotusekoituksia ja niistä johtuvia vaikeasti ratkaistavia yhteiskunnallisia pulmia”.⁹³ Ja samalla tavalla kuin Pihkala oli ollut vakuuttunut siitä, että ”meidän kansamme rotupuhtaana kansana on myös Euroopan vahvimpia kansoja”⁹⁴, katsoi Warisikin edelleen 1950-luvun alussa, että ”kansamme rodullista yhtenäisyyttä [on] pidettävä suurena voimana”⁹⁵. Näin tarkasteltuna ”rotu-

⁸⁸ Hietala 1985a; Kemiläinen 1993; Mattila 1998.

⁸⁹ Mattila 1996, 130–135; Dorr 1999.

⁹⁰ Hietala 1985a, 150.

⁹¹ Hietala 1985a, 155.

⁹² Martti Pihkala 1918 sit. Hietala 1985a, 157. Martti Pihkala oli edellä mainitun Lauri Pihkalan veli, joka veljensä tapaan toimi aktiivisesti suojeluskuntien perustamiseksi, johti lakonmurtamiseen tarkoitettua Vientirauha-järjestöä ja 1930-luvulla toimi Kansallisen Kokoomuksen kansanedustajana (Uola 2001).

⁹³ Waris 1952/1948, 24.

⁹⁴ Pihkala 1918 sit. Hietala 1985a, 157.

⁹⁵ Waris 1952/1948, 24.

rajat” ylittävä seksuaalisuus näyttäytyi epäisänmaallisena nimenomaan sen väestön laadulle aiheuttaman haitan takia.⁹⁶

Näitä näkemyksiä kommentoi myös Raoul Palmgren Yrjö Kilpeläisen kanssa olympialaisten aikaan käymässään pakinallisessa sananvaihdossa:

Löytyy tietysti sellaisia kansatieteilijöitä, jotka katsovat että kansallisuus- ja rotusekoitukset ovat kansan fyysilliselle ja henkiselle kehitykselle vain eduksi ja että aikaisempia venäläisiä, kiinalaisia ja saksalaisia kansanlisäyksiä on kaikin mokomin jatkettava amerikkalaisilla, brasilialaisilla, espanjalaisilla, korealaisilla ja neekerillisillä. On suuripiirteisiä kosmopoliitteja, jotka sanovat, että Suomen naisten aulius ulkomaisiin tuttavuuksiin on ilmaus kansallisesta ennakkoluulottomuudesta ja kansallisia näköaloja avartavaa. On erotiikanharrastajia, jotka vakuuttavat, että naisten näin saavuttamat kokemukset koituvat teknillisenä rikastumisena aikanaan myös kotimaisen mieskannan hyväksi.⁹⁷

Vaikka Palmgren ei asiaa tämän tarkemmin kommentoikaan, lukija ei kirjoituksen laajemman kontekstin⁹⁸ huomioon ottaen voi välttyä vaikutelmalta, ettei kirjoittaja sittenkään ole mainitsemiensa kansatieteilijöiden, ”suuripiirteisten” kosmopoliittien tai erotiikanharrastajien kanssa täysin samaa mieltä. Pikemminkin kirjoituksesta saa sen vaikutelman, että ”rotusekoitukset” – sen sijaan että olisivat kansalliselle kehitykselle tai sen ”mieskannalle” hyväksi – olivat juuri sitä porvarillisen ja länsimielisen yhteiskunnan ”mädännäisyyttä”, johon Kilpeläinen⁹⁹ Palmgrenille osoittamassaan vastauksessa viittasi. Pari päivää myöhemminhän Kilpeläinen itse lausui jäävänsä odottelemaan niitä, jos ei ”kuumaverisiä, niin ainakin puoliverisiä” sprinttereitä, joita Suomen maajoukkueeseen olympialaisten jäljiltä olisi tiedossa.¹⁰⁰

Heikki Waris nojautui näkemyksissään ”rotujen” sekoittumisesta Kaarlo Hildéniin, joka korosti rodun, kielen ja kansallisuuden erillisyyttä ja itäbalttilaisten suomalaisten kuulumista vaaleaan ”rotuun” siinä missä pohjoismaista tyyppiä edustavat ruotsalaisetkin.¹⁰¹ Waris korosti, ettei kieliraja suomen- ja ruotsinkielisten väestöjen välillä ollut roturaja, ja jos Suomen kansa koostuikin kahdesta erilaisesta rotutyypistä, ne kuitenkin olivat ”kahta ’valkoisen suurrodun’ toisilleen läheistä alarotua”, eikä niiden välisillä eroilla siten ollut mitään sosiaalista merkitystä, ainoastaan ”teoreettista, rotuopillista mielenkiintoa”. Sitä vastoin mustalaiset ja juutalaiset Waris näki ”Suomen kansalle rodullisesti täysin vieraina”. Näistä romanit olivat ”vain vähäisessä määrin [...] sekoittuneet maan muuhun väestöön”, ja juutalaiset puolestaan ”hyvin

⁹⁶ Ks. myös Bland 2007, 77–78.

⁹⁷ Hapan: Piikkikengistä jäljet vain jää. *Vapaa Sana* 22.7.1952.

⁹⁸ Ks. luku 3.

⁹⁹ Jahvetti: ½ tunnin kuherruskuukausi. *Suomen Sosialidemokraatti*. 23.7.1952.

¹⁰⁰ Jahvetti: Me uskomme urheiluun. *Suomen Sosialidemokraatti* 25.7.1952.

¹⁰¹ Waris 1952/1948, 340 n1; Kemiläinen 1993, 245–252.

kiinteästi pitäytyneet mooseksenuuskossa ja sen mukaisesti säilyneet rodullisesti sekoitumasta”.¹⁰²

Olympialaisten aikaisessa kirjoittelussa näistä kahdesta nimenomaan romaneille oli varattu rooli rodullisen vierauden mallina. Suomalaisten naisten kisasuhteita koskeudessa lehtikirjoittelussa romanit ja ”etelämaalaiset miehet” rinnastettiin toisiinsa. Suomalaisten naisten ihastus ”mieluummin erivärisiin” ulkomaalaisiin tehtiin naurunalaiseksi pakinoitsijoiden kehittelemissä tarinoissa, joissa ”kovasti etelämaiset eli eroottiset” tulijat paljastuivatkin ”Mähnälän seutuvilla maleksinoineiksi” mustalaisiksi.¹⁰³ Joutilaasta maleksimisesta ja velttoryhtisyydestä mustalaisia oli *Iltä-Sanomien* yleisönosastossa kisojen alla moittinut myös joukko Malmin ja Pukinmäen asukkaita, jotka valittivat, että häätömääräyksistä huolimatta alueella oli näkynyt ”runsaasti uusia, tummia tulokkaita maakunnasta”. Maleksiminen esitettiin paitsi sosiaalisena ongelmana myös romanien ”rodullisen alemmuuden” ilmentymänä. Kirjoittajat vaativat viranomaisia ryhtymään toimiin mustalaisten ”elämän ohjaamiseksi sivistyskansalle kuuluviin uomiin pois heidän alkukantaisesta elämänmuodostaan”.¹⁰⁴

Mustalaisten ja ”etelämaalaisen” miesten sekoittuminen toisiinsa antoi naurun aiheen myös *Helsingin Sanomien* Arijoutsille:

Tapasi viehkeä Helsingin neito Kisakylän portilla tummapintaisen pojan ja muistuttaen mieliinsä tunnettua iskelmää ”Emännyys velvoittaa” aloitti heti keskustelun. [...]

Ja niin he lähtivät metsään, arvattavasti tutkimaan saniaiskasvillisuutta tai puhumaan syksyn puutavaramarkkinoista.

He viihtyivät hyvin yhdessä sen illan ja Tumma oli vallan ihmeellinen kielinero. [...] [H]uippuunsa kehittyi Tumman kielineros eron hetkellä kun Helsingin viehkeä tyttö kävi itku silmässä valittamaan, että nyt ei sitten vissiin tavata ennenkuin Australian olympialaisissa.

– Hai, tyttö! lohdutti silloin tumma kaveri. – Kyllä sie miut myöhemminkin tavata voit – Malmin mustalaisia kun olen.¹⁰⁵

Arijoutsin ivanauru kumpusi sekä suomalaisten naisten sinisilmäisyyden että rodullisen hierarkian ”paljastumisesta”. ”Vitsi” toimii sen vuoksi, etteivät ”Malmin mustalaiset” olleet kuviteltavissa suomalaisten naisten romanttisten haaveiden kohteiksi eikä ”Helsingin neidolle” ollut pälkähtänyt päähän epäillä ”tumman” suomen kielen taitoa.

Olympialaisten aikaisessa kirjoittelussa kotimaisten rodullisten luokitusten nojalla tuotettiin tietynlaista kuvaa etelämaalaisen miesten paikasta rodullisissa hierarkioissa.

¹⁰² Waris 1952/1948, 22–23.

¹⁰³ Olli: Olympiakuulumisia. *Uusi Suomi* 30.7.1952.

¹⁰⁴ *Iltä-Sanomat* 5.7.1952 yleisönosasto.

¹⁰⁵ Arijouts: Lukijan postia. *Helsingin Sanomat* 10.8.1952.

Lisäksi vihjailu siitä, että suomalaisten naisten fantasioidensa kohteiksi ottamat ”etelämaalaiset” miehet olivat näinkin helposti sekoitettavissa kuulemma ”alkukantaisesta elämänmuodostaan” tunnettuihin romaneihin, toimi retorisenä keinona, jolla rakennettiin rodullistettua hierarkiaa paitsi suomalaisten ja ”etelämaalaisten” välille, myös Suomen sisällä suomalaisten ja romanien välille. Tällä tavalla Helsingin olympialaisten voidaan Suomessa nähdä toimineen yhtenä rotuun liittyvien käsitysten takaisinkytkennän areenana.

Etelämaalaisten kisavieraiden rodullistettu seksuaalisuus

Naisjärjestöjen valistuskampanjassa vastaavanlainen takaisinkytkentä kansainvälisten ja kotimaisten erontekojen välillä sekä rotuhygienian ja rodullistettujen luokitusten kietoutuminen toisiinsa näkyivät Siveellisyysskomitean olympiaoppaan tavassa liittää ”etelämaalainen” alkuperä ja ”värillisyyt” miesten seksuaaliseen hillittömyyteen ja itsekontrollin puutteeseen:

Todennäköisesti meillä ei yleensä osata kuvitellakaan, mitä merkitsee se, että maahamme saapuu joukoittain ulkomaalaisia miehiä, jotka ovat kasvaneet aivan toisenlaisissa oloissa, toisenlaisen ajattelutavan piirissä. [...] Muistettava on vielä etelämaalaisen miehen herkempi sukupuolinen syttyväisyys, jopa väkivaltaisuuskin. Tästä oli esim. Berliinin olympialaisten aikana monia murheellisia kokemuksia, erikoisesti värillisten kisavieraiden suhteen. Lisäksi voi vaalea pohjoismainen naistyyppi olla monen tumman etelämaalaisen silmissä hyvinkin vastustamaton, minkä moni ulkomailla matkustellut suomalaisnainen on yllätyksekseen todennut.¹⁰⁶

Tämä *Lääkärin sanan* esittämä näkemys ”etelämaalaisen miehen” seksuaalisuudesta liitti toisiinsa määritelmät rodusta yhtäältä väestöryhmien välisinä fysiologisina ja kulttuurisina eroina sekä toisaalta yhden väestöryhmän sisäisen laadun mittarina. Yksikkömuodossa esitetty lausuma teki etelämaalaisista miehistä homogeenisen kokonaisuuden, jota maantieteen lisäksi määritti myös seksuaalinen samankaltaisuus.¹⁰⁷

Lääkärin sana ei käytettyä ilmausta selitä millään tavalla, vaan ”herkemmän sukupuolisen syttyväisyyden” haitallisuus esitetään siinä yleisesti tunnettuna tosiasiana.

¹⁰⁶ Paatero 1952, 3.

¹⁰⁷ Viittaus kuusitoista vuotta aiemmin järjestettyihin Berliinin olympialaisiin – esimerkiksi vain neljän vuoden takaisten Lontoon kisojen sijasta – on sekin merkittävä. Berliinissä saksalaisia lehtiä oli kielletty kirjoittamasta mitään juutalaisista urheilijoista, mutta ”värillisiin kisavieraisiin” kohdistuvaa kirjoittelua kielto ei koskenut ja näistä kirjoitettiin ilmeisen rasistiseen sävyyn. Kerrotaan myös, että Hitler kutsui valkoiset olympiavoittajat aitiolleen mutta kieltäytyi kokonaan mustien voittajien tapaamisesta. Jopa Berliinin kisaohjelman teknisen rakenteen on arveltu olleen suunniteltu ”arjalaisen rodun” ylivoimaisuuden osoittamista silmällä pitäen. (Nygrén 1977, 43–44, 47.) Historiansa vuoksi *Lääkärin sanaan* valittu vertaus korostaa rasistista erottelua, jossa ”värillisyyt” merkitsee nimenomaan rodullista alemmuutta.

Esitän, että juuri rodulliseen degeneraatioon, rodun käsitteen kaksitahoiseen merkitykseen ja ”rotusekoitukseen” liittyvät käsitykset valaisevat yhdessä sitä, miten ”herkempi sukupuoliin syttyväisyys” saattoi 1950-luvun alun suomalaisessa seksuaalivalistuksessa olla ymmärrettävissä.

Paateron edeltäjän ja Siveellisyysskomitean seksuaalivalistuksen ”oppiäidin” Rakel Jalaksen vuonna 1941 esittämän määritelmän mukaan ”terve sukuelämä” pohjautui

sekä ruumiillisesti että henkisesti terveesti kehittyneen henkilön tasapainoisen sukuvietin normaaliin tyydytystilaan. Sukuvietti voi olla tasapainoinen ja hallittu vain mikäli terveen henkilön *kehittynyt äly, tieto ja herännyt moraalinen taju sitä ohjaavat*.¹⁰⁸

”Terve sukuelämä” toimi heteroseksuaalisen aviosuhteen luonnollistamisen, normalisoinnin ja normittamisen välineenä. Jalaksen mukaan ”terveen ihmisen hallitsematon sukuvietti” oli merkki ihmisen ”haluttomuudesta tai kyvyttömyydestä” itsensä hallintaan. Toki terveessäkin sukuvietissä oli variaationsa, ja ”[v]asta sitten, kun kysymyksessä on *voimakkuutensa, suuntautumisen tai tyydytysmuotojensa puolesta tavallisuudesta poikkeava sukuvietti*, on oikeus puhua sairaasta sukuviestistä ja sairaasta sukuelämästä”.¹⁰⁹ Tavallisuudesta oli kuitenkin pidettävä sellaista ”alhaisen kypsyysasteen” aiheuttamaa ”hermostollista heikkousta”, joka sai aikaan sukuvietin ärtymistä niin, että se saattoi ”leimahtaa äkkiä rajuna valloilleen”.¹¹⁰ Terve sukuvietti oli Jalakselle viime kädessä jopa ihmisarvon mitta:

Ei vain ruumiin ja sielun terveys, vaan oman ruumiinsa ja henkensä hallitseminen ja hillitseminen on onnellisen avioelämän välttämätön ehto. [...] Jokainen nuori mies ja nainen olisikin [...] saatava käsittämään, että tässä on mittapuu, jonka mukaan heidän ihmisarvoaan on mitattava.¹¹¹

Sitä vastoin ”[i]hminen, joka ei ohjaa sukuviettiään vaan antaa *sen* ohjata itseään” oli ”viettien vallassa” ja siis ”eläimen tasolla”.¹¹² Yhtä ongelmallista kuin sukuvietin rajuus oli myös vietin heikkeneminen modernin elämänmuodon ja sen aikaansaaman degeneraation seurauksena, mikä naisilla Jalaksen mukaan aiheutti hedelmättömyyttä ja miehillä naisistumista ja homoseksuaalisuutta.¹¹³

Vuosisadan vaihteen tienoilla muotoutunut käsitys seksuaalisuudesta normaalina osana ihmisen fysiologista kokoonpanoa oli antanut uutta pohjaa käsitykselle miesten seksuaalisuudesta primitiivisenä ja kontrolloimattomana viettinä. Samaan aikaan

¹⁰⁸ Jalas 1941, 44 (alkuperäinen korostus).

¹⁰⁹ Jalas 1941, 45 (alkuperäinen korostus).

¹¹⁰ Jalas 1941, 69–70.

¹¹¹ Jalas 1941, 58–59.

¹¹² Jalas 191, 54.

¹¹³ Jalas 1941, 72–73.

voimistuivat kuitenkin myös ennaltaehkäisyyn merkitystä painottavat seksuaalihygieeniset käsitykset siitä, että tämä vietti oli kasvatuksen ja valistuksen avulla hallittavissa ja suunnattavissa moraalisesti korkeampiin päämääriin. Vietin hallintaan ja voittamiseen keskittynyt seksuaalihygieeninen diskurssi loi pohjan militaristiselle ja lääketieteelliselle käsitykselle maskuliinisuudesta, jossa ruumiin ja mielen kurinalainen ja rationaalinen hallinta oli aikuisen miehen olennainen mitta. Hallitsematon vietti oli merkki joko atavismista tai naismaisuudesta, kun taas vietin hallinta näyttäytyi osoituksena paitsi yksittäisen miehen myös kokonaisen kansakunnan tai ”rodun” moraalista kehitystasosta. Kolonialistisessa brittiläisessä kontekstissa rationaalista kurinalaisuutta korostanut seksuaalikasvatus olikin usein avoimen rasistista, ja ero valkoisten ja ”primitiivien” välillä selitettiin juuri sillä, että jälkimmäisillä vietin uskottiin toteutuvan hillittöminä eläimellisinä himoina.¹¹⁴

Suomessakin 1900-luvun puolivälissä ilmestyneissä pojille suunnatuissa seksuaalikasvatusoppaissa vietin hallitsemattomuus määriteltiin todellisen miehekkyyden vastaiseksi:

Meissä on siis ikään kuin raaka-aine olemassa, mutta jotta tuo luonnontilassa oleva voima tulisi asianmukaisesti käytetyksi elämässä eikä hukkaan tuhlatuksi, täytyy meidän järkipäisen ohjauksen avulla tarkoituksenmukaisesti jalostaa tuo raaka-aine. [...] Todelliseen miehekkyyteen kuuluu se, että mies pystyy hallitsemaan tunne-elämänsä ja se on opeteltava sitä mukaa kuin tunteet heräävät nuorukaisessa eloon.¹¹⁵

Ja vaikka ”meillä” ei ”siirtomaita eikä muutakaan neekeriasutusta [sic]” ollutkaan, kuten olympialaistenkin aikana jotkut katsoivat aiheelliseksi muistuttaa¹¹⁶, ja siitäkin huolimatta, että vielä vuosisadan alussa pelottava intohimoisuus oli ruotsinmielisten keskuudessa liitetty nimenomaan suomalaisten rodullisiin ominaisuuksiin¹¹⁷, oli myös suomalaisen miehen normi totuttu 1900-luvun puoliväliin mennessä sujuvasti määrittelemään rodullisen eronteon ja ylemmyyden kautta:

Toivottavasti miestemme suuri enemmistö käsittää, ettei se, mikä sopii mulatille tai portugalilaiselle, ole suomalaisessa makuuhuoneessa tyylikästä.¹¹⁸

Jalaksenkin mukaan vietin ja sen tyydyttämisen muotojen normaaliuden yhtenä mittapuuna oli pidettävä kansallista tapaa. Siinä missä Kiinassa monivaimoisuus ja Venäjällä vapaat suhteet olivat sallittuja, ”[m]eidän oloissamme on sukuyhdyntäessä tyydytetty

¹¹⁴ Mort 2000/1987, 146, 152–153.

¹¹⁵ Niemi 1951, 9–10.

¹¹⁶ Jahvetti: Me uskomme urheiluun. *Suomen Sosialidemokraatti* 25.7.1952.

¹¹⁷ Molarius 1998, 109.

¹¹⁸ Reenkola 1948 sit. Friberg & Vuoma 1986, 119.

sukuelämä oikeutettua ainoastaan avioliitossa".¹¹⁹ Avioliitossa taas onnellisuuden ehtona oli pidettävä paitsi puolisoiden "yhteen sopeutuvaa ajatustapaa, maailmankatsomusta, kasvatusta, tottumuksia, perhetraditioita jne.", myös näiden "samantapaista kiihotusrajaa sukuvietin tyydyttämisessä"¹²⁰ – toisin sanoen sekä kansallista ja luokkaperustaista että rodullista yhdenmukaisuutta. Myös vietin naisistumiselle vierasmaalainen esikuvansa – "Don Juan -tyyppi", jonka Jalas näki enteenä "kulttuurikansojen varmast rappiosta".¹²¹

Seksuaalikasvatuksen historian kautta luettuna *Lääkärin sanan* välihuomautus "etelämaalaisen miehen herkemmästä sukupuolisesta syttyväisyydestä" laajenee sekä rodullista toiseutta että suomalaista mieheyttä normittavaksi arvolauseeksi. *Lääkärin sana* toisti mutta tuotti myös uudelleen, nyt suomalaisuuden ja etelämaalaisuuden erottelun kontekstissa, 1900-luvun alkuvuosikymmenten rotuhygienistien näkemystä, jonka mukaan "[p]idättäytyvä, hillitty ja yksiavioinen sukupuolielämä" oli paitsi moraalinen velvoite myös merkki sivistyksestä ja rationaalisen tahdon voimasta ja siten – Ilpo Helénia (1997, 185) lainatakseni – "osoitus kulttuurin ja moraalin kehittymisestä korkeimmalle mahdolliselle tasolle". Tällä tavalla olympialaisten yhteydessä tuotettiin väestön sisäisen laadun määrittämisestä tuttujen kriteerien nojalla rodullisesti hierarkisoitua eroa suomalaisten ja etelämaalaisien välille. Tässä vertailussa suomalaisuus sai niitä ominaisuuksia, joita rotuluokitusten historiassa oli totuttu liittämään valkoisiin eurooppalaisiin.

Siveellisyyskomitean seksuaalivalistuksen perinnettä vasten luettuna *Lääkärin sanan* ilmaus "herkempi sukupuolinen syttyväisyys" latautuu merkityksillä rodullisesta heikkolaatuisuudesta, jopa puutteellisesta ihmisarvosta. Herkempi "syttyväisyys" ilmensi käsitystä vietin "eläimellisestä" hallitsemattomuudesta – siitä, ettei se ollut kehittyneen älyn, tiedon tai moraalin ohjaama. Asettaessaan ruumiillisen vietin ja sen rationaalisen hallinnan päällekkäin eteläisten ja pohjoisten maiden välisen vastakkainasettelun kanssa *Lääkärin sana* määritteli hallitsemattoman vietin rodullisesti poikkeavaksi, ei-suomalaiseksi ominaisuudeksi. "Herkemmän sukupuolisen syttyväisyyden" omaava etelämaalainen mies määriteltiin näin viettinsä hillitsevän, hallitun ja rationaalisen pohjoiseurooppalaisen subjektin – suomalaisen miehen – vastakohtaksi.

Kun puhe oli juomatavoista, suomalaiset miehet asetettiin vertailussa "villi-ihmisten" puolelle, sivistyskansojen vastakohtaksi. Mutta seksuaalisuudesta puhuttaessa asetelma kääntyi toisin päin ja suomalaiset (miehet) löysivät itsensä sivistyskansojen parista. Näin oli erityisesti seksuaalivalistuksen normatiivisessa kontekstissa, mutta

¹¹⁹ Jalas 1941, 47, 51 (alkuperäinen korostus).

¹²⁰ Jalas 1941, 55–56.

¹²¹ Jalas 1941, 82. Naisjärjestöjen olympiakampanjassa mainitut, miehekkään solmion sijasta hienostelevaa rusetia kaulassaan kantavat "englantilaiset 'mirrit'" (*Viihka* 6/1952) on ymmärrettävä juuri tämän käsityksen valossa, merkkinä englantilaisen kulttuurin oletettavasti liiankin pitkälle menneestä ja siksi degeneraatiota tuottavasta kehityksestä.

myös lehtikirjoitusten vihjailuissa ”eksoottisten” eroottisesta luonteenlaadusta. Väitänkin, että olympialaisten aikainen julkinen kuohunta suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten, erityisesti etelämaalaisten, kisavieraiden välisten suhteiden ympärillä oli osaltaan omiaan tuottamaan suomalaisuutta länsimaisen kulttuurin piiriin kuuluvaksi identiteetiksi – tässä yhteydessä ei kuitenkaan vastakohtasuhteessa niinkään kommunistiseen itään kuin eksoottiseen, ei-valkoiseen etelään.

6 ... ja liikkuvia naisia

Kun sanomalehtien yleisönosastoissa Helsingin olympialaisten aikana vaihdettiin mielipiteitä suomalaisten naisten kisakäyttäytymisestä, niissä samalla kiisteltiin helsinkiläisten ja maaseudulta kotoisin olevien nuorten naisten moraalin tasosta. ”Mies maaseudulta” oli saanut omin silmin vahvistusta ennakkokäsityksilleen ”helsinkiläistyttärien moraalittomuudesta”.¹ Kirjoitukseen lähettämässään vastauksessa ”Mies kaupungista” puolestaan epäili, ettei kyse voinut olla maalaisten moraalisesta paremmuudesta vaan siitä, että kaupungissa järjestettyjen kisojen yhteydessä ”helsinkiläistyttärien ’mahdollisuudet’” vain olivat olleet maalaisnaisia paremmat.² Samaa kiista värittä myös aiheen uutisointia. Seinäjokelainen *Ilkka* päivitteli pääkaupungin tyttöjen kisainnostusta, kun taas Helsingistä käsin toimitettu *Vapaa Sana* tiesi huoltopoliisin haaviin jääneen pääosin maaseudulta kotoisin olevia naisia ja arveli, että näillä oli ”paljon huonompi kestävyys houkutuksia ja suurkaupungin painetta vastaan kuin varsinaisilla kantahelsinkiläisillä”.³

Myös naisjärjestöjen valistuskirjoituksissa kaupunki ja maaseutu asetettiin keskenään vastakkain. Järjestöt pitivät sinänsä ymmärrettävänä, että olympialaiset houkutelivat nuoria kisakaupunkiin seuraamaan historiallisesti poikkeuksellista tapahtumaa, ”eri kansallisuuksien yhteenkerääntymistä sekä meidän oloissamme ainutlaatuista ihmisvilinää”.⁴ Tällaisessa ”suurvilinässä” oli kuitenkin omat vaaransa, varsinkin kaupunkioloihin tottumattomille maalaistyöille, jotka olympialaisiin tullessaan pääsivät ensi kertaa ”kotipitäjän rajojen ulkopuolelle”.⁵ Järjestöt ottivat kantaakseen ”luke-

¹ *Uusi Suomi* 27.8.1952.

² *Uusi Suomi* 3.9.1952.

³ *Ilkka* 18.7.1952, *Vapaa Sana* 26.7.1952.

⁴ Paatero 1952, 1.

⁵ Nimimerkin ”Sisko” [Elsa Mattila?] käsikirjoitus ”Mataraperän Maija-Leena” (SNKL Hc: 10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

mattomien kotien” huolen tyttäriensä kisakaupungin vilksessä kohtaamista vaaroista.⁶ Vaarojen ehkäisemiseksi ne kielsivät tyttöjä liikkumasta kaupungilla omin päin:

*Sinä maaseudun tytär, joka tulet antamaan palvelusapuasi ja ehken ensi kerran astut suurkaupungin katuja, älä unohda niitä monia vaaroja, jotka saattavat yllättää Sinut. Suuressa joukossa on monia arvaamattomia seikkailijoita, jotka voivat tottumattoman valloittaa. Pysy läheisessä yhteistyössä työmaajohtajasi kanssa. Älä koskaan lähde minnekään hänen tietämättään ja luvattaan. Yhteisellä matkalla on hyvä pysyä yhdessä vapaa-ajan ohjelmiakin seuratessa tai katseltaessa urheilua ja kaupungin nähtävyyksiä. Kieltäytykäämme kaikista arvaamattomista erikoisseikkailuista oman turvallisuutemme vuoksi.*⁷

Kisojen ajaksi vapaaehtoisista oli koottu katupartioita ojentamaan niitä, jotka tätä ”velvoittavaa vetoomusta” varsinkin ilta- ja yöaikaan uhmasivat.⁸ Partioiden ei ollut ”tarkoitus esiintyä ’poliiseina’ vaan pikemminkin ystävinä”, joilla olisi tarpeen vaatiessa ”sanottavana hyväntahtoinen, varoituksen sana ilmeiselle vaaravyöhykkeelle joutuneelle sisarelleen”.⁹

Valvonnalle katsottiin olevan tarvetta sen vuoksi, että hetken ajaksi ”maailmankaupungiksi muuttuvan” kaupungin valot saattoivat helposti viedä kotiseudultaan irronneet, viattomat mutta seikkailunhaluiset maaseudun tyttäret kiihtyvään alamäkeen:

Nuorisossahan se markkinatunnelma, jonka hyvällä syyllä voi olettaa täällä silloin syntyvän, saattaa aiheuttaa tunteen, että hetken seikkailuihin antautuminen täysin määrin on luonnollinen asia, koska vastaavanlaista tilaisuutta ei ehkä enää toiste ilmesty. Heille helposti tulee halu aivan kerätä kokemuksia vilkastuttamaan elämänsä muistoilla tulevien vuosien varalle. Tällainen ”elämän tilaisuus” tietenkin, *niinkuin aikoinaan kävi n.k. laivatytöille, jotka halusivat seikkailuja, suklaata, hedelmiä tai nylonsukkia*, helposti voi johtaa tienhaaraan, mistä liukas alamäki auttamattomasti vie asianomaisen siveellisesti alaspäin ja lisäksi *kiihtyvällä vauhdilla niin alas, ettei ylös pääsemiseen näytä enää olevan mahdollisuuksia*.¹⁰

Kisatyöt tarjosivat nuorille naisille tilaisuuden ”hyötyä ja rikastua sisäisesti”, mutta ”kepeätä seikkailua tavoitellessaan” nämä saattoivat myös ”polittaa siipensä” niin pahasti, että joutuisivat sitä ”koko elämänsä katumaan”.¹¹ Tytöille teroitettiinkin, että

⁶ Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean kirje XV Olympia Helsinki 1952:n järjestelytoimikunnalle 3.4.1952 (SNKL Hc:4 Kirjeenvaihto 1929–1977, KA).

⁷ *Valkonauha* 3/1952. Kirjoituksen oli laatinut Maalaisliiton kansanedustaja Aino Luostarinen, jonka ”sydämellä” oli ”erikoisesti maaseutu ja sen nuoriso” (korostukset MU).

⁸ Kirje järjestöille (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

⁹ Naistoimittajille tarkoitettuun informaatiotilaisuuteen 4.7.1952 liittyvä käsikirjoitus (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

¹⁰ Inkeri Sahlan: Mitä toivomme olympiakisoistamme? *Valkonauha* 3/1952 (korostukset MU).

¹¹ Naistoimittajille tarkoitettuun informaatiotilaisuuteen 4.7.1952 liittyvä käsikirjoitus (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

”elämä jatkuu olympiakisojen jälkeen”. Olympialaisiin matkaavien maalaistyttöjen ei haluttu kisojen päätyttyä jäävän kaupunkiin, ja siksi näitä muistutettiin velvollisuudesta palata kotiseudulle, missä ”osuuskauppa tarvitsee takaisin myymäläapulaisensa ja kunnantoimisto virkailijansa”.¹²

Tässä luvussa tarkastelen naisjärjestöjen harjoittamaa valistusta, kisojen aikaista lehtikirjoittelua ja kahta olympialaisiin eri tavoin kytkeytyvää elokuvaa sekä maaseudun ja kaupungin että koti- ja ulkomaiden välisen rajanvedon ja näiden rajojen ylittämisen kannalta. Naisten kisakäyttäytymisestä Helsingin olympialaisten yhteydessä käydyissä yhteiskunnallisissa keskusteluissa oli sisäpoliittisten kiistojen, naisten kansalaisuuden ehtojen ja rodullisten erottelujen lisäksi kyse myös kaupungin ja maaseudun välisestä vastakkainasettelusta ja naisten paikasta kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Tarkastelen naisjärjestöjen olympiavalistuksessaan käyttämiä esimerkkejä pääkaupunkiin halajavista ”maaseudun tyttäristä” ja kaupungin satamista tavatuista ”laivatyttöistä”. Siinä missä huoli maaseudun tyttäristä liittyi nimenomaan maaseudun ja kaupungin välisten raja-aitojen madaltumiseen, oli satamien liepeiltä irtolaisina pidätettyihin laivatyttöihin kohdistuneissa viittauksissa puolestaan kyse kansainvälisten rajojen madaltumisesta.

Olympialaisten yhteydessä käydyissä keskusteluissa maan sisällä ja maan rajojen yli tapahtuva liike nivoutuivat tiiviisti toisiinsa. Maan rajojen yli tapahtuva liikkuminen määritti myös maan sisäisen muuttoliikkeen merkityksiä, ja maastamuutto ymmärrettiin pitkälti maaltamuuttoon liitettyjen uhkakuvien jatkeena. Maaseudun tyttären ja laivatyttöjen hahmoihin tiivistyvät kysymykset yhteiskunnallisen rakenteen murroksesta: kaupungistuminen ja kaupunkilaisen elämänmuodon vaarat kansainvälisine vaikutteineen, muuttoliike maalta kaupunkiin ja Suomesta ulkomaille sekä nuorten naisten irtautuminen kodin, kotiseudun ja jopa kotimaan sosiaalisesta kontrollista ja totutusta perherakenteesta. Maaseudun tyttäristä ja laivatyttöistä kertovien varoittavien esimerkkien avulla osoitettiin naisten paikka ja liikkumisen rajat. Niillä pyrittiin sosiaalisen järjestyksen vakauttamiseen, mutta ne myös tuottivat juuri sitä ”epäjärjestystä”, jota niiden avulla oli tarkoitus torjua. Samalla ne ilmentävät juuri sellaista liikkumisen ja sosiaalisen järjestyksen välistä jännitettä, josta transnationalismissa Aihwa Ongin (1999) mukaan on kysymys, ja kertovat maan sisäisen ja kansainvälisen muuttoliikkeen välisistä diskursiivisista jatkumoista. Järjestyksen ja liikkumisen jännitteille kuvaavaa on sekin, että kisojen lähestyessä, niiden aikana ja vielä vieraiden lähdettyäkin lehdistössä myös ihasteltiin yleisesti (ja melkein poliittisiin sitoumuksiin katsomatta) Helsingin kansainvälistä tunnelmaa, sen katuviolinää ja kosmopoliittista yöelämää. Näissä kirjoituksissa öinen Helsinki näyttäytyi kutkuttavien seikkailu-

¹² Nimimerkin ”Sisko” [Elsa Mattila?] käsikirjoitus ”Mataraperän Maija-Leena” (SNKL Hc: 10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA).

jen, uusien mahdollisuuksien ja yllättävien kohtaamisten kansainvälisenä metropolina. Kirjoitukset esittivät kansainvälisyyden viekoittelevana identiteettinä ja houkuttelivat suomalaisia kokeilemaan kisoja varten petrattua kielitaitoaan värikkäisiin kisavieraiisiin tutustumalla.

Kisakaupungista esitettyjen uhkakuvien ja kosmopoliittisten fantasioiden ristivalotuksessa Olympia-Helsinki näyttäytyy seksualisoituna rajatilana, johon projisoitiin pelkoja kansallisen järjestyksen horjumisesta mutta myös lupauksia kansainvälisestä tulevaisuudesta. Uhkineen ja lupauksineen rajojen madaltuminen asetti nuorille naisille ristiriitaisia vaateita ja odotuksia.

Kaupungin varjot

Sotien jälkeen lehdistö pyrki ehkäisemään nuorison maaltamuuttoa ”pelottelujournalismissa”, jossa kaupungin kauhuista ja moraalisesta turmeluksesta maalattiin toinen toistaan synkempiä kuvia.¹³ Erilaisten uhkakuvien nojalla rakennettiin sukupuolieroa tyttöjen ja poikien välille: siinä missä poikia varoitettiin työttömyydestä, rikollisuudesta ja juopottelusta, liittyi tytöille suunnattu pelottelu ennen muuta seksuaalisuuteen.¹⁴ Sodan jälkeisinä vuosina sukupuolierityistä pelottelua edustivat myös elokuvat, jotka valistusta ja fiktiota yhdistellen dramatisoivat sukupuolitautien kauhuja. Kerta toisensa jälkeen näissä niin sanotuissa ”kuppaelokuvissa” taudin lähteeksi paljastuivat seksuaalisesti langenneet naiset, joiden ”likaisiin” ruumiisiin paikannettiin sukupuolitautien ohella koko joukko muitakin sodanjälkeisen yhteiskunnan sosiaalisia ongelmia.¹⁵

Elokuvia käytettiin valistuksen välineenä myös naisjärjestöjen olympiakampanjassa, jonka osana Bio Rexissä järjestettiin päiväsaikaan ilmaisia elokuvanäytöksiä.¹⁶ Synkkien kuppaelokuvien sijasta näytöksiin valittiin sellaisia ”tervehenkisiksi”¹⁷ arvioituja elokuvia kuin uskonkilvoittelua käsittelevä *Et ole yksin* (Saksa 1949), avioparin karua mutta onnellista erämaaelämää kuvaava *Elämäntoverit* (USA 1949) sekä 1600-luvulla eläneen ja sittemmin pyhimykseksi julistetun ranskalaispapin köyhien ja sairaiden auttamiseksi omistetusta elämästä kertova *Elävä rakkaus* (Ranska 1947). Näiden

¹³ Pulma 2000b, 139, 248–249.

¹⁴ Pulma 2000b, 252. 1950-luvulla juuri nuorisoprostituutiota pidettiin uutena ja kasvavana ongelmana, mutta Margareta Järvisen (1993, 65) mukaan median luomalle kuvalle ei poliisin tekemien irtolaispidätysten perusteella löydy perusteita.

¹⁵ Koivunen 1995, 107–145.

¹⁶ SNKL HC:10 Tilaisuudet ja kurssit 1949–1978, KA. Elokuviin jaettiin erillisiä kutsukortteja, mutta niitä mainostettiin myös sanomalehdissä (esim. *Helsingin Sanomat* 22.7.1952). Ilmaisia filmiesityksiä – naisjärjestöjä näyttävämmin – kisojen aikana mainosti myös Yhdysvaltain Tiedotustoimisto: ”Teillä ja ystävillänne tilaisuus nauttia hyvästä tunnin ohjelmasta maksamatta markkaaakaan pääsylipuista!”. Muuta ohjelman sisällöstä ei mainoksissa mainittu (*Helsingin Sanomat* 29.7.1952).

¹⁷ *Suomen naisten työmailta* 1952, 32–34.

lisäksi mukaan mahtui Edwin Laineen ohjaama ja Alkon osittain rahoittama *Pikku-Matti maailmalla* (1947) – tarina pikkuvanhasta maalaispojasta Matista, joka lähtee Helsinkiin etsimään hunningolle joutunutta äitiään. Konstailemattoman maalaisukon suulla elokuva esitti kaupungin ”Paapelina”, paheen pesänä:

Minä tunnen sen Paapelin. [...] Se asuminen siellä kaupungissa; asutaan päällekkäin ja alekkain ja vierekkäin, oikeen semmosessa paapelin tornissa! Ja ne paapelin tytöt! Maalattuja houkutuslintuja – itkevät vaan houkutellakseen ja vietelläkseen.

Aikalaiskriitikissä elokuvaa pidettiin ”puhdashenkisenä ja hupaisana”, joskin vähän naiivina ja sentimentaalisenä ”koko perheen elokuvana”.¹⁸ Mutta kuppaelokuvien tapaan sekin projisoi kaupungin ongelmat naisten seksuaalisuuteen.

Ollakseen nimenomaan miesten alkoholinkäytön hillitsemiseksi tarkoitettu ”viinanvastainen raittiusfilmi”¹⁹, *Pikku-Matti maailmalla* keskittyi huomattavan paljon naisten paheisiin ja heikkouksiin, jotka se esitti syyksi miestenkin sortumiselle. Takauman avulla elokuva kertoo Matin äidin lankeemuksesta katujen naiseksi. Äidin olemuksen syntinen alennustila on jättänyt lähtemättömän vaikutuksen tästä muotokuvan maalanneeseen taiteilijaan, joka sittemmin on itsekin vajonnut alamäkeen kadonnutta malliaan etsiessään. Sivujuonena elokuvassa kulkee tarina rahvaanomaisesta mutta hienosteluun taipuvaisesta naapurin Eedlasta, joka muuttaa perheensä ja ukkonsa Matin kotikylästä Helsinkiin parempaa elämää etsimään. Kun mies kaupungissa ratkeaa ryyppäämään ja elämä syöpäläisiä kuhisevassa kellariasunnossa osoittautuu aivan toisenlaiseksi kuin nainen oli kuvitellut, tämä syyttää perheen onnettomuudesta miestä, joka – niin kuin nainen nyt kehtaa väittää – raahasi ”perheensä ja kakaransa” väkisin maalta kaupunkiin.

Koko perheen katsottavan *Pikku-Matista* teki elokuvan onnellinen loppu – Matin ja Matin ”kuin uudestisyntyneen” äidin sekä myös äitiin rakastuneen taiteilijan ja koko naapurin perheen paluu takaisin maaseudulle. Parannus siis oli kuin olikin mahdollinen²⁰, mutta sen ehtona oli paluu maaseudun puhtaaseen rauhaan. Elokuvassa kaupunkien ja kaupungistumisen uhkana perhe-elämälle. Naisten sinisilmäisistä kuvitelmissä ja heikosta moraalisesta se vastaavasti löysi syyn sekä kaupunkielämän rappioon

¹⁸ *Aamulehti* 3.8.1947. Samanlaisia arvioita esittivät mm. *Suomen Sosialidemokraatti* 10.8.1947, *Uusi Suomi* 3.8.1947, *Vapaa Sana* 4.8.1947. Matin äidin takautumana kerrottu kohtalo kaiken nähneenä katunaisena kuitenkin sai jotkut ihmettelemään, oliko lapsikatsojia syytä sillä tavalla raahata ”melkein bordellin ovelelle asti” – semminkin, kun suurimman osan elokuvasta aikuisia kuljetettiin ”pyhäkoulutunnelmissa” (*Työkansan Sanomat* 3.8.1947, ks. myös *Suomen Sosialidemokraatti* 10.8.1947). *Työkansan Sanomat* moitti elokuvaa sen ”pommisuojiin jätkeistä” antamasta epärealistisesta kuvasta, lapsihahmojen totisuudesta ja uskonnollisesta päätöksestä. Ks. myös *Suomen kansallisfilmografia* 3, 617–622.

¹⁹ Edwin Laine (1983) *Tuntematon sotilas ja Pylvässänky* (Tammi), 22.

²⁰ Vrt. Koivunen 1995, 142–145. Koivusen mukaan 1940-luvun lopun film noir -tyyppisille ongelmaelokuville oli tyypillistä, että lankeamisen jälkeinen paluu ”normaaliin” perhe-elämään oli yriyksistä huolimatta tuomittu epäonnistumaan.

että perheiden rikkoutumiseen. Naiset ne halusivat kaupunkiin ”koreampien kellojen” äärelle, mutta saivat lopulta huomata sen, minkä maalaisukot – ainakin ne, jotka eivät olleet akkainensa lannistamia – tiesivät alusta pitäen: kaupungissa hyveellisetkin naiset lankesivat, ja maalattujen houkutuslintujensa tavoin kaupunki vei rahat ja sai kunnan miehen ryyppäämään.

Hyvin samankaltainen kuva kaupungista sosiaalisten ongelmien pesäkkeenä ja varsinkin naisille vaarallisena paikkana piirtyi näkyviin myös Suomen Valkonauhaliiton oppaasta *Maaseudun tytär pääkaupungin portilla*.²¹ Kouluylilääkäri A. A. Lyytisen alun perin heti sodan jälkeen ilmestyneestä oppaasta julkaistiin olympialaisten alla toinen painos varsinkin kisatyöläisten luettavaksi, mutta seurakuntien kautta sitä toimitettiin myös muille Helsinkiin vastikään muuttaneille nuorille naisille.²² Erona alkuperäiseen versioon olympiapainos esitteli lopuksi myös kaupungista löytyviä, nuorille naisille sopivia ajanviete- ja opiskelumahdollisuuksia. Muuten tekstiin ei juuri ollut tehty muutoksia, puheenjohtaja Hellin Mustalan laatimaa esipuhetta lukuun ottamatta. ”Maalta pakoa” suunnitteleville tytöille suunnatun kirjoituksen sanoma tiivistyi sen loppulauseessa: ”Nuori, harkitse tarkoin, ennenkuin kaupunkiin asetut! Vaakalaudalla on elämäsi onni ja tulevien polvien menestys.”²³

Maaseudun tytär loi jyrkän kontrastin maaseudun idyllisen järjestyksen ja kaupungin turmeluksen välille. Uusintapainos osoitti jonkinlaista ymmärrystä sille, ettei maaseudun tyttären ollut ”helppo löytää kotiseudulta elämäntehtävää, jos koti on sellainen, ettei siitä riitä hänelle jatkuvasti työtä, ainakaan palkallista”.²⁴ Rivien välistä on kuitenkin luettavissa, että kunnan tytär olisi toki nurisematta tehnyt työtä kotinsa hyväksi palkattakin. Kirjoittajan mukaan lähtöhalujen syynä ei useinkaan ollut varsinainen taloudellinen niukkuus vaan tyytymättömyys annettuun osaan ja turhamainen haikailu jostain ”muka” paremmasta:

[Maalta pakoa] joutuu kiusaukseen ajattelemaan [...] yksi ja toinen sellainenkin, jota ehkä ajaa *hienoinen seikkailun- ja vaihtelunhalu, kun kotoinen ympäristö tuntuu yksitoikkoiselta ja harmaalta*. Työpäivä kotona on ehkä pitkä ja virkistystä ja seuraa ei monen mielestä ole tarpeeksi. Sitäpaitsi hän tapaa ehkä tovereita, jotka ovat jo aikaisemmin siirtyneet kaupunkiin. Nämä esiintyvät varmoina ja kehuvat olojaan ja palkkojaan sekä muitakin kaupungin hyviä puolia. Maalainen tuntee olevansa alakynnessä, mitäpä hänellä olisi kehumista. Ehkä hänelle vielä lopuksi sanotaan: *mitä sinä täällä viitsit raataa ja vielä huonolla palkalla*, muuta kaupunkiin niin kuin minäkin. Siellä on paremmat palkat ja siellä saa jotakin kokoonkin. [...] Moni

²¹ Lyytinen 1952/1945. Anu Koivunen (1995, 117–118) onkin nähnyt ongelmaelokuvien kytkeytyvän osaksi kansalaisjärjestöjen tuottaman valistuskirjallisuuden perinnettä ja on nostanut juuri Lyytisen oppaan esimerkiksi ongelmaelokuville ja valistuskirjallisuudelle yhteisestä tavasta jäsentää yhteiskuntakehitystä ja sosiaalisia ongelmia naisten seksuaalisuuden kautta.

²² Airo 1971, 77.

²³ Lyytinen 1952/1945, 14.

²⁴ Lyytinen 1952/1945, 3.

kokematon neitonen luulee, että hän kaupungissa tosiaan saa paremmin säästöön kuin maaseudulla ja tällöin voi *hankkia kaikkea sitä, mitä monen mieli tekee, kauniita vaatteita ennen kaikkea*. Näin ei tavallisesti todellisuudessa kuitenkaan ole asianlaita.²⁵

Näiden kuvitelmiin vastaisesti kirjoittaja osoitti, että kaupungissa palkat olivat menoihin nähden pienet ja vanhatkin säästöt hupenivat kuin huomaamatta.²⁶ Ammattitaidottomalle tytölle kotiapulaisen pesti oli usein ainoa vaihtoehto. Kotiapulaisilla taas vapaa-aikaa oli vähän, eikä työoloissa muutenkaan ollut aina kehumista. Maaseudusta poikkeavat uudenaikaiset olosuhteet sähköineen, kaasuineen ja laitteineen tarkoittivat myös, että kokematon tyttö olisi työssä ainakin ensialkuun ”avuton ja kykenemätön”. Oikeaa kotiakaan ei kaupungissa ollut tarjolla, sillä kroonisen asuntopulan vuoksi maaseudulta tulleet nuoret joutuivat ”elämään varsin yleisesti asukkeina toisten kodeissa”.²⁷

Kaupunki näyttäytyy oppaassa läpikotaisin julkisena tilana, jossa maaseudun tyttärelle ei ollut tarjolla kodin tarjoamaa suojaa. Asumisen ahtaus jo sinänsä merkitsi ”siveellisiä vaaroja”, sillä asukkeja majoittivat köyhät perheet, joissa isä useinkin vietti ”juopottelevaa ja muutenkin paheellista elämää”. Tällainen asunto, joka ei ollut ”mikään koti vaan jonkunlainen ’kortteeri’”, oli pahasta siksikin, että se teki kaupungille lähtemisen houkuttelevaksi.²⁸ Valkonauhan näkemyksen mukaan hyväuskoiselle, ”rehellisiin kelpo maalaisiin” tottuneelle maalaistytölle erityisen vaarallisia olivatkin kaupungin huvielämä ja alkoholi sekä uudet tuttavuudet, etenkin sellaiset ”kavaljeerit ja maailmanmiehet”, jotka ”naisen luota toisen luo” siirtyessään olivat oppineet saamaan kokemattomat tytöt helposti pauloihinsa.²⁹

”Erään yhteiskunnallisessa huoltotyössä mukanaolevan henkilön jokapäiväisiin kokemuksiin” nojaten opas kertoi ”tyypillisen” tarinan tanssintäyteisen ja alkoholinhuuruisen ravintolailian käynnistämästä rappion tiestä. Viattomalla mutta kevyellä mielellä aloitettu ravintolailta päättyy tanssikavaljeerin ”boksiin”, missä ”[s]euraa pimeä hetki, jolloin tapahtuu sellaista, jonka jokainen lukija saattaa aavistaa”. Tästä ”pimeästä hetkestä” ja sen kohtalokkaista seurauksista naisen on kuitenkin syyttämisen itseään ja alkoholin aikaansaamaa ”veltoa ja vastustuskyvyttömyyttä” tilaansa. Vain kaupungin valheellisia houkutusia karttamalla nuoren naisen olisi ollut mahdollista välttää se kohtalo, joka tätä nyt seuraa: raiskaajansa kylmälle kadulle hylkäämä nainen joutuu ensin poliisin putkaan ja sieltä veneeristen tautien sairaalaan, mistä kiihtyvä

²⁵ Lyytinen 1952/1945, 3 (korostukset MU).

²⁶ Lyytinen 1952/1945, 3–4.

²⁷ Lyytinen 1952/1945, 12.

²⁸ Lyytinen 1952/1945, 12.

²⁹ Lyytinen 1952/1945, 4–5.

alamäki vie hänet edelleen vähitellen prostituutioon, alkoholismiin ja lopulta kuolemaan.³⁰

Maaseudun tyttären kuvaus sodanjälkeisen Helsingin ongelmista ei toki ollut aivan tuulesta temmattu. Helsingin väkiluku ylitti sadantuhannen rajan 1902. Vuonna 1930 kaupungissa asui jo yli 220 000 henkeä, ja vuoteen 1950 mennessä väkeä oli kertynyt lähes 370 000. 1960-luvun koittaessa määrä oli edelleen kasvanut liki sadallatuhannella. Vaikka väenlisäyksestä osa johtui alueliitoksista, oli 1950-luku Helsingin muuttovoiton huippukautta. Paikoin väentiheys ylitti jopa New Yorkin ahtaimmat alueet, minkä seurauksena kaupunkia vaivasi se krooninen asuntopula, josta *Maaseudun tytärkin* lukijoitaan varoitti. Sotien jälkeen Helsinkiin muuttaneista lähes 60 % oli naimattomia. Jotakuinkin puolet muuttajista oli 15–29 -vuotiaista, ja tytöt ja naiset muuttivat Helsinkiin vielä poikia ja miehiä nuorempina.³¹

Kaupunkiin tullessaan naisista moni pestautui ensi alkuun juuri kotiapulaiseksi mutta siirtyi asunnon saatuaan myymälä- ja toimistotöihin.³² Valkonauhan oppaassa jäikin mainitsematta, että elinkeinorakenteen muutoksen myötä ja erityisesti kaupan ja palveluiden kasvun seurauksena kaupungeissa alkoi olla enenevässä määrin nimenomaan naisille sopiviksi katsottuja töitä.³³ Opas vähätteli myös maaseudun naisten työtaakkaa. Maatalonemäntien työpäiväkirjojen perusteella naisten työpäivä maaseudulla venyi arkena 16 ja sunnuntainakin 10 tunnin mittaiseksi. Varsinkin maatiloilla naisilla oli miehiä vähemmän vapaa-aikaa ja naisten työt olivat miesten töitä yksitoikkoisempia ja tiukemmin sidottu maatilan pihapiiriin.³⁴ *Suomen Sosialidemokratian* pakinoitsija arvelikin maaseudun naisten ja miesten työnjakoa kritisoidessaan, että maalla oli naisia, jotka eivät ”kymmeneen vuosiin” olleet saaneet ”yhtään lepopäivää”, lehmät kun ”eivät ole tietääkseen siitä, onko jouluihin vai juhannus, ja vaativat lypsänsä ja hoitonsa aina.” Asioiden oli muututtava tai tulevaisuudessa ei pientiloilla enää olisi emäntiä, sillä ”maalaisneitoset” olivat pakinoitsijan mukaan vähitellen huomaamassa, että pientilan emännän elämä oli ylipäätään kovaa – ja ”sen kovempaa elämänuraa ei

³⁰ Lyytinen 1952/1945, 6–8.

³¹ Turpeinen 1997, 25–31, 60–67; Pulma 2000b, 119, 123, 243–248; *Suomen tilastollinen vuosikirja* 1975; SVT Väestönmuutokset ja väkiluku 1749–2008, koko maa (Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat). Nuorison, etenkin nuorten naisten ”maaltapaosta” 1950-luvun alkuvuosina myös esim. Onko suljettu piiri uuden naapurin edessä? *Kotiliesi* 17/1952; Tyttö kaipaa kaupunkiin. *Kotiliesi* 20/1953; Maaseutunuoria kaupungissa. *Uusi Nainen* 1/1955; *Ilta-Sanomat* 4.1.1954, 3.1.1955; *Kotimaa* 25.1.1954, 25.1.1955, *Vapaa Sana* 6.1.1955 Lisäksi *Karjala* kirjoitti erityisesti siirtoväkeen kuuluvien nuorten (naisten) Helsinkiin suuntautuvasta muuttoliikkeestä, esim. 20.1., 26.1. ja 20.2.1954.

³² Pulma 2000b, 248.

³³ Vuodesta 1950 vuoteen 1960 kaupan toimiala kasvoi 47 % ja palvelusten 33 % ammatissa toimivan väestön määrällä mitaten. Samaan aikaan teollisuus kokonaisuudessaan kasvoi vain 6 % ja maatalouden toimiala pieneni 20 %. Miehiä työllistävä rakennustoiminta kasvoi sekoin voimakkaasti (40 %), mutta oli toimialana alttiimpi sekä suhdanne- että kausivaihtelulle. (*Suomen tilastollinen vuosikirja* 1975, taulu 16.)

³⁴ Östman 2000, 89–97.

juuri taida voida valita itselleen kuin ryhtyminen eukoksi sellaiselle miehelle, joka uskoo navetan kuuluvan vain naisille.”³⁵ Kun nuoria naisia moitittiin ”muka” paremman elämän haikailusta, huomiotta jäi naisten niin maalla kuin kaupungissakin tekemän työn merkitys sen kohenevan elintason aikaansaamiseksi, jota suomalaiset kollektiivisesti pyrkivät sotien taloudellisen rasituksen jälkeen tavoittelemaan.

Anu Koivusen (1995, 107–145) mukaan kuppaelokuvien kauhukuvat tekivät naisista syypäitä kansakunnan ongelmiin, oli sitten kyse hävityn sodan häpeästä tai epävarman tulevaisuuden tuskasta. Naisten syyllisyys oli seurausta siitä, etteivät nämä olleet suostuneet pysymään omalla paikallaan ”kansakunnan pysyvyyden ja jatkuvuuden takaajina”. Olympialaisten alla naisjärjestöjen huoli ei lopulta näytä kohdistuneen vain kisatöihin tulevien nuorten naisten turvallisuuteen vaan pitkälti myös kansallisen järjestyksen säilymiseen. Naisten liikkuminen ja seksuaalisuus kytkettiin valistuksessa yhteen ja molemmat esitettiin vaarallisina naisille itselleen. Kyse oli kuitenkin myös naisten roolista kansakunnan olemuksen ruumiillistumana ja kansallisen kulttuurin välittäjänä seuraaville sukupolville. Vaikka maantieteellisesti etäisiä alueita toisiinsa yhdistävät liikenne yhteydet ja valtakunnan laajuinen tiedonvälitys ovat olleet kansalliseksi mielletävän kulttuurin välttämättömiä edellytyksiä³⁶, on ne myös nähty uhkana ”kaupunkimaisen ja maalaiselämän” väliselle rajanvedolle ja usein – kuten Heikki Waris esimerkiksi epäili – nimenomaan ”maalaiselämän tappioksi”. Teollistumisen ja muuttoliikkeen, rautatien ja maanteiden sekä sanomalehtien, elokuvien ja radion myötä ”kunniakkaat kansalliset perinteet” olivat vaarassa kadota. Maaseudulla ”vanhat maakunnalliset kansantavat ja tottumukset” olivat säilyneet kaupunkia paremmin siksi, että siellä niitä oli ”uskollisesti säilytetty” – ja säilytetty nimenomaan naisten toimesta.³⁷

Naisjärjestöjen olympiakampanjan varoittavat esimerkit ja niiden sisältämät moitteet nuorten naisten itsekkyydestä viestivät levottomuutta sekä sukupuoleen että maaseutu–kaupunki-jakoon perustuvien sosiaalisten hierarkioiden murtumisesta. Elizabeth Wilson (1991, 6–7, 26–46) on korostanut sukupuolen ja erityisesti naisten seksuaalisuuden ideologista merkitystä kaupungin ja maaseudun välisissä vastakkainasetteluissa. Nuorille naisille kasvavat kaupungit ovat historiallisesti tarjonneet sosiaalisten ongelmien ohella myös vapautta ja itsenäisyyttä, mutta sosiologien ja suunnittelijoiden – ja, voisi lisätä, kasvattajien ja valistajien – silmissä ne ovat näyttäytyneet tavalla tai toisella uhkaavina. Wilsonin mukaan näkemykset kaupungista tilana, jossa nimenomaan naisia uhkaavat lukemattomat vaarat ja josta naisten on sen vuoksi pysyttävä poissa, ovat olleet osa naisten liikkumisen ideologista kontrollia ja naisten asettamista ”paikoilleen”. Kun ”maaseudun tyttäriä” olympialaisten alla varoiteltiin kaupungin

³⁵ Varakirjuri: Miehet navettaan. *Suomen Sosialidemokraatti* 19.5.1953.

³⁶ Anderson 2007/1983.

³⁷ Waris 1952/1948, 87, 103.

varjoista, tehtiin maaseudusta samalla oikean suomalaisuuden tyyssija ja naisista sen vaalijoita. Kaupungin vaaroja alleviivaamalla naisille osoitettiin oma paikkansa kansallisessa järjestyksessä niin sosiaalisesti kuin tilankin puolesta.

Irtolaisia ja irrallisia naisia

Maaseudun tyttären kuvaus kiihtyvistä alamäestä pelotteli olympiakaupunkiin saapuvia maalaistytöjä irtolaisuudella ja prostituutiolla. Niin ikään kisojen aikaisessa sanomalehtikirjoittelussa kisakylän liepeillä parveilevat ”puskatytöt” – kaupunkitilassa vailla valvontaa liikkuneet nuoret naiset, joiden huhuttiin seurustelevan ulkomaisten kisa-vieraiden kanssa – nähtiin irtolaisuuden ja prostituution tarjoamassa viitekehyksessä. Lehdet tiesivät kertoa huoltopoliisin tehostaneen valvontaansa kisojen ajaksi ”huomatavasti”, minkä seurauksena joitakin ”olympiadit hieman liian repäisevästi” ottaneita maalaistytöjä olikin irtolaislain nojalla palautettu kotiseudulle.³⁸ Valvonnan tehostaminen käy ilmi myös poliisin vuosikertomuksesta. Helsingin huoltopoliisi saattoi heinäkuun aikana takaisin kotikuntiinsa kaikkiaan 14 henkilöä, joista kaksi oli alaikäisiä. Mutta vuosikertomuksesta selviää sekin, että kisojen alettua huoltopoliisin työsaara osoittautui pelättyä vähäisemmäksi ja osasta maaseudulta palkattua lisätyövoimaa saatettiin luopua suunniteltua aiemmin. Irtolaisilmoitusten edellisvuotta suurempi määrä johtui näin ainakin osittain ennen kisojen alkua suoritettua ”tehokkaasta ennakkopuhdistuksesta”, jonka nojalla irtolaisia ja alkoholisteja siirrettiin laitoksiin ”juuri heinäkuun ajaksi”.³⁹

Vuoden 1936 irtolaislaissa irtolaisiksi määriteltiin työkykyiset henkilöt, jotka toimettomina ja ”riittäviä elatusvaroja vailla” kuljeksivat ”paikkakunnalta toiselle”; ”työtä vieroksuvat” henkilöt, jotka olivat vaarassa muodostua taloudelliseksi taakaksi toiselle henkilölle tai yhteiskunnalle; sekä ne, jotka hankkivat elantonsa kerjäämällä. Lisäksi irtolaisia olivat lain nojalla myös sellaiset henkilöt, jotka hankkivat tulonsa ”hyvien tapojen vastaisilla ja siveellisesti hylättävillä keinoilla” tai muuten elämätavallaan tuottivat ”ilmeistä vaaraa yleiselle järjestykselle, turvallisuudelle tai siveelli-

³⁸ *Ilkka* 18.7.1952; *Etelä-Suomen Sanomat* 4.8.1952; ks. myös *Suomen Sosialidemokraatti* 19.7.1952, *Uusi Suomi* 18.7.1952, *Vapaa Sana* 21.7.1952, 26.7.1952.

³⁹ *Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomus* 1952. Heinäkuussa 1952 irtolaisista tehtiin yhteensä 470 erillistä ilmoitusta 258 eri henkilöstä. Edellisen vuoden heinäkuussa vastaavat luvut olivat 233 ja 100. Vuosikertomuksessa todetaan myös miespuolisten irtolaisten lukumäärän tasainen nousu vuodesta 1948 alkaen ”epäsosiaalisiin henkilöryhmiin” – muun muassa ammattirikollisiin, ”irtolaistyyppisiin” alkoholisteihin ja ”homoseksualisteihin” – kohdistetun tehostetun valvonnan vuoksi. On epäselvää, kuinka paljon miesten homoseksuaalisuutta pyrittiin nimenomaan olympialaisten vuoksi valvomaan. Tuula Juvonen (2002) on kiinnittänyt huomiota homoseksuaalisuuteen kohdistuneen julkisuuden kasvuun 1950-luvun alussa. Olympialaisten yhteydessä en lähteistäni ole löytänyt viittauksia miesten välisiin suhteisiin. Juvosen mukaan homoseksuaalisuudesta ei tosin kirjoitettukaan valtavirtamediassa (mistä käyttämäni lähteet ovat peräisin) vaan skandaalilehdistössä.

syydelle.”⁴⁰ Helsingissä 1940-luvun lopulta aina 1960-luvun puoliväliin asti kiihtynyt irtolaisuuskontrolli kohdistui erityisesti nuoriin ja naisiin. 1950-luvulla irtolaislain nojalla määrätystä toimenpiteistä peräti kolme neljästä koski naisia.⁴¹ Tiukkaa valvontaa pidettiin tärkeänä keinona prostituution ennaltaehkäisyssä, mutta sen seurauksena naiset saattoivat tulla pidätetyiksi joskus vain sen vuoksi, että kulkivat yksinään kadulla.⁴² Prostituutiota sotien jälkeisessä Helsingissä tutkineen Margareta Järvisen mukaan väljä irtolaisuuden määrittely ja se, että lakia sovellettiin nimenomaan naisiin, tarkoitti usein, että lailla kontrolloitiin ylipäätään sellaista käyttäytymistä, jolla naisten katsottiin rikkovan vallitsevia normeja, sekä naisia, joiden tulkittiin ajautuneen tai olevan ajautumassa perhe-elämän ulkopuolelle.⁴³

Irtolaislailla toisin sanoen kontrolloitiin sekä naisten seksuaalisuutta että näiden maaltamuuttoa ja liikkumista kaupungissa. Vaikka prostituutio on kasvavissa kaupungeissa ollut monen naisen kohtalo, on se Elizabeth Wilsonin mukaan ollut myös metafora, jolla on kuvattu uhkaa naisten kaupungissa olon aiheuttamasta epäjärjestyksestä ja yhteiskunnan luonnollisiksi miellettyjen hierarkioiden ja instituutioiden kumoutumisesta.⁴⁴ Irtolaisuus näyttäytyy niin olympiavalistuksessa kuin 1950-luvun kaupunkielämää käsittelevien tutkimusten perusteella paitsi todellisena sosiaalisena ongelmana myös vertauskuvana kaupunkimaisen elämänmuodon ”juurettomuudelle”.

”Juurettomuus” määritti kaupunkielämän niin hyvässä kuin pahassa maalaiselämän yhteisöllisen järjestyksen vastakohtaksi. Heikki Waris esitti suomalaisen yhteiskunnan sodan jälkeisestä rakennemuutoksesta kirjoittaessaan, että kaupunkien ja kaupunkimaisten asutuskeskusten teolliset elinkeinot tarjosivat ”nuorille, parhaassa työiässä oleville tulijoille *itsenäisemmän aseman*”.⁴⁵ Vaikka kaupungissa sosiaalinen turva saattoikin olla näennäistä, oli nuorten – ennen muuta nuorten naisten – elämä kaupungissa ”henkilökohtaisesti riippumattomampaa” kuin maaseudulla. Wariksen mukaan *Maaseudun tyttären* torjumalle käsitykselle kaupungin, etenkin teollisuuden ja liike-elämän, maaseutua paremmista toimeentulomahdollisuuksista, keveämmästä työstä, lyhyemmistä työajoista ja lisääntyneestä vapaa-ajasta oli perusteensa.⁴⁶ Tästä huolimatta Waris monien sosiologian klassikkoteoreetikkojen tavoin näki kiihtyvän keskittymisen tuovan mukanaan myös sosiaaliselle elämälle vahingollisia vaikutuksia:

Kaupunkimainen elämä ja industrialistinen maailma paljon suuremmassa määrin kuin maalaiskylän usein vanhoilliset ja ahtaat olot avaa *mahdollisuuksia päästä*

⁴⁰ Irtolaislaki 57/1936.

⁴¹ Järvinen 1993, 66.

⁴² Järvinen 1993, 83.

⁴³ Järvinen 1993, 50, 66.

⁴⁴ Wilson 1992, 92. Ks. myös Wilson 1991, 38–41.

⁴⁵ Waris 1952/1948, 299 (alkuperäinen korostus).

⁴⁶ Waris 1952/1948, 299–300.

eteenpäin ja avartumaan. Mutta asialla on toinenkin puoli. Kaupunkielämän anonymiteetti, tuntemattomuus ja juurettomuus ei tarjoa samaa naapurisuuden ja vakiintuneitten tottumusten antamaa sosiaalista suojaa, eikä rationalisoitu tehdastyö taikka toiminta liikealalla anna samaa elämän kokonaisuuden ja sukupolvien työn jatkuvuuden tuntua kuin välittömässä yhteydessä luonnon kanssa oleva maataloustyö.⁴⁷

Suuriin kaupunkiin tai peräti ulkomaille suuntautuvaa muuttoa Waris kuvasi usein sellaisin hallitsemattomuutta kuvaavain ilmaisin kuten maaltapako, mahtava tai yltyvä virta ja vyöryvä koski sekä (lähinnä maastamuutosta) kulkutauti ja siirtolaistartunta.⁴⁸ Suurten keskusten ”liiallisen ja epäterveen keskittymisen” sijasta hän kannattikin muuttoliikkeen ohjaamista ”varsinaisen maaseudun kesken syntyviin, sosiaalisesti terveisiin pieniin yhdyskuntiin”.⁴⁹ Terveellisyys ja epäterveellisyys eivät tässä yhteydessä olleet vain metaforisessa käytössä, sillä Waris liitti lisääntyvään muuttoliikkeeseen myös sukupuolitautilien lisääntymisen ja niissä heijastuvat muutokset sukupuolimoraalisissa käsityksissä.⁵⁰ Kaupungin ja liikkumisen esittäminen epäterveellisinä ja varsinkin sukupuolitautilien ja seksuaalimoraalin hölytymisen lähteinä määritteli maaseudun terveen elämän ja seksuaalisen järjestyksen tyysijaksi.

Oma ongelmansa oli kaupunkien naisenemmistöisyys. Suomen väestö oli ollut naisenemmistöinen jo ennen sotaa, mutta sota oli kasvattanut epäsuhtaa edelleen. Kaiken lisäksi nämä ”ylimääräiset” tai ”ylijäämänaiset” olivat hyvin epätasaisesti jakautuneet maan eri osiin: miehet olivat – Wariksen sanoin – ”huomattavana enemmistönä rajan ja pakkasen karuissa oloissa”, kun taas naisia asui etenkin etelän kaupungeissa. Suurimmillaan ero, erityisesti työkykyisten ja avioliittoikäisten osalta, oli juuri Helsingissä, missä vielä vuonna 1950 tuhatta miestä kohden oli edelleen yli 1 300 naista.⁵¹ 1940–50-luvun yhteiskunnallisissa keskusteluissa kaupungistumisen, naisten maaltamuuton sekä naisten ja miesten epätasaisen maantieteellisen jakautumisen katsottiin olevan yhteydessä paitsi avioliiton solmimisen mahdollisuuksiin myös yhteisöllisen kontrollin ja suojan heikentymiseen, syntyvyyden alenemiseen ja avioeroihin.⁵²

⁴⁷ Waris 1952/1948, 302 (korostukset MU).

⁴⁸ Esim. Waris 1952/1948, 103, 121, 285, 289, 295, 296, 302.

⁴⁹ Waris 1952/1948, 297, 309–310. Jälkikäteen on arvioitu, että juuri maaseutu-asumiseen keskittynyt asutuspolitiikka piti Suomen läntisiä naapureitaan pidempään maatalousvaltaisena ja suomalaisten elintason alhaisena (Karisto ym. 1998, 60–61).

⁵⁰ Waris 1952/1948, 232.

⁵¹ Waris 1952/1948, 26–27; Turpeinen 1997, 25. Vuonna 1950 Helsingissä oli naisia 211 200 ja miehiä 158 200. Heti sodan jälkeen Helsingissä oli ollut 1000 miestä kohden peräti 1433 naista.

⁵² Waris 1952/1948, 220–221, 226. Päinvastoin kuin *Maaseudun tytär* antoi ymmärtää, avioliittojen määrä oli kuitenkin heti sodan jälkeen huomattavassa kasvussa (Lindgren & Ritamies 1994, 108).

Myös kaupunkiin muuttoa suunnitteleville nuorille naisille suunnatun *Maaseudun tyttären* ongelmanasettelussa kaupunkilainen elämänmuoto ja liikkuminen esittäytyvät avioliiton ja perheen vastakohtina:

Monilla naisilla on kaupunkiin siirtyessään se luulo, että he helpommin siellä suuressa maailmassa pääsevät naimisiin ja saavat oman kodin. Sehän on varsin luonnollinen pyrkimys. Mutta ovatko mahdollisuudet siihen kaupungissa suuremmat? Eivät suinkaan. Kaupungissa on aina naisia enemmän kuin miehiä. Erikoisesti on näin asianlaita suurissa kaupungeissa, missä naisia on tuhansittain enemmän kuin miehiä.

Tässä yhteydessä mainittakoon, että nuorille naisille kaupungeissa ovat vaarallisia myöskin eräät ”nais-ystävät”. Ne ovat naisia, jotka itse ovat jo kaltevilla pinnalla ja koettavat vetää samaan kadotukseen muitakin, niin monta kuin mahdollista. [...] He ovat olevinaan maailmannaisia, jotka valituin sanoin moittivat maamoukkaa, joka ei muka ymmärrä vapautta ja siihen kuuluvia tapoja.⁵³

Maaseudun tytär esitti kaupunkien naisenemmistöisyyden ongelmana ennen kaikkea naisten itsensä kannalta: kun miehiä oli liian vähän, naiset eivät päässeet toteuttamaan ”luonnollisia” pyrkimyksiään. Vastaavasti sen, mitä kaupungin ”maailmannaiset” väittivät vapaudeksi, opas tulkitsi potentiaaliseksi irtolaisuudeksi. Samalla se vahvisti ja normalisoi käsitystä tietynlaisen, hetero- ja ydinperhenormien mukaisen sosiaalisen järjestyksen luonnollisuudesta.

Muuttoliikkeen ja erityisesti kaupungissa liikkuvien naisten seksuaalisoinen oli omiaan uusintamaan käsitystä, jonka mukaan naisilla oli ”luonnollinen” paikkansa kotona, mielellään vielä maaseudulla. Naisiin kohdistetun kontrollin avulla pyrittiin sodan jäljiltä ”häiriintyneen” sosiaalisen ja sukupuolten järjestyksen palauttamiseen. ”Ylijäämänaiset” ja jo ”kaltevalle pinnalle” joutuneet ”nais-ystävät” – potentiaaliset ellei peräti aktuaaliset irtolaiset⁵⁴ – liudentuivat valistuksessa toisiinsa paljastavalla tavalla. Naisjärjestöjen olympiavalistuksessa maaseudun tyttären osalle kaupungissa koitua kohtalo näyttäytyy rangaistuksenomaisena seurauksena paitsi avioliiton ulkopuolisesta seksuaalisuudesta myös tyttöjen siirtymisestä maalta kaupunkiin ja kodin seinien suojista kadun julkiseen elämään. Olympiakampanjan osoittama käsitys maaltamuuton ongelmallisuudesta ilmensi huolta naisten irtautumisesta kodin ja kotiseudun kontrollista ja sen aikaansaamasta sukupuolten järjestyksen murtumisesta.⁵⁵ Tässä katsannossa ero varsinaisten irtolaisnaisten ja itsellisten, avioliitosta ja sen mukaisesta perhejärjestyksestä ”irralisten” naisten välillä oli lopulta varsin häilyvä.

⁵³ Lyytinen 1952/1945, 9.

⁵⁴ Ja ehkäpä myös naisia rakastavat naiset (ks. Juvonen 2002, 122–128).

⁵⁵ Kaupunkimaisen elämäntavan ja patriarkaalisen auktoriteetin välisistä jännitteistä ks. esim. Wilson 1991 passim; 1992, 91.

Korostunut huoli irtolaisuudesta kuitenkin myös tuotti sitä sosiaalista ongelmaa, jonka ratkaisemiseksi se oli tarkoitettu: mitä väljemmin irtolaisuus määriteltiin, sitä enemmän oli myös irtolaisia. Esimerkiksi ravintolaprostituution lisääntyminen sodan jälkeen voidaan osittain nähdä seurauksena sen ehkäisemiseen tähdänneistä toimenpiteistä. Sota-ajan elintarvike- ja kaasupulan ja aikaa vievien ruokajonojen vuosina naisista ja kokonaisista perheistä oli tullut ravintoloiden asiakkaita. Sodan jälkeen naiset ja nuoret alettiin kuitenkin uudelleen nähdä epätoivottuina asiakkaina. Alko pyrki palauttamaan entisaikojen ”korkeatasoisen” ravintolakulttuurin, ja ravintoloita alettiin luokitella kalleusluokkiin sen mukaisesti, ottivatko ne itsenäisiä naisia asiakkaakseen vai eivät. Tämän järjestelmän seurauksena ravintoloissa ilta-aikaan ja ilman ruokailutarkoitusta yksinään asioivat naiset saatettiin aina 1960-luvun loppupuolelle saakka tulkita prostituoiduiksi.⁵⁶ Vaikka kaupunkitilaan kohdistetun kontrollin avulla pyrittiin nimenomaan hallitseman yhteiskunnallisen järjestyksen murtumista, tilan kontrolli myös tuotti epäjärjestyksiä tilastollisena ilmiönä. Samalla se tuotti mielikuvia sekä naisten häiritsevyydestä kaupunkitilan järjestykselle että kaupungista erityisesti naisille vaarallisena tilana.

Kunniallisten naisten seksuaalisuus oli ideologisesti sidottu avioliittoon, jonka ulkopuolella seksuaalisesti aktiivinen nainen oli ”julkinen nainen” – vailla yksityistä tilaa seksuaalisuutensa toteuttamiseen. Vaikka naisten seksuaaliset käytännöt eivät todellisuudessa tätä ideologiaa olisikaan vastanneet, asetti kaupungin tilallisiin rakenteisiin sisältyvä normalisoiva ja sosiaalisia suhteita säätelevä valta sille kuitenkin omat rajoitteensa.⁵⁷ Tästä näkökulmasta puskista huhupuheiden mukaan kuulunutta ”sipinää ja supinaa” voi myös pitää osoituksena siitä, että naisten seksuaalisuus ei käytännössä rajoittunut avioliittoon ideologian määräämällä tavalla. Koska suuri osa itsenäisesti Helsingissä asuvista nuorista asui alivuokralla tai asukkeina, ahtaissa oloissa ja yksityisyyttä vailla⁵⁸, juuri muualla kuin puskissa avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden toteuttaminen ei ollut mahdollista. Yhtenä osoituksena avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden pakollisesta julkisuudesta voi pitää sitäkin, että poliisin yleisiin saunoihin tekemien ratsioiden perusteella ”yleisempää kuin ilotyttöjen kanssa kylpeminen, on ollut se, että ns. irrallisissa suhteissa olevat pyrkivät numerosaunojen välityksellä hankkimaan tilaisuuden ’ruumiin ikävänsä’ parantamiseen”.⁵⁹

⁵⁶ Sillanpää 2002, 87–88; Järvinen 1993, 86–96. Kuten Margareta Järvinen (mt. 90) kuitenkin huomauttaa naisten asiakkuus oli varsinkin tanssiravintoloille kaksiteräinen miekka, sillä sekä taloudellisen kannattavuutensa vuoksi että miesasiakkaiden välisten kahnauksen välttämiseksi ravintolat myös tarvitsivat naisia asiakkaikseen.

⁵⁷ Tilan ja vallan sekä tilan käyttäjien välisistä suhteista ks. esim. Saarikangas 1999b.

⁵⁸ Pulma 2000b, 134.

⁵⁹ *Suomen Sosialidemokraatti* 18.1.1948. Tuula Juvonen (2002, 264–266) esittää vastaavanlaisen tulkinnan homoseksuaalisesti eläneiden miesten puistokulttuurin synnystä 1950-luvulla.

Naisten lisääntynyt liikkuminen ja maaltamuuton naisenemmistöisyys osaltaan tekivät maaseudun ja kaupungin sekä kodin ja kadun välisestä vastakkainasettelusta akuutin. Kadun epäsovivuutta naisille alleviivattiin juuri siksi, että naiset entistä enemmän muuttivat itsenäisesti kaupunkiin ja liikkuvat kaupungillakin omin päin, mikä edelleen oli saattanut ideologisen vastakkainasettelun neuvottelunalaiseksi ja käymistilaan. Naisten liikkumisen kautta kaupunki ja sen kadut olivat yhä enemmän naisten tilaa. Tämän käytännön vastaisesti niin naisjärjestöjen olympiakampanja kuin kisojen aikainen puskatytökirjoittelu tuottivat käsitystä kaupungista miesten hallitsemana tilana, jonka kaduilta naisten oli – oman etunsa nimissä – pysyteltävä poissa. Varsinkin ilta- ja yöaikaan yksin liikkuva nainen määrittyi naisjärjestöjen valistusmateriaalissakin seksuaalisesti saatavilla olevaksi ja kaupunkitilaa hallitsevien miesten käytettäväksi. Näin tytöille suunnatussa kirjoittelussa – paradoksaalista kyllä – myös oikeutettiin miesten kadulla naisiin kohdistama häirintä.⁶⁰

Laivatytöt ja sataman symboliikka

Rautatieasemat ovat olleet otollisia paikkoja naisten seksuaalisuuden valvonnalle osittain juuri siksi, että ne on ymmärretty portiksi ”viattoman” maaseudun ja seksuaalisesti ”vaarallisen” kaupungin välillä.⁶¹ 1950-luvun alun Helsingissäkin irtolaispidätyksiä tehtiin asemalla runsaasti⁶², mutta naisjärjestöt eivät olympiavalistuksessaan näytä pitäneen asemaseudun ongelmia erityisesti esillä. Sitä vastoin valistuksessa merkitykselliseksi paikaksi tuli satama – portti kotimaan ja ulkomaisten välillä.

Vuosina 1950–54 noin 20 % irtolaispidätyksistä tehtiin satamissa. Varsinaisen prostituutiokontrollin lisäksi pidätyksissä oli kyse myös naisten käyttäytymisen yleisemmästä valvonnasta ja säätelystä, kun satamissa liikkuvien, merimiesten kanssa seurustelevien ja ulkomaisissa laivoissa vierailevien naisten nähtiin käytöksellään ylittävän sopivaisuuden rajoja. Poliisin kuulustelupöytäkirjat kertovat naisten kiinnostuksesta merimiesten ulkomaalaisuuteen ja elämään ulkomailla.⁶³ Mutta yhtä hyvin satamien kansainvälisyys ja merimiesten ulkomaalaisuus kutkuttivat myös lehdistön mielikuvitusta. 1940-luvun lopulta aina 1960-luvun alkuun saakka satamissa liikkuvat ”laivatytöt” olivat suosittuja pelottelujournalismin aiheita, ja esimerkiksi *Apu*-lehden

⁶⁰ Poikkeuksena tästä oli *Uuden Suomen* (11.7.1952) kirjoitus naisrauhaa häiritsevistä ”joutilaan näköisistä, useimmiten hyvin pukeutuneista ja sivistyneeltä vaikuttavista miehistä”.

⁶¹ Gerodetti & Bieri 2006. Esimerkiksi Suomen Valkonauhaliitto järjesti toimintansa alkuaikoina Helsingin rautatieasemalle vastaanottajia, jotka järjestivät yösijoja maalta saapuville nuorille naisille (Rajainen 1973, 164).

⁶² Järvinen 1993, 75.

⁶³ Järvinen 1993, 75, 101–103. Järvisen lähemmässä tarkastelussa olleessa aineistossa pidätetyistä jopa puolet oli ollut huoltopoliisin kanssa tekemisissä vain tämän ainoan kerran ja siis liikkuvat satamassa pikemminkin satunnaisesti kuin säännöllisesti.

Helsingin yöelämää esittelevissä reportaaseissa laivatyttöilmiötä pidettiin erityisen ikävänä juuri merimiesten rodullisen vierauden takia.⁶⁴

”Laivatyttöihin” viitattiin myös naisjärjestöjen olympiakampanjan yhteydessä yhtenä varoittavana esimerkkinä:

Suuret vaarat ja menetykset uhkaavat täällä eritoten kaupunkioloihin tottumattomia nuoria naisia. Tämä on nähty jo ennestään vastaavissa tilanteissa, suurkisojen, ulkomaalaisvierailujen jne. aikana, vaikkakaan mainitut kokoontumiset eivät mittasuhteittensa puolesta ole olleet verrattavissa olympiakisoihin. Tunnettu on meidän suomalaisten taipumus ihaillla kaikkea ulkolaista. ”Import”-merkki tavarrassa takaa menekin, mutta samainen ”menekki” voi käydä kohtalokkaaksi silloin, kun on kysymys eri kansallisuuksia edustavista ihmisistä ja eri sukupuolista. *Muistettakoon vain ns. laivatyöt.*⁶⁵

Huomion kiinnittyminen laivatyttöihin ja satamiin osoittaa, että vaikka maaltamuutto olikin yksi järjestöjen ilmeisistä huolista, ei sitä olympialaisten yhteydessä voi erottaa kansainvälistymisen ja maastamuuton problematiikasta. Maaseudun ja kaupungin välisen rajanvedon lisäksi Helsinkiä määrittivät sen yhteydet muualle maailmaan.⁶⁶ Satama oli kauttakulkupiste tuonti- ja vientitavaroille mutta ennen lentomatkailun yleistymistä myös tärkein portti ulkomaan matkailuliikenteelle, maahan saapuville ulkomaalaisille ja maasta pois haluaville suomalaisille. Olympialaisten kynnyksellä ja niiden aikana näiden yhteyksien merkitys korostui entisestään. Naisjärjestöjen olympiavalistuksen laivatyttö-esimerkissä satama symboloi sekä seksuaalisen transgression että kansallisvaltion rajojen ylittämisen mahdollisuutta. Paitsi satama sinänsä myös kansallisvaltion rajat ylittävä liikkuminen sai seksuaalisesti paheellisen leiman.

Maasta poistumisen seksuaalisia uhkia käsitteli myös keväällä 1952 ensi-iltansa saanut elokuva *Suomalaistyttöjä Tukholmassa*. Roland af Hällströmin ohjaama ja Kaarlo Nuorvalan käsikirjoittama elokuva kertoi kolmesta nuoresta suomalaisnaisesta, jotka suurin odotuksin matkasivat laivalla Tukholmaan uutta elämää etsimään. Jo laivalla Rauha, nimensä vastaisesti naisista railakkain, päättää aloittaa tupakanpolton ja julistaa riehakkaasti:

⁶⁴ Järvinen 1993, 65, 74–75, 96–104; Häkkinen 1995, 17, 250 n14; Pulma 2000a, 138; Pulma 2000b, 207–209, 218–220, 254–255; Satamapoliisi koirineen varkaitten ja ilotyttöjen kauhuna. *Ilta-Sanomat* 18.8.1948. Vuonna 1948 Merimieslähetys pyysi Valkonauhaa tekemään viranomaisille valituksen hankolaisesta hotellista, jonka epäiltiin toimittavan nuoria naisia ulkomaille lähteviin laivoihin (Airo 1971, 64).

⁶⁵ Naistoimittajille tarkoitettuun informaatiotilaisuuteen 4.7.1952 liittyvä käsikirjoitus (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA; korostus MU).

⁶⁶ Myös Waris (1952/1948, 94–96) mainitsee nämä yhteydet Helsingille leimaa-antavina piirteinä.

Mä meinaan nyt polttaa kaikki sillat takanani. Ai tää [tupakka] onkin amerikkalaista! Tästä tuleekin nyt mun merkkini. En mä enää mistään *made in Finlandista* piittaakaan.

Tupakointi päättyy nolosti pahoinvointiin – eikä tyttöjen elo Tukholmassakaan ole sellaista herkkua kuin he lähtiessään kuvittelivat. Tukholmasta ei löydy sitä rikasta paronia, jota Rauha sinne lähti metsästämään, eikä järkevä Liisakaan onnistu koulu-ruotsillaan saamaan toivottua kirjeenvaihtajan paikkaa vaan joutuu tehtaalle sillin perkuuseen. Rauha ja Kirsti – tytöistä kolmas, joka ei tunnu tietävän, mitä oikeastaan on Tukholmasta etsimässä – paneutuvat työnteon sijasta herkku- ja vaateostoksiin ja heittäytyvät kaupungin vilkkaan yöelämän pyörteisiin, kunnes vähäisten varojensa huvettua onnistuvat sentään pestautumaan hotelliin siivoojiksi.

Elokuvan kuluessa Liisa päätyy kunnan ruotsalaisen (toki suomenkielentaitoisen) insinööriopiskelijan Erikin morsiameksi ja Rauha suostuu lopulta jo laivalla tapaa-mansa suomalaisen Olavin kosintaan, mutta Kirstin kohtalosta tulee kova. Hän kohtaa kaupungissa joukon toinen toistaan kelvottomampia miehiä, joutuu raiskauksen uhriksi ja homoseksuaalisen valokuvaajan alastonmalliksi sekä lopulta italialaisen insinöörin Pietron rakastajattareksi. Kun italialainen paljastuuikin perheelliseksi mieheksi, viattomuutensa menettänyt Kirsti päätyy petettynä, rahattomana ja häpeissään myymään itseään kadulle. Muille tytöille tilanne käy ilmi vasta, kun suomalaisen seurakunnan huoltosisar tulee etsimään Kirstiä tämän jouduttua irtolaisena poliisin kirjoihin. Huoltosisaren suusta kuullaan elokuvan opetus:

On vaarallista lähteä ulkomaille seikkailemaan. Tänne tulee tuhansia nuoria tyttöjä, muualtakin kuin Suomesta. Monen kohtalo voi olla hyvin kova. Meikäläisistä [suomalaisista Tukholmassa] puhutaan paljon pahaa, mutta minä tiedän ehkä paremmin kuin muut, että se on liioittelua. Ja viranomaisetkin myöntävät, että vain harvat suomalaistyöt ovat aiheuttaneet heille todellista huolta. Juuri siksi velvollisuutemme on pitää huolta, ettei maamme nimeä häväistä. [...] Mutta jokainen voi joutua virran vietäväksi. Ja vieraisissa oloissa voi tapahtua paljon. Ja pahempaa kuin kotona.

Kirsti kohdalla apu tulee kuitenkin liian myöhään. Huonoon seuraan joutuneella ja maineensa menettäneellä nuorella naisella ei – kuppaelokuvien genrelle tyypillisesti⁶⁷ – tunnu yrityksestään huolimatta olevan mahdollisuutta parannukseen, ja Kirsti päätyy hyppäämään alas Slussenin Katarina-hissin huipulta.

Kirstiä ei elokuvassa esitetä pohjimmiltaan pahana tai moraalittomana, ainoastaan ryhdittömänä. Villi, naiivi ja pinnallinen Rauha on pohjimmiltaan viaton ja osaa erottaa oikean väärästä. Elokuvan alussa ulkomaiden ihanuutta julistanut Rauha on

⁶⁷ Koivunen 1995, 107–145.

tytöistä juuri se, joka elokuvan päätteeksi palaa kotiin rinnallaan suomalainen mies. Suomalaisen sulhasen suusta myös kuullaan tarinan lakoninen loppukaneetti: ”Niin, oma maa mansikka.” Sitä vastoin joukosta tunnollisin, Liisa, jääkin Ruotsiin ”mustikanpoimijaksi” löydettyään sieltä onnen ja uuden kodin kunnollisen porvarismiehen vaimona. Näistä kahdesta poiketen Kirstillä ei ole omaa tahtoa: hän seurailee Rauhan oikkuja ja joutuu silkkaa saamattomuuttaan vieraiden miesten lähenneltäväksi ja raiskaamaksi. Italialaisenkin syyliin Kirsti päätyy lähinnä avuttomuuttaan, kun tämä tarjoutuu pulaan joutuneen tytön lohduttajaksi. Juuri ryhdittömyyttään Kirsti ajautuu aina vain alaspäin ja alaspäin, itsemurhaan asti – aivan kuten naisjärjestöjen olympiakampanjassakin varoitettiin.

Alkuteksteissä ”kauttaaltaan tositapahtumiin” perustuvaksi mainostettu *Suomalaisyttöjä Tukholmassa* otettiin aikalaiskritiikeissä vastaan rankkana mutta realistisena. Tukholman homokulttuurin kuvaus teki elokuvasta myös rohkean ja herätti ruotsalaisissa suurta närkästystä.⁶⁸ Ehkäpä juuri tämän ”rohkeuden” vuoksi elokuvasta ei naisjärjestöjen olympiakampanjan muistiinpanoissa ole mainintaa. Kuitenkin *Suomalaisyttöjä Tukholmassa* käsitteli juuri samoja aiheita kuin naisjärjestöt olympiakampanjassaan, vieläpä hyvin samanlaisessa hengessä ja – jos elokuvasta tehtyyn verovapaushakemukseen on uskominen – tarkoituksellisen valistuksellisella otteella:

Elokuva käsittelee kahta ajankohtaista kysymystä, ennen kaikkea maastamuuttoa ja sen vaaroja, mutta siihen liittyen myöskin maaltapakoa. Filmin tarkoituksena on rakentavassa mielessä asianomaiseen yleisöön vaikuttavalla tavalla osoittaa niitä vaaroja ja vastuksia, jotka uhkaavat kokemattomia henkilöitä vieraassa maassa ja tuntemattomassa kaupungissa, ja sen positiivisena loppupäätöksenä on, että elämässä oma työ johtaa parhaaseen tulokseen ja että oma maa ja ympäristö ovat varmin tae menestyksestä.⁶⁹

Elokuvan kritiikeissä korostettiin sen ajankohtaisuutta. Suomalaiset olivat 1940-luvun lopulta lähtien jälleen kiihtyvässä tahdissa alkaneet hakeutua siirtolaisiksi, monet juuri Ruotsiin.⁷⁰ Vuoden 1952 kesällä voimaan astunut pohjoismainen passivapaus helpotti matkailua pohjoismaiden välillä. Ruotsissa pelättiin maahan mahdollisesti passivapauden suojissa muista pohjoismaista saapuvia vakoojia⁷¹, mutta Suomessa pelkona näyttäisi pikemminkin olleen oman väestön karkaaminen ulkomaille. Naisten siirtolaisuudesta kannettiin erityistä huolta; esimerkiksi *Helsingin Sanomat* raportoi keväällä 1953 odottavista aviottomista äideistä, jotka hakeutuivat Ruotsiin paremman sosiaa-

⁶⁸ *Suomen kansallisfilmografia* 4, 469–471. Elokuvan verovapaushakemuksessa sen vakuutettiin perustuvan Tukholman poliisilta ja suomalaiselta seurakunnalta saatuihin tietoihin ja siten antavan ”todellisen kuvan niistä vaaroista, joita suomalaistyttöjä Tukholmassa saattaa kohdata.”

⁶⁹ Elokuvan tuottaja Mauno Mäkelä sit. *Suomen kansallisfilmografia* 4, 471.

⁷⁰ Korkiasaari & Söderling 1994, 249.

⁷¹ Passittomuus tuo vakoilijoita maahan, pelätään Ruotsissa. *Helsingin Sanomat* 19.7.1952.

liturvan sinne houkuttelemina.⁷² Myös Siveellisyyskomitea kohdisti 1950-luvun alkuvuosina huomionsa Ruotsiin muuttaneisiin suomalaistyttöihin. Se järjesti Tukholmassa asuville ”naispuolisille kansalaisillemme” ohjelmallisia iltoja, joissa filmsesitysten ja musiikin ohella kuultiin puheita muun muassa sellaisista aiheista kuin ”Yksinäinen nainen vieraalla maalla”, ”Skall jag lyckas i mitt äktenskap?” ja ”Tyydytys avioliitossa ja sen ulkopuolella”.⁷³

Väitänkin, että naisjärjestöjen olympiakampanjassa laivatyttöjen hahmolla muistutettiin maalaistyttöjä kaupungin varjojen ohella nimenomaan kansallisvaltion rajat ylittävän liikkeen vaaroista. Ylipäätään satamien kontrollissa ja sitä koskevassa julkisuudessa vartioitiin ja edelleen rakennettiin kansallisia rajoja, ja juuri tähän liittyi myös naisjärjestöjen olympialaisten aikaisessa valistuskirjoittelussa laivatyttöille annettu rooli. Seutulan uudenuutukaiseen lentokenttään, jota vasemmisto epäili amerikkalaisten Neuvostoliittoon kohdistaman sotapolitiikan jatkeeksi, ei liittynyt vastaavaa symboliikkaa. Syitä tälle voitaneen hakea lentomatrustamisen verrattaisesta harvinaisuudesta, kalleudesta ja korkeasta luokkastatuksesta. Siinä missä lentoasema symboloi etuoikeutettua luokka-asemaa ja kansainvälisyyden toivottuja piirteitä – nykyaikaisuutta, modernia hyvinvointia ja etäisyyksien lyhenemistä⁷⁴ – satamiin yhdistettiin elintärkeän vientikaupan ohella myös kansainvälisten rajojen madaltumisen torjuttavia puolia, kuten salakuljetusta, (vääränlaisia) vieraita vaikutteita, sosiaalista ja kulttuurista degeneraatiota sekä omien kansalaisten maastapakoa.

Kansainvälisen kaupungin valot

Se, että olympiavalistuksessa juuri laivatyttöistä tehtiin varoittava esimerkki, kertoo olympialaisten kulttuurisesta merkityksestä kotimaan ja ulkomaisten välisenä jännitteisenä rajapintana – Suomen reittinä maailman tietoisuuteen sekä väylänä vieraiden vaikutteiden maahantulolle. Se kertoo myös tämän ”rajatilan” seksuaalisista aspekteista. Niin olympiakampanjassa kuin muussakin kirjoittelussa laivatyttöistä puhuttaessa puhuttiin myös kulutuksesta ja kulttuurien sekoittumisesta. Laivatyttöjen turmion taustalla oli tyttöjen oletettu himo suklaaseen, hedelmiin ja nylonsukkiin sekä muuhun ”’Import’-merkkiseen” tavaraan.⁷⁵ Tällä vihjattiin prostituution mahdollisuudesta – suomalaisten naisten ostettavuudesta ulkomaista alkuperää olevilla ylellisyys-

⁷² *Helsingin Sanomat* 3.5.1953.

⁷³ Terveiset Suomesta! (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA); *Suomen naisten työmailta* 1953.

⁷⁴ Lentomatrustuksesta ja siihen yhdistetystä ”kaukokaipuusta” ks. luku 8.

⁷⁵ Inkeri Sahlan: Mitä toivomme olympiakisoistamme? *Valkonauha* 3/1952; Naistoimittajille tarkoitettuun informaatiotilaisuuteen 4.7.1952 liittyvä käsikirjoitus (SNKL Hc:10 Tilaisuudet ja kurssit 1948–1978, KA); ks. myös Pulma 2000a, 138.

hyödykkeillä – mutta samalla se kertoo kansainvälisyyden ambivalensseista kansallisissa mielikuvissa.

Olympialaisten kansainvälisyys merkitsi rajojen avautumista, mikä muissa kuin kommunistien riveissä nähtiin rautaesiripun vastakohtana, osoituksena niin Suomen kuin suomalaistenkin vapaudesta.⁷⁶ Yhdessä heinäkuussa 1952 voimaan astuneen pohjoismaisen passivapauden kanssa olympialaisia tervehdittiin merkkinä sodan aiheuttaman poikkeustilan päättymisestä ja paluusta rauhanajan vapaampiin matkustuskäytäntöihin.⁷⁷ Olympialaisten toivottiin tuovan takaisin sodan jaloista kaikonneet ulkomaalaiset matkailijat⁷⁸, ja vaikka odotukset osoittautuivat ylimitoitetuiksi, saapui silti kesän aikana ulkomailta Suomeen yhteensä yli 200 000 matkustajaa, joista noin puolet oli ulkomaalaisia⁷⁹. Olympialaisten vauhdittama liikenneyhteyksien paraneminen – ennen muuta Seutulän lentokentän ja Olympialaturin rakentaminen sekä merenalainen puhelinkaapeli Ruotsiin – tarkoitti myös, ettei Suomi ”olekaan enää niin syrjäisessä asemassa kuin ehkä aikaisemmin luultiin vaan melkeinpä maailman valtakeskusten esikaupunkina, olipa sitten kysymyksessä mikä ilmansuunta tahansa”.⁸⁰

Laivatyttöjä moitittiin näiden sinisilmäisestä haikailusta ulkomaille, mutta ”kauko-kaipuu” ja matkakuume olivat suomalaisilla 1950-luvun alkuvuosina yleisempiäkin vaivoja.⁸¹ Vaikka olikin aiheellista, ettei ”yhdenkään maan kansalainen sentään voi asettua toiseen maahan pysyväisesti asumaan pelkän henkilötodistuksen varassa”⁸², Suomessa passivapautta pidettiin ”maastapaon” uhallakin pääosin tervetulleena uudistuksena. Matkustaminen oli kireiden matkustussäädösten vuoksi ollut sodan jälkeen vaivalloista, ja passien myöntäminen esimerkiksi siirtolaisuuteen, huvimatkoihin tai ulkomaille alle puoli vuotta viipyvien miesten vaimojen matkoihin ei sisäministeriön vuonna 1946 antaman ohjeen mukaan ollut aluksi lainkaan sallittua.⁸³ Esimerkiksi *Ilta-Sanomien* valittikin kesällä 1952 – passivapautta vielä odoteltaessa – että ”[h]enkilöllisyyden tarkistaminen on useinkin niin piinallisen tarkkaa, että matkailija-parka tuntee sisimmässään olevansa vähintään rikoksesta tai luvattomista aikeista epäiltyjen joukossa”.⁸⁴ Lehti katsoi, että vaikka sodan jälkeen oli ollut tarpeellista tarkkaan kontrolloida

⁷⁶ Esim. Urho Kekkosen: Olympiakisojen jälkimietteitä. *Kyntäjä* 8/1952; *Helsingin Sanomat* 21.4.1952; *Ilta-Sanomien* 19.7.1952.

⁷⁷ *Ilta-Sanomien* 5.7.1952.

⁷⁸ Esim. Härö 1992, 88–91.

⁷⁹ *Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomus* 1952. Suomalaisten matkailijoiden joukossa oli paitsi kotiin palaavia ulkomaanmatkajia, myös ulkomaille asuvia suomalaisia siirtolaisia, lehtikirjoitusten perusteella varsinkin amerikansuomalaisia.

⁸⁰ *Uusi Suomi* 10.7.1952; ks. myös *Ilta-Sanomien* 16.7.1952

⁸¹ Ks. luku 8.

⁸² Passittomuus (pääkirjoitus). *Ilta-Sanomien* 5.7.1952.

⁸³ Pelvo 2007, 45.

⁸⁴ *Ilta-Sanomien* 8.3.1952. Matkustuksen vaatimasta byrokratiasta heti sodan jälkeen ks. myös Pelvo 2007, 44–46.

rikollisten ja muiden ei-toivottujen henkilöiden maasta- ja maahanpääsyä, tuntuivat ”vapaan matkailun rajoitukset” vuonna 1952 liioittelulta, koska epäilyttävät henkilöt muodostivat enää pienen vähemmistön jatkuvasti paisuvasta matkailijoiden määrästä.

Judith Walkowitz (2003, 338–340) on kiinnittänyt huomiota kosmopolitanismille annettujen merkitysten kaksinaisuuteen. Walkowitz osoittaa, miten kosmopolitanismi – kulttuurin kaupallistuminen ja kansainvälinen liikkuminen – teki 1900-luvun alun populaarien mielikuvien Lontoosta yhtäläillä nautinnon kuin vaaran paikan. Ulkomaiset kulttuurivaikutukset näkyivät vanhan imperialistisen perinteen ohella ravintoloiden, tanssipaikkojen, tavaratalojen, elokuvien ja varieteeteattereiden tarjonnassa, missä naiset olivat yhä enenevässä määrin sekä katsojina että katseiden kohteina. Lontolaiset suhtautuivat näihin vieraisiin vaikutuksiin sekä ihastuneesti että paheksuen niiden turmelevaa vaikutusta; yhtäältä ne edustivat nautintoa ja pakoa arjesta mutta toisaalta ne yhdistettiin irrallisuuteen, epäjärjestykseen ja niin kulttuurien kuin ”rotujen” sekoittumiseen.

Walkowitzin kuvaus 1900-luvun ensimmäisten vuosien edvardiaanista Lontoosta resonoi suomalaisista sanomalehdistä olympialaisten aikana esiin piirtyvän Helsingin kuvan kanssa. Kymmenet tuhannet ulkomaiset kisavierat olivat näkyvä lisä tuolloin vajaan 400 000 asukkaan Helsingissä. Sanomalehtien ilmoitussivut täyttyivät ravintoloiden ja tanssipaikkojen sekä revyiden, sirkusten ja muiden huvitilaisuuksien mainoksista. Suomen Turistiauto mainosti ”pariisilaistyylistä uutuuttaan”, öistä linja-autokierrosta ”suosittuihin kabaretravintoloihin”.⁸⁵ Mainoksen piirroksissa sulka-päähineiset cancan-tanssijat sätkyttelevät sääriään puhallinorkesterin tahdissa, cocktail-asuiset miehet ja naiset tanssivat sylikkäin ja kohottavat maljoja valkein liinoin katetuissa pöydissä, tarjottimet ovat ruokaa ja juomaa kukkuroillaan – ja kaikki tämä tapahtuu tähtitaivaan alla, trooppisten palmujen katveessa.

Karnevaalitunnelmainen värikkyys sai osakseen kahtalaisia arvioita. Osan mielestä räikeiden myyntikojujen pahviset rakenteet eivät mitenkään antaneet ulkomaalaisille ”oikeaa kuvaa Suomen vanhasta ja maineikkaasta puuarkkitehtuurista”, eivätkä kaikenkirjavat katumainoksetkaan miellyttäneet kaikkien silmää. Olympia-tilolia ja -sirkusta paheksuttiin niiden aiheuttamasta melusta ja epäsiisteydestä, ja varsinkin Kaisaniemeen tyhjälle tontille pystytetty ”Broadway Bar” muistutti ”rihkama-kirjavassa” amerikkalaisuudessaan lähinnä ”lapsuudessamme näkemiemme kiertävien sirkusten teltojen seinämiä”.⁸⁶ Useimmiten lehdistössä kuitenkin oltiin tyytyväisiä, että vanha, hidas ja jörö Helsinki tuntui kisavieraiden ja näitä varten järjestettävien huvittelumahdollisuuksien ansiosta muuttuvan päivä päivältä värikkäämmäksi, kohteliaammaksi, vilkkaammaksi ja hauskeemmaksi.⁸⁷ Lehti toisensa perään toi julki

⁸⁵ Mainos *Helsingin Sanomissa* 19.7.1952.

⁸⁶ Kriittisistä arvioista ks. erit. *Vapaa Sana* 23.7.1952; *Ilkka* 18.7.1952.

⁸⁷ *Ilkka* 18.7.1952, *Suomen Sosialidemokraatti* 4.8.1952.

ihastuksensa siitä, että huvielämän ja väenpaljouden ansiosta kaupungin keskustalla oli varsinkin ilta- ja yöaikaan ”kansainvälisen suurkaupungin sykhdyttävä leima” ja etenkin ylioppilastalon tienoo ”kihisi ja kuhisi elämää ja vilskettä kuin jonkin New Yorkin Times Square tai Lontoon Piccadilly” konsanaan.⁸⁸ Huvituksineen, myyntikojuineen ja kirkuvanvärisine mainoksineen – monenkirjavasta yleisöstä puhumatta-kaan – olympialaiset olivat tehneet Suomen ”harmaan arvokkaasta” pääkaupungista hetkellisesti ”jopa hiukan kevytmielisen tuntuisen metropolin.”⁸⁹

Samalla kun naisten läsnäoloa kaupungin kaduilla olympiahuuman katsojina ja kokijoina paheksuttiin, naiset olivat erotisoituina katseen kohteina olympiahuuman olennainen osatekijä. *Ilta-Sanomien* toimittaja ”Hanna” oli osallistunut Suomen Turistiauton mainostamalle kiertoaajelulle ja otsikoi juttunsa kierroksella mukana olleen ”newyorkilaisen vanhan herrasmiehen” sanoin: ”Näemmekö varmaan kauniita tyttöjä?”⁹⁰ Kaupungin kisailmettä verrattiin hyväksyvässä sävyssä ”poskensa ja huulensa puuterilla ja huulipunalla” koristelleeseen ”vakavaan keski-ikäiseen suomalaisdiivaan”.⁹¹ Ylioppilastalon julkisivua koristi kisojen aikana esitetyn China-revyyn orientaalisvaikutteinen mainos, jossa vähäpukeinen ”tulinen kaunotar Farukin⁹² maasta” lupasi ”intiimeine tansseineen” tuoda ”polttavan tuulahduksen pyramidien juurelta...”⁹³

Newyorkilaisen herrasmiehen kysymys ei kuitenkaan välttämättä koskenut vain itämaisia tanssijattaria. Myös suomalaiset naiset asetettiin ulkomaalaisten vieraiden katseen arvioitaviksi. Lehdistön haastattelemilta miespuolisilta kisavierailta tiedusteltiin säännönmukaisesti näiden mielipidettä suomalaisista naisista ja odotettiin vieraiden ilman muuta osoittavan ihailuaan näiden olemusta ja ulkonäköä kohtaan.⁹⁴ Hattuliike osoitti mainoksensa ”Miss Universumin kanssasisarille” – ”kauniille helsingittärille”, jotka kisojen aikana olisivat stadionilla ja kaupungin kaduilla ”tuhansien ulkomaisten silmäparien ihailtavina”.⁹⁵ *Eeva*-lehti kertoi nuoren muotipiirtäjäopiskelijan kokemuksista Englannin lähettilään olympiatanssiaisissa ja suitsutti, miten tämä brittiläisten meriupseerien kanssa tanssiessaan oli herättänyt itsensä prinssi Philipin

⁸⁸ Serpentiinejä. *Helsingin Sanomat* 8.8.1952.

⁸⁹ Kisakaupunkia päivällä ja yöllä. *Suomen Kuvalehti* 32/1952; ks. myös Kansainvälinen Helsinki. *Suomen Kuvalehti* 28/1952.

⁹⁰ *Ilta-Sanomien* 21.7.1952.

⁹¹ *Vapaa Sana* 23.7.1952.

⁹² Egyptin heinäkuussa 1952 vallasta syösty kuningas Faruk oli 1950-luvun alkuvuosina näkyvä hahmo suomalaisessa lehdistössä, ei niinkään politiikan kuin ylellisen elämäntyylinsä ja suorastaan tarunhohtoisena esitetyn rakkauselämänsä takia.

⁹³ *Vapaa Sana* 23.7.1952; mainos *Helsingin Sanomissa* 6.8.1952. *Vapaa Sana* tosin nimenomaan paheksui ylioppilastalon julkisivua koristavaa China-revyyn mainosta ”melkein alastomine naisenkuvineen” tahrana Mannerheimintien ”suurmaailmankuvassa”.

⁹⁴ Esim. ”Serpa Pinten” matka kesti viikon. *Helsingin Sanomat* 25.7.1952.

⁹⁵ *Helsingin Sanomat* 17.7.1952. Armi Kuuselan Miss Universum -voitosta ja naisista sekä ”Suomikuvan seppinä” että ”katukuvan koristeina” olympialaisten yhteydessä ks. myös Kalha 2004, 467.

huomion ja siten tehnyt osansa Suomen maineen kohottamiseksi maailman silmissä.⁹⁶ Havainnollisena voi pitää tapaa, jolla *Helsingin Sanomat* kolme vuotta myöhemmin raportoi Yhdysvaltain laivastovierailun kunniaksi Helsingin kaupungintalolla järjestetyistä virallisista tanssiaisista:

Teetanssiaisten tunnelmassa ei ollut valittamista, parketti oli ahkerassa käytössä ja puheensorina kävi vilkkaana virvokepöydän ympärillä, missä viljeltiin vastasolmittuja suomalais-amerikkalaisia suhteita. [M]itä lennokkaampaa oli rytmi, sitä enemmän antoivat vieraat väriä tanssilattialle – ainakin, jos heidän oli onnistunut saada kiitolliseksi partnerikseen joku suomalainen kenraalintytär. Vieraitten toivomusta asianomaiseen luokkaan kuuluvien nuorten naisten kutsumisesta tilaisuuteen oli noudatettu, ja ilo oli varmasti molemminpuoleinen. Tanssin aloitti ylimestari Rydman viemällä valssiin merivoimien first lady [ja] pian sai puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali K. A. Heiskanen nähdä, miten nuori amerikkalainen luutnantti Robert C. Franklin pyöri innokkaasti hänen Laila-tyttärensä kanssa.⁹⁷

Siinä missä satamissa itsenäisesti ulkomaisten merimiesten kanssa seurustelevien laivatytöjen toimintaa pidettiin kansallisen sopivaisuuden rajojen ylittämisenä, laivastovierailun yhteydessä suomalaisten naisten ja ulkomaisten merimiesten suhde sai aivan päinvastaisen merkityksen. Puolustusvoimien komentajan valvovan silmän alla näiden ”suomalais-amerikkalaisten suhteiden” ”viljelemisestä” tuli lähestulkoon maan ulkopoliittikan puolivirallinen elementti. Tällainen rooli kansainvälisen ihailun kansallisesti hallinnoituna kohteena oli tarjolla myös kesällä 1952 Miss Universumiksi valitulle Armi Kuuselalle, kuten seuraavassa luvussa käy ilmi.

Kaupunkiin muuttavat maaseudun tyttäret ja laivatytöt toimivat maaseudun ja kaupungin välistä eroa häivyttävän muutoksen sekä kansainvälistymisen symboleina. Maaltamuutto ja kansainvälistyminen olivat nähtävissä sekä enteinä kansallisen kulttuurin katoamisesta että mahdollisuuksina (Wariksen sanoin) ”päästä eteenpäin ja avartumaan”. Naisjärjestöjen olympiavalistuksessa ja olympialaisten aikaisessa julkisuudessa ilmennyt huoli naisten kisakäyttäytymisestä ja erityisesti tapa, jolla naisten seksuaalisuus ja liikkuminen nivottiin toisiinsa, olivat huolta kansallisen kulttuurin säilymisestä. Mutta vaikka naiset näin jälleen kerran asetettiin kansallisten rajojen vartijoiksi, samalla myös tuotettiin ja vahvistettiin sidettä naisten, kansainvälisyyden ja rajojen ylittämisen välillä. Kun nimenomaan naisten kohdalla varoitukset ”liiallisen ystävällisyyden” ja vieraskoreuden vaaroista katsottiin aiheellisiksi, tarkoitti se toisaalta myös, että juuri naiset nähtiin kansainvälisyyden airuina – toisin kuin juroiksi moititut suomalaiset miehet, joita päinvastoin piti varta vasten opettaa kansainvälisille

⁹⁶ Sun kanssasi tanssin mä taivaisihin... *Eeva* 5/1953.

⁹⁷ Rumbaa amerikkalaisittain Kaupungintalon parketilla. *Helsingin Sanomat* 2.9.1955.

tavoille. Tällä kansainvälisyydellä – tai kosmopolitanismilla – oli negatiivisten, juurettomuuteen, epäjärjestykseen ja sekoittumiseen liittyvien konnotaatioiden ohella myös positiiviset, myönteisiä mielikuvia, fantasioita ja toiveita herättävät ulottuvuutensa.

Naisjärjestöjen valistus rakensi nuorille naisille naiivin maalaistytön identiteettiä, mutta näille oli olympiahuumassa tarjolla myös toisenlaisia identifikaation mahdollisuuksia. Feministisessä nationalismintutkimuksessa on ollut tapana painottaa, että nationalistisissa ideologioissa naisille ja miehille on varattu omat roolinsa ja tehtävänsä, joihin näitä pienestä pitäen koulitaan ja koulutetaan.⁹⁸ Mutta nationalismilla on sukupuolierityisten normiensa ohella myös yleisempiä pyrkimyksiä, jotka ehkä ideologisesti nojaavat kansalaisuuden maskuliiniseen malliin mutta jotka silti vaikuttavat myös naisten kokemuksiin ja identiteetteihin – intersektionaalisuuden periaatteiden mukaisesti sukupuolen ja sukupuolittuneen kansallisuuden kanssa ristikkäin. Naisille kansallinen identiteetti tarkoittaa sen vuoksi tasapainoilua keskenään hyvinkin ristikkäisistä tai jopa päinvastaisista ideaaleista lähtöisin olevien ”kutsuhuutojen” (althusserilaisten interpellaatioiden), ohjeistusten ja odotusten välillä. Samalla kun olympiavalistuksessa naisia vaadittiin pitämään etäisyyttä eksoottisiin kisavieraisiin ja korostettiin kansainvälisyyden mukanaan tuomia uhkia, olivat naiset yleisönä myös sille kisakirjoittelulle, joka päinvastoin kannusti suomalaisia tekemisiin ulkomaalaisten kanssa ja piti kisojen kansainvälisyyttä raikkaana tuulahduksena.

Kaikien kansan – ja siis myös naisten – luettavaksi tarkoitettussa kisakirjoittelussa suomalaiset naiset varta vasten asetettiin ulkomaisten kisavieraiden katseen ja halun kohteiksi. Mutta sen lisäksi olympia-Helsingissä ja sen lehdistössä näkyvästi esillä olleet, uudenaikaisuutta ja tavanomaisesta arjesta irtautumista, nautintoa ja uudenlaisten mahdollisuuksien avautumista merkitsevät kansainvälisyyden aspektit olivat juuri niitä, jotka muiden suomalaisten tavoin kutittivat myös nuorten naisten mielikuvitusta ja tekivät kisavieraisiin tutustumisesta houkuttelevan mahdollisuuden. Voisi jopa sanoa, että naisia tähän melkeinpä kehoitettiinkin:

Olympialaiset eivät pohjimmiltaan ole ainoastaan eri kansakuntien urheilijoitten välinen voimainkoitos; ne tarjoavat jokaiselle kisavieraalle mainion tilaisuuden tutustua kisojen isäntämaahan, sen luontoon ja kansaan, sen teollisuuteen, taiteeseen ja kulttuuriin, kun taas nuoriso saa kohdata toisensa uusilla kilparadoilla, unohtaa kansalliset eturistiriidat ja luoda ystävyyden ja yhteenkuuluvaisuuden henki naisten ja miesten välille, edustivatpa he sitten mitä väriä, rotua tai uskontoa tahansa.⁹⁹

⁹⁸ Ks. esim. Nira Yuval-Davisin ja Floya Anthiasin (1989) viiden kohdan lista naisten kansallisista tehtävistä.

⁹⁹ *Suomi XV olympialaisten kisojen maa*, 2.

Suomea olympiavieraille esittelevän kuvateoksen julistus olympialaisista kansojen – niiden miesten ja naisten – välisen ystävyuden juhlanä korostaa sitä, että kansallisen erottautumisen ja rajanvedon ohella ”kansallinen etu” tarkoitti olympialaisten yhteydessä myös pyrkimystä kansakuntien ja valtioiden välisten yhteyksien luomiseen. Merkityksellistä oli toki sekin, mihin poliittiseen ilmansuuntaan suhteiden luomista pidettiin sopivana. Esimerkiksi *Vapaa Sana* ei säästellyt sanojaan Käpylän kisakylän liepeillä havaittua ”vilkasta ’kansakäymistä’” arvostellessaan¹⁰⁰, mutta samalla se kehui Demokraattisen nuorison maailmanliiton leirillä havaitsemaansa ”vaivatonta” seurustelua eri maista tulleiden nuorten välillä¹⁰¹.

Suomalaisten naisten ja olympiavieraiden välisiä suhteita koskenut huoli oli monella tapaa huolta suomalaisuuden määreiden hämärtymisestä, mutta olympialaisissa naisten seksuaalisuuden avulla myös (uudelleen)määriteltiin suomalaista identiteettiä ja Suomen paikkaa maailmassa tavalla, jossa ylirajasten yhteyksien luominen oli yhtä lailla tärkeää kuin erojen tekeminen rajoja sulkemalla. Kansainvälisyyden ja ylirajasten yhteyksien kansallisen roolin valossa se, että suomalaiset naiset ehkä ottivatkin ulkomaiset vieraat seksuaalisen kiinnostuksensa kohteiksi, oli varsin hyvin linjassa sekä Suomen virallisen politiikan että suomalaisessa kulttuurissa 1950-luvun alussa voimistuneen, ulkomaita kohtaan osoitetun kiinnostuksen kanssa.

Feministinen nationalismintutkimus on korostanut naisten asemaa kansallisten rajojen vartijoina. Mutta Helsingin olympialaiset – ja varsinkin tämän tutkimuksen seuraavan osan aihe, Armi Kuuselalle niin suomalaisessa kuin filippiiniläisessäkin identiteettiprojektissa annettu merkitys – osoittavat, että naiset ovat olleet symbolisesti merkittävässä roolissa myös silloin, kun kansakunnan kollektiivisena pyrkimyksenä ei ole ensisijaisesti ollut rajojen vartiointi ja sulkeminen vaan niiden avaaminen ja rajojen yli ulottuvien taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen siteiden solmiminen.

¹⁰⁰ Kisakylästä tullut naissukupuolen mekka. *Vapaa Sana* 21.7.1952.

¹⁰¹ Ystävyyttä, kieltensekoitusta, urheilua. *Vapaa Sana* 22.7.1952.

NAISEMME MAAILMALLA

7 ”Mitä olisi Suomi ilman Armi Kuusela...?”

Kesäkuun 1952 viimeisenä päivänä, viime hetken olympiavalmistelujen keskelle, maailmalta kantautui odottamaton uutinen, joka ”kulovalkean tavoin” levisi ”muutamassa tunnissa ympäri Suomen”, ”presidentin asunnosta matalimpaan mökkiin”: aiemmin keväällä Suomen Neidoksi valittu Armi Kuusela¹ oli voittanut Kalifornian Long Beachissa järjestetyt Miss Universum -kilpailut. *Helsingin Sanomien* haastattelema Alli Paasikivi kertoi tiedon kuultuaan puhjenneensa aplodeihin ja epäili miehensäkin ”sisimmässään” yhtyneen vaimonsa innostukseen. Erikoisen iloinen hän kertoi olevansa siitä, että ”Suomi näin olympialaisten kynnyksellä tulee kaikkialla maailmassa ihmisten tietoisuuteen”.² Hetken aikaa näytti siltä kuin tuore Miss Universum olisi Universal Studios -elokuvayhtiön hänelle tarjoaman sopimuksen myötä jäänyt saman tien Hollywoodiin. Hän kuitenkin palasi Suomeen juuri olympialaisten päättyessä. Tervetuliaisjuhllisuuksista muodostui kansanjuhla, jonkamoista ”yleisön hyökyaaltoa” oli *Suomen Kuvalehden* mukaan Helsingissä ”harvoin, jos koskaan koettu.”³ Miss Universumiksi kohotetun Suomen Neidon loppukesästä 1952 maakuntiin tekemän ”kuningatarmatkan” aikana muutkin kuin helsinkiläiset pääsivät esittämään tälle onnittelunsa.⁴

Hollywood-elokuvan sijasta Armi Kuusela päätyi kotimaiselle valkokankaalle esittämään rintamasotilaiden kasvattamaa orpoa Armia Veikko Itkosen ohjaamassa ja Mika Waltarin käsikirjoittamassa tuhkimotarinessa *Maailman kaunein tyttö*, joka sai ensi-iltansa tammikuussa 1953. Miespääosaroolissa Tauno Palo esitti Suomeen

¹ Kun puhe on historiallista tapahtumiin ja niissä esiintyvään historialliseen, edelleen elävään henkilöön, käytän puheena olevasta ajankohdasta riippuen nimiä Armi Kuusela, Armi Kuusela-Hilario tai Armi Kuusela-Williams. Useimmiten kuitenkin ”Armi Kuusela” viittaa tekstissäni Armi Kuusela -nimisestä henkilöstä julkisuudessa luotuun hahmoon ja sen ympärille kerrottuun tarinaan. Pelkkää etunimeä ”Armi” käytän tekstissä vain ja ainoastaan tässä jälkimmäisessä merkityksessä.

² *Helsingin Sanomat* 30.6.1952.

³ Prinssi ja Tuhkimo. *Suomen Kuvalehti* 35/1952.

⁴ Keranto 1953, 27; Enehjelm 2003, 114–116.

vaimonetsintään saapunutta amerikansuomalaista teollisuuspohattaa Jack Colemania, joka elokuvan lopussa saa itselleen rumasta ankanpoikasesta joutseneksi muuntautuneen Armin, ”maailman kauneimman tytön”. Kuukausi elokuvan ensi-illan jälkeen Armi Kuusela lähti Filippiinien kautta maailman ympäri aiotulle kiertueelle. ”Miss-aatteen” varjolla Suomen maineen kohottamiseksi järjestetty⁵ matka keskeytyi kuitenkin puolitiiehen Armi Kuuselan mentyä Tokiossa yllättäen naimisiin filippiiniläisen Virgilio (Gil) Hilarion kanssa. Suomessa Armi Kuusela-Hilario nähtiin seuraavan kerran vasta lähes kaksi vuotta myöhemmin.

Suomalaisten kansallissankarittarekseen⁶ kohottaman Miss Universumin yllätysavioliitto – jopa vielä enemmän kuin itse Miss Universum -kisan voitto tai sen jälkeinen kotiinpaluu – oli huomattava mediatapahtuma. Iltapäivälehdien pääkirjoitus valitti uutisen Suomen kansalle tuottamaa ”epämiellyttävää” yllätystä otsikolla ”Hyvästi Armi!”.⁷ Uutisissa epäiltiin avioliiton laillisuutta – määräytyihän Suomen kansalaisen oikeus mennä avioliittoon Suomen lain mukaan silloinkin, kun avioliitto solmittiin vieraassa valtiossa.⁸ Samalla kuitenkin viikkolehdet julkaisivat tuoreesta avioparista moniosaisia, romantiikan ja glamourin kylläisiä kuvareportaaseja, joissa tarinan saama käänne näyttäytyi Armin tuhkimotarinan luontevana jatkeena. Vasemiston lehdet puolestaan paheksuivat asian saamaa valtaisa huomiota, joka oli omiaan harhauttamaan kansan mielenkiinnon pois tärkeämmistä asioista, kuten itse kunkin kansalaisen elintason vaikuttavista päivänpolttavista talouspoliittisista kysymyksistä.⁹

Kun muhoslaisilta, helsinkiläisiltä tai turkulaisilta tiedusteltiin, mitä nämä ajattelivat Armi Kuuselan yllätysavioliitosta, pitivät jotkut sitä nuoren tytön harkitsemattomana tempauksena, kun taas toiset katsoivat Armin toimineen vain viisaasti. Yksi ei tykännyt lainkaan, että ”ylpeytemme Armi Kuusela viedään meiltä pois”, kun taas toisen mielestä kyseessä oli ”loistavan matkan loistava päätös”. Yksi oli ”ehdottomasti periaatteessa vastaan” ja ihmetteli, ettei Armi ”muistanut, että kuuluisuus velvoittaa”; toinen taas oli hämmästynyt mutta katsoi, että ”mitäpä heidän naimakauppansa meille kuuluu”. Monille uutinen oli ollut täydellinen yllätys, jonka jollain tapaa olisi voinut vielä ymmärtää, jos mies ei olisi ollut ”joku kiinalainen” tai ”sellainen mikä lie” vaan suomalainen tai edes eurooppalainen tai amerikkalainen. Mutta oli niitäkin, joiden mielestä juuri näin piti käydäkin, eikähän kauniin tytön ja rikkaan miehen liitossa ollut

⁵ Keranto 1953, 44.

⁶ Esim. Kataja 2003, Kalha 2004.

⁷ *Iltä-Sanomat* 5.5.1953.

⁸ Esim. *Aamulehti* 6.5.1952. Laki, johon tässä viitattiin oli Laki eräistä kansainvälisluontoisista perheoikeudellisista suhteista 379/1929 ja sen ensimmäinen pykälä. Epäilyksen herätti se, ettei avioliitolle ollut hankittu Suomen lain mukaisia kuulutuksia.

⁹ Esim. *Vapaa Sana* 4.6.1953.

mitään ihmettelemistä.¹⁰ Mikä yksien mielestä oli häpeä Armille itselleen ja koko maalle, oli toisten mielestä ”kuin satua”:

Harvoinpa mikään uutinen sillä tavoin mykistyttää kuuntelijat ja lukijat kuin tieto Armin avioliitosta. [...] Kuinka moni hakikaan ensi töikseen lasten koulukartaston esille, täytyi oikein tarkistaa missä ne Filippiinit sijaitsevat ja se Manila. [...] Ja voi voi, minkähän näköinen se mies on? Eivätkös ne asukkaat ole jotain malaijilaisia [...] Sitten tuli selitys: vanhaa espanjalaista ja hyvää sukua. Komea. [...] Kun asiaa ajattelee, niin [...] juuri näin pitikin käydä. Jos kerran syntyy satuprinssiksi [...] niin tietysti hänelle oli varattu myöskin satuprinssi Kohtalon kirjassa. Onko joku kuvitellut, että satuprinssin nimi olisi ollut joku Matti tai Teemu? Gil – se sopii.¹¹

Armi Kuuselan ja Gil Hilarion omasta romanssistaan vuonna 1954 Filippiineillä tekemä elokuva *Now and Forever – Nyt ja ikuisesti* saavutti Suomessa suuren suosion, kriitikoiden haukuista huolimatta. Ja kun pariskunta alkuvuodesta 1955 matkusti Äitien Apu ry:n hyväksi ympäri Suomea kulutustavaroita esittelevän messujunan kyydissä, kaikkiaan noin 50 000 suomalaista pääsi nämä omin silmin näkemään.¹²

Markku Kosken ja Leo Lindsténin (1982, 97) mukaan Armi Kuuselassa tiivistyy eräänlainen suomalaisen julkisuuden murros. Liioittelematta voitaneen sanoa, että ympäri Suomea tekemiensä matkojen, lehdistön, erilaisten mainosten ja painokuvien sekä elokuviensa ja uutisfilmien kautta Armin hahmo tuli omana aikanaan tutuksi jotakuinkin jokaiselle suomalaiselle.¹³ Sen mittavan palstatilan lisäksi, jota lehdistössä Armin tarinan käänteiden kertomiseen käytettiin, ilmestyi yllätysavioliiton tiimoilta hyvin pian myös kolme kokonaista kirjaa. Näistä Armin maailmanmatkan järjestelijänä ja managerina toimineen T. Kalervo Kerannon kirja *Kaunotar katoaa Kaukoitään. Managerin tarinaa Armi Kuuselan matkoista Miss Universumina* on matkakuvaus, kertomus Armi Kuuselan avioitumisesta sekä tilitys managerin ja Miss Universumin välirikoon päättyneestä yhteistyöstä. Teos esittäytyy silminnäkijätodistukseksi Vänrikki Stålin sanoin: ”Jotakin ehkä tietäisin, olinhan siellä minäkin.” Tekijänsä alun perin *Uudessa Kuvalehdessä* julkaistujen matkaraporttien pohjalta muokkaaman kirjan keskeinen teema on Armin ”katoaminen”, suomalaisten ja managerin itsensä kokema menetyks, jossa Armi näyttäytyy vuoroin maanpetturina, sinisilmäisenä tytönheitukkana ja neidonryöstön viattomana uhrina. Vaikka manageri kielsi julistavansa ”mitään erityistä ’sanomaa’” ja haluavansa lähinnä vain herättää ”tiettyä hilpeyttä”, luonnehti *Helsingin Sanomien* kirja-arvostelu teosta ”eräänlaiseksi skandaalikronikaksi”. Kriitikon

¹⁰ Hugo Nousiainen: Oikea atomipaukku, sanoi Martta Kuusela. *Viikkosanomat* 19/1953; Simo-pekka Nortamo: Suomen kansan terveiset rouva Ami Hilariolle. *Viikkosanomat* 19/1953; Armin ”pommista” monenlaisia käsityksiä. *Turun Sanomat* 6.5.1953.

¹¹ Kuin satua. *Aamulehti* 9.5.1953.

¹² N. 50 000 suomalaista tapasi Armin ja Gilin näyttelyjunassa. *Helsingin Sanomat* 11.3.1955.

¹³ Eskola 1983; Enehjelm 2003, 6–7; Kataja 2003, 92–99.

mukaan kirja kyllä tarjosi ”koulutytöille” näiden kaipaamaa ”romantiikkaa ja kauniin tytön ’taivaallisen ihania’ seikkailuja”, mutta sitä vastoin ”vähän vanhemmilla aivoilla varustetut” saattoivat sen luettuaan hyvinkin ”lyödä rintoihinsa ja huudahtaa äänensä äänos inhimillistä pahansuopaisuutta: Mitä minä sanoin!”¹⁴

Managerin todistajalausunto saikin pian vastineensa, kun Armin sisar julkaisi tapahtumien kulusta oman näkemyksensä. Maailmanmatkalla Miss Universumin esiinliinana toimineen Irma Kyrömiehen *Armi, manageri ja minä* (1954) asettui poleemiseen suhteeseen managerin matkakertomuksen kanssa ja pyrki ennen muuta puolustamaan Armin mainetta ja tämän solmiman avioliiton kunniallisuutta suomalaisten silmissä. Maailmanmatkasta ja Armin avioliitosta oli tekijän mukaan kirjoitettu jo kyllin, ”liikaakin”. Mutta koska ”kyseiset kirjoitelmat” olivat osoittautuneet kirjoittajiensa ”henkilökohtaisen asennoitumisen” värittäviksi, matkan vaiheet oli syytä käydä läpi vielä kertaalleen, tällä kertaa ”nähtynä sellaisen henkilön silmin, joka ei missään vaiheessa ollut Armille kateellinen, eikä halunnut hyötyä penniäkään hänen kustannuksellaan”. Kuten sittemmin on tuotu esille, tämän minäkertojan äänellä kirjoitetun kirjan varsinaisen kirjoitustyön teki haamukirjoittaja, nimimerkillä Outsider tunnetuksi tullut toimittaja ja kirjailija Aarne Haapakoski, jolle Irma Kyrömies kertoi tarinansa, kuulemma äitinsä vaatimuksesta.¹⁵

Myös Armi Kuusela-Hilarion nimissä julkaistu *Yli kaikkien rajojen* (1954) oli osittain, jollei suurimmaksi osaksi, lähtöisin yhden tai useamman haamukirjoittajan kynästä. Manilalaisen *Daily Mirrorin* mukaan Remmie A. Brillo -niminen nainen oli koonnut teoksen ennen muuta vastineeksi managerin kirjalle ja siinä esitetyille syytöksille managerin ja Armin ja Gilin välisiä raha-asioita koskevista epäselvyyksistä.¹⁶ Riitaa selviteltiin etenkin Gilin kirjoittamaksi nimetyssä luvussa. Kirjan Armi sitä vastoin sanoutui irti kaikenlaisesta puolustelusta ja ilmoitti haluavansa vain kertoa suomalaisille filippiiniläisestä kodistaan, Filippiinien maasta ja kansasta sekä niistä ”monista pienistä vähäpätöisistä ja tärkeistä asioista, joiden johdosta avioliittomme on onnellinen avioliitto”.¹⁷ Kuten kirjan nimikin antaa ymmärtää, rakentuu kirja tältä osin pitkälti rajat ja esteet ylittävän rakkauden diskurssin varaan.¹⁸ Vaikka kirjassa onkin runsaasti Armia ja Giliä ja näiden kotia esitteleviä kuvia, se intiimistä lupauksestaan huolimatta lähinnä toistaa jo julkaistuja kirjoituksia. Avioliittoon johtaneiden

¹⁴ M-L. H-i [Maija-Liisa Heini]: Paha olla paimenessa – Manilassa varsinkin. *Helsingin Sanomat* 9.12.1953.

¹⁵ Enehjelm 2003, 204.

¹⁶ Ghost Writer Sues Hilario. *The Daily Mirror* 23.11.1954. *Me Naiset* -lehden haastattelema Martta Kuusela myönsi, että Armilla oli ollut alun perin englanniksi kirjoitetussa kirjassa apunaan ”kielitäituri”, jonka kynästä olivat lähtöisin myös Filippiinien historiaa ja kansansatuja käsittelevät kohdat. ”Mutta se osa, jossa hän puhelee meille suomalaisille, on lähtöisin hänen omasta sydämeensä. Totta minä hänen tyyliinsä tiedän.” (Armi saapuu! *Me Naiset* 1/1955.)

¹⁷ Kuusela-Hilarion 1954, 15.

¹⁸ Ks. luvut 8 ja 10.

tapahtumien kerronnassa kirja noudattaa *Manila Chronicle* -lehdessä ja Suomessa *Viikkosanomissa* ilmestynyttä moniosaista reportaasia, jonka oli kirjoittanut vihkimistäkin todistamassa ollut Roberto Villanueva. Rakenteeltaan kollaasimainen teos sisältää lisäksi suomalaisten Armille lähettämiä kirjeitä sekä luvut Filippiinien historiasta, maantieteestä, kansanryhmistä ja kansallisista legendoista.

Sittemmin Armi Kuuselan tarinaa on edelleen toistettu lukemattomia kertoja. Varsinkin aikakauslehdissä tarinan pääkohdat – Miss Universum -voitto, elokuvan- teko, maailmanmatka ja avioituminen Filippiineillä sekä vuoden 1955 matka Suomeen – on aina 1950-luvun lopulta lähtien kerrattu säännöllisin väliajoin.¹⁹ Armi Kuusela ei ole voitu ohittaa missikulttuurista kirjoitettaessa²⁰, mutta Armin tarina on kerrottu myös osana aikakauslehtien omaa historiaa²¹, 1950-luvun ajankuvaa²² ja Suomen historiaa²³. Lisäksi Armi Kuuselan elämän uudet vaiheet – viiden lapsen syntymät, Suomen matkat ja liiketoimet – olivat aikakauslehdistön vakiotavaraa, kunnes tämä leskeksi jäätyään ja uuden avioliiton solmittuaan lakkasi 1980-luvun puolivälissä antamasta haastatteluja ja vetäytyi julkisuudesta. Asuttuaan Manilan jälkeen ensin Barcelonassa, Istanbulissa ja Washingtonissa, Armi Kuusela muutti amerikkalaisen diplomaattimiehensä kanssa San Diegoon, Yhdysvaltoihin.²⁴ Hilarioiden lapset ovat Manilasta hajaantuneet eri puolille maailmaa – Yhdysvaltoihin, Kanadaan ja Chileen.²⁵

Nykyään Armi Kuuselalla on – Helsingin olympialaisten rinnalla – pieni mutta itseoikeutettu roolinsa Suomen historian yleisesityksissä²⁶ ja oma lukunsa *Suomen Kansallisbiografiassa*²⁷. Yksiin kansiin Armin tarina koottiin 1950-luvun jälkeen ensimmäistä kertaa *Seura*-lehden vuonna 1962 julkaisemassa, runsaasti kuvitetussa kirjasessa

¹⁹ Esim. (valikoiden Ritva Alatalon kokoelmista): *Tutka* 13/1958, *Eeva* 7–8/1959, *Seura* 41/1962, *Uusi Kuvalehti* 48/1962, *Viikkosanomat* 29/1967, *Uusi Suomi* 20.8.1969, *Apu* 25–26/1971, *Anna* 49/1972, *Hymy* 8/1974, *Apu* 30/1975, *Seura* 38/1975, *Hymy* 9/1976, *Me Naiset* 27/1977, *Seura* 7/1977, *Jaana* 16/1979, *Jaana* 31/1980, *Anna* 26–27/1982, *Anna* 33/1984, *Seura* 33/1984, *Seura* 2–3/1990, *Ilta-Sanomat* 27.6.1992, *Me Naiset* 7/1992, *Apu* 30–33/1994, *Seura* 27/1998, *Seura* 48/1999, *Suomen Kuvalehti* 1/2000, *Suomen Kuvalehti* 15/2002, *Apu* 37/2003, *Seura* 41/2003, *Me Naiset* 32/2004. Tähän täytynee lisätä myös *Helsingin Sanomat* 3.2.2008, jonka myötä tämäkin tutkimus on jo ehtinyt tähän toiston ketjuun liittyä.

²⁰ Esim. *Hymy* 12/1970, *Me Naiset* 32/1976, *Anna* 7/1996, *Apu* 6/2004, *Apu* 5/2008

²¹ Esim. *Uusi Kuvalehti* 1/1963, *Seura* 39/1984 ja 12/2004, *Suomen Kuvalehti* 37B/1986 ja 47/2006, *Eeva* 3/2004.

²² *Viikkosanomat* 29/1967, *Jaana* 16/1979, *Me Naiset* 26/1981, *Anna* 11/2004, *Me Naiset* 32/2004

²³ Esim. *Anna* 49/1983, *Apu* 49/1987, *Suomen Kuvalehti* 15/2002, *Anna* 49/2007.

²⁴ Hietala 1997, Enehjelm 2003, 308–312.

²⁵ Enehjelm 2003, 325–326.

²⁶ Esim. Haataja 1988; Meinander 1999, 310, 312; Kallioniemi 2001, 254–255; Kalha 2004.

Kiinnostavaa kyllä, Kaari Utrion toimittamassa kirjasarjassa *Suomen naisen vuosisadat* Armi Kuuselan kansallista merkitystä ei tuoda esille, vaan tämä mainitaan naisten koulutuksen yhteydessä Porvoon naisopiston tunnetuimpana oppilaana (Utrio 2005, 224) sekä missien myöhemmistä työurista puhuttaessa: Armi ”hylkäsi kansainvälisen elokuvatasopimuksen ja [...] muutti miehensä Gil Hilarion luo Filippiineille” (Savikko 2005).

²⁷ Hietala 1997.

Armin tarina Muhokselta maailmanmaineeseen. Sen jälkeen tarinasta ovat oman versionsa julkaisseet Jorma Marttala (*Armin kultaiset vuodet*, 1999) ja Nina af Enehjelm (*Armi Kuusela. Myytti, julkkis ja supertähti*, 2003), joka poikkeuksellisesti sai kirjaansa myös Armi Kuusela-Williamsin haastattelun. Kirjallisten elämäkertojen lisäksi Jarmo Heikkinen on käsitellyt Armin tarinaa televisiodokumenteissaan *Käy lento joutsenen* (2002) ja *Valkoinen orkidea* (2002), joista jälkimmäinen keskittyy nimenomaan Armin ja Gilin romanssin kuvaukseen, sekin kuitenkin lähinnä toisen käden lähteiden pohjalta.

Ensimmäinen Armin tarinasta tai ”myytistä” tehty akateeminen analyysi (tosin vailla lähdeviitteitä) on Markku Kosken ja Leo Lindsténin *Armin vuodet* (1982). *Suomen Kulttuurihistorian* neljännessä osassa Harri Kalha (2004) analysoi myös Armin tarinaa kirjoittaessaan kauneuskuningattarista suomalaisuuden sankareina, ja Johanna Kataja puolestaan on pro gradu -tutkielmassaan *Suomalaisen naiskauneuden riemuvoitto* (2003) tarkastellut Armi Kuusela myyttinä, symbolina ja suomalaisen kansallistunnon rakennusaineena. Nämä tutkimukset ovat olleet arvokkaita keskustelukumppaneita analysoidessani Armin tarinaa ja sen asemaa suomalaisessa itseymmärryksessä, ja monin kohdin tässä tutkimuksessa esitetyt tulkinnat pikemminkin jatkavat kuin ovat ristiriidassa niiden kanssa. Tämän tutkimuksen teema, sukupuolten väliset ylijärjetykset suhteet ja niiden merkitys kansallisen itseymmärryksen ja identiteetin kannalta, diskursiivisuutta korostava tutkimusote sekä intersektionaalisuuden käsitteestä ja postkoloniaalisesta teoriasta ammentava näkökulma kuitenkin tarkoittavat, että painotuksiltaan tulkintani usein eroavat aiemmin esitetyistä.

Sikäli kuin luvun otsikkoon lainattu kysymys ymmärretään viittauksena vaihtoehtoiseen historiaan, jossa Armi Kuuselan Miss Universum -voittoa ei koskaan olisi tapahtunut, se jää tässä luvussa vaille vastausta. Olenkin tarkoittanut otsikon kysymykseksi ensinnäkin siitä, miten sen itsestään selvänä esittämää suhdetta Armin ja suomalaisuuden välillä on tuotettu, minkälaisen elementtien, rajausten ja poissulkujen varaan se on rakentunut. Tarkastelen toisin sanoen sitä, miltä pohjalta otsikon kysymys ylipäättään on mielekäs ja sellaiseksi muotoutunut. Kauneuskuningattaren taivuttaminen kunnialliseksi kansallissankarittareksi oli jännitteinen prosessi. Se edellytti monenlaisia rajanvetoja, joissa samalla tuotettiin suomalaisuuden vastakuvia, ei-aivan-kelvollista tai -kunniallista suomalaisuutta. Toiseksi tutkin niitä varjokuvia, joita luvun otsikonkin implikoimaan Armi-kuvaan kaikesta siihen kohdistuvasta kontrollista huolimatta sisältyi. Tietyssä mielessä nämä varjokuvat olivat sisäänrakennettuina jo niihin kansallisiin symboleihin, lähinnä Suomi-neitoon ja *Kalevalan* Ainoon, joihin Armia verrattiin.

Suomi-neito, Suomen Neito ja suomalaisuuden representaatiot

Armi Kuuselan Miss Universum -voittoa käsittelevässä tv-dokumentissa *Käy lento joutsenen* (2002) Sotainvalidien veljesliiton jaostopäällikkönä 1950-luvun alussa toiminut Johannes Reitamo kertoo Suomen Neito -kilpailun synnystä:

Oli kevättalvi vuonna 1952. Olin työmatkalla Pohjois-Savon piirissä[.] Illalla ennen nukkumaanmenoa välähti mieleeni, että entäpä jos olisi sellainen kuin Suomen Neito – tyttö, joka on kaunis, miellyttäväkäytöksinen, vastaisi suomalaista naiskuvaa [ja] esiintyisi meidän erilaisissa tilaisuuksissamme spiikkaajana ja [...] esittelijänä. Ilmeisesti tuohon Suomen Neito -käsitteeseen antoivat aiheen minulle taidemaalari [Eetu] Iston aikoinaan tekemä maalaus tuosta kotkasta joka hyökkäsi Suo-- neidon kimppeun. Ja myöskin yhteen aikaan oli sellaisia postikortteja, joissa oli Suomen kartta muotoiltu kansallispukukseksi neidoksi. Ja mielestäni tässä olittämä lienee ollut se, joka antoi minulle sellaisen työnimen kuin Suomen Neito.

Aikalaisteksteissä en Iston maalausta koskevaan viittaukseen ole törmännyt. Mutta riippumatta siitä, pitääkö Johannes Reitamon vuonna 2002 kertoma muistikuva paikkansa, Suomen Neito jo nimenä viittaa Suomi-neitoon ja kansallisuuden esittämiseen naisen hahmossa. Kansallispukuinen Suomen Neito viittasi myös visuaalisesti niin selvästi 1930-luvulta lähtien runsaasti käytössä olleeseen Suomi-neito-kuvastoon, että suurimmalle osalle suomalaisista jonkinlainen merkitysyhteys Suomen Neidon, Suomi-neidon ja Suomen välillä lienee ollut selvä.²⁸

Nationalismi on Anne McClintockin mukaan olennaisesti ”näkyvyyden politiikkaa” (*politics of visibility, scopic politics*), johon naiset ja miehet sisällytetään toisistaan poikkeavin tavoin.²⁹ Nationalistisessa kuvastossa naisen ruumiilla on ollut erityinen visuaalinen roolinsa kansakuntien esittämisessä, niiden yhtenäisyyden sekä kansan ja sen asuttaman maa-alueen välisen yhteyden merkitsijöinä. Siinä missä esimerkiksi John Bullin hahmo on edustanut tyypillistä englantilaista, Uncle Sam tyypillistä amerikkalaista ja vaikkapa Saarijärven Paavo tyypillistä suomalaista, naisfiguurit – Britannia, Liberty tai Suomi-neito – eivät ole olleet tyypillisen kansalaisen vaan kansallisen kollektiivin ihanteellisia representaatioita.³⁰

Aimo Reitalan (1983, 34–37) mukaan Suomi-neito-kuvasto Suomen valtion ja kansan henkilöitymänä alkoi muotoutua vähitellen 1800-luvun puolivälissä, jolloin ilmestyi August Ahlqvistin ”kansatieteellinen unelma” ensin lännen ja sitten idän orjuuttamasta mutta lopulta vapautensa voittavasta Suometar-neidosta. Se, että Suomi kuviteltiin nimenomaan nuoren tytön hahmoon, ei kuitenkaan ollut itsestään selvää.

²⁸ Suomi-neito kuvaston yleistymisestä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ks. Reitala 1983, 9.

²⁹ McClintock 1995, 365. McClintock viittaa tässä esimerkiksi Franz Fanonin tulkintoihin vaatetuksen, erityisesti musliminaisten huiivin, kansallisesta merkityksestä.

³⁰ McClintock 1995, 354–355; Sharp 1996, 99; Warner 1996/1985, 12. Suomi-neidosta Suomen ja suomalaisen kansakunnan representaationa ks. erityisesti Reitala 1983, Valenius 2004.

Esimerkiksi Topelius kehitti vielä 1800-luvun puolivälissä runoissaan Moder Svean vastineeksi Suomi-äidin hahmoa, mutta vuonna 1875 ilmestynyt *Boken om vårt land* kuvasi Suomen olemukseltaan jo kauniina neitona: ”Den sköna jungfrun är vårt land”. Aimo Reitala katsoo Suomi-neidon käsitteen vakiintuneen suomen kieleen 1900-luvun alussa pitkälti juuri *Maamme kirjan* ansiosta. Johannes Reitamon Suomen Neidon esikuvaksi nimeämä Eetu Iston maalaus *Hyökkäys* (1899) on ollut Suomi-neidon kuvallisista esityksistä yksi tunnetuimpia. Suosittuja ovat olleet myös Ragnhild Sellénin ja Hjalmar Enerothin 1900-luvun alkuvuosilta peräisin olevat Suomi-neitoa esittävät postikortit, joita on divareista saatavilla edelleen. 1930–40-luvulla Suomen kartan muotoon projisoitu kansallispukuinen neito esiintyi matkailumainoksissa, joissa hän länteen päin katsoen kutsui ulkomaalaisia matkailijoita Suomeen.³¹

Vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa neidon hahmossa oli merkittävää variaatiota. Nykyään tunnetussa liinatukkaisessa ja kansallispukuisessa muodossaan se syntyi vuosisadan vaihteen kansallisromantiikan kylkiäisenä ja vakiintui 1930-luvulla toisenlaisten hahmojen vähitellen väistyessä sen tieltä.³² Yhtäältä tätä voidaan pitää merkinä itsenäistyneen Suomen valtiollisen aseman vakiintumisesta. Toisaalta, kuten Johanna Valenius (2004) on esittänyt, Suomi-neito ei ole ollut vain passiivinen symboli vaan kansakunnan aktiivisen kuvittelemisen väline, jolla keskenään taistelevat poliittiset ryhmittymät ovat pyrkineet ohjaamaan kansakuntaa omien ihanteidensa suuntaan. Sen sijaan, että Suomi-neito ymmärrettäisiin Suomen ja suomalaisuuden tilaa heijastavana oireena, se onkin *representaationa* nähtävä yhtenä suomalaisuuden tuottamisen – sen uusintamisen, muokkaamisen ja jopa kiistämisestä – käytänteistä.

Representaatiot ovat mitä suurimmassa määrin poliittisia: se, millaista suomalaisuutta, minkälaista yhteisöä ja minkälaisia yhteisön jäseniä Suomi-neidon ajatellaan edustavan, riippuu siitä, miten se kulloinkin esitetään. Representaation todellisuutta jäsentävästä luonteesta kansallispuku Suomi-neidon yllä tarjoaa oivallisen esimerkin. Kansallispuvuilla ei ole suoraa, kansan- tai muinaispuvun kaltaista yhteyttä arjen perinteeseen. Ne ovat leimallisesti ”keksittyä traditiota” tai rekonstruktiota, joka luo ymmärrystä kansan menneisyydestä ja sille kuuluvasta alueesta aina nykyajan vaatimuksista käsin.³³ Suomi-neidon yllä karjalaiset puvut olivat yleisiä itsenäistymiseen saakka, mutta 1920-luvulta alkaen neito puettiin kuvissa yhä useammin läntisiin kansallispukuihin. Muutos tapahtui samaan aikaan kuin neidon hahmo muuttui aiempaa sorjemmaksi ja skandinaavisemmaksi.³⁴ Vuoden 1952 Suomen Neito -kilpailut pidettiin suljettujen ovien takana ja vain tuomariston läsnä ollessa, mutta kun osanottajat kilpailun jälkeen Armi Kuuselan johdolla astuivat Kalastajatorpalla yleisön

³¹ Reitala 1983, 34–35, 58–59, 99, 110–111, 147–148.

³² Reitala 1983, 87–91, 134, ks. myös Valenius 2004, 17.

³³ Valenius 2004, 25–31.

³⁴ Reitala 1983, 134; Valenius 2004, 30–31.

ja valokuvaajien eteen, oli näillä kansallispuvut yllään. Valokuvia kansallispuvuisesta Armista myytiin postikortteina ja sellainen päätyi myös *Seura*-lehden kanteen – tosin vasta voittoisan Miss Universum -kilpailun jälkeen. Puku oli sodassa rajan taakse jääneen Antrean kansallispuvu, joka pohjoispohjanmaalaisen Suomen Neidon yllä 1950-luvun alussa mahdollisti mielikuvan hävityn sodan jälkeisiä rajojaan suuremmasta Suomesta ja sen heimoerot ylittävistä kansallisesta yhtenäisyydestä.

Suomi-neidon kyky representoida – edustaa ja ”esittäen tuottaa” – Suomea ja suomalaisuutta on sidoksissa hahmoon liittyvään toistojen jatkumoon, siihen sisältyvien merkityskerrostumien historiallisuuteen. Anu Koivusen (1995, 28) sanoja lainatakseni, ”[r]epresentaatiot tuottavat merkityksiä samalla kun ne uusintavat (*re-present*) jo merkityksellistä todellisuutta”. Tässä mielessä representaatio on konventionaalista. Hahmo on muunneltavissa ja toistettavissa yllättävissäkin yhteyksissä ilman että sen tunnistettavuus siitä kärsisi. Jokainen muutos hahmossa itsessään ja sen esittämisen konteksteissa liittyy siihen kuitenkin aina myös uusia merkityksiä, jotka edelleen vaikuttavat siihen, miten Suomi-neito suomalaisuutta esittää ja millaisena suomalaisuus sen kautta jäsentyy.³⁵

Representaation luonteeseen kuuluu sekin, että se esittää viittaamalla toisiin esityksiin: ”kuvat ovat aina suhteessa muihin kuviin”, kuten Koivunen (1995, 33) kirjoittaa, ne ”eivät ’suoraan’ esitä todellisuutta vaan pikemminkin muita representaatioita”. Esimerkiksi kansallispuvukuinen neito 1800- ja 1900-luvun vaihteessa siteerasi Suomesta aiemmin käytettyjä personifikaatioita – viittasi niihin, lainasi niiltä mutta myös hylkäsi niistä jotain elementtejä – ja oli siten tunnistettavissa suomalaisuuden kuvaksi. Samalla se muokkasi suomalaisuutta omaan suuntaansa, Johanna Valeniusin mukaan kohti fennomaanien suomenkielistä ja talonpoikaista arvomaailmaa.³⁶ Hahmon merkitykset eivät silti, kuten Valenius on osoittanut, olleet yksin fennomaanien vallassa. Esimerkiksi nuorsuomalaisten pila- ja irvikuvissa fennomaanien ihanneneito esitettiin rumana, vanhana akkana – Suometar-mammana, joka olemuksellaan pilkkasi vanha-suomalaisen politiikan taantumuksellisuutta.³⁷ Jälkistrukturalistisessa kulttuurintutkimuksessa representaatiot mielletäänkin moniäänisinä ja dialogisina, itsessään eroja ja erilaisuutta sisältävinä muodostelmina, joiden merkitykset muotoutuvat viimekädessä vasta niiden tulkinnan myötä, suhteessa ”kontekstuaalisiin ja intertekstuaalisiin verkostoihin”.³⁸ Moniäänisyydestä seuraa, ettei Suomi-neidonkaan hahmo – niin itsestään selvältä kuin se saattaakin vaikuttaa – ole minkään yhden

³⁵ Representaatiosta, toistosta ja tuottavuudesta ks. esim. Hall 1999, 139–222; Koivunen 1995, 24–33 ja 2003, 24–32; Rossi 2003, 9–24; Walters 1995, 38–49.

³⁶ Valenius 2004, 25–31; ks. myös Reitala 1983, 86–92.

³⁷ Valenius 2004, 31–33.

³⁸ Koivunen 1995, 32–33.

tulkinnan tyhjennettävissä, vaan jotakin siitä jää aina ”yli”. Sama pätee myös Armi Kuuselan hahmoon suomalaisuuden representaationa.

Feministiseen, jälkikoloniaalisista teorioista vaikutteita saaneeseen tulkintakehykseen nojaten Johanna Valenius (2004) on kiinnittänyt huomiota erityisesti Suomi-neidon ruumiillisuuteen ja osoittanut, miten sukupuoli ja rotu ovat olleet yksi keskeinen osa naisen hahmossa ”ruumiillistetun” (*embodied*) Suomen määrittymistä. Esimerkiksi edellä jo mainittu Suometar-mamman luotaantyöntävä hahmo viittasi 1900-luvun alussa rahvaan suomalaisuuteen, joka säätyläisen eliitin keskuudessa käsitettiin karkeaksi ja kehittymättömäksi metsäläisyydeksi. Suometar-mamman hahmossa sääty- ja kielirajat sekä valkoisten ja punaisten välinen juopa saivat myös rodullisia merkityksiä, sillä groteski hahmo oli germaanisten ja skandinaavisten kauneusihanteiden täydellinen vastakohta (mt., 187–188). Oman ihanteellisen Suomi-neitonsa niin vanha kuin nuorsuomalaisetkin sitä vastoin esittivät turmeltumattomana tyttönä ja neitseellisenä morsiamena. Vaaleiden piirteidensä ansiosta neito erottui selvästi paitsi nuorsuomalaisten rahvaaseen liittämistä ominaisuuksista myös ihon- ja hiustenväriältään usein tummana kuvatusta Venäjistä (mt., 99–123). Kaikessa neitseellisyydessään neito oli Valeniuksen mukaan myös seksualisoitu hahmo – sekä kansallismielisten miesten fantasioiden erotisoitu morsian että vieraan vallan raiskauksen potentiaalinen uhri (mt., 107–118, 151–163). Kuten myöhemmin sekä tässä että tämän jälkeisissä luvuissa tulen osoittamaan, tällaiset seksuaalisuuteen ja rotuun viittaavat merkitykset ovat olleet olennaisessa roolissa myös siinä miten suomalaisuutta on Armi Kuuselan hahmoon nojaten määritelty, jäsennetty ja tulkittu uudelleen.

Miss Universum kansainvälisen politiikan näyttämöllä

Kansakunnan kuvittelemisen naisen hahmossa on ollut myös yksi kauneuskilpailujen järjestämisen motiivi. Naisvartaloiden lisäksi kauneuskilpailuissa asetetaan näytteille ympäröivän yhteiskunnan käsitykset sekä sukupuolesta että siitä paikasta tai yhteisöstä, jonka kauneinta edustajaa kulloinkin ollaan valitsemassa.³⁹

Suomessa ensimmäiset kansalliset kauneuskilpailut järjestettiin tiettävästi heti kohta itsenäistymisen jälkeen vuonna 1919. *Maailma*-lehden järjestämässä kilpailuissa etsittiin uudenuutukaisen valtion edustajaa ja kansallisihannetta, joka toimisi herätteenä ”kansan kannustamiselle ja jalostamiselle”. Osallistujien tuli vähintään isän puolelta olla suomalaissyntyisiä. ”Rodulla ja kansallisuudella” katsottiin olevan ”suuri

³⁹ Cohen ym. 1996, 2. Useimmiten näytteillä ovat olleet juuri naiset. Sinänsä on mielenkiintoista – etenkin luvussa 5 käsittelemäni rotuhygienian ja sen kansallisten merkitysten näkökulmasta – että tiettävästi ensimmäinen Suomessa järjestetty kauneuskilpailu vuonna 1904 oli tarkoitettu miehille, jotka kilpailussa esiintyivät alastomina vain miehistä – lääkäreistä, taiteilijoista ja voimistelunopettajista – koostuvalle yleisölle. Kilpailu, jonka tarkoituksena oli havainnollistaa voimistelun vaikutusta ruumiin kehitykseen, ei saavuttanut suurta suosiota. (Pyykkönen 1992, 90.)

osansa niissä peruspiirteissä, joissa yksilön kauneus ottaa ilmenemismuotonsa”, minkä vuoksi oman kansan kaunottaria katsottiinkin toisin kuin vierasmaalaisia. Kilpailulla haluttiin todistaa vääriksi teoriat suomalaisten rodullisesta alemmuudesta ja siihen liitetystä rumuudesta. Voittajaa Rauha Aalosta *Maailma*-lehti luonnehtikin terveeksi urheilijattareksi, jossa ”[s]uomalainen rotupuhtaus heijastuu ylevin juontein”.⁴⁰

Vastaavasti juuri huolestuminen ”rotujen” ja kansallisuuksien välisten erojen katoamisesta sai vuonna 1926 *Suomen Kuvalehden* yhdessä Suomalaisen Tiedekatemian ja Kansallismuseon kanssa järjestämään kauneuskilpailut suomalaisen rotutieteen edistämiseksi. Rotutieteellinen ote näkyi arviointikriteereissä: esteettisen arvion lisäksi kilpailijat asetettiin järjestykseen tukan ja silmien värin, kallon pituuden ja kasvojen leveyden perusteella. Siinä missä vuoden 1919 kilpailua järjestettäessä ”torpantyttö ja salonkinainen” asetettiin ainakin periaatteessa samalle viivalle voittajaa etsittäessä, vuonna 1926 kilpailun lähtökohtana oli, että oikeita kansallisia nais-tyyppejä, ”kansallisen sivistyksen todellisia vartijoita”, löytyi vain maaseudun talonpoikaisnaisten joukosta – kaupungeissa kun eurooppalaistuminen oli jo tehnyt tehtävänsä ”kansallisten oikeiden rotupiirteiden” kadottamiseksi.⁴¹ Rotupuhtaudesta keskusteltiin silloinkin, kun Ester Toivonen vuonna 1934 valittiin Euroopan kauneimmaksi eikä Toivosen isästä ja tämän syntyperästä ollut täyttä varmuutta.⁴² Vuoden 1938 Miss Eurooppa Sirkka Salonen taas kertoi lähteneensä kansainvälisiin kauneuskilpailuihin näyttämään, etteivät suomalaiset ole ”vinosilmäisiä mongoleja”.⁴³ Kiinnostavaa kyllä, juuri näiden samojen vuosien varrella myös Suomi-neito alettiin esittää entistä vaaleampana, pidempänä ja hoikempana erotuksena tummiksi ja vinosilmäisiksi kuvatuista venäläisistä.⁴⁴ Vaikka siis suomalaisten erityispiirteiden nähtiinkin olevan uhattuna eurooppalaistumisen vuoksi, eurooppalaisten kauneuskilpailujen yhteydessä uhkana näyttäytyi myös suomalaisten luokittelemisen rodullisesti aasialaisiksi, ei-eurooppalaisiksi.

Kansainvälisissä kauneuskilpailuissa on kyse kansallisten erityispiirteiden vertailusta ja asettamisesta samalle asteikolle mutta Sarah Banet-Weiserin (1999, 184) mukaan myös kansallisvaltioiden mahdollisuudesta varmistaa paikkansa ”kansakuntien perheessä”. Vuoden 1952 Miss Universum -kisoissa ”perheenjäsenten” keskinäiset suhteet ja se, mitkä valtiot tähän perheeseen ylipäättään kuuluivat, oli pitkälti Yhdysvaltain poliittisten, kulttuuristen ja taloudellisten intressien säätelemää. Kisojen järjestäjinä toimivat Universal Studios, Pan American Airways ja Catalina Swimwear, joille kansainväliset kauneuskilpailut olivat mahdollisuus omien tuotteidensa –

⁴⁰ Hietala 1985b, 421–424. Kappaleen suorat sitaatit ovat Hietalan esittämiä lainauksia *Maailma*-lehden kesäkuun numerossa vuonna 1919 julkaistusta artikkelista ”Mitä on kauneus?”

⁴¹ Hietala 1985b, 424–430.

⁴² Hietala 1985b, 431–433; Kemiläinen 1993, 354.

⁴³ Hietala 1985b, 433.

⁴⁴ Reitala 1983, 134–135; Valenius 2004, 198.

Hollywood-elokuvan, kansainvälisen lentomatkailun ja uimapukumuodin – esittelyyn. Jos kisat toimivatkin kansainvälistä yhteisöllisyyttä tuottavana performanssina, olivat ne samalla nimenomaan amerikkalaisen kulttuurin ja teollisuuden mainonnan ja markkinoinnin väline.

Osallistujamaiden joukossa ei ollutkaan mukana maita kylmän sodan rintamalinjojen kommunistiselta puolelta.⁴⁵ Suomalaiset halusivat lukea Armi Kuuselan voiton puhtaasti tämän (ja yleensä suomalaisten naisten) kauneuden ansioksi, ja lehdistö torjui loukkaantuneena Miss Italian ”katkeran” väitteen siitä, että valinnalla haluttiin vain markkinoida Helsingin olympialaisia.⁴⁶ Niin tai näin, kylmän sodan alkuvuosina Yhdysvallat yhtä kaikki pyrki vaikuttamaan sille strategisesti merkittävien maiden politiikkaan myös (populaari)kulttuurin välityksellä.⁴⁷ Niinpä finaalin viidestä maasta peräti neljä edusti kapitalistisen lännen etuvartiota kommunistista itää vastaan: Suomen lisäksi jaetun Saksan länsiosa, kommunistien vallankumouspyrkimyksistä kärsinyt Kreikka ja Kiinan kyljessä sijaitseva Hongkong.

Globaalit valtasuhteet tuottivat Miss Universum -kilpailujen dynamiikkaan myös rodullista hierarkiaa. Ensimmäisessä Suomen Neito -kisojen mainoksessaan *Seura* korosti Miss Universumilta vaadittujen ominaisuuksien universaaliutta:

Voittajia ei valita sen perusteella, vastaavatko he joitakin ns. anglosaksisia kauneusperusteita, kilpailijat arvostellaan yksilöllisesti ainoastaan luonnollisen kauneuden perusteella sellaisina kuin sitä tavataan kaikkialla maailmassa.⁴⁸

Lehden seuraavassa numerossa kauneuden rodulliset hierarkiat kuitenkin olivat esillä:

Useimmat ulkomaalaisista kilpailijattarista ovat tummia, ja otaksumme, että pohjoismainen (suomalainen) vaalea kauneus tulee olemaan heidän joukossaan valttia.⁴⁹

Vuoden 1952 viisi Miss Universum -finalistia edustivat muuten tasaisesti eri ”värejä” mutta afrikkalaisperäisten kansojen edustajia kilpailuun ei edes osallistunut. Kilpai-

⁴⁵ Osallistujamaat olivat maanosittain: Alaska, Chile, Kanada, Kuuba, Meksiko, Panama, Peru, Puerto Rico, Uruguay, USA, Venezuela; Belgia, Iso-Britannia, Italia, Kreikka, Norja, Ranska, Ruotsi, Saksan liittotasavalta, Suomi, Tanska; Etelä-Afrikka; Australia, Filippiinit, Havaiji, Hongkong, Intia, Israel, Japani, Turkki.

⁴⁶ Kumpi on kauniimpi. *Helsingin Sanomat* 17.1.1952; Keranto 1953, 21–22.

⁴⁷ Ks. esim. Sylvester 2002, 122–146 CIA:n kylmän sodan alkuaikoina harjoittamasta taidepolitiikasta. Koski & Lindstén (1982, 35, 96–97) arvelevat, että vaikka itse voitossa tuskin oli kyse tietoisesta ”salajuonesta”, Yhdysvaltain ulkopoliittisilla intresseillä lienee ollut jotakin tekemistä sen kanssa, että Suomen Neito -kilpailujen voittaja haluttiin Miss Universum -kisoihin maataan edustamaan.

⁴⁸ ”Suomen Neidon” valinta lähestyy. *Seura* 19/1952.

⁴⁹ ”Suomen Neidon” valinta lähellä. *Seura* 20/1952.

luissa kauneudelle asetetut kriteerit noudattivatkin näennäisestä neutraaliudesta ja universaaliudesta huolimatta leimallisen valkoista, eurooppalaista kauneuskäsitystä.

Eurooppalaiset valistusfilosofit rakensivat aikanaan kauneutta koskevat teoriansa sekä naiskauneuteen liittyvien havainnollisten esimerkkien että valkoisen ja mustan vastakkainasettelun varaan sillä seurauksella, että afrikkalaisten naisten ulkonäöstä tuli kauneuden groteski vastakohta. Esteettinen ihanne oli samalla moraalinen kannanotto. Valkoisuus on länsimaissa tavattu samastaa puhtauteen, hyvyteen ja henkisyteen, kun taas musta ja tumma sen vastakohtina ovat edustaneet pahuutta, likaisuutta ja lihallisuutta; valkoisuus on merkinnyt läpinäkyvyyttä ja musta läpinäkymättömyyttä. Kun ulkonäkö lisäksi on ymmärretty heijastuksena kantajansa sisäisistä ominaisuuksista, ulkoisen kauneuden ohella myös sisäinen kauneus on ollut vahvasti rodullistettu ominaisuus.⁵⁰ Se, että Miss Universumilta ulkoisen kauneuden lisäksi edellytettiin myös ”sisäistä” kauneutta, ei siis varsinaisesti rikkonut vaan pikemminkin vahvisti tätä rodullistettua kauneuskäsitystä. Inderpal Grewalin (1996, 39) mukaan juuri ”sisäisen kauneuden” korostamisella oli ratkaiseva rooli kauneuden muodostumisessa normatiiviseksi käsitteeksi. Jos kauneus ymmärrettiin fyysisten piirteiden sijasta sisäisten ominaisuuksien jatkeena, oli se kaikkien tavoiteltavissa mutta käytännössä vain harvojen – jo lähtökohtaisesti muita helpommin hyveellisiksi, viattomiksi ja mukautuvaisiksi arvioitujen valkoisten keskiluokkaisten naisten – saavutettavissa.

Suomalaisessa lehdistössä Armi Kuuselan Miss Universum -voitto nähtiin tunnustuksena ”pohjoismaiselle naistyypille”, jota suomalaistenkin siis katsottiin nyt edustavan.⁵¹ Koska suomalaisten pohjoismaalaisuus – eli valkoisuus – ei muulle maailmalle välttämättä ollut itsestään selvää, pidettiin voittoa Suomen kohdalle 1930-luvulla osuneiden Miss Eurooppa -tittelien tavoin tärkeänä osoituksena suomalaisten rodullisesta arvosta:

Suomalaisen tytön valitseminen maailman kauneuskuningattareksi on omansa poistamaan sitä painolastia, joka vanhastaan ja merkillisen sitkeästi liittyy maailman käsityksiin meidän rodullisista ja sivistyksellisistä omalaatuisuuksistamme.⁵²

Mutta se, että rotu ylipäättään edelleen nousi Suomessa julkiseksi puheenaiheeksi, kertoo myös suomalaisten 1950-luvun alussa kokemasta rodullisesta ambivalenssista maailman katseiden alla. Valkoisuuden hegemoninen asema rodullisissa hierarkioissa on tehnyt siitä universaalin ihmisyyden tunnusmerkin mutta myös (valkoisten omissa

⁵⁰ Eurooppalaisten kauneuskäsitysten rodullisista konnotaatioista Dyer 1997, 72–76; Grewal 1996, 25–30, 37–40; Rantonen 1999a.

⁵¹ Esim. *Suomen Sosialidemokraatti* 30.6.1952; *Kaleva* 1.7.1952; *Uusi Suomi* 1.7.1952; ks. myös Kataja 2003, 27.

⁵² Prinssi ja Tuhkimo. *Suomen Kuvalehti* 35/1952.

silmissä) näkymättömän kategorian.⁵³ Tällaista näkymättömyyttä ja itsestään selvyyttä suomalaisten valkoisuuteen ei 1950-luvun alussa vielä liittynyt, vaan suomalaisten ”valkaistuminen” edellytti esimerkiksi juuri Armi Kuuselan Miss Universum -voiton sille tuomaa näkyvyyttä ja kansainvälistä tunnustusta.

Katsomisen politiikat ja ihanteen ambivalenssit

Armi Kuuselan hahmo on Suomi-neidon tavoin ymmärretty suomalaisuuden kuvaksi. Halki vuosikymmenten Armin olemuksesta on etsitty selityksiä sille, miksi tämä niin hyvin sopi suomalaisten ihailun kohteeksi. Miss Universum -voiton jälkeen Armin ulkonäön katsottiin ”heijastavan” paitsi tämän omia sisäisiä ominaisuuksia myös suomalaisuutta. Piirteet, joilla Armi luonnehdittiin, muistuttavat vahvasti niitä ominaisuuksia, joilla ihanteellista Suomea juuri Suomi-neidon hahmossa jo 1900-luvun alussa oli kuvattu. Mutta enemmän kuin mistään Armi Kuuselan henkilökohtaisista ominaisuuksista – mitä ne sitten lienevät olleetkin – Armin ja Suomi-neidon samankaltaisuus oli seurausta tietynlaisesta katsomisen politiikasta. Armin julkista hahmoa varta vasten rakennettiin suomalaisessa mediassa Suomi-neidon ihanteellisen esikuvan mukaiseksi.⁵⁴ Kansainvälinen menestys ja sen tavoittelu tekivät Armista kuitenkin ristiriitaisen hahmon. Onkin kiinnostavaa kysyä, millä tavalla hahmoon sisältyvät ristiriidat ja jännitteet osaltaan jäsensivät, määrittivät ja organisoivat totuutta Suomesta ja suomalaisuudesta. Sillä sikäli kuin Armi Kuuselan hahmoa voidaan pitää suomalaisuuden representaationa, se ei vain toistanut jotakin vanhaa ja tuttua vaan tuotti myös jotakin uutta.

Armi Kuuselan Miss Universum -voitto ja paluu kotimaahan saivat osakseen lähes tulkoon koko kansan huomion. Tällainen speaktaakkeli on Anne McClintockin mukaan ollut yksi kansallisen yhtenäisyyden organisoimisen muoto, joka on koonnut yhteisön jäsenet saman tapahtuman osallistujiksi, kokijoiksi ja katsojiksi.⁵⁵ Feministinen kulttuurintutkimus, erityisesti elokuvan ja visuaalisen kulttuurin tutkimus, on painottanut katseen ja katsomisen poliittisuutta sekä niihin sisältyvää valtaa. Varhaiset, usein psykoanalyysin käsitteistöä ammentavat katseen teoretisoinnit korostivat katsomisen ja katsovan subjektin miehisyyttä sekä vastaavasti naisen paikkaa katseen kohteena ja passiivisena objektina. Erityisesti feministinen elokuvantutkimus on korostanut katsomisen ja kuluttamisen välistä yhteyttä, missä näytteille asettaminen tarkoittaa tuotteistamista ja katsominen kuluttamista. Tällaisessa asetelmassa naisesta tulee miehistä

⁵³ Valkoisuudesta näkymättömänä rodullisena kategoriana esim. Frankenberg 1993, 1; Dyer 1997, 1–4, 44–45; tämän käsityksen kritiikistä esim. Ahmed 2004 ja 2007.

⁵⁴ ”Kuvat eivät synny itsestään vaan ne täytyy tehdä” (Koivunen 1995, 29).

⁵⁵ McClintock 1995, 374.

halua varten näytteille asetettu kuva, seksuaalinen speaktaakkeli.⁵⁶ Anu Koivunen kuitenkin varoittaa, että katsomisen miehisyyttä korostettaessa tullaan helposti uusintaneeksi aktiivisen subjektin ja passiivisen objektin sukupuolittunutta dikotomiaa, ja vaatii kiinnittämään huomiota myös katsojuuden sosiaalisiin, kontekstuaalisiin ja historiallisiin aspekteihin sekä katsomisen moninaisuuteen. Koivusen mukaan katsomisen tavat rakentuvat diskursiivisesti ja kontekstuaalisesti siten, että jotkut katsomisen tavat näyttäytyvät yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti arvokkaampina kuin toiset.⁵⁷ Katsomisessa on näin aina kyse paitsi vallasta myös katsomisen politiikasta – sekä katseen kohteen että katsojan itsensä määrittelystä ja molempien moraalista arvottamisesta.

Minkälaisen politiikan vaikutuksesta sitten ”alkujaan hieman arveluttavasta asiasta[,] erään kauneuskilpailun tuloksesta” – kuten Keranto (1953, 27) asian ilmaisi – tuli sellainen kansallisten ihanteiden ja hyveiden ”henkilöitymä”, jota ihaillessaan kansakunta saattoi juhliä itseään?

Miss Universum -valinnan ja myöhemmin Filippiinien-vuosien jälkeen lehdistö tarkkaili tiiviisti Armin olemuksessa ja persoonassa maailmalla mahdollisesti tapahtuneita muutoksia. *Helsingin Sanomien* toimittaja oli tavannut kotimatkaa tekevän Miss Universumin jo Tukholmassa ja kiirehti rauhoittamaan suomalaisia lukijoita – Armi ei ollut muuttunut:

Ei ole kovin helppoa muuttua yht’äkkiä Tuhkimosta prinsessaksi, mutta jo nyt ovat Armin suomalaiset vastaanottajat Tukholmassa aivan rauhallisia – Armi ei ole muuttunut. Hänestä ei ole tullut enempää diivaa kuin hupakkoa. Hän ajattelee tulevaisuuttaan vakavasti antamatta Hollywoodin houkutusten suoralta kädeltä häikäistä silmiään. Ja kun muuan tukholmalainen valokuvaaja halusi välttämättä valokuvata hänet illalla, ei ”pin-uppana”, vaan Gilletin kylpyammeesta juuri nousseena matkaraukeana kaunottarena [ohueen nylon-aamutakkiin pukeutuneena], Armi kieltäytyi jyrkästi kunniaista. [...] Armi oli kohtelias, mutta päättäväinen.⁵⁸

Päivää myöhemmin Seutulän lentokentälle saapunut tuhatpäinen ihailijalauma saattoi omin silmin todeta saman. *Iltä-Sanomien* reporterit uskoikin kuulleensa väkijoukon huokaavan yhteen ääneen helpotuksesta:

⁵⁶ Katseesta ks. esim. Koivunen 1995, 33–39; Walters 1995, 50–61. Naisten kannalta asetelma on syvästi ristiriitainen: esimerkiksi kauneuskilpailuissa naiset ovat katsojina ja kuluttajina ”sellaisessa ostotapahtumassa, jossa objektina on viime kädessä hänen oma tuotteistamisensa”, kuten Anu Koivunen (mt. 39) on 1940-luvun naisten elokuvaa tutkineen Mary Ann Doanen tulkinnan tiivistänyt.

⁵⁷ Koivunen 1995, 39. Esimerkiksi hierarkkisesta arvottamisesta Koivunen (mt. 42–43) nostaa naisten kulttuuria ja kulutusta kohtaan niin eurooppalaisten kuin suomalaistenkin intellektuellien 1900-luvun alkuvuosikymmeninä osoittaman halveksunnan.

⁵⁸ *Helsingin Sanomat* 1.8.1952.

Kentällä valtava yleisöryntäys! Tuntui siltä, että kuin useimmat vastaanottajista olisivat huokaisseet helpotuksesta: Armi on vihdoinkin kotona ja näytti yhtä vaatimatonta ja viehättävältä kuin täältä lähtiessään.⁵⁹

Myös *Suomen Kuvalehti* pohti maailmalta palaavasta kaunottaresta mahdollisesti tapahtunutta muutosta. Se kuitenkin näki Armin maailmalla hyvinkin muuttuneen – ”Suomen kansan Armista” oli tullut ”hollywoodilainen tähti”:

[K]uka kahdeksantoistavuotias on enää oma itsensä silloin, kun hänestä äkkiä ja suurella kohulla on tehty ”maailman kaunein nainen”?

Tai kenties Armi on yhä oma itsensä. Mutta hän on muutakin. Hän on luonnon oma herkkupala – pieneksi hehkuvaksi tomaatiksi ja raikkaaksi meloniksi näkyi häntä sanovan joku amerikkalainen kirjoittaja – hienossa ja kalliissa pakkauksessa. New Yorkin Viidennen avenuen Sachsin puvut sopivat moitteettomasti paitsi hänen hennolle vartalolleen, myös siihen henkiseen ilmapiiriin, jossa hän on kotonaan. Pikku Armi on kaunotar, hän on pieni diiva, hän on lähes hollywoodilainen tähti[.] Kun Hotelli Vaakunan aistikkaassa ympäristössä katseli juuri kampaajan käsistä tullutta missiämme, oli hän kaikessa hymyssään ja herttaisuudessaan enemmän eräänlainen toiveuni kuin ihminen. Hän oli kaunis tyttö juuri hollywoodilaisessa mielessä, herkkupakkaus, elävä nukke, joka hymyilee ja lausuu ystävällisiä sanoja, kun painetaan nappia.⁶⁰

Tässä kuvattu kaunotar on kaikkea sitä, mitä Suomen Neidon ei pitänyt olla: maailman julkiselle, jopa julkealle, katseelle altistettu ”herkullinen” halun kohde ja kalliin ulkomaalaisen tavaratalon muotiluomuksissa keikistelevä ja kammattu diiva – ”herkkupakkaus” ja ”elävä nukke”. Kirjoittajan onnistuu kuitenkin vielä nähdä korean pinnan alle kätkeytynyt aito, alkuperäinen Armi:

[M]utta sittenkin ehdin nähdä kaksi Armia. Ensin tämän mannekiininuken, jota valokuvattiin milloin autonsa istuimella, milloin parvekkeellaan coca-colaa juomassa. Ja sitten nuoren ihmisen, joka käytännöllisesti, järkevästi ja vaatimatonta suunnittelee tulevaisuuttaan. [...] Armi selviytyi tosiaan ihailtavasti siitä sirkuksesta, joksi hänen elämänsä viime aikoina on muodostunut. Hänellä on sisua ja selkärankaa.⁶¹

Päinvastoin kuin diivan elkeitä omaksunut Miss Universum, tämä järkevä, vaatimaton ja suoraselkäisen sisukas nuori nainen kelpasi edelleen suomalaisten ihailtavaksi ja kansallisten hyveiden esikuvaksi. Armin kansallinen ihailu oikeutettiin sillä, että tämän katsottiin säilyneen pohjimmiltaan muuttumattomana, käytännöllisenä, järke-

⁵⁹ *Ilta-Sanomat* 2.8.1952.

⁶⁰ Leena: Suomen kansan Armi. *Suomen Kuvalehti* 33/1952.

⁶¹ Leena: Suomen kansan Armi. *Suomen Kuvalehti* 33/1952.

vänä ja vaatimattomana nuorena naisena, jolla oli suomalaista sisua ja selkärankaa ja joka – mikä tärkeintä – ymmärsi kieltäytyä Hollywoodin houkutuksista.

Mutta kuten Johanna Katajakin on huomauttanut, Armi Kuuselan kansallinen merkitys oikeastaan syntyi vasta Miss Universum -voiton myötä – vasta sen jälkeen, kun tämän arveltiin suuren maailman vaikutuksesta jo ”muuttuneen”.⁶² Suomen Neito -kilpailut eivät lehdistössä saaneet mitenkään merkittävästi palstatilaa lukuun ottamatta kisojen järjestäjänä toiminutta *Seuraa* ja oululaista *Kalevaa*, jonka levikkialueeseen Kuuseloiden kotikunta Muhos kuului. Miss Universum -voitto oli kuitenkin kansainvälisesti sen verran merkittävä tapaus, ellei peräti ”maailman tärkein puheaihe”⁶³, ettei sen ”mainosarvoa” Helsingin olympialaisille ja koko maalle ollut sivuuttaminen niidenkään, jotka ”aikaisemmin olivat nyrpistäneet nenäänsä Miss Universum -kilpailun tapaisille ’tyhmyyksille’”.⁶⁴ Juuri kansainvälinen mainosarvo edellytti ”alkujaan hieman arveluttavan” ilmiön nostamista kansalliselle jalustalle, suomalaisuuden symboliksi. Mutta kuten lehdistä saksitut lainauksetkin edellä osoittavat, kansainvälisyyden negatiiviset liitännäiset – viihteellisyys, kaupallisuus ja seksuaalisuus – vähän väliä häiritsivät Miss Universumin ympärille rakennettua suomalaisuuden kertomusta. Silti voi myös väittää, että osittain juuri niiden ansiosta oli ylipäätään mahdollista, että Armi Kuusela Suomessa nostettiin eräänlaisen kansallissankarittaren asemaan.

Ennen Kaliforniasta kantautunutta käänteentekevää uutista kauneuskilpailuista kirjoitettiin kaikkea muuta kuin ihanteellisessa sävyssä. *Viikkosanomat* julkaisi valikoiman erilaisten vähäpukkeisten kauneuskuningattarien kuvia, joiden joukossa oli muun muassa kuva nuoresta Marilyn Monroesta vailla rihman kiertämää. Kuvien yhteydessä julkaistu lyhyt teksti kertoi siitä, miten ”amerikkalaiset mainosmiehet” olivat ”jo kauan sitten huomanneet kauniin naisen mainosarvon”.⁶⁵ *Outsiderin* lehden raportti ”kauneuden vaaroista” oli kehystetty Miss Universum -teemaan, mutta lehti oli ehtinyt painoon ennen kuin Miss Universum -kilpailujen tulos oli ollut selvillä:

Kaikki maailman missit haaveilevat tästä halutusta [Miss Universumin] arvonimestä ja toivovat pääsevänsä kulta-arkkujen, loiston ja kunnian kukkuloille, mutta vain harvat ovat valitut. [...]

Tämä unelma suurimmasta onnesta ja kunniaista hienoine vaatteineen ja kalleimpine jalokivineen sekä miljonäärisulhasineen valtaa useimpien kauneuskilpailijoiden pikku sydämet. [...]

Todellisuus on tarua surullisempi! [...] Kauneuskilpailujen järjestäjät ovat kylmiä liikemiehiä, joiden ainoana tavoitteena on rahan ansaitseminen eikä suinkaan ihmisen jalostaminen ja onnelliseksi tekeminen. He laskelmoivat naisten

⁶² Kataja 2003.

⁶³ *Helsingin Sanomat* 30.6.1952.

⁶⁴ *Uusi Suomi* 1.7.1952.

⁶⁵ Kauneuskuningattaria. *Viikkosanomat* 11/1952.

kauneudella ja koettavat ansaita mahdollisimman paljon näyttelemällä heidän alastomuuttaan aivankuin suurkaupunkien yökerhojen omistajat.⁶⁶

Kauneuskilpailujen yleisö taas koostui lehden mukaan ”kauneudenjanoisista aristokraateista ja äkkiä rikastuneista nousukkaista”, jotka ”julkeasti” kiikaroivat vähäpukeisia ehdokkaita.

Outsiderin lehden reportaasi edusti sellaista mielikuvaa kauneuskilpailuista, josta *Seura* Suomen Neito -kilpailua mainostaessaan pyrki tiukasti erottautumaan. Katsomisen politiikka ohjasi Suomen Neito -kilpailujen järjestämistä ja voittajan valintaa: sekä Suomen Neito -ehdokkaita että näitä katsovaa yleisöä lajiteltiin toivottaviin ja torjuttaviin korkea- ja populaarikulttuurin, koti- ja ulkomaisuuden sekä luokkaerojen ja seksuaalisuuden perusteella. *Seura* markkinoi omaa ”Suomen Neito -vaaliaan” esittämällä Miss Suomi -kilpailut halpahintaisina karjamarkkinoina, joissa kilpailijat nostettiin ”Messuhallin arenalle varsin sekalaisen yleisön katseltaviksi ja arvosteltaviksi”.⁶⁷ Suomen Neitoa valittaessa osallistujien ei tarvinnut pelätä kaikenkarvaisen yleisön julkeita katseita, sillä ”vaali” suoritettiin suljetuin ovin, vain ”arvovaltaisen ja tarkoin valituista asiantuntijoista kokoonpannun arvostelulautakunnan” läsnä ollessa.⁶⁸

Suomen Neito -kilpailun ratkettua *Seura* vakuutti, että voittaja oli ”kaunis kuin kukka, älykäs ja viehättävä neito, jonka huoletta voi lähettää edustamaan suomalaista naista mihin tahansa”. Vertailun keinoin näistä ominaisuuksista tehtiin leimallisen suomalaiskansallisia:

Jännitys kasvaa. Osanottajaluettelossa on ulkolaiselta kalskahtava nimi ja esille tulee hienopiirteinen nuori nainen tyylikkäässä ballerina-puvussa. Mutta voi kauhistus hänen ilmettään! Se on kovin nyrpeä, ja vaikka tämä varmaan johtuikin ujoudesta, se laskee kaunottaren osakkeita ainakin puolella. Seuraava ehdokas sulattaa kuitenkin täydellisesti edellisen jäädyttämän riitteen. Hän on kuin päivän-säde, tuo 18-vuotias Armi Kuusela, jonka joku mainitsee tulleen kilpailuun suoraan ”Nunnalasta”, Porvoon naisopiston I luokalta. [...] Vastaukset [tuomariston kysymyksiin] tulevat luonnollisesti ja reippaasti, mutta poskille lennähtävä hämmentynyt puna kertoo pienoisesta jännityksestä. Vaaleat kutrit on kammattu vapaasti ja huolettomasti, koruton musta moirepuku myötäilee hillitysti hyvin ojennettua vartaloa eikä kasvoissa näy juuri minkäänlaisia kosmetiikan jälkiä.⁶⁹

Iloinen (ei nyrpeä), lämmin (päivän-säde, joka sulatti yleisön sydämet, kun edellinen ehdokas oli ne jäädyttänyt), säädyllinen (kuten ”Nunnalan” mainitseminen antaa

⁶⁶ Kauneuden vaaroja. *Outsiderin lehti* 13/1952.

⁶⁷ Suomen Neito valitaan ”Miss Maailma” -kilpailuun Amerikkaan. *Seura* 17/1952. Englanninkielinen ”Miss Universe” vakiintui Miss Universumiksi vasta vähitellen.

⁶⁸ Todellinen Suomen Neito on löydettävä. *Seura* 18/1952.

⁶⁹ Suomen Neito 1952. *Seura* 25/1952.

olettaa), luonnollinen, reipas, vapaa, huoleton, koruton, hillitty, ryhdikäs ja meikkaamaton – nämä olivat niitä ominaisuuksia, joiden perusteella *Seura* määritteli Armin Suomen Neidon arvonimen arvoiseksi, puhtaasti suomalaiseksi erotuksena ”ulkolaiselta” vaikuttavasta kansakilpailijasta.⁷⁰ Ne olivat myös niitä ominaisuuksia, jotka lehdistö pelkäsi Armin maailmalla kadottaneen.

Mutta niin paljon kuin Suomen Neidon / Armi Kuuselan kauneuden kansallista luonnetta haluttiinkin korostaa, Suomen Neito -kilpailujen mainoksissa raja kansallisten ja kansainvälisten tai jopa maailmallisten kauneushanteiden välillä oli vähintäänkin horjuva. Tarkemmin katsoen voi nimittäin huomata, että maailma ja seksuaalisuus olivat olennainen osatekijä jo Suomen Neidon valinnan prosessissa. *Seuran* julkaisemissa kilpailukutsuissa osallistujia houkuteltiin mukaan Miss Universum -kisoja mainostamalla. Samalla kun mainoksissa julistettiin, että ”kansainvälisiin kauneuskilpailuihin olisi jatkuvasti pyrittävä lähettämään *suomalaisen* naiskauneuden paras edustaja”,⁷¹ ilmoitettiin niissä myös, että ”suuntaviivat, joiden mukaan meillä kotimaassa suoritettavissa maakunnallisissa ja ’Suomen Neito’ -kilpailuissa voittajat valitaan, määräytyvät Amerikassa suoritettavien ’Miss Maailma’ -kilpailujen arvosteluperusteiden mukaisesti”.⁷² Ja samalla kun vakuutettiin, että arvostelulautakunta ulkoisen kauneuden lisäksi molemmissa kisoissa ”kiinnittää suurta huomiota kilpailijattarien luonnolliseen viehkeyteen, sulavaan ja siroon käyttäytymiseen, ääneen, puhetapaan ja älykkyyteen”,⁷³ oli mainoksissa tärkeä rooli viettelevästi katsovien kaunottarien kuvilla sekä tietenkin Miss Universum -kisojen mainoksella, jossa meikattu, uimapukuun ja korkokenkiin sonnustautunut ja korostetun pitkäsäärinen Piper Laurie istui maapallon päällä. Miss Universum -kisoihin lähtevä Armi vaatetettiin kyllä suomalaisten suunnittelijoiden luomuksilla, mutta kansallispukua enemmän matkapuvustossa korostuivat kansainvälisen muodin mukaiset ranta-asut ja iltapuvut.⁷⁴ Kuten Katarina Mattsson ja Katarina Pettersson (2007, 241) ovat vuoden 1953 Miss Ruotsin osalta huomauttaneet, muodonmuutos kansallisesta kansainväliseksi kaunottareksi edellytti paitsi yläluokkaiseen glamouriin myös valkoiseen feminiinisyyteen – ja voisi lisätä: nyt nimenomaan amerikkalaisen mittapuun mukaiseen valkoiseen feminiinisyyteen – kouliutumista.

⁷⁰ Miss Ruotsia valittiin 1950-luvun vaihteessa muuten hyvin samankaltaisin kriteerein ja vastakkainasetteluin, mutta Ruotsissa – toisin kuin Suomessa – kansallinen kauneus edellytti urheilullisuutta ja meriauringon ruskettamaa ihoa (Mattsson & Pettersson 2007, 240). 1950-luvun Ruotsissa näillä ominaisuuksilla oli ilmeinen vapaa-aikaan ja siten myös porvarilliseen luokka-asemaan viittaava merkityksensä; saman ajan maatalousvaltaisessa Suomessa rusketuksen luokkonnotaatiot olivat toisenlaiset.

⁷¹ ”Suomen Neito” valitaan ”Miss Maailma” -kilpailuun Amerikkaan. *Seura* 17/1952.

⁷² ”Suomen Neidon” valinta lähestyy. *Seura* 19/1952.

⁷³ *Seura* 17/1952.

⁷⁴ Esim. *Helsingin Sanomat* 30.6.1952.

Kansallisuuden ja kunniallisuuden korostamisen rinnalla mainokset jo lähtökohtaisesti seksualisoivat tulevan Suomen Neito -kilpailun voittajan ja asettivat tämän kansainvälisen katseen kohteeksi. Siinä missä *Outsiderin lehdessä* kansainvälinen katse vielä esitettiin julkeana ja kohdettaan halventavana, Miss Universum -voiton myötä se sai aivan päinvastaisen merkityksen, kun Armin maailmalta saamat kosiokirjeet⁷⁵ otettiin lehdistössä vastaan osoituksina maailman Suomea kohtaan tuntemasta ihailusta. Vaikka seksuaalisuuden torjuminen oli Armin kauneuden kansallistamisen ja kunniallistamisen projektille niin tärkeää, perustui Armin kyky ”siivittää meidät maailmankartalle”⁷⁶ osittain juuri tämän julkisen hahmon seksualisoimiseen – sen asettamiseen ”vieraiden miesten” katseen ja halun kohteeksi.

Mutta seksualisoiminen ei ollut Suomi-neidon hahmolle ollut ennenkään vierasta. Päinvastoin, kuten Johanna Valenius on osoittanut, neidon seksuaalisuus on ollut yksi olennainen osa sen kansallisuutta. Varsinkin silloin, kun neito on kuvattu morsiameksi, se on esitetty miehisen halun erotisoituna kohteena. Valeniuksen mukaan Suomi-neito-kuvastossa neidon seksualisoidusta ruumiista on toistuvasti tehty joko vieraiden valtioiden tai poliittisten puolueiden – Suomi-neidon kilpakosijoiden – valtataistelun arena.⁷⁷ Tämä Suomi-neidon kosinnan teema on nähtävissä myös *Helsingin Sanomien* Karin pilapiirroksessa, jossa kotiin palaavan Armin kosijoina ovat elokuvasopimusta heiluttava Hollywood ja kukkakimppua ojentava Suomen kansa ja jossa piirtäjän puumerkki on varustettu poikkeuksellisella lisäkaneetilla ”Huom! Naimaton!”. Neito, jota piirroksessa kositaan, on kuitenkin kansallispukuisen ja kainon Suomen Neidon sijasta mannekiinityyliin uimapuvussa poseeraava, meikattu ja kruunupäinen Miss Universum. Ehkä selvemmin kuin mikään muu kuva tai teksti, juuri tämä pilakuva tuo esille sen, miten seksuaalisuus ja kansainvälisyys olivat Armiin kohdistettujen *kansallisten* fantasioiden olennaisia elementtejä.

Kalevalan Ainon kapina

Kiistoissa, joita Armi Kuuselan kansallisesta merkityksestä käytiin, kamppailtiin sekä Armin olemuksesta (kuka ja millainen Armi oikeastaan oli?) että kansallisesti ”oikeasta” tavasta katsoa kauneuskilpailun voittajaa. Kyse oli määrittelystä – ”Armi Kuuselan” tuottamisesta kansallisesti merkityksellisenä hahmona – ja määrittelyvallasta, mutta samalla myös siitä, ketkä ”oikean” katseen haltijoina olivat kansallisesti legitiimejä subjekteja.

⁷⁵ Esim. *Eeva* 9/1952.

⁷⁶ *Helsingin Sanomat*, yleisönosasto 24.7.2006.

⁷⁷ Valenius 2004, 107–110.

Suomen Neito -kilpailun voittaja haluttiin suojella rahvaan miesten seksualisoivilta katseilta, mutta leimallisen naiselliseksi merkitty katsomisen tapa ei ollut sen suotavampi:

On tietysti vaikea sanoa, mikä merkitys tällaisella maailman kauneuskilpailulla on sen todellista kansainvälistä kantavuutta ajatellen. [...] Mutta kun arpa osuu meikäläiselle [pienelle maalle], on asiassa jo jotakin erikoisempaa, eikä luultavasti vain yksin meidän suomalaisten mielestä. Nekin, jotka haluavat ajatella hiukan syvällisemmin ja jotka eivät pane kauneuskilpailuille yleisen kulttuurikehityksen tekijänä suurta arvoa, myöntänevät mielellään, että suomalaisen tytön kruunaaminen on suorastaan kansallinen voitto. [...] Suomalaisen tytön valitseminen maailman kauneuskuningattareksi on omansa poistamaan sitä painolastia, joka vanhaan ja merkillisen sitkeästi liittyy maailman käsityksiin meidän rodullisista ja sivistyksellisistä omalaatuisuustamme.

Epäilemme kuitenkin, kuinka moni niistä, jotka ryntäilevät Miss Universumin ympärillä, ajatteli tätä hänen ”kulttuurilähetysmerkitystään”. Armi-kuumeen joukkopsykologinen selitys on luultavasti sittenkin muualla. Tuhkimo-satu on aina kiehtonut ihmismieliä, ja tässä oli nyt ilmielävä Tuhkimo. Jokainen normaali nuori tyttö eläytyy ainakin kerran haaveissaan Tuhkimon osaan, todellisuudessahan tällainen ihme kuitenkin tapahtuu vain aniharvoin. Mutta nähdä edes kansasisaressaan Tuhkimo-sadun ruumiillistuma, sekin korvaa todellisuutta.⁷⁸

Armin ja tähän kohdistuvan huomion kunniallisuus oli kiinni katsojista ja katsomisen motiiveista. Siinä missä naiset *Suomen Kuvalehden* mukaan katsoivat Armia vain haaveidensa prinsessana, näkivät ”syvällisemmin” ajattelevat ihmiset ilmiön laajemman, kansallisen ”kulttuurilähetysmerkityksen”. Kun ensimmäiset elivät omassa yksityisessä haavemaailmassaan, ymmärsivät jälkimmäiset juhliä sitä, mikä on omiaan edistämään kansakunnan rodullista ja sivistyksellistä asemaa maailmassa. ”Normaali nuori tyttö” vain samastui katseen kohteeseen ja Armin kautta eläytyi Tuhkimon osaan, mutta ne jotka ymmärsivät Miss Universumin kansallisen merkityksen, kiistivät itse varsinaisesti katsovansa saati nauttivansa katsomastaan mutta tarjosivat Miss Universumin muun maailman katsottavaksi. Tällä tavalla Armin katsomista arvoitettiin tavalla, jossa korkeakulttuurinen ja kontrastin kautta myös maskuliiniseksi tulkittava katse tuotettiin legitiiminä, moraalisenä ja rationaalisenä, Armiin kohdistuvan feminiinisen, haaveellisen ja kulutusorientoituneen ihailun vastakohtana.⁷⁹

Armiin kohdistuvaa kansallis-maskuliinista katsetta ehkä puhtaimmillaan edustaa Miss Universumin maailmanmatkan managerin T. Kalervo Kerannon kirja *Kaunotar katosi Kaukoitään*. Keranto kertoo oman – sittemmin tiuhaan toistetun – versionsa siitä

⁷⁸ Prinssi ja Tuhkimo. *Suomen Kuvalehti* 35/1952.

⁷⁹ Maskuliininen katse ei välttämättä ollut miehen katse, sillä sen avulla myös Armista kirjoittavien naistoimittajien oli mahdollista erottautua Armi-kuumeeksi tai -psykoosiksi kutsumastaan ja naiselliseksi hömpäksi määrittelemästään ilmiöstä.

tapahtumasarjasta, jossa Suomen Neito -kilpailu ja Armin tarina sen seurauksena saivat alkunsa:

[E]rinäisten vaiheiden kautta [kehittyi] ajatus ryhtyä järjestämään uudenlaisia kansallisia ”Suomen Neito” -vaaleja, joissa tavanomainen *pin up* -mentaliteetti jäisi syrjemmälle ja antaisi sijaa ihanteellisen nuoren naisen muittenkin avujen arvostukselle. Esikuvana olisi Kalevalan lempeä Aino. Kun valinnat tapahtuisivat asteittain [...] saisi hyvä asia, invalidien auttaminen, laajaa tukea ja samalla voitaisiin kansalaisten käsitystä todella arvokkaista naisellisista hyveistä ohjata oikeaan suuntaan.⁸⁰

Armin vertaaminen *Kalevalan* Ainoon noudatti Aion tarinan yhtä, aivan tiettyä myytistä lukutapaa. Aino on ollut suosittu hahmo esimerkiksi suomalaisessa kuvataiteessa, jossa – kuten Ulla Piela kirjoittaa – ”[m]iehen katse on vanginnut hänet toistuvasti samaan muottiin”.⁸¹ 1800-luvun lopun karelianismi, tunnetuimpana esimerkkinään Gallen-Kallelan *Aino-taru* (1891), teki Aion tarinasta kansallisen ”yhtenäiskulttuurin myytin”. Tällaisena se oli Pielan mukaan ennen muuta ”miesten myytti”, jossa Aino esiintyi hauraana ja suojelua kaipaavana neitsyenä ja samalla miehen hallittavana ja seksuaalisesti kesytettävänä. Aion hukuttautuminen näyttäytyy myytin tässä versiossa seurauksena nuoren naisen irrationaalisesta ja turhamaisesta naisellisyydestä, joka oli syy sille, ettei tämä voinut kuvitella suostuvansa vaimoksi Väinämöiselle, ”ikipuolelle iloksi, turvaksi tutisevalle”.⁸² Patricia Sawinin mukaan Lönnrot varta vasten rakensi Aion tarinan tavalla, joka kääntää huomion pois niistä, joiden petollisten tekojen seurausta Aion kuolema oli. Samalla Lönnrotin versio suuntaa lukijan myötätunnon vaimotta jääneeseen Väinämöiseen.⁸³

Kalevalan Aion esiin kutsuminen Suomen Neidon esikuvana tuotti aivan tietynlaista kuvaa suomalaisesta naiseudesta ja Armi Kuuselasta suomalaisuuden kuvana. Myös naisjärjestöt – 1930-luvun lopulla perustettu Kalevalaisten naisten liitto etunenässä – käyttivät 1950-luvun alussa Kalevalan naishahmoja suomalaisen naisen luonnehdinnan välineenä. Naisjärjestöt nostivat esille etenkin Louhen ja Lemminkäisen äidin osoituksena suomalaisen naisen ”matroonamaisesta” mutta silti äidillisen lempeästä vahvuudesta.⁸⁴ Anu Koivunen on kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, ettei varsinkaan Louhea suinkaan aina ole esitetty naisen ihannekuvana. Kun esimerkiksi Niskavuoren naisia 1950-luvun alussa verrattiin Louheen, esitettiin nämä myös naisellisiksi ymmärrettyjen ihanteiden vastakohtana, kovina, ahneina ja vallan-

⁸⁰ Keranto 1953, 19.

⁸¹ Piela 1999, 123.

⁸² Piela 1999, 118, 121, 124, 126.

⁸³ Sawin 1990, 53.

⁸⁴ Koivunen 2003, 148–149.

himoisina akkoina.⁸⁵ Sitä vastoin Armissa esimerkiksi Keranto ihaili eniten juuri tämän (ulkonäön) ainomaista ”lempeyttä”. Lempeys oli myös se piirre, jonka Keranto tulkitsi Armin avioliittonsa myötä menettäneen. Joko yhdennäköisyys Ainon kanssa oli alun pitäenkin ollut vain harhaa tai sitten matka ja viimeistään pikaisesti solmittu avioliitto olivat sen tahranneet. Niin tai näin, Armi Kuuselan ja Gil Hilarion vihkimistilaisuudesta toisen käden lähteiden perusteella kertoessaan ei Keranto vihkikappelin ovesta ”itämäisen illan hämärään” astuvassa filippiinittäressä enää suostunut Ainon piirteitä näkemään. Armin ja Ainon irrottaminen toisistaan Armin avioitumisen seurauksena salli Ainon säilyttää myyttisen koskemattomuutensa, vaikka alkujaan Ainon ruumiillistumana esitetty ”suomalainen Miss Universum” olikin Yotsuyan ”muukalaisessa” kappelissa ”kadonnut ikuisiksi ajoiksi”.⁸⁶

Mutta jos huomio siirretään Armin/Ainon oletetuista ominaisuuksista näiden tarinoin sisältyviin narratiiveihin, ei voida ohittaa sitä, että neidon ”katoaminen” oli olennainen osa myös sitä myyttiä, joka Armin kansallista kauneutta oli valittu kuvaamaan. Lönnrotin eri runoista koostamassa Ainossa on elementtejä muun muassa *Vellamon neidon onginnasta*. Vedenhaltioiden sisarta Vellamo on suomalaisessa perinteessä luonnehtinut kaksinaisuus, jossa yhdistyvät niin viettelevyys ja vieteltävyys kuin tuttuus ja tuntemattomuuskin.⁸⁷ Lönnrot yhdistää Vellamon ja Ainon kertoessaan, kuinka Aino hukkumisensa jälkeen tarttui Väinämöisen pyydykseen kalan hahmossa.⁸⁸ Ainon hukkuminen onkin tulkittu paitsi kuolemana myös rajanylityksenä ja muodonmuutoksena – siirtymänä tämänpuoleisesta tuonpuoleiseen sekä syntymisenä uudelleen toisena, toisessa hahmossa.

Ainon metamorfoosi on Ulla Pielan (1999, 122–123) mukaan ollut avaimena monille Aino-runoelman feministisille tulkinnoille. Näissä tulkinnoissa Aino on esitetty paitsi uhrina myös ”omaa tahtoaan, vapauttaan ja haluaan tietoisesti ilmentävänä” ja itsenäisiä ratkaisuja tekevänä sankarina.⁸⁹ Se, että Aino säilytti neitsyytensä – toisin sanoen ei suostunut vanhan ja vastenmielisenä pitämänsä Väinämöisen vaimoksi – näyttäytyy tämän tulkinnan valossa kapinana sitä patriarkaalista järjestystä vastaan, jossa avioliitto ja äitiys ovat naisen velvollisuuksia Jumalaa, miestä ja sukua – ja, voisi lisätä, kansakuntaa – kohtaan.⁹⁰ Tästä näkökulmasta Armin kansallisvaltiorajat ylittävä avioliitto ja siirtyminen ”tämänpuoleisesta” rajan yli kansalliseen ”tuonpuoleiseen” on nimenomaan ”Kalevalan lempeälle Ainolle” ominainen – pikemminkin kuin tämän hahmon vastainen – teko.

⁸⁵ Koivunen 2003, 175–176.

⁸⁶ Keranto 1953, 231.

⁸⁷ Sawin 1990, 52–53; Piela 1999, 118.

⁸⁸ Väinämöinen kuitenkin menettää Ainon toistamiseen, kun ei tunnista tätä kalan hahmossa.

⁸⁹ Piela 1999, 126; ks. myös Sawin 1990, 58.

⁹⁰ Ks. Piela 1999, 128; Sawin 60–61.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen Armi Kuuselan hahmoa ja avioliittoa kolmessa eri kontekstissa ja paikassa. Tarkalleen ottaen kiinnostukseni kohdistuu ennen kaikkea näihin konteksteihin itseensä ja siihen, miten ne kehystävät Armin hahmoa ja avioliittoa. Tulkintani koskeekin enemmän suomalaista ymmärrystä maailmasta, Filippiinien sisäpolitiikkaa, Filippiinien, Yhdysvaltain ja Suomen välisiä suhteita sekä kotiin kytkeytyviä monitahoisia merkityksiä kuin Armin hahmoa tai avioliittoa sinänsä. Luvussa 8 aiheena ovat Armin maailmanmatkaa koskevat kuvaukset ja se, miten maailma niissä kuviteltiin ja millä tavalla Suomi tähän maailmaan kerrottiin. Luvussa 9 tutkin filippiiniläistä kontekstia ja Armi Kuuselalle siinä muodostuvaa paikkaa sikäläisen sanomalehtikirjoittelun valossa. Pyrin myös tekemään joitakin tulkintoja siitä, mitä merkitystä Armin Filippiineillä saamalla huomiolla saattoi olla tämän paikalle suomalaisen kulttuurisen itseymmärryksen kartalla. Molemmat näistä luvuista päättyvät kotiin – suomalais-filippiiniläisen avioliiton potentiaalisesti sisältämän seksuaalisen transgression kesyttämiseen. Niinpä osan viimeinen luku tarkasteleekin eksplisiittisesti maailman ja kodin välistä suhdetta sekä maailmalla sijaitsevan kodin merkityksiä naisille mahdollisen emansipaation, kapinan ja modernin (pikemminkin kuin ”perinteisen”) identiteetin lähteenä mutta kiinnittää samalla huomiota myös tämänkaltaisen tulkinnan rajoihin – tapaan, jolla kapina nojaa globaaleissa valtasuhteissa tuotetuille hierarkioille ja potentiaalisesti myös uusintaa niitä.

8 Maailmalle!

Idea Miss Universumin maailmanmatkasta sai alkunsa kutsusta Filippiinien kansainvälisten messujen vieraaksi. Kutsun esitti Helsinkiin saapuneen Filippiinien olympiajoukkueen johto, johon kuului myös messujen varapresidentti Antonio de las Alas. Filippiinien joukkueen olympia-attaseana Helsingissä toimi maisteri T. Kalervo Keranto, joka sittemmin ryhtyi myös maailmanmatkan manageriksi. Keranto kirjoitti myöhemmin, ettei kukaan tuolloin ”voinut vakavissaan ajatella, että Armi [...] saataisiin lähtemään kunniansa kukkulalta etäiseen, tuntemattomaan, troopilliseen saari-
valtakuntaan, suorastaan ’väärälle puolelle’ maailmaa”.¹ Hän kertoi kutsun kuitenkin jääneen ”askarruttamaan mielikuvitustaan”:

Pelkkä Filippiineille matkustaminen ei silloin tuntunut toteutettavalta. [...] Mutta – ajatus siirtyi vaistomaisesti eteenpäin – maailmanmatka! [...] Miss Universum -voiton lankeamisessa pienen maamme kohdalle piili tavaton kansainvälinen propaganda-arvo, jota ei todellakaan pitäisi tuhlaata kotimaassa. [...] Kun hän liikkuisi ulkomailla, herättäisi se käden käänteessä Suomelle enemmän suopeata mielialaa ja tietämystä maastamme kuin monen vuoden virallinen propaganda. Olihan hän ensimmäinen Miss Universum; mikä sopisi paremmin kuin tehdä kunniakierros vaikkapa universumin ympäri. Sattui vielä olemaan Suomen olympiavuosi; mikäpä sen kruunaisi sievemmin kuin suomalaisen kaunottaren maailmanmatka.²

Manageri hahmotti tehtäväkseen viedä Suomea maailmalle – ”[k]uljettaa pienen Suomen sinivalkoinen lippu ympäri maailman ja laskea maa toisensa jälkeen kalevaisen kauneuden jalkojen juureen”.³ *Uuden Kuvalehden* ”Suomen tunnetuuskemiskiertueena”⁴ mainostama matka näyttäytyi mahdollisuutena saattaa

¹ Keranto 1953, 15.

² Keranto 1953, 32.

³ Keranto 1953, 202.

⁴ *Uusi Kuvalehti* 3/1953.

Suomi maailman poliittiseen ja taloudelliseen tietoisuuteen – ja siis eräänlaisena Helsingin olympialaisten jatkeena.

Olympialaisten tavoin myös kansainväliset kauneuskilpailut toimivat Sarah Banet-Weiserin (1999, 185) mukaan seremoniallisena näyttämönä, jolla esitetään ja tuotetaan kansainvälistä ”kuviteltua yhteisöä” – kansainvälistä järjestystä ja sen globaaleja hierarkioita. Tässä mielessä Suomen osaksi tullut Miss Universum -voitto oli ymmärrettävissä Suomen itsenäisyyden ansaitsemana kansainvälisenä tunnustuksena. Maailmanmatka oli tilaisuus hankkia tälle tunnustukselle lisävahvistusta, mutta ”universumin haltijattaren kunniakerroksena” se samalla oli pyrkimys eräänlaiseen maailman haltuunottoon. Tästä ”maailmanvalloituksen” pyrkimyksestä kertoo *Uuden Kuvalehden* koko sivun kokoisena julkaisema kuva Armista ja matkan managerista, jotka suuren karttapallon äärelle kumartuneina tutkivat suunnitteilla olevaa reittiä maailman ympäri.⁵ Poliittisen tunnettuuden ohella maailma merkitsi tässä taloudellista hyvinvointia ja kulutusta, kehitystä ja nykyaikaisuutta, kuten Wieniläisen pukimon mainoksessa samaiseen kuvaan liitetty tekstikin kertoo:

Armi Kuusela on täydentänyt puvustoaan Wieniläisessä pukimossa, kuten tekee jokainen *aikaansa seuraava* nainen. *Suuri liikevaihtomme* on selityksenä siihen, *etemme milloinkaan polje paikallamme*, vaan aina tarjoamme muotialan *uusinta* Wienin antamia esikuvia noudattaen.⁶

Varmuuden vakuudeksi mainos oli vielä varustettu maailman meriä kyntävää matkustajalaivaa esittävällä piirroksella.

Kartat, niiden tekeminen ja niiden mukaan matkustaminen ovat territoriaalisen tiedon ja haltuunoton teknologioita.⁷ Kartat ovat ”sosiaalisia tuotoksia”, jotka perustuvat tietynlaiseen käsitykseen kuvaamastaan alueesta ja muistuttavat niiden ihmisten vallasta, jonka käsityksen pohjalta ne on piirretty.⁸ Ne myös sisältävät lupauksen kuvaamansa alueen – karttapallon tapauksessa koko maailman – hallinnan mahdollisuudesta ja oikeutuksesta.⁹ Aivan kuten manageri kirjansa päätteeksi kirjoitti:

Maailmaa ympäri kierrettäessä maantieteellinen käsitys siitä mielenkiintoisella tavalla täsmentyy. *Maapallo ikään kuin kutistuu täysin hallittavaan muotoon*. Kaukomaat eivät tunnu enää epämääräisen selittämättömiltä eivätkä niiden mittasuhteet ja keskinäinen asema niin kovin vaikeasti arvioitavilta. Maailmankartta muuttuu varsin yhteismitalliseksi kokonaisuudeksi, johon on helppo sijoittaa mikä hyvänsä paikka, vaikkei juuri siinä olisi sattunut käymäänkään.¹⁰

⁵ *Uusi Kuvalehti* 3/1953.

⁶ Mainos *Uudessa Kuvalehdessä* 3/1953 (korostukset MU).

⁷ McClintock 1995, 27–28.

⁸ Massey 2008, 80–81.

⁹ McClintock 1995, 27–28.

¹⁰ Keranto 1953, 316 (korostus MU).

Maailman haltuunotto on kuitenkin matkailijan suhteellisen valta-aseman suoma illuusio, tuntemattoman tekemistä tutuksi matkailijan omista – ei matkalla kohdattujen paikallisten ihmisten – lähtökohdista käsin.

Myös matkakirjallisuutta voi pitää eräänlaisena maailman haltuunoton pyrkimyksenä – yhä ”uusien, entistä kaukaisempien ja oudomprien” maailmankolkkien ”kartoittamisena”¹¹, – joka luo valtasuhteen kertojana olevan katsojan ja katsottavien välille. Samalla kun matkakirjallisuus dokumentoi kulttuurien kohtaamista ”yksilöiden toimintana”, se myös kierrättää olemassa olevia diskursseja – tietoa, ennakkokäsityksiä ja kulttuurisia kuvia – matkan kohteena olevista vieraista paikoista.¹²

Armi Kuuselan maailmanmatkaa ja avioitumista käsittelevistä kirjoista varsinaiseksi matkakirjaksi voidaan lukea vain managerin *Kaunotar katoaa Kaukoitään*, mutta myös *Armi, manageri ja minä* ja *Yli kaikkien rajojen* sisältävät kuvauksia matkustamisesta ja suomalaisille lukijoille vieraista seuduista – Filippiinien lisäksi Saksasta ja Italiasta, Pakistanista ja Intiasta, Hongkongista ja Japanista sekä Havaijista ja Yhdysvalloista.¹³ Matkan aikana managerin matkaraportteja ilmestyi *Uudessa Kuvalehdessä*, ja kesällä 1953 *Seura* julkaisi Armin allekirjoituksella varustetun mutta tosiasiansa toimittaja Kirsti Keskisen toisen käden lähteiden pohjalta kirjoittaman artikkelisarjan, joka kertasi sekä maailmanmatkan että sen päättäneen romanssin vaiheita ikään kuin ”Armin näkökulmasta”. Nämä kaikki matkan kuvaukset tekevät eroja ja suorittavat vertailuja koti- ja ulkomaiden välillä. Ulkomaista kertoessaan ne kertovat myös kotimaasta, asemoituvat siihen kukin tavallaan ja ottavat samalla kantaa suomalaisen naisen ulkomailla solmimaan avioliittoon.

Matkailija kiinnittää matkalla olon kokemuksensa usein edessään avautuviin uusiin maisemiin. Maisemien uutuudessa on kuitenkin aina myös jotain perin tuttua, sillä ”matkailijan katsetta suuntaavat monenlaiset ennakkokäsitykset ja mielikuvat”, kuten Ilse-Mari Söderholm (2006) kirjoittaa. Maisemallista kokemusta toisin sanoen välittävät ne erilaiset verbaaliset ja visuaaliset representaatiot, jotka ovat tehneet niin

¹¹ Näin Kyllikki Villa vuonna 1953 kuvasi matkakirjojen tarkoitusta ja niiden viehätystä lukijoille, ks. Pelvo 2007, 10.

¹² Hapuli 2003, 11.

¹³ Managerin kirja on jaettu dramaattisesti kahteen osaan. Ensimmäinen osa, ”Lähtö ja loisto” alkaa Armin saapuessa Helsinkiin Miss Universum -tittelin voitettuaan ja etenee matkakertomuksena matkan valmisteluista Saksan, Italian, Pakistanin ja Intian kautta aina Filippiineille saakka. Kirjan toisessa osassa ”Kaappaus ja kato” matka jatkuu Hongkongin kautta Tokioon ja yllätyksellisen vihkimisen jälkeen edelleen Havaijille, missä managerin ja Armin tiet eroavat ja manageri jatkaa yksin matkaansa New Yorkin kautta kotiin. Armin sisaren *Armi, manageri ja minä* alkaa seurueen saapumisesta Manilaan ja etenee sitten rakenteellisesti matkakertomuksen tavoin Filippiineiltä Hongkongin, Tokion ja Havaijin kautta Yhdysvaltoihin ja New Yorkiin. Näistä poiketen *Yli kaikkien rajojen* ilmoittaa kertovansa ”Filippiinien maasta ja kansasta” pikemminkin paikallisen kuin matkailijan silmin, mutta siihenkin sisältyy kuvauksia matkoista Suomesta Intian kautta Manilaan, Manilasta ensin Baguioon ja sitten Tokioon sekä Tokiosta Havaijille.

omasta kuin vieraammistakin ympäristöistä tietyillä tavoilla tunnistettavia.¹⁴ Maisemaa koskevat kuvaukset avautuvat näin luettaviksi ilmaisuina paitsi kertojansa esteettisestä kokemuksesta myös syvään juurtuneista maisemallisista konventioista ja globaaleista hierarkioista. Anssi Paasi (1998) on käyttänyt tilan pedagogiikan käsitettä kuvaamaan sitä miten erilaiset tekstit, kuvat ja kartat sekä niihin voimakkaasti tukeutuva kouluopetus tuottavat tilallista tietoisuutta. Tilan pedagogiikka tekee niin läheisten kuin etäisempien paikkojen identiteeteistä ja keskinäisistä suhteista sekä niitä koskevista käsityksistä erilaisten aatteellisten virtausten läpikäymistä. Yksi Edward Saidin orientalismin ydinajatuksia on, ettei tällainen tilan (tai Saidin sanoin ”geopoliittisen tietoisuuden”) pedagogiikka ole luonteeltaan neutraalia vaan vallan historioiden ja usein nimenomaan Euroopan hegemonian läpikäymistä.¹⁵

Tässä luvussa luen Miss Universum -matkan kuvauksia sen kannalta, miten ne jäsensivät oman ja vieraan välisiä suhteita¹⁶: Miten matkakertomuksissa rakennettiin tietynlaista kuvaa maailmasta ”kotimaisten”, suomalaisille vanhastaan tuttujen, erotelujen avulla? Entä millaisia samastumisen ja erottumisen kohteita matkakertomusten toistamat globaalit hierarkiat tuottivat suomalaisille lukijoille? Miten ylirajainen avioliitto matkakuvauksien valossa oli käsitettävissä ja minkälaisin seurauksin?

Armi Kuuselan maailmanmatkasta kertovissa teksteissä matkustaminen näyttäytyy silmiinpistävästi usein siirtymisenä maiseman lisäksi myös ilmastosta toiseen. Miss Universumin maailmanmatkan kuvauksissa omat ja vieraat paikat saivat identiteettinsä maisemien ja niiden välille globaalien valtahierarkioiden nojalla tehtyjen ilmastollisten erojen kautta. Ilmatoon viittaamalla puhuttiin siitä, mikä nykyään ymmärrettäisiin lähinnä kulttuurieron käsittein. Ja kuten kulttuurieroilla, ilmastollisilla eroilla oli myös rodulliset, sukupuolittuneet ja seksuaaliset konnotaationsa. Matkan kuvauksissa ilmastolliset erot näyttäytyvät esteenä pohjoiseurooppalaisen ja kaakkoisaasialaisen väliselle liitolle. Mutta juuri romanssista ja avioparin yhteiselämästä kirjoitettaessa näitä eroja myös lievennettiin. Niin Suomessa kuin Filippiineilläkin avioliittouutista ympäröi epäily siitä, miten viileän ilmanalan kasvatti voi sopeutua elämään etelän helteessä. Romanssin kulku kuitenkin paikannettiin sitä koskevissa esityksissä Manilan helteen sijasta Baguion ja Japanin maaseudun seesteisempiin maisemiin ja viileämpiin sääoloihin, ja pariskunnan uudesta kodista helteen karkotti viilentävä ilmasto. Siinä missä ilmastolliset erot ovat ymmärrettävissä kulttuuristen, rodullisten ja maantieteellisten erojen vertauskuvana, näyttäytyy ilmasto – moderni teknologia – vastaavasti näiden erojen haltuunoton metaforana. Samalla se tuo nähtäväksi yhden puolen siitä merkityksenannon prosessista, jossa suomalaisten kansallissankarittarekseen nostaman naisen seksuaalinen ja rodullinen transgressio kesytettiin kansallisen kertomuksen

¹⁴ Paasi 1998, 226.

¹⁵ Said 2003/1978, 5–12, passim.

¹⁶ Matkakertomuksen tällaisesta funktiosta yleisemmin ks. Grewal 1996, 4.

käyttövoimaksi. Tämä prosessi ei ollut vain erojen ylittämistä: sen sijaan, että ilmastointi kumoaisi viileän pohjoisen ja kuumun etelän välisen eron, se taltuttaa kuumuuden, arvottaa viileyden kuumuutta tavoiteltavammaksi ja tekee kuumuudesta välttämättömyyden vain niille etelän asukkaille, joilla ei ole siltä varaa modernin teknologian keinoin suojautua.

Lähdön maisemat

Armin nimissä julkaistun kirjan kuvaus taakse jäävästä helmikuisesta kotimaasta esittää lumen ja talven maailmalle matkaavan suomalaisen halun ja kaipauksen kohteina:

Näin ilmasta käsin viimeisen vilahduksen Suomesta, *sen sinisistä järvistä ja majesteeittisista vihreistä metsistä, jotka nyt olivat valkoisen lumivaipan peitossa*. Katseeni kohtasi mittaamattoman valkoisen maailman katsoessani alas, ja niin sanoin hyvästit Suomelle nähdäkseni sen pian jälleen... hyvin pian, ajattelin. [...] Matka Filippiineille kesti viisitoista päivää[.] [Matkalla] kaikki oli niin oudon erilaista, että minun oli vaikea uskoa vain joitakin päiviä sitten katselleeni *ääretöntä valkeaa lumilakeutta, joka peitti maan auringonsäteiden välkähdellessä, tanssiessa ja murtaessa timantteja sen säihkyvästä pinnasta*.¹⁷

Kuvaus kertoo sekä paikkaan identifioitumisesta että paikan identiteetistä, sen tunnistettavuudesta.¹⁸ Mutta vaikka tämä lähdön kuvaus on sekä maisemaltaan että kokemukseltaan suomalaisen lukijan verrattain helposti tunnistettavissa, oli se silti läpikotaisin fiktiivinen: lähtöpäivän sää vaikuttaa uutisfilmin¹⁹ perusteella olleen kaikkea muuta kuin aurinkoinen eikä sen kirjoittaja ehkä ollut kuvaamansa kaltaista maisemaa koskaan nähnyt. Sillä, oliko kuvaus Armin itsensä vai haamukirjoittajan kynästä lähtöisin, ei tulkintani kannalta ole suurta merkitystä. Kiinnostavaa sen sijaan on talvikuvausten toistuvuus Armi Kuuselan tarinaa kerrottaessa. Esimerkiksi Armin äiti Martta Kuusela puolusti tyttärensä lojaaliutta Suomea kohtaan vetoamalla tämän talvenkaipuuseen: ”Ajatelkaahan nytkin tällaiset ihanat hiihto- ja luisteluketit. Kuivitelkaa miten hän kaipaa esim. talviurheilua[.]”²⁰ Vastaavasti Gilin kerrottiin hurmanneen Armin juuri Suomen talvea kohtaan osoittamallaan kiinnostuksella²¹, mistä hyvästä tälle 1955 Suomen-matkalla annettiin heti lentokentällä lahjaksi sukset.²² Niin

¹⁷ Kuusela-Hilario 1954, 21–24 (korostus MU).

¹⁸ Knuutila 1998, 198–199.

¹⁹ Armi maailmanympärimatkalle. Lii-Filmi Oy. YLE Elävä arkisto.

²⁰ *Helsingin Sanomat*, yleisönosasto 7.2.1952.

²¹ Esim. *Kyrömies* 1954, 47.

²² Armi ja Virgilio Hilario saapuivat eilen. *Aamulehti* 23.1.1955; Armilla ja Gilillä tänään vapaa-päivä. *Iltä-Sanomat* 24.1.1955; Armi vielä kauniimpi kuin ennen. *Turun Sanomat* 23.1.1954; Hilariot saapuvat. *Vapaa Sana* 23.1.1954; *Valkoinen orkidea* (2002).

ikään Outsiderin kuvaus ”Millainen oli Armi?” alkoi ylistämällä Muhoksen kylänraitin ”valkoista ja puhdasta” talvimaisemaa yhdeksi ”kauneimpia näkyjä, mitä [...] koskaan oli saanut katsella”.²³ Outsider antoikin ymmärtää, että pohjoinen talvi oli kuin Armi itse: kauneudessaan molemmat hakivat vertaistaan.

Sitä vastoin managerin esittämässä lähdön kuvauksessa suomalainen talvimaisema oli kaikkea muuta kuin kaunis tai millään tavoin kaivattava:

Katsoin alas. Aava, jäinen kenttä mataline parakkeineen tuntui yhtäkkiä *alakuloisen tundramaiselta. Viluinen saattojoukko* näytti yhä piskuisemmalta, kunnes se kokonaan häipyi *pyryyn ja pakkaseen. Pieni kotimaa* upposi takanamme Pohjolan talviseen hämääseen. Edessä siinteli arvoituksellisena *suuri, aurinkoinen avara maailma*.²⁴

Armin ”oma” näkemys matkalle lähdöstä oli tarkoitettu vastineeksi managerin kirjalle. Mutta vaikka managerin kuvaus ehkä olikin päivän säälle uskollisempi, ei sekään ole viaton vaan rekonstruoitu jälkikäteen, Armin ja managerin välien jo rikkouduttua, managerin palattua Suomeen ja Armin jäätyä maailmalle. Ristiriita kahden, samaa lähdön tilannetta kuvaavan kertomuksen välillä tekee mahdolliseksi tulkita Miss Universumin maailmanmatkan maisemankuvauksia normatiivisina ja arvottavina kannanottoina suhteessa matkailuun, maastamuuttoon ja ylijäiseen avioliittoon maastamuuton syynä. Aikoinaan uutta, Venäjän vallasta itsenäistä kansakuntaa kuviteltaessa ja sittemmin toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa maisemallisella kuvastolla oli Suomessa tärkeä tehtävä maan uusien rajojen hahmottamisessa ja kansallisen identiteetin (jälleen)rakennuksessa.²⁵ Samalla tavalla myös Armi Kuuselan Filippiineille päättyneen maailmanmatkan lähdön maisemat sekä niiden ilmentämä maisemaan kuulumisen ja siitä erottautumisen dynamiikka jäsensivät kansallisia rajoja – suomalaisten ja suomalaisuuden suhdetta omaan maahan ja muuhun maailmaan.

Managerin ja Armin kirjoissa käytetty tapa kuvata kotimaan maisema ylhäältä ja etäältä näkyvänä lumikenttänä ei liity yksinomaan siihen, että maisemaa satutaan katsomaan nousevan lentokoneen ikkunasta, sillä kuvaus toistaa vakiintuneita maiseman kuvaamisen konventioita. Katsojan sijoittaminen maiseman yläpuolelle on ollut kansallismaisemien kuvaukselle ominainen ylikansallinen käytäntö, joka on sallinut esittää luonnon autenttisena mutta silti ihmisen hallittavana ja yhteiskunnan osaksi kesytettävänä.²⁶ Suomalaisten kansallismaisemien perinteessä aivan oma paikkansa on ollut metsäisellä, kumpuilevalla järvimaisemalla. Armin puolustuspuheessakin talven ”valkean lumivaipan” alta esiin nostetut ”siniset järvet” ja ”majesteetilliset vihreät

²³ Millainen oli Armi? *Outsiderin lehti* 10/1953.

²⁴ Keranto 1953, 66 (korostus MU).

²⁵ Koivunen 2003, 96. Sodanaikaisen maisemakuviin kohdistuneen sensuurin hellitettyä, 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa julkaistiin runsaasti maisemakuvista koottuja kirjoja – ja myös postikortteja – joihin niin maaseutua kuin kaupunkia oli kuvattu ilmasta käsin (mts.).

²⁶ Söderholm 2006, 151

metsät” vakiintuivat Suomen tunnuskuvaiksi erityisesti Runebergin ja Topeliuksen kirjallisen tuotannon sekä kansallisromanttisten maisemamaalauksen ja sittemmin myös valokuvauksen vaikutuksesta.²⁷

Yhtäältä, kuten Anu Koivunen (2003, 94–96) on huomauttanut, kansalliseksi tunnistettavan maiseman voima on ollut sen kyvyssä herättää katsojassa ”suomalaista tunnetta” – rakkautta kotiseutua kohtaan ja kokemuksen kotimaan maisemaan kuulumisesta. Esimerkiksi Topelius kuvasi tätä kansallista tunnetta kirjassaan *Matkustus Suomessa* korostaessaan, miten talvi – sen ”komeat pohjosen-palot, sen valkoiset hanget, sen kilisevät kulkuset, sen liukkaat sukset ja sen hauska koto-elämä” – kaikessa ankaruudessaan oli suomalaisille niin rakas, ettei sitä käynyt etelän aurinkoon vaihtaminen.²⁸ Lentokoneiden kehittymisen myötä ilmavalokuvaus näytti tutun kansallismaiseman entistä korkeammalta, tarjosi sen entistä laajemmin ihailtavaksi ja identifi-kaation kohteeksi myös sille enemmistölle, jonka ei itse ollut vielä mahdollista päästä maisemaa ilmasta ihailemaan.²⁹ Tunteenomaista yhteenkuuluvuutta maiseman kanssa ja katsojan liikuttumista tutun ja rakkaan maiseman edessä huokuu myös Armin itsensä kertomaksi esitetty lähdön maisema.

Toisaalta, kun lentomatkailu ulottui vähitellen tavallisten turistienkin saataville, tuli lentokoneen ikkunasta avautuvasta maisemasta matkailumainonnan väline, jolla katsojaa varta vasten houkuteltiin pois tutuista maisemista, kohti vieraita maita ja maankolkkia.³⁰ Kansallismaiseman kuvaaminen ylhäältä ja etäältä nähtynä panoraamana onkin paitsi mahdollistanut katsojan samastumisen maisemaan, myös sallinut tämän ikään kuin turistin tavoin asettua objektivoidun maiseman ja siihen kuuluvan kansan ylä- ja ulkopuoliseksi tarkkailijaksi.³¹ ”Sama” maisema, jonka *Yli kaikkien rajojen* esitti talviauringossa kylpevänä kaipuun kohteena, olikin managerin kertomana eloton ja pimenevä ”tundra”, josta oli ilo päästä pois, kohti ”aurinkoista avaraa maailmaa”. Tässä kuvauksessa matkalle lähti jo aiemminkin ”moneen kertaan Eurooppaa ristiin rastiin” kolunnut matkaja, jolle nyt oli koittanut tilaisuus astua ihailemansa Phileas Foggin ja muiden maailmanympärimatkaajien jalanjäljille.³²

Jules Vernen kirjan *Maailman ympäri 80 päivässä* (1872) päähenkilön Phileas Foggin, englantilaisen herrasmiesmatkkaan, ottaminen maailmanmatkaamisen esi-

²⁷ Tiitta 1994, 326, 329; Eskola 1997; Koivunen 2003, 96; Lintonen 2006. Kirjan haamukirjoittajan tietäen on kiinnostavaa, että Topeliuksen maantieteellisiä teoksia käytettiin lähdeteoksina myös ulkomaisille tietosanakirjoille, jotka sitten edelleen levittivät maailmalle kuvaa Suomesta metsäisenä ”tuhansien järvien maana” (Tiitta 1994, 325).

²⁸ Topelius 1873, sit. Tiitta 1994, 193.

²⁹ Kostiainen ym. 2004, 182. Ks. myös Eskola 1997, 62–67. Eskola (mt. 62) siteeraa *Suomi Finland* -kirjan kuvatekstiä vuodelta 1955: ”Vasta näkötorista – tai lentokoneesta – saa järvi- ja metsämaisemiemme monivivahteisuudesta havainnollisen käsityksen.”

³⁰ Söderholm 2006, 158.

³¹ Koivunen 2003, 102; Söderholm 2006.

³² Keranto 1953, 66-67.

kuvaksi tuo esille myös matkustamisen sukupuolittuneet konnotaatiot – Fogg kun tuo kotiinsa ”tuliaisena” leskirovioilta pelastamansa intialaisen naisen. Seikkailukirjassa valkoiselle (brittiläiselle) miehelle annettu paikka muun maailman ”yläpuolella” toistaa matkailun historiallisia – koloniaalisia ja sukupuolittuneita – hierarkioita. Sitä vastoin matkustavien naisten paikka kotimaan maiseman ”yläpuolella” ja siitä irrallaan, on helposti tulkittu ”dislokaatioksi”, sukupuolittuneen kulttuurisen ja sosiaalisen järjestyksen nyrjähdykseksi ja sijoiltaanmenoksi.³³ Koska matkustaminen on ”sekä metaforisesti että kirjaimellisesti merkinnyt irtaantumista kodista”, niin kuin Ritva Hapuli (2003, 16) toteaa maailmansotien välillä maailmalla matkanneiden suomalaisten naisten matkakertomuksista kirjoittaessaan, se on ymmärretty irtautumisena myös naiseuteen liitetystä arvoista. Luokka-asetaan riippuen matkustavat naiset on nähty joko haavoittuvaisina tai itse järjestystä uhkaavina mutta yhtä kaikki usein juuri seksuaalisen transgression viitoittamassa kehyksessä.³⁴ Tästä huolimatta naisten kirjoittamia matkakertomuksia ilmestyi suomalaisissa sanomalehdissä jo 1870-luvulla, ja kulkuvälineiden kehitys sekä matkustusaikojen lyheneminen innostivat sotien välillä entistä useampia naisia matkustamaan entistä kauemmas.³⁵ Silti etenkin valkoisten naisten matkustamista ei voi tarkastella vain osoituksena naisten vapautumisesta, vaan matkustaessaan suomalaisetkin naiset ovat hyötyneet kolonialistisista ja rodullisista hierarkioista.³⁶ Kuten Hapulikin huomauttaa, matkustavan naisen omakuva ”itsenäisenä, yksilöllisenä sankarina” muodostuu usein sen kustannuksella, että ”toiset (naiset) [...] esitetään homogeenisena ja sorrettuna massana”.³⁷

1950-luvun alun lehtikirjoituksissa ulkomaanmatkat näyttäytyvät kollektiivisen haikailun kohteena, johon kuitenkin vain harvalla oli mahdollisuus. 1950-luvun alkuvuosina Helsingistä avautui useita uusia lentoyhteyksiä eri puolille Eurooppaa,³⁸ ja *Hopeapeili* arvioikin, että ”[n]ykypäivien tekniikan kutistettua välimatkat melkein olemattomiin tuskin mikään on enää vähemmän ’ylellisyyttä’ kuin ulkomaanmatka”.³⁹ Lehti jopa epäili, ettei enää ollut ”kuin joitakuuta itsepintaisesti kotinurkissaan pysytteleviä, joilla ei olisi ollut edes kerran elämässään tilaisuutta ainakin lyhyen matkan tekoon”. Kuitenkin Suomesta vuonna 1953 tehtiin ulkomaille vain hieman vajaat neljännesmiljoona matkaa.⁴⁰ Vaikka sodan kiristämiä matkustusrajoituksia vähitellen purettiinkin, oli passin saaminen muita kuin välttämättömiä ulkomaanmatkoja varten edelleen sen verran hankalaa ja matkavaluutta säännöstelyn vuoksi niin kallista, että

³³ Grewal 1996, 23.

³⁴ Hapuli 2003, 17, 174.

³⁵ Hapuli 2003, 31–33.

³⁶ Kivinen 2003.

³⁷ Hapuli 2003, 18.

³⁸ Pelvo 2007, 47.

³⁹ Mitä teet syksyn pitkinä iltoina? *Hopeapeili* 8/1952.

⁴⁰ *Helsingin kaupungin poliisilaitoksen vuosikertomus* 1953.

useimpien suomalaisten mahdollisuudet ”kaukokaipuunsa” lääkitsemiseen olivat vähäiset.⁴¹

1950-luvun alun matkustamista koskevissa kirjoituksissa vähän väliä vilahteleva ”kaukokaipuu” ilmensi aikalaisten voimakasta ”halua päästä ulkomaille pitkien sota- vuosien jälkeen”⁴², mutta puheet ”kaukokaipuusta” myös synnyttivät tällaista halua – Suomi kun näyttäytyi sen valossa paitsi rajoiltaan myös henkisesti suljettuna maan- kolkkana:

Kaikki vieras kiehtoo alituisesti uudelleen ihmisen mieltä. Tavallista matkailijaa samoin kuin merimiestäkin houkuttelee matkalle ennen kaikkea kaukomaan kaipuu. Miksipä ei käyttäisi juuri lomaansa nähdäkseen ja oppiakseen jotakin uutta, avartaakseen henkistä näköpiiriään, joka meidän pienissä oloissamme saattaa joskus kutistua suorastaan luvattoman suppeaksi.⁴³

Kaukokaipuun puute ja kotiin jääminen oli auttamattoman nurkkakuntaista, kun taas lähteminen todisti mielen avaruudesta ja oli edelleen omiaan sitä lisäämään. Saman periaatteen nojalla turistin katse managerin matkakertomuksessa erotti kertojan itsensä harvojen etuoikeutettujen joukkoon, lentokoneen ikkunasta näkyvän, vilussa värjöt- televän ja vähitellen kotimaan ”pyryn ja pakkasen” nielemän saattojoukon ylä- ja ulkopuolelle. Siinä kotimaan perifeerisyyttä korostaa sekin, että lähtö suuntautui länteen, vaikka matkan tarkoituksena ”oli kiertää maapallo itäsuunnassa”.⁴⁴ Suomalai- sen (mielen)maiseman elementtinä metsä ei olekaan merkinnyt vain sitä rauhaa ja seesteisyyttä, jota se esimerkiksi Runebergin ja Topeliuksen maisemakuvauksissa ilmensi, vaan myös pysähtyneisyyttä, suomalaisen kulttuurin köyhyyttä, kehittymät- tömyyttä ja sivistymättömyyttä vanhoihin eurooppalaisiin kaupunkikulttuureihin verrattuna.⁴⁵ Lähdön kuvauksellaan kertoja saattoi asettautua tämän metsäläisyyden ylä- ja ulkopuolelle ja kirjoittaa itsensä sankarillisten matkakirjailijoiden joukkoon – osaksi sitä eurooppalaista sivistystä, jonka yksi olennainen elementti on ollut Euroo- pan ulkopuolisen maailman haltuunotto katsomisen, tietämisen ja matkustamisen keinoin.

Maastamuuton moraali

Mutta se mikä matkailijalle oli hyväksyttävää, sai maastamuuton kontekstissa tyystin toisenlaisen sävyn.

⁴¹ Pelvo 2007, 44–45.

⁴² Antero Vartia 1949 sit. Pelvo 2007, 46.

⁴³ Mitä teet syksyn pitkinä iltoina? *Hopeapeili* 8/1952.

⁴⁴ Keranto 1953, 67 (alkup. korostus).

⁴⁵ Esim. Peltonen 2002, 14–18.

Managerin dramaattisesti ”lähtöön ja loistoon” ja ”kaappaukseen ja katoon” jaettu matkakertomus kuljettaa mukanaan petturuuden teemaa. Se rakentuu näennäisen ja aidon kansallistunteen sekä vastuullisen toimijuuden ja itsekkään omaneduntavoittelun välisten vastakkainasetteluiden varaan. Ulkomaalaisen miehen kanssa solmittu avioliitto vertautuu kirjassa erilaisiin ”sopimusrettelöihin”, joita Kerannon mukaan ”Armin lyhyessä historiassa oli ehtinyt esiintyä merkillisen sama määrä kuin sopimusinkin”.⁴⁶ Sopimusristiriidat rinnastuvat kertomuksen edetessä Armin ja Suomen väliin ”sopimukseen”, ja Armin lojaalisuus Suomea kohtaan näyttäytyy halpana kauppatavarana:

Hienoista erimielisyyttä oli meillä, hämmästyttävää kyllä, myös kotimaan velvollisuuksista. Pidin matkalla ankarasti kiinni siitä, että erityisesti niissä harvoissa paikoissa, missä oli Suomen edustusto, tekisimme voitavamme auttaaksemme Suomi-propagandassa. Mutta suostuttelussa tähän sain yllätyksekseni todella nähdä paljon vaivaa. Sehän oli maksutonta toimintaa. Ja lisäksi:

– Mitä Suomi on tehnyt minun hyväkseni. Ja mitä mahdollisuuksia se voi tarjota. Apu-lehdessäkin oli sellainen pilkkakirjoitus. Mitä velvollisuuksia minulla voi olla sellaista maata kohtaan.⁴⁷

Manageri, joka *Helsingin Sanomien* kriitikon mukaan ”ilmeisellä ja epägentlemanimaisella innolla” kaivoi ”Armin kauniin kuoren alta ’ihanteeksi’ tehdylle tytölle vähemmän pukevia piirteitä”⁴⁸ vihjasi Armin asettavan itsekkään taloudellisen hyödyn Suomen etujen edelle. Vihjaus kyseenalaisti Armin hyveellisyyden, järkevyyden ja isänmaallisuuden. ”Sovinnainen ja takapajuinen kotimaa, josta ikävystyttävä manageri aina höpisi”⁴⁹ ei Miss Universumin silmissä enää kyennyt kilpailemaan maailman houkutusten kanssa – tai näin manageri asian esitti. Tässä kertomuksessa avioituminen vieraaseen maahan ja vieraaseen uskontokuntaan näyttäytyy sopimusrikkomuksena, ”hillittömänä uhmatekona”, jonka ”vulkaanisessa ryminässä koko entinen, rapistunut systeemi hajosi kasaan kuin korttitalo. Matkoineen, mammoineen, managereineen. Isänmaineen ja uskontoineen. Kaikkineen päivineen.”⁵⁰

Managerin matkakertomuksen kokonaisuuteen suhteutettuna lähdön kuvaus pienestä, pimeästä ja kylmästä kotimaasta kohti ”suurta, aurinkoista avaraa maailmaa” ei ole vain sivistyneen matkailijan idealisoitu omakuva vaan näyttäytyy myös kotimaahan itsensä rinnastavan kertojan maastamuutolle langettamana moraalisen tuomiona. Tekstin ironinen ote antaa ymmärtää, ettei kotimaa toki oikeasti ollut sovinainen ja takapajuinen tai ”entinen systeemi” rapistunut sen paremmin kuin

⁴⁶ Keranto 1953, 56.

⁴⁷ Keranto 1953, 56.

⁴⁸ *Helsingin Sanomat* 9.12.1953.

⁴⁹ Keranto 1953, 242.

⁵⁰ Keranto 1953, 220.

managerikaan ikävyyttä. Pikemminkin juuri matkojensa ansiosta kertoja ymmärsi – päinvastoin kuin maailman houkutusten valtaan antautunut Miss Universum – että periferiällä sentään oli ”suuria etuja, joille osaa antaa arvoa sitten, kun maailman valtaväyliä on aikansa kuljeskellut”.⁵¹ Samalla kun matkustaminen managerin esityksen perusteella opetti huomaamaan kotimaan paremmuuden, se paljasti suuren maailman ihannointiin liittyvän sinisilmäisyyden. Matkalle lähtiessään turisti saattoi pitää itseään taakse jääviä maanmiehiään avarakatseisempina, mutta maailmalta palaessaan hän oli myös niitä viisaampi, jotka suurin odotuksin ovat vasta maailmalle haikailemassa. Matkailijan isänmaanrakkaus näyttäytyy tässä nurkkakuntaista patriotismia jalostuneempana ja valistuneempana: siinä missä ”kotinurkissa pysyttelijät” eivät tienneet paremmasta, ja kaukokaipuusta kärsivät näkivät ulkomaisen aina kotimaista hienompana, maailmalta palaava matkailija osasi rakastaa kotimaataan sen eduista ja puutteista tietoisena.

Lähtöäkin olennaisempaa oli siis paluu. Matkailua saatettiin pitää avartavana ja sivistävänä, kunhan sillä oli kiintopisteensä kotimaan kamaralla ja matkailija ilmaisi paluullaan valmiutensa antaa matkalla kartuttamansa sivistys kotimaan käyttöön. Vaikka lähteminen matkailun yhteydessä vielä näyttäytyi osoituksena lähtijän sivistyksestä ja avarakatseisuudesta, tuli siitä maastamuuton kontekstissa merkki lähtijän sinisilmäisyydestä ja epäisänmaallisesta itsekkyydestä. Samaan tapaan Topeliuskin oli 1800-luvun lopulla pitänyt siirtolaisiksi lähteviä suomalaisia ”onnenonkijoina ja pettureina”, jotka olivat valmiit hylkäämään maansa parempaa elämää tavoitellakseen, kun taas ”miehuulliset ja voimantuntoiset” kansalaiset olivat valmiit tekemään työtä yhteiseksi hyväksi ja isänmaan kehittämiseksi.⁵² Tai niin kuin Ilmari Kiannon vuonna 1911 sanoittamassa *Nälkämaan laulussakin* laulettiin: ”Meidän on uudesta luotava maa, raukat vaan menköhöt merten taa!” Syytteeseen siirtolaisten – yhtä hyvin kuin ”kotinurkissa pysyttelijöiden” ja kaukokaipuun sinisilmäisten uhrien – heikkoudesta, sivistymättömyydestä ja raukkamaisuudesta sisältyi tuomio näiden feminiinisyydestä ja ”naismaisuudesta”, olivat nämä sitten kumpaa sukupuolta tahansa.

Kun sodanaikainen maastamuuttokielto kumottiin 1949, maastamuutosta tuli taas ajankohtainen yhteiskunnallinen kysymys. Vuosi 1951 oli maastamuuton huippuvuosi sitten Suomen itsenäisyyden. Tuolloin liki 20 000 suomalaista lähti siirtolaisiksi, vaikka ”maassa vallitsi täystyöllisyys ja [...] elettiin korkean konjunktuurin aikaa”.⁵³ Tämän jälkeen muuttajien määrä laski selvästi: vuonna 1952 maasta muutti enää noin 6 000 henkeä ja vuonna 1954 noin 3 000.⁵⁴ Maastamuuttokeskustelu kuitenkin jatkui

⁵¹ Keranto 1953, 67.

⁵² Topelius 1875 sit. Rantanen 1997, 207.

⁵³ Siirtolaisuus maastamme (pääkirjoitus). *Aamulehti* 9.5.1953. Ks. myös Korkiasaari & Söderling 1994, 248–249; Pelvo 2007, 45–46.

⁵⁴ *Suomen virallinen tilasto* 1952 ja 1954. Näinä vuosina muuttajista naisia oli 46–51 %.

lehdistössä. ”Kaukokaipuun ja paremman toimeentulon toiveiden”⁵⁵ maailmalle houkuttelemia suomalaisia varoiteltiin, ettei onni löydy maailmalta helposti, ja muistutettiin siirtolaisuuden Suomelle aiheuttamista kansantaloudellisista menetyksistä:

Ainakin luullaan vieraissa maissa olevan parempia mahdollisuuksia ansaitsemi-
seen kuin mitä kotimaa tarjoaa. [...] [Lähtijät] otaksuvat onnistuvansa lännen
mailla paremmin kuin kotona. Tähän ajatustapaan liittyy epäilemättä seikkailun
haluakin. Moni ajattelee palaavansa takaisin kertyneiden säästöjen kera. Mutta
kaikille ei keräänny säästöjä, ja niin onkin jätävä vieraaseen maahan. Maasta
muuttoa ainakin meillä on pidettävä kansantaloudellisena menetyksenä. Siirtolais-
tilastohan osoittaa että siirtoväki on parhaassa iässä, 20–40 välillä olevia ihmisiä,
joiden työpanosta kotimaa kaipaa ja voisi käyttää taloudellisen elämän kohottami-
seen niin maatalouden kuin muilla aloilla. [...] [Y]leinen valistaminen maasta-
muuttokysymyksessä voisi vaikuttaa hyödyllisesti varsinkin nuorison käsitykseen
vieraan ja kotimaan tarjoamia etuja toisiinsa verrattaessa.⁵⁶

Aamulehden peräänkuuluttamaa paremmuuden vertailua maiden välillä toki tehtiinkin,
ainakin lehdistössä. Matkakohteena vieraat maat olivat sivistyneenä ja avarakatseisena
itseään pitävälle ihmisille välttämätön intohimon kohde, mutta asuinpaikkaa arvioi-
taessa kriteerit olivat toiset. Matkailun houkutusia sivuillaan usein käsitellyt *Hopea-
peilikin* oli tässä suhteessa vakuuttunut Suomen paremmuudesta mihin tahansa
muuhun maahan verrattuna:

Käännymme muutamien suomalaisten puoleen kysyen, onko heillä kauko-
kaipuuna vakituinen asuinpaikka jossakin muussa maassa, sekä vastaavasti
muutamien täällä asuvien ulkomaalaisten puoleen tiedustellen heiltä, minkälaisia
etuja ja haittoja on Suomessa asuvilla heidän kokemustensa mukaan.

Oikeastaan tähän sopisi otsikoksi ”kiitos- ja ylistyshymni Suomelle”, niin
myönteisen lausunnon antoivat kaikki kuusi haastateltua siitä huolimatta, että
kehoitin kertomaan aivan avoimesti niistä seikoista, jotka tekevät ulkomaalaisen
elämän täällä vaikeaksi ja niistä muiden maiden hauskuuksista, jotka saavat
suomalaisen suunnittelemaan asuinpaikan vaihtamista. Ei yksikään haastatelluista
halunnut pois täältä. Suomalaisten mielestä Suomi on paras ja ulkomaalaistenkin
mielestä hyvä maa.⁵⁷

⁵⁵ 356 siirtolaista maaliskuussa. *Suomen Sosialidemokraatti* 9.5.1953.

⁵⁶ Siirtolaisuus maastamme (pääkirjoitus). *Aamulehti* 9.5.1953. Myös Siirtolaisuusvimma melkoisesti laimentunut. *Turun Sanomat* 24.5.1953; Siirtolaiset tuovat Kanadaan työttömyyttä. *Iltä-Sanomat* 24.2.1954; Ainakin puoli miljoonaa työtöntä nykyään Kanadassa. Suomalaiset naiset elättävät usein miehensä ja lapsensa. *Helsingin Sanomat* 25.4.1954; Muut lehdet: Maastamuutosta. *Helsingin Sanomat* 29.4.1953; ”Uusi Karjala” Brasiliassa haihattelua. *Karjala* 23.2.1954; Varoitus siirtolaisiksi aikoville. *Aamulehti* 9.2.1955; Ulkoministeriö varoittaa siirtolaisiksi aikovia. *Aamulehti* 11.2.1955. *Aamulehden* varoituskirjoitukset liittyivät lehdissä julkaistuun mainokseen, jossa luvattiin, että ”Kanadan viranomaiset järjestävät työpaikat kaikille siirtolaisluvan saaneille ja palkkataso on erittäin korkea” ja kerrottiin, että ”siirtolaisuus on Suomessa vuosisatoja vanha perinne ja Kanadassa on jo noin 58 000 suomalaista siirtolaista”. Ilmoitus *Aamulehdessä* 9.2.1955.

⁵⁷ Paras maa ja hyvä maa. *Hopeapeili* 11/11952.

Haastateltavat eivät suinkaan olleet ”itsepintaisesti pysytelleet kotinurkissa” vaan olivat nähneet maailmaa pohjoismaita, Eurooppaa ja aina Amerikkaa myöten. Esimerkiksi muotipiirtäjä Sirkka Vesa tunsu ”Pariisin yhtä hyvin kuin Helsingin” ja oli kokenut ”monia kauniita ulkomailla vietettyjä hetkiä” muttei silti ”mistään hinnasta vaihtaisi kotimaata”.

Muotipiirtäjän vakaumus muistuttaa mieleen jälleen Topeliuksen ja tämän laulusta tutun värssyn:

Laps’ Suomen älä vaihda pois
Sun maatas ihanaa.
Sill’ leipä vieraan karvast’ ois,
ja sana karkeaa.

Näillä sanoilla oli varustettu myös se 400 kanadansuomalaisen siirtolaisen allekirjoittama adressi, joka tuoreelle Miss Universumille ojennettiin tämän Kanadan-vierailun yhteydessä, kun vielä oli epäselvää, tarttuuko tämä voittamaansa elokuvasopimukseen ja jää sen mukana Yhdysvaltoihin.⁵⁸ Hollywoodissa Armi Kuusela olisi odottanut ”lukemattomien nuorten naisten haaveilema elokuvaura”⁵⁹ ja ”loistava tulevaisuus elokuvatähtenä”⁶⁰, mikä olisi tuonut myös Suomelle mainetta ja kunniaa.⁶¹ Sitä, että Armi lopulta hylkäsi tarjouksen ja palasi kotimaahan pidettiin Suomessa osoituksena yksinomaan Armin järkevyydestä ja siitä, ettei tämä ollut antanut maailman houkutus-ten saattaa päätään pyörälle:

Eräs piirre tässä Armin historiassa sykähdyttää erityisesti suomalaisen sydäntä: se että hän rakastettavasti mutta kylmästi torjui Hollywoodin viekoitukset. Hän tulee varmasti jäämään Hollywoodin ja Amerikan historiaan suomalaisena tyttönä, joka sanoi ei Hollywoodille, ”that Finnish girl who said no to Hollywood”.

Tämä tuntuu muun maailman mielestä tietenkin aivan käsittämättömältä. [...] Kuinka monet tuhannet mammat ja papat kaikkialta maailmasta tulvivat kauniine tyttärineen Hollywoodiin [...] siinä toivossa, että joskus jossakin jonkun filmitirehtöörin tai -agentin silmä tarttuisi heidän kaunokaiseensa[.] Meidän Armistamme olisi tehty kohta enkeli [...] mutta hän sanoo hymyillen: No thank you, minä menen kotiin Muhokselle äidin ja isän luo. [...]

Terveen vaistonsa ja rakastavan sydämensä sanelemana tämä meidän Armi teki sellaisen teon, joka nostaa hänet paljon suurempaan kuuluisuuteen kuin esiintyminen enkelinä amerikkalaisella filmitaivaalla. Toivottavasti hän jatkuvasti osaa olla

⁵⁸ ”Laps’ Suomen älä vaihda pois”, tunnus Armille Port Arthurin juhlissa. *Helsingin Sanomat* 27.7.1952

⁵⁹ *Ilta-Sanomat* 30.6.1952.

⁶⁰ *Helsingin Sanomat* 30.6.1952.

⁶¹ Esim. *Helsingin Sanomat* 1.7.1952, 2.7.1952; Arijoutsu *Helsingin Sanomat* 1.7.1952.

yhtä viisas ja pitää päänsä yhtä kylmänä maailmalta tulevien monenkaltaisten viekotusten ja tarjousten keskellä.⁶²

Kun maailman viekoituksista kieltäytyminen ymmärrettiin osoituksena terveestä vaistosta, rakastavasta sydäimestä ja kylmäpäisyydestä, maailmalle jääminen – vieläpä yllättäen ja pikaisesti vierasmaalaisen kanssa solmitun avioliiton takia – näyttäytyi sen vastakohtana, rakkauden puutteena isänmaata, kotiseutua ja vanhempia kohtaan sekä merkinä järjen jäämisestä viettien jalkoihin. Jo kolme tytärtä ulkomaille naimisiin lähettänyttä Kuuselan perhettä – jonka vanhemmat olivat hekin tavanneet toisensa ollessaan Kanadassa siirtolaisina – moitittiinkin lehdistössä ”levottomasta verestä” ja alttiudesta ”ulkomaisille vaikutteille”.⁶³

Yli kaikkien rajojen -kirjassa lähdön hetkestä esitetty suomalaisen maiseman arvokkuutta ja ainutlaatuisuutta korostava kuvaus puolustautui näitä syytöksiä vastaan. Esittäessään suomalaisen talvimaiseman esteettisesti arvokkaana se vakuutti lukijoille maisemaa katsovan Armin rakkautta ja kaipuuta kotimaata kohtaan:

Ihminen ei tiedä, miten tosi kaunis on synnyinmaa ja miten äidinkieli on korvissa kuin musiikkia, ennenkuin on joutunut suureen maailmaan, ollut vieraitten parissa ja kokenut koti-ikävänsä niin ankarana, että kotiinpaluun odotus on tullut aivan sietämättömäksi. Lähinnä Muhosta, jossa kasvoin ja jossa kaikki oli niin tuttua ja rakasta, Helsinki oli minulle maailman kaunein paikka. Tuohon ajatukseen sisältyi koko Suomi ja Suomen kansa, kaikki se, mikä oli minulle tuttua, kotini, ystäväni ja omaiseni.⁶⁴

Tunteenomainen kiinnittyminen maisemaan ja sen esteettinen arvostaminen osoittavat moraalista sitoutumista kotimaan kamaraan. Se oli yksi keskeinen teema myös lehdistön raportoidessa Suomessa kesäisin vierailevien amerikansuomalaisten saapumisesta.⁶⁵ Amerikansuomalaisten suomalaisuus tuotiin esille juuri entisen kotimaan kesäiseen luontoon ja maisemaan – sen vaaleisiin kesäoihin ja käen kukuntaan – kohdistuvan kaipuun kautta. Se, että maiseman ylistys esitettiin vastineena syytöksiin maastamuuttajan maanpetturuudesta, osoittaa kuitenkin, että tällä tunteellisella sitoutumisella oli myös moraalinen ja normatiivinen ulottuvuutensa. Arvio siitä, että suomalainen oli ”moniin muihin kansallisuuksiin verrattuna huomattavan voimak-

⁶² Serpentiinejä. *Helsingin Sanomat* 3.8.1952.

⁶³ *Ilta-Sanomat* 11.5.1953.

⁶⁴ Kuusela-Hilario 1954, 18.

⁶⁵ Esim. Amerikansuomalaiset (ilmoitus). *Suomen Kuvalehti* 26/1952; Tervetuloa vanhaan kotimaahan (pääkirjoitus). *Suomen Kuvalehti* 27/1952; ”Muuttolinnut” saapuvat vanhaan isänmaahansa. *Karjala* 22.5.1953; Käynnille vanhaan kotimaahan saapui eilen 117 amerikansuomalaista. *Suomen Sosialidemokraatti* 22.5.1953; Kotimaa (pääkirjoitus). *Turun Sanomat* 23.5.1953; ”Kuin terveyslähteellä...” Kanadan- ja amerikansuomalaisten kotiintulotunnelmia. *Helsingin Sanomat* 22.6.1954.

kaasti kiintynyt maahansa”⁶⁶, ei ollut vain todennetun asiointilan neutraali kuvaus vaan siirtolaisille osoitettu normatiivinen vaatimus.

Kuumien idän kuvat ja tahraantumisen pelko

Jos Miss Universumin maailmanmatkan tarkoituksena olikin Suomen vieminen maailmalle, kuljettivat matkan kuvaukset vastaavasti maailman Suomeen. Managerin matkaraportteihin yksinoikeuden saanut *Uusi Kuvalehti* odotti niiden tuovan ”monen kaukaisen ja oudon paikkannimen lähemmäs meitä kotona olevia”.⁶⁷ Matkakuvaukset korostavat vieraiden paikkojen eroja suhteessa kotimaahan – tekevät niitä tunnetuksi nimenomaan vieraina ja erilaisina – mutta tällä tavalla ne tulevat samalla piirtäneeksi rajat sille, mikä on tuttua.⁶⁸ ”Kaukaisten ja outojen” paikkojen kuvaukset määrittivät näin myös ”lähden maisemia” ja ymmärrystä siitä, mikä oli ”omaa” ja läheistä.

Manilan helteen hipoessa 40 celsius-astetta, managerin mieleen muistuvat Topeliuksen *Matkustus Suomessa* -kirjan sanat: ”jokainen Pohjolan lapsi etelässä mielellään vaihtaisi tuon ikuisen kesän yhteen kouralliseen lunta”.⁶⁹ Sama topeliaaninen kontrasti sisältyi myös Armi Kuuselan nimissä esitettyyn lähden kuvaukseen, missä pohjoisen talvimaiseman valkeus korostuu matkanvarren eteläisiä maisemia vasten:

Näin ilmasta käsin viimeisen vilahduksen Suomesta, sen sinisistä järvistä ja majesteettillisista vihreistä metsistä, jotka nyt olivat valkoisen lumivaipan peitossa. [...] *Matka Filippiineille kesti viisitoista päivää pysähdyksineen Karachissa, Bombayssa, New Delhissä ja Kalkuttassa. Intian kuumuus, sen katujen tungos ja sen kuhiseva väenpaljous, tummat turbaanipäiset ihmiset silmissä pistävännusta katse ja mustanpuhuvissa kasvoissa valkoisena välkähtelevä hammasrivi... kaikki oli niin oudon erilaista, että minun oli vaikea uskoa vain joitakin päiviä sitten katselleeni ääretöntä valkeaa lumilakeutta, joka peitti maan auringonsäteiden välkähdellessä, tanssiessa ja murtaessa timantteja sen sähkövästä pinnasta.*⁷⁰

Managerin Topelius-sitaatissa pienikin määrä lunta riitti voittamaan etelän ikuisen kesän tarjoamat houkutukset, ja niin tässäkin ”valkoisen lumivaipan” ja auringossa säteilevän ”valkean lumilakeuden” väliin sijoitettu kuvaus eteläisen Aasian maiden

⁶⁶ *Ilta-Sanomat* 18.1.1954.

⁶⁷ Armi matkatunnelmissa. *Uusi Kuvalehti* 6/1953.

⁶⁸ Tämä on keskeistä Edward Saidin käsitykselle orientalismista: ”[T]he Orient has helped to define Europe (or the West) as its contrasting image, idea, personality, experience” (Said 2003/1978, 1–2). Vaikka *Orientalism* -kirjassaan Said viittaa ennen muuta Lähi-itään, sittemmin (Said 1993) hän on laajentanut argumenttiaan suhteessa myös muihin Euroopan ulkopuolisiin alueisiin. Sara Ahmed (2006, 116) muotoilee samantapaisen ajatuksen: ”By being directed toward the Orient, we are orientated ‘around’ the Occident.”

⁶⁹ Keranto 1953, 161.

⁷⁰ Kuusela-Hilario 1954, 21–24 (korostus MU).

kuumuudesta ja katujen tungoksesta asetti pohjoisen ja etelän keskenään arvojärjestykseen. Kontrasti korosti suomalaisten valkoisuutta ”tummiin turbaanipäisiin” intialaisiin verrattuna. Kotimaan auringossa kylpevän talvimaiseman vertaaminen timantteihin teki siitä kallisarvoisen ja esitti sen vain harvojen – Suomen harvalukuisen väestön – omaisuutena. Aasiaan saapumisen maisemaa sitä vastoin hallitsee vellova, ”mustanpuhuva” väentungos. Vertailun omaa ja vierasta konstituivasta luonteesta kertoo hyvin se, että Italiassa lämpö oli edustanut lähinnä nautintoa ja vapaa-aikaa, ”lekottelua” Caprin, Sorrenton ja Vesuviuksen ”kainalossa” ja pakoa pohjoisen kylmän talven arjesta.⁷¹ Vielä Suomesta länteen päin, kohti Keski-Eurooppaa lähdettyä Keranto piti suomalaista talvimaisemaa ”alakuloisen tundramaisena” mutta Pakistaniin saavuttaessa huudahti päinvastoin: ”Ah, Suomessa oli parastaikaa raikas talvi!”⁷² Vanhastaan eurooppalaisiin sivistysmaihin laskettuihin Saksaan ja Italiaan verrattaessa Suomi edusti Euroopan periferiaa – jos Eurooppaa lainkaan – mutta siirryttäessä eteläiseen Aasiaan suomalaisten eurooppalaisuudesta tuli uudella tavalla itsestään selvää.

Niin paljon kuin näissä kuvauksissa maiseman vierautta korostettiin, niissä yhtä kaikki ovat näkyvissä tietyt maisemalliset konventiot aivan kuten taakse jäävän kotimaankin kuvauksissa. Vaikka matkailija itse katsookin uutta maisemaa ensimmäistä kertaa ja pyrkii ehkä matkakertomuksessaan vilpittömästi välittämään näkemänsä autenttisenä ja ainutkertaisena lukijoilleen, se on aina jo jossain määrin katsottu ja kuvattu hänelle valmiiksi. Siksi tässä ”oudon erilaisessa” kuumuudessakin oli jotakin perin tuttua. Se kumpusi niistä representaatioista, joita eurooppalaiset löytöretkeilijät ja valloittajat, tutkimusmatkajat ja matkakirjailijat sekä kirjailijat ja taiteilijat olivat Euroopan ulkopuolisesta maailmasta luoneet. Keranto ja muut Armi Kuuselan matkan kuvaajat – olivat he sitten itse matkalla mukana tai eivät – saattoivat kirjoittaa kuvauksensa tietyllä tavalla, koska oli olemassa aiempia kuvauksia, jotka tarjosivat siihen sopivan sanojen, kuvien ja retoristen kuvioiden valikoiman.⁷³ Kyse ei niinkään ollut tietoisesta tai tarkoituksellisesta kopioinnista kuin kertojien mieliin iskostuneesta kulttuurisesta kuvastosta, josta juuri tilan pedagogiikan kautta oli tullut osa kertojien subjektiivista ja näiden ymmärrystä sekä maailmasta että itsestään.⁷⁴ Samalla vieraasta teki tuttua sekin, että se kuvattiin vieraaksi ”suomalaisin silmin”, omien, Euroopasta pikemminkin kuin Aasiasta kotoisin olevien käsitteiden ja luokitusten avulla.⁷⁵

Vaikka helle iski vastaan myös Manilan lentokentälle saavuttaessa, kuumuus ja sen liitännäiset paikannettiin Miss Universumin maailmanmatkan kuvauksissa Filippiinejä

⁷¹ *Uusi Kuvalehti* 13–14/1953.

⁷² *Uusi Kuvalehti* 15/1953.

⁷³ Said 2003/1978, 41.

⁷⁴ Said 2003/1978, 42; Ahmed 2000, 22–24.

⁷⁵ Said 2003/1978, 58–67; Ahmed 2000, 58–59.

selvemmin nimenomaan matkan varrelle jäävään Intiaan ja siitä vasta irtautuneeseen Pakistaniin. Intia on myyttisen Arabian tavoin saanut lännessä edustaa idän ihmeitä – niin jättiläismuurahaisia, peukaloisia ja yksisarvisia kuin päättömiä ja yksijalkaisia ihmisiäkin – ja vihamiehensä on Suomessakin itse kukin mielellään toivottanut Intiaan, ”sinne missä pippuri kasvaa”.⁷⁶ Ennen ensimmäistä maailmansotaa Intia oli yksi pohjoisamerikkalaisten ja eurooppalaisten maailmanympärimatkojen ”pakollisista” kohteista.⁷⁷ Vaikka suomalaisia näiden matkalaisten joukkoon lienee mahtunut vain harvakseltaan, jos lainkaan, idän eksotiikka oli tullut suomalaisille tutuksi niin Turkin sodan kuvauksista, Rudolf Valentinon tähdittämistä mykkäelokuvista, Rudyard Kiplingin Intiasta kertovista teoksista kuin poikien seikkailukirjoistakin. Suomalaisessa iskelmässäkin polttavan auringon alla hehkuva orientti oli suosittu aihe. Turkin, Arabian niemimaan ja Pohjois-Afrikan rinnalla myös Intia oli lauluntekijöiden suosiossa, mistä kertovat sellaiset 1930- ja 1940-luvun iskelmät kuin ”Bengalin yö”, ”Ganges”, ”Intian maharadja” ja ”Intian matkalta”.⁷⁸ Kaiken kaikkiaan matkakertomukset, populaarikulttuuri, sanomalehdet ja kuvat olivat tehneet Intian niemimaasta – Intian niemimaan representaatioista – 1950-luvun suomalaisille Filippiinien kaukaista maankolkkaa ”tutumman” ympäristön.

Keranto loihti *Uuden Kuvalehden* raportissaan lukijan eteen kouraantuntuvan runsaan kuvan Karachin kaduilta:

Varmistuttuani kelpo skottilaisen avulla siitä, että vatsani pysyisi kunnossa vaikeasta ilmastosta huolimatta, pujahdimme illansuussa ulos[.] Aavemaiset minareetit, hälisevät basaarit, vilahtelevat kauhtanat ja turbaanit, joikuvat laulut ja soitot, alkeellisten hökkeleiden ympärillä juoksentelevat lapset, kaupustelijain huudot, kerjäläisten sanallinen ja sanaton valitus, kaduilla tapahtuvasta ruoanvalmistuksesta levittäytyvät oudot tuoksut, koko itämainen meno oli meille fantastista, uskomatonta, uutta. Ja kaiken yllä leijaili tuo raskas, kostea, tahmea ilma, jonka tuoksu kertoi lähinnä kaiken katoavaisuudesta, Tuntui siltä kuin emme olisi uskaltaneet hengittää sitä lainkaan, ellemme tienneet, että epälukuinen määrä seerumeja oli ennen lähtöä pistetty käsivarsimme. Täällä ensi kerran osasimme antaa arvoa piinallisille rokotuksillemme.⁷⁹

Karachin ja Kalkutan hajut, tukahduttava paahde, vellova ihmiseri, kerjäläiset ja ”spitaalain saastuttamat” rammat toistuivat yhtä hyvin Armin sisaren nimissä kerrottussa matkakuvauksessa kuin *Seuran* toimittajan Armin nimissä kirjoittamassa kuvauksessa matkan vaiheista.⁸⁰ Miss Universum -matkan kuvaajille kuten muillekin

⁷⁶ Ks. Karttunen 1992, 178–183.

⁷⁷ Kostiainen ym. 2004, 204.

⁷⁸ Kurkela 1998.

⁷⁹ *Uusi Kuvalehti* 15/1953.

⁸⁰ Kyrömies 1954, 7; Löysin onneni Manilasta 1. *Seura* 24/1953.

suomalaisille 1950-luvun matkailijoille Intian niemimaa edusti ”käsittämätöntä itää”, lännen täydellistä vastakohtaa.⁸¹ Kuvauksissa toistuvat monet helteiseen ilmastoon eurooppalaisessa kuvastossa liitetyt määreet: väenpaljous, sairaus ja likaisuus sekä kärjistynyt epätasa-arvo köyhien ja rikkaiden välillä – äärimmäinen köyhyys mutta myös ”loistoautoillaan” ajelevien maharadžojen yletön rikkaus.⁸² Näkymä on kaikkea muuta kuin kaunis; se on paitsi esteettisesti myös moraalisesti kauhistuttava.

Kuumuudella oli lisäksi rodulliset implikaationsa. Topelius esitti aikoinaan, että kuumuus sai aikaan vain velttoutta, kun taas karu ilmasto ja maa olivat omiaan tekemään ihmisistä työteliäitä ja karaistuneita, rohkeita ja raittiita.⁸³ Samaan tapaan Armi Kuuselan maailmanmatkan kuvauksissa etelän aurinko teki eteläaasialaisista paitsi iholtaan huomattavan tummia myös ”teeskentelemättömän ystävällisiä” ja ”vilpittömiä”⁸⁴ muttei välttämättä kovin rationaalisia; ”laiskoja” ja ”mukavuutta rakastavia”⁸⁵ pikemminkin kuin ahkeria ja kurinalaisia. Ilmaston rodullistaviin vaikutuksiin uskoi myös se tuhtunut yleisönosastokirjoittaja, joka vuonna 1955 paheksui Armin ja Gilin moniviikkoista pestiä messujunan ”näyttelyesineinä” ja kehotti näitä mieluummin paneutumaan ”työhön suomalaiseen tyyliin” ja viemään tämän opin ”mukanaan eteläiseenkin maahan.”⁸⁶

Tämä rodullisten luokitusten ja ilmaston temaattinen kytkös juontuu ainakin 1700-luvulle, jolloin valistusajattelijat korostivat ihmislajin yhteistä alkuperää, mutta uskoivat samalla löytäneensä ilmastosta selityksen ihmislajin sisäisille eroille, ”roduille”.⁸⁷ Siinä missä polygeeninen teoria piti ihonväriä ja siihen liitettyjä muita eroja merkkeinä ”rotujen” erillisestä alkuperästä, monogeenisessä teoriassa ihmiskunnan katsottiin kehittyvän asteittain primitiivisemmistä kohti kehittyneempiä muotoja ja ”rotujen” välillä nähtyjen erojen arveltiin olevan seurausta niiden erilaisesta sijainnista tällä jatkumolla.⁸⁸ Tämä evolutionistinen käsitys – joka esimerkiksi suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa säilytti asemansa aina toiseen maailmansotaan saakka⁸⁹ – otaksui ihmisten maapallon eri alueilla kehittyneen toisistaan poikkeavassa tahdissa juuri

⁸¹ Martti Pelvon (2007, 205) mukaan esimerkiksi vuonna 1960 *Uuden Suomen* päätoimittaja Eero Petäjäniemi oli viettänyt Kalkutassa vain välilaskun verran aikaa, mutta tiesi silti kuvata sitä matkakirjassaan *Itä on aina itä...* (Pelvon sanoin mukailtuna) ”inhottavan kuumaksi ja haisevaksi varkaitten kaupungiksi, jossa ihmiset näkivät nälkää, koska eivät suostuneet naurettavassa taikauskossaan teurastamaan pyhiä lehmäään”.

⁸² Kyrömies 1954, 7; Löysin onneni Manilasta 1. *Seura* 24/1953.

⁸³ Topelius 1927, 82, 151; ks. myös Rantanen 1997, 207n27. Samalla kun Topelius vaati arvostusta Suomen talvelle, hän toisaalta myös korosti, että verrattuna maapallon muihin yhtä pohjoisiin alueisiin Suomen ilmasto sentään oli verrattain lauha ja että ”tavallisina vuosina on meillä melkein yhtä lämmin kuin meren rantamilla Keski-Euroopassa.” (Topelius 1927, 77.)

⁸⁴ Kuusela-Hilario 1954, 22–23.

⁸⁵ Kuusela-Hilario 1954, 198–199; myös Keranto 1953, 161.

⁸⁶ *Aamulehti*, yleisönosasto 5.2.1955.

⁸⁷ Tiainen-Anttila 1994, 120.

⁸⁸ Tiainen-Anttila 1994, 130–131; Young 1995, 38–39; ks. myös luku 5.

⁸⁹ Paasi 1998, 230–231.

ilmastollisten erojen seurauksena. Ilmastolla kuviteltiin olevan ihonvärin lisäksi myös ruumiin sisäistä, ja fyysisen ohella myös psyykkistä, vaikutusta.⁹⁰ Ihmisen älyllisen kehityksen kannalta leuto ilmasto oletettiin kaikista suotuisimmaksi ja (keski)eurooppalainen kulttuuri siksi maailman muita kulttuureja ylemmäksi. Esimerkiksi Kiplingille (jonka lausahdukseen idän ja lännen kohtaamisen mahdottomuudesta Armin avioitumisenkin yhteydessä tämän tästä viitattiin⁹¹) maiseman saastaisuus ja rumuus – sen hallitsemattomuus verrattuna englantilaisen maiseman säntilliseen järjestykseen – oli ollut osoitus intialaisten kyvyttömyydestä itsehallintaan.⁹² Ei ehkä olekaan yllättävää, että juuri Bombayta, missä brittiläisen siirtomaahallinnon jäljet olivat katukuvassa selkeimmin nähtävissä, manageri kehui ”Intian luultavasti edistyneimmäksi ja loisteliaimmaksi kaupungiksi”, jonka ”kaareutuva *beach*, ranta, muhkeine taloineen muistuttaa matkan päästä jopa amerikkalaisen kylpyläkaupungin rantanäkymää” ja jonka ”Fort-kaupunginosa” oli ”miltei kuin kappale Lontoosta”.⁹³

Rodullisia hierarkioita rakennelleiden ilmastoteoreetikkojen mukaan ihmiset ja kansat olivat parhaimmillaan niissä ilmasto- ja luonnonolosuhteissa, joihin ne olivat sopeutuneet.⁹⁴ Euroopasta tuleville matkailijoille kuumuuden pelättiin merkitsevän potentiaalista degeneraatiota⁹⁵, ajattelun pehmenemistä⁹⁶, ruumiin raunioitumista⁹⁷ – tai valkoisen naisen kauneuden tahraantumista tropiikin saasteeseen ja sairauksiin, kuten managerin esitys matkavalmisteluista antoi ymmärtää:

Kiusallisimpiin matkavalmisteluihin kuuluivat epälukuiset rokotukset troopillisten tautien varalta. [...] Säälin vilpittömästi kauniita kohtalotoverittariani, kun heidän valkoiisiin käsivarsiinsa istutettiin pienoiskoossa vuoronperään keltakuume, kolera, punatauti, isorokko, lavantauti ynnä muuta.⁹⁸

Managerin esitys tropiikin sairauksiin liittyvästä tarttuvuuden uhkasta yhdisti puhtauden, terveyden ja valkoisen ihonvärin toisiinsa mutta vihjasi samalla valkoisen ihonvärin ”tahraantumisen” mahdollisuudella. Tahraantumisen uhkaan viittasi myös *Seuran* julkaisema matkakertomus, jonka väliotsikko ”Erirotuisten avioliitto saa minut mietteliääksi”⁹⁹ oli ladottu Ganges-joen saastaa ja Kalkutan kerjäläisistä koskevien kuvausten väliin.

⁹⁰ Tiainen-Anttila 1994, 121–123; Young 1995, 38–41.

⁹¹ Esim. Keranto 1953, 245; Kyrömielinen 1954, 127.

⁹² Grewal 1996, 46–48.

⁹³ Keranto 1953, 119.

⁹⁴ Young 1995, 38–40.

⁹⁵ Degeneraatiosta tarkemmin ks. luku 5.

⁹⁶ Keranto 1953, 161.

⁹⁷ Kuusela-Hilario 1954, 187.

⁹⁸ Keranto 1953, 43.

⁹⁹ *Seura* 24/1953.

Kerannon kirja kuvaa Armin ja Gilin avioliittoa ”erirotuisten” väliseksi liitoksi ja sellaisena ”uskaliaaksi yritykseksi”.¹⁰⁰ Uskaliaisuus liittyy paitsi avioliiton kestävyyyteen myös avioliitosta syntyvien lasten tulevaisuuteen. Japanissa – siis siellä, missä Arminkin avioliitto sai sinettinsä – managerin huomio kiinnittyy ”japanilainen tyttö kainalossaan” liikkuvien amerikkalaisten sotilaiden määrään ja ongelmiin, joita koituu, kun ”sen enempää valkoiset kuin keltaisetkaan koulut” eivät suostu hyväksymään ”sekarotuisia lapsia” oppilaitokseen. Kertoja myöntää, ettei ”sekarotuisuus” sinänsä välttämättä ole pahasta, ja pitää Filippiinejä ”kehityskelpoisena” maana juuri sen malaijilaisen ”perusaineksen” ja siihen sekoittuneiden espanjalaisuuden ja amerikkalaisuuden muodostaman ”suotuisan yhdistelmän” ansiosta. Havaijilla manageria ei hämmästyttäkään vain ilmaston ”tasapainoisuus”, saarten ”ikuinen, tasainen suvi” vaan myös eri ”rotujen” yhteen nivoutumisesta syntynyt ”voimakas ja yksimielisesti vaalittu yleishavaijilaisuus” – ennen kaikkea se, että ”kaikki haluavat olla nimenomaan havaijilaisia”:

Jopa valkoisetkin pitävät kunnia-asianaan päästä havaijilaisten kirjoihin. Kantahavaijilaisilla on tässä järjestelmässä oma kunnioitettu asemansa, ja näin on syntynyt se maapallolla perin harvinainen asiointi, että paikallinen värillinen rotuidea ja siihen liittyvä eliitti, valioväki, on tavallaan aatteellisesti alistanut rinnakkaisen valkoihosen.¹⁰¹

Sekoittumisen suunnalla, toisin sanoen sillä, että tässä amerikkalaisuus ja espanjalaisuus olivat sekoittuneet malaijilaisuuteen eikä päinvastoin oli siis oma merkityksensä, ja managerin lausunto paitsi kertoo rodullisiin luokitteluihin sisältyvästä eriarvoisuuden hierarkiasta myös uusintaa sitä.

Suomalaisessa lehdistössäkin sekoittuminen herätti keskustelua – harvoin aivan suoraan Armin avioliiton puheena ollessa mutta asiasta yleisemmällä tasolla ja ylipäättään suomalaisten naisten mieltymyksistä kirjoitettaessa. Pakinoitsija Serp ehdotti, että ne jotka romantisoivat suomalaisten ”tyttöjen” ja ”mustien miesten” avioliittoja ottaisivat oppia vaikkapa Australiassa ”alkuasukkaisiin” ja ”mustiin” tottuneilta suomalaisilta siirtolaisilta, jotka – päinvastoin kuin ”me täällä valkoisessa Suomessa, missä rotuennakkoluulot eivät ole niin voimakkaat” – ymmärsivät kantaa huolta siitä, ”[m]inkälaisen kohtalon ne puolimustat jälkeläiset saavat”. Pakina esitti lasten surkean kohtalon ”rotujen” välillä solmittavien avioliittojen väistämättömänä seurauksena ja niin ollen tällaisten avioliittojen vastaisena perusteluna. Vertauskohdan valinta ei kuitenkaan ole viaton: 1900-luvun alkuvuosina Australiasta rakennettiin Marilyn Laken (2003) mukaan ”valkoisen miehen maata” pyrkimällä varta vasten,

¹⁰⁰ Keranto 1953, 227.

¹⁰¹ Keranto 1953, 263.

muun muassa rassistisen lainsäädännön turvin, ehkäisemään eri väestöryhmien välistä kanssakäymistä ja pitämään ne siten mahdollisimman kaukana toisistaan. Juuri tämän pyrkimyksen seurauksena eurooppalais-aboriginaalia syntyperää olevat lapset vietiin väkisin pois aboriginaaliyhteisöistä ja siirrettiin laitoksiin.

Jyrkimmän tuomion ”rotujen” välisistä avioliitoista lausui nimimerkki Rouva Suorasuu¹⁰² *Eeva*-lehden pääkirjoituksessa sen jälkeen, kun heti kohta Armin perään nokialainen Sinikka Toivonen oli Lontoossa mennyt naimisiin afrikkalaisen ”prinssi Ankrahin”¹⁰³ kanssa:

Tietysti kukin itse päättää minkä värisen miehen kelkkaan lähtee ja mihin maahan, kunhan hän sitten menee sen tien ja myös kantaa seuraukset. Nehän ovat yksityisasi-
asioita, kuten selitetään. Mutta *jos sekavärinen perhe jää tänne levittämään keskuu-
teemme värillistä rotua, silloin koskee asia jo koko kansaa.* [...] [H]aluammeko edelleen-
kin pitää kansamme *valkoisen rodun kansana*, vai annammeko sen vähitellen
muuttua *sekaväriseksi*. Kun meitä on vain neljä miljoonaa, on tämä joukko pian
samennettu kuin lammikon vesi. [...] *Jos* nimittäin haluamme edelleen pysyä
valkoisena Suomen kansana ja kehittää lahjojamme tältä omalta pohjaltamme ja
tuoda kansojen yhteiseen sivistysperintöön sen panoksen, jonka tällaisina kyke-
nemme antamaan. [...] Kehittäkööt neekerit, malaijit ja muut värilliset rodut
lahjojaan ja tuokoot oman panoksensa. [...] [M]ennä naimisiin neekerin kanssa –
se on *kuin loikkaisi toiselle planeetalle* [...] olla saa ja lähteä saa, mutta ei saa tulla
takaisin. *Avioliitto värillisen kanssa merkitsee lähtöä valkoisesta rodusta.*¹⁰⁴

Siitä, ettei kysymys sittenkään ollut vain Sinikan tapauksesta, kertoo Rouva Suorasuun
listaus, jossa ”värillisten rotujen” luettelo sisältää myös ”malaijilaiset”. *Eeva*-lehden
argumentti ei suinkaan ollut se, etteikö näillä kaikilla olisi suomalaisten tavoin ollut
yhtäläistä panosta annettavanaan ”kansojen yhteiseen sivistysperintöön”, vaan se, että
”rodun” kyky tämän panoksen antamiseen oli juuri sen puhtaudessa.¹⁰⁵ Koska kullekin
kansalle oli tämän ajattelutavan mukaan oma paikkansa, ei lehti halunnut Suomeen
”sekavärisiä perheitä” lammikon vettä ”samentamaan”. Suomalaiselle naiselle avio-
liitto ”värillisen” kanssa merkitsi Rouva Suorasuun silmissä valkoisuuden tahraantu-
mista; ja vaikka yksilönä kukin oli vapaa tekemään niin kuin parhaaksi näki, ei tällai-
sella naisella enää ollut oikeutta suomalaisuuteensa ja Suomessa asumiseen.

¹⁰² Rouva Suorasuu oli Anna Tiittasen ja *Eevan* päätoimittajana lehden perustamisesta aina vuoteen
1965 toimineen Lempi Torpan yhteisnimimerkki.

¹⁰³ Siihen nähden, että kyse oli tavallisesta nokialaisesta naapurintytöstä, Sinikka Toivosen avioliitto
oli Suomessa mittava uutinen. Ankrahia, joka kiersi eurooppalaisia sirkuksia afrikkalaisen
tanssiryhmän mukana ja jonka isä kuuleman mukaan oli norsunluurannikkolaisen heimon pääl-
likkö/kuningas, kutsuttiin Suomessa säännönmukaisesti vain ”prinssi Ankrahiksi”, mutta tavalla
joka muistutti enemmän pilkka- kuin arvonimeä. Sinikka Toivosen tapauksesta ks. esim. *Helsingin
Sanomat* 10.1., 11.1., 12.1., 13.1., 21.1., 22.1., 23.1. ja 30.1.1954.

¹⁰⁴ Suoraan sanoen. *Eeva* 3/1954 (korostus MU).

¹⁰⁵ Ks. tästä myös luku 5.

Erotuksena kilpailijansa *Kotilieden* kansallisemmasta linjasta *Eeva*-lehden ja sen perustajan ja päätoimittajan, ”Rouva Suorasuunakin” esiintyneen Lempi Torpan, on sanottu ohjanneen lukijoitaan ”eurooppalaiseen, omasta persoonasta ja sitä ympäröivästä yksityisestä alueesta kiinnostuneeseen naiseuteen”.¹⁰⁶ Se, että *Eevassa* ”sekävärisyys” esitettiin näin voimakkaasti uhkana suomalaiselle ”valkoisen rodun kansalle”, tuo esille lehden korostaman naisyksilöllisyyden rajat, perustuihan väriajan rikkovan avioliiton tuomio sen oletettuun haitallisuuteen nimenomaan kansan ja ”rodun” tulevaisuuden – ei naisen oman persoonan – kannalta.

Haaremin vangit ja pohjoinen tasa-arvo

Ilmastoon kytketyillä rodun, köyhyyden, kurjuuden ja valtiollisen hallinnan konnotaatioilla oli Miss Universumin maailmanmatkaa koskevassa kirjoittelussa myös sukupuolten tasa-arvoon viittaava ulottuvuutensa, jonka nojalla orientti määriteltiin länsimaisen vapauden ja tasa-arvon vastakohtaksi.

Suomalaisissa 1900-luvun alun orientalistisissa iskelmäsanoituksissa kuumuus yhdistettiin paitsi aavikkomaisemiin ja eksoottisten kukkien tuoksuun, myös haaremin salaperäisten naisten huuliin.¹⁰⁷ Haaremiin, vähäpukeisten etelämaisten kaunottarien keskelle, päättyi myös kahden savolaisijän Marokon-seikkailu elokuvassa *Rantasalmen sulttaani* (1953), jonka käsikirjoittaja Outsider toimi myös Armin sisaren kirjan haamukirjoittajana. Eräänlaisia haaremin kaikuja – mutta tyystin toisenlaisessa merkityksessä – on luettavissa myös sisaren kirjan aloittavassa painajaisessa:

Kuvittelin olevani yhä Intiassa, ja hajanaisia tuokiokuvia kohosi tajuntaan tuosta kuumasta, ihmeellisestä maasta. Olin kävelevinäni Armin kanssa Bombayn hälisevillä kaduilla. Kerjäläiset ja kurjat rammat ojentelivat meitä kohti käsiään. [...] [N]äin sari-pukuisia naisia laahustavan vesiruukkuja kantaen[,] pyhiä lehmiä, takkuisia muuleja, saastaa ja kurjuutta. Yhtäkkiä pysähdyin kauhistuneena: olin astuvinani suuren kobrakäärmeen päälle[.] Peräydyin kauhistuneena ja lähdin juoksemaan kapeaa kujannetta[.] Kujanne päättyi yhtäkkiä mangopuiden varjostamaan patioon ja portailta seisoi sari-pukuinen vaalea nainen, joka [hymyili] surumielisesti[.]

[T]unsin entisen koulutoverini, jonka luona olimme vierailleet Kalkuttassa. Näin punaisen kastimerkin hohtavan hänen otsassaan, hänen kasvoissaan oli jotakin sanoinkuvaamattoman surullista. [...]

Minun piti sanoa jotakin, mutta en voinut. Pelko – jonkinlainen käsittämätön kammo oli vallannut minut. [...] Riistäydyin irti ystävättäreni kädestä ja lähdin juoksemaan pois... Samalla heräsin ja kuulin Armin sanovan vierelläni:

– Saavumme Manilaan!¹⁰⁸

¹⁰⁶ Pohls 2000.

¹⁰⁷ Kurkela 1998.

¹⁰⁸ Kyrömies 1954, 7–10.

Irman unen painajaismainen tunnelma ei liity vain myrkylliseen käärmeeseen vaan laajemmin Intian kurjuuteen, sareissaan laahustaviin, vesiruukkuja kantaviin naisiin ja kapean kujanteen aikaansaamaan klaustrofobiaan sekä kaiken tämän keskelle joutuneen ”vaalean naisen” surumielisyyteen. Klaustrofobinen tunnelma yhdessä portailla seisovan naisen kanssa luo miellelyhtymän haaremiin, tai tässä yhteydessä intialaiseen zenanaan – naisille varattuun tilaan tai samassa taloudessa asuvien naisten keskenään muodostamaan yhteisöön – jota kolonialistisessa diskurssissa on käytetty naisten vankeuden ja alistuksen vertauskuvana.¹⁰⁹ Painajainen nimittäin oli intertekstuaalinen viittaus matkalaisten Kalkutassa tapaamaan suomalaiseseen naiseen, joka oli Englannissa tutustunut intialaiseen mieheen ja nyt – kuten manageri kirjassaan kirjoittaa – oli ”naimisissa täällä keskellä kuuminta itää, äärettömän kaukana kotoisista koivikoista ja raikkaasta pohjatuulesta”.¹¹⁰

Managerin matkakertomuksessa tämä vierailu suomalais-intialaisen pariskunnan kodissa kerrotaan kuvauksena itään joutuneen suomalaisnaisen kurjasta kohtalosta:

Nuori rouva kantoi saria, hänen otsassaan oli tavanomainen punainen täplä, ja suomalaista pellavatuukkaa halkovan jakauksen viiva päänahassa oli värjätty punaiseksi, kuten naimissa oleville naisille hyvän intialaisen tavan mukaan kuuluu. [...] Maanmiehemme oli liikuttunut saadessaan puhua suomea – intialainen isäntäväki puolestaan suhtautui meihin pidättyväisesti. Tyttö eli sanattoman yksinäistä elämää. Hän ei saanut käydä juuri missään, ja vieraat kansalliset tavat, joita perheessä tarkasti noudatettiin, painoivat ahdistavina. Panin merkille, että hän ei uskaltanut istuutuakaan ilman miehensä viittausta. Tyttö kertoi jo kerran epätoivoisena lähteneensä pois, laivalla Suomea kohden, mutta lentoteitse matkustanut perheen pää oli Lontoossa laivaa vastassa, viedäkseen hänet takaisin. Nuori pari oikeastaan tulikin hyvin toimeen keskenään, mikäli ymmärsin oikein, mutta ympäristö, suku, tavat, uskonto, ilmasto...¹¹¹

Sisaren painajaisen tavoin myös managerin kertomuksessa huomio kiinnittyy intialaisen naisen kastimerkkiin suomalaisen naisen otsassa. Molemmissa kuvauksissa kastimerkki symboloi kulttuurista vierautta, yhteiskunnallista epätasa-arvoa ja naisten alistettua asemaa. Ja painajaisen tavoin tässäkin korostuu naisen eristyneisyys aviomiehen – tai ainakin tämän sukulaisten – ja vieraiden tapojen vankina. Managerin matkakirjaa esitellessään *Eeva* tarttui juuri tähän kohtaamiseen. Artikkelin otsikko ”Miten kaunotar katosi Kaukoitään” tuntui viittaavan suoraan sen alle sijoitettuun valokuvaan sariin pukeutuneesta Armista yhdessä ”intialaistuneen suomalaistytön” ja

¹⁰⁹ Grewal 1996, 5. Toisaalta haaremi tai zenana on Grewalin mukaan merkinnyt myös aluetta, johon koloniaalisella vallalla ei ole ollut pääsyä mutta johon se on yhtä kaikki pyrkinyt soluttautumaan.

¹¹⁰ Keranto 1953, 125.

¹¹¹ Keranto 1953, 125–126.

tämän anopin kanssa. Artikkelin teksti korosti sekin nimenomaan vapaudenriiston teemaa poimimalla managerin kirjasta nimenomaan niitä kohtia, joissa tämä esitti Armin ja Gilin avioliiton Armiin kohdistuneena kaappauksena, missä ”vaalea eurooppalainen kaunotar” oli viattomuuksissaan houkuteltu vieraan heimon vangiksi.

Esittäessään, että ”ainakin *ulkonaisilta* muodoiltaan tapahtunut yksinkertaisesti muistuttaa johdonmukaista kaappausta”¹¹², manageri epäsuorasti rinnasti Armin avioliiton ”valkoisena orjakauppanakin” tunnettuun naiskauppaan.¹¹³ Tokion yökerhoissa vietetyn tanssin ja samppanjan täyteen yön jäljiltä Armin valvomisen rasittamat kasvot tuovat kertojalle ”hätkähdyttävällä tavalla mieleen kalvean immen surullisen tarinan *Seitsemästä Veljeksestä*”.¹¹⁴ Keranto viittaa *Seitsemän veljeksien* viidennessä luvussa Aapon veljilleen kertomaan tarinaan, jossa nuori neito lupaa odottaa rakastettuaan mutta joutuu vuoren peikon viettelemäksi. Peikko, joka todellisuudessa janoaa verta ja on ”ihmisten kauhustus ja surma”, onnistuu houkuttelemaan neidon luokseen ottamalla nuoren miehen hahmon, ”jalon kuin ruhtinas ja ihanan kuin tämä kultainen aamu” ja tarjoamalla neidolle aarteitaan. Peikko vie neidon pimeään luolaansa ja imee tämän verettömäksi, mutta kuoleman sijasta neito jääkin elämään ”verettömänä, lumivalkeana”. Peikko pitää tätä ”kuoleman haamua” vankinaan ja orjanaan, kunnes viimein, vuosien päästä, rakastettu pelastaa neitonsa kesäisen aamun valjetessa ja lintujen viserrellessä.

Managerin intertekstuaalinen vihje antoi ymmärtää, että Gil, joka avioliittouutisen yhteydessä oli esitelty suomalaisille ”samettisilmäisenä” miljonäärinä, oli kuin peikko – näennäisen kaunis mutta pohjimmiltaan petollinen. Kun sitten vihkipäivän iltana aurinko oli laskenut ja ”Yotsuyan muukalaisen kappelin” ovi sulkeutunut, oli suomalainen Miss Universum Armi Kuusela kalvean immen tavoin ”kadonnut ikuisiksi ajoiksi” – ”Häntä ei ollut enää. Itämaisen illan hämärään astui ovesta vain eräs filippiinitär, rouva Virgilio Hilario.”¹¹⁵ Matkan jatkuessa Tokiosta Havaijille ei Armin kohdalla enää ollut kysymys ”Aasiassa pistäytyneestä ulkomaalaisesta, suomalaisesta, vaan ulkomaanmatkalle lähtevästä – aasialaisesta”.¹¹⁶

Vankeudessa miehen orjana elävä itämainen nainen on näytellyt tärkeää roolia sekä eurooppalaisen identiteetin että länsimaisen feministisen subjektin muotoutumisessa.¹¹⁷ Inderpal Grewal (1996, 49–52) on osoittanut, miten orientaalinainen nainen on matkakirjallisuuden perinteessä esitetty modernin ja vapaan länsimaisen naisen traditionaalisenä ja alistettuna vastakuvana, mystinen ja (länsimaisilta) miehiltä

¹¹² Keranto 1953, 243.

¹¹³ Tästä tarkemmin luvussa 10.

¹¹⁴ Keranto 1953, 231; *Eeva* 12/1953.

¹¹⁵ Keranto 1953, 231; *Eeva* 12/1953.

¹¹⁶ Keranto 1953, 238.

¹¹⁷ Tästä jälkikoloniaalisen feministisen tutkimuksen peruslähtökohdasta erityisesti Intian osalta ks. esim. Sharpe 1993, Grewal 1996.

suljettu haaremi keskiluokkaisten eurooppalaisten kotien vastakohtana. Haaremi on edustanut itämaisen naisen alistettua asemaa, länsimaisen miehen ja naisen kumppanuudelle perustuvan aviorakkauden vastakohtaa, ja kertojien länsimainen identifiointi on näyttäytynyt pyrkimyksinä intialaisten naisten suojelemiseksi ja pelastamiseksi intialaisten miesten despoottiselta vallalta. Kaiken kaikkiaan haaremi on länsimaisissa idän kuvauksissa ymmärretty koko itämaisen yhteiskuntajärjestelmän kuvaksi ja naisten alistettu asema nimenomaan itämaisen yhteiskunnan piirteeksi. Haaremia ja itämaisen naisen asemaa koskevia kuvauksia lukiessaan länsimainen yleisö on voinut vakuuttua oman yhteiskuntajärjestyksensä oikeudenmukaisuudesta, eurooppalaisen avioliittomallin yliveraisuudesta ja länsimaisen naisen vapaudesta. Grewal ei pyri kiistämään, etteikö intialaisten naisten asemassa olisi ollut ongelmia, vaan korostaa, ettei englantilaisten pyrkimys sen korvaamiseksi viktoriaanisella koti-ideologialla niinkään kumonnut haaremin patriarkaalista valtaa kuin avasi sen uusille, eurooppalaisille patriarkalisille käytännöille.

Jos siis esimerkiksi Suomessa jotkut paheksuivatkin missikisojen moraalittomuutta, ”hunnun ja haaremin maassa” misseistä ja missikisoista tuli länsimaisen naisen vapauden vertauskuvia:

Hunnun ja haaremin maassa [Turkissa], jossa aivan nykyvuosiin naisen ei ole ”sopinut” näyttää edes kasvojaan vieraille miehelle, puhumattakaan kehonsa muista osista, maassa [...] jossa miesten on yleisissä kulkuneuvoissakin niin vaikea hillitä itseään, että naiset saavat olla rauhassa vain omista osastoissaan, tällaisessa maassa suoritetaan kauneuskuningattaren valinta samojen kaavojen mukaan kuin maissa, missä naisen asema ja yleinen ajatustapa on aivan toisenlainen ja eri sukupuolten välinen suhde paljon luonnonmukaisempi ja terveempi.¹¹⁸

Kuvaukset itämaisten naisten alistuksesta ja vankeudesta toimivat peilinä, jota vasten suomalaiset naiset näyttäytyvät itsenäisinä ja vapaina ja ne ongelmat, jotka naisten asemaa kotimaassa varjostavat, katoavat näkyvistä. Koska naiset ja naisten asema ymmärretään nationalistisissa diskursseissa niin usein koko kansakunnan ja sen tilan representaatioina, laajenee asetelma naisten aseman vertailusta helposti edelleen hierarkisoivaan vertailuun poliittisten järjestelmien ja valtioiden välillä. Kuten Grewal (1996, 49) on huomauttanut, länsimaisen poliittisen ajattelun perusteksteissä itämainen haaremi on saanut edustaa poliittista despotismia, kun taas demokratian on nähty pohjautuvan aviorakkauden ihanteelle.

Haaremillä ja hunnuilla ei sinänsä ollut mitään tekemistä Armin filippiiniläisen elämänpiirin kanssa, mutta Armi Kuuselan avioliitosta kerrottaessa kaunottaren ”kaapannut” Kaukoita yhtä kaikki esitettiin suomalaisen ja koko länsimaisen

¹¹⁸ *Eeva* 10/1953. Ks. myös *Eeva* 8/1953.

”vapaudenrakkauden” ja tasa-arvon vastakohtana – ja samalla tuotettiin mielikuvaa länsimaisesta, kansalaistensa yksilöllistä vapautta kunnioittavasta ja tasa-arvoisesta Suomesta. Ja vaikka Filippiineillä naisia ei haaremiin ”suljettukaan”, ei katolinen usko kaikkien suomalaisten silmiin näyttänyt tässä suhteessa juurikaan paremmalta vaihtoehdolta. Managerin vihkikirkolle antama määrä yhdisti katolisen uskon ”muukalaisuuteen”, ja kristillisen *Kotimaa*-lehden mukaan Armi Kuuselan avioliitto katolisen miehen kanssa oli jättänyt ”koko protestanttisen maailman Kaukoidässä haukkomaan henkeään”. Lehti muistutti, että katolisen naidessa protestantin oli ”eriuskoisen allekirjoitettava sopimus, jonka mukaan lapset tullaan kasvattamaan katolisen uskon mukaan”.¹¹⁹ Vankilan avioliitosta teki se, ettei avioero katolisessa maassa ollut mahdollinen, koska ”kuolema on ainoa avioliiton purkaja”.¹²⁰ *Outsiderin lehti* – jonka päätoimittaja Aarne Haapakoski oli samainen Outsider, joka toimi Armin sisaren kirjan haamukirjoittajana – omisti naisten asemalle lähes kolmanneksen ”Armin uutta kotimaata” koskevasta tietolaatikostaan:

Filippiinien lainsäädäntö pohjautuu ikivanhoihin espanjalaisiin perinteisiin. [...] Niinpä naisen asema on [...] pohjoismaiselta kannalta verrattain vanhoillinen, kuten se on kaikissa muissakin katolisissa maissa. [...] Häntä suojellaan ja varjellaan kuin silmäterää, mutta mitään oikeuksia hänellä ei juuri ole. Nainen sitoutuu miehen orjuuteen, minkä ovat surukseen todenneet monet ulkomaalaiset naiset, jotka ovat menneet naimisiin esim. ranskalaisen, italialaisen tai espanjalaisen kanssa missä maailmankolkassa hyvänsä. Vaimon on espanjalaisessa maailmassa saatava joka askeleelle miehensä lupa.¹²¹

Tässäkin – samalla tavalla kuin olympialaisten aikaisessa kirjoittelussa¹²² pohjoismaisuus ja etelämaalaisuus asetettiin vastakkain mutta nyt uskonnon ja naisten aseman pikemminkin kuin rodun ja miesten seksuaalisuuden perusteella. Siinä, missä olympialaisten yhteydessä suomalaisten naisten vapaus nähtiin negatiivisena piirteenä ja osoituksena naisten itsekkästä, epäisänmaallisesta nautinnonhalusta¹²³, tässä naisten vapaudesta tehtiin olennaisella tavalla *suomalaisuutta* ja – erotuksena etelän katolisesta vanhoillisuudesta – suomalaisen yhteiskunnan pohjoismaista edistyksellisyyttä määrittävä tekijä.

¹¹⁹ *Kotimaa* 9.3.1954.

¹²⁰ *Outsiderin lehti* 11/1953.

¹²¹ *Outsiderin lehti* 12/1953.

¹²² Ks. luku 5.

¹²³ Ks. luku 4.

”Miltei kuin Suomen kesää...”

Kun etelän ilmaston kuumuus aikalaisteksteissä sidottiin rodulliseen, kulttuuriseen ja uskonnolliseen vierauteen ja naisten alistettuun asemaan, siitä tuli ylijärjestyksen avioliiton esteiden ja siihen kohdistettujen kieltojen vertauskuva. Intian ja Filippiinien rinnastaminen toisiinsa liitti Filippiineihin samoja ominaisuuksia, jotka Suomessa oli totuttu liittämään Intiaan (Filippiinit ”on kuin” Intia). Mutta silti rinnastuksella myös tehtiin eroa Filippiinien ja Intian välille: Filippiinit ei sen valossa ollut aivan niin kuuma, väkirikas tai likainen maa kuin Intia eivätkä katolilaisten filippiinilaisten kasvot aivan niin mustanpuhuvia kuin pyhiä lehmiä palvovien turbaanipäisten intialaisten (Filippiinit ”ei ole kuin” Intia). Filippiinien länsimaistaminen ja samankaltaistaminen suhteessa Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin oli ratkaisevassa asemassa siinä, miten Armin avioliitto lopulta ”kesytettiin”, tehtiin Suomessa hyväksyttäväksi ja kiinnitettiin osaksi kansallista kertomusta. Toimittajan avioliitolle ”Armin suulla” kirjoittama perustelu kuvaa hyvin tapaa, jolla Gil ja Filippiinit pyrittiin aktiivisesti eurooppalaistamaan ja amerikkalaistamaan:

Kohtaus kahden eri rodun perustamassa perheessä ei väistynyt pitkään aikaan mielestäni. Avioliitto on aina uhkapeliä, mutta tässä tuntui olevan edellytyksiä vain häviöön. Kolmea kuukautta myöhemmin en kuitenkaan hetkeäkään epäroinyt solmiessani avioliiton Virgilio Hilarion kanssa. Miksi? Sen tähden, että löysin Filippiineiltä kansan, joka on eurooppalaisista eurooppalaisin ja amerikkalaisista amerikkalaisin.¹²⁴

Jos ”erirotuisten” välinen avioliitto olikin ”uskalias yritys”, kuten Keranto epäili, oli Armin ja Gilin avioliitto tässä suhteessa lopultakin ambivalentti: transgressiivinen, totutut sovinnaisuuden rajat ylittävä liitto oli diskursiivisesti kesytettävissä ja ”kotoistettavissa” koloniaalisen historian sekä sulhasen varakkuuden avulla.

Yhtenä sopeuttavana elementtinä romanssin kerronnassa toimi se, miten painokkaasti rakastuminen paikallistettiin Manilan helteen ulkopuolelle, Baguio-nimisen vuoristokaupungin viileämpään ilmanalaa sekä Japanin maaseudulle, Hakonen kansallispuiston järvimaisemiin, keväisten kirsikankukkien keskelle. Armi seurueineen vieraili Baguiossa maan silloisen presidentin Elpidio Quirinon kutsusta. Kaikissa matkan kuvauksissa Baguion ilmasto ja maisemat saivat osakseen varauksetonta ihailua nimenomaan sillä perusteella, että ne tarjosivat matkailijoiden katseltavaksi ”paljon sellaista, mikä muistutti Suomea”:¹²⁵

Ilmasto [Baguiossa] oli todella ihastuttavan viileä, miltei kuin Suomen kesää. Ja muutakin kotimaata muistuttavaa löysimme: männyt ja mansikat. *Luomonkaunis*

¹²⁴ Löysin onneni Manilasta 1. *Seura* 24/1953.

¹²⁵ Kyrömies 1954, 57.

ja ylellinen vuoristoyhdyskunta tarjosi erinomaisen taustan *hermojen lepuuttamiselle*.¹²⁶

Astuessamme [Baguiossa] lentokoneesta ja laskeutuessamme sen portaita huomasi heti ilmassa viileän tuulahduksen. Se oli leuto ja *virvoittava* kuin Suomen varhaiskesän tuuli. Se merkitsi niin suurta helpoitusta, *pakoa Manilan pölystä ja kuumuudesta ja melusta*, että vedin ahnaasti keuhkoihini ilmaa pitkin siemauksin ja iloitsin. [...] Baguio muistuttaa mielestäni monessa suhteessa Suomea. Uljaat korkeat männyt, jotka kohoavat niin tummanvihreinä[.] Noista puista huokuva *etäisyyden tunne ja hiljainen rauha* puhuvat vuosisadoista, joiden ajan nuo metsät ovat seisseet ja tulevat vielä seisomaan kauan sen jälkeen kuin minä, joka kirjoitan niistä nyt, olen lakannut olemasta. Tästä *avarasta maisemasta* puuttuivat vain Suomen laajat, siniset, passiivista kauneutta huokuvat järvet... tästä näkymästä, joka hetkeksi siirsi minut takaisin vanhaan maahani. Itse tie kiemurtelee vuorten kupeita pitkin [...], kiertyy yhä korkeammalle[.] Ilma viilenee tuntuvasti, ympäristö näyttää *yhä siistimmältä*.¹²⁷

Kirjassaan Armin sisar jopa arveli, että jos joutuisi ”valitsemaan asuinpaikan jostain synnyinmaan[sa] ulkopuolelta”, hän valitsisi juuri Baguion.¹²⁸ Kun Manilassa helle pehmeni ajattelun, Baguion ”suomalaisessa” säässä hermot saivat levätä. Tukahduttavuuden, kaaoksen ja katoavaisuuden sijasta vuoristokaupunkia luonnehdittiin elinvoiman, järjestyksen ja iäisyyden termein.

Ei ole aivan silkkaa sattumaa, että vieraista vuoristonäkymistään huolimatta Baguion maisemat tuntuivat matkalaisista niin tutuilta. Turistikohteet, niiden maisemat ja matkailijoiden reitit ovat muotoutuneet vallan vaikutuksesta, erilaisten ideologioiden ja intressien ohjaamina.¹²⁹ Reilun parinsadan kilometrin päässä Manilasta Cordillera-nimisen vuoriston rinteellä sijaitseva Baguio¹³⁰ oli kirjaimellisesti Filippiinien kesäpääkaupunki, jonne maan hallinto 1900-luvun alusta aina 1970-luvun puoliväliin saakka kesäkuukausiksi siirrettiin. Yhdysvaltain siirtomaahallinto rakensi kaupungin voidakseen viettää kuumimman kauden itselleen siedettävämmässä ilmastossa ja tutunoloisessa maisemassa.¹³¹ Brittihallinnon Intiaan rakennuttamista vuoristoasemista kirjoittanut Judith Kenny (1995) on esittänyt, että kesäpääkaupungit olivat osa juuri sitä koloniaalisen hallinnan ja imperialistisen diskurssin laajempaa konteks-

¹²⁶ Keranto 1953, 161 (korostus MU).

¹²⁷ Kuusela-Hilario 1954, 40 (korostus MU).

¹²⁸ Kyrömies 1954, 57.

¹²⁹ Esim. Söderholm 2006.

¹³⁰ Tiedot Baguion historiasta Wikipediasta sekä seuraavilta verkkosivuilta:

<http://www.baguio.gov.ph/>, <http://www.gobaguio.com/articles.html>, <http://www.i-baguio.com> (viitattu 16.1.2008).

¹³¹ Kaupungin suunnittelun pääarkkitehti oli amerikkalainen Daniel H. Burnham, joka loi myös Chicagon kaupunkisuunnitelman ja oli ns. City Beautiful -liikkeen perustaja. Burnham korosti uuden mantereen aito-amerikkalaisuuden sijasta Yhdysvaltain eurooppalaisia siteitä ja länsimaista kulttuuriperintöä (*Encyclopedia of Chicago*, saatavilla osoitteesta:

<http://www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/61.html> - viitattu 16.1.2008).

tia, jossa kuumuus esitettiin sekä ”rotuerojen” että valkoisen väestön degeneraation lähteenä. Samalla kun siirtomaavirkamiehet ja länsimaiset matkailijat kokivat lauhkean ilmaston vuoristoasemat ”palaksi kotimaata vieraalla maalla”, asemat paitsi heijastivat myös vahvistivat rodullisiin eroihin liittyviä oletuksia ja eroa eurooppalaisten hallitsijoiden ja ei-eurooppalaisten hallittujen välillä.¹³²

Ensin amerikkalaisten siirtomaavirkamiesten, sitten Yhdysvaltain armeijan upseerien¹³³ ja lopulta filippiiniläisen hallintoeliitin ”kesäparatiisina” Baguion maisema varta vasten houkutteli lauhkeampaan ilmastovyöhykkeeseen tottuneita vierailijoita vertaamaan sitä kaukana olevaan kotimaahansa – missä päin Eurooppaa tai Pohjois-Amerikkaa se sitten sijaitsikin.¹³⁴ Mutta suomalaistenkin vierailijoiden kuvauksissa tämän samankaltaisuuden rinnalla kulki Baguion erottaminen ja etäännyttäminen Manilan pölystä ja niistä manilalaisista joilla ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia paeta kaupungin hellettä. Paikallinen väestö alkeellisine asumuksineen taas tarjosi matkailijoille eksoottisen nähtävyyden. Erotuksena riisipelloilla raatavista paikallisista, matkailijoiden elämää määrittävät vapaa-aika, kulutus ja ulkopuolisuus suhteessa paikalliseen maisemaan.¹³⁵

Pääasiassa Baguioon sijoittui myös Armin ja Gilin romanssistaan tekemä elokuva, *Now and Forever – Nyt ja ikuisesti* (1954). Elokuva alkaa Aristocrat Beach -nimisellä hienostoalueella järjestettävistä puutarhajuhlista ja Armin saapumisesta paikalle poliisisaattueessa. Gil ei riennä muiden vieraiden tavoin ihmettelemään kuuluisaa vierasta vaan jatkaa rauhassa seurustelua ystävänsä kanssa; elokuvan ensitapaaminen tapahtuukin Armin uteliaisuudesta välinpitämättömän oloista Giliä kohtaan. *The Manila Timesin* etusivun otsikko ”MISS UNIVERSE VACATIONING IN BAGUIO” siirtää elokuvan Baguion maisemiin, jonne Armi matkustaa lentäen ja Gil saapuu urheilullisella avoautollaan. Tanssilattialla nämä kohtaavat toisensa uudelleen ja muiden huomaamatta karkaavat öiselle autoajelulle, jonka aikana Armi narkästyneenä torjuu Gilin suudelman. Gil yrittää hyvittää tapahtunutta lähettämällä Armille päivittäin valkoisia orkideoja. Kun Armi vihdoin leppyä, elokuva seuraa rakastunutta paria golf-kentälle, rullaluistelemaan ja keilailemaan sekä pyöräilemään, autoilemaan ja kävelemään Baguion romanttisilla rinteillä. Kun elokuva sitten siirtyy Japaniin, manageri ”Kromanco” kierrättää Armia ja tämän sisarta Tokion neonvaloja välkehtivässä

¹³² Kenny 1995, 695.

¹³³ Baguiossa sijaitsi Yhdysvaltain armeijan lentotukikohta ja sen yhteydessä armeijan henkilöstön vapaa-ajan viettoon tarkoitettu lomakylä, joka nykyään toimii korkealuokkaisena lomakohteena (<http://www.cityofpines.com/johnhay.html>, <http://www.cjhotels.com>, viitattu 2.5.2009.)

¹³⁴ Armin kirjassa Baguion ilmasto verrataan Seattleen, minkä voisi spekuloida viittaavan myös kirjan haamukirjoittajan Rennie Brillon (jonka nimessäkin on amerikkalainen vivahde) taustaan; Baguioista *Philippine Daily Inquirer* -lehden viikonloppuliitteessä kirjoittanut, Yhdysvalloista Filippiineille muuttanut toimittaja taas vertaa kaupungin ilmasto Kaliforniaan (*Sunday Inquirer Magazine* 20.5.2001, <http://www.i-baguio.com/burnham-park-then-and-now/>, viitattu 2.5.2009.)

¹³⁵ Erityisesti Keranto 1953, 164–165, 171–173.

yössä, mutta Gilin kanssa nämä katselevat kaupungin historiallisia nähtävyyksiä ja näyteikkunoita sekä pääsevät Hakonen raikkaaseen luontoon järven rannalle.

Suomalaisissa kritiikeissä elokuvaa moitittiin siitä, ettei siinä Suomesta tai suomea puhuttu juuri lainkaan ja Filippiinienkin maa ja kansa jäivät kovin vähäiseen rooliin:

Armin tehtävä eräänlaisena ”kulttuurilähettiläänä” on sivuutettu kylläkin kokonaan. Sen sijaan hän tanssii, rullaluistelee, pyöräilee, pelaa golfia, autoilee ja ahdistelee Giliä – Armi on todella tehty hämmästyttävän aktiiviseksi. Filippiiniläinen maisema, elämänympäristö, kansa, niillä on hyvin vähän sanottavaa tarinassa. Tuottaja on ollut uskollinen yksinomaan rakkaudelle.¹³⁶

Mutta juuri se, ettei elokuva kertonut katsojille sen enempää Suomesta, Filippiineistä kuin Japanistakaan, irrotti romanssin ja sen osapuolet kansallisista konteksteistaan. Aito rakkaus oli näin esitettävissä voimana, joka ei katso aikaa tai paikkaa – eikä ilmastoa, kuten katolisen vihkipapin toivotus antoi ymmärtää:

Sydämestäni uskon, että teillä on kaikki edellytykset elää ehjä ja onnellinen elämä yhdessä, missä sitten lienettekin – pohjoisessa lumen ja kylmän keskellä tai etelässä polttavan auringon alla.¹³⁷

Rakkaus ”yli kaikkien rajojen”¹³⁸ pyyhkii pois paikalliset ja kulttuuriset erityisyydet ja näyttäytyy yhteisöllisistä velvoitteista puhdistettuna suhteena kahden yksilön välillä.

Silti maisema näyttelee elokuvassa tärkeää roolia. Ensinnäkin sillä oli kunniallis-tava vaikutus kansalliselta kannalta epäsovinnaiseen romanssiin, joka jossakin vähemmän idyllisessä kontekstissa – kuten vaikkapa siinä tokiolaisessa *Cosmopolitan*-nimisessä yökerhossa, jossa päätös pikaisesta naimisiinmenosta kuulemma tehtiin¹³⁹ – olisi helposti saattanut saada säädyttömän sävyn. Toiseksi lomaparatiisin maisemat liittivät romanssin vapaa-aikaan ja vapaa-ajan kuluttamiseen sekä niihin liittyvään nautintoon. Eva Illouzin (1997, 28–33) mukaan juuri matkailun, tanssin, rullaluistelun ja luonnonkauniissa maisemissa tehtyjen kävelyretkien kaltainen vapaa-ajan kuluttaminen muodostui 1900-luvun alusta lähtien modernille, hedonistiselle romanssille tunnusomaisiksi piirteiksi. *Now and Forever* -elokuvassakin nämä elementit antoivat romanssille leimallisen modernin ja individualistisen leiman. Ja kolmanneksi, samalla kun Baguio niin elokuvassa kuin romanssin muussakin kerronnassa ilmensi ilmastollisten erojen (kulttuurierojen) ylittämistä sekä yksityisyyttä ja eroa arjesta, eliitin loma-kohteessa harrastettu vapaa-ajan kuluttaminen merkitsi myös ylellisyyttä. Vaikka elokuva sijoittikin Armin ja Gilin romanssin perheen ja kansallisen yhteiskunnan ulko-

¹³⁶ Armi, Gil ja Mr. Kormanco. *Iltä-Sanomat* 21.9.1954.

¹³⁷ *Kyrömies* 1954, 145–146.

¹³⁸ Kuusela-Hilario 1954. Tästä teemasta lisää luvussa 10.

¹³⁹ *Kyrömies* 1954, 127.

puolelle tai niiden marginaaliin, se juuri kulutuksen avulla integroi sen takaisin yhteiskuntaan.¹⁴⁰

Luonnutetut erot

Armin filippiiniläistä kotia toistuvasti määrittävä ilmastointi toimi Baguion tavoin yllirajaista avioliittoa suomalaiseen kansalliseen kertomukseen sopeuttavana – akklimatisoivana tai *luonmutteravana*¹⁴¹ – elementtinä. Ilmastointi näyttäytyykin Armin avioliittoa kuvattaessa yhdistävänä, oudon ja vieraan tutuksi tekevänä voimana. Ilmastointi tekee matkailijoiden Manilaan saapumisesta olennaisesti erilaisen kokemuksen Karachiin tai Kalkuttaan verrattuna:

Saapuessamme [Filippiineille] siellä elettiin vuoden kuuminta aikaa. Miten suloista olikaan selviytyä vastaanottorytäkstä hotelli Manilan viileään, ilmavaan Malayan Suite'iin.¹⁴²

[E]rikoislaatuinen suomalainen retkikuntamme ensimmäisen kerran tunsu allaan [...] Filippiinien eksoottisen tasavallan kuuman maaperän. [...] Astuessamme aurinkoiselle, paahuttavan kuumalle kentälle oli siellä kaikki valmiina vastaanottoa varten. [...] Innostuneet etelämaalaiset eivät tyytyneet ainoastaan täysillä äänivaroillaan ilmaisemaan ihastustaan, vaan he halusivat koskettaa kaunotarta [...] Huokasimme helpotuksesta, kun vihdoon päädyimme Manila Hotel'iin, joka oli oleva vastaisena kotinamme. [...] Vilpitöntä ihastustamme herätti hikisen saapumistouhun jälkeen havainto, että huoneemme sijaitsivat suuren hotellin ns. ilmastoidussa osassa, jossa ilmaa viilensivät suuret, ajanmukaiset amerikkalaiset *air-conditioning*-laitteet.¹⁴³

Ilmastointi liitettiin matkakertomuksissa kotoisuuteen ja länsimaiseen ”ajanmukaisuuteen”. Se merkitsi suojaa sekä kuumuudelta että liian läheiseen kanssakäymiseen pyrkiviltä ”etelämaalaisilta”. Kun Keranto kertoo toppuutelleensa nuoren parin avioliittoaikeita muistuttamalla morsianta ”Filippiinien varsin vieraista olosuhteista sekä ilmastosta Manilassa”, Armin vastaus on huoleton: ”Ei se mitään. Gil on luvannut rakennuttaa taloon *air-conditioning'in*”.¹⁴⁴

Ilmastointi kehystikin myös Armin ”omaa” (mutta siis yhden ellei useamman haamukirjoittajan kynällä kirjoitettua) narratiivia. Kirjan aluksi Armi-niminen kertoja kuvailee kotiaan, jonka makuuhuoneen hiljaisuuden rikkoo vain ilmastointilaitteen pehmeä humina:

¹⁴⁰ Ks. Illouz 1997, 65, 110–111, 151–152.

¹⁴¹ ”Luonnuttaminen” on suomalainen vastine ”akklimatisaatiolle”, ilmastoon sopeutumiselle. (MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0).

¹⁴² Löysin onneni Manilasta 2. *Seura* 25/1953.

¹⁴³ Keranto 1953, 130–134.

¹⁴⁴ Keranto 1953, 226–227.

Lampunvarjostin jättää muun huoneen hämäräksi. Valaisin heittää vain kirjoitus-pöydälleni kirkkaan kehän. Katselen puhdasta paperiarkkia, jolle olen kirjoittanut nämä muutamat sanat. Ne alkavat ikäänkuin puhua, mutta koko huoneen tuntuu täyttävän kaiken ympäröivä hiljaisuus. Sitten äkkiä huomaan, että se oli kummallinen vaikutelma, sillä kohottaessani päätäni ja kuunnellessani tajuan pehmeän, kehräävän, tykyttävän äänen. Silloin totean mielihyvän tuntein ilmanvaihtolaitteen kodikkaan huminan, joka saa hiljaisuuden väreilemään kuin elävän, ystävällisen olennon läsnäolo.¹⁴⁵

Ilmastointi samanaikaisesti sekä paikallisti Armin pois Suomesta – Filippiineille, missä ilmastointi oli tarpeen – että rajasi Filippiinien kuumen ilmaston Armin kodin ulkopuolelle, erotti tämän ympäristöstään ylellisen kodin seinien suojiin. Ilmastoinnin takia Armin koti vertautui ilmastollisesti Suomeen – maahan ”joka on kokonaan ilmastoitu” – kuten Armi 1960-luvun alussa *Seuran* julkaisemassa ”elämäkerrassaan” suomalaisille kertoi:

Tällä hetkellä Hilariot uneksivat Suomen-matkasta, kolmannesta, joka olisi edellisistä poikkeava sikäli, että myös lapset voisivat olla mukana. ”Olen kertonut lapsille niin paljon Suomesta, talvesta ja lumesta, valkoisista kesäilloista ja viileästä ilmastosta – maasta joka on kokonaan ilmastoitu, niinkuin muutamat kotimme huoneista – että lapset odottavat kiihkeästi pääsyä äidin kotimaahan, sinne minne laivat uivat monta päivämatkaa ja lentokone lentää monen, monen maan ja mantereiden ylitse.” Näin Armi kertoo perheen suuresta yhtenäisestä haaveesta, joka toivottavasti toteutuu joskus lähivuosien aikana.

Mutta ennen tätä onnellista päivää tämän kirjan kuvat kertovat Manilan onnenperheen elämästä ja neljästä lapsukaisesta, jotka ovat ainoastaan puoliksi filippiiniläisiä. Toinen puoli heistä on suomalaislasta, tuttua ja meille kotoista.¹⁴⁶

Yläluokkainen asema irrotti Armin paikallisesta filippiiniläisestä – eteläisestä ja itäisestä – kulttuurista ja satoi tämän pikemminkin länteen, sen moderniin ja teknologisoituun hyvinvointiin.

Teknologisoitu hyvinvointi tarkoittaa tässä myös kansainvälisen, ylirajaisen liikkumisen mahdollisuutta – Armin diskursiivista muuttumista maastamuuttajasta maailmankansalaiseksi:

Rouva Hilario Honoluluissa¹⁴⁷

Palaamme Amerikassa käynnin jälkeen lopullisesti Manilaan.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Kuusela-Hilario 1954, 10.

¹⁴⁶ *Armin tarina* 1962, 85.

¹⁴⁷ *Aamulehti* 8.5.1953.

¹⁴⁸ Armi *Aamulehdessä* 7.5.1953.

”Olen ollut New Yorkista asti niin jännittynyt...”¹⁴⁹

Suomesta lähdettyään Hilariot jatkavat Euroopan-kierrostaan, jolla viiptyvät ”niin kauan kuin kiinnostaa”. Armi kertoi ostavansa sanfranciscolaisen matkapukunsa lisäksi suomalaisia talvipukuja.¹⁵⁰

Armi ja Gil viiptyvät Suomessa maaliskuun loppuun ja palaavat sitten Saksan, Ranskan, Espanjan ja Italian kautta Etelä-Amerikkaan ja sieltä edelleen kotiinsa Manilaan.¹⁵¹

Ilmastoinnin ja kansainvälisen liikkuvuuden – toisin sanoen taloudellisen hyvinvoinnin ja luokka-aseman – diskursiivinen korostaminen lievensivät Gilin (ja perheen lasten) rodullistettua vierautta. Sekä varallisuuden että rodullisen eron ylittämisen metaforana ilmastointi antaa (yhden) kulttuurisesti hyväksytyyn vastauksen kysymykseen suomalaisen naisen sopeutumisesta eteläiseen ilmastoon ja epäilyyn ylijärjaisen avioliiton onnistumisesta: sopeutuminen näyttää kuin näyttääkin mahdolliselta, kunhan kuumuutta voi halutessaan paeta varakkuuden suomien nykyaikaisten mukavuuksien suojiin.

Myös Markku Koski ja Leo Lindstén (1982, 149–155) ovat kiinnittäneet huomiota *Nyt ja ikuisesti* -elokuvan esittämään kytkökseen romanssin, kulutuksen ja individualismin välillä ja niiden merkitykseen Armin ”tähtimyytin” rakentumisen kannalta. Mutta vaikka tulkitsevatkin elokuvaa esimerkkinä ”toden ja tarun välisestä huojunnasta”, he näkevät tämän huojunnan vielä varsin marxilaisittain väärän tietoisuuden lähteenä. Mutta jos on niin – niin kuin poststrukturalistinen kulttuuriteoria asian esittää¹⁵² – että representaatiot tuottavat todellisuutta esittämällä, edustamalla ja jäsentämällä sitä tietyllä tavalla, elokuva ja muut Baguioon sijoitetut romanssin kuvaukset saivat aikaan jotakin muuta kuin vain ”väärää” tietoisuutta. Ne osallistuivat ylijärjaisestä rakkaudesta Suomessa – ja myös Filippiineillä – käytyyn keskusteluun ja esitivätkin siitä oman versionsa, joka ei ollut yhtään sen vähemmän todellinen kuin nekään käsitykset, joiden mukaan romanssi oli ”loiskaus onnettomaan kirnuun”¹⁵³ siksi, että se ei kunnioittanut rodullisten ja kansallisten luokitusten perusteella pystytettyjä rajoja.

Koski ja Lindstén korostavat, ettei romanssi muuttanut miksiäkään sitä roolia, joka Armille oli sodanjälkeisessä Suomessa annettu uudenlaisen ”tavaraan ja hyvinvointiin liittyvän elämäntavan” sekä länsimaisuuden, vapauden ja modernin individualismin symbolisena edustajana.¹⁵⁴ Se, että Armin ”tähtimyytti” ei murtunut vaan pikemmin-

¹⁴⁹ Armi *Helsingin Sanomissa* 23.1.1955.

¹⁵⁰ *Helsingin Sanomat* 23.1.1955.

¹⁵¹ *Turun Sanomat* 23.1.1955.

¹⁵² Ks. luku 7.

¹⁵³ Keranto 1953, 226.

¹⁵⁴ Koski ja Lindstén 1983, 92–96, 98, 107, 146–148.

kin vahvistui vieraalla maalla pikaisesti solmitun avioliiton seurauksena, on heille osoitus myytin vahvuudesta. Jos ”pahoja puheita” ensi alkuun esiintyikin, ne laantuivat kirjoittajien mukaan sen myötä, kun suomalaiset alkujärkytyksestä selvittyään ja tarkemmin katsoessaan huomasivat, ettei Gil ollut ”sen mustempi kuin Mäkisen Jussi oltuaan viikon heinäpellolla”.¹⁵⁵ Mutta kertomukset Miss Universumin maailmanmatkasta osoittavat, ettei Armi Kuuselan vieraalla maalla solmima avioliitto – sen paremmin kuin suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten suhteet olympialaistenkaan aikana – ollut mitenkään itsestään selvästi istutettavissa suomalaiseen kansalliseen kertomukseen eikä avioliittoon kohdistettu rasismi ollut aikanaan erityisen ”hätköityä” tai poikkeuksellista. ”Pahojen puheiden” laantumista ei voi pitää merkinä suomalaisten ”perimmäisestä” suvaitsevaisuudesta tai ”värisokeudesta”.¹⁵⁶ Päinvastoin se vaati diskursiivista työtä, joka käänsi huomion kansallisista ja rodullistetuista eroista varallisuuteen ja luokka-asemaan. Tämän diskursiivisen työnteon seurauksena Gil oli mahdollista nähdä länsimaisena – sukujuuriltaan eurooppalaisena (espanjalaisena) ja koulutukseltaan ja elämäntavaltaan amerikkalaisena kosmopoliittina.

Tämä ei kuitenkaan varsinaisesti tarkoittanut rodulliseksi ymmärretyen eron unohtamista saati hyväksymistä. Gilin esittäminen eurooppalaisena ja amerikkalaisena – poikkeuksena säännöstä – ei rikkonut käsitystä ”kuuman idän” rodullisesta vieraudesta, ainoastaan häivytti sen näkyvistä. Tällaisen representaation mahdollisuus perustui oleellisesti sille eurooppalaisen ja amerikkalaisen kolonialismin historialle, jonka seurauksena Gilin sukujuuret olivat Espanjassa ja tämä itse oli opiskellut ja työskennellyt juuri Yhdysvalloissa. Samaa kolonialismin historiaa kantoivat mukanaan myös ne luokkaerot, joiden nojalla Armin ja Gilin romanssi saatettiin esittää taloudellisen hyvinvoinnin ja sen mukanaan tuoman vapauden ja yksilöllisyyden kehyksessä. Jos siis *Nyt ja ikuisesti* esittikin Filippiinit ”täydellisenä vapaa-ajan maana, pikku Amerikkana”¹⁵⁷, tämä kuva – sen sijaan, että se olisi ollut vain pinnallinen illuusio – ankkuroi romanssin aivan tietynlaisiin globaaleihin valtasuhteisiin. Sikäli kuin Armi Kuuselan hahmosta on Suomessa tullut Kosken ja Lindsténin mainitsemien määreiden, leimallisen *länsimaisen* hyvinvoinnin, vapauden ja individualismin edustaja osittain juuri ylijärjaisen romanssinsa ansiosta – ei vain siitä huolimatta – nämä globaalit valtasuhteet ja niihin liittyvä kolonialismin historia ovat olleet määrittämässä myös suomalaista itseymmärrystä ja käsitystä Suomen paikasta maailman maiden joukossa.

¹⁵⁵ Koski & Lindstén 1983, 145; ks. myös Kataja 2003, 114–115.

¹⁵⁶ On myös huomattava, että vaikka suvaitsevaisuus tavataan nähdä nykyaikaisen, kansainvälisen ja ”hyvän” ihmisen ominaisuutena, suvaitsevaisuuteenkin sisältyy hierarkisoiva eronteko normaalin ja poikkeuksien välillä. Siten se on myös valtasuhteen ilmentymä – eron tekemistä ”meidän” ja ”muiden” välille. (Suurpää 2005.) Myös ”värisokeus” on ongelmallinen ratkaisu rasmin ongelmaan: Ruth Frankenbergin (1993) määritelmän mukaan se on diskurssi, joka esittää, että ihon alla me kaikki olemme samanlaisia ihmisiä mutta kiistää samalla rodullisten luokittelujen nojalla historiallisesti muotoutuneiden valtasuhteiden ja niiden tuottamien epätasa-arvoisuuksien olemassaolon.

¹⁵⁷ Koski & Lindstén 1982, 154.

9 Valkoista rakkautta

Samalla tavalla kuin Miss Universumin paluu Suomeen elokuussa 1952 oli ollut julkinen spektaakkeli, oli sitä myös tämän saapuminen Filippiineille maaliskuussa 1953. Manilan lehdistö otsikoi Miss Universumin ”vallanneen” kaupungin, jonka asukkaat ottivat ”pirteän suomalaisen vaaleaverikön” suorastaan ”hullaantuneina” vastaan:

Miss Universe conquers city [...]. Miss Armi Kuusela, Miss Universe of 1952, began her conquest of the country by touching some 5 000 welcomers at the Manila international airport with a slight case of madness.

As she stepped onto the ramp of the PAL DC-6 which brought her [...] to this country, the crowd surged through a protective cordon of the University of the East cadets in one riotous welcome. International Fair officials who had planned orderly welcome ceremonies for the vivacious Finnish blonde had to be content with a rush job as the mob strained for a better – and a closer – look[.]¹

Heti vierailunsa aluksi Filippiinien kansainvälisten messujen vieraaksi saapunut Miss Universum vietiin tapaamaan sekä Manilan kaupunginjohtajaa että Filippiinien presidenttiä, Elpidio Quirinoa, ja varapresidentti Fernando Lopezia; näiden jälkeen olivat vuorossa maan senaatti ja kongressi. Lehdistössä hieman jopa ihmeteltiin, miten tavanomaisten kymmenen minuutin sijasta presidentillä liikenä kaunottarelle aikaa peräti puoli tuntia. Tänä aikana presidentti kuuleman mukaan sitten ehtikin tarjota tälle ”kaiken mikä hänen vallassaan vain oli tarjota”: Manila-hotellin presidentillisen sviitin, luvan käyttää presidentinlinnan uima-allasta, lupauksen Miss Universumin kunniaksi järjestettävistä teekutsuista ja kutsun saapua presidentin yksityiskoneella

¹ Miss Universe Conquers City. *The Manila Times* 10.3.1953; ks. myös *The Manila Chronicle* 10.3.1953 artikkelit ”Wild Reception Given Miss Kuusela at MIA” ja ”Miss Universe Finds Time To Be Amiable Despite Mob” sekä pakina ”Seriously Speaking” ja pääkirjoitus ”The Vulgar Mob”. Filippiiniläisen aineiston esitän sen alkuperäisessä englanninkielisessä muodossa tuodakseni esille vivahteita, joita käännöksessä on vaikea tavoittaa.

tämän vieraaksi Filippiinien kesäpääkaupunkiin Baguioon.² Miss Universumia varten suunnitellun ohjelman valtiovierailunomaista luonnetta korosti sekin, että siihen oli sisällytetty seppeleenlasku sekä tuntemattoman sotilaan että kansallissankareiden José Rizalin ja Andrés Bonifacion haudoille.³

Harva se päivä lehdistö uutisoi Miss Universumin tekemisistä Filippiinien kansainvälisten messujen kunniavieraana, ja lukuisten uutiskuvien lisäksi ”the world’s most beautiful girl” hymyili maaliskuun aikana niin *Weekly Women’s Magazine* kuin *The Manila Timesin* viikkolehdenkin kannessa.⁴ Vierailun huipentuessa Miss Filippiinien kruunajaisiin arvioitiin messujen ulkoilma-auditorioon kerääntyneen lähes 20 000 ihmistä seuraamaan, kuinka ”länsi ja itä” kohtasivat toisensa Miss Universumin – messujen vaaleimman ja kauneimman, *fairest of the fair* – laskiessa kruunun ”ruskean kansan ruskean jumalattaren” kutreille.⁵

Kaiken Miss Universumin Manilan-vierailulle suodun huomion jälkeen oli selvää, että Armi Kuuselan ja Virgilio Hilarion avioituminen Tokiossa oli Filippiineillä etusivun uutinen.⁶ Toukokuun ajan *The Manila Chronicle* kertoi romanssin vaiheista juttusarjassa, joihin se oli saanut yksinoikeuden vihkimistä todistamassa olleen päällikkönsä Roberto Villanuevan ansiosta.⁷ Kun kuuluisa vihkipari viimein elokuussa palasi Havaijin ja Yhdysvaltojen kautta Manilaan, oli kaupungin satamaan sanomalehtien mukaan kokoontunut vieläkin enemmän väkeä kuin Manilan lehtokentällä oli viisi kuukautta aiemmin ollut Miss Universumia vastaanottamassa.⁸ Kun maaliskuisessa lehdistötilaisuudessa oli käynyt ilmi, ettei ruoanlaitto kuulunut Miss Universumin taitoihin,⁹ kerrottiin maailmalta palanneen Mrs. Hilarion nyt innolla ryhtyvän opiskelemaan filippiiniläistä keittotaitoa:

Manila has acquired a new student cook. She is Armi Kuusela, former Miss Universe who will launch in earnest into her wifely duties as Mrs. Virgilio Hilario by studying cooking[.] [...] Mrs. Hilario said one of the first dishes she’ll study is the adobo, and she wants to cook it as any Filipino would. You see, Mrs. Hilario, through her marriage, is now a Filipino citizen.¹⁰

² *The Manila Chronicle* 11.3.1953; myös *The Daily Mirror* 10.3.1953, *Philippines Free Press* 21.3.1953;

³ *The Manila Chronicle* 13.3.1953.

⁴ *Women’s Weekly Magazine* 20.3.1953; *The Sunday Times Magazine* 29.3.1953.

⁵ Miss PI crowned tonight. *The Manila Times* 20.3.1953. Myös Miss PI Crowned Before 20 000. *The Manila Chronicle* 21.3.1953.

⁶ ”Kuusela weds Hilario”, otsikoi toukokuun viidennen päivän *The Manila Chronicle* pääuutispaikallaan ja *The Manila Times* puolestaan: ”Miss Universe, Virgilio Hilario are married in Tokyo”. Saman päivän iltapäiväpainoksessaan *The Daily Mirror* tiesi jo kertoa avioliiton Suomessa aiheuttamasta hämmennyksestä: ”Armi’s Parents Shaken by Surprise Wedding”.

⁷ *The Manila Chronicle* 12.–20.5.1953. Suomessa Villanuevan kirjoittaman artikkelisarjan julkaisi *Viikkosanomat* 21–24/1953.

⁸ Former Miss Universe ’Thrilled to Be Home’, *The Manila Chronicle* 6.8.1953.

⁹ Can’t Cook, Armi Admits. *The Manila Chronicle* 11.3.1953.

¹⁰ Armi To Study PI Cooking, Happy To Manage Home. *The Daily Mirror* 6.8.1953.

Kohutusta kansainvälisestä vieraasta oli lyhyessä ajassa tullut Filippiinien kansalainen, joka oli luopumassa ”kaikesta” ollakseen ”tavallinen” filippiiniläinen rouva – ”giving up all to be plain Mrs. Hilario”.¹¹

Tässä luvussa tarkastelen tätä muodonmuutosta manilalaisista sanoma- ja aikakauslehdistä keräämäni aineiston¹² pohjalta. Kolmen päivän aikana manilalaisessa Lopez Memorial Museumissa keräämäni, noin sata lehtiartikkelia käsittävä aineisto ei millään muotoa ole kattava. Filippiinejä koskevan kontekstualisoivan tutkimuskirjallisuuden kanssa luettuna se on kuitenkin tehnyt mahdolliseksi hahmotella, mitä Miss Universum Manilassa edusti ja minkälaiseen tulkintakehykseen Armi Kuuselan ja Virgilio Hilarion yllärajaava avioliitto filippiiniläisessä kontekstissa asettui. Esitän, että filippiiniläisten Armi Kuuselan hahmoa ja avioliittoa kohtaan osoittama kiinnostus liittyivät niiden merkityksellisyyteen vasta itsenäistyneen maan jälkikoloniaalisen kansallisen identiteetin kannalta.¹³ Keskityn tarkastelussani kansallisen ja kansainvälisen, nationalistisen ja koloniaalisen sekä idän ja lännen välisiin jännitteisiin sekä valkoisuuden niiden puitteissa saamiin merkityksiin.

Koloniaalisen historian konteksti

Filippiinien Tyynen valtameren ja Etelä-Kiinan mereen rajoittuva saarivaltio koostuu yli 7 000 saaresta, joiden alueella puhutaan kaikkiaan noin 170 eri kieltä. Vuonna 1950 saarten asukasluku oli noin 20 miljoonaa. Ennen itsenäistymistään vuonna 1946 se oli ehtinyt olla ensin 300 vuotta Espanjan, sitten puoli vuosisataa Yhdysvaltain siirtomaana ja toisen maailmansodan aikana vielä japanilaisten miehittämänä. Ennen Espanjan yli 300-vuotista valtakautta saariryhmä kuului saman kulttuuripiiriin Indonesian saariston ja Malaijin niemimaan kanssa. Espanjalaisten haltuun saaristo päättyi 1500-luvulla portugalilaisen Magalhãesin löytöretkien seurauksena.¹⁴ Espanjan valtakaudella Manilasta, näiden kuningas Filip II:n mukaan nimettyjen saarten pääkaupungista, tuli nopeasti Tyynen valtameren yli käydyn kaupan keskus. Manilassa kiinalaiset silkit ja posliinit vaihtuivat meksikolaiseen hopeaan

¹¹ *Manila Chronicle* 6.5.1953.

¹² Sanomalehdet, joissa artikkelit ovat ilmestyneet, ovat *The Manila Chronicle*, *The Manila Times* ja *The Daily Mirror*. Aikakauslehdistä mukana on artikkeleita seuraavista lehdistä: *The Sunday Times*, *The Saturday Mirror*, *Women's Weekly Magazine* sekä *Philippines Free Press*. Yhdysvaltain siirtomaaherruuden peruina Filippiiniläinen lehdistö oli 1950-luvun alussa edelleen pääosin englanninkielistä.

¹³ Vaikka Armi Kuuselan roolia ei Filippiineillä voidakaan pitää samalla tavalla merkittävänä kuin mitä tämän asema suomalaisessa identiteettiprojektissa on ollut, jotakin tapahtumien merkittävydestä kertoo kuitenkin se, että Armi Kuuselan ja Gil Hilarion tarinan tunnustivat kaikki, joiden kanssa siitä syksyllä 2008 Manilassa keskustelin.

¹⁴ Magalhães saavutti saaret vuonna 1521, ensimmäisen siirtokuntansa espanjalaiset perustivat Cebun saarelle vuonna 1565. Esitykseni Filippiinien historiasta perustuu lähinnä seuraaviin lähteisiin Tan 2008/1987; Constantino 2005/1975; 2006/1978; Anderson 1988; Rafael 1994.

mutta kaupankäynnin rahavirroista filippiiniläiset itse eivät juuri päässeet hyötymään.¹⁵ Islamin vaikutuspiiriin jo 1300-luvulta alkaen kuulunutta eteläisintä osaa lukuun ottamatta Espanjan valta-aika teki filippiiniläisten enemmistöstä katolisia. Uskonnollinen yhtenäistäminen tapahtui paikallisten kielten välityksellä, ja siksi espanjan kielen taito levisi lähinnä vain eliittien keskuuteen.

Kun maantieteellinen välimatka Suezin kanavan ja höyrylaivan ansiosta 1800-luvun lopulla olennaisesti lyhenyi, espanjankielentaito avasi vauraalle eliitille mahdollisuuden lähettää poikansa Eurooppaan opiskelemaan. Näistä *ilustradoista*, ”valistuneista”, muodostui 1880-luvulla filippiiniläinen kansallismielinen älymystö. Tällä joukolla oli tärkeä asema vuoden 1896 vallankumousliikkeessä, joka kaksi vuotta myöhemmin johti itsenäisyysjulistukseen ja Filippiinien tasavallan perustamiseen. Uusi tasavalta jäi kuitenkin vaille kansainvälisen yhteisön tunnustusta, sillä alue siirtyi Yhdysvaltojen haltuun sen Espanjan kanssa solmiman rauhansopimuksen perusteella. Yhdysvaltain valtaantulo merkitsi filippiiniläisten itsenäisyysliikkeen väkivaltaista kukistamista ja saarten yhdistämistä aiempaa selkeämmin yhdeksi poliittiseksi kokonaisuudeksi.¹⁶ Nationalistinen vastarinta vaihtui kuitenkin verrattain nopeasti filippiiniläisten ja amerikkalaisten väliseksi yhteistyöksi, jota siivitti ennen muuta Yhdysvaltain lupaus luotsata maata kohti itsehallintoa. Filippiinien siirtomaahallinto perustettiin suurelta osin paikallisen liikemies- ja maanomistajaeliitin varaan.¹⁷ Yhdysvaltain alaisuudessa eliitin kieli vaihtui espanjasta englanniksi, ja koululaitoksen kautta englannin kieli levisi myös laajemmalle kansan keskuuteen. Senkin jälkeen, kun tagalog oli 1930-luvun alussa julistettu maan viralliseksi kieleksi, maan valtalehdistö jatkoi ilmestymistään englanniksi.¹⁸ Kielen lisäksi amerikkalaisen kulttuurin vaikutusta edisti sekin, että Yhdysvaltain kanssa yhteisen tullialueen myötä filippiiniläiset markkinat täyttyivät amerikkalaisista kulutustuotteista.

Vuonna 1935 Yhdysvallat myönsi Filippiineille autonomisen aseman ja lupasi maalle lopullisen itsenäisyyden vuoteen 1946 mennessä. Tämän lupauksen toteutuminen joutui uhanalaiseksi Japanin miehittäessä Filippiinit toisen maailmansodan aikana. Japanin antauduttua Yhdysvallat myönsi Filippiineille itsenäisyyden vuonna 1946.

¹⁵ Anderson 1988, 5.

¹⁶ Yhdysvaltain ja Filippiinien välisessä sodassa kuoli taisteluissa arviolta 20 000 filippiiniläistä ja lisäksi vähintään 200 000 lasketaan menehtyneen nälkään ja sairauksiin; amerikkalaisia sotilaita sodassa kuoli viitisen tuhatta (Anderson 1988, 10n25).

¹⁷ Filippiineille perustettiin amerikkalaisen mallin mukainen kaksikamarinen eduskunta, jonka vaalijärjestelmä suosi maakuntiin hajautunutta eliittiä ja kokosi sen Manilaan. Valtion viroissa filippiiniläisten osuus nousi tasaisesti siten, että 1920-luvulle tultaessa enää 10 prosenttia ja 1930-luvun puolivälissä vain prosentti oli amerikkalaisten hallussa. (Anderson 1988, 11.)

¹⁸ Yhtä hyvin englannin kuin tagaloginkin leviäminen oli rajallista: vuonna 1960 tagalogia osasi n. 45 % ja englantia n. 40 % Filippiinien väestöstä (Anderson 1988, 11n20).

Yhdysvallat nähtiin Filippiineillä sodan jälkeen pikemminkin vapauttajana kuin imperialistisena hallitsijana. Filippiiniläisen historioitsijan Renato Constantinon (2006/1978) mukaan ”neljä vuosikymmentä amerikkalaista miehityshallintoa” olivat vähitellen muokanneet filippiiniläisen yhteiskunnan ”amerikkalaisuuden kuvaksi” ja juurruttaneet useimpiin filippiiniläiseen ”koloniaalisen mentaliteetin”, joka tehokkaasti – satunnaisia väkivaltaisia protesteja lukuun ottamatta – oli rapauttanut vuosisadan vaihteessa voimakkaana eläneen ”vallankumouksellisen tietoisuuden”.¹⁹ Constantinon mukaan filippiiniläiset identifioivat itsensä mieluummin amerikkalaisiksi kuin aasialaisiksi ja tämän identifikaation mukana omaksuivat amerikkalaisten rodullisen ylemmydentunnon aasialaisia ja aasialaisuutta kohtaan.²⁰

Sitä Yhdysvaltain ja Filippiinien välistä koloniaalista valtasuhdetta, jonka seurauksena Constantinon esittämä identifikaatio oli mahdollinen, on Vicente Rafael (1994) kuvannut metaforalla ”valkoinen rakkaus”. Valkoinen rakkaus eli USA:n noudattama ”hyväntahtoisen assimilaation” (*benevolent assimilation*) politiikka tähtäsi filippiiniläisten alamaisten luottamuksen, kunnioituksen ja kiintymyksen voittamiseen.²¹ Se esitettiin Yhdysvaltain isällisesti omaksumana moraalisen velvoitteenä auttaa Filippiinejä ja filippiiniläisiä parempaan tulevaisuuteen tähtäävän kehityksen tiellä. Näin ymmärrettynä kolonisaatio saatettiin valloituksen ja alistuksen sijasta esittää ”sivistävänä rakkautena ja sivilisaation rakkautena” – ”arvokkaimpana lahjana, jonka ’kaikkein sivistynein kansa’ voi antaa” auttaakseen muita jättämään taakseen sen ”barbaarisen sekasorron”, josta näiden ei omin avuin ollut vielä onnistunut nousta.²²

Valkoisen rakkauden diskurssi esitti filippiiniläiset lapsina, jotka eivät vielä ymmärtäneet omaa parastaan. Yhdysvaltain hyväntahtoisessa ohjauksessa, Yhdysvaltain isällisellä auktoriteetilla ja kurilla, filippiiniläisten kuitenkin olisi mahdollista vähitellen oppia tuntemaan oma etunsa. Hyväntahtoisen assimilaation vaikutuksesta filippiiniläiset oppisivat haluamaan itselleen sitä mitä koloniaalinen auktoriteettikin heille halusi. Tämän ”itsetietoisuuden lahjan” myötä filippiiniläiset lopulta ansaitisivat oikeuden hallita itse itseään ja päättää omasta tulevaisuudestaan.²³ Mutta vastakkainasettelullaan ”filippiiniläisen barbaarisen sekasorron” ja ”amerikkalaisen hyväntahtoisen rakkauden” välillä valkoisen rakkauden diskurssi toisaalta siirsi väkivaltaisuuden valloittajien teoista valloitetujen ominaisuudeksi. Kun valloittaja esitettiin olemuksellisesti sivistyneenä ja alkuperäisväestö vastaavasti sivistymättömänä, näyttäytyi kolo-

¹⁹ Constantino 2006/1978, 1–3.

²⁰ Constantino 2006/1978, 37–38, 41–43.

²¹ Rafael 1994, 265–266; 1995a, 641–642; 1995b, 127–128.

²² Rafael 1994, 267.

²³ Rafael 1994, 266–268; 1995b, 127–128, 135–139.

nialismin vastainen liikehdintä irrationaalisina purkauksina, ei rationaalisena vapaustaisteluna.²⁴

Rafaelin tulkinnassa valkoisen rakkauden vaikutus koloniaalisen tietoisuuteen ja subjektiuteen liittyy juuri sen antamaan lupaukseen kansallisesta itsenäisyydestä. Päämäärän saavuttamiseen johti kuitenkin vain yksi oikea tie, sillä ”aikuistuminen” – täysivaltainen subjektiuus – määräytyi yksinomaan koloniaalisen hallitsijan standardeista käsin.²⁵ Näitä standardeja käytettiin tekemään eroja paitsi siirtomaaisäntien ja näiden alamaisten myös filippiiniläisten itsensä välille.

Rafaelin esimerkki tällaisesta koloniaalisen eronteon teknologiasta on 1900-luvun alkuvuosina suoritettu väestönlaskenta. Rafaelin mukaan väestönlaskenta toimi eräänlaisena julistuksena sodan päättymisestä ja Filippiinien siirtymisestä Yhdysvaltain omaisuudeksi. Se oli tarkoitettu tämän omaisuuden – saarten asukkaiden etnisen, uskonnollisen ja kielellisen kirjon – kartoittamiseksi sen hallintaa silmällä pitäen. Sen päämääränä oli väestön vähittäinen yhtenäistäminen – englanninkielisen, muihin trooppisiin kansoihin nähden älykkyydeltään ylivoimaisen ja ”melkein valkoisen rodun” luominen.²⁶ Samalla pitkälti filippiiniläisten itsensä tehtäväksi annettu laskenta toimi eräänlaisena testinä tai harjoituksena, jolla varsinkin eri alueiden eliitti pyrittiin sitouttamaan amerikkalaisten toiveiden mukaiseen toimintaan ja vastuunkantoon yhteistyössä siirtomaahallinnon kanssa. Näin se pyrki valamaan pohjan filippiiniläisten itsensä asettamiselle vastuuseen nationalistisen ja anti-imperialistisen liikehdinnän kitkemisestä. Hyväntahtoisen assimilaation politiikan paradoksi olikin juuri siinä, että mitä paremmin filippiiniläiset onnistuisivat kapinallisiksi määritellyt kansalliset itsenäisyyspyrkimykset estämään – ja siten osoittamaan kykynsä itsehallintaan – sitä varmemmin kansallinen itsenäisyys ennen pitkää olisi saavutettavissa.²⁷

Rafaelin valkoisen rakkauden metafora kuvaa sitä, miten hyväntahtoisen assimilaation politiikan ja siihen sisältyvien vallan teknologioiden vaikutuksesta koloniaalinen alamaisuus ja kansallinen toimijuus itse asiassa kietoutuivat Filippiineillä erottamattomasti toisiinsa. Samalla kun Yhdysvaltain siirtomaahallinto lupasi filippiiniläisille itsehallintoa, muokkautui tämän itsehallinnon subjekti intiimissä suhteessa koloniaaliseen hallitsijaan, sen normeihin, arvoihin ja kurinpidon käytäntöihin.²⁸ Valkoisen rakkauden metaforalla Rafael tarkoittaa tätä koloniaalisen vallan ja subjektivaation

²⁴ Ks. Sharpe 1993, 4–8. Vastakkainasettelu ei ollut ominaista vain amerikkalaisten imperialistiselle omakuvulle, vaan samalla tapaa esimerkiksi Britannia pyrki hakemaan oikeutusta siirtomaissaan harjoittamalleen ylivalle. Jenny Sharpe pitää lännen moraaliseen ja rodulliseen ylemmyyteen vetoavan kolonialistisen diskurssin nousua vastareaktionä 1700-luvun lopulta alkaen voimistuneelle orjuuden vastaiselle liikehdinnälle. Väkivaltaisen alistamisen sijasta kolonisaatio piti esittää moraalisenä imperatiivina saattaa siirtomaiden alkuperäisväestö läntisen sivilisaation piiriin.

²⁵ Rafael 1994, 268.

²⁶ Rafael 1994, 276

²⁷ Rafael 1994, 270–272.

²⁸ Rafael 1994, 268.

kokonaisuutta, missä hyväntahtoisena esittäytyvän valkoisen hallitsijan taholta hallittavien omaksi parhaaksi asetetut ”aikuisuuden” kriteerit, koloniaalisessa hierarkiassa tuotettu ja hierarkioita tuottava tieto hallinnan kohteena olevasta väestöstä, sekä tämän tiedon avulla tapahtuva paikallisen väestön osallistaminen siihen itseensä kohdistuvaan hallintaan yhdistyivät vastaanpanemattomasti toisiinsa ja kiinnittivät filippiiniläiset tietynlaiseen käsitykseen ihmisyydestä ja maailmasta, itsestään ja toisistaan sekä haluistaan, toiveistaan ja tavoitteistaan.²⁹ Kansakunnan jakaminen ja eron tuottaminen yhteistyötahtoisen eliitin ja ainakin potentiaalisesti kapinallisen kansan välille oli tämän teknologian yksi keskeinen elementti: siinä missä eliitti itse oli siirtomaavallan valvonnan ja hallinnan alainen, oli sen oma ”aikuisuus” vastaavasti todennettavissa kansaan kohdistettavan valvonnan ja hallinnan avulla.

Miss Universum Filippiinien poliittisella näyttämöllä...

Miss Universumin saapuminen kaupunkiin sai Manilan lentokentällä aikaan kaaoksen, jota erityisesti *Manila Chronicle* seuraavana päivänä paheksui:

One of the wildest receptions at the Manila International airport was seen yesterday during the arrival of Armi Kuusela, the "Miss Universe". An estimated crowd of 5 000 surged through police cordons and staged a near-riot at the MIA to get a close view of the famed beauty from Finland who is making her present visit to crown the "Miss Philippines" of the Philippines International Fair next week. [...] Members of the reception committee and officials of the fair were unable to approach the visiting world beauty, on account of the mob which went to the extent of molesting her. [...]

A similar unruly crowd awaited Miss Kuusela at the City hall[.] Welcome ceremonies prepared by the Fair reception committee were brushed aside by the unruly mob that milled about her along every inch of Philippine soil she walked on.³⁰

Sanavalinnoillaan lehti tuomitsi väkijoukon tungeksivaksi roskajoukoksi, joka metelöinnillään ja mellakoinnillaan häiritsi ja suorastaan ahdisteli kansainvälisten messujen kunniavieraksi saapunutta kaunotarta.³¹

²⁹ Rafael 1994, 271–272.

³⁰ Wild Reception Given Miss Kuusela at MIA. *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

³¹ Kirjoituksissa toistuva englanninkielinen sana *mob* tarkoittaa väkijoukkoa tai ihmislaumaa, mutta määräisessä muodossa *the mob* myös rahvasta tai roskaväkeä. *Oxford English Dictionary* antaa sille vastineiksi mm. ilmaisut ”1. a. A disorderly or riotous crowd, a rabble”; ”2. a. *colloq.* A large crowd or group of people”; ”3. *Usu. depreciative.* With *the*: the common people; the populace; the masses”. Verbi *molest* taas kääntyy paitsi häirinnäksi, myös seksuaaliseksi ahdisteluksi. *OED*:n antamia vastineita ovat mm. ”1. a. To cause trouble, grief, or vexation to; to disturb, annoy, inconvenience”; ”2. a. To interfere or meddle with (a person, animal, etc.) injuriously or with hostile intent; to pester or harass, esp. in an aggressive or persistent manner. Also fig. b. *spec.* To harass, attack, or abuse sexually.” Seksuaalisen häirinnän merkityksessä sana on *OED*:n mukaan ollut käytössä 1800-luvun

Filippiinien kansainvälisten messujen oli tarkoitus edistää maan kansainvälisiä kauppasuhteita ja tehdä sen talouselämää ja kulttuuria potentiaalisille kauppakumppaneille tunnetuksi.³² Messujen kunniavieraana Miss Universumin tehtäviin kuului muun muassa messujen puutarhanäyttelyn avaaminen ja lipunnosto kunkin osallistujamaan kunniaksi sekä ennen muuta messujen yhteydessä järjestettävien Miss Filippiinit -kilpailujen voittajan kruunaaminen. Esimerkiksi puutarhanäyttelyn avajaisiin tiedettiin odottaa koti- ja ulkomaisia virkamiehiä, diplomaatteja ja muita ”huomattavia kansalaisia”.³³ Kansan käyttäytymisestä esitetyn arvostelun voikin nähdä huolena maan kansainvälisestä maineesta vaikutusvaltaisen vierasjoukon silmissä. Varsin samaan tapaan kuin olympialaisia edeltäneissä suomalaisissa ryhtikampanjoissa³⁴, oli huoli kansakunnan maineesta Filippiineilläkin huolta sivistyksen ja kelpoisuuden kriteerien täyttämistä kansainvälistä yhteisöä ja läntisiä taloussuhteita edustavan yleisön katseen alla.

Vastaanottosemonioita koskevaa kirjoittelua voi kuitenkin tulkita myös niiden vastakkainasettelujen kautta, joille USA:n Filippiineillä harjoittama ”hyväntahtoisen assimilaation” politiikka Vicente Rafaelin mukaan nojautui ja joita se osaltaan oli eri kansanryhmien välille tuottamassa. Pääkirjoituksessaan maan ja sen pääkaupungin englanninkielentaitoista eliittiä edustava *Chronicle* tuomitsi Miss Universumin ”vulgaarilta roskajoukolta” saaman vastaanoton antiikin Rooman kirjallisuuteen tukeutuen:

The poet, Horace, opens one of his most famous odes with the following words: "I hate the vulgar mob". It is probable that he derived the inspiration for this passionate line from the Roman mob which used to frequent the public places of Rome and made life miserable for people like Horace who believed in the moral obligation of man to behave with dignity.

Well, if Horace were alive today [...] and saw how 5 000 screaming, gibbering, jabbering and grasping Filipino anthropoids greeted Miss Universe, he would doubtless [...] compose an indictment of the Philippine mob as stinging as the line he addressed to the Romans.

We are rather surprised that certain officials in charge of the reception for Miss Kuusela interpreted the behavior of the mob at the airport as one of "unrestraint enthusiasm". We beg to disagree. It was [...] sheer vulgarity. We even venture to say that a pack of canines [...] unleashed to receive their long-lost master would have behaved with more decorum.³⁵

lopulta lähtien. Adjektiivi *unruly* tarkoittaa kuritonta ja tottelematonta, mutta sivumerkityksiltään myös sekasortoista, levotonta ja metelöivää. *OED*: "1. Not amenable to rule or discipline; ungovernable; disorderly, turbulent".

³² Miss Universe Set to Open Flower Show at Fair Today. *The Manila Chronicle* 14.3.1953; The International Show Is Over. *The Saturday Mirror Magazine* 13.6.1953.

³³ *The Manila Chronicle* 14.3.1953.

³⁴ Ks. luvut 3 ja 4.

³⁵ The Vulgar Mob. *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

Kuten Yhdysvaltain alaisuudessa 1900-luvun alussa suoritettussa väestölaskennassa, myös tässä filippiiniläiset jaettiin pääasiassa kahteen kategoriaan, sivistyneeseen eliittiin ja villiin rahvaaseen. Väestölaskennan yhteydessä eronteko oli tapahtunut ennen muuta suhteessa uskontoon: sivistyneitä olivat espanjan siirtomaakaudella kristinuskoon kääntäneet katoliset kun taas villeinä pidettiin saariston eteläosissa Espanjan vaikutuksen ulottumattomiin jääneitä muslimeja.³⁶ *Chronicles* kirjoituksissa erotettiin uskonnon sijasta käytöksen, kielen ja puhetaidon perusteella. Horatiuksen suulla, antiikin korkeakulttuuriin ja moraalisesti kunnianarvoisiin roomalaisiin identifioituen pääkirjoitus nimesi väkijoukon vulgaareiksi ja kehittymättömiksi, ”kiljuviksi, siansaksa sokeltaviksi³⁷, pälättäviksi ja kiinnikäyviksi [...] ihmisapinoiksi”, joihin verrattuna ”valloilleen päästetty koiralaumakin olisi käyttäytynyt säädylisemmin”. Kun Rooman valtakuntaan ja sen keisareihin on tavattu viitata valtiollisen hallinnon ja imperiaalisen vallan arkkityyppeinä, näyttäytyy Manilan lentokentän väkijoukko niiden nimenomaisena, väkivaltaisuuksien taipuvaisena vastakohtana. Määritellään kansan ymmärrettävyyden rajoilla (englannin tai tagalogin sijasta Filippiinien monia kansakieliä?) lapsenomaisesti ”sokeltavaksi” ja eläimellisesti ryntäileväksi joukoksi *Chronicle* asetti kansan puhevallan ja poliittisen arvostelukyvyyn kyseenalaiseksi. Samalla se esitti Miss Universumin ”villin vastaanoton” osoituksena filippiiniläisten kansanjoukkojen kyvyttömyydestä hallita itse itseään ja siis perusteluna kansan alistamiselle kurinpidon kohteeksi.

Viime kädessä *Chronicles* vastaanottoseremonioita kohtaan osoittamassa kiinnostuksessa näyttää olleen kysymys rahvaan kansalaiskelpoisuuttakin enemmän siitä, kuka kansaa ja sen myötä koko saarivaltiota oli oikeutettu hallitsemaan. Lehden pääkirjoituksessa ihmeteltiin ”joidenkin viranomaisten” tulkintaa väkijoukon käyttäytymisestä ”pidäkkeettömänä innostuneisuutena”. Pääkirjoituksen rinnalla vastaanottoseremonioiden puimista jatkanut pakinoitsija puolestaan ei pitänyt lainkaan yllättävänä, ettei vastaanottokomitean jäsenistä ollut Miss Universumin suojelijaksi – nämä kun olivat ”pesunkestävinä nationalisteina” auttamattoman sinisilmäisiä mitä tuli tyypillisen filippiiniläisen kansanjoukon vaarallisuuteen:

Of course, the people who invited her are under some form of obligation to render her adequate protection. But then these people, being dyed-in-the-wool nationalists, are blissfully unaware of the virulence of the typical Filipino crowd.³⁸

³⁶ Rafael 1994, 276.

³⁷ *Oxford English Dictionary* antaa verbille ”gibber” (suom. sokeltaa, pälättää) merkityksen ”speak fast and inarticulately”; substantiivi ”gibberish” – ”unintelligible or meaningless speech, nonsense” (suom. hölynpöly, mongerrus, siansaksa) – on mahdollisesti muodostettu tästä verbistä muistuttamaan kielille englanniksi annettuja nimiä, kuten ”Spanish”, ”Swedish” (suom. vastineet MOT Englanti 4.7).

³⁸ Seriously Speaking. *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

Sekä pääkirjoituksessa että pakinassa villiintyneen rahvaan taltuttamiseen ehdotettiin toinen toistaan järeämpiä aseita konekivääreistä pommeihin ja vieraisiin armeijoihin:

It were better, we believe, if the reception committee had equipped itself with bombs and sub-machineguns which are, so experience has shown, the only weapons which so virulent a mob as yesterday's respect.³⁹

We suggest that [future European beauties] make the trip accompanied by elements of their countries' army and navy ready and able to render the Philippine mob its just due.⁴⁰

Ensialkuun jälkimmäinen, luonteeltaan pakinanomainen kirjoitus näytti haastavan pääkirjoituksessa kansanjoukon käytökselle langetetun tuomion, mutta ironia käänsi tämän lähtökohdan vähitellen päälaelleen. Miss Universumin olisi pitänyt osata ottaa filippiiniläisten väkijoukkojen röyhkeys etukäteen huomioon, olihan se pakinoitsijan mukaan laajasti tiedossa. Kirjoitukset olivat näennäisen eri mieltä siitä, kuka kaaokseen oli syyppää, mutta filippiiniläisestä rahvaasta ja sen hallinnasta ne olivat lopulta yksimielisiä. Vaikka tarvittavan voimankäytön aste olisikin ollut liioiteltu⁴¹, voidaan sitä kirjoitusten laajemmassa kontekstissa ja ajankohdan poliittisten tapahtumien valossa yhtä kaikki tulkita ilmaisuna kansaan kohdistettavan kurinpidon välttämättömyydestä ja siten myös puheenvuorona sisäpoliittisessa valtataistelussa.

Manila Chronicle ei varsinaisesti ollut hallitsevan liberaalipuolueen tai presidentti Elpidio Quirinin virallinen äänenkannattaja, mutta sitäkin enemmän se oli taloudellisesti ja poliittisesti vaikutusvaltaisen Lopezin suvun äänitorvi.⁴² Lehti oli osa istuvan varapresidentin Fernando Lopezin veljen mittavaa omaisuutta⁴³, ja Mina Rocesin mukaan sitä käytettiin avoimesti Lopezin suvun poliittisten ja taloudellisten etujen ajamiseen. Lehdessä Miss Universumin saamalle vastaanotolle annettu palstatila näyttäytyykin uudessa valossa, kun sitä tarkastellaan yhdessä lehden muun sisällön kanssa. Samana päivänä nimittäin uutisoitiin myös hallituksesta vastikään eronneen

³⁹ The Vulgar Mob. *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

⁴⁰ Seriously Speaking. *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

⁴¹ Aseellinen voimankäyttö oli kuitenkin yleistä. 1940- ja 1950-luvun vaihteessa Filippiineillä yleistyivät yksityisarmeijat, joita eliittisuvut käyttivät erilaisten yhteiskunnallisten purkausten ja erityisesti kommunistisen Hukbalahap-liikkeen nujertamiseen. Myös edellisiä presidentinvaaleja oli, korruption lisäksi, varjostanut verinen väkivalta. (Anderson 1988, 15.)

⁴² Roces 2000, 193.

⁴³ Samasta omaisuudesta on lähtöisin myös Lopez Memorial Foundation, jonka ylläpitämän museon arkiston kokoelmista tämänkin tutkimuksen filippiiniläinen lehtiaineisto on peräisin. *Manila Chronicle*n suuri osuus aineiston sanomalehtiartikkeleista ei kuitenkaan johdu niinkään arkistoinnista kuin uutisoinnista: nimenomaan *Manila Chronicle*ssa Miss Universum oli koko vierailunsa ajan etusivun uutinen. Toisaalta on huomattava, että muista läpikäymistäni sanomalehdistä osa Armi Kuuselaan käsittelevistä artikkeleista on todennäköisesti jäänyt minulta huomaamatta: Manilassa viettämässäni lyhyessä ajassa ehdin käydä lehdet läpi vain kursorisesti, ja etusivun uutiset osuvat silmiin sisäsivun artikkeleita helpommin.

puolustusministerin Ramon Magsaysayn loikkaamisesta liberaalipuolueesta nationalistisen kansallispuolueen (*Nacionalistas*) riveihin ja ryhtymisestä kansallispuolueen presidenttiehdokkaaksi – ja siis virassa olevan presidentin ja tämän varapresidentin poliittiseksi haastajaksi.⁴⁴

Magsaysay rakensi imagoaan nimenomaan tavallisen kansan suosion varaan ja tuli tunnetuksi ”massojen miehenä”. Kansallispuolueessa Magsaysay nähtiin Filippiinien kansallissankarin Andrés Bonifacion aikanaan aloittaman, tavalliseen kansaan nojautuvan poliittisen perinteen jatkajana; istuva presidentti piti rinnastusta kansallissankarin muiston häväistyksenä.⁴⁵ Kansanomaisesta retoriikastaan huolimatta Magsaysay oli Yhdysvaltain ehdokas Filippiinien seuraavaksi presidentiksi. Renato Constantinon mukaan amerikkalaisten kylmän sodan strategiana oli nimenomaan ”esittää amerikkalaisia ajatuksia aasialaisissa vaatteissa, aasialaisesta suusta lausuttuina”.⁴⁶ Filippiinien varsinaisten eliittisukujen ulkopuolelta, sodanaikaisten vastarintajoukkojen komentajan paikalta politiikkaan ponnistaneen Magsaysayn amerikkalaiset näkivät johtajana, joka olisi vastaanottavainen amerikkalaisten poliittiselle ohjaukselle ja jonka lisäksi onnistuisi saada kansa valitun poliittisen linjan puolelle.⁴⁷

Amerikkalaisten sodanjälkeinen huomio Filippiineihin kohdistui pitkälti sisäpoliittisten levottomuuksien ja potentiaalisen kommunistisen kansannousun ehkäisyyn. Yhdysvaltain talous- ja turvallisuuspoliittista kiinnostusta Itä- ja Kaakkois-Aasiaa kohtaan olivat lisänneet Kiinan kommunistisen puolueen valtaantulo 1949 ja seuraavana vuonna alkanut Korean sota.⁴⁸ Yhdysvallat katsoi oman turvallisuutensa edellyttävän, että Filippiinit säilyisi poliittisesti vakaana, kommunismin vastaisena ja Amerikka-myönteisenä maana.⁴⁹ Filippiinien sisäpolitiikassa Yhdysvaltojen näkemyksillä oli edelleen kantavuutta. Vaikka 1950-luvun alussa Filippiinit ei enää muodollisesti ollut Yhdysvaltain siirtomaa, muun muassa maahan sijoitetut amerikkalaiset sotilastukikohdat ja amerikkalaisille myönnetyt oikeudet maan luonnonvaroihin takasivat, että Yhdysvaltojen läsnäolo jatkui vahvana.⁵⁰ Myös taloudellisesti maa oli edelleen entisestä emämaastaan riippuvainen.⁵¹ Siirtomaa-ajalta periytyvien Yhdysvaltain siteidensä seurauksena Filippiinit oli 1950-luvulla Kaakkois-Aasian kehittynein

⁴⁴ Loikkaus oli niin *Chronicle*n kuin *Manila Timesin* ja *Daily Mirrorin* ykkösuutinen. Pääkirjoituksissaan *Chronicle* ei uutista tuona tai vielä seuraavanakaan päivänä – ainakaan suoraan – kommentoinut.

⁴⁵ Jotakin Miss Universumin joutumisesta käynnistymässä olevan presidentinvaalikamppailun pelinappulaksi kertoo sekin, että tämän sanottiin olleen ensimmäinen ulkomaalainen vieras, joka Rizalin ja tuntemattoman sotilaan muistomerkkien lisäksi laski seppeleen myös Bonifacion haudalle. *The Manila Times* 13.3.1953.

⁴⁶ Constantino 2006/1978, 232.

⁴⁷ Constantino 2006/1978, 232. Andersonin (1988, 16n47) mukaan Magsaysayn kampanjapuheet olivat suoraan CIA:n kynästä lähtöisin.

⁴⁸ Constantino 2006/1978, 192, 227–229.

⁴⁹ Constantino 2006/1978, 194, 231–232, 235.

⁵⁰ Esim. Roces 1994, 280n7.

⁵¹ Constantino 2006/1978, 189.

markkinatalous, mutta taloudellinen hyöty tästä valui lähes yksinomaan eliitin taskuihin.⁵² Taloudellisten siteiden ja hyvien suhteiden säilyttäminen Yhdysvaltoihin oli eliitin intressissä puoluekannasta riippumatta, sillä avoin pääsy Yhdysvaltain markkinoille oli eliitin oman vaurauden olennainen kulmakivi.

Tässä poliittisessa kontekstissa *Chroniclen* tyrmistys Miss Universumin ympärillä parveilevien massojen käytöksestä ja lehden näkemys massojen taltuttamiseen vaadittavasta voimasta ovat tulkittavissa kamppailuna maan poliittisesta hallinnasta.⁵³ Yhdysvaltain tuen ja hyväksynnän sai puolelleen se, joka parhaiten onnistui pitämään vallankumouksellisen liikehdinnän aisoissa – tehtävä, johon nationalistit (nationalistinen kansallisuuspuolue) olivat lehden mukaan liian sinisilmäisiä. Miss Universumin liikkeelle saamaan ”kansannousuun” tuskin liitettiin varsinaisia poliittisia saati sitten amerikkalaisvastaisia motiiveja, pikemminkin päinvastoin – olihan Miss Universum nimenomaan amerikkalaisen viihdeteollisuuden tuote, joka Filippiineillä myös kutsuttiin vierailulle USA:n sotilastukikohtaan.⁵⁴ *Manila Chroniclessa* tavallisten manilaisten innostus yhtäkaikki käsitteellistettiin massojen hallitsemattomana liikehdintänä, jota poliisin ei onnistunut saada kuriin.

Miss Universumin vastaanottoon kohdistunut paheksunta toisti ja tuotti juuri sitä eliitin ja kansan välistä kahtiajakoa, joka Rafaelin mukaan oli aikoinaan legitimoinut eliitin vallan ja tuonut sille hyväksyntää koloniaalisen isännän valvovan katseen alla. Esittäessään kansan sivistymättömänä, kehitykseltään vajavaisena ja itsehillintään kykenemättömänä, lehti peräänkuulutti yhteiskunnallista rauhaa ja vakautta ja vakuutti siten tukevansa leimallisen länsimaisiksi määriteltyjä arvoja. Näin se osoitti täyttävänsä ne aikuisuuden kriteerit, jotka entinen siirtomaaisäntä oli maan itsehallinnalle aikoinaan asettanut. Samalla se kuitenkin toisti siirtomaavaltaa kumoamaan pyrkiville nationalismeille usein tyypillistä sisäistä ristiriitaa, missä kansallisen suvereniteetin tavoittelu väistämättä myös uusintaa juuri sitä hegemoniaa, jonka alamaisuudesta nationalistinen liike pyrkii irrottautumaan.⁵⁵

Se, että tällaiset vastakkainasettelut Miss Universumin hahmon nojalla olivat mahdollisia, oli seurausta vierailun roolista Filippiinien kansallisessa identiteetti-projek-

⁵² Anderson 1988, 17. Riippuvuus Yhdysvaltain taloudesta oli toisaalta pitänyt Filippiinit pitkälti maatalousvaltaisena yhteiskuntana ja ehkäissyt sen oman tuotannon kehittymistä. Tullivapauden takia amerikkalaiset tuotteet hallitsivat myös maan sisämarkkinoita, joilla omien tuotteiden osuus oli 1950-luvulla edelleen marginaalinen. (Constantino 2006/1978, 193–194.)

⁵³ Tulkintaa tukee myös managerin matkakertomus, joka vihjaa opposition pyrkimyksistä kaapata Miss Universum kiihtymässä olleen presidentinvaalitaiston pelinappulaksi: ”[O]ppositio varustautui käyttämään vaalivalttina sitä, että EQ [presidentti Quirino] muka hieman liikaa tuhlassi julkisia varoja epä- tai puoliviralliseen kaunotarvierailuun. Mutta oppositio ei sekään uskaltanut käydä ankarammin asiaan käsiksi. Huvittavinta oli, että se päinvastoin kautta rantain yritti saada Armin esiintymään opposition ehdokkaan Magsaysayn merkeissä. Torjuin sen varovasti ja annoin ymmärtää, että emme millään tavoin puuttuisi maan sisäpolitiikkaan, vaan tunnustaisimme – niin de facto kuin de jure – vain hallitsevan keisarin.” (Keranto 1953, 162–165.)

⁵⁴ Ks. Keranto 1953, 148.

⁵⁵ Yeğenoğlu 1998, 122–125.

tissa, joka pyrki rakentamaan Filippiineistä samanaikaisesti modernia kansallisvaltiota ja autenttista, omaperäistä kulttuurista kokonaisuutta.

... ja filippiiniläisyyden kertomuksissa

Kansainvälisten messujen tarkoituksena oli edistää Filippiinien kansainvälisiä kauppasuhteita ja esittää Filippiinit maailmalle itsenäisenä kansakuntana. Yleisölle messuja mainostettiin mahdollisuutena päästä todistamaan sitä ”valtavaa edistymistä”, jonka Filippiinit oli viimeisten 500 vuoden aikana läpikäynyt, ja tilaisuutena päästä näkemään sekä Filippiinien omien maakuntien että messuilla esittäytyneiden 11 muun maan⁵⁶ näyttelyt taiteineen, tavaroineen ja teollisuuksineen.⁵⁷ Messujen gaalailloissa – Miss Luzon -tanssiaisissa, yliopistojen illassa, Miss Filippiinien kruunajaisillassa sekä Miss Universumin kunniaksi järjestetyissä tanssiaisissa – Filippiinien historiaa ja kulttuuria esitettiin kuvaelmissa, joissa merkittävä rooli oli maan eri osista peräisin olevilla kansantansseilla. Tällä tavalla messut pyrkivät tuomaan esille sekä maan taloudellista ja teknologista kehityksen että sen kulttuurisen erityisyyden. Gaalailtojen kansantanssien pohjaavat näytökset esittivät Filippiinien kehitystä kansainvälisesti tunnustetuksi kansallisvaltioksi ja kokosivat saariston etniset ryhmät yhdeksi kokonaisuudeksi. Ne kertoivat yhtä hyvin maan poliittis-taloudellisista suhteista sen entisiin siirtomaaisäntiin kuin kansallista yhteisöä kannattelevasta ”romantiikan hengestä”⁵⁸.

Filippiinien kansakulttuureista ammentavat, romanttisen rakkauden ja sukulaisuuden allegorioille rakentuvat näytelmät olivat vuosisadan alussa tarjonneet väylän nationalistiselle vastarinnalle ja rakkaudenosoituksille kolonialismin orjuudessa kärsivää ”äidinmaata” (*Inangbayan, motherland*) kohtaan. Vicente Rafaelin (1994, 285–293) mukaan siirtomaavallan holhoava ja kollaboraatioon suostutteleva kurinpito oli kuitenkin nopeasti vienyt terän näytelmien poliittiselta sanomalta. Filippiinien itsenäistymisen jälkeen kiinnostus erilaisia aidosti kansallisina pidettyjä taiteen muotoja kohtaan heräsi uudelleen eloon osana uutta identiteettiä projektia, joka väistämättä oli myös tilintekoa maan siirtomaahistorian kanssa. Mina Rocenin (1994, 280) mukaan tilintekoon oli kaksi tietä – joko koloniaalisen menneisyyden hylkääminen filippiiniläi-

⁵⁶ Yhdysvaltojen lisäksi messuilla esiintyivät Espanja, Kiinan Tasavalta (Taiwan), Ruotsi, Belgia, Kambodza, Italia, Thaimaa, Vietnam, Indonesia ja Korea (esim. *The Manila Times* 20.3.1953).

⁵⁷ ”Acclaimed by Everyone[,] truly worth seeing! See the tremendous progress the Philippines has made during the last 500 years! See the pavilions of 27 provinces and 16 chartered cities – depicting the struggle of a people who will not admit defeat! See the exhibits of foreign nations, in their respective pavilions, study their arts, commerce and industry!” Filippiinien kansainvälisten messujen mainos, lähde: *The Sunday Times Magazine* 19.4.1953.

⁵⁸ *The Manila Chronicle* 12.3.1953. Romantiikan henki oli teemana erityisesti yliopistojen illassa, missä sitä edustivat ”Maria Claran aikainen romanssi”, romanssi maaseudulla, Filippiinien rakkaus työhön sekä muslimien häätöjuhla. Maria Clara viittaa José Rizalin romaanin *Noli Me Tangere* hahmoon Maria Claraan, joka järjestetystä avioliitosta kieltäytyttyään sulkeutui luostariin luullessaan rakastettunsa – kirjan Euroopassa kouluja käyneen päähenkilön, Juan Ibarra – kaatuneen taistelussa kansansa puolesta.

selle identiteetille yksinomaan haitallisena tai sen hyväksyminen yhtenä filippiiniläisen identiteetin osatekijänä. Filippiinien kansainväliset messut toteuttivat kuitenkin eräänlaista kaksoisstrategiaa. Kolonialismin ikeestä eroon pyrkiville nationalismeille ominainen dilemma oli messuilla ratkaistu sinänsä tyypillisesti niin, että kansakunnan ”ulkoinen”, materiaallinen elämä seurasi länsimaiseksi miellettyä teknis-taloudellista kehitystä samalla kun sen kulttuurinen perinne ilmensi sen ”sisäistä” autenttisuutta.⁵⁹ Ratkaisu osallistui Meyda Yeğenoğlun (1998) tarkoittamaan kahtiajaon uusintamiseen modernin lännen ja siitä olennaisella tavalla poikkeavan ”aidon” idän välillä, mutta gaalailtojen ohjelmanumeroissa (sen perusteella, mitä niistä lehdistössä kerrottiin) ”aito” filippiiniläisyys ja Filippiinien valtiollinen siirtomaahistoria yhtä kaikki myös kietoutuivat perustavalla tavalla toisiinsa. Länsimaisen hegemonian myötäily ja kulttuurisen erityisyyden alleviivaaminen – kollaboraatio ja vastarinta – näyttäytyvät niissä saman kolikon kahtena eri puolena⁶⁰, jotka molemmat olivat erottamaton osa niitä merkityksiä, joita manilalaisten sanomalehtien perusteella Miss Universumiin tämän Filippiinien vierailun yhteydessä liitettiin.

Miss Universumin saapumista seuraavana iltana järjestettiin tanssiaiset Manilaa ympäröivän Luzonin maakunnan Miss Filippiinit -ehdokkaan kunniaksi. ”Filippiinien 500-vuotisesta kehityskulusta” kertovassa ohjelmanumerossa Miss Luzon näyttäytyi eri maakuntia ja kaupunkeja edustavista kaunottarista kootun ”hovinsa” ympäröimänä. Kansantanssit ja toinen toistaan seuraavat filippiiniläiset ”naistyyppit” esittivät Miss Luzonin ”psykologisen evoluution” alkuaan ”viehättävällä tavalla vanhanaikaisesta alkuperäisväestön tyttösestä” ”nykyaikaiseksi filippiiniläiseksi kaunottareksi”.⁶¹

Kuvaelmaan rakennettu kehityksen narratiivi tuotti kuitenkin myös hierarkkista järjestystä kansallisen kulttuurin eri elementtien ja kerrostumien välille:

Stark darkness of the days of the heathen Filipinos will form the backdrop of the tableau[.] First on the spotlight will be the figure of the quaint, long-haired native girl of long ago, to be followed by the different types of Filipina during their respective stages of appearance. The unfolding Filipino culture embodied in the forms of regional dances and music depicting the peculiar character of the epochs in Philippine life will be shown[.] [...] The dance tableau will wind up to the ”rigodon de honor” of the Spanish era, and finally to the modern dances of today, the rhumba, tango, boogie and mambo.⁶²

⁵⁹ Ks. Chatterjee 1993, 3–13; Yeğenoğlu 1998, 122–127; ks. myös luku 2.

⁶⁰ Kollaboraation ja vastarinnan välisen vastakohtaisuuden purkamisesta tutkimuksen lähtökohtana ks. esim. Sharpe 1993, Yeğenoğlu 1998; Filippiinejä koskevan tutkimuksen osalta esim. Espiritu 2003, 363–365.

⁶¹ *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

⁶² *The Manila Chronicle* 10.3.1953

Filippiiniläisille, eri etnisiä ja uskonnollisia perinteitä edustaville kansantansseille on ominaista tarinallisuus.⁶³ Kansainvälisten messujen aikana esitetyt tanssit kertoivat muun muassa kosintamenoista, erilaisista hääjuhlista, sadonkorjuusta ja kristinuskon tulosta Filippiinien saaristoon. Miss Luzon -tanssiaisissa maan eri alueiden kansantanssit kuvasivat kansakunnan ”pakanallista” menneisyyttä ja sen ajallista etäisyyttä nykypäivään. Niitä seurannut ja Miss Universum -illankin kruunannut ”rigodon de honor” taas oli ”elegantti” tanssi, jonka Euroopassa oleskelleet filippiiniläiset toivat maahan Espanjan valtakaudella ja jota tavattiin tanssia osana valtiollisia seremonioita, esimerkiksi presidentin virkaanastujaisissa.⁶⁴ Esityksen päättäneet, Yhdysvaltojen siirtomaakaudella suosituksi tulleet muotitanssit edustivat kansallisen kulttuurin uusinta kerrostumaa ja sen kehityksen kaaren huipentumaa. Samalla kun kansantanssit ja maakuntien ”naistyyppit” esittivät filippiiniläistä kansankulttuuria ja maan esikoloniaalista historiaa, ne olivat myös osa kansallisen edistyksen kronologiaa. Tässä kronologiassa niiden kohtalona oli tulla sekä ”nykyaikaisen” kauneuskuningattaren edustaman henkisen kehityksen että siirtomaaisänniltä peräisin olevien tanssien symboloiman modernin valtiomuodon ja länsimaisen populaarikulttuurin ohittamiksi.

Gaalaohjelmassa kansalliset naishahmot edustivat näin ollen sekä kansakunnan kulttuurista autenttisuutta että modernia kehitystä. Se, että nykyaikaisuus oli puettu juuri kauneuskuningattaren hahmoon, ei ole yllättävää, kun muistaa, että ne saatettiin tuolloin Suomessakin esittää osoituksena leimallisen länsimaisesta sukupuolten tasa-arvosta.⁶⁵ Niin myös Filippiineillä naisliike oli 1930-luvulla hyväksynyt kauneuskuningattaret modernin mutta moraalisesti hyveellisen naisen esikuviksi, ja kilpailuihin oli osallistunut myös suffragetteja, jotka pitivät kauneuskilpailuja yhtenä välineenä naisten poliittisten oikeuksien ajamiseksi.⁶⁶ Mark Johnsonin (1996, 95) mukaan kauneuskilpailut ovat Filippiineillä pitkään olleet osa samaa ”käsitteellistä järjestystä” (*conceptual order*) kuin koulutus, ja molemmat on ymmärretty hyvän kansalaisuuden ja demokratian ilmentyminä.

Mutta ei vain dikotomia perinteen ja nykyajan välillä, vaan myös perinne sinänsä oli esityksessä koloniaalisen ja orientalistisen historian sekä amerikkalaisen valtakauden aikana muotoutuneiden kulttuuristen mieltymysten läpikäymä. Sen sijaan, että olisivat ”säilyneet” esikoloniaalisista ajoista, tanssit olivat ”keksittyä traditiota”, jota Barbara Gaerlanin (1999) mukaan ryhdyttiin kirjaamaan ylös ja muokkaamaan

⁶³ Gaerlan 1999.

⁶⁴ ”Rigodon de honor” -tanssin kuvaus on peräisin verkkosivustolta Noel’s Pilipino Folkdance Glossary (<http://home.netcom.com/~ntamayo/folkdance.html>, viitattu 27.3.2009). Samalta sivustolta löytyy kuvaukset myös moniin muihin vuoden 1953 kansainvälisten messujenkin aikana esitettyihin filippiiniläisiin kansantansseihin.

⁶⁵ Esim. *Eeva* 10/1953, *Eeva* 8/1953.

⁶⁶ Roces 2005, 362.

1920-luvulla, osittain nimenomaan amerikkalaisten tanssien saaman suuren suosion vaikutuksesta. Tansseja säännönmukaisesti sovitettiin yleisön mieltymysten mukaisesti mahdollisimman ”kiinnostaviksi ja vaikuttaviksi”, ja esimerkiksi tanssien tarinallisuus oli perua juuri tästä sovitusprosessista. Gaerlan osoittaakin, että tanssit ilmensivät ennen muuta manilalaisen eliitin näkökulmaa maakuntien kulttuureihin ja monin paikoin toistivat orientalistista kuvastoa mystisestä idästä, esikristillisestä aistillisuudesta ja kansankulttuurien romantisoidusta yhteisöllisyydestä. Vaikka esityksessä siis olikin kyse nuoren kansakunnan identiteetin etsinnästä, se myös toisti kolonialismin ja orientalismin tuottamia dikotomioita ja rakensi kansallista identiteettiä näihin dikotomioihin tukeutuen.

Sen lisäksi että messujen kuvaelmat olivat kansakunnan rajojen ja sen historian kuvittelemista kansakunnalle itselleen⁶⁷, olivat ne myös kansakunnan esittämistä kansainväliselle yleisölle. Esityksissä kansainvälisen yleisön – filippiiniläisen kansakunnan todistajan ja tunnustajan – rooli oli varattu nimenomaan Miss Universumille. Miss Luzon tanssiaisissa Miss Universum vielä istui katsomon puolella⁶⁸, mutta Miss Filippiinien kruunajaisilla ohjelmassa tälle oli varattu rooli näyttämön puolella. Miss Filippiinien kruunajaisilta esitettiin ”aidosti kansainvälisenä tapahtumana”, jota seuraamaan olivat tulossa messuilla esillä olevien yhdentoista maan delegaatiot sekä diplomaattikuntaa presidentti Quiriron johdolla. Kruunajaisnäyttämö oli kohotettu mahdollisimman korkealle ”Idän porttia” (*Gateway to the East*) esittävän kaarimaisen rakennelman alle, jotta seremonia olisi kaksikymmentuhantisen yleisön ”kauimmaisinkin katsojan” nähtävillä.⁶⁹

Kruunajaisilla esityksen kulusta lehdistö⁷⁰ antoi varsin seikkaperäisen kuvauksen. Sen runkona oli kertomus varakkaasta maanomistaja Juanista, joka halusi esitellä ulkomaisille vierailleen peltojensa hedelmällisyyttä, tyttäriensä kauneutta ja poikiensa urotekoja näiden taistellessa maansa vapauden puolesta. Esitys kävi läpi Filippiinien historiaa saarten löytämisestä aina 20. vuosisadalle, ”toivon ja vapauden” aikaan. Lukuisten itsenäisyyskamppailujen ohella esityksessä oli omat kuvaelmansa espanjalaisten kanssa solmitulle ”verisopimukselle” sekä espanjalaisen kapteenin ja varakkaan visayasilaisen päällikön tyttären välillä perimätiedon mukaan vuonna 1542 solmitulle ensimmäiselle espanjalais-filippiiniläiselle avioliitolle.⁷¹ Ulkomaisista vieraista ensimmä-

⁶⁷ Ks. luku 2.

⁶⁸ ”In all these, Miss Universe will have a chance of seeing a composite panorama of Philippine life.” *The Manila Chronicle* 10.3.1953.

⁶⁹ *The Manila Times* 20.3.1953.

⁷⁰ Coronation of Miss Philippines Set Tonight – Fantasy of Native Folklore To Feature Ceremonies. *The Manila Chronicle* 20.3.1953; Miss PI crowned tonight. *The Manila Times* 20.3.1953.

⁷¹ ”1542 – Spanish Captain De la Torre arrives at Tandaya, Samar, on a foray and there falls in love with the daughter of the wealthy and powerful chief Makandala. The courtship ends in the marriage of the Filipina princess and the Spanish officer, marking the first marriage between Spaniards and Filipinos.” (*The Manila Chronicle* 20.3.1953)

mäisenä esiin astui arvokas espanjalainen ”lady”, joka näyttämölle tullessaan tarttui kädestä filippiiniläistä tyttöä – Miss Filippiinejä – ja lähti saattamaan tätä kohti valtaistuinta; puoleessa välissä matkaa näiden seuraan liittyi Yhdysvaltoja edustava Miss Liberty. Viimeisenä näyttämölle nousi Yhdistyneiden Kansakuntien lippujen ympäröimä Miss Universum, jonka tehtäväksi jäi Miss Filippiinien, Cristina Galangin – ”Hänen Majesteettinsa Kuningatar Cristina I:n” – kruunaaminen.

Kruunajaisillan kuvaelmassa kansallinen historia kietoutui tiiviisti osaksi kolonialistista maailmanhistoriaa. Muiden Miss Universum -vierailun aikana esitettyjen kuvaelmien tavoin se kokosi Filippiinit muodostavan saariryhmän eri alueiden väestöt keskinäisistä kulttuurieroistaan huolimatta yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tälle kokonaisuudelle kuvaelmassa osoitettiin jaettu 500-vuotinen historia, joka esitettiin alkavaksi espanjalaisten saapuessa: vasta espanjalaiset antoivat saaristolle yhtenäisen nimen ja tekivät niistä maantieteellisesti, uskonnollisesti ja vähitellen myös hallinnollisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Esityksessä tämä historia sukupuolittui voimakkaasti ja sai myös seksuaalisia merkityksiä. Niin kansakunta kuin sen koloniaaliset ”kaitsijat” ja kansainvälinen yhteisökin esitettiin naisen hahmossa: iältään varttuneemman lady-Espanjan rinnalla Filippiinit oli vielä nuori tyttö, ja koloniaalinen valta näyttäytyi äidillisen hoivaavana ja kasvattavana, lastaan sivilisaation piiriin kädestä pitäen johdattavana hyväntahtoisena voimana.

Esityksessä kansalliseksi merkkipaaluksi kohotettu avioliitto espanjalaisen upseerin ja paikallisen heimopäällikön tyttären välillä toisti koloniaalisen valloituksen metaforiikkaa, missä uusien maa-alueiden löytäminen on tavattu esittää neitseellisen naisuuteen seksuaalisena haltuunottona.⁷² Tässä se kuitenkin esitettiin osana vasta itsenäistyneen kansallisvaltion kehityskertomusta, jolloin se voidaan nähdä myös pyrkimyksenä koloniaalisten valtasuhteiden uudelleentulkintaan. Samalla tavalla kuin (niin ikään kruunajaisesityksessä dramatisoitu) verisopimus espanjalaisen löytöretkeilijän Legaspin ja filippiiniläiseen alkuperäisväestöön kuuluvan päällikön Sikatunan välillä (1565) on nähty ”eri rotujen, uskontojen, kulttuurien ja sivilisaatioiden” välisenä sopimuksena vastavuoroiselle kunnioitukselle ja tasavertaisuudelle perustuvasta ystävydestä⁷³, kruunajaisillan kuvaelma esitti avioliiton vastavuoroisena sopimuksena ja uuden orgaanisen kokonaisuuden syntyä.

Mutta itsenäisen kansakunnan synnylle espanjalais-filippiiniläinen avioliitto oli sittenkin epäonnistunut metafora. Se pyrki esittämään Filippiinien alkuperäisväestön aktiivisena toimijana mutta tuli samalla kiistäneeksi kolonialismin historiaa leimanneet hierarkkiset valtasuhteet ja niiden nojalla harjoitetun väkivallan. Kolonialismin synnyttämän kansakunnan metaforaksi valittu patriarkaalinen avioliitto pohjautui

⁷² McClintock 1995, 21–31.

⁷³ Näin kyseistä verisopimusta kuvataan sen tapahtumapaikan, Boholin maakunnan verkkosivuilla (<http://www.bohol-island.com>, viitattu 29.3.2009).

sukupuolten väliseen, epäsymmetriseen valtasuhteeseen ja toimi siksi myös koloniaalista hierarkiaa uusintaen. Kahden miehen (löytöretkeilijän ja heimopäällikön) välinen sopimus kyllä synnytti naishahmoisen kansakunnan mutta siirsi sen hallinnan saman tien paikalliselta väestöltä (heimopäälliköltä) koloniaaliselle valloittajalle (löytöretkeilijälle). Kolonialismin nationalistinen uudelleentulkinta ei näin lopulta voinut onnistua pyrkimyksessään, sillä sukupuolen näkökulmasta tarkasteltuna Filippiinit näyttäytyi kuvaelmassa aktiivisen toimijan sijasta edelleen pikemminkin passiivisena objektina ja koloniaalisen hallinnan kohteena.

Toisaalta avioliittometafora kuitenkin liitti Filippiinit ilmeisen tarkoituksellisesti nimenomaan länteen. Tarina olisi voitu kertoa toisinkin, sillä Filippiinien poliittis-taloudellinen mestizo-eliitti polveutui suurelta osin kiinalaisten kauppiaiden ja paikallisten naisten jälkeläisistä.⁷⁴ Espanjalaisten lukumäärä puolestaan ei koskaan noussut maassa kovin suureksi, ja sekoittumisen pelossa siirtomaahallinto pyrki aktiivisesti rajoittamaan espanjalaisten kontakteja paikalliseen väestöön. Sitä vastoin paikallisten ja muiden aasialaisten väliset liitot eivät sitä kiinnostaneet.⁷⁵ Valittu romanssi kytki Filippiinien historian Aasian sijasta varta vasten Eurooppaan – olkoonkin, että valinta toimi juuri sen kolonialistisen diskurssin ehdoilla, jota se pyrki kumoamaan.

Yhtä kaikki kruunajaiskuvaelma pyrki kääntämään koloniaalista historiaa kansallisen kehityksen kielelle. Löytöretket esitettiin identiteetiltään yhtenäisen kansakunnan alkuna ja amerikkalaisten valtakausi Filippiinien vapauden, itsenäisyyden ja demokration lähteenä. Miss Universum – joka Yhdistyneiden Kansakuntien ”edustajana”⁷⁶ symboloi itsenäisen kansallisvaltion kansainvälistä tunnustamista – toi tämän kansallisen kehityksen toivottuun päätepisteeseensä.

”Fairest of the Fair”

Messujen kuvaelmissa YK:n edustajaksi kohotettu Miss Universum ikään kuin sivuutti Yhdysvallat globaalin vallan haltijana. Toisaalta tämä samalla asetettiin Yhdysvaltain paikalle saarten ”hyväntahtoiseksi hallitsijaksi” ja ”valkoisen rakkauden” lähettilääksi. Filippiineillä Miss Universum edusti läntisiä, modernin kansakunnan kehitykseen liittyviä arvoja – juuri niitä, joista käsin kansakunnan ”aikuisuuden” aste oli arvioitavissa. Miss Universumin hahmo toisin sanoen sulautti itseensä merkityksiä, joita Filippiineillä oli totuttu liittämään nimenomaan Yhdysvaltoihin.

Tässä yhteydessä Miss Universumin valkoisuutta ei voi ohittaa. Valkoisuus korostuu sanomalehtikuvassa, jossa vaalea Armi erottuu selvästi filippiiniläisten

⁷⁴ Anderson 1988, 6–7.

⁷⁵ Rafael 2006, 7; Toyota 2008, 2.

⁷⁶ YK ei tosin vielä vuonna 1953 ollut hyväksynyt Suomea jäsenekseen, vaan Suomi liittyi maailmanjärjestöön vasta vuonna 1955.

aikaansaaman tervetuliaistungoksen keskeltä ja joka niin Filippiineillä kuin Suomessakin liitettiin uutiseen Armin Manilaan saapumisesta. Siihen ei voi olla kiinnittämättä huomiota valokuvassa, jossa Miss Universum kumartuu vasta kruunaamansa Miss Filippiinien puoleen tätä suudellakseen, tai kruunajaisia ennakoivassa sanomalehtitekstissä:

Two crowded hours of glorious pageantry will mark the proclamation and coronation of Cristina Galang, Miss Philippines of the first world fair in Asia, by Armi Kuusela, the most beautiful girl in the world[.] In this night of the nights, the West, in the person of Miss Universe, will truly meet the East, represented by Her Majesty, Queen Cristina I – two entirely different girls with different complexions and complexes. The former is "the fairest of the fair", the latter, the brown goddess of a brown people.⁷⁷

Vaikka Miss Filippiinit kuinka kohotettiin kuningattareksi ja "ruskean kansan ruskeana jumalattarena" asetettiin Miss Universumin – messujen vaaleaihoisimman ja kauneimman, *fairest of the fair* – rinnalle, rinnastuksen ei silti onnistunut hävittää väriin liittyvää hierarkiaa. Kauneimman superlatiivi oli edelleen varattu sille, joka oli iholtaan vaalein ja jolla myös on symbolinen "valta" kuningattaren kruunaamiseksi.

Valkoisuus oli näkyvästi läsnä myös aikakauslehtimainoksessa, joka mainosti Camayn kauneussaippuaa "maailman kauneimman tytön" kasvoilla:

ARMI'S CHARM TIP:

"Camay is my beauty soap. Its soothing lather is so kind to my skin. I recommend it to every girl who wants to be lovelier. Use extra-gentle, extra-fragrant Camay as I do – for both complexion and beauty bath!"

Armi is right! Loveliness does begin with extra-gentle, extra-fragrant Camay. Your own complexion will win you compliments if your beauty soap is pure, mild Camay!⁷⁸

Varmuuden vakuudeksi mainos kertoi saippuan takaavan neljä kertaa viehättävämmän ja nautittavamman (*lovelier*) lopputuloksen. Vastaavanlaisia elokuva- ja muiden tähtien kasvoilla varustettuja saippuamainoksia oli 1950-luvun lehdissä runsaasti niin Suomessa kuin Filippiineilläkin. Kuitenkin juuri Filippiineillä samaa saippuaa saattoi yhdellä sivulla mainostaa amerikkalainen ja aukeaman toisella sivulla filippiiniläinen filmitähti – esimerkiksi platinanvaalea Janice Carter ja kasvoiltaan vaaleaksi valaistu mustatukkainen Teresita Ranero. Mainoksen tekstit lupasivat "puhtaan valkoisen" Lux-saippuan tekevän ihosta kuin ihosta vaaleamman, viehättävämmän ja sileäm-

⁷⁷ *The Manila Times* 20.3.1953.

⁷⁸ Mainos: The most beautiful girl in the world prefers Camay! *The Sunday Times Magazine* 17.5.1953.

män.⁷⁹ Lisäksi ihosta Arminkin saippuamainoksessa käytetty sana *complexion* ei tarkoittanut ainoastaan ihoa tai hiipiä sinänsä vaan myös ihonväriä.

Johanna Frigård (2002, 155–156) on esittänyt, että filmitähtien ja kauneuskuningattarien käyttäminen kosmetiikan mannekiineina oli omiaan vahvistamaan käsitystä, jonka mukaan niin yhteiskunnallinen arvostus kuin taloudellinen hyvinvointikin olivat kauneuden tuomia saavutuksia. Tällä tavalla mainokset tekivät kauneudesta ikään kuin ”luonnollisen” perustan ihmisten väliselle eriarvoisuudelle. Saippuamainoksetkin houkuttelivat identifioitumaan ja antoivat ymmärtää, että Armin tai Janicen yksinkertaisia vinkkejä noudattamalla näiden asema olisi paitsi Teresitan myös kenen tahansa muun saavutettavissa. Mutta samalla ne vaivihkaa esittivät valkoisuuden kauneuden edellytyksenä, hierarkkisesti ylempänä ja oletetusti luonnollisena eriarvoisuuden perustana. Kuten esimerkiksi Vicente Rafael on ”valkoisesta rakkaudesta” kirjoittaessaan osoittanut, valkoiseen ihonväriin oli Filippiineilläkin liittynyt koko joukko moraalisiin kykyihin, itsehallintaan, sivistykseen ja edistykseen liittyviä hierarkkisia erotteluja, joiden nojalla kolonialistinen valta oli pyritty oikeuttamaan. Sen lisäksi, että Armin saippuamainoksen *lovelier* tarkoitti katsojalleen kauniimpaa tai käyttäjälleen nautittavampaa, sekin viittasi myös käytökseltään hienostuneempaan – hillitympään, hallitumpaan ja sivistyneempään.

Suomessakin edelleen myytävän saippuamerkin mukaan nimetyssä kirjassaan *Imperial Leather* Anne McClintock (1995, 31–36) ottaa saippuan esimerkiksi ”hyödykerasismiksi” (*commodity racism*) nimeämästään ilmiöstä, joka 1900-luvun alussa astui tieteellisen rasismien rinnalle ja valjasti mainonnan paitsi tavaroiden myös eurooppalaisen kehityksen myymiseen. Vuonna 1899 ilmestynyt saippuamainos, jota McClintock kirjassaan analysoi, ei kuitenkaan ollut peräisin brittiläisestä kontekstista eikä sen kuvitus viitannut Afrikkaan, kuten McClintock antaa ymmärtää, vaan Filippiineille. Mainos nimittäin oli muotokuva Yhdysvaltain laivaston amiraalista George Deweystä, joka tuli tunnetuksi filippiiniläis-amerikkalaisen sodan aikaisen Manilanlahden taistelun voittajana. Käsiään pesevän, kokovalkoiseen univormuun pukeutuneen valkohapsisen amiraalin ympärillä – ikään kuin laivan ikkunasta amiraalin eteen avautuvana maisemana – oli mainoksessa joukko pienempiä kuvia, jotka esittivät Manilanlahdelle ankkuroitua espanjalaista purjelaivaa ja amerikkalaista sota-alusta, satamassa saippuualastiaan purkavaa kauppalaivaa sekä sisämaassa vähäpukeiselle, tummahipiäiselle alkuasukkaalle saippuapalaa ojentavaa lähetysaarnajaa.⁸⁰ Kuluttamisen lisäksi

⁷⁹ *Sunday Times Magazine* 19.4.1953. Mainoskuvien tekstit kuuluivat: “Your skin is lighter, lovelier, when you give it the extra gentle care of fragrant pure white LUX Toilet Soap.” (Ranero) ja “It’s thrilling the way Lux Toilet Soap Active-Lather facials leave skin softer, lighter, smoother.” (Carter).

⁸⁰ Mainoksen kuvien sisällön tulkinnasta ks. John McClymer: *Visualizing White Supremacy*. <http://www1.assumption.edu/users/McClymer/bedfordprototype/toc/VisualizingWhiteSupremacy.html> (viitattu 12.9.2009).

kuvat ja niihin yhdistetty teksti mainostavat eurooppalais-amerikkalaista siirtomahallintoa ja sen Filippiineille lupaamaa valkoista sivilisaatiota ja edistystä:

The first step towards fighting
THE WHITE MAN'S BURDEN
is through teaching the virtues of cleanliness.
PEARS' SOAP
is a potent factor in brightening the dark corners of the earth as civilization advances, while amongst the cultured of all nations it holds the highest place – it is the ideal toilet soap.⁸¹

Kosmetiikkamainonnan mielikuvat hallinnasta ja järjestyksestä, siisteydestä, terveydestä ja fyysisestä kelpoisuudesta velvoittivat naisia paitsi henkilökohtaisen myös yhteiskunnallisen ja moraalisen puhtauden vaalimiseen.⁸² Miss Universumin Filippiineillä julkaistussa saippuamainoksessa saippuan moraalilla oli sukupuoli-normatiivisuuden lisäksi ilmeiset rodulliset konnotaationsa: moraalisen luokittelun periaatteena valkoisuus merkitsi rodullista puhtautta ja rajanvetoa lännen valkoisen vallan ja sen itämaisten alamaisten välillä.⁸³

McClintockin (1995, 32) mukaan amiraalin saippuamainos esittää ”imperiaalista kodikkuutta” (*imperial domesticity*), kodikkuutta vaille naisia. Mutta kuten esimerkiksi Ann Stoler (2002) ja Filippiinien osalta Vicente Rafael (1995a) ovat osoittaneet, eurooppalaisilla ja amerikkalaisilla naisilla oli tärkeä rooli tämän imperiaalisen kotoisuuden ja koloniaalisen moderniuden luojina. Naisten läsnäolo suojausi valkoisia miehiä rodulliselta tahraantumiselta ja takasi, että hallintovirkamiesten elämä tropiikissa säilytti keskiluokkaisen kunniallisuutensa. Samalla valkoisista naisista Rafaelin mukaan tehtiin kolonialistisen hallinnon ”hyväntahtoisuuden” – toisin sanoen ”valkoisen rakkauden” – ruumiillistumia. Niinpä esimerkiksi Filippiinien edustajana Yhdysvaltain edustajanhuoneessa istunut ja YK:n yleiskokousta vuonna 1949 johtanut Carlos P. Romulo esittikin omaelämäkerrallisessa teoksessaan Yhdysvallat suojelevana Äiti-Amerikkana, jonka huomassa Filippiinit oli saanut kasvaa pojasta mieheksi.⁸⁴ Miss Universumin rooli leimallisen valkoisena naisena oli olla tällaisen hyväntahtoisuuden vallan – ei välttämättä niinkään Yhdysvaltojen kuin laajemmin läntisen maailman ja kansainvälisen yhteisön – naisellinen edustaja, jonka katseen alla Filippiinit saattoi saada arvonsa itsenäisenä kansakuntana.

⁸¹ *McClure's Magazine* vol. XIII, No. 6, October 1899. Saatavilla digitoituna editiona verkko-osoitteesta: <http://catalog.hathitrust.org/Record/000548741> (viitattu 8.9.2009). Mainos ilmestyi numerossa, jossa amiraali Deweyn saavutuksia käsiteltiin pitkässä Theodore Rooseveltin kirjoittamassa artikkelissa. Kiplingin runo ”The White Man's Burden. The United States and the Philippine Islands” oli ilmestynyt saman lehden helmikuun numerossa.

⁸² Frigård 2002, 145–146.

⁸³ Esim. Rafael 1995a, 642; McClintock 1995, 32.

⁸⁴ Espiritu 2003, 370–372.

Mutta Miss Universum oli myös näytteille asetettu ja seksualisoitu katseen kohde:

The crowd yelled when a playful wind blew up her billowy skirt and *revealed a pair of shapely legs*, and discarding any semblance of formality, the people surged forward through cordon lines of cadets and airport guards.⁸⁵

The Colonel has detailed four of his huskiest detectives to guard the suite of Miss Universe at the Manila Hotel, and their less fortunate colleagues are gritting their teeth just to think about it. [...] Being on the outside looking in, even only through a door that was left slightly ajar, can be a pleasant business, and many is the Pinkerton who dreams of being assigned to guarding the suite, if not the person, of a famous beauty. [...] [A] dick, who normally sees only a procession of female police characters [...] appreciates a glimpse of a well-turned leg, to put it mildly.⁸⁶

Vaikka Pinkerton ei tässä viittaa Puccinin *Madama Butterfly* -oopperaan ja siinä japanilaisen naisen jalkavaimokseen ottavaan amerikkalaiseen luutnanttiin vaan samanimiseen etsivätoimistoon⁸⁷, kirjoitus tuo esille katsomiseen ja katsottuna olemiseen liittyvän valtasuhteen ambivalenssin. Yhtäältä se esittää filippiiniläiset miesetsivät Miss Universumiin kohdistuvan voyeristisen katseen subjekteina. Katseen periaatteellisesta vallasta huolimatta tämän katsojan paikka on kuitenkin marginaalissa, keskuk- sen ulkopuolella – ”on the outside looking in”. Lisäksi Miss Universumin vartijan katseen varsinainen kohde ei sittenkään ole Miss Universum vaan ne, joilta tätä on suojeltava – toiset filippiiniläiset, nimenomaan toiset filippiiniläiset miehet.

Seksualisoiva katse merkittiin lehdistössä rahvaanomaiseksi:

[S]he could have exchanged notes with young American and European women who had been here[.] She would have learned [...] how to protect herself from *the hands of eager Filipino males whose fondest ambition, it seems, is to paw a white woman* [and] how to ward off the determined attempts of certain types of Filipinos who have elevated mashing into an art.⁸⁸

*Manila Chronicle*n ironinen pakina toisti rodullista kuvastoa, jossa valkoiset naiset on esitetty ei-valkoisten miesten himon kohteiksi. Sen kritiikki kohdistui siihen (kyseisen diskurssin valossa) ”ei-valkoiseen” käytökseen, johon se katsoi tiettyjen filippiiniläisten miesten syyllistyneen. Kirjoittaja itse asettuu tekstissä valkoiseen puhujan positioon, missä ”valkoisen” diskurssin hallinta tekee lausujastaan suhteessa valkoisemman

⁸⁵ *The Manila Chronicle* 10.3.1953 (korostus MU).

⁸⁶ *Daily Mirror* 10.3.1953.

⁸⁷ Chicagossa 1850 perustettu Pinkerton’s National Detective Agency on ilmeisen legendaarisessa maineessa ja tunnettu suomalaisillekin lukijoille esimerkiksi *Lucky Luke* -sarjakuvista.

⁸⁸ *The Manila Chronicle* 10.3.1953. *Mashing* tarkoittaa *Oxford English Dictionary*n mukaan flirttiä, kosiskelua, suutelia ja hyväilyä mutta verbi *mash* on myös amerikanenglannin slangia ja tarkoittaa väkivallalle alistamista, hyökkäystä ja pieksemistä. Tässä asiayhteydessä sillä lienee viitattu seksuaalissävytteiseen tunkeiluun tai ahdisteluun.

verrattuna niihin, joihin diskurssi osoittaa.⁸⁹ Pakina tuomitsi ”ruskean kansan” miesten valkoiseen naiseen osoittaman halun, mutta teki sen nimenomaan valkoisesta positiosta käsin.

Yhdysvalloissa ”rotujen” väliset avioliitot kieltävä laki laajennettiin vuonna 1933 koskemaan myös malaijlaisiksi luokiteltujen filippiiniläisten miesten ja valkoisten naisten välisiä avioliittoja.⁹⁰ Filippiineillä tällaisia lakeja ei Yhdysvaltain siirtomaakaudellakaan missään vaiheessa laadittu. Päinvastoin amerikkalaiset sotilaat saattoivat asua yhdessä paikallisten naisten kanssa ilman, että tätä olisi Yhdysvaltain armeijan taholta pyritty säätelemään, ja avioliitot amerikkalaisten miesten ja filippiiniläisten naisten välillä olivat yleisiä, Filippiinien eliitin piireissä jopa toivottavia. Sitä vastoin avioliitot amerikkalaisten naisten ja filippiiniläisten miesten välillä eivät olleet vain harvinaisia vaan Vicente Rafaelin mukaan suorastaan mahdottomia kuvitella.⁹¹

Yhdysvalloissa avioliittokielto perustui rasistiseen käsitykseen filippiiniläisistä miehistä (samoin kuin ”mongoleista”, mustista amerikkalaisista ja ”mulateista” – laissa tarkoitetuista muista väestöryhmistä) seksuaalisuudeltaan eläimellisinä oliona, jotka haluttiin sulkea inhimillisen subjektiuden ja täysien kansalaisoikeuksien ulkopuolelle.⁹² Filippiineillä paikallisten miesten ja valkoisten naisten välisten avioliittojen kulttuurinen mahdottomuus perustui Vicente Rafaelin (1995b) mukaan kuitenkin toisenlaiselle, hyväntahtoisen assimilaation politiikasta kumpuavalle logiikalle. Valkoisuus ei tässä yhteydessä koske vain rodullista luokittelua vaan on myös sukupuolinormatiivinen termi. Paikalliset naiset (jos kohta myös amerikkalaiset naiset) oli sukupuolensa vuoksi joka tapauksessa suljettu täysien kansalaisoikeuksien ulkopuolelle. Mutta samalla kun hyväntahtoisen assimilaation politiikka esitti filippiiniläiset ”vähemmän” kuin valkoisina, se myös esitti filippiiniläiset miehet ”vähemmän” kuin miehinä – feminiinisinä ja lapsellisina. Siirtomaavallan diskursiivisen hallinnan alaisuudessa filippiiniläiset miehet eivät näyttäneet seksuaalisena uhkana vaan – kuten Rafael kirjoittaa – valkoisen rakkauden lapsenomaisina kohteina.⁹³ Normatiivisen heteroseksuaalisuuden viitekehystessä, missä feminiiniset naiset ja maskuliiniset miehet näyttävät toisilleen ”oikeina” kumppaneina ja halun kohteina, filippiiniläisten miesten infantilisointi ja feminisointi sulki nämä helposti valkoisten naisten ”normaalin” halun ulkopuolelle.

⁸⁹ Esim. Fanon 1986/1952, 18. Fanonin psykoanalyttis-eksistentiaalista viitekehystä lukuun ottamatta esimerkiksi Vicente Rafaelin tulkinnat hyväntahtoisen assimilaation politiikasta ja sen subjektiivosta vallasta muistuttavat monin paikoin Fanonin esittämiä käsityksiä siirtomaavallan vaikutuksista sen alaisten kansojen tietoisuuteen.

⁹⁰ Lee 1999, 31.

⁹¹ Rafael 1995b, 132.

⁹² Lee 1999, 30; Espiritu 2003, 376.

⁹³ Rafael 1995b, 139–140.

Miss Universumin itselleen ”voittanut” Gil Hilario esitettiin lehdistössä – tosin osittain vitsin varjolla – maanmiestensä kateuden kohteena:

With every man in this country turning green with envy of Virgilio Hilario, that dashing young man who wooed and won Miss Universe [...].⁹⁴

”Kateus” – sellaisena kuin esimerkiksi *Weekly Women’s Magazine* sen esitti – ei välttämättä kohdistunut Miss Universumin valloittamiseen sinänsä vaan siihen kelpoisuuteen – täysivaltaiseen aikuisuuteen ja mieheyteen – jota valkoisen naisen rakkaus ja rakastaminen olivat kolonialismin myötä tulleet merkitsemään. Kuten Franz Fanon (1986/1952, 63) kolonialismin kritiikissään aikoinaan kirjoitti, ”rakastamalla minua [mustaa miestä] valkoinen nainen todistaa, että olen valkoisen rakkauden veroinen”. Fanon kuitenkin korosti, että valkoisen (naisen) rakkauden tavoiteltavuus oli vieraantuneen psyyken aikaansaama myytti. Tästä näkökulmasta Filippiineilläkin Gilin ja Armin liittoa myös kritisoiitiin:

Not long ago, when Manila’s papers headlined the marriage of Miss Universe to her Filipino suitor, a lot of girls shivered in the early heat of that hot, summer morning.

I only hope that Mr. Hilario’s marriage to Miss Kuusela doesn’t set a precedence that will leave local girls holding the bag and losing their boys to girls from other countries.

I’ve got nothing against foreign women. In fact, I love foreign women. I find western women pretty, charming, less inhibited and as appealing as the ones we usually find decorating the screens of our movie houses. But I’m sticking it out with our girls. [...]

Filipino girls may not have been endowed with blond hair, blue eyes and physiques like Venus – but we live in another world where brown-skinned, long-haired and dark-eyed graceful maidens are as much part of the scenery as a nipahut is not on New York’s Park Avenue.⁹⁵

Tästä kansallisesta näkökulmasta avioliitto lännen valkoista valtaa edustavan Miss Universumin näyttäytyi filippiiniläisten naisten – ja sen myötä Filippiinien maan ja sen ”ruskea-ihoisen” ja ”tummasilmäisen” kansan – pettämisenä.

Miss Universumista Mrs. Hilarioksi

Monien silmissä avioliitto kuitenkin teki entisestä Miss Universumista filippiiniläisen, ”yhden meistä”:

⁹⁴ Editorial: Between deadlines. *Weekly Women’s Magazine* 29.5.1953.

⁹⁵ Exequiel Molina: The Gentleman Does NOT Prefer Blondes. *Women’s Weekly Magazine* 10.7.1953.

With the former Miss Kuusela now a Filipina – after all, our laws do say that the wife follows the citizenship of the husband – she has become one of us and her life has become doubly interesting.⁹⁶

Aivan itsestään muodonmuutos ei tapahtunut, vaan Miss Universumin muuntautuminen filippiiniläiseksi rouvaksi ja mukauttaminen sukupuolittuneeseen kansalliseen järjestykseen oli työtä vaativa prosessi. Tuore morsian sai vakuutella rakkauttaan uutta kotimaataan kohtaan ja haluaan opetella laittamaan filippiiniläisten kansallisuorkaa adoboa ”kuten kuka tahansa filippiiniläinen” (”as any Filipino would”).⁹⁷ Ennen muuta Armi Kuuselan filippiiniläistyminen edellytti julkisuudelta tämän hahmoon kohdistuvaa representaatiotyötä.

Ennakkotieto Miss Universumin pukeutumisesta filippiiniläisten naisten kansallisasuun, ternoon, oli ollut otsikon arvoinen uutinen jo tämän Manilan-vierailun yhteydessä.⁹⁸ *Sunday Timesin* mukaan terno korosti Miss Universumin kauneutta siinä missä ”kirkasvärisemmät” suomalaisetkin kansallispuvut.⁹⁹ Avioitumisen jälkeen ternoon pukeutumisen merkitys vaihtui filippiiniläiselle kulttuurille suodusta kunnianosoituksesta filippiiniläistymisen merkiksi:

Beauty in native dress. Armi Kuusela, the 1952 Miss Universe, wears for the first time a Filipina terno during one of the numerous parties given in Manila in her honor. She would probably wear the native dress more often to parties now that she is married to a Filipino.¹⁰⁰

To [visitors] at her house, [Mrs. Hilario] modeled her silver-encrusted Filipina dress and said she was proud to wear it.

”I am very proud to be a Filipina”, she said[.]¹⁰¹

Mina Rocésin (2005) mukaan ternon merkitykset ovat vaihdelleet voimakkaasti Filippiinien historian eri aikoina, eikä sen kansallinen asema ole aina ollut itsestään selvää. Alun perin asussa oli malesialaisia ja kiinalaisia vaikutteita. Espanjalaisten siirtomaaherruuden aikana siitä tuli aiempaa koristeellisempi, ja Yhdysvaltain valtakaudella siinä alkoivat yhä enemmän näkyä amerikkalaisen iltapukumuodin vaikutukset.¹⁰² 1900-luvun alkupuolella ternoä käytettiin arkiasuna, mutta vähitellen sen käyttö rajautui lähinnä juhlatilaisuuksiin. Myös suffragetit, jotka muuten pitivät länsimaista pukeu-

⁹⁶ Between deadlines (editorial). *Weekly Women's Magazine* May 29, 1953.

⁹⁷ *The Daily Mirror* 6.8.1953.

⁹⁸ University Night to See Miss Universe in PI dress. *The Manila Chronicle* 13.3.1953. Ks. myös *The Manila Chronicle* 14.3.1953.

⁹⁹ *The Sunday Times* 29.3.1953.

¹⁰⁰ Kuvateksti, *The Manila Chronicle* 18.5.1953.

¹⁰¹ Kuvateksti, *The Manila Chronicle* 7.8.1953.

¹⁰² Rocés 2005, 359–360.

tumista modernin naisen merkinä, suosivat ternoja virallisissa tilaisuuksissa. Roces pitää tätä ”feministisenä strategiana”, jossa moderni filippiiniläinen nainen ”pakattiin” ujoksi, kauniiksi ja tottelevaiseksi romantisoitun ”perinteisen” naisen asuun. Strategia mahdollisti naisten poliittisen aktiivisuuden ja naisten äänioikeuden esittämisen ei-uhkaavana, kansallisten etujen ja perinteiden mukaisena äidillisenä toimintana.¹⁰³ Samalla tavalla nämä ternoon liitetyt ominaisuudet lievensivät sitä liiallisen länsimaistumisen uhkaa, joka Miss Universumin hahmoon ja tämän avioliittoon filippiiniläisen miehen kanssa muuten olisi saattanut liittyä. Sen symbolismi siirsi entisen Miss Universumin lännen vallan haltijasta osaksi kansallista sukupuolten järjestystä. Hämmäskäntään uuteen kotimaahansa palaava Armi ei ollut enää Miss Universum vaan ennen muuta filippiiniläisen miehensä vaimo, Mrs. Virgilio Hilario.¹⁰⁴

Kirjassaan *Kaunotar katoaa Kaukoitään* Armin maailmanmatkan manageri korosti ennen muuta Miss Universumin suosion merkitystä Suomen kansainväliselle tunnettuudelle. Mutta vaikka Armi Kuusela Manilan lehdistössä ”Suomen kuuluisaksi kaunottareksi” (*famed beauty from Finland*) tituleerattiinkin, ei Miss Universumiin Filippiineillä liitetyillä merkityksillä ollut niinkään tekemistä Suomen kuin Filippiinien itsensä – sen koloniaalisen historian ja Yhdysvaltain-suhteiden sekä vasta saavutetun itsenäisyyden ja sisäpoliittisten valtataistelujen – kanssa. Ylikansallisen historian näkökulma avaa mahdollisuuden tarkastella sitä, että tämä ”tavallinen filippiinitär” on ollut modernin suomalaisuuden kertomuksessa niin keskeisessä roolissa. Se tekee mahdolliseksi nähdä, miten Miss Universumin hahmoon Filippiineillä liitetyt merkitykset ovat kulkeutuneet osaksi suomalaisten käsityksiä itsestään ja Suomen paikasta maailmassa. Se kontekstuaalinen ja intertekstuaalinen verkosto, jossa suomalainen Miss Universum sai merkityksensä, ei rajautunut yksin Suomeen tai Filippiineille vaan oli luonteeltaan olennaisella tavalla sekä kasainvälinen että ylikansallinen. Miss Universumin hahmo kautta suomalainen merkitystodellisuus kytkeytyi laajempaan globaalien valtasuhteiden kenttään ja muokkautui sen vaikutuksesta.

Konkreettisen esimerkin tästä prosessista tarjoaa juuri managerin matkakuvaus, joka kertasi Miss Universumin saapumisen Manilaan nyt jo tutulta kuulostavin sanankääntein:

¹⁰³ Roces 2005, 360–363. Naisten äänioikeus toteutui Filippiineillä vuonna 1937. Anti-imperialistisen nationalismiin kaksoisstrategian valossa on kiinnostavaa, että samaan aikaan miehet välttivät pukeutumasta kansallisasuun, koska se ymmärrettiin espanjalaisen siirtomaavallan alistuksen symboliksi. Sitä vastoin miehet suosivat länsimaista miestenpukua, jota pidettiin poliittisen vallan ja moderniuden merkinä. Itsenäistymisen jälkeen *barong tagalog*, miesten suorahelmainen paita, nousi jälleen suosioon.

¹⁰⁴ Kun vielä toukokuussa Virgilio Hilariosta kirjoitettiin miehenä, ”joka nai ’maailman kauneimman naisen’” (*The Daily Mirror* 13.5.1953) ja kuvateksti kertoi kuvassa olevan ”Miss Universe and husband Virgilio Hilario” (*The Manila Chronicle* 20.5.1953), oli viittaussuhde pariskunnan kotiin palatessa kääntynyt toisinpäin, ja Manilaan palasivat ”Virgilio Hilario ja hänen kuuluisa vaimonsa, Armi Kuusela” (*The Manila Chronicle* 6.8.1953).

Astuessamme aurinkoiselle, paahtavan kuumalle kentälle oli siellä kaikki valmiina vastaanottoa varten. Vahvat poliisivoimat järjestystä valvomassa, sotilassoittokunta kansallislauluja varten, kadetti- ja ylioppilasrivistöjä, koko Miss Universe -komitea, ministereitä ja muita korkeita virkamiehiä. Mutta tämän lisäksi kansoitti lentoasemaa varovaisen arvioni mukaan toistakymmentätuhatta [...] ystävällisesti kiljuvaa ja huitovaa tavallista kansalaista[.] [V]äkijoukon paine mursi vartioketjut ja koko kenttä peittyi yleiseen hulinaan ja mekastukseen. [...] Suoranaiseksi paniikkiksi puhjennut vastaanottointo näytti ajoittain jo varsin uhkaavalta. Järjestelytoimikunta sai tämän nujakan johdosta sittemmin ankaria nuhteita lehdistöltä[.] [...] Jo saapumispäivänä opimme siten hyvin tarkkaan sanat mob, väkijoukko, rahvas, ja mobbing, väkijoukon tungeksiminen. Ne tulivat kuulumaan vastaisuudessa keskeiseen sanavarastoomme.¹⁰⁵

Korottaessaan ”sanat mob, väkijoukko, rahvas, ja mobbing, väkijoukon tungeksiminen” Miss Universum -matkalaisten ”keskeiseen sanavarastoon”, Keranto toi Filippiineillä niihin liitetyt merkitykset filippiiniläisen eliitin ja kansan sekä Filippiinien ja Yhdysvaltojen välisistä suhteista suomalaiseen kontekstiin. Managerin kertomuksessa Suomella oli oma paikkansa tässä globaalissa hierarkiassa:

Samana päivänä oli ollut [...] ohjelmakohta, joka mielestäni hyvin kuvasi Miss-vierailun herättämän huomion tavattomuutta. McKinleyn varuskunnassa nimittäin suoritettiin Armin kunniaksi ei enempää eikä vähempää kuin – sotilasparaati. [...]

[P]juoleeni käännyttiin korkealta sotilastaholta myös Armin saamiseksi ojentamaan taistelulippu Korean sotaan lähtevälle filippiiniläispataljoonalle. Asia oli varsin arkaluontoinen [...] oli ajateltava matkamme saamaa miltei puolivirallista luonnetta ja kotimaamme puolueettomuutta ja poliittista asemaa. [...] Tulin torjuvaan tulokseen. [...]

Päinvastainenkin tapaus sattui, kun amerikkalainen koko Kaukoidän-yli-päällikkö kenraali Mark Clark vieraili Manilassa ja Armi olisi pyydetty osallistumaan päivällisiin läheisessä tukikohdassa. [...] Katsoin, että meidän pitäisi suostua, koskapa tilaisuus oli täysin yksityinen ja koska meidän ei Amerikkaan päin menevinä turhaan olisi herätettävä loukkaantuneisuutta sillä taholla; asiahan saattoi kantautua julkisuuteen Amerikassa. Tytöt kuitenkin sanoivat [...], ettei kannattanut juosta kaiken maailman kenraalien kekkereissä. Yritin huonolla menestyksellä selittää, että tärkeydeltään arvohenkilönä ylipäällikkö Clark vastasi – kaikella kunnioituksella – kolmea neljää Filippiinien presidenttiä yhteensä.¹⁰⁶

Yhdysvaltain sotilastukikohdilla oli Filippiineillä toisen maailmansodan jälkeen tärkeä rooli amerikkalaisten taloudellisten ja poliittisten etujen valvonnassa, muun muassa potentiaalisten paikallisten kansannousujen tukahduttamisessa¹⁰⁷, ja amerikkalaisten suosiota tavoitellessaan manageri asettui kolonialistisen valloittajan puolelle. Vaikka

¹⁰⁵ Keranto 1953, 133–134.

¹⁰⁶ Keranto 1953, 148–153.

¹⁰⁷ Gonzales 2007, 34.

myös Suomi näyttäytyy Yhdysvaltain katseen – sen vallan – alaisena, managerin kuvauksessa se Miss Universumin hahmossa sijoittuu kuitenkin globaalissa hierarkiassa Filippiinien yläpuolelle, sekä väkijoukon ihailun kohteeksi että eliitin kesken käydyissä kamppailussa tavoitellun suosion tunnustajaksi ja auktoriteetiksi. Globaalia hierarkiaa koskevat näkemyserot manageri selitti naisten turhamaisuudella, ei näiden mahdollisesti erilaisilla poliittisilla mieltymyksillä.

Suomessa Armi Kuuselan hahmo, kuten luvussa 7 tuli esille, on toiminut eräänlaisena Suomi-neidon elävänä ruumiillistumana ja suomalaisuuden representaationa. Hahmo ei kuitenkaan ole edustanut mitään etukäteen valmiiksi määriteltyä suomalaisuutta, vaan ne merkitykset, joita Armi Kuuselaan on liitetty, ovat osaltaan aktiivisesti olleet tuottamassa ja muokkaamassa sitä, miten suomalaisuus on ymmärrettävissä, miten ja minkä suhteen sitä määritellään, mitä se kattaa tai vastaavasti rajaa ulkopuolelleen. Siinä missä Suomi olympialaisten ja Filippiinit kansainvälisten messujensa isäntinä olivat monella tapaa keskenään samankaltaisessa asemassa – keskustan ulkopuolella ja globaaleista valtahierarkioista käsin määräytyvin ”aikuisuuden” kriteerein arvioiden aina hieman vajavaisina – Miss Universumin maailmanmatka käänsi Suomen kansainvälisen tunnustuksen objektista sen subjektiksi. Filippiineillä Suomi pääsi Miss Universumin vanavedessä symbolisesti lännen ”hyväntahtoisen vallan” auktoriteetiksi Yhdysvaltain rinnalle, mikä kuitenkin samalla merkitsi myös kolonialismin diskurssiin osallistumista.

Pohdiskellessaan pikaisen avioitumisen syitä maailmankiertueen manageri nojautui kolonialistiseen diskurssiin, jossa valkoisen naisen rakkaus (ja kelpoisuus valkoisen naisen rakastamiseen) toimivat merkkeinä täysivaltaisesta aikuisuudesta ja miehuudesta:

Ei ole mitään syytä epäillä Gilin tunteita. Mutta ainakin *ulkonaisilta* muodoiltaan tapahtunut yksinkertaisesti muistuttaa johdonmukaista kaappausta.

Vaalea eurooppalainen kaunotar oli vierailut nuorukaisen kotimaassa, joka oli tehnyt työstä jumalattaren. Tyttö oli rohkaissut hänen tunteitaan varsin pitkälle. Avioliitto [...] mitä merkitsi se hänelle ja hänen maalleen koko maailman silmissä? Nuoren ja nousevan, toistaiseksi vasta vähän tunnetun ja senvuoksi hiukan väheksytyn maan pätemisen tarve oli erittäin suuri: hänestä tulisi suorastaan kansallis-sankari; hän tuottaisi maalleen yhdellä kertaa enemmän yllättävää huomiota, mainosta ja arvonnousua kuin konsanaan kenraali Romulo monivuotisella, taitavalla ja arvostetulla toiminnallaan Yhdistyneissä Kansakunnissa. Mutta täytyi toimia nopeasti. Hän ja hänen ystävänsä päättelivät, täydellä syyllä, että jos vaikutteille altis nuori tyttö ehtisi päästä idästä ”valkonaamojen” ilmoille, Amerikkaan ja Eurooppaan, hän ei enää troopillisille saarille palaisi.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Keranto 1952, 243, alkuperäinen korostus.

Miss Universum näyttäytyy tässä ennen muuta miesten ja maiden välillä arvosta ja vallasta käytävän kiistan välineenä. Juuri kolonialistinen diskurssi ja sen rassistiset hierarkiat – joita myös manageri toisti Gil Hilarion motiiveja epäillessään – olivat omiaan tekemään valkoisen naisen ”valloittamisesta” symbolisesti merkittävää. Mutta managerin pohdinnat tuovat esille myös sen, miten Miss Universumiin Filippiineillä kolonialismin historiasta käsin liittyneet merkitykset jäsensivät suomalaisten ymmärrystä itsestään. Armi Kuuselan ansiosta suomalaiset saattoivat käsittää itsensä sen valkoisen vallan haltijoiksi, jota Miss Universum Filippiineillä edusti. Tämän kertomuksen valossa suomalaisten ei enää tarvinnut tuntea olevansa filippiiniläisten tavoin ”vasta vähän tunnettu ja senvuoksi hiukan väheksytty” kansa vaan osa läntistä ”valkonaamojen” maailmaa – jollei sentään aivan kansainvälisen järjestyksen keskipisteessä, niin ainakin Filippiinejä ja muuta Aasiaa keskemällä. Jos Suomen Neidon valintaa Miss Universumiksi saatettiin sitäkin jo pitää osoituksena suomalaisten valkoisuudesta, Miss Universumin Filippiineillä osakseen saaman huomion jäljiltä suomalaisten valkoisuutta ei tarvinnut enää epäillä – se oli itsestään selvää.

10 ”Kohti unelmainsa rantaa”

Aprillipäivänä 1953 *Seura*-lehti julkaisi ”intialaisen Nawahajpurin ruhtinaskunnan Tukholmassa olevalta konsulaatilta” saamansa kirjeen, jossa intialainen prinssi ”Mowgli ben Abbiba Hamid” etsi itselleen suomalaista vaimoa:

Olen kuullut ja lukenut paljon suomalaisten naisten kauneudesta ja erinomaisista luonteenominaisuuksista ja, koska kunnioitettu isäni Nawahajpurin maharadja on lausunut toivomuksensa minun avioitumisestani lähiaikoina, olen vakain aikein päättänyt hankkia itselleni suomalaisen vaimon. Olen nykyisin 38-vuotias ja eurooppalaisen sivistyksen saanut. Minulla on ruhtinaalliseen arvooni liittyvän kiinteän omaisuuden lisäksi säännölliset 120 000 Englannin punnan (Suomen rahassa n. 78 milj. mk) vuositulot. Tunnustan islamin uskoa, mutta koska olen luonteeltani erittäin suvaitsevainen, ei se voi olla esteenä suomalaisen naisen ja minun välisen yhteisymmärryksen saavuttamiselle[.] Voin vakuuttaa täyttäväni aviomiehenä kaikin puolin korkeat vaatimukset.¹

Vaikka julkaisupäivän ja prinssin nimen perusteella² jotkut olivatkin ”ymmärtäneet yskän” ja osanneet epäillä, että kyse oli aprillipilasta, lukijoiden riemastukseksi lehti myöhemmin kesällä kertoi olemattoman ”aprilliprinssin” saaneen kirjeeseensä peräti parisen sataa vastausta.³ Lehti nauroi avoimesti niiden ”sinisilmäisten neitosten” kustannuksella, jotka eivät olleet ”äkänneet”, että ”naimatarjouksen yhteydessä julkaistusta potretista paistava hymy” kuului ”pikemminkin arabialaiselle hevospojalle kuin intialaiselle unelmien prinssille”. Vitsin laatijat toivat julki hämmästyksensä siitä, että ”Mowglille langenneen sadon joukossa” oli tyttöjä, joita oli ”täysi syy pitää liian

¹ Intialainen prinssi etsii puolisoa Suomesta. *Seura* 13–14/1953.

² Rudyard Kiplingin *Viidakkokirjassa* Mowgli oli susien joukossa kasvaneen alkuasukaspojan nimi. Alun perin kirjana vuonna 1894 julkaistu *Viidakkokirja* oli Suomessakin yksi tunnetuimpia kaunokirjallisia kuvauksia Intiasta, josta vuosisadan vaihteessa oli ilmestynyt jo kaksi käännöstä ja vuonna 1948 vielä kolmas.

³ Aprilliprinssi. *Seura* 22/1953.

älykkäinä tällaisten kirjeiden sepittelemiseen [...] sairaanhoitajattaria, ylioppilaita, abiturientteja ja toimistoapulaisia.” Pila ”paljasti” suomalaiset naiset – nekin joista sitä ei koulutuksen tai ammatin vuoksi olisi uskonut – herkkäuskoisiksi ja tietämättömiksi hölmöiksi, joille ulkomaalaisuus ilman muuta oli jotain suomalaista parempaa ja hienompaa – ulkomaalaisen väriin katsomatta.

Armi Kuuselan maailmankiertueen manageri ilmoitti luottaneensa siihen, ettei Armilla ollut tätä ”suomalaistytöille usein ominaista heikkoutta eksoottista miesväkeä kohtaan”.⁴

Konsuli [...] oli huvittunut erikoislaatuisesta matkastamme [...] ja ennusteli, että minulle tulisi olemaan perillä suuria vaikeuksia vahtiessani kahta kaunista daamia.

– Manila, hän hohotti, on täynnä joutilaita lurjuksia, joilla on kasoittain rahaa. Sitä he eivät tule säästämään enempää kuin vaivojaankaan saadakseen daamit pauloihinsa. Ja teidät ikävyyksiin.

– Herra konsulipa ei tiedäkään [...] että minun daamini ovatkin tyttöjä, joille rikkaudet ovat yhtä lailla ilmaa kuin gigolot ja dandyt. Uskaltaisin huoletta majoittaa heidät Kroisoksen metsästysmajaan, vaikka siinä asuisi kaksi Apolloa.

Avenue Georges Mandelin vanhat tammet, jotka tunsivat näitä asioita paremmin, taisivat hieman hymähtäen liikahtuttaa lehviään.⁵

Manageri kertoi näin oppineensa kantapäähän kautta, että – päinvastoin kuin hän itsekin oli sinisilmäisyyksissään kuvitellut – Armi ei lopulta ollutkaan millään tavalla erityinen vaan omasi saman ”heikkouden” kuin muutkin suomalaiset naiset. Tämän perusteella hän antoi ymmärtää, ettei Armista sittenkään ollut suomalaisuuden mannekiiniksi, sillä kansakuntaa edustamaan kelpasi vain tietynlainen naisen ideaali, eivät tavalliset, seksuaalisen halun omaavat naiset.

Tällaisessa paljastuksen retoriikassa oli kyse naisia koskevan tiedon ja naisten halun määrittelyn auktoriteetista. *Eeva*-lehden haastattelemat eri alojen miespuoliset tietotyöläiset – vakuutusvirkaileja, filosofian maisteri ja oppikoulun lehtori – ”tiesivät” suomalaisten naisten viehtymyksen ”vieraaseen rotuun kuuluviin” miehiin johtuvan siitä, että nainen oli altis heittäytymään ”hetkellisen tunteensa valtaan”, kun taas mies ”ajattelee järjellä”. Tätä he pitivät selityksenä sille, että ”suomalaiset *miehet* eivät niinkään tuo tummapintaisia tai muuten meillä outoja vaimoja”.⁶ SKDL:n *Vapaa Sana* teki naisten oletetuista harhakuvitelmissa sukupuolen lisäksi myös luokkakysymyksen: se, että Armin kaltaisilla tytöillä oli ”harvoin [...] päässään muuta kuin missikirjallisuudesta, Hopeapeilistä ja Hollywoodin siirappisotkuista ammennettua maailman-

⁴ Keranto 1953, 165.

⁵ Keranto 1953, 44.

⁶ Naapuriiniko naimisiin vaiko päiväntasaajan taa? *Eeva* 3/1955. (alkuperäinen korostus).

kuvaa”, oli lehden käsityksen mukaan ilmeinen seuraus näiden pikkuporvarillisesta kasvatuksesta.⁷

Näissä spekulatioissa suomalaiset nuoret naiset leimattiin oppimattomiksi tytöiksi, joilla oli vieraiden maiden oloista ”värikä ja romanttinen postikorttimainen kuva”. Jos nämä eivät olisi ”edesvastuuttomasti” lähteneet vieraisiin maihin ”tietämättä mitään olosuhteista ja aviomiehen asemasta siellä”, olisi välttytty niiltäkin tapauksilta ”joissa on paljastunut, ettei välkkyhampainen hurmuri olekaan muuta kuin seikkailija, jolla ei kotimaassa ole ammattia, ei asuntoa, ei asemaa”.⁸ Helsingin poliisilaitoksen johtaja paheksui sitä, että ”ulkomaalaisten kanssa solmitut avioliitot” olivat ”alkaneet saada ympärilleen jonkinlaisen ihannoidun ja romanttisen sädekehän”. Hän katsoi velvollisuudekseen valottaa asiaa ”vähän toiseltakin, siltä nurjalta puolelta.” Poliisin passitoimiston aineiston perusteella nimittäin näytti siltä, että – pohjoismaat pois lukien – ”95 prosenttia ulkomaalaisten kanssa solmituista avioliitoista ennemmin tai myöhemmin päättyy jossakin mielessä onnettomasti”. Koulutyttöjen herkkäuskoiisuuden ulkomaalaisten suhteen saattoi vielä jotenkin käsittää, mutta ”kun samaan herkkäuskoiisuuteen lankeavat akateemisesti sivistyneet ja muuten näköjään arvostelukykyiset naiset, asiaa on jo vaikeampi ymmärtää”. Tiedossa oli tapauksia, joissa ”valoisin toivein” ulkomaille lähtenyt morsian – vaikka sitten ”jonkin valtioneuvoksen tytär” – oli eron tultua joutunut elättämään itsensä tiskarina ”jossakin mannermaan suurkaupungin ravintolassa”. Pahempiakin tapauksia luultavasti oli, sillä ”suomalainen nainen sisunsa avulla kyllä kestää paljon sellaista, joka ei tule sivullisten tiedoksi”.⁹

Poliisijohtajan kertomuksesta hahmottuva viaton tyttö, joka suurten mutta tyhjiä lupausten varjolla oli turhan helposti houkuteltavissa ulkomaille, myötäili naiskaupan vastustajien 1920-luvulta alkaen piirtämää kuvaa naiskaupan prototyypisistä uhrista.¹⁰ Jossain mielessä vaara toki oli todellinen. Kun Kansainvälinen sotien välillä selvitti kansainvälisen naiskaupan yleisyyttä ja ilmenemismuotoja, se tapasi myös länsimaisia naisia, jotka olivat vieraalla maalla rikkaan miehen rakastajattarina.¹¹ Tosin enemmän kuin se kertoo näiden naisten elämäntilanteesta, selvityksen tulos osoittaa sen, että ”rikkaiden miesten rakastajattarina” kotimaansa ulkopuolella elävät naiset oli sisällytetty naiskaupan määritelmään. Kansallisvaltion rajojen ylittäminen heikensi kuitenkin myös niiden naisten asemaa, jotka eivät olleet ulkomaille vasten

⁷ *Vapaa Sana* 7.5.1953.

⁸ Naapuriin naimisiin vaiko päiväntasaajan taa? *Eeva* 3/1955.

⁹ Armin ja prinsessa Ankrain tarinat eivät kerro kaikkea. *Ilta-Sanomat* 18.1.1954. Samanlaisista tapauksista – ja samaan sävyyn – kertoi myös *Outsiderin lehti* (12/1952) kirjoittaessaan missikisojen vaaroista: herkkäuskoiiset tytöt uskoivat kauneuskilpailujen olevan tien onneen, rikkauksiin ja rakkauteen mutta pahimmassa tapauksessa kuolivat vieraalla maalla kaikkien – eikä vähiten etelämaalaisen miljonääripuolisonsa – hylkääminä.

¹⁰ Tambe 2005, 161–162.

¹¹ Leppänen 2007, 529–530.

tahtoaan. Potentiaalisissa hyväksikäyttöpauksissa naisten oli ulkomailla kotimaata vaikeampi hakeutua turvaan. Lisäksi naiskaupan ehkäisyyn tarkoitettut toimenpiteet, kuten maastakarkotus ja maahan pääsyn ehkäisy, kohdistuivat prostituutioepäilyjen takia nimenomaan naisiin. Osana kansainvälisen siirtolaisuuden kontrollia ne ehkäisivät naisten vapaaehtoista muuttoliikettä mutta saattoivat vastaavasti pakottaa nämä muuttamaan vasten tahtoaan.¹²

Naisten asemaa heikensi myös kansalaisuuslainsäädäntö, jonka perusteella naisen kansalaisuus oli tavallisesti sidottu aviomiehen kansalaisuuteen. Ulkomailla avioitessaan naiset saivat pääsääntöisesti miehensä maan kansalaisuuden ja usein samalla automaattisesti menettivät paitsi oman maansa kansalaisuuden myös oikeuden sen kansalaisilleen takaamaan suojeluun.¹³ Kysymys naisten itsenäisestä kansalaisuudesta olikin äänioikeuskysymyksen jälkeen ensimmäisiä naisliikkeen kansainvälisesti ajamia kysymyksiä.¹⁴ Donna J. Guy (1992) on kuitenkin esittänyt, että naisten itsemääräämisoikeuden sijasta pikemminkin huoli kansallisista rajoista – naisten lisääntynyt siirtolaisuus ja sen kirvoittamat huhut ”valkoisen orjakaupan” uhreiksi joutuneista eurooppalaisista naisista – nostivat naisten itsenäisen kansalaisuuden kansainvälisen politiikan asialistalle: Eurooppalaisten siirtolaisten yhteisöt pelkäsivät ei-eurooppalaisten miesten kanssa kulkevien maannaistensa pilaavan koko yhteisön maineen ja vaativat entisiltä kotimailtaan toimia tilanteen korjaamiseksi. Nämä kuitenkin olivat voimattomia vastaamaan niille esitettyihin vaatimuksiin sen paremmin naisten kontrolloimisesta kuin näiden pelastamisestakaan, jos naiset eivät kerran enää olleet niiden kansalaisia, ja siksi naisten mahdollisuudesta kansalaisuutensa säilyttämiseen tuli Euroopassa relevantti kysymys.

Naiskaupan vastustamisessakaan ei siis lopulta ollut kyse vain naisten aseman parantamisesta vaan myös kansallisvaltioiden rodullistettujen rajojen vartioinnista. Eurooppalaista prostituutiota siirtomaa-ajan Bombayssa tutkineen Ashwini Tamben (2005) mukaan naiskaupan vastainen diskurssi lietsoi uhkakuvia kansallisvaltioiden rajat ylittävästä liikkumisesta, erityisesti valkoisten naisten siirtymisestä Euroopasta siirtomaihin, sekä valkoisten naisten ja ei-valkoisten miesten välisestä seksuaalisuudesta. Mutta – niin kuin Tambe huomauttaa – vaikka siirtomaissa alkoi 1900-luvun alussa olla kysyntää juuri eurooppalaiselle prostituutiolle, se ei johtunut niinkään paikallisten miesten mieltymyksistä kuin siitä, että eurooppalainen siirtomaahallinto pyrki sen avulla ehkäisemään eurooppalaisten miesten ja paikallisten naisten välisiä seksuaalisia suhteita ja ”rotujen” välistä sekoittumista.¹⁵ Se, että ”valkoiseen orja-

¹² Leppänen 2007, 529–530.

¹³ Ks. tarkemmin luku 2.

¹⁴ *Women, Nationality and Citizenship* (2003), 5–6.

¹⁵ Ratkaistakseen ristiriidan yhtäältä eurooppalaisen prostituution ja toisaalta eurooppalaisilta naisilta edellytetyn seksuaalisen viattomuuden välillä brittivirkamiehet saattoivat sallia nimenomaan muista Euroopan maista kuin Englannista kotoisin olevien naisten toimimisen prostituoi-

kauppaan” liitetyt fantasiat itämaisten miesten orjuuttamista valkoisista naisista olivat pitkälti vailla perusteita, kävi ilmi myös Kansainyhteisön naiskauppaa kartoittaneesta raportista. Sen mukaan Aasiassa länsimaisilla naisilla kauppaa käytiin lähinnä siellä, missä prostituution asiakkaat olivat länsimaisia miehiä; aasialaisille miehille tarkoitettuista bordelleista ei eurooppalaisia naisia tietävästi ollut tavattu.¹⁶

Seuran aprillipilan kaltaiset tarinat ja huhupuheet esittivät kuitenkin vaaran lähteeksi nimenomaan ei-valkoiset, ei-länsimaiset miehet. Rodullisesti vieraiksi luokiteltujen miesten esittäminen vaaran lähteenä ja keskittyminen naisten sinisilmäisyyteen veivät huomion pois sekä sukupuolten välisistä suhteista Suomessa että niistä globaalin mittakaavan rakenteellisista tekijöistä, jotka olivat naiskaupan mutta osittain myös naisten vapaaehtoisen avioliittosiirtolaisuuden taustalla. *Seuran* käyttämä paljastuksen narratiivi määritteli naisten ylirajaisen halun modernin, autonomisen ja rationaalisen subjektiuden vastakohtaksi tavalla, joka teki ulkomaalaisiin miehiin halunsa kohdistavasta naisesta torjuttavan identifikaation kohteen: kukapa olisi halunnut ehdoin tahdoin olla niin naiivi ja tietämätön, että olisi moisten – näennäisesti houkuttelevien mutta ”todellisuudessa” (niin kuin pila antoi ymmärtää) naurettavien, jopa vastenmielisten – ”prinssien” harhaanjohtettavissa? Narratiivin tehokkuus oli siinä, miten se käänsi nationalismia ja rasismia vastaan suunnatun kapinankin holhouksen tarpeessa olevan alaikäisen uhmakkuudeksi:

Nuori tyttö oli rakastunut[.] Häntä oli kohdeltu vain naisena, eikä kuulusuutena. Toisaalta hän oli kauneuskuningattareksi jouduttuaan tottunut siihen, että hän yleensä sai heti kaiken, mitä halusi[.] Nyt hän halusi nuorukaisen värikkään unensa maasta, jonka loistava palvelonta vallitsi vielä mieltä. Rotupulmista hän ei tiennyt muuta, kuin että ne olivat ns. ennakkoluuloja. [...] Rajoitusten vastustus-halu heräsi. Hän tunsi ympärillään epäilevää mielialaa ja tiesi maailman yhtyvän siihen. Siihen yhtyisi varmasti myös sovinnainen ja takapajuinen kotimaa[.] joka ei pystynyt tarjoamaan muuta kuin sen, että ylpeili hänen kustannuksellaan[.] Mutta hänpä näyttäisikin nyt kaikille, ennakkoluuloisille ja ahdasmielisille, koko 18-vuotiaan innollaan, mitä merkitsee todellinen rakkaus. Nyt olisi ainutlaatuinen tilaisuus [...] kun koko maailma oli katsomona. [...] Heti ja epäsovinnaisesti se oli suoritettava. Tehtävä oli suorastaan kutsumuksellinen.¹⁷

Vaikka *Seuran* aprillipilan kaltainen tarinatyyppi periaatteessa esittikin naiset aktiivisina ja haluavina, se samalla teki naisten halusta ja halunsa osoittavista naisista naurunalaisia – autonomisen, toimivan subjektin irvikuvia.

tuina ja esittivät itäeurooppalaiset ja varsinkin juutalaiset naiset usein rodullisesti ”vähemmän valkoisina” (Tambe 2005, 164–166).

¹⁶ Leppänen 2007, 529–531.

¹⁷ Keranto 1953, 242.

Ylirajainen romanssi ja jälleenrakennuksen unelma

Mutta kiinnostavaa kyllä, kaukaisen maan ”prinssin” ja köyhän suomalaistyön romanssi saatettiin kertoa myös kansallisena kertomuksena. Armi Kuuselan debyyttielokuva *Maailman kaunein tyttö* – elokuva suomalaisen koulutyön ja amerikkalais-suomalaisen teollisuusperijän romanssista – on tällainen kansalliseen asuun puettu prinsessasatu tai tuhkimotarina, joka sittemmin on haluttu nähdä suoranaisten anteenä Armin tosielämän tarinalle.¹⁸

Johanna Katajan arvion mukaan ”yksi syy, miksi Armin avioituminen ei lopulta saanutkaan täydellistä tuomiota suomalaisilta saattoi olla se, että se sopi Tuhkimokertomukseen niin täydellisesti”:

Samanlaiseen satuun Armin olisikin ollut silloisissa suomalaisissa oloissa vaikea yltää kuin mihin hänelle Filippiineillä tarjoutui mahdollisuus. Satumaisuus korostui lehdistössä, missä toistettiin kerta toisensa jälkeen samaa kertomusta siitä, kuinka suomalainen kaunotar tapasi unelmien eksoottisen prinssinsä – ja vieläpä varakkaan – tanssin syövereissä. Armi asui kaukaisessa Filippiinien saarivaltakunnan linnassaan, jossa oli kaikki modernit koneet ja jopa oma palvelusväki. Siellä hänestä kasvoi kansan kuningatar, joka saapui lopulta juhlittavaksi suosiotähtinä kotimaahansa vuosien odottelun jälkeen.¹⁹

Olen taipuvainen jakamaan Katajan käsityksen siitä, että Armi Kuuselan avioliiton suomalaisilta osakseen saama hyväksyntä rakentui pitkälti tuhkimotarinan narratiivisen kaavan varaan. Tässä luvussa tarkastelenkin sitä, miten Armin tarina diskursiivisesti varta vasten istutettiin tietynlaiseen romanssin kaavaan, jossa sulhasen vierasmaalaisuus oli anomalian sijasta narratiivin yksi keskeinen elementti. Samalla tuhkimotarinan narratiivi ja *Maailman kaunein tyttö* sen modernina versiona avaavat näkökulman paitsi transgression kesyttämiseen²⁰ myös siihen, miten kansallinen projekti ja suomalaisuuden sodanjälkeinen uudelleenmäärittely osaltaan olivat tuottamassa sitä ylirajaista halua, josta *Seuran* aprillipila suomalaisia naisia pilkkasi. Elokuva tuo esille sen rationaalisuuden, joka naisten ylirajaiseen haluun sen oletetusta ”naisellisesta irrationaalisuudesta” huolimatta sisältyi.

Elokuvan kansallinen voima perustui sen representoimaan sukupuolten heteroseksuaaliseen järjestykseen ja amerikansuomalaisen sulhasen valkoisuuteen. Sen esittämä unelma ylirajaisesta romanssista ei silti ollut kokonaan kansallisen merkityksenannon kontrolloitavissa. Romanssin kulttuurisen johdonmukaisuudesta huolimatta kansallisten rajojen ylittämisen mahdollisuus myös asemoi naiset toimiviksi subjekteiksi. Yksilöllisestä näkökulmasta naisten ylirajaisissa suhteissa oli kyse

¹⁸ Koski & Lindstén 1982, 148; Kataja 2003, 57.

¹⁹ Kataja 2003, 57.

²⁰ Ks. luku 8.

naisten oikeuksista ja yksilön vapaudesta valita rakastettunsa kansallisuuteen ja ihonväriin katsomatta. Mutta siinä missä valkoiseen mieheen kohdistunut halu edusti kollektiivista halua moderniin elämään ja sosiaaliseen nousuun, näyttäytyi ”värirajan” ylittävä halu vastaavasti modernin yksilöllisyyden symbolina. Tällä tavalla käsitteellistettynä siinä ei ollut kysymys niinkään rodullistettujen erojen mitätöimisestä kuin niiden uudenlaisesta merkityksellistämisestä.

Mika Waltarin käsikirjoittama ja Veikko Itkosen ohjaama *Maailman kaunein tyttö* sai ensi-iltansa tammikuussa 1953. Armi Kuusela esitti elokuvassa *Armia*, rajan taakse jääneestä Karjalasta kotoisin olevaa, rintamasotilaiden holhokikseen pelastamaa orpotyttöä. Armi on elokuvan alkupuolella kömpelö, lähestulkoon koulukiusattu hiirulainen, joka joutuu tapahtumien keskipisteeseen koulutovereidensa kehittämisen seurauksena. Juonen pääarkkitehdin, Eijan, laivanvarustaja-isä haluaa naittaa tyttärensä Jack Colemanille, Colemanin kaivinkoneyhtiön perijälle. Eija kerta kaikkiaan pöyristyy isänsä suunnitelmista: ”Tämä on liikaa! Tämä on valkoista orjakauppaa!” Hetken mietittyään hän kuitenkin keksii lähettää Armin lentokentälle vierasta vastaan Eijaksi ”naamioituneena”. Hienojen vaatteiden, uuden kampauksen ja huulipunaväriä avulla alkujaan vaatimattoman näköisestä, rillipäisestä Armista saadaan aikaan kaunotar: ”Katso! Tuhkimosta on tullut prinsessa!” Kepponen johtaa kuitenkin Armin ja Jack Colemanin rakastumiseen, ja elokuvan lopussa prinsessa saa kuin saakin prinssin itselleen.

Maailman kaunein tyttö rakensi esittämänsä ”naisellisen” unelman leimallisen kansalliseen kehykseen. Armi, jonka suomalaiset sotilaat ottivat hoteisiinsa välirauhan solmimisen päivänä, edusti rauhaa ja uutta aikakautta. Orvon tytön siteet menneeseen sotaan ja sitä edeltävään aikaan ovat elokuvassa katkenneet²¹, ja tytön – metaforisesti Suomen – tulevaisuus on rintamaveteraanien miehisen kollektiivin käsissä. Yhdessä nämä maksavat tytön koulunkäynnin ja yhdessä nämä lopulta luovuttavat holhokkinsa tulevan aviomiehen huomioon. Eräänlaista kansallista leimaa elokuvalla antoi sekin, että tulevan aviomiehen rooliin oli kiinnitetty Tauno Palo. Tämä ”suomalaisen elokuvan suuri ensirakastaja, sen itseoikeutettu sankari ja miestähti vailla vertaa” – kuten Anu Koivunen (1995, 176) on Palon tähtikuvaa luonnehtinut – oli uransa varrella usein esittänyt (tai esittänyt esittävänsä) myös eksoottisia, ei-suomalaisia hahmoja. Tässä elokuvassa 44-vuotias Palo – joka monen kriitikon mielestä oli 18-vuotiaan Armin vastanäyttelijäksi jo turhan iäkäs – näyttäytyi kaikessa amerikkalaisuudessaan mieluummin isällisenä kuin eksoottisena hahmona.

Elokuva alkaa rauhanjulistuksesta ja uuden itärajan vetämisestä (rajan sulkemisesta), mutta sen myöhempi juonenkulku rakentuu Suomen länsirajan avoimuuden

²¹ Kun sotilaat eivät vielä tiedä sokissa puhekykynsä menettäneen tytön nimeä ja kuuntelevat radiosta välirauhan julistusta, joku ehdottaa: ”Rauha! Ei, mutta siinähan olis hyvä nimi työlle!” Rauha merkitsee myös Armin irtautumista menneisyydestä: ”Jaa-a, sinne meni kotis ja perintös.”

vara. Jack Coleman esitellään katsojille Manhattanin ilmakuvan saattelemana ja kihlausuutinen tavoittaa Eijan isän lontoolaisesta hotellista Big Benin kupeesta. Helsinkiin lentokoneella saapuvan Jackin matkalaukun kylkeen liimatut tarrat kertovat tämän lukemattomista matkoista eri puolille maailmaa. Pohjimmiltaan – juuriltaan – tämä maailmankansalainen kuitenkin on suomalainen, toisen polven siirtolainen, jonka isä ”muutti Saarijärveltä joskus vuosisadan alussa Amerikkaan ja on pannut siellä pystyyn mahtavan teollisuuden”. Nyt isä-Coleman vaatii poikaansa hankkimaan itselleen vaimon – nimenomaan suomalaisen vaimon – yrityksen jatkuvuuden turvaksi:

- Jack, sinä olet mies! Oletko koskaan tullut ajatelleeksi sitä?
- Entä sitten?
- Mikä sinun mielestäsi on miehen tehtävä tässä maailmassa?
- Valmistaa, kehittää, täydentää Colemanin kaivuukonetta yhä täydellisemmäksi – niin, ettei mikään muu kaivuukone vedä sille vertoja!
- Niin, ja tietysti myydä niitä, mutten minä tarkoittanut sitä. Etkö älyä mihin miestä tarvitaan tässä maailmassa?
- Kyllä, isä, mutta minä en piittaa. Senhän sinä tiedät.
- Jack, sinä olet täyttänyt 35 vuotta. Tietysti kaivuukoneemme ovat tärkeitä, mutta vielä tärkeämpi on taata niiden myynnin jatkuvaisuus. Jack, sinun on mentävä naimisiin!
- Mutta isä!
- Ei mitään muttia. Minä olen sen päättänyt. Eikä minulla ole suuria vaatimuksia. Tytön vain on oltava nuori, terve ja suomalainen.

Suomalaisen siirtolaisen toteen käynyt amerikkalainen unelma ei elokuvassa näyttäydäkään vain yksilön saavutuksena: samalla kun Jack uskoo, että lajissaan ylivertainen ”Colemanin kaivuukone tulee valloittamaan maailman”, pyrkii hän isänsä vaatimuksesta takaamaan tämän teollisen ja kaupallisen maailmanvalloituksen *suomalaisen* jatkuvuuden. Aikansa kontekstissa Colemanin kaivinkoneet edustivat paitsi teknologista ja teollista edistystä ja kansainvälisiä kauppasuhteita, myös sodanjälkeistä kansallista jälleenrakennusta. Mutta yhtä olennaista kuin morsiamen suomalaisuus ja romanssin kansallisuus oli se, että Armin sulhanen oli elokuvassa *amerikansuomalainen* ja romanssi sen myötä myös kansainvälinen. Se, että jälleenrakennus assosioitui elokuvassa Jackin hahmon kautta nimenomaan Yhdysvaltoihin, ilmensi globaalia hierarkiaa, jossa Yhdysvallat oli toisen maailmansodan jälkeen nousnut taloudellisesti ja poliittisesti omaan arvoonsa.

Tuhkimotarina on nähty esimerkkinä hypergamiasta, missä nainen avioliiton myötä siirtyy yhteiskunnan luokkahierarkiassa ylöspäin.²² 1950-luvun alun julkisissa keskusteluissa hypergamia esitettiin edelleen usein avioliiton onnellisuuden edellytyk-

²² Constable 2003, 250n23.

seksi. Jos puolisoiden olikin hyvä olla kotitaustaltaan mahdollisimman lähellä toisiaan, oli yhtä kaikki suotavaa, että mies olisi vaimoan hieman vanhempi, rikkaampi, viisaampi ja vahvempi:

Milloin kaksi ihmistä saa rakastaa toisiaan? Silloin, kun he ovat jokseenkin yhdenikäiset – miehen sopii kernaasti olla jonkin verran vanhempi, mutta ei päinvastoin. [...] Kun perhesuhteet ja sosiaalinen asema ovat molemmilla yhtäläiset – miehen asema vähän (ei kovin paljon) parempi. [...] Kun mies on älyllisesti ja fyysisesti naista kehittyneempi. [...] Kun taloudelliset olosuhteet ovat tyydyttävät [...] Voi olla, ettei raha tee ketään onnelliseksi; mutta rahan, tai sanokaamme vakaan talouden varassa on terveen rakkauselämän tasapaino ja kesto.²³

Maailman kaunein tyttö esitti tästä hypergamiasta globaalin version, jossa kyse ei ollut vain aviopuolisoiden välisestä luokkaerosta vaan maiden (Yhdysvaltain ja Suomen) ja geopoliittisten ilmansuuntien (lännen ja idän) välisistä hierarkioista. Näillä hierarkioilla oli myös rodullinen ulottuvuutensa: Jack Colemanin amerikkalaisuus oli valkoista amerikkalaisuutta. Elokuvassa köyhän ja orvon evakkotyön avioituminen amerikansuomalaisen teollisuuspuhujan kanssa merkitsi sosiaalista ja taloudellista arvonnousua tytön itsensä lisäksi myös Suomelle. Amerikkalais-suomalainen liitto esitettiin lupauksena uudesta, entistä kansainvälisemmästä ja leimallisen länsimaisesta, viime kädessä valkoisesta tulevaisuudesta koko kansalle. Se representoi koko suomalaista kansakuntaa hyödyttävää kehitystä, suomalaisen teollisuuden maailmanvalloitusta. Tästä näkökulmasta suomalaisten naisten ylitsemaailmainen halu – sikäli kun se suuntautui moderniin, taloudellisesti hyvinvoivaan ja (mikä on olennaista) rodullisesti valkoiseen länteen – ei rikkonut vaan pikemminkin noudatti ja lujitti kansallista järjestystä.

Kosken ja Lindsténin (1982, 99) mukaan *Maailman kaunein tyttö* ”on kuin nuoren tytön ’voi jos minä olisin Armi’ -unelma”. Elokuvan esittämää unelmaa ei kuitenkaan voi pitää vain nuorille tytöille ominaisena haihatteluna vaan unelmalla oli myös kansallinen luonteensa. Kansallisessa kehyksessään tulkittuna elokuvan versio romanttisesta, kansallisvaltiotajattomasta rakkaudesta oli normatiivisen heteroseksuaalisuuden varaan nojaavan kansallisen järjestyksen ja sen asettamien kulttuuristen odotusten mukainen unelma. Sukupuolten yhteiskunnallinen hierarkia yhdessä parempaan elämään tähtäävän kansallisen eetoksen kanssa toisin sanoen tuotti tuhkimotarinaa naisille relevanttina unelmana ja jopa rationaalisena tavoitteena – teki siitä kulttuurisesti ymmärrettävän ja houkuttelevan sekä takasi sen kulttuurisen johdonmukaisuuden.

²³ Saanko rakastaa – ja ketä? *Apu* 28/1952.

Maailman kauneimman tytön moderni elämä

Colemanin kaivinkoneiden edustamalle modernin teknologian kehitykselle sekä sen mahdollistamille kansalliselle maan- ja jälleenrakennukselle ja miehille maailmanvalloitukselle oli elokuvassa myös naiselliset vastineensa: unelma omasta kodista, kodin laittamisesta ja kotiin keskittyvästä kuluttamisesta. Jos *Maailman kaunein tyttö* olikin nuorten tyttöjen ”voi jos minä olisin Armi’ -unelma”, ei tämä unelma liittynyt yksinomaan hyljeksityn Tuhkimon muodonmuutokseen kauniiksi prinsessaksi tai edes elokuvan antamaan lupaukseen romanttisen rakkauden mahdollisuudesta, jos toki niihinkin. Niiden rinnalla elokuva tarjosi naisvaltaiselle yleisölleen ikkunan moderniin elämään, nykyaikaisen naisen identiteettiin ja kuluttamiseen sekä niihin liittyvään mielihyvään.²⁴

Kauniiden vaatteiden, kampausten ja sankarin ihailevan katseen ohella *Maailman kauneimman tytön* esittämä unelma tiivistyy kohtaukseen, jossa Armi Jackin säestämänä laulaa V. A. Koskenniemen runoon sävellettyä haaveellista laulua:

Hän lupasi sun viedä pois maahan lumottuun,
pois kauas kohti unelmaansa rantaa,
ja Saturnuksen renkaan ja Jupiterin kuun
hän lupas sinun lippaaseesi antaa.
Ah, kevätöistä unta hän oli, muuta ei [...]

Laulun aikana luodut katseet ja ikkunasta kajastava täysikuu kirvoittavat parin yhdessä jatkamaan laulun ”unta”:

Armi: Vain unta... Mutta joskus olisi ihana seurata unta!
Jack: Miksi sen tarvitsisi olla unta? Todellisuus voi olla joskus unta kauniimpaa. Jos vain... en tiedä... Puhukoot runoilijat omaa kieltään, mutta juuri äsken juolahti ensimmäisen kerran elämässäni mieleeni, miten ihanaa olisi, jos olisi joku jolle voisi ostaa ruostumattoman tiskipöydän, pesukoneen ja syväjäädtyttämön kotitarpeisiin. Ja muuta sellaista. Niin, unta sekin...
Armi: Ruostumaton tiskipöytä ja ihan oma keittiö ja joku, jota voisi odottaa kun hän palaa työstä, ja istua joskus illalla elokuvissa ja pitää häntä kädestä... Ei, Jack! Sehän on mahdotonta! Eihän minulle voi sellaista tapahtua.

²⁴ Tulkinnessani seuraan niitä, lähinnä brittiläisiä tutkijoita, jotka ovat tulkinneet sodan jälkeistä rekonstruktion aikaa ja parempaan elämään tähtääviä unelmia, tavoitteita ja muutoksia nimenomaan feminiinisuuden, kulutuskeskeisen kulttuurin ja modernin kannalta, esim. Giles 2004, Birmingham Feminist History Group 2005, Langhamer 2005 ja 2007. Kun yleensä 1950-luku, erityisesti sen kotikeskeisyys, on tavattu nähdä konservatiivisena ja naisten kannalta tukahduttavana, nämä tutkijat ovat pyrkineet moninaistamaan tuota kuvaa ja kiinnittämään huomion sukupuolten järjestyksessä tuolloinkin käynnissä olleeseen liikkeeseen. Suomessa vastaavanlaista lähestymistapaa on pitänyt esillä esimerkiksi Anu Koivunen (1992, 1995, 1998).

Ruostumattomien tiskipöytien yleisyydestä 1950-luvun alun Suomessa ei ole tarkkoja tietoja, mutta ainakin pesukone oli tuolloin vain harvoissa ja valituissa kodeissa.²⁵ Vuonna 1950 lämmin vesi tuli vain seitsemään prosenttiin ja vesijohtokin vain neljännekseen asunnoista.²⁶ Pesukonetta mainostettiin yhtenä säästämisen kohteena siinä missä ulkomaanmatkojakin. Esimerkiksi Yhdyspankin mainoksen valokuvasarja päättyi kuvaan, jossa koko perhe istuu olohuoneessa, ja perheen äidin repliikkiin:

Niin, vaivattomasti käy nyt pyykinpesu ja minulta riittää aikaa perheellekin. Rahan saanti ei ole tietenkään helppoa, mutta näin säästämällä sekin käy vaivattomammin. Nyt meillä on taas uusi tavoite ja jatkamme säästämistämme alkamaamme tapaan.²⁷

”Oman kodin haave” on, Kirsi Saarikankaan sanoin, ollut suomalaisenkin kulttuurin ”perusteemoja”, jonka toteutuminen sodan jälkeisen asuntokurjuuden oloissa oli kiihtyväästään asuntorakentamisesta huolimatta monelle vielä kovin kaukana.²⁸ Tästä näkökulmasta Maailman kauneimman tytön tarjoaman unelman voi nähdä myötäilevän laajempaa kansallisen jälleenrakennuksen projektia, joka monin tavoin tiivistyi juuri asumisen modernisoimiseen.²⁹ Taloudellinen hyvinvointi ja oma koti olivat 1950-luvun Suomessa kansallisia unelmia ja sodan jälkeisen jälleenrakennuksen keskeisiä tavoitteita. *Maailman kauneimman tytön* esittämä unelma oli pitkälti juuri kollektiivinen unelma paremmasta elämästä.

Maailman kaunein tyttö avaa kuin avaakin näkökulman juuri siihen, miksi Armin avioliitto ei, Johanna Katajan sanoin, ”lopulta saanutkaan täydellistä tuomiota”. Armin tarinaa varten rakennettiin modernia kotia ja kuluttamista määrittävien elementtien varaan. *Yli kaikkien rajojen* -kirjasta Armin ja Gilin kotia – modernia olohuonetta ja ruokasalia, hyvin varusteltua keittiötä sekä palvelusväkeä – esitteleville valokuville oli varattu useampi sivu, mutta jo vastanaineiden ehdittyä Havaijilta Kaliforniaan nämä poseerasivat lehdistön vaatimuksesta tuttavaperheen keittiössä ikään kuin kotonaan.³⁰ Suomessa *Outsiderin lehti* julkaisi Armin vanhemmilleen osoittaman kirjeen, jossa tämä kertoi Yhdysvalloissa vietetyn kuherruskuukauden tapahtumista:

Olemme tehneet jo koko joukon ostoksia kotiamme varten. Täällä saa kaikkea paljon halvemmalla kuin Manilassa. Juuri eilen ostimme ihanan suurinta kokoa olevan jääkaapin, suurenmoisen hellan, paras mahdollinen sekin kaikkine ihanine

²⁵ Saarikangas 2009, 303.

²⁶ *Suomen tilastollinen vuosikirja* 2004 taulu; ks. myös Heinonen 1998, 248 taulukko 5.2.

²⁷ Mainos *Suomen Kuvalehdessä* 10/1953.

²⁸ Saarikangas 1999a, 194, 197–198; Heinonen 1998 248; ks. myös Langhamer 2005, 343, 349–350.

²⁹ Saarikangas 1999a, 194–198; 2009, 295–305.

³⁰ Kyrömies 1954, 217.

lisälaitteinen. Myös pesukoneen ostimme. Gil halusi minulla olevan Manilassa keittäjän, kotiapulaisen, pesijänaisen ja autonkuljettajan, mutta selitin haluavani itsekkin tehdä jotain. ... Saimme myöskin ihanan Cadillacimme täällä. Se on vaalean vihreä tumman vihreällä katolla.³¹

Armi Kuuselan tarinassa toteutui kansallinen unelma paremmasta elämästä. Entisen Miss Universumin asema Manilassa ilmastointilaitteinen, illalliskutsuineen ja autonkuljettajineen oli jotain aivan muuta kuin mitä tavallisen Maija Meikäläisen arki Muhoksella tai muuallakaan Suomessa. Vaikka rodullistettujen erontekojen kannalta avioliitto näytti kansallisesta näkökulmasta epäilyttävältä, edusti Gil Hilario taloudellisen asemansa ja elämäntapansa puolesta monin tavoin niitä kulutuskeskeisen kulttuurin nautintoja, joita sodanjälkeisessä Suomessakin tavoiteltiin mutta jotka sotakorvausten ja säännöstelyn rasittamassa taloudessa olivat suurimmaksi osaksi vielä kaukaisia unelmia.

Amerikkalaisuus – Amerikasta puhaltanut ”modernin henki”³² – on tulkittu yhdeksi Armi Kuuselan ”myytin” olennaiseksi rakennusaineeksi. Markku Kosken ja Leo Lindsténin (1982, 98) mukaan Armi symboloi ”uutta, epäideologista [sic], tavaraan ja hyvinvointiin liittyvää elämäntapaa” ja ”ajoi meitä samalla kiinni länteen ja ’amerikanismiin’”. Johanna Kataja (2003, 101–102) taas näkee Armin suosion osana amerikkalaisen populaarikulttuurin ja amerikkalaiseen elämäntapaan liittyvän kulutuksen mihinminkään. Mutta se, että Armin tarinassa sosiaalinen nousu ja siihen liittyvä kulutus ja vapaa-aika paikantuivat lopulta Yhdysvaltain ja lännen sijasta Filippiineille ja kaukaiseen itään, toi esille nykyaikaisen kodin ja siihen liittyvän kulutuksen rodulliset konnotaatiot:

Suomalaiset ovat tietysti ylpeitä Armistaan ja he olisivat halunneet hänen menevän – jos ollenkaan – naimisiin jonkun omaan rotuunsa kuuluvan kanssa. Tämä kiihtynyt mieliala tietämämme mukaan sai yllykettä Armin aviopuolisosta Suomessa kerrotuista jutuista, että Armin mies periytyy muka villistä rodusta, pääkallonmetsästäjistä ja muista ihmisrotujen alkukantaisimmista muodoista. Näille jutuille on Virgilion täytyntä nauraa makeasti. Tuntuu kauhean hullunkuriselta ja takaperoiselta asettaa pääkallonmetsästäjien ja muiden sellaisten kanssa yhteyteen mies, jonka on opiskellut Columbian yliopistossa, toiminut pankkivirkailijana New Yorkissa, ajaa Jaguarilla ja tanssii tangoa.³³

Kulutus – niin Bagueon rinteillä harrastettu rullaluistelu ja autoilu kuin kodin ilmastointi ja pesukone – olivat osa sitä ”valkopesua”, jolla kysymys rodullisesta erosta juuri

³¹ *Outsiderin lehti* 11/1953.

³² Reiners 2005, 77.

³³ *Outsiderin lehti* 12/1953.

tämän avioliiton kohdalla saatettiin ”unohtaa”, vaikka sen merkitystä yleensä ei oltukaan valmiita kiistämään.

Vastarinnan ääniä

Armin ”myyttiä” on tulkittu traditionaalisen feminiinisyuden voitoksi. Tulkinnan mukaan Armi antoi Miss Universumin roolissaan ”suomalaisnaisille kuvan siitä, että naisillakin on mahdollisuus päästä näkemään maailmaa ja tehdä työtä kodin ulkopuolella”, mutta avioliittonsa myötä tämä palasi ”juuri siihen rooliin, jossa naiset perinteisesti oli totuttu näkemään”.³⁴ ”Tehdä työtä kodin ulkopuolella” ei kuitenkaan ole aina ollut niinkään etuoikeus kuin pikemminkin välttämättömyys. Suomessa vuonna 1950 naisten osuus työvoimasta oli nelisenkymmentä prosenttia, ja kaupungeissa naimisissa olevista naisista työssä kävi noin kolmannes, maalaiskunnissa jopa puolet.³⁵ Työssäkäynti kodin ulkopuolella ei kuitenkaan itsestäänselvästi merkinnyt henkilökohtaista vapautta tai taloudellista itsenäisyyttä ja hyvinvointia. Maatalouden työ oli raskasta, ja kaupungeissakin naisten työssäkäynnin yleistymisen tarkoitti ennen muuta rutiininomaisten tehtävien siirtymistä naisille. Naisten palkat olivat säännönmukaisesti miesten palkkoja pienemmät, sillä niitä määrittivät muun muassa käsitykset hoiva- ja palveluammattien tuottamattomuudesta ja naisista ”avustavina” perheenjäseninä.³⁶ Ja vaikka naisten palkasta tulikin entistä olennaisempi tai jopa välttämätön osa perheen yhteistä taloudellista hyvinvointia, oli suurin osa koti-työstäkin edelleen naisten harteilla.³⁷

Kun Betty Friedan (1967/1963) aikoinaan kirjoitti ”naisellisuuden harhoista” ja ongelmasta, jolla ei ollut nimeä, lähtökohtana oli valkoisten keskiluokkaisten amerikkalaisnaisten tyytymättömyys elämänsä kauniissa kodeissaan ja päiviin, jotka kuluivat ruokaostoksilla, omaa kotia sisustaessa ja lasten autonkuljettajana toimiessa. Kaunis, tilava ja viihtyisä koti ei kuitenkaan kaikille – eikä valkoisille keskiluokkaisille amerikkalaisnaisillekaan aina – ole merkinnyt vankilaa. Kuluttamisen, henkilökohtaisen omaisuuden ja yksilöllisen identiteetin keskuksena koti on ollut myös vapaa-ajan ja vapauden tila.³⁸ Toisaalta kotiin sijoittuva vapaa-aika on sekin vaatinut työtä – työtä, jonka taakka on enimmäkseen langennut naisten harteille. Jos koti olikin miehelle

³⁴ Kataja 2003, 107; ks. myös Utrio 2005; Savikko 2005.

³⁵ Haavio-Mannila 1970/1968, 35–36; Jallinoja 1979, 29, 36; 1980, 235 taulukko 5.3.

³⁶ Jallinoja 1979, 34; Kinnunen 2001, 159–163. Esimerkiksi vuoden 1950 väestölaskennan määritelmän mukaan avustava perheenjäsen oli ”yrittäjän ruokakuntaan kuuluva henkilö, joka auttaa tätä palkatta hänen ammattinsa harjoittamisessa” (sit. Kinnunen 2001, 64). Merja Kinnusen (mt. 65) mukaan väestölaskentalomakkeen kysymykset oli muotoiltu siten, että nimenomaan naiset tulivat luokitelluiksi avustavaan kategoriaan.

³⁷ Jallinoja 1979, 37.

³⁸ Young 2005/1997, 131–132, 147; Langhamer 2005, 346.

ennen muuta lepopaikka, oli se naiselle pitkälti työpaikka.³⁹ Pesukone ja muut modernit kodinkoneet olivat naisille lupaus tämän taakan helpottamisesta. Ja juuri tässä mielessä unelma omasta kodista, ruostumattomasta tiskipöydästä ja pesukoneesta voidaankin nähdä ”perinteisen” sijasta modernina unelmana – ja modernina valintana niille, joilla siihen oli mahdollisuus. Se mistä nuoret naiset halusivat vapautua, ei välttämättä ollut niinkään koti sinänsä kuin se raadanta, johon he olivat äitiensä ja isoäitiensä nähneet alistuvan.⁴⁰ Suomessa Työtehoseuran vuonna 1953 toteuttamassa kyselyssä perheenemännät ilmoittivat kotityöhön väsymisensä tai kyllästymisensä syyksi kunnollisten työvälineiden puutteen, työn paljouden ja rahahuolet sekä levon ja loman puutteen.⁴¹ Kuten Kirsi Saarikangas on osoittanut, kodin modernisoiminen tarkoitti myös uudenlaisen, kotona ja kodin ulkopuolella aktiivisen perheenemännän roolin synnyttämistä, pyrkimystä keventää naisten työtaakkaa teknologisilla keksinnöillä ja kodissa tehtävän työn arvostuksen tietoista kohottamista.⁴² Jos kohta koti alkoikin 1960-luvulla näyttäytyä feminismin näkökulmasta yhä enemmän vapauden vastakohtana, sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen oma se merkitsi myös turvaa ja parempaa tulevaisuutta.

Maailman kauneimman tytön konsumeristinen diskurssi houkutteli naisia ruostumattoman tiskipöydän ja pesukoneen ääreen lupaamalla näille materiaalista hyvinvointia, vapaa-aikaa ja kotiin liittyvää nautintoa.⁴³ Modernin tuhkimotarinan lupaama vapaus oli naisille kuitenkin kaksiteräinen miekka. Sillä vaikka pesukone helpotti naisten kotityön taakkaa ja siinä mielessä toi vapautta, oli sen käyttäminen edelleen mieluummin naisen kuin miehen tehtävä. Käytännössä teknologiset apuvälineet, ”työtä säästävät” keittiöt ja kodin tulo uudella tavalla julkisen kiinnostuksen kohteeksi asettivat kodinhoidolle ja etenkin kodin puhtaudelle uusia odotuksia ja siten jopa lisäsivät naisilta kotona edellytetyn työn määrää. Teknologian avulla naisten silti odotettiin helposti kykenevän yhdistämään kodin työt työssäkäyntiin kodin ulkopuolella.⁴⁴ Työtehoseurankin ehdotus perheenemäntien väsymisen helpottamiseksi oli nimenomaan perheenemäntien itsensä valistaminen kotityön rationalisoinnista, ei töiden tasa-
puolisempi jakaminen perheenjäsenten kesken.⁴⁵

Kulttuurisesta johdonmukaisuudesta huolimatta *Maailman kauneimman tytön* tarjoama unelma oli naisille ristiriitainen: se lupasi tavallisille tuhkimoilta parempaa

³⁹ Saarikangas 1999a, 193; Langhamer 2005, 353; ks. myös Young 2005/1997.

⁴⁰ Langhamer 2005, 359.

⁴¹ Heinonen 1998, 265.

⁴² Saarikangas 2009, 302–305. Kuuluisin suomalainen esimerkki naisten kotityön taakkaa helpottavista teknologisista keksinnöistä on tietenkin Maiju Gebhardin vuonna 1944 lanseeraama astiankuivauskaappi. Gebhard laski, että kaappi säästäisi perheenemännän aikaa peräti kolme tuntia vuorokaudessa ja huimat 30 000 tuntia tämän koko elinaikana (mt. 299).

⁴³ Koivunen 1992, 194 viitaten Miriam Hanseniin (1990).

⁴⁴ Saarikangas 2002, 117–123; 2009, 294, 304–305.

⁴⁵ Heinonen 1998, 265–266; Saarikangas 2009, 302–303.

elämää ja uutta tulevaisuutta mutta perusti lupauksensa taloudellisen hyvinvoinnin kasvuun, ei sukupuolten välisessä hierarkiassa tapahtuvan muutokseen. Pesukone ei olennaisesti muuttanut sitä asetelmaa, jossa miehen vapaus, luovuus ja lepo ovat perustuneet naisen kotona tekemälle työlle.⁴⁶ Kuten ukko-Colemankin *Maailman kauneimman tytön* aluksi poikaansa muistutti, miehinen ja myös kansallinen ”maailmanvalloitus” vaativat toteutuakseen naisen kotona tekemän työn uusintavaa voimaa.

1960-luvun liberaalifeministinen käsitys emansipaatiosta perustui tietyn maskuliinisen mallin mukaiseen ideaaliin modernista yksilöllisyydestä, joka – kuten Judy Giles (2004, 141–142) on huomauttanut – vähintäänkin vertauskuvallisesti edellytti kotoa lähtemistä ja kodin hylkäämistä. Modernin paradigmaattisia tiloja ovat olleet kaupunki ja maailma, jotka miespuolisella yksilöllä (kulkijalla, tutkimusmatkaajalla) on ollut valta ottaa haltuunsa. Koti, paikallaan pysyminen ja arkinen määrittäytyvät tämän rajattomuuden, liikkumisen ja vapauden traditionaaliksi ja naiselliseksi vastakohtiksi. Mutta niin kuin esimerkiksi Giles kirjassaan osoittaa, koti on ollut monin tavoin modernin läpätunkema. Naisten kotiin kohdistuvia haaveita voidaan tulkita myös modernille aikakaudelle ominaisen yksilöllisen itsetoteutuksen tavoittelemisena aikana, jolloin asuinolosuhteista ja kotiin liittyvästä kulutuksesta oli tulossa modernin kansalaisuuden määreitä.⁴⁷ Ylirajainen romanssi näyttäytyy näin modernina kahdessakin mielessä: yhtäältä se ilmensi moderniuuden feminiinisiksi miellettyjä ihanteita, kotia ja kuluttamisen nautintoja, mutta toisaalta siinä toteutuivat myös moderniuuden maskuliinisina pidetyt määreet – kotoa lähteminen, kansainvälinen liikkuvuus ja rajojen ylittäminen.

Ylirajainen romanssi esittäytyi modernin kansainvälisyyden ”naisellisenä” versiona: vaikka naiset lähtivät maailmalle, nämä ”jäivät” silti kotiin, ja vaikka nämä jäivätkin kotiin, ”pääsivät” nämä yhtä kaikki maailmalle. Tällainen kansainvälisyys nojasi tietynlaiseen sukupuolten järjestykseen, johon naisia houkutteli sodanjälkeisessä yhteiskunnassa yleisemminkin vallalla ollut paremman elämän tavoittelu. Mutta toisaalta se, että koti ylirajaisen avioliiton seurauksena tuli sijaitsemaan Suomen rajojen ulkopuolella, jopa hyvinkin kaukana Atlantin tai Aasian takana, teki ylirajaisesta halusta myös potentiaalisen kansallista määräysvaltaa vastaan osoitetun kapinan väylän.

Tässä kohtaa onkin syytä muistuttaa mieleen managerin näkemys siitä, mistä Armin yllättävässä avioitumisessa oikeastaan oli kysymys:

Nuori tyttö oli rakastunut [...] Häntä oli kohdeltu vain naisena, eikä kuulusuutena. Toisaalta hän oli kauneuskuningattareksi jouduttuaan tottunut siihen, että

⁴⁶ Ks. Young 2005/1997.

⁴⁷ Giles 2004; Suomen osalta ks. erityisesti Saarikangas 2002.

hän yleensä sai heti kaiken, mitä halusi [...] *Nyt hän halusi nuorukaisen värikkään unensa maasta*, jonka loistava palvelonta vallitsi vielä mieltä. *Rotupulmista hän ei tiennyt muuta, kuin että ne olivat ns. ennakkoluuloja.* [...] *Rajoitusten vastustushalu heräsi. Hän tunsu ympärillään epäilevää mielialaa ja tiesi maailman yhtyvän siihen. Siihen yhtyisi varmasti myös sovinnainen ja takapajuinen kotimaa[,] joka ei pystynyt tarjoamaan muuta kuin sen, että ylpeili hänen kustannuksellaan* [...] *Mutta hänpä näyttäisikin nyt kaikille, ennakkoluuloisille ja ahdasmielisille, koko 18-vuotiaan innollaan, mitä merkitsee todellinen rakkaus.* Nyt olisi ainutlaatuinen tilaisuus [...] kun koko maailma oli katsomona. [...] *Heti ja epäsovinnaisesti se oli suoritettava. Tehtävä oli suorastaan kutsumuksellinen.*⁴⁸

Voisiko lausuntoa lukea muuten kuin osoituksena managerin pyrkimyksestä Armin toimijuuden kieltämiseen ja trivialisoinniseen? Entä jos se otetaan todesta, mutta jätetään sen sisältämä moraalinen tuomio sikseen? Lausuntohan esittää Armin toiminnan kapinana hänelle osoitettua kansallista roolia vastaan ja irtautumisena suomalaisten kansallisesta omistuksesta, nilkkansa ympärille kiedotuista kansallisista kahleista. Se esittää Armin aktiivisena subjektina, joka ”halusi nuorukaisen värikkään unensa maasta” – ja meni ja toteutti halunsa, vaikka tiesi sen herättävän suomalaisissa pahennusta. Tästä näkökulmasta Armin avioliitto näyttäytyy kritiikkinä kotimaan takapajuisuutta, ennakkoluuloja ja ahdasmielisyyttä vastaan. Ylirajainen halu ja oman kodin kaipuu merkitsivät myös vastarintaa; itsenäisyyden, yksityisyyden ja oman tilan tavoittelua, pyristelyä irti hegemonisen kansallisen määrittelyvallan naisten identiteetteihin ja haluihin kohdistamasta kontrollista.⁴⁹

Tammikuussa 1954 Armi Kuuselan ja Sinikka Ankrain avioliittojen kirvoittamissa yleisönosastokeskusteluissa⁵⁰ monet naiset asettautuivat puolustamaan suomalaisten naisten ylirajaisia suhteita. Joku katsoi ensinnäkin aiheelliseksi muistuttaa, että Suomessa oli ”200 000 naista enemmän kuin miestä”.⁵¹ Jos ”ylijäämänaiset” yhteiskunnallisen järjestyksen kannalta näyttäytyivätkin ongelmallisena ryhmänä⁵², oli ongelma naisten omalta kannalta katsottuna siinä, että ”tässä maassamme” on ”naisilla hyvin pienet mahdollisuudet löytää itselleen todella hyvä mies”:

Onhan yleensä tunnettua, että suuri osa suomalaisia miehiä ei ole hienotunteisia eikä liioin uskollisia naisille. Kuinka monta tapausta löytyykään täällä, että keski-

⁴⁸ Keranto 1953, 242 (korostus MU).

⁴⁹ Kodista vastarinnan paikkana ks. esim. hooks 1990; Young 2005/1997, 149, 152.

⁵⁰ Etenkin *Helsingin Sanomissa* mielipiteenvaihto oli toimituksen välihuomautuksen mukaan poikkeuksellisen vilkasta: ”Keskustelu suomalaisesta naisesta ja suomalaisesta miehestä on herättänyt niin laajaa kiinnostusta, ettei toimituksen ole mahdollista julkaista kuin pieni osa lukijain lähettämistä kirjoituksista. Nähtävästi keskustelu on vetänyt mukaan sellaisiakin piirejä, jotka eivät aikaisemmin ole kirjoitelleet sanomalehtiin, päätellen siitä, että toimitukseen tulee päivittäin useita kirjeitä, joissa ei ole lähettäjän nimeä eikä osoitetta.” (Yleisön osaston kirjoittajille *Helsingin Sanomat* 5.2.1954.)⁵¹ Yleisöltä: Suomen naisille. *Helsingin Sanomat* 4.2.1954.

⁵¹ Yleisöltä: Suomen naisille. *Helsingin Sanomat* 4.2.1954.

⁵² Ks. luku 6.

ikäinen nainen sananmukaisesti heitetään ”roskatunkiolle” ja mies ottaa nuoremman elämäntoverin. Vanhempi nainen, joka on uhrannut parhaimmat vuodet ja voimat miehelleen, jätetään yksin juuri silloin, kun hän parhaiten olisi tarvinnut elämäntoverinsa. Mistä syystä moititaan meidän naisia, jotka solmivat avioliiton ulkolaisen kanssa? Jos ulkomaalaiset ovat hienotunteisempia ja uskollisempia meille suomalaisille naisille, niin eihän ihon värin ja vieraan kielen tarvitse olla esteenä menemään naimisiin ulkomaalaisen kanssa. Täällähän on sentään tarpeeksi naisia suomalaisille miehille. Sillä ei suinkaan sentään ole tarkoitettu, että miehille täällä olisi koko haaremi naisia.⁵³

Jos kuitenkin oli niin, että ”jokainen terve ja normaali nainen” kaipasi ”puolisoa, lapsia ja turvattua kotia”, oli nimimerkillä ”Paljon matkustellut” vain yksi neuvo, jonka hän saattoi ”Suomen naisille” antaa:

Saatte kunnollisen, uskollisen ja varakkaamman miehen ulkomailta. [...] Jokainen nainen pukeutuu mielellään kauniisti, syö ja juo hyvin (mikäli linjat sallivat) ja asuu kauniissa ja avarassa kodissa rakastamansa miehen kanssa. Suomalaiset nuoret kaunottaret. Lähtekää joukolla pois täältä asuntokurjuuden ja muun kurjuuden keskeltä. Minkään muun maan mies ei voi olla huonompi (eläähän hän huomattavasti paremmissa oloissa ulkonaisestikin) kuin karun ja köyhän Suomen siveellisesti ala-arvoinen miestyyppe.⁵⁴

”Paljon matkustelleen” näkemys ”jokaisen terveen ja normaalin” naisen haluista ja toiveista noudatti naisjärjestöjen olympiakampanjan opetuksia. Kirjoittajan lukijoilleen esittämä kannustus lähteä maailmalle poikkesi kuitenkin tyystin naisjärjestöjen ohjeista, jotka torjuivat naisenemmistöisyyden mahdollisesti aiheuttamia ongelmia vaatimalla naisia pysymään paikoillaan.

Yleisönosastokirjoituksissa naisten viehtymystä ulkomaalaisiin miehiin perusteltiin muun muassa suomalaisten kotien turvattomuudella. Ulkomaalaisia ja suomalaisia miehiä keskenään vertaamalla keskustelijat toivat esille naisten kotioloja varjostavia ristiriitoja, ennen muuta miesten alkoholinkäytön ja väkivallan. Kun Kokoomuksen puheenjohtaja Arvo Salminen oli moittinut Armin avioliittoa ja siitä nousutta kohua esimerkkinä yhteiskunnan ”sairausilmiöistä”,⁵⁵ totesi Armin äiti Martta Kuusela suomalaisten avioliittojen ja Suomen kansan tulevaisuuden suurimman uhkan olevan aivan muualla:

En tiedä minkä verran missikilpailut ovat Suomessa aiheuttaneet moraalittomuutta ja lisänneet siveettömyyttä. Mutta aivan toisen alan moraalittomuutta olen nähnyt ja kouriintuntuvan läheltä kokenut. [...] Se on kansamme yhä enenevä juoppous, joka saattaa vielä olla tämän kansan tuho. [...] Tanssipaikeissa nykyajan työtötkin

⁵³ Yleisöltä: Vastaus Esko Haapaselle. *Helsingin Sanomat* 26.1.1954.

⁵⁴ Yleisöltä: Suomen naisille. *Helsingin Sanomat* 4.2.1954.

⁵⁵ Arvo Salminen: Sairausilmiöitä. *Uusi Suomi* 7.5.1953.

ovat siihen niin tottuneet, etteivät viitsi siitä edes huomauttaa. [...] Kukaan ei tiedä tässä maailmassa sitä mittaamatonta kärsimysten määrää mitä juopon miehen vaimo kotinsa hiljaisuudessa joutuu kestävänsä.⁵⁶

Nimimerkki ”Ulkomaalaisen kanssa naimisissa ollut” näki ”meikäläisten miesten tunnetut juomatavat” naisille ja lapsille lähes hengenvaarallisina – semminkin, kun ne tuntuivat nauttivan yhteiskunnan hiljaista hyväksyntää:

Luonto on viisautessaan liittänyt harhaanjohtamattomien naisten sukuviettiin turvallisuuden vaatimuksen – miten lasten muutoin kävisikään? – vaikka se miehistä lienee epämukavaa. Avioliitto ulkomaalaisen kanssa purkautuu joskus sekin, mutta ei pääty joukkomurhaan, kuten niin usein meillä. [...] Naisiin kohdistuneet väkivallanteot ovat yleisiä ja ovat alkaneet herättää suuttumusta, mutta eivätkö ne ole tulosta julkisesti suositusta tai hiljaa hyväksytystä mentaliteetista?⁵⁷

Käytössä olivat toisin sanoen samat argumentit – avioliitto ja lapset naisten ”luonnollisena” päämääränä sekä naisten suojeleminen miesten väkivallalta ja hyväksikäytöltä – jotka olivat käytössä myös naisjärjestöjen olympiakampanjassa. Nyt uhkaksi ei kuitenkaan koettu etelämaalaisen miehen syyttävyyttä⁵⁸ vaan suomalaisen miehen juoppous. Keskustelu ei myöskään keskittynyt naisten itsehallintaan ja -hillintään vaan naisten yhteiskunnallisen aseman kohentamiseen. Yleisönosastokirjoitusten perusteella naisten ylipirajasta halua voidaankin tulkita myös kapinana kotimaista sukupuolijärjestystä vastaan.

Yleisönosastoissa nimimerkeillään ”suomalaisiksi miehiksi” julistautuneiden kirjoittajien mielestä kyse oli heitä vastaan suunnatusta parjauskampanjasta: jonkin ”juoppohullun” tekosia ei voinut ”soveltaa jokaiseen suomalaiseen mieheen”, ja olihan väkivaltaakin ”vähän joka maassa”. Sitä paitsi Suomessa naiset saattoivat aina ”puutteellisimmissakin olosuhteissa [...] turvata yhteiskuntaan” – poliisiin, sosiaaliturvaan ja oikeuslaitokseen. Toisin kuin ”bambukylissä”, köyhänkään ei täällä tarvinnut sentään raskaana ollessaan ”mennä maissipellolle ja miehelleen jamssijuuria kaivamaan”.⁵⁹

Nimimerkki ”Kotiorja” suvaitsi olla asiasta eri mieltä ja kyseenalaistaa edellisen kirjoittajan toistaman käsityksen suomalaisen/pohjoisen tasa-arvon yliveritaisuudesta:

Kyllä meidän suomen naisten kannattaa olla kiitollisia näin ihanasta olotilasta! Tosin meidän on toimittava vesijuhtina ja pesukoneina ynnä muuta sellaista pientä helppoa liikuntaa harrastaen ja tietysti käytävä lypsillä ja perunamaalla, sehän on

⁵⁶ Martta Kuusela: ”Sairausilmiöiden” johdosta. *Uusi Suomi* 20.5.1953.

⁵⁷ Yleisöltä: Ulkomaalaisen kanssa naimisissa ollut vastaa nimimerkille R.N. *Helsingin Sanomat* 16.1.1954.

⁵⁸ Ks. luku 5.

⁵⁹ Yleisöltä: Aihetta enempään E. P:n kanssa, mutta... *Helsingin Sanomat* 23.1.1954.

selvä, vaikka aika olisi jo viittä vailla. Mutta eihän näistä pienistä kannata mitään mainita, sillä pääasialhan on, ettei tarvitse sentään mennä maissipellolle ja jamssi-juuria keräämään. Voi noita onnettomia neekerinaisia!⁶⁰

Käsitys suomalaisen tasa-arvon muuta maailmaa paremmasta tilasta kyseenalaistettiin myös *Hufvudstadsbladetissa*, jonka yleisönosastossa niin ikään käytiin osittain samaa keskustelua:

[Å]tminstone till pappers förekommer [det] någonting sådant som att kvinnan har samma rättsliga ställning inför lagen som mannen. Men hur förhåller det sig i verkligheten?

Det går knappast en dag utan att man får höra, hur den och den mannen betett sig mot sin hustru, hur den och den mannen misshandlat och slagit sin hustru så att hon ådragit sig skador för sitt återstående liv. [...] Det sitter mycket hårt åt att lösgöra sig från en karl, men vill en karl slippa en kvinna går det mycket lättare.

Så stå inte och prata [...] om kvinnans rättsliga ställning i vårt land!⁶¹

”Oberoende änkefru” epäili, ettei suomalaisesta yhteiskunnasta ollut naisille sellaista tukea kuin ”Suomalainen mies” *Helsingin Sanomissa* esitti – naisten oikeudellinen asema kun ei ollut miesten kanssa tasa-arvoinen, etenkin mitä tuli juuri naisten kotonaan kokemaan väkivaltaan tai avioeron mahdollisuuteen.

Debatti suomalaisten naisten yllirajaisesta halusta kietoutuikin osaksi samaan aikaan käytyä keskustelua naisten asemasta. Kun naisjärjestöjen olympiavalistuksen viesti oli, että naisten kannatti pysytellä poissa kaduilta oman turvallisuutensa vuoksi, yleisönosastokirjoitustensa perusteella naiset eivät olleet vaarassa ainoastaan kadulla vaan myös kotona. Ratkaisuna ongelmaan esitettiin, että naisten itse oli tartuttava ”voimaperäisesti ja kovakouraisesti” tähän ”rumaan mätäpaiseeseen”, puuttuvaan ”naisrauhaan”⁶² – ei niinkään sovitettava omaa käyttäytymistään vallitseviin miehisiin ajattelutapoihin kuin vaadittava naisille tasa-arvoisia oikeuksia. Suomessa valmistauduttiin ennenaikaisiin eduskuntavaaleihin, ja kirjoituksissa kannustettiin äänestämään eduskuntaan ”naisia, jotka eivät ajattele niin kuin meidän ukko, vaan heidän tulee ajatella itse”.⁶³

Yllirajaisen halun kulttuurinen logiikka

Emansipaation kiinnittäminen yksinomaan naisten työssäkäyntiin ja taloudelliseen itsenäisyyteen ohittaa kysymyksen seksuaalisuudesta. Sodan jälkeisille vuosille oli leimallista korkea avioliittoisuus: avioliittoja solmittiin entistä enemmän ja entistä

⁶⁰ Yleisöltä: ”Ei maissipellolle...” *Helsingin Sanomat* 9.2.1954.

⁶¹ Från allmänheten: ”Kvinnans rättsliga ställning”. *Hufvudstadsbladet* 30.1.1954.

⁶² Yleisöltä: On varmasti jotain mätää. *Helsingin Sanomat* 22.1.1954.

⁶³ Yleisöltä: Hyvä hameväki. *Helsingin Sanomat* 15.2.1954.

nuorempina.⁶⁴ Seksuaalisuus pyrittiin edelleen rajaamaan avioliittoon, mutta ehkäisyn ja sitä koskevan neuvonnan saatavuus – joka tosin tiukasti rajattiin naimisissa oleviin pareihin – lisäsi ymmärrystä aviollisesta seksistä nautinnon lähteenä myös naiselle.⁶⁵ Käsitös toveruudesta, romanttisesta rakkaudesta ja nautinnollisesta sukupuolielämästä avioliiton pohjana teki tilaa naisten seksuaaliselle toimijuudelle, ja edellytti mieheltäkin vaimon seksuaalisen nautinnon huomioonottamista. Vaikka kulutusorientoitunut kulttuuri yhtäältä vahvisti käsitystä kauneuteen ja miehen katseen miellyttämiseen perustuvasta naisellisuudesta, Eva Illouzin mukaan kulutuksen hedonistinen eetos yhdessä romanttisen rakkauden ideaalin kanssa tarjosi naisille, paradoksaalista kyllä, myös voimaannuttavan narratiivin henkilökohtaisesta vapautumisesta ja autonomiasta.⁶⁶ Tämä vapautuksen narratiivi perustui romanttisen rakkauden sisältämään ideaaliin parinvalinnasta yksilön – ei perheiden – vapaana ja itsenäisenä valintana. Yhdessä vapautta ja itseilmaisua korostavan kulutuskulttuurin ja mainonnan kanssa tämä ideaali vahvisti naisten käsitystä itsestään itsenäisinä, toimivina subjekteina.

Siinä missä esimerkiksi varhaisen toisen aallon feminismin näkökulmasta heteroseksuaalinen romanssi näyttäytyi harhaanjohtavana ja haitallisena, naisia alistavana ideologiana, on myöhempi feministinen tutkimus nähnyt sen representaatioissa myös positiivisia funktioita. Romanttisen fiktion tarjoamat ”voi jos minä olisin X” -tyyppiset fantasiat ovat antaneet naisille mahdollisuuden oman identiteettinsä, halujensa ja odotustensa tutkiskeluun. Vaikka yhtäältä romanssin ja konsumerismin yhdistelmä on ollut omiaan houkuttelemaan naisia ”perinteisen”, itseään kodin, avioliiton ja perheen kautta toteuttavan naisen malliin, on se toisaalta mahdollistanut kuvitelman maailmasta, jossa taloudellinen turva, ruumiillinen itsemääräämisoikeus ja seksuaalinen tyydytys olisivat yhtä aikaa mahdollisia – päinvastoin kuin siinä arjessa, jota 1950-luvun alun nuoret naiset olivat äitiensä ja isoäitiensä nähneet elävän.⁶⁷ Sen sijaan, että romanttiset fantasiat olisivat vain tuudittaneet naiset ”väärän tietoisuuden” valtaan, ne saattoivat tuoda esille myös patriarkaalisen yhteiskunnan epäkohtia ja siten herättää ja rohkaista naisia muutokseen.⁶⁸

Suomalaisten naisten yllirajaisia suhteita ja haaveita paheksuvissa kirjoituksissa naisten halut, toiveet ja näkemykset kiistettiin joko sinisilmäisyytenä tai liiallisena vaateliaisuutena – tai, manageri Kerannon sanoin, sopimattoman äänekkäinä ”eroottisina vaateina”:

⁶⁴ Lindgren & Ritamies 1994, 108–110; Turpeinen 1997, 33–36; Jallinoja 1980, 233; ks. myös Birmingham Feminist History Group 2005, 7, 15–18.

⁶⁵ Helén 1997, 250; Birmingham Feminist History Group 2005, 17.

⁶⁶ Illouz 1997, 74–75, 146–147.

⁶⁷ Esim. Koivunen 1992, 194; Giles 2004, 57.

⁶⁸ Stacey & Pearce 1995, 13, 28.

Joka tapauksessa Armi matkan kestäessä silminnähävästi muuttui. Lähtiessä hänessä vielä erottui paljon piirteitä siitä Aino-tyyppistä, joka hänessä oli nähty ja jollaisena hän Long Beachiin [Miss Universum -kilpailuun] oli lähtenyt. Mutta tämä rooli tuskin oli sittenkään hänelle oikea ja mieluinenkaan. Koskapa se Armi, joka [Tokiossa avioliiton solmittuaan] lähti Honolulusta, pikemminkin muistutti kovanpuoleista amerikkalaistyyppistä naista, joka *ei epäröinyt pitää jokseenkin äänestä lukua enempiä eleganssinsa ja naisellisen turhamaisuuden asettamista kuin eroottisista ja muistakaan vaateistaan. Hän ei suinkaan ollut enää ”hento tyttö-rukka” vaan koko lailla hard-boiled.*⁶⁹

Keranto syytti Armia sekä oman sukupuolensa rajojen ylittämistä että epäisänmaallisuudesta; juuri sukupuolen rajojen ylittäminen esitettiin ei-suomalaisena ”amerikkalaisuutena”. Vastaavasti yleisönosastokeskusteluissa naisten ylijäräinen halu esitettiin paitsi vastauksena kotimaan arjen epätasa-arvoisuuksiin myös toiveena naisten seksuaalisen nautinnon huomioonottamisesta.

Suomalaiset miehet valittivat, että naiset olivat kotimaan miehiä kohtaan ”jäätävän kylmiä”, vaikka ”mustaihoisille ja keltaisille” paloivat ”intohimon tulta”, mutta yleisönosastoon kirjoittavien naisten näkökulmasta ongelma asettui toisin:

Lemmen asioissa [te suomalaiset miehet] olette yksiviivaisia, ilman mitään alkuvaiheita. Teistä on selviö, että mitä te haluatte, haluaa nainen. Teissä ei ole pyydystäjän ominaisuutta, ei kärsivällisyyttä. Kaiken pitää heti johtaa tuloksiin. [...] Te ette ole yhtään romanttisia. Ette ainakaan tee sellaista ilmapiiriä sen naisen ympärille, jota haluatte valloittaa. Jotain metsäläistä on kaikessa. Elikkä puheita paras. [...] Teillä on valtiasasema kodissa. Teidän ei koskaan tarvitse vaivautua naisen vuoksi. Aviossa puolisonne kantaa ainakin puolet jos ei enemmän taloudellisesta taakastanne. [...] Ette anna vaimollenne mitään huomaavaisuuden osoituksia. Pappi on sanonut amen ja sillä hyvä. Nainen on saanut miehen, tyytyköön osaansa. [...]

En halua lainkaan puolustaa ulkomaalaisten kanssa juoksentelevia naisia, mutta sopiihan heitäkin ymmärtää.⁷⁰

Jos kohta kirjoittaja esittikin suomalaisista miehistä melko yksioikoisen ja monoliittisen kuvan, ei se juurikaan eronnut niistä kriteereistä, joilla suomalaisia valmennettiin olympiavieraiden vastaanottoon. Suomalaisten naisten käsitykset ulkomaista ja ulkomaalaisista miehistä pyrittiin tavanomaisesti kiistämään osoittamalla ne tiedon puutteen ja romanttisten haaveiden synnyttämiksi harhakuviksi; se, että naiset kuvittelivat asioiden olevan muualla maailmassa paremmin kuin Suomessa, oli vain todiste näiden naiivista ja ehkäpä myös epäisänmaallisesta sinisilmäisyydestä. Mutta samalla tavalla esimerkiksi Ryhtiliikkeen olympialaisia edeltävässä valistuksessa se, mikä oli tavoitel-

⁶⁹ Keranto 1953, 322 (korostus MU).

⁷⁰ Yleisöltä: Suomen naiset. *Helsingin sanomat* 24.1.1954.

tavaa, määrittyi (joidenkin tiettyjen) ulkomaiden ”paremmuudesta” – kansainvälisistä hierarkioista – käsin⁷¹. Tältä kannalta naisten kiinnostuksessa ulkomaalaisia kisa-vieraita kohtaan ei kaiken järjen mukaan olisi pitänyt olla moitteen sijaa, sillä tämä hymyilevä ja kohtelias herrasmies oli juuri se ihanne, jonka mukaisesti suomalaistenkin miesten toivottiin olympialaisten aikana käyttäytyvän, jotta suomalaiset näyttäytyisivät maailman silmissä sivistysmaan kriteerit täyttävänä kulttuurikansana.

Kun suomalaisuuden kansainvälisessä vertailussa määrittyvää ”huonommuutta” vastustettiin, se tehtiin ainakin osittain sukupuolittuneisiin hierarkioihin nojaten ja niitä vahvistamalla, kuten vaikkapa juuri olympialaisia edeltänyt keskustelu gentlemanni-ihanteesta osoittaa. Matti Peltonen (2002) on kiinnittänyt huomiota Suomen Kansan Ryhtiliikkeen ”kansanmies-gentlemanni”-käsitteen ristiriitaisuuksiin. Peltonen ihmettelee, ”kuinka kansanmies, savotan jätkä ja tehtaan työmies voisivat olla englantilaisen tai kansainvälisen ihanteen mukaisia herrasmiehiä”, gentlemanni-ihanteella kun oli kovin elitistinen kaiku. Oppaan toimituskunnassa eivät kaikki moista ”hienostelua” suostuneetkaan pureksimatta nielemään. Esimerkiksi Sakari Pälsi vastusti gentlemanni-ihannetta normina, jota kaikkien tulisi noudattaa, varsinkin kun sen valossa suomalaiset väistämättä näyttäytyivät ”vasta äskettäin sivistyksen pariin vedettynä korpikansana, jolla oli metsäläisen mentaliteetti”.⁷² Pälsi käänsikin asetelman Suomen ja suomalaisten (miesten) eduksi:

Ei ole helppoa kasvattaa suomalaisesta suuren maailman mallista palvelijaa, nöyräselkäistä passaria ja kumartelevaa lakeijaa. Tämän elämänuran käytännölliseen harjoitteluun meiltä on puuttunut tilaisuuksia. On puuttunut käskijöiltä muun maailman tapainen herramahti, eikä käskettäviä ole painanut milloinkaan ehdoton tottelemisen pakko.⁷³

Pälsin mukaan Suomessa – missä talollinenkin oli ollut ”rehti kansamies” ja tasa-vertaisena tehnyt työtä alaistensa rinnalla – miehet olivat vahvoja ja itsenäisiä, eikä näistä siksi ollut tarvetta tehdä kansainvälisen normiston täyttäviä maailmanmiehiä.

Näiden vertailujen valossa suomalaiset miehet näyttäytyivät maskuliinisina ja tervehenkisinä, olivat vertailun kohteena sitten feminiinisinä esitetyt ”hienostelevat” gentlemannit tai kumartelevat ”passarit”. Samalla tavalla feminiinisestä erottautumisen kautta määrittyi myös se ”reilu jätkä”, jossa Peltonen näkee suomalaisen tasa-arvon olleen vielä Pälsin talollista ihannetta aidommin ja teeskentelemättömämmin läsnä. Jätkän reiluus tuli Peltosen mukaan selvimmin esille sukupuolten välisissä suhteissa: ”Kun naista kohdellaan reilusti, häntä kohdellaan niin kuin miestä. Herras-

⁷¹ Ks. luvut 3 ja 4.

⁷² Pälsi sit. Peltonen 2002, 117.

⁷³ Pälsi sit. Peltonen 2002, 119.

mies ei voi tällaista ymmärtää ja pitää sitä sovinnaisena.”⁷⁴ Olympialaisia ja Armi Kuuselan avioliittoa seuranneiden yleisönosastokeskustelujen perusteella naiset pitivät ongelmallisena tätä ”tasa-arvoista” kohtelua, jossa sen paremmin talollisen kuin jatkänkään ihannekuvan mukaan ei ollut tilaa tahdikkaudelle, kohteliaisuudelle ja huomaavaisuudelle. Sitä vastoin ulkomaalaisissa miehissä – myös niissä ”etelämaalaisissa” kisavieraisissa – suomalaisia naisia veti puoleensa juuri se ”herrasmiesmäisyys”, joka suomalaisen maskuliinisuuden ihanteiden valossa määrittyi ei-suomalaiseksi ja feminiiniseksi mutta jonka avulla Ryhtiliikekin pyrki tekemään suomalaisista kansainvälisten standardien mukaista kulttuurikansaa. Jos tanssipartneriksi oli tarjoutumassa ”hymyilevä ja kohteliaasti kumartava tummatukkainen herrasmies” ja toinen, joka juovuksissa käski ykskantaan, ”Tuus likka joraamaan”, ei valintaa naisten mielestä ollut vaikea tehdä.⁷⁵

Aihwa Ong (1999) viittaa kulttuurisen logiikan (*cultural logics*) käsitteellä siihen, miten yksilöiden toimijuus, yhteiskunnan taloudelliset ja poliittiset rakenteet ja kulttuuriset virtaukset kytkeytyvät toinen toisiinsa. Ong tarkastelee käsitteen avulla kulttuurisia merkityksiä ja poliittis-taloudellisia ehtoja, joiden nojalla ihmiset tekevät valintojaan ja liikkuvat kansallisvaltiot rajojen yli. Myös ylirajaista halua – tai halua ylipäättään – voidaan tarkastella sen noudattamien kulttuuristen loogisuuksien ja johdonmukaisuuksien kannalta. Romanttinen rakkaus halutaan usein ymmärtää yksilöiden välisenä, sosiaalisista eroista tai taloudellisista ja poliittisistä tekijöistä riippumattomana tunteena, materiaalisten pyrkimysten vastakohtana. Silti – kuten Internetin välityksellä toisiinsa tutustuneiden amerikkalaisten miesten ja aasialaisten naisten välisiä avioliittoja tutkinut Nicole Constable (2003) esimerkiksi on osoittanut – poliittiset ja taloudelliset suhteet sekä globaalit valtarakenteet, toisin sanoen raha ja valta yhtä hyvin kuin kansallisuus, ”rotu”, sukupuoli ja poliittinen maantiede, ovat läsnä ihmisten välisessä intiimeimmässäkin kanssakäymisessä. Yhdessä ne määrittävät sellaisia halun kulttuurisia logiikoita (*cultural logics of desire*), jotka ohjaavat ja muokkaavat sitä, mitä me itse kukin pidämme rakastettavana ja houkuttelevana tai mikä meille ylipäättään näyttää ymmärrettävissä olevana ja mahdollisena halun kohteena.⁷⁶ Lisäksi, niin kuin japanilaisten naisten ”internationalismista” kirjoittanut Karen Kelsky (2001, 10) on huomauttanut, tämä logiikka on vahvasti sukupuolittunut, sillä erilaiset historialliset, poliittiset ja taloudelliset vaikuttimet ohjaavat naisia ja miehiä keskenään erilaisille reiteille suhteessa kansallisvaltioon ja maailmaan. Sekä Constable että Kelsky korostavat, ettei halun kulttuurinen logiikka kiellä inhimillisiä tunteita tai niiden aitoutta mutta kiinnittää yksilöllisten tekijöiden sijasta huomion liikkumisen ja kohtaamisen rakenteellisiin ehtoihin, tunteiden sosiaalisiin konteksteihin, niiden

⁷⁴ Peltonen 2002, 122.

⁷⁵ *Uusi Suomi* 29.8.1952 (yleisönosasto).

⁷⁶ Constable 2003, 118–120, 143. Ks. myös Kelsky 2001 passim.

kulttuurisiin määreisiin ja mahdollisuuksiin sekä houkuttelevien halun ja identifi-
kaation kohteiden kulttuuriseen tuottamiseen.

Armi Kuuselan Suomessa ja Filippiineillä tekemät elokuvat *Maailman kaunein tyttö* ja *Now and Forever* kertovat kumpikin omaa tarinaansa ylijärjät halun kulttuurisesta ymmärrettävyydestä ja siitä, mikä ulkomaalaisista miehistä teki suomalaisille naisille mahdollisia ja houkuttelevia halun kohteita. Nämä eri puolilla maailmaa tuotetut elokuvat eivät rajautuneet vain omaan kansalliseen kontekstiinsa, vaan ne ovat 1950-luvun esimerkkejä kansainvälisen kaupan, kulutuksen ja kulttuurituotteiden muokkaamista laajemmista ”kuvittelemisen” prosesseista.⁷⁷ Tällainen ”kuvittelu” murtaa hegemonista järjestystä tehdessään mahdolliseksi liikkumisen erilaisten kulttuuristen fragmenttien, diskurssien ja identiteettien välillä ja tarjotessaan siten totutusta poikkeavia vaihtoehtoja.⁷⁸ Karen Kelsky (2001, 4) kuitenkin painottaa, että globaalin tai ”internationalistisen” kuvittelun tuottama ylijärjät halu voi olla myös poliittisesti ongelmallista silloin, kun se ei tunnista niitä sukupuoleen, seksuaalisuuteen, ”rotuun” ja luokkaeroihin kytkeytyviä vallan muotoja, joiden tuotetta se itsekin on.

Maailman kaunein tyttö esitti ylijärjät romanssin lupauksena taloudellisesta turvasta ja paremmasta tulevaisuudesta, ei vain elokuvan sankarittarelle vaan myös suomalaiselle kansakunnalle. Amerikansuomalainen Jack Coleman *Maailman kauneimman tytön* halun kohteena edusti paitsi taloudellista nousua myös länttä ja valkoisuutta. Samalla elokuva vihjaa siitä mahdollisuudesta, että Armin ”tosielämän” tarina ja ylipäättään ulkomaalaisiin miehiin viehättyneet suomalaiset naiset tietyyssä mielessä noudattivat hyvinkin kansallisia odotuksia ja oman aikansa moderneja ihanteita. Modernin tuhkimotarinan valossa naiset eivät olleet vain sinisilmäisiä hupakoita tai edes rotuennakkoluuloja vastaan taistelevia kapinallisia vaan ”moderneja” nimenomaan siinä mielessä kuin modernilla tarkoitetaan esimerkiksi taloudellisen hyvinvoinnin, kansainvälisen liikkuvuuden ja yksilöllisen vapauden ihanteita. Tai, toisin päin ilmaistuna, vaikka naisten ylijärjät seksuaalisuus yhdestä näkökulmasta määrittäykien kansallisten rajojen rikkomisena, ilmensi se toisaalta juuri sellaista ”ylijärjät halua” – halua kansainvälisten suhteiden luomiseen ja

⁷⁷ Appadurai (1997, 33) käyttää termiä ”kuvitellut maailmat” (*imagined worlds*) eräänlaisena Benedict Andersonin ”kuvitellun kansakunnan” transnationaalisen laajennuksena, joka jäsentää ihmisten elämää ja sosiaalisia käytäntöjä ja jolle leimallista on moninaisuus, epävakaus, liikkuvuus ja muuttuvaisuus. Karen Kelsky (2001, 13–14) viittaa Appadurain käsitteellään *global Imaginary*, joka on globalisoituneen mediakuvaston tuotetta, eräänlainen globaalin talouden kulttuurinen kylkiäinen ja vastinpari. Kelsky ja Appadurai käsittävät globaalin kuvittelun leimallisesti 2000-luvun vaihteen ilmiöksi. Jossain määrin vastaavanlaisista rajat ylittävistä kuvittelun prosesseista on kuitenkin mahdollista puhua myös 1950-luvun kontekstissa. Tästä sekä olympialaiset että Miss Universum ovat kaksi erinomaista esimerkkiä.

⁷⁸ Appadurai 1997 passim; Kelsky 2001, 14.

kansainväliseen tunnustukseen – joka on jäsentänyt myös modernia nationalismia.⁷⁹ Karen Kelskyn (2001, 148) mukaan länsimaisuuden ja valkoisuuden yhdistelmä ei olekaan vain halun kohde vaan halua hegemonisesti konstituiva elementti.

Now and Forever taas korosti romanssin sankarissa samoja ominaisuuksia, joita lehdistökin Suomessa painotti silloin, kun se maalasi Gilistä kuvan Armin tuhkimotarinan unelmien prinssinä eikä keskittynyt Gilin rodulliseen vierauteen ja Armin epäisänmaallisuuteen. Kuten luvussa 8 jo tuli esille, *Now and Forever* toi kansallisia konteksteja esille lähinnä turistinähtävyyksinä, turistien kulutuksen kohteina. Romanssia kehystävällä kulutuksella ei elokuvassa ollut hyödyllistä ja rationaalista leimaa kuten *Maaailman kauneimmassa työssä*. Turismin, autoilun, golfin ja illallistanssiaisten merkitys oli sitä vastoin niiden tuottamassa yksilöllisessä nautinnossa. Baguion aurinkoisia vuoristoteitä vauhdikkaasti avoautoileva Gil esitettiin taitavana tanssijana ja huomaavaisena kavaljeerina, joka lähetti Armille päivittäin valkoisia orkideoja. Vaikka elokuvassa on kohtausta, jossa Gil modernissa toimistorakennuksessa istuu työpöytänsä ääressä, tämän varakkuus esitettiin ennen muuta vapaa-aikaan keskittyvänä, kepeänä ja huolettomana elämäntapana. Autoilu ja tanssi (tarkalleen ottaen tango⁸⁰) ja niihin liittyvät seikkailun ja intiimiyden konnotaatiot antoivat Gilin hahmolle myös seksuaalisuuteen viittaavia vivahteita. Siinä missä *Maaailman kauneimmassa tytön* romanssin laittoi liikkeelle isä-Colemanin huoli suvun ja suomalaisuuden jatkuvuudesta, *Now and Forever* -elokuvan rakkaustarinassa kyse oli korostetusti kahden yksilön välisestä suhteesta. Kaiken lisäksi elokuva esitti tuttavuuden syntyneen Armin aloitteesta (olkoonkin, että elokuva pikaisesti käänsi sukupuolten välistä normatiivista hierarkiaa potentiaalisesti uhkaavan asetelman ”oikein” päin). Yhdessä nämä elementit esittivät rodullistetut rajat rikkovan romanssin individualistisen nautinnon lähteenä sekä yksilöllisen halun ja tahdon ilmauksena.⁸¹ Tämä yksilöllisyys perustui kuitenkin ratkaisevalla tavalla Filippiinien luokkahierarkiaan ja ”amerikkalaisuuteen”, joilla molemmilla oli kytkentänsä maan koloniaaliseen historiaan.

⁷⁹ Helsingin olympialaiset ja Filippiinien kansainväliset messut riittänevät esimerkiksi – tai seuraava tulkinta itsenäisyyden aikaa edeltävästä Suomesta: ”Suomen kulttuurihistorialla on kahdet kasvot, kansalliset ja eurooppalaiset. Taiteen ja kulttuurin kentällä Suomi oli pieni ja vaatimaton Euroopan sivistyksellisten johtomaiden rinnalla. Silti *tahtotila ’ulkomaailman’ kehityksen seuraamiseen oli vahva*. [...] Ruotsinmieliset, kosmopoliittiset, liberaalit ja nuorsuomalaiset olivat *halukkaita avaamaan ikkunoita Eurooppaan*. [...] *Nuori valtio oli halukas ottamaan vastaan henkisiä ja materiaalisia innovaatioita ja uudistuksia*.” (Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003, 24–25; korostukset MU.)

⁸⁰ Tangon seksuaalisista, sukupuolittuneista ja rodullisista merkityksistä ja niiden ylijärjestyksestä ks. Savigliano 1995.

⁸¹ Modernin romanssin, kulutuksen ja individualismin välisistä kytköksistä ks. esim. Illouz 1997, 35–36.

Yli kaikkien rajojen?

Siinä missä yksilöllinen halu näyttäytyi yhteisöllisten velvoitteiden näkökulmasta itsekkyytenä, esimerkiksi Martta Kuusela puolusti suomalaisten sanomalehtien sivuilla ahkerasti tyttärensä ratkaisua vetoamalla yksilön oikeuksiin:

Ei enää katsota maan edun mukaiseksi rakentaa ”Kiinan muuria” valtakunnan rajoille, vaan kansalaisilla on vapaus, jos hän omista yksilöllisistä syistään niin haluaa, lähteä koettamaan onneaan maailmalle. [...] Moni on Teistä ehkä sanonut, että miksi ei Armi ”antanut palttua” tuollaiselle rakkaudelle, joka kohdistui niin hurjan etäällä omasta maasta asuvaan ihan vierasrotuiseen nuorukaiseen[,] kun kotimaassakin olisi löytynyt mies hänelle. [...] Kysyn Teiltä rouva Mari Mäntylä, miksi otitte sen Mäntylän Pekan, vaikka [...] s]illä [Koivulan] Kallella olisi ollut niin kaunis vaalea iho ja kiharantaipuisa tukka, isompi talokin tarjottavana naimakaupan päälle, jotavastoin Pekalla oli tummempi iho ja tummanruskea jäykkä tukka ja mökkirähjästä ei paljon mihinkään? Niin miksi meistä itse kukin on tehnyt oman valintamme ja siellä täällä joku naisistamme tai miehistämme valinnut aviosiippansa jopa rajan takaa toisesta maasta. Tätä jokaisen kansalaisen yksilöoikeutta nimitetään kansalaisvapaudeksi, jota tavallisesti pidetään pyhänä asiana[,] [...] Armin merkitys] Suomen tunnetuksi tekijänä, toisin sanoen, hänen mainosarvonsa maamme ja kansallisuutemme tunnetuksi tekijänä säilyy nyt paljon paremmin kuin jos hän olisi palannut kotimaahan ja täällä kaikessa hiljaisuudessa siroasti ja juhlallisesti siirtynyt jonkin oman maan miehemme ”kainaloiseksi kanaksi”.⁸²

Martta Kuusela ei varsinaisesti asettanut yhteisöllistä ja yksilöllistä näkökulmaa keskenään vastakkain vaan esitti, että maan kansalaisten vapaus ”lähteä koettamaan onneaan maailmalla” oli myös maan edun mukaista. Maailmalle lähteneissä kansalaisissa oli potentiaalista ”mainosarvoa”, kuten jälleen yksi nimimerkillä ”Suomalainen mies” esiintynyt yleisönosastokirjoittajakin Martta Kuuselan tavoin huomautti:

*Toivottakaamme onnea niiden yrityksille, jotka lähtevät kaukaisista maista hakemaan onneaan, uhmaten kieli- ja muita vaikeuksia. Emmekö *vihdoim* voi ryhtyä ajattelemaan, että myös nämä rohkeat ihmiset ovat meidän maamme edustajia kaukaisissa maissa[.]⁸³*

Näissä puheenvuoroissa rakkaus esitettiin sekä yksilön itsehallintaan kuuluvana alueena että sosiaaliset erot ylittävänä voimana. Rodulliset ja kansalliset erot näyttäytyvät niissä pintana, joiden alla ihmiset ovat kaikki pohjimmiltaan samanlaisia. Ja koska aito rakkaus tämän ajattelutavan mukaan kohdistuu pintaa syvemmälle (kuten esimerkiksi Martta Kuusela ”Mari Mäntylälle” osoittamallaan retorisella kysymyksellä

⁸² Yleisöltä: Martta Kuusela: Armi tarvitsee ymmärtämystä. *Helsingin Sanomat* 7.2.1954 (korostus MU).

⁸³ Yleisöltä: Mustaa ja valkoista. *Helsingin Sanomat* 31.1.1954 (korostus MU).

antoi ymmärtää), sen vaikutuksesta rodulliset erot pyyhkiytyvät pois, ja jäljelle jää universaali ihmisyyys. Tämän käsityksen nojalla kansalliset ja rodulliset raja-aidat ylittävä avioliitto oli yksilön oikeus ja osoitus yhteiskunnan vapauden asteesta. Tätä yksilön oikeuksiin vetoavaa diskurssia ei kuitenkaan varsinaisesti esitetty yhteisön ensisijaisuutta korostavan kansallisen diskurssin vastaisena vaan nostettiin sen rinnalle ja legitimoitiin yhteisen edun nimissä. Yksilön oikeuksiin vedoten näissä puheenvuoroissa samalla myös erottauduttiin jostakin jo vanhanaikaiseksi käyneestä – jostakin mitä ei ”enää” pitäisi esiintyä vaan mistä olisi ”vihdoin” hyvä päästä eroon.

Elizabeth Povinelli (2006) on korostanut ”itseohjautuvan subjektin” (*autological subject*) ja ”perinnöllisen yhteisön” (*genealogical society*) keskinäisiä riippuvuussuhteita. Itseohjautuva subjekti ja perinnöllinen yhteisö eivät Povinellille ole empiirisiä tosiasioita vaan eräänlaisia diskursseja tai odotushorisontteja ja niihin liittyviä arvoja, jotka yhdessä ohjaavat sitä, miten intiimiys, rakkaus ja ruumiillisuus ovat ymmärrettävissä. Mutta samalla, kuten Povinelli osoittaa, niiden välisen vastakkainasettelun nojalla myös tuotetaan eroja ihmisten, kansojen ja sivilisaatioiden välille. Povinellin mukaan individualistisen rakkauden normatiivinen ihanne – käsitys rakkaudesta sosiaalisista siteistä riisuttujen yksilöiden välisenä intiiminä tapahtumana (*intimate event*) – on myös poliittisen retoriikan ja yhteiskunnallisen ja maantieteellisen erottautumisen väline. 1800-luvulla se julistettiin keskiluokan tasa-arvoiseksi ja yksilölliseksi ihanteeksi verrattuna aatelin järjestettyihin avioliittoihin, joissa kyse oli ennen kaikkea sukujen välisestä taloudellisesta, poliittisesta ja sosiaalisesta sopimuksesta. Maantieteellisesti sitä taas on pidetty länsimaisen demokratian intiiminä ilmentymänä. ”Modernin” pohjoisen ja ”takapajuksen” etelän välisen rajanvedon lisäksi se tarjosi kylmän sodan aikana retorisen välineen ”liberaalin” lännen identiteettipoliitikalle ”despoottista” itää vastaan.⁸⁴ Se on toiminut myös ajallisen erottautumisen välineenä, kuten Martta Kuuselan ja nimimerkin ”Suomalainen mies” kirjoitukset osoittavat: siinä missä rakkaus ”ennen” alistettiin sosiaalisille velvoitteille ja yhteiskunnan kontrolliin, ”nykyaikaista” on sellainen sallivuus, missä rakkaus käsitetään yksilölliseksi vapaudeksi ja yksityisasiaksi. Vastaavia uhkakuvia on tietenkin rakennettu myös toisinpäin, ja Helsingin olympialaisten ja Armin Kuuselan avioliiton tiimoilta käydyt julkiset keskustelut tarjoavat runsaasti esimerkkejä siitä, miten

⁸⁴ Povinelli 2006, 175–236; ks. myös Grewal & Kaplan 2001, 670–671. Itä–länsi-distinktion tuottamisesta tässä mielessä oli kyse myös *Suomen Sosialidemokraatin* ja *Vapaan Sanan* välillä Helsingin olympialaisten aikaan käydyssä kiistassa suomalaisten naisten ja olympiavieraiden välisistä suhteista (ks. luku 3). Sama asetelma oli nähtävissä esimerkiksi vuonna 1955 ensi-iltansa saaneen elokuvan *Nuoret rakastavaiset* (ohj. Anthony Asquith) arviossa. Amerikkalaisen diplomaatin ja ”jonkin ’rautaesiripun’ takaisen kansantasavallan” lähettilään tyttären Lontooseen sijoitetussa rakkaustarinassa oli *Ilta-Sanomien* (24.1.1955) mukaan ”tunnelmaa ja aistikkua” ja ”outoa, liikuttavaa hurmaa” rakastavien etsiessä ”kolmatta paikkaa, mihin rakkaus voi mennä” kylmän sodan kahtia jakamassa maailmassa. *Vapaa Sana* (24.1.1955) taas moitti elokuvaa ”lännen propagandan” palvelemisesta sentimentaalisuuden ja itälähetystöön luodun ”epämiellyttävän ilmapiiirin” keinoin.

yhteisöllistä ideaalia voidaan legitimoida kauhukuvilla itsekkästä individualismista ja opportunistisesta oman edun tavoittelusta.

Sekä suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten olympiavieraiden välisistä suhteista että Armi Kuuselan avioliitosta käydyissä yhteiskunnallisissa keskusteluissa kyse oli yksilö- ja yhteisökeskeisen diskurssin yhteentörmäyksestä. Yhteisökeskeisen kansallisen diskurssin näkökulmasta naisten halu näyttäytyi uhkaavana individualismina ja perinnöllisen yhteisön rajojen rikkomisena. Silti olisi liian yksinkertaistavaa nähdä Armi Kuuselan avioliitto ja naisten ylijäräinen halu yksinomaan transgressiona ja yksilöiden kapinana yhteisöllistä järjestystä vastaan. Armin tarinassa – kuten olympialaisissakin – kyse oli naisten seksuaalisuudesta kansallisena rajakysymyksenä. Kansallisuuden ja naisten seksuaalisuuden välinen sidos ei kuitenkaan tyhjene naisten reproduktiivisen seksuaalisuuden kontrolliin, rajojen sulkemiseen ja kansallisen järjestyksen säilyttämiseen. Yhteisökeskeisen diskurssin rinnalla vaikutti toinen moderni diskurssi – idea romanttisesta rakkaudesta, joka nojasi itseohjautuvan yksilön henkilökohtaisen vapauden ihanteeseen ja ajatukseen rakkaudesta nimenomaan sosiaaliset ja kulttuuriset erot ylittävänä voimana.

Jälkimmäisessäkin on kuitenkin edelleen kyse myös kansallisista rajoista. Kuten Armi Kuuselan avioliiton vastaanotto Suomessa osoittaa, rodulliset erot saattavat olla kansakuntaan sisällytettävissä, kunhan ne ovat esimerkiksi luokkahierarkian avulla ohitettavissa. Lisäksi, niin kuin Sara Ahmed (2000, 95–113) muistuttaa, jotkut tulevat sisällytetyiksi kansakuntaan nimenomaan erilaisuutensa ansiosta, koska erilaisuuden toivottaminen tervetulleeksi sallii ”meidän” näyttäytyä niin itsellemme kuin muullekin maailmalle modernina ja kansainvälisenä (tai monikulttuurisena) kansakuntana. Ja se, mikä yhteisökeskeisen diskurssin puitteissa näyttäytyy epäisänmaallisena, saa yksilökeskeisestä näkökulmasta helposti romanttisen sädekehän. Yksilön oikeuksia ja ensisijaisuutta korostava diskurssi tekee houkuttelevia usein juuri niistä halun kohteista, jotka yhteisöllisiä velvoitteita ja sidoksia korostettaessa pyritään kieltämään. Tällainen sallitun rajat ylittävä halu ei kuitenkaan yksioikoisesti vain mitätöi näitä rajoja vaan vallan subjektivoivan luonteen takia myös nojaa niiden varaan ja potentiaalisesti tuottaa – romantisoii, seksualisoii, rodullistaa ja hierarkisoii – niitä uudelleen.

LOPUKSI

11 Kansallinen ja ylikansallinen historia

On aika palata ensimmäisessä luvussa esittämiini kysymyksiin: Millaisena olympialaisten ja Armi Kuuselan varaan rakentuva Suomi näyttäytyy, kun sitä tarkastellaan suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten välisten ylijäräisten suhteiden näkökulmasta? Ja miten olympialaiset ja Armi Kuuselan hahmo auttavat ymmärtämään tälläisten ylijäräisten suhteiden ja naisten seksuaalisuuden kansallisia merkityksiä?

Suomen historiaa YYA-ajasta Euroopan Unioniin esittelevän artikkelin yhteydessä Armi Kuusela ja olympialaiset sisällytetään *Suomalaisen arjen historiaan* (2008) seuraavin luonnehdinnoin:

Suomen Neidoksi valittiin 1952 Armi Kuusela. Kilpailijoista parhaiten hän edusti vaadittavaa luonnollisuutta, sisäistä kauneutta ja suomalaisuutta – tärkeitä ominaisuuksia myös Miss Universum -kilpailussa Yhdysvalloissa.¹

Kesän 1952 olympialaiset toivat Suomeen uutta aikaa symboloineet Coca-Colan ja purukumin. Kisoja varten rakennettiin muun muassa Seutulan lentoasema ja modernia kerrostaloasumista edustava Käpylän Olympiakylä. Joka puolelta maailmaa saapuneiden urheilijoiden mukana pääkaupunkiin tulvahti hetkeksi myös ennenäkematöntä kansainvälisyyttä. Kaiken kaikkiaan suomalaiset tunsivat olevansa edelleen maailmankartalla, itsenäisiä ja vapaita sekä toipuneensa uskomattoman ripeästi suursodasta.²

Kun tässä Armi Kuuselan kansallinen arvo liitetään tämän suomalaisuuteen ja olympialaisten kansallinen merkitys niiden kansainvälisyyteen, oman tutkimukseni perusteella luonnehdinnat voisi kääntää myös päälle. Voisi väittää, että Armi Kuuselan kansallinen arvo rakentui suomalaisuuden sijasta tämän kansainvälisyyden – tai tarkemmin, ylikansallisuuden – ja ”epäsuomalaisen” avioliiton varaan. Niin ikään

¹ Kuisma 2008, kuvateksti.

² Kuisma 2008, kainaloteksti.

voisi sanoa, että olympialaisissa kansainvälisyyden varjolla nimenomaan pönkitettiin kansallisia rajoja. Näkökulmasta riippuen molemmille tulkinnoille on perusteensa, ja tutkimukseni kiinnostuksen kohteena onkin ollut se kansallisuuden ja kansainvälisyyden jännite, joka näissäkin luonnehdinnoissa niin selvästi tulee esille: kansainvälisyys ei ole kansallisen itsestään selvä vastakohta.

Helsingin olympialaisten yhteydessä kansainvälisyys oli kaksiteräinen miekka. Olympialaiset tarjosivat Suomelle mahdollisuuden esittäytyä maailmalle muiden maiden vertaisena. Vertaisuuden ja esittäytymisen nimissä suomalaisia pyrittiin kultivoimaan kansainvälisille tavoille, mutta samalla olympialaiset toivat mukanaan huolen suomalaisuuden heikkenemisestä. Ne kaikki sykhdyttävät elementit, joista olympialaiset halutaan muistaa – uudet henkilökohtaiseen nautintoon tähtäävät kulutushyödykkeet, Olympiakylä, kansainvälisiä vieraita vilisevä pääkaupunki ja rajojen avautuminen – näyttäytyivät myös uhkana kansalliselle järjestykselle, jonka varjolla pyrittiin kontrolloimaan naisten liikkumista ja seksuaalisuutta. Mutta toisaalta juuri olympiahuuma ja se, että olympialaiset laittoivat ihmiset liikkeelle, teki kansainvälisyydestä houkuttelevaa, myös naisille, ja siten tuotti sitä ylijärjestyksen halun mahdollisuutta, jota naisille suunnattu valistuskampanja oli tarkoitettu ehkäisemään. Tätä kaksinaisuutta voi pitää yhtenä seurauksena kansallisen identiteetin ja kansallisten rajojen määrittelyn ylikansallisesta luonteesta – tavasta, jolla kansakunnan määreet, sen jäsenyyden sukupuolittuneet kriteerit ja sisäiset hierarkiat muotoutuvat vuorovaikutuksessa muun maailman kanssa. Samalla transnationaalinen näkökulma – niin kuin Inderpal Grewal ja Caren Kaplan (2001) ovat sen muotoilleet – tuo esille sen, ettei kansallisten rajojen määrittelyssä ole kyse yksinomaan naisten seksuaalisuuden kontrollista vaan myös seksuaalisten subjektien ja identiteettien tuottamisesta paikallisen ja globaalin, rodullisten kategorioiden ja geopolitiikan, talouden sekä ihmisten liikkumisen ja paikallaan pysymisen vuorovaikutuksessa. Olympiakirjoittelun hahmot – niin ”saksalaisvillitys”, ”ryhdikäs Suomen nainen”, etelämaalaiset miehet kuin maaseudun tyttävät ja laivatytötkin – olivat kukin omalla tavallaan sekä kansallisia että ylikansallisia hahmoja.

Vaikka olympiavieraiden saapumiseen liitettiin odotuksia Suomen kansainvälisen aseman kohottamisesta, miespuolisten olympiavieraiden maahantulo esitettiin myös uhkana, jolle vertailukohdaksi löydettiin jatkosodan aikainen saksalaisten joukkojen läsnäolo Suomessa. ”Saksalaisvillitys” tiivistä käsityksen naisten ja miesten erilaisista kansallisista velvollisuuksista, mutta se myös tuotti suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten kisavieraiden välistä suhdetta nimenomaan seksuaalisena suhteena. ”Saksalaisvillitys” ei ollut yksinomaan kotimainen ilmiö: sen ilmentymiin olivat sodan aikana vaikuttaneet esimerkiksi Saksan armeijan säädökset ja niihin liittyvät rodulliset eronteot itä- ja länsirintaman välillä, ja vieraiden joukkojen läsnäoloa käsiteltiin toisen

maailmansodan yhteydessä monissa muissa maissa samoin tavoin. Kohun toistuvuutta maasta toiseen voidaan tulkita ilmauksena yhtä hyvin naisten lisääntyneen itsenäisyyden aiheuttamasta levottomuudesta kuin naisten tosiasiallisista mahdollisuuksista luoda suhteita vieraisiin miehiin tilanteissa, joissa kansallinen etu on usein vaatinut kansalaisia pysyttelemään näiden kanssa hyvissä väleissä. Toisaalta se on osoitus siitä, miten naisten yllärajaisten seksuaalisuuden ja sen myötä ulkoisiin rajoihin kohdistuvan – tai sellaiseksi koetun – uhkan nojalla on käyty maan sisällä kamppailuja, jotka eivät suoraan liity naiseen tai naisten seksuaalisuuteen mutta joissa yhtä kaikki on myös jäsenetty kansakunnan sisäisiä sukupuolten välisiä suhteita ja yhtä hyvin naisten kuin miestenkin suhdetta kansalliseen yhteisöön, sen menneisyyteen ja tulevaisuuteen.

Naisjärjestöjen peräänkuuluttama ”ryhdikkään Suomen naisen” hahmo – naisille osoitettu vaatimus siveellisestä ryhdistä – kertoo, ettei olympialaistenkaan yhteydessä ollut kysymys yksinomaan siitä, että ”maahamme saapuu joukoittain vieraita miehiä” vaan nationalistisen ideologian naisten seksuaalisuudelle rakentamasta kansakunnan ”sisäisestä” merkityksestä. Naisilta vaadittu siveellisyys juontui sukupuolten kansalliseen järjestykseen, jonka puitteissa naiset määriteltiin ennen muuta äideiksi, joiden tehtävänä oli kansallisen kulttuuriperinnön siirtäminen seuraaville sukupolville ja 1900-luvun alussa voimistuneen väestöpolitiikan myötä yhä enemmän myös sen väestöllisen jatkuvuuden takaaminen. Äitiys tarjosi naisille kansallista toimijuutta, jonka nojalla porvarillinen naisliike saattoi ajaa naisten oikeuksia nimenomaan kansallisen edun nimissä ja siten olla omalta osaltaan myös rakentamassa kansakuntaa mieleiseensä suuntaan. Samalla se kuitenkin satoi naisten seksuaalisuuden kansakuntaan niin moraalisesti kuin biologisesti. Vaikka naisjärjestöjen olympiakampanjan päämääränä tietysti mielessä olikin nimenomaan naisten moraalinen ja seksuaalinen itsehallinta, ne eivät olleet kampanjan valossa ymmärrettävissä muuten kuin yhteisöllisestä hyvästä käsin. Mutta naisilta vaaditulla siveellisyydellä oli yhtä kaikki myös ylikansalliset määreensä. Niin siveellisyyden vaatimus – ei vain seksuaalisen säädylisyyden vaan myös yhteisöllisen moraalin merkityksessä – kuin väestöpolitiikkakin määrittivät avioliiton kansallisesti rajatuksi instituutioksi kansakuntien maailmaan ja kansakuntien välisiin laadullisiin (kulttuurisiin ja biologisiin) eroihin tehtyjen implisiittisten vertailujen kautta.

Olympiavieraista erityisen huomion kohteena olivat nimenomaan ”etelämaalaiset miehet”, missä etelämaalaisuus määrittyi rodun ja seksuaalisuuden viitekehityksessä. Rodun ja seksuaalisuuden ”intersektio” kytkeytyi tässä sekä rotuhygieniaan että rodullisiin luokituksiin – toisin sanoen sekä kansakunnan sisäiseen ”laatusuuteen” liittyviin käsityksiin että väestöryhmien välillä ”rodun” perusteella tehtyihin hierarkkiisiin erotteluihin. Molemmissa tapauksissa ihmisten biologisina ja fysiologisina esitetyt

ominaisuudet sekoittuivat moraalisiin, kulttuurisiin, sosiaalisiin ja poliittisiin arvo-arvostelmiin, joiden kautta Suomessa ”rodun” nojalla tehdyt erottelut kytkeytyivät osaksi kolonialismin ja nationalismin ylikansallisia historioita. Etelämaalaisten kisa-vieraiden seksuaalisuus tulkittiin rotuhygienian perinteen tuottamassa viitekehyksessä, jota tavanomaisesti oli käytetty nimenomaan suomalaisten keskinäisten suhteiden säätelyyn. Toisaalta rotuhygienian käsitykset degeneraatiosta olivat puolestaan muokkautuneet suhteessa kolonialistisiin erontekoihin ”rotujen” välillä. Lisäksi tapa, jolla etelämaalaiset miehet ja romanit olympialaisten aikana rinnastettiin toisiinsa, rakensi ”rotujen” hierarkiaa Suomen sisällä. Näissä erilaisissa ”takaisinkytkennöissä” oli kysymys myös suomalaisen mieheyden määrittelystä rodun ja seksuaalisuuden kriteerein: jos suomalaiset miehet juomatavoiltaan olivatkin vielä kehittymättömiä, etelämaalaisten miesten ”herkempään sukupuoliseen syttyväisyyteen” verrattuna nämä näyttäytyivät viettinsä hillitsemään kykenevinä, rationaalisina subjekteina. Olympialaiset tarjosivat näin tilaisuuden kansojen välisten, pitkälti rodullistettujen erojen ja vertailujen tekemiseen. Siinä missä suomalaiset ”vanhoihin kulttuurimaihin” verrattuna näyttäytyivät aina vähän vajavaisina, ”etelämaalaiset” vieraat tarjosivat vertailulle toisenlaisen lähtökohdan, jonka pohjalta suomalaisuus tuli merkitsemään juuri niitä hyveitä, joita siltä toiseen ilmansuuntaan katsoessa näytti puuttuvan. Samalla kuitenkin kohu myös sai aikaan juuri sitä, mitä se oli tarkoitettu ehkäisemään, sillä rodullistettujen erojen seksualisoiminen teki ”eksoottisista” etelämaalaisista potentiaalisesti myös eroottisen halun kohteita.

Maan sisäiset erot ja sen ulkorajoilla tehdyt erottelut kietoutuivat toisiinsa myös ”maaseudun tyttärien” ja ”laivatyttöjen” hahmoissa. Toisin kuin nykyperspektiivistä saattaisi kuvitella, olympialaisten aikana uhkaksi ei koettu niinkään ulkomaalaisten miesten maahanmuuttoa kuin suomalaisten naisten pyrkimykset muuttaa maalta kaupunkiin ja Suomesta ulkomaille. Naisjärjestöjen olympiakampanjassa ”maaseudun tyttävät” ja ”laivatyöt” ilmentävät diskursiivisia jatkumoa maaseudun ja kaupungin, kotimaan ja ulkomaiden sekä maan sisäisen ja kansainvälisen muuttoliikkeen välillä. Nuorten naisten liikkuminen herätti levottomuutta totutun perherakenteen ja sukupuolten järjestyksen murtumisesta, ja sitä pyrittiin kontrolloimaan pelottelemalla nuoria naisia niin kaupungin kuin maastamuutonkin vaaroilla. Olympialaisten yhteydessä rajojen avautuminen sen paremmin maaseudun ja kaupungin kuin Suomen ja ulkomaidenkaan välillä ei kuitenkaan ollut vain uhka vaan edisti Suomelle niin poliittisesti kuin taloudellisestikin elintärkeitä yhteyksiä muualle maailmaan. Kansallinen diskurssi liitti kaupungistumiseen ja kansainvälistymiseen edistyksen, itsenäisyyden, kokemuksellisuuden ja taloudellisen hyvinvoinnin merkityksiä ja siten esitti ne myös naisille houkuttelevina ja tavoittelun arvoisina. Vaikka valistuskampanjoissa naisia kehoitettiin pidättäytymään liiallisesta ”ystävyydestä”

kisavieraiden kanssa, kisakaupungissa naiset varta vasten asetettiin kisavieraiden ihailtaviksi, näiden halun kohteiksi.

Helsingin olympialaisissa naisille annettu tehtävä kansallisten rajojen vartijoina perustui käsityksille kansakunnan sisäisistä ja maailman kansojen välisistä rodullisista hierarkioista. Näitä hierarkioita niin naisjärjestöjen kampanja kuin kisojen aikainen lehtikirjoittelu olivat omiaan myös vahvistamaan tavalla, jossa seksuaalisuus ja ”rotu” ihmisten kelpoisuuden mittareina saivat määreensä toinen toisensa kautta. Nämä rajanvedot ja hierarkiat kuitenkin myös tuottivat seksuaalista subjektiutta. Ensinnäkin sukupuolitetussa ja seksualisoidussa kansallisessa järjestyksessä, jossa naisten kansallisuus lisäksi olennaisesti määrittyi reproduktiivisen seksuaalisuuden kautta, suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten väliset suhteet tulkittiin jo lähtökohtaisesti seksuaalisina – semminkin, kun myös ulkomaalaiset, etenkin ”etelämaalaiset” miehet nähtiin paitsi rodun, myös seksuaalisuuden rajaamassa kehyksessä. Toiseksi Armi Kuuselan lisäksi suomalaiset naiset ylipäätään käsitettiin suomalaisuuden symbolisiksi edustajiksi ja usein nimenomaan asetettiin ylirajaisen halun – ulkomaalaisten miesten ihailun ja kansainvälisen tunnustuksen – kohteiksi. Ja kolmanneksi, samalla kun naisia varoiteltiin kansainvälisen kisakaupungin ja sen monenkirjavan väkijoukon vaaroista, olivat naisetkin alttiita sille yleiselle kansalliselle huumalle, joka olympialaisiin yhtä kaikki liittyi ja jonka valossa kansainväliset yhteydet näyttivät juuri siltä kuin *Suomalaisen arjen historiakin* ne esittää – kiehtovilta ja kutkuttavilta entistä loistavamman tulevaisuuden lupauksilta. Kun kansojen välinen ystävyys, kansainvälisten suhteiden tavoiteltavuus ja (länsisuhteiden merkitystä korostaneissa puheenvuoroissa) Suomen avautuminen kohti maailmaa olivat keskeinen osa olympialaisten kansallista diskursia, tämän samaisen *kansallisen diskurssin* voidaan nähdä myös tuottaneen ylirajaisen suhteiden ja naisten ylirajaisen halun mahdollisuutta. Samalla olympialaisten konteksti tuo esille senkin, että sukupuolten väliset suhteet ovat – kuten esimerkiksi Ann Stoler ja Laura Briggs³ ovat tahoillaan esittäneet – ylipäätään yksi kansainvälisten suhteiden konstitutiivinen elementti. Kansallisessa viitekehyksessä naisten seksuaalisuutta käytetään rajapolitiikan välineenä paitsi rajoja puolustettaessa, myös kansainvälisiä suhteita solmittaessa, ja tähän on perustunut myös Armi Kuuselan kansallinen arvo.

Armi Kuuselaa ja tämän avioliittoa koskevat representaatiot voidaan nähdä yhtenä suomalaisten naisten ja olympiavieraiden välisiä suhteita koskevaa ymmärrystä valottavana kontekstina. Vastaavasti suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten miesten välisiä suhteita olympialaisten yhteydessä koskeneet keskustelut tarjoavat merkityksellisen kontekstin Armi Kuuselan avioliiton kansalliselle ymmärrettävyydelle. Olympialaisten aikaisten debattien valossa on selvää, ettei suomalaisten kansallissankarittarekseen kohottaman Miss Universumin ”katoaminen Kaukoitään” ollut mitenkään itsestään

³ Stoler 2002, erit. 45; Briggs, McCormick & Way 2008, 641.

selvästi istutettavissa osaksi kansallista kertomusta. Pikemminkin se oli prosessi, jossa ei suinkaan vain ylitetty olemassa olevia kulttuurisia rajoja vaan tuotettiin myös uusia. Rajojen ylittämisen ja rakentamisen dynamiikka tiivistyy neljässä erilaisessa, luonteeltaan ylikansallisessa diskursiivisessa muodostelmassa – Suomi-neidossa, ilmastossa, valkoisessa rakkaudessa ja tuhkimotarinessa.

Miss Universumiksi valittu Suomen Neito, Armi Kuusela, haluttiin nähdä puhtaasti kansallisena hahmona, jonka menestys maailmalla oli seurausta juuri siitä, miten täydellisesti tämän olemus heijasti suomalaisten omikseen katsomia hyveitä. Suomi-neidon ruumiillistumaksi käsitetty Armi Kuusela voidaankin käsittää eräänlaisena Suomen ja suomalaisuuden representaationa – mutta representaationa, joka aktiivisesti tuotti Suomea ja suomalaisuutta, niitä koskevia käsityksiä ja kansallista identiteettiä, ja jäseni niitä tietyllä tavalla. Kuten Armi Kuuselan saama vastaanotto Filippiineilläkin osoittaa, Miss Universum oli nimenomaan ylikansallinen hahmo. Suomessa se tarkoitti ensinnäkin sitä, että tämän kansallinen arvo ei lopulta ollut niinkään lähtöisin Armi Kuuselan kansalliseksi katsotuista ominaisuuksista kuin tämän osakseen saamasta kansainvälisestä huomiosta (Miss Universum -voitosta) ja siihen kytkeytyvistä globaaleista valtasuhteista – muun muassa rodullisista hierarkioista, kylmän sodan jännitteistä ja amerikkalaisesta kulttuurisesta hegemoniasta. Toiseksi se tarkoitti myös sitä, että se suomalaisuus, jota Miss Universumin hahmossa juhlittiin, määrittyi näistä samoista valtasuhteista käsin pikemminkin kuin jostakin alkuperäistä suomalaisuutta edustavasta ”kalevalaisesta” lähteestä. Yhtä hyvin kuin Filippiineillä, Suomessakin Miss Universum edusti ennen muuta valkoisuutta, länsimaisuutta ja kuluttamisen nautintoja – mutta myös niihin kiteytyviä hierarkkisia distinktioita.

Armi Kuuselan Miss Universum -kiertuetta Suomesta eteläisen Aasian kautta Filippiineille käsittelevissä matkakertomuksissa ilmastolla ja maisemalla oli tärkeä rooli oman ja vieraan välisten suhteiden jäsentäjänä. Matkalle lähdön kuvauksissa suomalainen talvimaisema sai arvonsa suhteessa lähdön motiiveihin – ulkomaan matkailuun ja maastamuuttoon. Samalla näissä kuvauksissa määriteltiin sekä ylijärjennön liikkuksen moraalialia että moraalisen kansallisen subjektiivisuuden ehtoja. Mutta kotimaan pohjoinen maisema määrittyi myös suhteessa etelän helteeseen – ja päinvastoin – missä ilmasto toimi sekä rodullistettujen että sukupuolittuneiden erojen metaforana. Tällä kuvastolla oli topeliaaninen historiansa, mutta se myös toisti länsimaisen orientalismin, kolonialismin ja rotuteorioiden synnyttämiä hierarkioita jäsentäen samalla suomalaisten käsitystä maailmasta, itsestään ja paikastaan maailmassa. Samalla tavalla kuin olympialaisten yhteydessä Suomi liitettiin osaksi geopolitiittista pohjoista asettamalla etelämaalaiset miehet rodullistetun ja seksualisoidun ”toisen” asemaan, Armi Kuuselan maailmankiertueen ja avioliiton representaatioissa tuotettiin rodullistettua eroa, jossa Suomesta tuli osa länttä samalla hetkellä, kun matka-

kertomukset etenivät Euroopasta Aasiaan. Jos Suomesta Keski-Euroopan suuntaan katsottaessa Eurooppa tuntuikin olevan jossain muualla, katseen kääntäminen Aasiaan ja Kaukoitään teki suomalaisten eurooppalaisuudesta itsestään selvää. Osittain juuri rodullisten ja naisten asemaan liittyvien konnotaatioidensa välityksellä ilmastolliset erot määrittyivät matkakertomusten valossa ylirajaisen avioliiton esteeksi. Mutta etelän ilmasto – tai, tarkemmin, varallisuuden ja modernin teknologian suoma mahdollisuus paeta sitä lomaparatiisiin vuoristoilmastoon ja ilmastoidun kodin seinien suojiin – toimi lopulta myös päinvastoin, rodullistettua vierautta liennyttäen. Tällä tavalla ”roturajan” rikkonut avioliitto, joka oli vaarassa tahrata kansallisen ylpeyden, oli kesytettävissä osaksi kansallista kertomusta, mutta tämä kesyttäminen oli mahdollista nimenomaan kolonialismin jälkeensä jättämien valtasuhteiden turvin – ja samalla toi ne osaksi Armi Kuuselan varaan rakennettua kansallista identiteettiä.

Suomessa Miss Universumin Filippiineillä saama vastaanotto nähtiin osoituksena Suomen osaksi koituneesta arvonnoususta kansainvälisellä arenalla, mutta Manilassa se valjastettiin palvelemaan hierarkkisia erontekoja maan sisällä sekä poliittisesta arvovallasta, Yhdysvaltain tuesta ja Filippiinien valtiollisesta hallinnasta käytyjä kamppailuja. Miss Universum ei Filippiineillä ollut ensisijaisesti suomalainen vaan leimallisen länsimaisen kansainvälisen yhteisön edustaja, jonka läsnäolo toimi eliitin ”rahvaaseen” kohdistaman kurinpidon legitimaationa hyvin samaan tapaan kuin amerikkalaisen siirtomaahallinnon läsnäolo maassa aiemmin. Filippiiniläisessä kontekstissa Miss Universum näyttäytyy lännen ”hyväntahtoisen”, Vicente Rafaelin (1994) ”valkoiseksi rakkaudeksi” nimeämän vallan symbolisena haltijana. Miss Universumia esittävien mainosten ja tästä kertovien uutisten ja uutiskuvien myötä tämän valkoisuus oli lisäksi näkyvästi rodullistettua. Filippiineillä Miss Universumin – ja siten, assosiaation myötä, myös suomalaisten – valkoisuus sai merkityksensä kolonialismin historiasta ja sen seksualisoiduista rodullisista erotteluista ja hierarkioista käsin.

Siitä huolimatta, että Suomessa Armi Kuuselan avioliitto alkujaan käsitettiin rodullisena transgressiona, jonka myötä suomalaisten kansallissankarittarekseen kohottama Miss Universum ”katosi Kaukoitään”, se on vuosikymmenten varrella nähty myös sadunomaisen tuhkimotarinan suomalaisena versiona. Tämä on samalla tarkoittanut romanssin ”valkopesua”, rodullistetun eron ylittämistä luokkahierarkian ja geopolitiittisten valtasuhteiden nojalla, niihin liittyviä hierarkkisia eroja korostaen. Eksoottiset eteläisten maiden ”prinssit” olivat 1950-luvun lehdistössä toistuva teema, joiden varjolla naisia varoiteltiin ”valkoisen orjakaupan” vaaroista mutta joissa rodullistettujen rajojen suojeleminen ja naisten liikkumisen kontrolli olivat tärkeitä motiiveja. Mutta kaukaisen maan prinssin ja suomalaisen tuhkimon romanssille oli kansallisessa kertomuksessa varattu myös toisenlainen rooli: jälleenrakennuksen kontekstissa ”maailman kauneimman tytön” valkokangasromanssi menestyneen

amerikansuomalaisen siirtolaisen kanssa toimi sosiaalisen nousuun, taloudellisteknologiseen kehitykseen, moderniin elämään ja valkoisuuteen kohdistuvan kansallisen halun representaationa. Sikäli kuin naistenkin ylijäräinen halu on suuntautunut hyvinvoivaan, valkoiseen länteen, sen voi nähdä nimenomaan noudattaneen kansallista järjestystä. Toisaalta naisille itselleen ylijäräiset suhteet ovat näyttäytyneet myös potentiaalisena kansallista sukupuolten järjestelmää vastaan suunnatun kapinan väylänä ja itsenäisen subjektiivisuuden symboleina.

Yksilölliselläkin halulla on kuitenkin kulttuuriset logiikkansa, joiden kautta se kiinnittyy niin kansallisiin kuin globaaleihin vallan rakenteisiin, paikallisiin ja geopoliittisiin suhteisiin. Tästä dynamiikasta kertoo esimerkiksi se, että 2000-luvun Suomessa, jossa kansallisuusrajat ylittäviä avioliittoja solmitaan 1950-luvun alkuun nähden vuosittain yli kymmenkertainen määrä, suomalaisten naisten puoliset tulevat edelleen voittopuolisesti joko lännestä (Ruotsista, Iso-Britanniasta ja USA:sta) ja etelästä (kuten Turkista tai Marokosta), kun taas suomalaisten miesten ulkomaalaissyntyiset vaimot ovat lähtöisin ennen muuta idästä – Venäjältä, Virossa ja yhä enemmän myös Thaimaasta.⁴ Vaikka jokaisen avioparin tarina on aina erityinen, tilastollisena ilmiönä ylijäräisten suhteiden sukupuolen mukainen eriytyminen vastakkaisiin ilmansuuntiin osoittaa niiden laajempiin geopoliittisiin ja taloudellisiin, kulttuurisiin ja etnisiin konteksteihin.⁵ Tämä ylijäräisten suhteiden sukupuolittunut maantiede avaa näköalan tarkastella sekä näiden suhteiden ehtoja ja mahdollisuuksia että Suomen paikkaa kylmän sodan jälkeisessä maailmassa samalla tavalla kuin suomalaisten naisten kisasuhteiden ja Armi Kuuselan avioliiton ympärillä käydyt keskustelut ja omana aikanaan.

Helsingin olympialaisia edeltäneissä valistuskampanjoissa – oli niiden kohteena siten naisten ryhti tai miesten juominen – määriteltiin täysivaltaisen kansalaisuuden ehtoja ja standardeja. Kansainvälisen yleisön edessä suomalaisia pyrittiin maan maineen ja vertaisuuden varjolla kasvattamaan ”sivistyskansan” tavoille. Hyvin samankaltainen dynamiikka liittyi myös Miss Universumin vierailuun Filippiinien kansainvälisten messujen kunniavieraana, jota värittivät vaatimukset ”rahvaan” taltuttamisesta. Niin Suomessa kuin Filippiineilläkin oli kyse globaaleista valtasuhteista – kolonialismin perinnöstä, rodullisista hierarkioista ja kylmän sodan geopolitiikasta – käsin määrittävistä ”aikuisuuden” kriteereistä, jotka molemmissa maissa toimivat kansakunnan sisäisen kontrollin välineenä ja legitimaationa. Molemmissa maissa erityisesti ylijäräistä halua – sikäli kuin se suuntautui länteen – voi tiettyssä mielessä pitää osana

⁴ *Suomen virallinen tilasto: Väestö* 1994:3; *Ulkomaalaiset Suomessa; SVT Väestö* 2002:8; *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus* 2001; *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus* 2005; *SVT Väestö* 2006.

⁵ 2000-luvun vaihteessa ylijäräisissä suhteissa Suomessa elävien naisten ja miesten kokemuksista ja näiden suhteiden kytkeytymisestä globaalin talouden rakenteisiin ja etnisiin hierarkioihin ks. Huttunen 2002, 254–287; Sirkkilä 2005 ja 2006; Reuter & Kyntäjä 2006.

tätä samaa ilmiötä, jossa täysivaltaisen subjektiuden ja siten myös maskuliinisuuden kriteerit määrittyivät suhteessa länteen ja valkoisuuteen. Näiden kriteerien nojalla erityisesti naisten suhteet länsimaisiin miehiin näyttäytyivät kansallisestikin hyväksyttävänä, jopa tavoiteltavana, ja siten myös naisille itselleen houkuttelevina. Tässä suhteessa Armi Kuuselan ja Gil Hilarion avioliitto oli niin Suomessa kuin Filippiineilläkin poikkeus. Siinä missä Suomessa avioliiton potentiaalinen transgressiivisuus kesytettiin luokkahierarkian avulla, Filippiineillä se kerrottiin osaksi kansallista kehityskertomusta sukupuolten hierarkkiseen järjestykseen nojaten: avioliiton myötä Miss Universumista, lännen valkoisen vallan haltijasta, tuli filippiiniläisen miehensä vaimo, Mrs. Virgilio Hilario.

Vertailu Suomen ja Filippiinien välillä tuo esille maiden samankaltaisuudet. Samankaltaisuuksissa ei kuitenkaan ollut kyse vain yhteensattumasta kahden maan sisäisten, toisistaan irrallisten prosessien välillä, tai edes nationalismin perimmäisestä universaaliudesta, vaan ne kytkeytyivät laajempiin, geopoliittisten suhteiden ja rodullisten hierarkioiden konteksteihin. Ne olivat seurausta näiden kontekstien puitteissa tuotetuista eroista ja vertailuista – ei niinkään vertailuista Suomen ja Filippiinien välillä kuin erikseen molempien maiden vertailusta Länsi-Eurooppaan ja 1950-luvun alussa etenkin Yhdysvaltoihin. Olympialaisten ja Armi Kuuselan Filippiinien-vierailun valossa Suomi oli erilaisesta historiastaan huolimatta hyvin samankaltaisessa asemassa suhteessa länteen 1950-luvun alussa kuin vasta hiljan Yhdysvaltain siirtomaavallan alaisuudesta irtautunut Filippiinit. Suhteessa kylmään sotaan nämä Aasian vastakkaisilla laidoilla sijaitsevat maat näyttäytyivät 1950-luvun alussa molemmat – Yhdysvalloista päin katsoen – rajaseutuna demokraattisen Lännen ja kommunistisen Idän välillä. Molemmissa maissa kylmää sotaa myös käytiin kansakunnan sisällä osittain naisten seksuaalisuuden – suomalaisten naisten olympiakäyttäytymisen ja Armi Kuuselan Manilassa aiheuttaman ”villiintymisen” – nojalla.

Mutta sekä olympialaiset että Miss Universumin hahmo kertovat myös kylmän sodan rodullisista aspekteista.⁶ Kaliforniassa kruunattu Miss Universum oli leimallisen ylikansallinen hahmo, joka sekä Suomessa että Filippiineillä edusti modernia, rodullisesti valkoista länttä, sen taloudellista hyvinvointia ja siten myös kapitalistista talousjärjestelmää. Sen sijaan, että Armi Kuusela olisi edustanut jotakin jo valmista suomalaisuutta, Miss Universumin asema teki tästä Suomessakin kansallisen halun kohteen juuri siksi, että tämä edusti jotakin sellaista, mitä Suomesta nähtiin nimenomaan puuttuvan. Jos Miss Universumin hahmo toimi Filippiineillä koloniaalisen vallan kumoamisen symbolina, Suomessa se vastaavasti toimi suomalaisten rodullisen valkaistumisen lähteenä, osittain nimenomaan Suomen ja Filippiinien välillä suoraan tehtävien erojen ja vertailujen välityksellä. Miss Universumin hahmo synnytti kahden

⁶ Kylmän sodan ja rodullisten erontekojen suhteesta ks. myös Klein 2003.

maantieteellisesti etäisen maan välille kontaktivyoäykkeen tai resonanssin⁷, joka toi filippiiniläisen kontekstin konstitutiiviseen suhteeseen⁸ suomalaisen kansallisen identiteetti-projektin kanssa. Silti myös tässä yhteydessä maiden välillä suoraan tehtävät erot ja vertailut saivat merkityksensä suhteessa laajempaan ylikansalliseen kontekstiin, ennen muuta suhteessa lännen – Yhdysvaltojen ja valkoisuuden – valtaan.

Helsingin olympialaisten ja Miss Universumin hahmon valossa kylmä sota ja lännen pyrkimykset ”etuvartionsa” varmistamiseksi on mahdollista tulkita suomalaisten valkaistumisen ehdoksi ja edellytykseksi. Ensinnäkin, vaikkei Suomen strateginen asema idän ja lännen rajamaana olisikaan ollut – kuten huhuttiin – suoraan syynä Armi Kuuselan voittoon, Miss Universumin asema universaalin valkoisuuden edustajana oli yhtä kaikki kiinni Yhdysvaltain kulttuurisesta ja taloudellisesta hegemoniasta. Toiseksi, kylmän sodan sisäpoliittisten jännitteiden keskellä ”rotu” tarjosi areenan kansallisen yhtenäisyyden rakentamiselle. Kommunismin vastainen itäraja ei olympialaisten yhteydessä missään vaiheessa noussut esille suomalaisten naisten ja ulkomaalaisten kisavieraiden välisistä suhteista keskusteltaessa. Tähän arvatenkin vaikutti Neuvostoliiton omiin urheilijoihinsa kohdistama kontrolli. Toisaalta puheet naisten kiinnostuksesta muihinkaan kisavieraisiin eivät nekään välttämättä perustuneet todellisiin suhteisiin vaan kansalliseen rajapolitiikkaan. Syytä voikin ehkä hakea pikemminkin siitä, että naisten ylijaraisissa suhteissa uhkaavaa oli individualismi ja naisten irrottautuminen yhteisön kontrollista, jotka näyttäytyivät mieluummin länteen kuin itään yhdistettävänä arvoina. Vasemmistossa naisten länsisuhteet herättivätkin syytöksiä kapitalistisen konsumerismin pauloihin antautumisesta. Mutta jos suomalaisten naisten länsisuhteet olivatkin yksi sisäpoliittisten kiistojen taistelutanner, etenkin Helsingin olympialaisten aikana rodullinen erottautuminen etelästä nimenomaan yhdisti sisäpoliittisia leirejä toisiinsa.

Väitänkin, että niin olympialaisten kuin Armi Kuuselan merkitys suomalaisen identiteetin kerronnalle on siinä, että niiden kautta Suomi näyttäytyy paitsi modernina ja kansainvälisenä myös rodullisesti valkoisena kansakuntana. Tämä kuitenkin tarkoittaa, että sikäli kuin olympialaisissa ja Armi Kuuselan tarinassa halutaan nähdä ”suomalaisen monikulttuurisuuden” ensi askeleet⁹, on tärkeää huomata, miten molempien kansallinen merkitys nojasi rodullisten erojen tekemiseen. Sara Ahmed on esittänyt, että monikulttuurisuus jopa edellyttää rodullistettujen erojen tekemistä, sillä erojen hyväksyminen ja sisällyttäminen osaksi kansallista kertomusta mahdollistaa kansakunnan kuvitella itsensä liberaaliksi ja edistykselliseksi.¹⁰ Ahmedin mukaan

⁷ Saukko 2003, 186.

⁸ Ks. esim. Kettunen 2008, 21.

⁹ Kalha 2004, 471.

¹⁰ Ahmed 2003. Ahmed käyttää termiä *multicultural love*, jolla tarkoittaa monikulttuurisuuden rakastamista osana kansallista itseymmärrystä: ”The nation [...] can ’be itself’ – a hybrid, mobile nation that loves difference by taking it in [...] The nation [...] constructs itself as ideal in its

monikulttuurisuuden rakastaminen kääntyykin yhtäältä helposti itserakkaudeksi, ja toisaalta silloinkin vain tietynlaiset erot ”meidän” ja ”muiden” välillä nähdään rakastettavina. Suomalaisten ”valkaistuminen” ei tarkoittanut yksinomaan vanhojen rodullisten luokitusten ja hierarkioiden kumoamista vaan myös erojen tekemistä ja juuri niiden valtahierarkioiden hyväksymistä ja hyväksikäyttöä, joiden nojalla suomalaisetkin saatettiin Euroopan keskuksen näkökulmasta esittää ei-aivan-valkoisina.

Suomessa tavataan ajatella, että koska meillä ei – kuten Helsingin olympialaistenkin aikana useampaan otteeseen muistettiin mainita – koskaan ole ollut varsinaisia siirtomaita¹¹, täällä ei esimerkiksi kolonialismin ajalta periytyvään lakupatukan kääreesseen liity sitä rasistista painolastia, joka sillä *muualla* olisi.¹² Tähän vedotaan implisiittisesti myös silloin, kun väitetään että toisin kuin muualla, Suomessa ”neekeri” on neutraali ilmaisu, jolla ”ei vanhastaan ole ollut suomen kielessä halventavaa merkitystä”.¹³ Ääneen lausumaton johtopäätös on, että rasismi on muuttanut Suomeen vasta lisääntyneen maahanmuuton myötä ja on siis alkuperältään jotakin ei-suomalaista, suomalaiselle kansakunnalle ja nationalismille vierasta. Suomalaisia naisia ja ulkomaisia olympiavieraita koskeneiden käsitysten perusteella voidaan kuitenkin väittää, että aivan näin ei asia ole. Kolonialismin jäljet ovat tunnistettavissa myös Suomessa siinä, miten rodulliset luokittelut ja rasismi ovat olleet osa suomalaisen kansakunnan rajojen muotoutumista ja muokkautumista.

Kirjassa *Complying with Colonialism*¹⁴ joukko pohjoismaisia sukupuolentutkijoita tarttuu kysymykseen postkoloniaalisen teorian sovellettavuudesta pohjoismaisessa kontekstissa. Jälkikoloniaalinen teoria on keskittynyt – ja joidenkin mielestä se tulisi myös varata – pääasiassa entisten siirtomaiden ja siirtomaavaltojen välisen valtahierarkian kritiikkiin ja kolonialismin jäljiltä itsenäistyneiden kansakuntien erityispiirteiden analyysiin. Suomalaisten asemaa ensin Ruotsin ja sitten Venäjän vallan alla sekä rodullisesti itäisinä ”toisina” suhteessa pohjoisen Euroopan vaaleaan normiin, voidaan sitäkin tarkastella jälkikoloniaalisesta näkökulmasta, mutta samalla on otettava huomioon, että sittemmin Suomi on asettunut tukevasti osaksi Eurooppaa ja Euroopan Unionin maailmassa harjoittamaa valtaa.

Complying with Colonialism -kirjan kirjoittajat painottavat valtasuhteiden monitahoisuutta – sitä, että yhdessä suhteessa alistettu voikin toisessa suhteessa, toiseen suuntaan, olla vallan haltija.¹⁵ Kirja kehittää *osallisuuden (complicity)* käsitettä: vaikka

capacity to assimilate others into itself; to make itself like itself by taking in others who appear different.” Ks. myös Ahmed 2000, 95–113; Urponen 2008.

¹¹ Vähitellen on kuitenkin jossain määrin alettu tunnustaa suomalaisten ja saamelaisten välisen suhteen kolonialistinen luonne ja samankaltaisuudet verrattuna eurooppalaisten uudisraivaajien ja Pohjois-Amerikan tai Australian alkuperäisväestöjen välisiin suhteisiin.

¹² Tämän käsityksen kritiikistä ks. Rossi 2009.

¹³ *Kielikello* 1994 sit. Rastas 2007, 123.

¹⁴ Keskinen ym. (toim.) 2009.

¹⁵ Mulinari ym. 2009, 2–3; Vuorela 2009 passim, erit. 20–21..

pohjoismaat eivät kuulu Euroopan siirtomaavaltoihin, niiden ei myöskään voi sanoa olleen vain kolonialismin viattomia sivustakatsojia.¹⁶ Osallisuudessa on kyse siitä, miten kolonialismin peruja olevat kuvastot ja käytännöt ovat kietoutuneet osaksi pohjoismaidenkin kulttuurisia perinteitä ja kansallista itseymmärrystä. 2000-luvun alussa Fazerin lakupaperia puolustamaan noussut ”kansanliike” oli tästä yksi osoitus ja osittain mahdollinen juuri siksi, että täällä ei entisten siirtomaavaltujen tavalla jouduttu kohtaamaan sitä kolonialismin kritiikkiä, joka siirtomaavallan purkautumiseen ja entisten siirtomaiden itsenäistymiseen aikanaan liittyi.¹⁷

Ulla Vuorela (2009, 19–21) asettaa osallisuuden syyllisyyden ja viattomuuden mustavalkoisten ääripäiden kirjavaan välimaastoon. Koloniaalinen osallisuus on osallisuutta hegemonisiin, universalistisiin diskursseihin, joiden viettelevä kutsu vetää puoleensa myös (tai jopa varsinkin) niitä, joiden oma paikka ei ole aivan keskustassa. Keskustan laitamien näkökulmasta keskusta näyttää houkuttelevalta, koska sillä on valta esittää tietonsa ja siitä käsin määräytyvät hierarkiat universaalina totuutena; pyrkimys lähemmäs keskustaa tarkoittaa helposti tämän hegemonisen tiedon huomaamatonta hyväksymistä.

Helsingin olympialaisten ja Armi Kuuselan tarinan keskeisyydessä suomalaisessa kansallisessa mielikuvituksessa on kyse juuri tästä. Lännen houkutus teki Helsingin olympialaisista ja Armi Kuuselan tarinasta kansallisesti merkittäviä tapahtumia. Kansallisen kertomuksen kannalta vieläkin olennaisempaa oli kuitenkin se, että kapitalistisen lännen ja kommunistisen idän välisten vertailujen ja niitä koskevien kiistojen ohella nämä tapahtumat antoivat tilaisuuden tehdä vertailuja pohjoisen ja etelän sekä lännen ja orientin välillä. Jos Suomen asema lännen ja idän välissä olikin poliittisesti epävarma, etelään ja orienttiin verrattaessa suomalaiset saattoivat asettautua pohjoiseen ja länteen, osaksi Eurooppaa ja sen sivilisaation perinnettä. Suomen ei-etelämaalaisuus ja ei-aasialaisuus eivät olleet vain maantieteellisiä tosiseikkoja vaan seurausta keskustan universalisoivan ja kolonialismin historiaa mukanaan kantavan tiedon nojalla tehdyistä hierarkkisista erotteluista. Länteen ja Euroopan vanhoihin sivistysmaihin verrattaessa suomalaisten oli mahdollista vain lähestyä keskustan omaksi kuvakseen määrittelemää sivilisaation normia sitä kuitenkaan koskaan saavuttamatta. Sekä olympialaiset että kertomukset Armi Kuuselan maailmanmatkasta ja avioliitosta tarjosivat mahdollisuuden tämän epäedullisen vertailun ohittamiseen. Peilaamalla itseään eteläisiä ja orientaalisia maita ja kansoja vasten suomalaiset saattoivat nähdä itsensä hegemonisessa asemassa, osana läntistä sivilisaatiota ja valkoista pohjoista. Suomalaisen itseymmärryksen rakentuminen hegemonisten hierarkioiden varaan tarkoitti kuitenkin väistämättä myös näiden hierarkioiden uusintamista.

¹⁶ Mulinari ym. 2009, 1–2; Vuorela 2009, 19.

¹⁷ Rossi 2009; Mulinari ym. 2009, 2.

Lähteet

Alkuperäislähteet

I Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

- Suomen Naisjärjestöjen Keskusliiton arkisto (SNKL)
 - C Pöytäkirjat 1 Vuosikokoukset 1923-1960.
 - H Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat: Hc Siveellisyyskomitea

Suomen Valkonauhaliiton arkisto (SV)

- Hc Muut toiminta-asiakirjat: Käsikirjoituksia

Helsingin kaupungin arkisto

- XV Olympia Helsinki 1952 ry. (XVOH)
 - Sanomalehtiosasto J. Sekalaiset asiakirjat Sanomalehtileikkeet 1948-1952.

Helsingin poliisilaitoksen arkisto

- Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomus* 1952 ja 1953 (poliisilaitoksen hallussa).

II Lehdet

Aamulehti 1953–55

Apu 1952–53

Arijoutsin Pippuri 1952–54

The Daily Mirror (Filippiinit) 1953

Eeva 1952–55

Etelä-Pohjanmaan Urheiluväen Joulu 1952

Etelä-Suomen Sanomat 1952

Helsingin Sanomat 1952–55

Hopeapeili 1952–55

Hufvudstadsbladet 1953–54

Ilkka 1952

Ilta-Sanomat 1952–55

Kaleva 1952–53

Karjala 1953–54

Kisakenttä 1952
Kotiliesi 1952–55
Kotimaa 1954–55
Kyntäjä 1952–53
The Manila Chronicle (Filippiinit) 1953
The Manila Times (Filippiinit) 1953
Me Naiset 1954–55
Outsiderin Lehti 1952–54
The Philippines Free Press (Filippiinit) 1953
Raiavaajan Joulu 1951–53
The Saturday Mirror Magazine (Filippiinit) 1953
Seura 1952–54
Soihdu 1952
The Sunday Times Magazine (Filippiinit) 1953
Suomen Kuvalehti 1952–53
Suomen Sosialidemokraatti 1952–53
TUL:n Joulu 1952
Turun Sanomat 1953–55
Työkansan Sanomat 1953–54
Uusi Kuvalehti 1952–54
Uusi Nainen 1952–55
Uusi Suomi 1952–53
Vapaa Sana 1952–55
Valkonauha 1952
The Weekly Women's Magazine (Filippiinit) 1953
Viikkosanomat 1952–54
Viuhka 1952

III Aikalaiskirjallisuus

Hyvän käytöksen opas (1952). Toim. Suomen Kansan Ryhtiliike. Helsinki: Otava.
 Jalas, Raakel (1941) *Sukuelämä terveeksi*. Porvoo: WSOY.
 Keranto, T. Kalervo (1953) *Kaunotar katoaa Kaukoitään. Managerin tarinaa Armi Kuuselan matkoista Miss Universumina*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.
 Kolkka, Sulo (1995) *XV Olympiakisat Helsingissä 1952. Järjestelytoimikunnan virallinen kertomus*. Helsinki: WSOY.
 Kuusela-Hilario, Armi (1954) *Yli kaikkien rajojen*. Hämeenlinna: Nide.
 Kyrömies, Irma (1954) *Armi, manageri ja minä*. Jyväskylä: Kustannusliike Pohjola ja kumpp.
 Lyytinen, A. A. (1952/1945) *Maaseudun tytär pääkaupungin portilla*. Suomen Valkonauhaliitto.
 Lähteenoja, Aina (1944) *Neljännesvuosisata yhteiskunnallista valistustyötä. Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean 25-vuotinen toiminta*. Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean julkaisuja 17.
 Mustala, Hellin (1952) Alkulause teokseen *Maaseudun tytär pääkaupungin portilla*. Suomen Valkonauhaliitto.
Naiset ja siveellisyys (1919). Selostus naisjärjestöjen siveellisyyskokouksesta tammik. 10–13 p:nä 1917. Helsinki: Edistysseurojen Kustannusosakeyhtiö.
 Niemi, Turo (1951/1946) *Ole mies! Lääkärin sana pojille*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.

- Ohjelmisto* (1942) Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean julkaisuja 15.
- Paatero, Salme (1952) *Lääkäriin sana olympialaisten edellä nuorten naisten johtajille, opettajille ja valvojille*. Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitea ja Sukupuolitautien Vastustamisyhdistys.
- Pihkala, Lauri (1952) *Olympialaiset ovella. Huomioita ja huolia, ehdotuksia ja ennustuksia asiasta ja sen viereltä*. Porvoo: WSOY.
- Snellman, J. V. (2001/1842) Valtio-oppi. Teoksessa *Kootut teokset 5*. Suom. Antero Tiusanen. Helsinki: Edita.
- Suomen nainen on nyt koko maailman valokeilassa* (1952). Lentolehtinen. Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitea.
- Suomen naisten työmailta*. Suomen Naisten Kansallisliiton toiminta (vuodet 1933–1941, 1951–1954).
- Suomi XV olympialaisten kisojen maa* (1952) toim. Eino Mäkinen, E. A. Rosenquist, Bruno Selin. Suomen olympialaisen komitean julkaisema. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.
- Topelius, Z. (1927/1875) *Maamme kirja*. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. Porvoo: WSOY.
- Waris, Heikki (1952/1948) *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Helsinki: Otava.

IV Elokuvat

- Käy lento joutsenen* (2002) Ohjaus, käsikirjoitus: Jarmo Heikkinen. Kuvaus: Matti Halonen. Arkistotoimittaja: Seija de Rybel. Leikkaus: Marja-Liisa Pulli. Tuotanto: YLE TV1 Dokumenttiohjelmat, Timo-Erkki Heino.
- Maailman kaunein tyttö* (1953) Ohjaus, leikkaus: Veikko Itkonen. Käsikirjoitus: Mika Waltari. Kuvaus: Erkki Imberg. Lavastus: Roy. Musiikki: George de Godzinsky. Näyttelijät: Armi Kuusela (Armi), Tauno Palo (Jack Coleman), Eija Isohonka (Eija Karipää), Tarmo Manni (maisteri Martti Kataja, opettaja), Rauha Rentola (Mimmi, kokki), Pentti Viljanen (korpraali Mätäs, ”talonmies Hakkarainen”), Ossi Elstelä (Antti Isohonka), Aku Korhonen (ukko-Coleman). 4341/20.1.1953 VV. S. Ensi-ilta 23.1.1953. Veikko Itkonen.
- Nyt ja ikuisesti – Now and Forever* (Filippiinit, 1954) Tuotanto: Deegard Cinema / Alfonso B. García. Ohjaus: Rolando Del Mar. Käsikirjoitus: Armando de Guzman – Manuel A. García. Kuvaus: Felipe J. Sacdalon. Musiikki: Mike Velorde Jr. Näyttelijät: Armi Kuusela (Armi), Gil Hilario (Gil), Oscar Keese (Mr. Kromanco), Ricky Blake (Irma), Caviteno Ilano (Armin virallinen seuralainen). Ensi-esitys Suomessa 17.9.1954.
- Pikku-Matti Maailmalla* (1947) Ohjaus: Edvin Laine. Käsikirjoitus: Toivo Kauppinen. Kuvaus: Felix Forsman – Sulo Tammilehto. Leikkaus: Armas Vallasvuo. Lavastus: Jaakko Hurme. Musiikki: Heikki Aaltoila. Näyttelijät: Veli-Matti (Matti Kivinen), Ritva-Leena (Salme), Ansa Ikonen (Kerttu Kivinen), Joel Rinne (Taneli Parma, taiteilija), Siiri Angerkoski (Olga Rantanen), Väinö Luutonen (Renki-Kustaa), Elna Hellman (Eedla). 2425/30.7.1947. 25%. S. Ensi-ilta 1.8.1947. Suomen Filmiteollisuus SF Oy /T. J. Särkkä.
- Rantasalmen sulttaani* (1953) Ohjaus: Eddie Stenberg. Käsikirjoitus: Outsider, Olavi Karu, Kauko Laine. Kuvaus: Marius Raichi. Leikkaus: Elmer Lahti. Lavastus: Aarre Koivisto, Heikki Kalliokoski. Musiikki: Toivo Kärki. Näyttelijät: Assi Nortia (Senora Carmen Manzano), Esa Pakarinen (Esa Pakarinen), Oke Tuuri (Johtaja Ville Lipponen), Kauko Käyhkö (Senor Juan Manzano), Heimo Lepistö (Lehdenmyyjä), Veikko Sorsakivi (Outsider sisäkuvissa), Ossi Skurnik (Portieeri),

Siiri Angerkoski (Jumbu), Outsider (Outsider ulkokuvissa), Börje Lampenius (Serenadia laulava senior), Rita Elmgren (Laulava seniorita), Jalmari Parikka (Arpojenmyyjä), Kalle Peronkoski (Baarimikko), Nestori Lampi (Sestanpitäjä), Anton Soini (Hanurinsoittaja), Marita Nordberg, Eva Gyldén, Maija Routavuo, Ulla Sandqvist (Haaremyyttöjä), Uno Montonen (Eunukki), Matti Aulos (Pasha Ahmed-Lipp-Alih, Ville Lipposen Aksu-setä), Joel Asikainen (Musta palvelija), Mej-Ling Axberg (Tanssijatar). 4315/30.12.1952. 15 %. K. Ensi-ilta 1.1.1953. Suomen Filmitoimisto SF Oy /T. J. Särkkä.

Suomalaistytöjä Tukholmassa (1952) Ohjaus: Roland af Hällström. Käsikirjoitus: Kaarlo Nuorvala. Kuvaus: Esko Töyri. Leikkaus: Nils Holm. Lavastus: Kosti Aaltonen. Musiikki: Tapio Ilomäki – Josef Kaartinen. Näyttelijät: Toini Vartiainen (Rauha), Eija Inkeri (Kirsti), Maija Karhi (Liisa), Esko Saha (Olavi Peltola), Åke Lindman (ruotsalainen insinööriopiskelija Erik), William Markus (Sven, viinuri), Ebbe Moe (Karl, valokuvaaja), Henake Schubak (Pietro Romano, italialainen insinööri). 3978/1.4.1952. 15%. K. Ensi-ilta 4.4.1952. Fennada-Filmi /Mauno Mäkelä.

Valkoinen orkidea (2002) Ohjaus, käsikirjoitus: Jarmo Heikkinen. Kuvaus: Kari Alentola, Matti Halonen, Samuli Holopainen. Arkistotoimittaja: Seija de Rybel. Leikkaus: Marja-Liisa Pulli. Tuotanto: YLE TV1 Dokumenttiohjelmatoimisto, Marjatta Cronvall.

Tutkimuskirjallisuus

I Julkaisematon tutkimuskirjallisuus

Airo, Leena (1971) *Suomen valkonauhaliiton toiminta vuosina 1945–1964*. Käytännöllisen teologian laudaturtyö, Helsingin yliopisto.

Friberg, Eija & Vuoma, Erja (1986) *Avioliiton sukupuolimoraali. Tapaustutkimus vuosien 1890–1985 avioliitto-opaista*. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikan laitos, Jyväskylän yliopisto.

Hetemaa, Mikko (1998) *Olympialaiset kylmän sodan varjossa. Suomen lehdistön asennoituminen ulkomaisiin kisavieraisiin ja urheilijoihin Helsingin olympialaisissa 1952*. Pro gradu -tutkielma. Suomen historia, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto.

Hirvi, Maarit (1992) *Suomen valkonauhaliitto : siveellisyys- ja raittiustyötä 1896-1970*. Tutkielma. Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria, Helsingin yliopisto.

Kataja, Johanna (2003) *Suomalaisen naiskauneuden riemuvoitto. Kauneuskuningatar Armi Kuuselan myytti 1952-1955*. Pro gradu -tutkielma. Suomen historia, Historian laitos, Turun yliopisto.

II Julkaistu tutkimuskirjallisuus

Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London & New York: Routledge.

---- (2003) In the Name of Love. *borderlands e-journal* 2:3.

---- (2004) Declarations of Whiteness. The Non-Performativity of Anti-Racism. *Borderlands e-journal* 3:2.

---- (2006) *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press.

---- (2007) A Phenomenology of Whiteness. *Feminist Theory* 8:2, 149-168.

- Ala, Juha (1999) *Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Alapuro, Risto & Alestalo, Matti (1992) Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY, 77–148.
- Alarcón, Norma; Kaplan, Caren & Moallem, Mino (1999) Introduction. Between Woman and Nation. Teoksessa *Between Woman and Nation. Nationalisms, Transnational Feminisms, and the State*, toim. Caren Kaplan, Norma Alarcón & Mino Mollem. Durham & London: Duke University Press, 1–16.
- Anderson, Benedict (1988) Cacique Democracy in the Philippines. Origins and Dreams. *New Left Review* I/169 May–June, 3–31.
- (2007/1983) *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Andrew, Michele & Hartikainen, Miira (1999) *Rajat ylittävä rakkaus. Turvakotityön näkökulma Suomeen avioituneiden maahanmuuttajanaisten elämään*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Anthias, Floya & Yuval-Davis, Nira (1989) Introduction. Teoksessa *Woman–Nation–State*, toim. Nira Yuval-Davis & Floya Anthias. London, Macmillan
- Aunesluoma, Juhana (1998) Helsingin olympialaiset 1952. Suomi-kuvan rakentamista myrskyn silmässä. *Liikunta & Tiede* 4/1998, 29–30.
- Bal, Mieke (2002) *Travelling Concepts in the Humanities. A Rough Guide*. Toronto: University of Toronto Press.
- Balibar, Etienne (1991) Racism and Nationalism. Teoksessa Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel: *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. London: Verso, 37–67.
- Banet-Weiser, Sarah (1999) *The Most Beautiful Girl in the World: Beauty Pageants and National Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Basch, Linda; Glick Schiller, Nina & Szanton Blanc, Cristina (1994) *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Gordon and Breach.
- Beck, Birgit (2002) The Military Trials of Sexual Crimes Committed by Soldiers in the Wehrmacht, 1939–1944. Teoksessa *Home/Front. The Military, War and Gender in Twentieth-Century Germany*, toim. Karen Hagemann & Stefanie Schüler-Springorum. Oxford & New York: Berg, 255–273.
- Bennington, Geoffrey (1990) *Postal Politics and the Institution of the Nation*. Teoksessa *Nation and Narration*, toim. Homi K. Bhabha. London & New York: Routledge, 121–137.
- Berlant, Lauren & Warner, Michael (1998) Sex in Public. *Critical Inquiry* 24:2, 547–566.
- Bhabha, Homi K. (1990a) Introduction. Narrating the Nation. Teoksessa *Nation and Narration*, toim. Homi K. Bhabha. London & New York: Routledge, 1–7.
- (1990b) DissemiNation. Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation. Teoksessa *Nation and Narration*, toim. Homi K. Bhabha. London & New York: Routledge, 291–320.
- (1994) *The Location of Culture*. London & New York: Routledge.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Binnie, Jon (2004) *The Globalization of Sexuality*. London: Sage.

- Birmingham Feminist History Group (2005) Feminism as Femininity in the Nineteen-Fifties? *Feminist Review* 80, 6–23.
- Bland, Lucy (2007) British Eugenics and "Race Crossing". A Study of an Interwar Investigation. *New Formations* 60, 66–78.
- Blom, Ida; Hagemann, Karen & Hall, Catherine (toim.) (2000) *Gendered Nations. Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*. Oxford & New York: Berg.
- Brah, Avtar (1998) *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London & New York: Routledge.
- Brah, Avtar & Phoenix, Ann (2004) Ain't I a Woman? Revisiting Intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5:3, 75–86.
- Braidotti, Rosi (2002) *Metamorphoses. Towards a Materialist Theory of Becoming*. Cambridge: Polity Press.
- Bredbenner, Candice Lewis (1998) *A Nationality of Her Own. Women, Marriage, and the Law of Citizenship*. Berkeley: University of California Press.
- Briggs, Laura; McCormick, Gladys & Way, J. T. (2008) Transnationalism. A Category of Analysis. *American Quarterly* 60:3, 625–648.
- Brubaker, Rogers 1994: Nationhood and the National Question in the Soviet Union and post-Soviet Eurasia: An Institutional Account. *Theory and Society* 23(1) 1994, 47–78.
- Bryceson, Deborah (2002) Europe's Transnational Families and Migration. Past and Present. Teoksessa *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*, toim. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela. Oxford & New York: Berg, 31–59.
- Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families in the Twenty-first Century. Teoksessa *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*, toim. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela. Oxford & New York: Berg, 3–30.
- Burton, Antoinette (2003) Introduction. On the Inadequacy and the Indispensability of the Nation. Teoksessa *After the Imperial Turn. Thinking with and through the Nation*, toim. Antoinette Burton. Durham & London: Duke University Press, 1–23.
- Butler; Judith (2006/1990) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- (1993) *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York & London: Routledge.
- Carbin, Maria & Torhmill, Sofie (2004) Interseksionalitet – ett oanvändbart begrepp? *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3/2004, 111–114.
- Chatterjee, Partha (1993) *The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press.
- Cohen, Colleen Ballerino; Wilk, Richard & Stoeltje, Beverly (1996) Introduction. Beauty Queens on the Global Stage. Teoksessa *Beauty Queens on the Global Stage. Gender, Contests, and Power*, toim. Colleen Ballerino Cohen, Richard Wilk & Beverly Stoeltje. New York & London: Routledge.
- Constable, Nicole (2003) *Romance on a Global Stage. Pen Pals, Virtual Ethnography, And "Mail Order" Marriages*. Berkeley: University of California Press.
- Constantino, Renato (2005/1975) *The Philippines. Vol. 1: A Past Revisited*. Manila.

- (2006/1978) *The Philippines. Vol. 2: The Continuing Past*. Quezon City: The Foundation for Nationalist Studies.
- Cott, Nancy F. (2000) *Public Vows. A History of Marriage and the Nation*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Crenshaw, Kimberlé Williams (1994/1991) Mapping the Margins. Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. Teoksessa *The Public Nature of Private Violence*, toim. Martha Albertson Fineman, Rixanne Mykitiuk. New York & London: Routledge, 93–118.
- Davis, Kathy (2008) Intersectionality as a Buzzword. A Sociology of Science Perspective on What Makes Feminist Theory Successful. *Feminist Theory* 9:1, 67–85.
- de Hart, Betty (2006) The Morality of Maria Toet. Gender, Citizenship and the Construction of the Nation-State. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32:1, 49–68.
- de Lauretis, Teresa (2004/1987) The Technology of Gender. Teoksessa *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- de los Reyes, Paulina; Molina, Irene & Mulinari, Diana (2003) Intersektionalitet som teoretisk ram vs mångfaldperspektivets tomma retorik. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3–4/2003, 159–162.
- Dorr, Lisa Lindquist (1999) Arm in Arm. Gender, Eugenics, and Virginia's Racial Integrity Acts of the 1920s. *Journal of Women's History* 11:1, 143–166.
- Douglas, Mary (2000/1966) *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Dyer, Richard (1997) *White*. London & New York: Routledge.
- Elomäki, Anna (2009) Rethinking Political Action and Enforcing Sexual Morality: Finnish Women's Struggle for Suffrage as Conceptual Politics. *Redescriptions. Yearbook of Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory Vol 13*. (ilmestyy)
- Enehjelm, Nina af (2003) *Armi Kuusela – myytti, julkkis ja supertähti*. Helsinki: WSOY.
- Enloe, Cynthia (2000/1989) *Bananas, Beaches and Bases. Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press.
- Eskelinen, Irja (2005) *Sata vuotta järjestäytynyttä äidinrakkautta. Suomen valkonauhaliitto kansainvälisen valkonauha-aatteen tulkitsijana ja yhteiskunnallisena vaikuttajana 1905–2005*. Helsinki: Suomen Valkonauhaliitto.
- Eskola, Antti 1983: *Armi ja minun sukupolveni*. Kulttuurivihkot 1/1983, 52–53.
- Eskola, Taneli (1997) *Teräslintu ja lumpeenkukka. Aulanko-kuvaston muutosten tulkinta*. Helsinki: Musta Taide.
- Espiritu, Augusto (2003) Beyond Eve and Mary. Filipino American Intellectual Heroes and the Transnational Performance of Gender and Reciprocity. *Diaspora* 12:3, 361–386.
- Exner-Carl, Kristina (2004) *Suomi, Neuvostoliitto ja Helsingin olympiakisat*. Teoksessa *Olympialapset. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja*, toim. Heikki Roiko-Jokela, Esa Sironen & Ossi Viita. Jyväskylä: Atena Kustannus, 77–91.
- Fanon, Franz (1986/1952) *Black Skin, White Masks*. Transl. Charles Lam Markmann. London & Sydney: Pluto Press.
- Foucault, Michel (1978/1976) *The History of Sexuality Vol.1. An Introduction*. Transl. Robert Hurley. London: Penguin.

- Frankenberg, Ruth (1993) *White Women, Race Matters. The Social Construction of Whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Friedan, Betty (1967/1963) *Naisellisuuden harhat*. Suom. Ritva Turunen & Jertta Roos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Frigård, Johanna (2002) Kauneuden eturintama 1940-luvun suomalaisissa kosmetiikkamainoksissa. Teoksessa *Näkyvä(i)seksi. Tutkimuksia kuvien sukupuolikulttuurista*, toim. Annamari Vänskä. Helsinki: Taidehistoriallinen Seura, 135–161.
- Gaerlan, Barbara S. (1999) In the Court of the Sultan. Orientalism, Nationalism and Modernity in Philippine and Filipino American Dance. *Journal of Asian American Studies* 2:3, 251–287.
- Gedalof, Irene (2003) Taking (a) Place. Female Embodiment and the Re-grounding of Community. Teoksessa *Uprootings/Regroundings. Questions of Home and Migration*, toim. Sara Ahmed, Claudia Castañeda, Anne-Marie Fortier & Mimi Sheller. Oxford & New York: Berg, 91–112.
- Gerodetti, Natalia (2006) From Science to Social Technology. Eugenics and Politics in Twentieth Century Switzerland. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 13:1, 59–88.
- Gerodetti, Natalia & Bieri, Sabine (2006) (Female Hetero)Sexualities in Transition. Train Stations as Gateways. *Feminist Theory* 7:1, 69–87.
- Giles, Judy (2004) *The Parlour and the Suburb. Domestic Identities, Class, Femininity and Modernity*. Oxford & New York: Berg.
- Gonzales, Vernadette V. (2007) Military Bases, "Royalty Trips", and Imperial Modernities. Gendered and Racialized Labour in the Postcolonial Philippines. *Frontiers* 28:3, 28–59.
- Goodman, Phil (1998) "Patriotic Femininity". Women's Morals and Men's Morale During the Second World War. *Gender & History* 10:2, 278–293.
- Gopinath, Gayatri (2003) Nostalgia, Desire, Diaspora. South Asian Sexualities in Motion. Teoksessa *Uprootings/Regroundings. Questions of Home and Migration*, toim. Sara Ahmed, Claudia Castañeda, Anne-Marie Fortier & Mimi Sheller. Oxford & New York: Berg, 137–156.
- Gordon, Tuula; Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (2002) Johdanto. Teoksessa *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*, toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino, 10–16.
- (toim.) (2002) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Grewal, Inderpal (1996) *Home and Harem. Nation, Gender, Empire, and the Cultures of Travel*. London: Leicester University Press.
- Grewal, Inderpal & Kaplan, Caren (1994) Introduction. Transnational Feminist Practices and Questions of Postmodernity. Teoksessa *Scattered Hegemonies. Postmodernity and Transnational Feminist Practices*, toim. Inderpal Grewal & Caren Kaplan. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1–33.
- (2001) Global Identities. Theorizing Transnational Studies of Sexuality. *GLQ. A Journal of Lesbian and Gay Studies* 7:4, 663–679.
- Guy, Donna J. (1992) "White Slavery", Citizenship and Nationality in Argentina. Teoksessa *Nationalisms and Sexualities*, toim. Andrew Parker, Mary Russo, Doris Sommer & Patricia Yaeger. New York & London: Routledge, 201–217.

- Haataja, Lauri (1988) Tasavallan juhlahetket 1952. Teoksessa *Suomen historia 8. Paasikiven ja Kekkonen aika*, toim. Paula Avikainen ja Ilari Hetemäki. Helsinki: Weilin+Göös, 106–107.
- Haavio-Mannila, Elina (1970/1968) *Suomalainen nainen ja mies. Asema ja muuttuvat roolit*. Porvoo: WSOY.
- (1993) Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Teoksessa *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*, toim. Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila. Porvoo: WSOY, 280–334.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hapuli, Ritva (2003) *Ulkomailla. Maailmansotien välinen maailma suomalaisnaisten silmin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haraway, Donna (1991) Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspectives. Teoksessa *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 183-201.
- Harjula, Minna (2007) *Terveiden jäljillä. Suomalainen terveystieteellinen politiikka 1900-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.
- Heinonen, Visa (1998) *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun alun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heiskanen, Anu (2004) Kansakunnan huonot naiset – myyttinen kuva ja todellisuus Kolmannen valtakunnan alueelle 1944 lähteneistä suomalaisista naisista. Teoksessa *Vieraat sotilaat. Seminaari Oulun yliopistossa 5.2.–6.2.2004*, toim. Kari Alenius, Olavi K. Fält & Jouko Vahtola. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 179–190.
- (2006) ”Sitä taas eletään tätä päivää”. Nuoren naisen elämä ja valinnat kolmannen valtakunnan vaikutuspiirissä ja miehitetyssä Saksassa. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Jyväskylä: Minerva, 261–274.
- Helén, Ilpo (1997) *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helén, Ilpo & Yesilova, Katja (2003) Vietti, väestö ja valinta. Seksuaaliterveyden kerrostumat Suomessa. Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*, toim. Ilpo Helén & Mikko Jauho. Helsinki: Gaudeamus, 233–259.
- Hietala, Marjatta (1985a) Rotuhygieniä. Teoksessa *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, toim. Aira Kemiläinen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 105–162.
- (1985b) Suomalaisen naistyypin etsiminen. Teoksessa *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, toim. Aira Kemiläinen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 421–447.
- (1997) Armi Kuusela. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 28.7.2009). Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>, URN:NBN:fi-fe20051410.
- Hirsiaho, Anu; Korpela, Mari & Rantalaiho, Liisa (2005) Johdanto. Teoksessa *Kohtaamisia rajoilla*, toim. Anu Hirsiaho, Mari Korpela & Liisa Rantalaiho. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–18.
- Hjerppe, Riitta (1990) *Kasvun vuosisata*. Helsinki: VAPK-kustannus.

- Honkanen, Pekka (2004) Viimeiset oikeat olympiakisat? Teoksessa *Soihdunkantajat. Tositarinoita kesäolympiakisoista*, toim. Riitta Hannula & Pekka Honkanen. Helsinki: Suomen Urheilumuseosäätiö, 108–111.
- hooks, bell (1990) *Homeplace. A Site of Resistance*. Teoksessa *Yearning. Race, Gender, and Cultural Politics*. Boston: South End Press.
- Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häggman, Kai (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häkkinen, Antti (1995) *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867-1939*. Helsinki: Otava.
- Härö, Mikko (1992) Valmistautuminen 1940 ja 1952 olympiakisoihin. Teoksessa Helena Friman ym.: *Olympiakaupunki Helsinki 1952*. Helsinki: Helsingin kaupungin museo, 7–143.
- Illouz, Eva (1997) *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Late Capitalism*. Berkeley: University of California Press.
- Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko (2005) *Historian lisälehtiä. Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa*. Helsinki: Like.
- Jackson, Stevie (2006) Gender, Sexuality and Heterosexuality. The Complexity (and Limits) of Heteronormativity. *Feminist Theory* 7:1, 105–121.
- Jalagin, Seija (2005) Japanilais-suomalainen rakkaustarina. Etnisyyden rajankäyntiä lähetystyössä. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*, toim. Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Jalava, Marja (2006a) Kansakunnan miestä muokkaamassa. *Historiallinen aikakauskirja* 104:1, 5–17.
- (2006b) *J. V. Snellman. Mies ja suurmies*. Helsinki: Tammi.
- Jallinoja, Riitta (1979) Naisten palkkatyön yleistyminen. Teoksessa *Naisnäkökulmia*, toim. Katarina Eskola, Elina Haavio-Mannila & Riitta Jallinoja. Porvoo: WSOY, 17–41.
- (1980) Miehet ja naiset. Teoksessa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY, 222–250.
- Johnson, Mark (1996) Negotiating Style and Mediating Beauty. Transvestite (Gay/Bantut) Beauty Contests in the Southern Philippines. Teoksessa *Beauty Queens of the Global Stage. Gender, Contests and Power*, toim. Colleen Ballerino ym. New York & London: Routledge, 89–104.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Junila, Marianne (2000) *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (2006) Isä: ”Saksalainen sotilas”. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Jyväskylä: Minerva, 243–159.
- Juntti, Eira (1998) ”Pohjolan naisten viemiset Eurooppaan”. Suomalaisten naistenlehtien EU-keskustelu Teoksessa *Kansallisvaltion kielioppi*, toim. Marja Keränen. Jyväskylä: SoPhi, 64–89.
- Juvonen, Tuula (2002) *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.

- Juvonen, Tuula (2006) Ruotsalaistaudin kourissa. Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. Teoksessa *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, toim. Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 310–340.
- Järvinen, Margareta (1993) *Of Vice and Women. Shades of Prostitution*. Scandinavian Studies in Criminology, Vol. 13. Oslo: Scandinavian University Press.
- Järvinen-Tassopoulos, Johanna (2007) *Suomalaisena naisena Kreikassa. Arki, muukalaisuus ja nykyisyys ranskalaisen sosiologian näkökulmasta*. Jyväskylä: Minerva.
- Jääskeläinen, Anni (2003) "Intermarriage and Segmented Integration into Finnish Society: Immigrant Women from the Former Soviet Union". *Suomen väestöntutkimuksen vuosikirja – Yearbook of Population Research in Finland 2003*, 33–54.
- Kaartinen, Marjo (2004) *Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta*. Turku: k & h.
- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu (2005) *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalha, Harri (2004) Lumon maantiede. Kauneuskuningattaret suomalaisuuden sankareina. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*, toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss. Helsinki: Tammi; 461-472.
- Kallioniemi, Jouni (2001) *Nouseva Suomi 1944–1956*. Turku: Vähäheikkilän kustannus.
- Kaplan, Caren; Alarcón, Norma & Moallem, Mino (toim.) (1999) *Between Woman and Nation. Nationalisms, Transnational Feminisms, and the State*. Durham & London: Duke University Press.
- Karisto, Antti; Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1998) *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Porvoo: WSOY.
- Karttunen, Klaus (1992) *Itää etsimässä. Eurooppalaisen Aasian-tutkimuksen vaiheita*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kelsky, Karen (2006) *Women on the Verge. Japanese Women, Western Dreams*. Durham & London: Duke University Press.
- Kemiläinen, Aira (1993) *Suomalaisert, outo pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kenny, Judith T. (1995) Climate, Race, and Imperial Authority. The Symbolic Landscape of the British Hill Station in India. *Annals of the Association of American Geographers* 85:4, 694–714.
- Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (2003) Eurooppalainen Suomi. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*, toim. Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe. Helsinki: Tammi, 13–25.
- Keränen, Marja (1998a) Johdanto. Miksi tutkimme Suomea? Teoksessa *Kansallisvaltion kielioppi*, toim. Marja Keränen. Jyväskylä: SoPhi, 5–16.
- (1998b) Suomi tutkimuksen luontona. Metodologisia huomioita. Teoksessa *Kansallisvaltion kielioppi*, toim. Marja Keränen. Jyväskylä: SoPhi, 152–168.
- Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula (2004) *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*. Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos.
- Keskinen, Suvi; Tuori, Salla; Irni, Sari & Mulinari, Diana (toim.) (2009) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Aldershot: Ashgate.
- Kettunen, Pauli (2008) *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.

- Kilpeläinen, Jouko I. (1985) Rotuteoriat läntisistä suomalais-ugrilaisista kansoista Keski-Euroopan antropologiassa 1800-luvulla ja suomalaisten reaktiot niihin. Teoksessa *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, toim. Aira Kemiläinen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 163–193.
- Kinnunen, Merja (2001) *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Tiina (2006) *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Helsinki: Otava.
- Kivinen, Marika (2003) Bröllopsresa i Kongo. Ras, kön och makt i en finländsk Afrikaskildring. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 16:4, 31–43.
- Klein, Christina (2003) *Cold War Orientalism. Asia in the Middlebrow Imagination, 1945–1961*. Berkeley: University of California Press.
- Knapp, Gudrun-Axeli (2005) Race, Class, Gender. Reclaiming Baggage in Fast Traveling Theories. *European Journal of Women's Studies* 12:3, 249–265.
- Knuuttila, Seppo (1994) *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (1998) Paikan synty suomalaisena ilmiönä. Teoksessa *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*, toim. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska. Tampere: Vastapaino, 191–214.
- Koivunen, Anu (1992) Näkyvä nainen ja ”suloinen pyöritys”. Naiset tähtinä ja tähtien kuluttajina 1920-luvun suomalaisessa elokuvajournalismissa. Teoksessa *Vampyyrinainen ja Kenkuunniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*, toim. Tapio Onnela. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 169–194.
- (1995) *Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- (1998) Suomalaisuus ja muita sitoumuksia. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 11:3, 23–30.
- (2003) *Performative Histories, Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokkonen, Jouko (2008) *Kansakunta kilpasilla. Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korkiasaari, Jouni & Söderling, Ismo (1994) Muuttoliike. Teoksessa *Suomen väestö*, toim. Seppo Koskinen ym. Helsinki: Gaudeamus, 226–264.
- Korppi-Tommola, Aura (2001) *Tahdolla ja tunteella tasa-arvoa. Naisjärjestöjen Keskusliitto 1911–2001*. Helsinki: Naisjärjestöjen Keskusliitto.
- Koski, Markku & Lindstén, Leo (1982) *Armin vuodet*. Helsinki: Love Kirjat.
- Kostiainen, Auvo; Ahtola, Janne; Koivunen, Leila; Korpela Katariina & Syrjämaa, Taina (2004) *Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuisma, Markku (2008) YYA-Suomesta Euroopan Unioniin. Teoksessa *Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi*, päätoim. Kai Häggman. Helsinki: Weilin & Göös.
- Kundrus, Birthe (2005) Forbidden Company. Romantic Relationships between Germans and Foreigners, 1939 to 1945. Teoksessa *Sexuality and German Fascism*, toim. Dagmar Herzog. New York & Oxford: Berghahn Books, 201–222.
- Kurkela, Vesa (1998) Orientalismi ja suomalainen iskelmä. Tutkimusongelmia ja yleispiirteitä. Saatavissa osoitteessa <http://www.uta.fi/laitokset/mustut/populaarimusiikki/aineisto/orientalismi.html> (viitattu 13.6.2009). Aiemmin julkaistu teoksessa Siltoja ja synteesejä. Esseita semiotiikasta,

- kulttuurista ja taiteesta, toim. Irma Vierimaa, Kari Kilpeläinen & Anne Sivuolja-Gunaratnam. Helsinki: Gaudeamus.
- Lake, Marilyn (1990) Female Desires. The Meaning of World War II. *Australian Historical Studies* 24:95, 267–284.
- (1992) The Desire for a Yank. Sexual Relations Between Australian Women and American Servicemen during World War II. *Journal of the History of Sexuality* 2:4, 621–633.
- (2003) White Man's Country. The Trans-National History of a National Project. *Australian Historical Studies* 122, 346–363.
- Langhamer, Claire (2005) The Meanings of Home in Postwar Britain. *Journal of Contemporary History* 40:2, 341–362.
- (2007) Love and Courtship in Mid-Twentieth-Century England. *The Historical Journal* 50:1, 173–196.
- Lee, Rachel (1999) *The Americas of Asian American Literature. Gendered Readings of Nation and Transnation*. Princeton: Princeton University Press.
- Lehtonen, Mikko (2004) Suomi rajamaana. Teoksessa Mikko Lehtonen, Olli Löytty & Petri Ruuska: *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino, 173–201.
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2007) Suomiko toista maata? Teoksessa *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*, toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 105–118.
- Lehtonen, Mikko; Löytty, Olli & Ruuska, Petri (2004) *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Leitzinger, Antero (2008) *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. Helsinki: East-West.
- Lempiäinen, Kirsti (2002) Kansallisuuden tekeminen ja toisto. Teoksessa *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*, toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino, 19–36.
- Leppänen, Katarina (2007) Movement of Women. Trafficking in the Interwar Era. *Women's Studies International Forum* 30:6, 523–533.
- Liljeström, Marianne (2004) Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskusteluja metodologiasta*, toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 141–166.
- Lindgren, Jari & Ritamies, Marketta (1994) Parisuhteet ja perhe. Teoksessa *Suomen väestö*, toim. Seppo Koskinen ym. Helsinki: Gaudeamus, 107–149.
- Lintonen, Kati (2006) *Hymyilevät rannat. I.K.Inhan luonnon hurmaus ja melankolia*. Helsinki: Maahenki.
- Lister, Ruth; Williams, Fiona; Anttonen, Anneli; Bussemaker, Jet; Gerhard, Ute; Heinen, Jacqueline; Johansson, Stina; Leira, Arnlaug; Siim, Birte; Tobio, Constanza & Gavanas, Anna (2007) *Gendering Citizenship in Western Europe. New Challenges for Citizenship Research in a Cross-National Context*. Bristol: Policy Press
- Lutz, Helma; Phoenix, Ann & Yuval-Davis, Nira (toim.) (1995) *Crossfires. Nationalism, Racism and Gender in Europe*. London: Pluto Press.
- Lykke, Nina (2003) Intersektionalitet – ett användbart begrepp i genusforskningen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1/2003, 47–56.
- Lähteenmäki, Maria (1999) *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Löytty, Olli (2006) *Ambomaamme. Suomalaisen lähetyskirjallisuuden me ja muut*. Tampere: Vastapaino.
- Majander, Mikko (2004) *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosialidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Marakowitz, Ellen (1996) Gender and National Identity in Finland: An Exploration into Women's Political Agency. *Women's Studies International Forum* 19:1-2, 55-63.
- Markkola, Pirjo (2002) *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martikainen, Tuomas (toim.)(2006) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, toim. Tuomas Martikainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–41.
- Marttala, Jorma (1999) *Armin kultaiset vuodet*. Helsinki: Edita.
- Marttila, Anne-Maria (2003) *Ruumiin politiikkaa. Nationalismi, etnisyys ja sukupuoli naisiin kohdistuneen seksuaalisen väkivallan näkökulmasta Bosnian ja Kosovon konflikteissa*. Turku: Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja.
- (2007) Nationalismi. Teoksessa *Toinen maailmanpolitiikka. 10 käsitettä feministiseen kansainvälisten suhteiden tutkimukseen*, toim. Johanna Kantola & Johanna Valenius. Tampere: Vastapaino, 61–97.
- Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen ym. Suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Mattila, Markku (1996) Syrjintää tieteen keinoin. Rotuhygieniä ja rasismi. Teoksessa *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan*, toim. Jarmo Peltola & Pirjo Markkola. Tampere: Vastapaino, 123–141.
- (1998) Suomen ruotsinkieliset ja laadukkaamman väestön vaatimus. Teoksessa *Uusi uljas ihminen, eli Modernin pimeä puoli*, toim. Marja Härmänmaa & Markku Mattila. Jyväskylä: Atena, 117–141.
- (1999) *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (2005) Sterilointipolitiikka ja romanit Suomessa vuosina 1950–1970. Teoksessa *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen. SKS, 402–452.
- Mattsson, Katarina & Pettersson, Katarina (2007) Crowning Miss Sweden. National Constructions of White Femininity. *NORA* 15:4, 233–245.
- Mayer, Tamar (toim.) (2000) *Gender Ironies of Nationalism. Sexing the Nation*. London & New York: Routledge.
- McClintock, Anne (1995) *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. New York & London: Routledge.
- McWhorter, Ladelle (2004) Sex, Race and Biopower: A Foucauldian Genealogy. *Hypatia* 19:3, 38–62.
- Meinander, Henrik (1992) Koululiikunta etsii paikkaansa. Teoksessa Antero Heikkinen ym.: *Suomi uskoj urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. Helsinki: VAPK-Kustannus & Liikuntatieteellinen Seura, 283–301.
- (1999) *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Espoo. Schildts.

- (2004) Ruumiista kulttuurin kiintopiste. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*, toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss. Helsinki: Tammi, 436–451.
- Meskus, Mianna (2003) Väestön elinvoima ja tahallinen keskenmeno. Raskauden keskeyttämisen politisoituminen 1900-alun Suomessa. Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*, toim. Ilpo Helén & Mikko Jauho. Helsinki: Gaudeamus, 211–232.
- (2009) *Elämän tiede. Tutkimus lääketieteellisestä teknologiasta, vanhemmuudesta ja perimän hallinnasta*. Tampere: Vastapaino.
- Mikkola, Hanna (2008) Puhetta puuttuvasta. Naiset korsuperinteen keruukilpailun aineistoissa. *Elore* 15:2.
- Miles, Robert (1994/1989) *Rasismi*. Suom. Antero Tiusanen & Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino.
- Molarius, Päivi (1998) ”Veren äänen” velvoitteet. Yksilö rodun, perimän ja ympäristön puristuksessa. Teoksessa *Uusi uljas ihminen, eli, Modernin pimeä puoli*, toim. Marja Härmänmaa & Markku Mattila. Jyväskylä: Atena, 94–116..
- Mort, Frank (2000/1987) *Dangerous Sexualities. Medico-Moral Politics in England since 1830*. London & New York: Routledge.
- Mosse, George (1985) *Nationalism and Sexuality. Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*. New York: Howard Fertig.
- Mulinari, Diana; Keskinen, Suvi; Irni, Sari & Tuori, Salla (2009) Introduction. Postcolonialism and the Nordic Models of Welfare and Gender. Teoksessa *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, toim. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari. Aldershot: Ashgate, 1–16.
- Mäki, Kirsi (2005) Feministit ja nationalismitutkimus. Teoksessa *Nationalismit*, toim. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen. Helsinki: WSOY, 124–145.
- Männistö, Tiina (2003) *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972*. Historian laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Nagel, Joane (1998) Masculinity and Nationalism. Gender and Sexuality in the Making of Nations. *Ethnic and Racial Studies* 21:2, 242–269.
- (2003) *Race, Ethnicity, and Sexuality. Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Nash, Jennifer (2008) Re-Thinking Intersectionality. *Feminist Review* 89, 1–15.
- Nava, Mica (2002) Wider Horizons and Modern Desire. The Contradictions of America and Racial Difference in London 1935–45. Teoksessa *Lifestyle, Desire and Politics*, toim. Thomas Johansson & Ove Sernhede. Gothenburg: Daidalos, 155–175.
- zur Nieden, Susanne (2002) Erotic Fraternalization. The Legend of German Women's Quick Surrender. Teoksessa *Home/Front. The Military, War and Gender in Twentieth Century Germany*, toim. Karen Hagemann & Stefanie Schüler-Springorum. Oxford & New York: Berg, 297–310.
- Nieminen, Armas (1951) *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Helsinki.
- Nygrén, Helge (1977) *Politiikkaa olympian ympyröissä*. Jyväskylä: Scandia kirjat.
- Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Tampere: Vastapaino.

- Ollila, Anne (1990) Politikoiva vaimo on miehelle kauhistus. J. V. Snellmanin perhekäsitys. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 3:4, 25–34.
- (1993) *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ong, Aihwa (1999) *Flexible Citizenship. The Cultural Logics of Transnationality*. Durham: Duke University Press.
- Paasi, Anssi (1998) Koulutus kansallisena projektina. ”Me” ja ”muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*, toim. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska. Tampere: Vastapaino, 215–250.
- Peltonen, Matti (1996) Olympiavuoden käytösopas. Teoksessa *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*, toim. Matti Peltonen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- (2002) *Remua ja ryhtiä. Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pelvo, Martti (2007) *Avautuva maailma ja kodin pyyteet. Kodin ja vieraan suhde suomalaisissa ulkomaanmatkojen kuvauksissa 1945–1963*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Peterson, Spike V. (1999) Sexing Political Identities. Nationalism as Heterosexism. *International Feminist Journal of Politics* 1:1, 34–65.
- Pettman, Jan Jindy (2000) Sukupuoli ja väkivalta rauhantutkimuksessa. Suom. Johanna Hakala. *Kosmopolis* 30:1, 7–20.
- Piela, Ulla (1999) Aino-myytti. Teoksessa *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*, toim. Ulla Piela, Seppo Knuutila & Tarja Kupiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 118–130.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995) *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pohls, Maritta (2000) Lempi Torppa. Kansallisbiografia-verkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 28.7.2009). Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>, URN:NBN:fi-fe20051410.
- Povinelli, Elizabeth (2006) *The Empire of Love. Toward a Theory of Intimacy, Genealogy, and Carnality*. Durham & London: Duke University Press.
- Pratt, Mary Louise (1992) *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London & New York: Routledge.
- Probyn, Elspeth (1993) *Sexing the Self. Gendered Positions in Cultural Studies*. London & New York: Routledge.
- Pulkkinen, Tuija (1987) Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Kaksi perinnettä poliittisen julkisuuden muotoutuessa. Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro ym. Helsinki: Kirjayhtymä, 54–68.
- (1996) *The Postmodern and Political Agency*. Helsinki: Univ. of Helsinki, Dept. of Philosophy.
- (1999) J.V.Snellman Hegelin Oikeusfilosofian tulkitsijana. *Politiikka* 41:1, 17–22.
- (2003) Valtio. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toim. Matti Hyvärinen ym. Tampere: Vastapaino.
- Pulma, Panu (2000a) Sortuvien toiveiden kaupunki. Teoksessa *Pääkaupungin kuva*, toim. Otto Mattsson ja Milka Sunell. Helsinki: Helsingin kaupungin museo, 128–146.

- (2000b) Kasvun katveessa. Teoksessa Schulman, Harry; Pulma, Panu & Aalto, Seppo: *Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 2: Suunnittelu ja rakentaminen – Sosiaaliset ongelmat – Urheilu*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 113–337.
- Pyykkönen, Teijo (1992) Kaunis mies. Teoksessa Antero Heikkinen ym.: *Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. Helsinki: VAPK-Kustannus & Liikuntatieteellinen Seura, 90.
- Raevuori, Antero (2002) *V viimeiset oikeat olympialaiset. Helsinki 1952*. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Rafael, Vicente L. (1994) White Love. Census and Melodrama in the United States Colonization of the Philippines. *History and Anthropology* 8:1–4, 265–297.
- (1995a) Colonial Domesticity. White Women and United States Rule in the Philippines. *American Literature* 67:4, 639–666.
- . (1995b) Mimetic Subjects. Engendering Race at the Edge of Empire. *differences. A Journal of Feminist Cultural Studies* 7:2, 127–149.
- (2006) *The Promise of the Foreign. Nationalism and the Technics of Translation in the Spanish Philippines*. Pasig City: Anvil Publishing (by arrangement with Duke University Press).
- Rajainen, Maija (1973) *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Ranchod-Nilsson, Sita & Tétreault, Mary-Ann (toim.) (2000) *Women, States and Nationalism. At Home in the Nation?* London & New York: Routledge.
- Rantanen, Päivi (1997) *Suolatut Säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*.
- Rantonen, Eila (1999a) Kauniit ja älykkäät eurooppalaiset? Rotu ja etnosentrismi valistusajan kauneus- ja kulttuurikäsitteissä. *Historiallinen arkisto* 112, 147–172.
- (1999b) Länsimaisten kuvien rotunaiset. Teoksessa *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*, toim. Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti. Tampere: Vastapaino, 41–61.
- Rastas, Anna (2005) Rasismi. Teoksessa *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsittää monikulttuurisuutta*, toim. Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- (2007) Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikka. Teoksessa *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*, toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 119–141.
- Reiners, Ilona (2005) Armi, äiti ja minä. Teoksessa *Kaipausta ja kannibalismia. Esseita mielenliikutuksista..* Helsinki: WSOY, 73–86.
- Reitala, Aimo (1983) *Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet*. Helsinki: Otava.
- Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Teoksessa *Teoksessa Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, toim. Tuomas Martikainen. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 104–125.
- Roces, Mina (1994) Filipino Identity in Fiction, 1945–1972. *Modern Asian Studies* 28:2, 279–315.
- (2000) Kinship Politics in Post-War Philippines. The Lopez-family, 1945–1989. *Modern Asian Studies* 34:1, 181–221.

- (2005) Gender, Nation and the Politics of Dress in Twentieth-Century Philippines. *Gender & History* 17:2, 354–377.
- Rogoff, Irit (2003) No Longer Required. From emphatic viewers to participants. Teoksessa *Devil-may-care. The Nordic Pavillion at the 50th Venice Biennial 2003*. Office for Contemporary Art Norway, 126-136.
- Rojola, Lea (2004) Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskusteluja metodologiasta*, toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 25–43.
- Rose, Sonya O. (1998) Sex, Citizenship, and the Nation in World War II Britain. *American Historical Review* 103:4, 1147–1176.
- Rossi, Leena-Maija (2003) *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2006) Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintutkimus* 23(3) 2006, 19–28.
- (2009) Licorice Boys and Female Coffee Beans: Representations of Colonial Complicity in Finnish Visual Culture. Teoksessa *Complying With Colonialism Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, toim. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari. Farnham: Ashgate, 189–204
- Ruuska, Petri (2004) Toisen nahoissa ja vähän sanoissakin. Teoksessa Mikko Lehtonen, Olli Löytty & Petri Ruuska: *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino, 203–220.
- Saarikangas, Kirsi (1999a) Puu, metsä ja luonto. Arkkitehtuuri suomalaisuuden rakentamisena ja rakentumisena. Teoksessa *Suomi – outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äären historiaan ja kulttuuriin*, toim. Tuomas M. S. Lehtonen. Helsinki: PS-Kustannus, 166–207.
- (1999b) Tila, konteksti ja käyttäjä. Arkkitehtonisen tilan, vallan ja sukupuolen suhteista. Teoksessa *Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään*. Toimittanut Kirsi Saarikangas. Tampere: Vastapaino, 247–298.
- (2002) *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (2009) What's New? Women Pioneers and the Finnish State Meet the American Kitchen. Teoksessa *Cold War Kitchen. Americanization, Technology and European Users*, toim. Ruth Oldenziel & Karin Zachmann. Cambridge, MA: The MIT Press, 285–311.
- Saarikoski, Vesa (2005) Suomalaiset toisessa maailmansodassa. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*, toim. Ville Pernaa ja Mari K. Niemi. Helsinki: Edita, 132–149.
- Said, Edward (2003/1978) *Orientalism*. London: Penguin.
- (1993) *Culture and Imperialism*. New York: Vintage.
- Saukko, Paula (2003) *Doing Research in Cultural Studies. An Introduction to Classical and New Methodological Approaches*. London: Sage.
- Savigliano, Marta E. (1995) *Tango and the Political Economy of Passion*. Boulder: Westview Press.
- Savikko, Sari (2005) Missistä ministeriksi. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat 2. Toivon rakentajat. Suomalainen nainen itsenäisyyden aikana*, päätoim. Kaari Utrio. Helsinki: Tammi.

- Sawin, Patricia E. (1990) Kalevalan naishahmot Lönnrotin hengentuotteina. Teoksessa *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*, toim. Aili Nenola & Senni Timonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 45–65.
- Scott, Joan W. (1999/1988) *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Sharp, Joanne P. (1996) Gendering Nationhood. A Feminist Engagement with National Identity. Teoksessa *Body Space. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*, toim. Nancy Duncan. New York & London: Routledge, 97–108.
- Sharpe, Jenny (1993) *Allegories of Empire. The Figure of Woman in the Colonial Text*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sillanpää, Merja (2002) *Säännöstelty huvi. Suomalainen ravintola 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sinha, Mrinalini (2004) Gender and Nation. Teoksessa *Women's History in a Global Perspective Vol. 1*, toim. Bonnie G. Smith. Urbana: University of Illinois Press, 229–274.
- Sirkkilä, Hannu (2005) *Elättäjyyttä vai erotiikkaa? Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa?* Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (2006) Suomalaismiesten käsityksiä thaimaalaisista vaimoistaan. Teoksessa *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, toim. Tuomas Martikainen. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 126–143.
- Sjöblom, Kent (1999) Helsingin olympialaiset. Teoksessa Meinander, Henrik: *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Helsinki: Schildts, 308–309.
- Smith, Anthony D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford & New York: Basil Blackwell.
- Snellman, Hanna (2003) *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Somerville, Siobhan B. (2000) *Queering the Color Line. Race and the Invention of Homosexuality in American Culture*. Durham & London: Duke University Press.
- Sommer, Doris (1990) Irresistible Romance. The Foundational Fictions of Latin America. Teoksessa *Nation and Narration*, toim. Homi K. Bhabha. London & New York: Routledge, 71–98.
- Sorainen, Antu (2006) Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. *Kulttuurintutkimus* 23:3, 29–38.
- Stacey, Jackie & Pearce, Lynne (1995) The Heart of the Matter. Feminists Revisit Romance. Teoksessa *Romance Revisited*, toim. Lynne Pearce & Jackie Stacey. New York: New York University Press, 11–45.
- Stewen, Riikka (1991) Julia Kristeva & teksti. Teoksessa *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*, toim. Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 128–144.
- Stoler, Ann Laura (1991) Carnal Knowledge and Imperial Power. Gender, Race, and Morality in Colonial Asia. Teoksessa *Gender at the Crossroads of Knowledge. Feminist Anthropology in the Postmodern Era*, toim. Micaela di Leonardo, Gerda Lerner & George Mosse. Berkeley: University of California Press, 51–101.
- (1995) *Race and the Education of Desire. Foucault's History of Sexuality and the Colonial Order of Things*. Durham: Duke University Press.
- (2002) *Carnal Knowledge and Imperial Power. Race and the Intimate in Colonial Rule*. Durham: Duke University Press.

- (2006) Tense and Tender Ties. The Politics of Comparison in North American History and (Post) Colonial Studies. Teoksessa *Haunted by Empire. Geographies of Intimacy in North American History*, toim. Ann Laura Stoler. Durham & London: Duke University Press, 23–67.
- Studer, Brigitte (2001) Citizenship as Contingent National Belonging. Married Women and Foreigners in Twentieth-Century Switzerland. *Gender & History* 13:3, 622–654.
- Sulkunen, Irma (1987) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro ym. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–172.
- Summerfield, Penny & Crockett, Nicole (1992) 'You Weren't Taught that with the Welding'. Lessons in Sexuality in the Second World War. *Women's History Review* 1:3, 435–454.
- Suurpää, Leena (2005) Suvaitsevaisuus. Sietämistä vai solidaarisuutta? Teoksessa *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*, toim. Laura Huttunen, Olli Löytty & Anna Rastas. Tampere: Vastapaino.
- Sylvester, Christine (2002) *Feminist International Relations. An Unfinished Journey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Söderholm, Ilse-Mari (2006) Maiseman äärellä. Teoksessa *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*, toim. Leila Koivunen, Taina Syrjämaa & Ilse-Mari Söderholm. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 149–160.
- Tambe, Ashwini (2005) The Elusive Ingénue. A Transnational Feminist Analysis of European Prostitution in Bombay. *Gender & Society* 19:2, 160–179.
- Tan, Samuel K. (2008/1987) *A History of the Philippines*. Quezon City: The University of the Philippines Press.
- Tervo, Mervi (2001) Nationalism, Sports and Gender in Finnish Sports Journalism in the Early Twentieth Century. *Gender, Place and Culture* 8:4, 357–373.
- (2002) Sports, "Race" and the Finnish National Identity in *Helsingin Sanomat* in the Early Twentieth Century. *Nations and Nationalism* 8:3, 335–356.
- Tiainen-Anttila, Kaija (1994) *The Problem of Humanity. The Blacks in the European Enlightenment*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Tiitta, Allan (1994) *Harmaakiven maa. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Toyota, Mika (2008) Editorial Introduction. International Marriage, Rights and the State in East and South East Asia. *Citizenship Studies* 12:1, 1–7.
- Tuomi-Nikula, Outi (1989) *Saksansuomalaiset. Tutkimus syntyperäisten suomalaisten akkulturaatiosta Saksan Liittotasavallassa ja Länsi-Berliinissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Turpeinen, Oiva (1997) Väestö. Teoksessa Turpeinen, Oiva; Herranen, Timo & Hoffman, Kai: *Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 1: Väestö – Kaupunkisuunnittelu ja asuminen – Elinkeinot*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 10–117.
- Uola, Mikko (1995) *Suomi ja keskuksen valtakunta. Suomen suhteet Kiinan tasavaltaan 1919–1949*. Rauma: M. Uola.
- (2001) Martti Pihkala. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 30.9.2009). Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>, URN:NBN:fi-fe20051410.
- Urponen, Maija (2002) Kansakunta vaarassa? Aids ja kansakunnan sukupuolittuneet rajat. Teoksessa *Sukupuolittetut rajat – Gendered Borders and Boundaries*, toim. Katri Komulainen. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- (2008) Monikulttuurinen parisuhde ja suomalaisen julkisuuden sukupuolittuneet luokkakuvat. Teoksessa *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*, toim. Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 122–145.
- Utrio, Kaari (2005) *Suomen naisen vuosisadat 1. Piikasesta maisteriksi. Suomalaisen naisen historia itsenäisyyteen asti*. Helsinki: Tammi.
- Valenius, Johanna (2004) *Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valentine, Gill (2007) Theorizing and Researching Intersectionality: A Challenge for Feminist Geography. *Professional Geographer* 59:1, 10-21.
- Walkowitz, Judith R. (2003) The "Vision of Salome". Cosmopolitanism and Erotic Dancing in Central London 1908–1918. *American Historical Review* 108:2, 337–376.
- Walters, Suzanna Danuta (1995) *Material Girls. Making Sense of Feminist Cultural Theory*. Berkeley: University of California Press.
- Warner, Marina (1996/1985) *Monuments & Maidens. The Allegory of the Female Form*. London: Vintage.
- Warring, Anette (1993) *Tyskerpiger under besættelse og retsopgør*. København: Gyldendal.
- (1994) Tyskerpiger. Om køn, nationalitet og seksualitet. Teoksessa *Från sexualitet till världshistoria. Kvinnohistoriens nya utmaningar*, red. Marianne Liljeström, Pirjo Markkola & Sari Mäenpää. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vasara, Erkki (1999) Suomalaisen soturirodun puolesta – urheilumies Lauri Pihkala. Teoksessa *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 77–100.
- Vertovec, Steven (1999) Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic & Racial Studies* 22(2) 1999, 447-462.
- (2007) Introduction. New Directions in the Anthropology of Migration and Multiculturalism. *Ethnic and Racial Studies* 30:6, 961–978.
- (2009) *Transnationalism*. London: Routledge.
- Wickström, Mika (2002) *Helsinki 1952*. Helsinki: Suomen Urheilumuseosäätiö.
- Wiegman, Robyn (2006) Heteronormativity and the Desire for Gender. *Feminist Theory* 7:1, 89-103.
- Wilder, Gary (2003) Unthinking French History. Colonial Studies Beyond National History. Teoksessa *After the Imperial Turn. Thinking with and through the Nation*, toim. Antoinette Burton. Durham & London: Duke University Press, 125–143.
- Wilson, Elizabeth (1991) *The Sphinx in the City. Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. London: Virago.
- Wilson, Elizabeth (1992) The Invisible Flâneur. *New Left Review* I/191, 90–110.
- Virolainen, Kari (1999) *Elinikäinen taakka. Ikääntyneiden lappilaisten muistot vuorovaikutussuhteistaan jatkosodan ajan Saksan armeijan sotilaisiin ja neuvostoliittolaisiin sotavankeihin*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Women, Nationality and Citizenship* (2003) Women 2000 and Beyond. United Nations, Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs. Saatavilla osoitteesta <http://www.un.org/womenwatch/daw/public/jun03e.pdf>.
- Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families. Imagined and Real Communities. Teoksessa *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*, toim. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela. Oxford & New York: Berg, 63–82.

- (2009) Colonial Complicity. The 'Postcolonial' in a Nordic Context. Teoksessa *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, toim. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari. Aldershot: Ashgate, 19–33.
- Väyrynen, Tarja (2006) Valtioiden sisäiset konfliktit ja rauhaanpalaamisen ongelmat. Rauhantutkimuksen teoreettiset ja eettiset lähtökohdat. Teoksessa *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, toim. Petri Karonen & Kerttu Tarjamo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Yeğenoğlu, Meyda (1998) *Colonial Fantasies. Towards a Feminist Reading of Orientalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ylänkö, Maaria (2000) Measuring Acceptance? Intermarriage Levels as an Indicator of Tolerance in the Finnish Context of Integration. Teoksessa *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos; 179-197.
- Young, Iris Marion (2005/1997) House and Home. Feminist Variations on a Theme. Teoksessa *On Female Body Experience. "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press, 123–154.
- Young, Robert (1995) *Colonial Desire. Hybridity in Theory, Culture and Race*. London & New York: Routledge.
- Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender & Nation*. London: Sage.
- Yuval-Davis, Nira & Anthias, Floya (toim.) (1989) *Woman-Nation-State*. Basingstoke: Macmillan.
- Östman, Ann-Catrin (2000) *Mjölk och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870-1940*. Åbo: Åbo